

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫ

**ЧҮЙ ОБЛАСТЫНАН
ЧОГУЛТУЛГАН
ФОЛЬКЛОРДУК
МАТЕРИАЛДАР**

34-том

Академик **Абдылдажан Акматалиевдин**
жалпы редакциясы астында

Түзгөн
Мурат Мукасов

БИШКЕК
«ТУРАР» – 2018

УДК
ББК

Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгынын (2014-ж. 2-июнь, № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, № 151) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Редкеңеш:

*Акматалиев А.А.
Байгазиев С.
Жайнакова А.Ж.
Маразыков Т.*

*Мусаев С.Ж.
Садыков Т.
Токтоналиев К.Т.
Эркебаев А.Э.*

«Эл адабияты» сериясы. 34-том: Чүй областынан чогултулган фольклордук материалдар /Түз. М. Мукасов. – Б.: «Турар», 2018. – 684 б.

ISBN

Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтундагы Кол жазмалар фондусунда, ар кыл жылдарда чогултулган фольклордук чыгармалардын түрлүү жанрлары сакталып турат. Аларды бир учурда баарын жарыялап жиберүү мүмкүн болбогондуктан, областтар боюнча четинен жарыялоо иши колго алынды. Бул томдукта Чүй областынын райондорунан чогултулган материалдар жарык көрмөкчү.

Китеп фольклор, этнография, этнология, антропология адистерине, мугалимдерге, студенттерге, окуучуларга жана кыргыздын байыркы мурастарына кызыккан жалпы журтка арналат.

УДК
ББК

ISBN

© КРУИА, 2018
© «Турар», 2018

**КЕМИН, ЧҮЙ
РАЙОНДОРУНАН
ЖҮЙНАЛГАН
МАТЕРИАЛДАР**

ТҮЗҮҮЧҮДӨН

1969-жылы, Кыргыз республикасынын Илимдер академиясындагы Тил жана адабият институту тарабынан уюштурулган фольклордук экспедиция Кемин, Чүй райондорунда болуп, жергиликтүү эл менен баарлашып, эл ичинде кеп-сөзгө бай таланттуу адамдардан фольклордук материалдарды чогултушкан. Экспедициянын мүчөлөрү (Закиров С., Абдыракунов Т., Токомбаева А., Ирисов Ф., Итигулова Г.) жөө-жалаңдап, эл аралап чогулткан материалдар күнү бүгүн да ТАИнин Кол жазмалар фондусунда сакталып турат (инв.№555). Ал материалдар жанрлык жагынан алганда ар түрдүү. Мында, майда лирикалык ырлар, салттуу санат-насыяттар, макал, лакаптар, табышмактар, жаңылмачтар, укмуштуу жомоктор бар. Кемин районуна ырчылыгы менен маалым болуп калган Төлөмүшов Шамыраалы, Абдырасул Осмоновдун ырлары, Маманын айтыштары жазылган. Жөө жомокчу катары Чүй районунда жашаган Бериков Сабыраалыны, санжырачы катары Укаев Аруунду өзгөчө белгилөөгө болот. Булардан жазылып алынган материалдар кыргыз эл чыгармачылыгына баалуу салым кошкон деп тартынбай айтса болот. Укаев Аруундан жазылган санжырада эң сонун элдик жомоктор, легенда, миф, табышмактар абдан көп учурайт. Шылдыр уулу Карачунак куудулдун окуялары да окурмандарды кайдыгер калтырбайт. Эл арасында мурдатан эле атагы чыккан Калмырза, Найманбай, Балык, Молдо Кылыч сыяктуу акындардын айрым ырлары, айтыштары да жыйналган. Айрыкча Калмырза жөнүндө мурда белгисиз болгон жаңы материалдар чогултулган экен. Сабыраалы

жомокчу айтып берген «Олуя», «Балыкчы», «Чал», «Сулайман бай», «Кедей», «Жаңы шаар», «Даанышман» жомоктору көркөмдүгү жана кызыктуулугу менен башка жомоктордон айырмаланып турат. Жамаш аксакалдын «Акыл менен Бакыттын талашы», «Дарика» аттуу жомоктору да өзгөчө сюжети менен окурмандарды кызыктыра алат. Улуу Ата Мекендик согуш учурундагы эпстолярдык формадагы, фронт менен тылдын ортосунда кат аркалуу «келип-кетип» турган лирикалык ырлар да кагазга түшүрүлгөн.

Албетте, жыйнакты түзүүдө чогултулган материалдардын баарын жарыялай берүүгө да болбойт.

Андыктан, жыйнактын көлөмүнө, жана алардын сапатына карата айрым чыгармалар жыйнакка кирбей, КЖФда сакталган боюнча калды...

Мукасов М.

*Инв.№ 555 (5193)
Кемин жана Чүй районунан жыйналган
фольклордук материалдар. 1969-ж.*

Осмоналиева Күлүша –
*Кемин районуна караштуу
Кара-Булак айылынын тургуну.
73 жашта, пенсионер*

КОШОК

Оболу кудай байгамбар,
Молдолор куран жайгандар,
Көзүңдү кантип кыйды экен
Көтөрүп көргө баргандар.
Акала булут арасы,
Ак шумкар куштун баласы,
Бузулду коргон калаасы,
Жалгандын, кетти го шумкар баласы.

Көкала булут арасы,
Көк шумкар куштун баласы,
Бузулду коргон калаасы,
Жалгандан, учту го шумкар баласы.
Кулагың сал жарандар,
Жалгандан кетип калганды,
Бир көрүүгө болдум зар.
Мен өзүңдөн баштайын,
Ашыра сүйлөп алдыга

Шарият сөзүн бузбайын.
Бйлабай кантип турамын
Көзүмүн жашын булайын.
Пайгамбар уулу Усуптур,
Усупка мейман түшүптүр,
Усупту алган жалаңкыч
Ач бөйрөктөн кысыптыр.
Сөздүн бир башы алда жар,
Жүк көтөрбөс кара нар,
Жалганда өтүп кеткенди,
Бир көрүүгө болдук зар.
Сөздүн башы алемде,
Дөбүт менен калемде,
Өттүм деп эми өкүнбө,
Ким калар, он сегиз миң аалимде?
Адырды аркар жердеген,
Аркарсыз чөбү желбеген,
Акырет кеткен өзүңдү
Айткан го менен келбеген.
Будурду бугу жердеген,
Бугусуз чөбү желбеген,
Бу жайдан кетип калган соң
Муңканган менен келбеген.
Аркардын үнү жеткисиз
Адырмак тоолор быякта.
Айткан бир менен үн жеткис,
Кеттиң го алыс ыраакка!
Бугунун үнү жеткисиз
Будурмак тоолор быякта,
Муңканган менен үн жетпес
Кеттиң го алыс ыраакка!
Ак-Суунун башы муздактан
Тунук го аксын булагың,
Жарасулдун астында
Жеңил бир болсун сурагың.
Асмандап учкан ак куштун,
Ак жибектен боосу бар.

Мурда бир кеткен пайгамбар,
Жалгандан жаңы кетиптир
Адаштырбай тосуп ал.
Көкөлөп учкан көк куштун,
Көк жибектен боосу бар.
Мурда бир кеткен сабалар
Жалгандан, жаңы бир кетти тосуп ал.
Баспас бир өлүм, бас өлүм,
Пайгамбарга дос өлүм,
Ыбырайым, Аныйпа
Аны да алган ушу өлүм.
Ушу өлүмдө доо жоктур,
Боору го бүтүн жан жоктур.
Боору бүтүн бир кудай,
Канаты бүтүн турумтай.

КӨРҮШҮҮ

Алтындай ээриң атка чак,
Алтынын алып отко жак,
Айтылуу жерге барасың
Акылың менен калкка жак!
Күмүштөн ээриң атка чак,
Күмүшүн алып отко жак,
Күрдөөлдүү жерге барасың
Күлкүң го менен калкка жак!
Жайлоонун башы жашыл таш,
Жайма бир көкүл узун чач,
Жаш кезиңде барасың
Далайды көрөр башың жаш.
Кыштоонун башы кызыл таш,
Кыйма бир көкүл, узун чач,
Кыйланы көрөр, башың жаш.
Ак сандыгың түйөөдөн,
Жакшы бакмак күйөөдөн.
Акылдуу болмок өзүңдөн

Көк сандыгың түйөөдөн,
Жакшы бир бакмак күйөөдөн,
Эстүү болмок өзүңдөн.
Күңгөй бир тескей мунарык,
Күйөөң бир жакшы бала экен
Кызыке, күлпөтүн кара буралып.

КҮЙГӨН

Ботолуу төө жетелеп
Боз талаадан өтөсүң,
Бото көздүү Лайлижан
Боздотуп кайда кетесиң?!
Каймалуу төө жетелеп,
Кай талаадан өтөсүң,
Кара көз сындуу Лайлижан
Какшатып кайда кетесиң?!
Мен Лайликан деп жүрүп
Арып кетем шөкүлдүү,
Сакал, мурут агарбай
Карып бир кетем шөкүлдүү.

АРМАН

Жип куюшкан, жип өлөң
Эми бир качан оңолом?
Оңоломун деп жүрүп
Ушинтип жүрүп жоголом.
(Кедейдин арманы).

ТАБЫШМАК

Айтуучу: Осмоналиева К.

– Илгери бир жигит жолдошун келинге жиберет. Жигит келин менен сүйлөшүп, келин чыкмак болот. Ал аңгыча келиндин күйөөсү келип калат. Жигит жолдошунан «эмне болду, келген жатабы?» - деп сураса, жолдошу төмөнкүдөй жооп берет:

– Бардым эле, барайын деди. Айттым эле, келейин деди, келди шөкүлдүү, келген жок деп табышмактуу жооп берет.

1. Бир дарак, бир даракта (миң) нече бутак, бутак сайын уя, уя сайын жумуртка
(Жандырмагы: таруу).

2. – Каныкей кайда?
– Каныкей кан жайлоодо.
– Каныкейге кан не жукпайт, суу не жукпайт.
(Койдун карын майы)

3. Тоодон топ түштү, буту-колу жок түштү.
(мөндүр)

4. Жайдын күнү кийгинин, кыштын күнү чечинген.
(бак-дарак)

5. Күнү-түнү тынбайт, белге чапса сынбайт.
(суу)

Бир кандын кызын дагы бир кандын уулу алмак болот. Анан отуз күнү той берет. Дүнүйөдөгү тамашанын баарын жасайт. Эр да сайыштырат, төө да чечтирет. Анан өргөсүн көтөрүп, тойду таратып, жөнөтө турган болот, кызды. Анан кыздын атасы оолугуп кетип мындай деген табышмак айтат: Ушул табышмакты тапсаңар кызымды алгыла, таппасаңар бербейм – дейт.

Он ит, жыйырма карышкыр, отуз жолборс, кырк аюу, элүү өгүз, алтымыш аркандаган ат, жетимиш

үч буттанган ат, сексен жумуртка, токсон торгой.

Бул табышмакты эч ким таба албай, алыстан 8 (сегиз) ат коштоп киши алдырат. Келген киши чечтирип айтып барат:

Ал киши мындай деп чечкен болот. Он ит – он жаштагы бала итче ыркырашып турбайбы, 20-карышкыры карышкырдай тытышып жулкушуп турбайбы. 30-жолборс, отузунда жолборстой эле алдуу-күчтүү болот да. 40-аюу, кыркында кандай болбосун бастап калат ко киши. Элүү-өгүз, элүүсүндө өгүздөй жоош тартып, муңайып калат да. Алтымыш-аркандаган ат, алтымышка чыкканда аттай болуп калат да. 70 үч буттаган ат. Үч буттаган деген үч буттап тушап койгон аттай болуп каласың дегени. 80-жумуртка – дегени 80 деги кезде жумурткадай чайкалып калбайбы. 90-торгой дегени торгойдой эле сайрап калбайбы.

Ошентип, алыстан келген кишиге кан кызын берген экен.

ТАБЫШМАКТЫН САТУУСУ

Саттым, саттым, сапарга,
Буту кетти Букарга,
Колу кетти Коконго.

Ал (таппаган) бир жоор эшек минди

Кыдырып анан сатат. Ал (саткан) мыкты таза эшек минет. Жоор эшек мингендин колуна кыңырак берет. Жоорун чукуп жейт. Ал эми берки аны сатып жүрүп таза тамак жейт.

Табышмакты айтканда тогузга чейин айтчубуз. Ага чейин тапканын табат, таппай кеткенде эшекке мингизип алып сатчубуз.

Асылкан Исраилов –
Кемин районуна караштуу
XXII партсезд атындагы колхоздун тургуну

ШЫЛДЫР БАЛАСЫ КАРАЧУНАК БАЙДЫН БАЛДАРЫН ЧЫЧКАН МЕНЕН КОРКУТКАНДА

Карачунак өзүнүн боз байталын минип алып, кыштын кыраан чилдесинде Боролдойдон чыгып Жолбулакты көздөй бара жатты. Анын артынан Сарбоз деген Кемин өрөөнүндөгү байдын баласы Токтосопу жолдошу менен экөө эки жоргону минип алып, артынан келе жаткан. Аңгыча болбой Карачунактын алдынан бир чычкан баратса, аны атынан түшүп, кармап чөнтөгүнө салып алат. Бир аздан кийин Токтосопунун жолдошу аттын даңканы менен Карачунакты бетке урдуруп өтүп кетет. Токтосопу Карачунактын жанына келип токтой калат да, «эй чал, наспайың барбы?» – деп сурайт. Анда Карачунак: «бар, бар айланайын» – деп чөнтөгүнө колун салат. Аңгыча болбой байдын баласы: «Тоок тукум бере тургансыбай берсең тез эле бербейсиңби» деп колун сунат. «Балам, эңкей, колуңду бери сун, суукта карыган кишинин колу сукка пайымы жок болот тура» – деп, жооп берет. «Бери эңкей, бери сун айланайын» – деп, баягы чычканды Токтосопунун жеңинен коё берет. Чычкан жеңден жөргөлөп колтукту карай жөнөйт.

Баягы жерден Токтосопу колун чапкылап «кокуй, кокуй» деген бойдон үйүн көздөй жөнөп кетет. Жолдошуна дагы токтобойт. Токтосопунун жолдошу бир Карачунакты, бир жолдошун карап аң-таң калат. «Эмне палее калдың ыя? Эмне болсо дагы сени өлтүрөмүн, болбосо алдыга түшүп бастыр» – деп Карачунакты айдап алат.

Сарбоз байдын баласы кокуйлап олтуруп үйүнө келет. Аттан ыргып түшүп: «Быякта, быякта, аркада, капталда» деп жан – жанын чапкылай берет.

Ошол мезгилде Сарбоздун үйүндө бир топ бийлер түштөнүп олтурган экен. Алар байдын баласына жин-пери тийген экен деп ойлошту.

Аңгыча болбой Сарбоздун ачуусу келип: «Иттин баласын эшикке алып чыгып, байлап таштагыла» – дейт. Бай айткандай, Токтосопуну улкунтуп-жулкунтуп эшиктеги мамыга байлашып, чечиндиришет. Чечиндиргенден кийин караса, баягы жинди кылып жаткан чычкан болуп чыкты. Олтурган байлар, аң-таң калышты. Бир оокумда Карачунакты алдына салып айдаган Токтосопунун жолдошу келет. «Бул балээни ушул чал кылды, муну мен өлтүрөмүн!» – деп жулунуп турат жолдошу. Карачунакты тааныган байлар Сарбоз баш болуп, жазага тартуудан коркушуп, тескерисинче, койгула, балдар, силер эмес бизди да балакет кылат. Ошондуктан алдына түшкүлө – деп, кайра экөөнү тең алдына түшүрүп кечирим сураган экен. Ошондон бери «чычкандан жинди болгон Сарбоздун балдары» деп айтылып калыштыр.

ИТ БОЛУП ЭШЕНДИ КОРКУТКАНДА

Кандарык деген жерде Далбайдын баласы Султан деген болуштукуна Бухарадан 4-5 эшендер келип, мейман болушат. Кыштын узун түнүндө, болуш

эшендерге туздалган этке тойгузуп, андан кийин 1-2 самоор карандай чай берет. Бир аздан кийин конок каадасын кылышып эшикке чыгышат. Баардыгына жай салып, меймандар орун алышат.

Кыштын түнү кандай узун, бир оокумда эшендердин бирөөнүн табарсыгы толуп эшикке чыгат. Султандын оозгу үйүндө жаткан Карачунак эшендин эшикке чыкканын билип калат да, тамдын каалгасынын жанына келип туруп алат. Аңгыча болбой баягы эшен эшикти ачканда «р-р-р!» деп итче ырылдап коёт. «Ваа курсуруш, кайдан келип калды» – деп, кайрадан эшикти карай басып кетет.

Илгери эшендер бутуна кепич, үстүнө өзбектердин халатын жамынып жүрөр эле. Көйнөк-штанчан эшен муздак халатты жана бутундагы кепичинин кайырганы аз келгенсип, кыштын суугуна туруштук бере албай калчылдайт. Баягы эшен дагы: «бир карап көрөйүн» деп, эшикти акырын экинчи жолу ачат. Карачунак дагы: «Р-р-р!» — деп койсо: «ваа почагардың ити, кайдан үйгө кирип кеткен» – деп кайра эшикке кетет. Эшикте суукта жүрүп, тиши-тишине тийбей калчылдайт. Үйгө кантип кириштин айласын таппайт. Кыргыздар айткандай чоконун төөсүндөй калчылдайт. Итти эшен өзүнчө аябай тилдейт. Айласы кеткен эшен үйдүн эшигин дагы бир жолу ачат.

Үчүнчү жолу ачканда ит билинбейт. Көрсө Карачунак өзүнүн ордуна барып жатып калыптыр. Каалганы ачкан эшен: «я бисмилла» – деп секиргенде, чуркап олтуруп, уктап жаткан жолдошторунан үстүнө барып күп түшөт. Денеси муздаган эшенден коркуп, берки эшендер бакырып тура калышат.

– О неме болду, неме болду? – деп сураша кетишет. Түнкүсүн эшикке чыккан эшен иттин үйгө кирип алып, аз жерден каппай калганын, андан сактанамын деп, өзүнүн аябай үшүгөнүн айтып берет. Калган эшендердин да сыртка чыгабыз дегендери, баягы сөздү угуп, коркконунан эшикке чыкпай таң

атканча убара болушкан экен. Карачунак эч нерсени билбеген болуп таң ата өзүнүн үйүн көздөй кетип калат.

Таң атып, эртең мененки чайды ичкенден кийин баягы эшендер Карачунакка барып саламдашып, «дуба окуп кетели» деп кеңешишет. Карачунак өзү кедей, жаман кара алачыгы бар. Ичүүгө бай ма-наптардагыдай тамагы жок. Алачыгынын жанында туруп, баягы эшендин келе жатканын сезет. Куу байталын токунуп минет да, оозун бир жагына кый-шайтып алып, эшендердин алдынан чыгат. «Ат са-лоом алейкум, эшендерим, кайда бара жатасыңар?» – деп сурайт. Анда эшендер Карачунактыкына бара жатканын, анын үйүндө бар-жогун сурашат. «Ал үйүндө эле олтурат» – деп жооп берет да, андан ары кете берет. Эшендер Карачунактын үйүнө келишип, аны таппай калышат. Үйдөгүлөр анын жаңы эле үйдөн чыкканын айтышат. Анда эшендердин бирөө: «Биздин алдыбыздан оозу кыйшайып, колу арта са-лынган бир адам гана өттү. Карачунакты көргөнүм жок деди эле» – дейт. Ошентип, эшендерди алдап кетиптир Карачунак.

БӨДӨНӨ УРУШТУРГАНДА

Күндөрдүн биринде, Карачунак көк байталын минип Токмокко келет. Күздүн күнү Токмокто же-миш, май көп сатылат эмеспи. Карачунак суусага-нынан чыдабай дарбыз алып, аны союп жеп жатса, анын жанына бир кыргыз келип, өзбектердин мал базардын жанында бөдөнө уруштуруп жатканын Карачунакка айтат. Суусунун басып алган Карачу-нак баягы бөдөнө уруштуруп жаткан жерге келип, бир топко карап турат. «Аа, Ашимахундун корозу, Мамедахундун корозун жеңип чыкты, 50 теңге утту» – деп, Ашимахун тараптагылар мактанып жатышат.

Эмки жумада мен да бөдөнө алып келип, булар менен кармаштырайын – деп, Карачунак үйүнө келет. Эртеси бир куш кармаган кыргызга барып, чоңдугу бөдөнөдөй болгон бир кыргыйы бар экен, «Баягы кыргыйыңды бергиниң?» – деп жатып сурап алат. Кийинки жумада кайра Токмокко келет. Курмушуга ороп алып, колтугуна кысып өзбектердин жанына келип, бөдөнөнүн кармашуусуна кызыгып карап турат. Өзбектер өтө көп чогулган. Аныктап, даана көрүүгө эч мүмкүн эмес. Эбин таап, ары түртүшүп, бери түртүшүп олтуруп, бир чоң далдайган өзбектин жанына келип калат. «Ваа, мына кыргызга наме жок. Я, ёлиңа түшип кете бериң» – дейт. Аңгыча болбой, өткөн жумада уттуруп, корошу жеңилип калган Мамбетахундун корошу, Ашимахундун бөдөнөсүн жеңип, жүз тилле пул утту деп чуу түшүп, колдорун чапкылашып, «ээ, худа берди, дешип чуулдашып калышат».

Бир кара өзбек Карачунактын колтугундагы кыргыйды көрүп, а бул нима, буденеми? – деп сурап калат. Ооба, бөдөнө, деп жооп берет. «Биздин Мамбетахундун бөдөнөсү менен согуштурасыңбы? – дейт. Анда Карачунак «жок согуштурбаймын, Мамбетахунуңардын корозунун көзү жаман экен, экинчиден, мындай ачулуу бөдөнөнүн биринчи көрүшүм, үчүнчүдөн, эң чоң бөдөнө экен, төртүнчүдөн, көп акча салууга кудуретим келбейт» – дейт. Өзбек туугандар Карачунакты ортого алышып: «Ваа, катунмусуң я, иркэкмисиң, келиң, согуштурамыз» – деп жаалап кетишет. Ортодо бөдөнөсү жеңишке ээ болуп мактанып турган Мамедахун: «а кыргыз канча пулуң бар?» – деп сурап калат. Жанымда акчасы болбогондугуна карабастан: Токсон беш та пулум бар – деп жооп берет. «Ва кыргыздын жүз таңгага бештасы жетпейт экен. Бопту, келиң согуштурамыз» деп Мамедахундун лапсиси бузулат. Жыйылган өзбектер: «согуштуруң, согуштуруң? – деп кысташат. Эки жагын караган

Карачунак бу агайындардын бөдөнөсү менен өзүнүн «бөдөнөсүн» согуштурууну чечет.

Баягы кичинекей муштумдай болгон кыргызды кош колдоп, анын тумшугун гана чыгарып, Мамедахундун бөдөнөсүн көздөй жибербей кармап туруп алат. Даңазага мас болгон өзбек: «Ва кыргыз жиберип этиң, нимага коркосун, иркексиңби, хутунсуңбу» – деп кекирендейт. Анда Карачунак: «Жиберейин деймин, сиздин бөдөнөңүздүн ачуусунан коркуп жатамын» – дейт. Мурдатан согушуп көнгөн бөдөнөсүн Мамедахун коё бергенде, ары өтүп кыдындап, бери өтүп кыдындап, улам келип Карачунактын бөдөнөсүн чокуп жатты. «Ээ кыргыз жиберин, мен жүз элүү тенга пул коёмун» – деп Мамедахун мактанып, кыйкырып жиберет.

Мына эмесе деп, колундагы кыргызды коё бергенде, ал шып деп ары карай учуп чыгат да, кайра келип, бөдөнөнү бөктөрүп кетет. Талдын бир бутасына барып конот да, баягы бөдөнөнү жей баштайт. Анда өзбектер: «Ва мына кыргыздын амаленни караң, ва гана да биз ивер, ивер деп ятканда жибербестен тутуп туруп, хутту ачтигин келтирип яткан турмаймы – дешип, жүз элүү тенгесин беришет. Яна 150 танга беребиз бөдөнөнү сатың – дейт. Кыргыз аларга «мал болбосун» билген Карачунак алардын сунушуна макул болот. Өзбек агайындар кыргызды бөдөнө деп сатып алышыптыр.

КЕРБЕНДЕРДИН ПАЛОСУН АЛГАНЫ

Күз айларынын бири. Олуятадан келе жаткан кербендер Жел-Аргыга келишип, жүктөрүн түшүрүп эс алууну чечишет. Бир топ кедейлер менен биригип бай-манаптардын жумушун жалданып иштеп жаткан Карачунактар кербендер келип Жел-Аргыга түшкөнүн көрүшөт.

Кедейлердин ичинен бирөө: «Атандын көрү тээ-тетиги кербендер түшкөн жерде эле түтүн булатып калышты, сыйкы өзбектер палоосун(күрүчү) басып жатышат окшойт – деп калды. Экинчи бирөө анын айтканына таң калып, тамшанат да «ушинтип ач жүргөнүбүздө палоого бир тойсок кана» – дейт.

Анда Карачунак өзүнүн жолдошторунун сөздөрүн угат да көк байталын минип алып кечке жуук кетип калат. Карачунак үйүнө келип, 5-6 метр талды кыйып алат. Айыл-ападагы кыргыздардын чаначын жыйнап алат да, күүгүм кире, кербендер шапар тээп жаткан жерге келет. Тыяк, быягын караса, кербендер өздөрү жаткан жерден алыс 4-5 метр жерге 3-4 кемеге жасап, ошого күрүч басып жаткан экен.

Караңгыда байкатпастан Карачунак кемегеге жакындап келет. Аңгыча болбой кемегеде от жагып жаткан малайдын оту өчүп калат. Баягы курган малай эч нерсе менен иши жок, эңкейип өчкөн отту жандыруу үчүн үйлөй бергенде, аны акмалап турган Карачунак көчүккө сайып калат. Көчүккө катуу нерсе тийгенден кийин ал кантип карап турсун, тура калып экинчи кемегедеги малайды келтирип туруп муштап калат. Экинчи малай Карачунак сайган кишини союлу менен бир чабат.

Ошентип күрүч бышыргандар бири-бири менен мушташып, ары жакта эс алып жаткан кербендердин башчысына барышат. Күнөөлүү ким экендигин териштирип сураганча, Карачунак казандагы бышып калган күрүчтү бүт чаначына салып, алып кетип калат.

Баягы мушташкандарды жараштырып кайра келишип, быштыбы жокпу, палоону көрөлү деп карашса, күрүч турмак кара балакет да жок. «Бул бир икая болду» дешип, дүрбөлөңгө түшүшкөн кербенчилер (соодагер, кызыл кулактар) шашылыш түрдө жүктөрүн артышып, ачка бойдон жол тартып кетишет.

Карачунак күрүчтү алып келип өзүнүн айылындагы бей-бечаралар менен рахаттанып бөлүп жешет. Кербендерге чала болду, алардын өлөөр күнү кайда дешип, өздөрүнүн алкыштарын Карачунакка айтышкан экен, кедейлер.

ДҮЛӨЙ БАЙДЫКЫНДАГЫ КУРАН ОКУУ

Николай падышасы өз бийлигин жүргүзүп жаткан мезгилде, кыргыздарда бай-манаптардын доору жүрүп, шарыяттын жолун жолдоочулар көп болгон. Ошол мезгилде Карачунак мусулмандарча куран окуганды билбеген, билсе да динге ишенбеген адам болгон. Ыгы келсе, бай-манаптарды кордоп, аябай шылдың кылган.

Күндөрдүн биринде «Курман айт» болот. Карачунак капысынан Тердикбай дегендин үйүнө келип калып: «Байым, айтыңыз маарек болсун» – дейт. Ал: «Айтканыңыз келсин, балам, кел» – деп, чай берет. Артынан анча-мынча эт берип туруп: «Кана, балам, ата-бабаңдын арбактары үчүн куран окуп жибер» – дейт.

Куран билбеген Карачунак «окубай койсом, бай жазалайт, андан көрө окуп кутулайын» – деп куран окуп турган жери:

Обзимулла, иимана шайта прахим, куран билбесем эмне кылайын, куран окугун деп кыйнаган, Дүлөй Тердикбай байдын так атасынын оозун урайын. Куран билбегендигим үчүн кечирип кой кудайым деп оозу-башын күбүр-шыбыр эткизип, бата кылат. «Оо балам, сени куран билбейт деп айтышчу эле, сен кырааты менен окуйт турбайсыңбы» деп ыраазы болуп калган экен Тердикбай.

ПРИСТАВДЫН БАЛАСЫН КОРКУТКАНДА

Шабдан менен Султан болуштукту талашышып жүргөн мезгил. Султан болуш болгондон кийин, Пишпектен пристав келип, кыргыздар менен чогулуш өткөрөт. Межилис бүткөндөн кийин, Султан приставды үйүнө чакырып конок кылат. Приставдын жанында ээрчитип, эркелетип жүргөн 4-5 жашар эркек баласы бар экен. Баягы ойноо бала, тамак ичпестен оюнга кызыгып ойной берет. Болушка жана приставка кире албаган кыргыздар эшиктен шыкаалашып кароого мажбур болушат.

Бир оокумда Карачунак акырын келип, эшикти тырс дедиртип ача бергенде, бала аны карай калат. Приставдын баласынын көзүнө бир желмогуз көрүнөт. Бала бакырып чалкасынан кетет. Көрсө, Карачунак оозун кыйшайтып, көзүн чүңүрөйтүп желмогузга окшоп калыптыр. Тамак ичип олтурган пристав, Султан, болуштар жана ага кошомат кылган куулар болушуп, баланы көтөрүп алышат. Эптеп жатып сооротушат. Коркуп калган баланын эки көзү баягы эшикте. Анча-мынча убакыт өткөндөн кийин Карачунак дагы эшикти акырын ача бергенде приставдын баласы дагы карап алып чалкасынан кетет. Үйдүн ичиндегилер дагы алагды кылышып, баланы сооротушат. Пристав оокат ичүүгө мүмкүнчүлүгү келбейт. Анын үстүнө баласы коркконунан алдынан түшпөй калат.

Карачунактын кылыгын билген Султан эшикке чыгат да, айланайын Карачунак бул жоругунду кой, кокус пристав билип калса, сени дагы, мени дагы соёт – деп жалдырайт.

Анда Карачунак Султанга карап: «Баягы кедейлерден алган тогуз байталды кайтарып бериңиз, же болбосо, приставдын баласын коркутканым, коркуткан» – дейт. Айласы кеткен болуш, бечаралардан алган 9 байталды кайтарып бериптир. Шайлоодогу

таш салган мезгилдеги тогуз байталды Карачунак алып, кедейлерге бергенде, алар алкыш айткан экен.

КАЗАКТАРГА НАМАЗ ҮЙРӨТҮҮ

Күндөрдүн биринде Карачунак Узун-Агач жактагы казактарга өзүнүн таанышыныкына барып калат. Ал кезде намаз үйрөнүү бул – абдан зор иш экен.

Бир үйдө мейманда отурса, казактардын ак-сөөктөрү чогулуп алып, намаз үйрөнүү жөнүндө сөз кылышып, аны кайдан алып келүү маселеси талаш болот. Бири айтат Мекеге барып сатып келүүгө керек, экинчи бирөө жок, Олуятадан алуу керек дешип талаш, тартыш сөздөр болот. Анда Карачунак чөк түшө калып: оозун күбүрөтүмүш болуп, көзүн сүзүп эки колун бооруна алып калат.

Ортодо олтурган сары чийкил казак, Карачунактын тигинтип отурганын көрөт да, «апырымау мынау кыргыз олыягой деймин. Кудайдан болуп, намаздың жайын осо билип жүрбөсүн» деп, калгандардын көңүлүн бурат. Четте отурган бир казак: «апырымау айт – айтпаса төгүн эмес гой. Мынау кыргыз так олуяның өзүгой. Ии аке, бири караңыз, сизден сурайтын мынау олтурган агайындардың сурау боп калды» – деп чуулдашат. Карачунак оозу-башын күбүрөтүп, кээде көзүн ачса, кээде көзүн жуумп калат. Кулак сиздерде, не айтасыңар деп калат.

Сөзмөрсүнгөн бир казактын байы: «Өлбө, карагым ау, типти сенде бир эмес, көп чымын баргой деп турмун. Ал ейтпесе сиз, намаз деген кайда экендигин, колуңздан келсе, биз үчүн алла таала жараткан үчүн жакшылык этиң. Сиз да куданың типти жаксы көргөн пендеси экенсиз гой» – деп калат. Бардыгы Карачунактан эмне деген сөз чыгаар экен деп күтүп олтурушат.

Ак сөөк казактарга бир кызыкты көрсөтөйүн деп ойлонуп турган Карачунак: «Мен сиздерге намаздын эң көбүн, жана таза кандуусун алып келип үйрөтөйүн. Ал абдан алыста. Күн-түнү менен коштогон күлүк атты минип жол жүргөндө бир айда зорго жетемин. Чыгымы көп, ошого чыдасаңар, мен барып алып келемин» – деп өзүнүн макулдугун билдирет. Чогулуп олтурган казактар макул болуп, Карачунакка 10 ат, 100 сом акча чогултуп беришет. Кудай жол ачса, бир ай өткөн соң, жума күнү келемин. Обочо жерге бүтүн-бүтүн ак үй тигип, намаз үйрөнө турганыңар, жети күн калганда, аңдап тамак ичип, кудайга топук келтирип тургула. Үйлөрдөн обочо жерге 12 керегелүү ак боз үй тигилсин. Анын бир жери да жыртык болболсун деп табыштап Карачунак кетип калат.

Кеминге келип Карачунак айлындагы кедей-кем-багалга аттарды союп, акчасына бала-бакырасына кийим-кечек алып, жата берет. Казактар болсо «Олыя кетти, куда буюрса, намаздын тазасын, үлкөнүн үйрөнө турган болдук» – деп жата беришет.

Ай өтүп, болжолдуу күнүнө жакындаганда Боролдойдо Чорим деген балчелекчиге келип, эки челектеги аарысын сатып алат да, аны чаначка салып алып, оозун бууп, бир күлүк атты минип казактарды көздөй жөнөп кетет.

Айтканындай жума күнү эл көп чогулган. Боз үйлөр тигилип, малдар союлуп, өзүнчө эле той. «Атсалоом алейкум» деп Карачунак салам айтып барганда, күтүп турган ак сөөк казактар ордуларынан турушуп, кадимки Меке, Мединадан келгенсип кучакташып көрүшөт. «Ваа олуям намаз кайда, айтаур саң саламат келгениңиз өтө табир болдугой» деп алды кошомат да кыла башташат. «Олыяның» чыканагына жаздык, алдына кабат-кабат төшөктөр төшөлүп, эс алат. Оокат ичет. Күн бешим мезгилге жакындап калды. «Мен үйрөнөм, сен үйрөнөсүң» деп

тандалган ак сөөк казактар өздөрүнчө бөлүнүшүп алып, чыдамсыздык менен күтүп турушат.

Эс алып, курсагын тойгузуп, Карачунак бир маалда жар салат: «Кана агайындар, үйрөнчүлөр мага жакын келиңер. Кедей-кембагал кишилерди жаныңарга жолотпогула, ана оор кийимдеринди ушул жерге калтырып, ыштан-көйнөкчөн, бутуңарга кепич салып мени ээрчигиле» – дейт. Казактар Карачунактын айтканы менен макул болушуп, баягы обочо турган жалгыз үйгө карай бат алышат. Эки чанач, эки колтугунда. Чаначты көргөн казактар айкырып: «Ау мынаның иши толума айтор барымызга жететин түрү баргой» дешип кубанычтары койнуна батпайт.

«Агайындар, – дейт Карачунак – намазды үйрөнүү өтө кыйын болот. Кудайга сыйынып, дагы менин көзүмчө даарат алып келгиле. Анан боз үйгө киргениңер көйнөк, ыштаныңарды сыртка чыгаргыла. Жылаңач болсоңор тез үйрөнөсүңөр» деп, үйгө кирген казактардын кийимин чечиндирип, эшикке чыгара берет. Боз үйдүн ичине ак сөөк казактарга толот. Карачунак үйдүн ичине кирип, – Бардыгыңыздар жайдамазга башыңыздарды коюп күн батышты карап отургула, – деп баарын дырдай жылаңач кылып, чөк түшүрүп отургузат. – Эми мен эшикке чыгам, боз үйдүн эшигинин сыртынан бекитемин. Андан кийин касиетинден айланайын намазды сиздерге коё беремин, – дейт. Баягы жылаңач казактар: – Кимибизге кандай намаз келет болду экен деп кобурашып коюшат. Бир маалда Карачунак: – Кана, айтыңдар тынчтанып отуруңуздар, намаз сиздерге барганда этиңерди дуулдатат, тиштейт. Анткени, намаздын сиздерди сынаганы. Кимде-ким ошого чыдаса гана намаз ошого жугат да, тез үйрөнөсүңөр, – деп, үч төрт күн ачыккан аарыларды боз үйдүн эшигинен кичине жерди ачып коё берет. Ач аарылар жылаңач кишилерге барып, бир тийгенде казактар ой-байлай башташат. Камалып жаткандардын бирөө: – Чыдаш

керек, олуям адегенде оорутат дебеди беле, – деп кыйкырат. – Ой-бай-ау, мнау намазыңдын жолы болсын, кулагымдан тиет еди гой, ой-бай-ау мурунумдан устады, ой-бой-ау менин жутамдан кармады, жаурымдан кармады дешип, дүрбөлөңгө түшүшөт. Кимди ким билсин, он эки керегелүү боз үйдүн ичинде ой-байлап жаткан казактын байлары. Бир маалда аарынын уусуна чыдабагандар жанталашып керегенин аягынан көтөрүп жиберешет да, эшикке карап кача башташат. Ар бир кишинин артында беш-алтыдан аары кубалап жүрөт. Анда бир казак бирөөнө жолугуп калып – и, и Ашымды көрдүңбү? – деп сурайт. Анда ал: – Ашымың анау олтаның жанында, эки намаз соңыда кууп баратыр еди, – деп жооп берген экен. Казактарга намаз үйрөтүп коюп, Карачунак кетип калыптыр. – Ой, бой алиги олия кайда? – деп издешет. Эч жерден табылбаган соң бир казак: Апрымау, анык олуя экен го, намазды бизге үйрөтүп коюп, өзү көздөн кайым бопту гой!

Мына ошентип казак байларына Карачунак намаз үйрөтүптүр.

ДААРАТ АЛГАН БАЙЛАРДЫ КОРКУТКАНДА

Жай айларынын бири. Көл жээгиндеги бай-манаптар биригип алып, Мекеге барууну чечишет. Көлдүн оң жана сол жагындагы бай-манаптар Рыбачьеге (Балыкчыга) чогулушуп, ошол жерден чогуу Пишпекке, андан кийин Олуя-Атага почтовой менен жөнөшүүнү макулдашышты. Алыскы жолго чыгуу алдында мукулмандардын шарты (шарияттын) айтуусу боюнча даарат алып, намаз окулуп, кудайга кулдук кылып, жолго чыгуу алар үчүн парз (милдеттүү) болгон. Мына, илгерки бай-манаптар көлдүн жээгинде кыркаар тартып, сууга даарат алып жатты. Тору-Айгыр жана Сары-Камыш жактан, Чүйдү карай жол тартып

келе жаткан Карачунак баягыларды көрүп калат. – Силердин сазайыңарды колуңарга карматайын деп, Карачунак баягы өзү дайыма алып жүрүүчү орусча кийми (шинель, шапке) кийинип, курун курчанып алат. Алыстан көк байталды таскактатып, кадимки орустарча көчүгүн көтөрүп:

– Ну, мүнүп деп, башкы даарат алып жаткан байга келип,- ишти, шайтан кыргыз, көчүк жууйсуң, суу булгайсың, булгайсың! – деп чала-була сүйлөп, камчы менен таамайлап туруп, жондото басып калат.

– Айланайын төрөм, мындан кийин жуунбаймын – деп четтеги киши селдесин сүйрөп, мечитти карай ыштанын байлоого чамасы келбей качып жөнөйт. Аны көргөндөрдүн баардыгы биринин кепичин бири кийип, эч нерсеге чамасы келбей: Төрөнүн ачуусу келип калган экен – дешип, мечитти карай качып жөнөшөт. Ошентип, баягы төрөнүн жигити болуп кууп жүргөн бир киши ондогон бай-манаптардын шаштысын кетирип, дүрбөлөнгө салат. Алдын мечитке кийирип, арты кире электе боору катып күлгөн Карачунак байларга курсагы торсоюп куду кашкулакка окшотуп, карап калат. Жанагы төрөдөн кутулганыбызга ак сарбашыл деп, манаптар кала бериптир.

ӨЛГӨН КИШИ МЕНЕН МОЛДОНУ КОРКУТКАНДА

Чоң-Кеминдеги Абла уруусунан чыккан Байымбет деген киши, Карачунакты ээрчитип алып, Казакстандагы Кашкыра деген жердеги дос казагына мейман болуу үчүн барып калат. 2-3 түнөгөндөн кийин, зоодон келип, бир киши баягы Байымбет конгон үйдүн эшигин тарсылдатып койгулай баштайт. Үй ээси катуу уйкуда жаткан мезгил эле. «Өйбөй ау не болды, тынчылыкпа» деп кыйкырып жиберет. Алиги

эшикти каккан адам, «ие кабарга келдим. Болус каза тапты» деген жаман кабарды укканда, үй ээсинин өңү бир кызарып, бир бозоруп, анысына да чыдабай: «Ойбай ау, Үсөнбай болысты алганша жараткан неге мени алмадың» – деп бакыра баштайт.

Кыргыздан келген Байымбет менен Карачунак үй ээсинин ойбой салып бакырганына чыдабай орундарынан турушуп, кийимдерин кийинип, «сабыр этиңиз, ак сакал» деген кайратын айтышат. Коюңуз деген сөздү уккан соң, үй ээси ого бетер күчөй ойбойлоп калат. Анткени өлгөн Үсөнбай болуш менен үч ата өтүшкөн тууган экен. Байымбет эптеп үй ээсин басып, ошол замат алар менен бирге, баягы каза болгон Үсөнбайдын үйүнө келишет. Өлгөндүн үйүнө 100-150 метр калганда ойбойлап ат коюшуп келишет. Атайын өлгөнгө келген адамдардын аттарын алып турган адамдар, Байымбеттерди аттан түшүшүрүп, өкүрүп болгондон кийин, колдоруна суу куюп, өзүнчө туруп калышат. Бир аз убакыт өткөндөн кийин, бир айыл аксакалы: «айбай ау мынау кыргыз агайындар экен гой, анау Мукаштын үйүнө алпарып кийриңдер» деген сөз айтып, өзүнчө бир үйгө кийирип коёт.

«Өлгөндү бүрсүгүнү, жумада коёбуз» дешип, өлгөндүн ага-туугандары өздөрүнчө бүтүм чыгарышат. Баягы Байымбет менен Карачунак өлүктү койгонго күтүшпөй кете тургандыктарын билдиришет. «Энди, достум, – дейт Байымбеттин дос казагы, – Үсөнбайга топурак салып кетиңиз» – деп эч жибербейт.

Ошентип, айткан жума күнү уруу-уруу, топ-топ болгок казактар абдан көп чогулушат. Ырым, жырымы бүтүп, «Молдокелер даарат алыңыздар» деп бир адырайган кара казак жар салат. Эптеп, өлгөн болуштан бир нерсе арттырабызбы деп үмүттөнгөн молдолор ондоп саналат. Өлгөндүн ага-туугандары тандап бирден талдап жатып бир молдону куран окуганга, экинчи бирөөнү дооран окутууга, үчүнчү бирөөнү сөөгүн жуудурууга чыгарышат. Даарат алып

бүткөндөн кийин өлүктү жууй турган адамдар киришип, жууй башташат. «Мынау кыргыз агайындар да сөөгүнө түшүү керек» деп, Байымбетти да кыса башташат. Байымбет Карачунакты жумшайт. Карачунак сууга түшөт.

«Бисмилла, рахман ррахим» деп, баягы «кадырлуу молдо» маркум Үсөнбайдын бир капталын чала-була жуумуш болуп, экинчи капталына оодарат. Карачунак болсо, молдого чөөгүн менен суу куюп берип жатат. Өлүктү экинчи капталына оодарганда, Карачунак байкап караса, каза болгон Үсөнбай болуштун бир колунун эки сөөмөйү менен ортону ийри экен. Акырын билгизбей туруп Карачунак «лаай лавга илалла» деп, ары карай бергенде, өлгөндүн сөөмөйү молдонун чөнтөгөнө илип коёт. «Писмилла ррахман рахим» деп молдо экинчи жолу бурула бергенде, өлүк кыймылдап калат. Өлүк кыймылдаганда молдо: «Ойбай, жараткан ау, мынау сум тирилип келип, мени устап жатыргой» – деп бакырып жиберет. «Өлүк тирилди, молдону кармаптыр» деген кабарды үйдөгү олтургандар да, сырттагы олтурганда да угушуп, дүрбөлөңгө түшүшөт. Молдо айгай салып бакыра берет. Боз үйдүн ичиндегилер эшик талашышып, керегенин көгүнө бетин, башын жарып кызыл-ала болушуп, зорго дегенде эшикке чыгышат. Бир маалда эң артында молдо, ага сүйрөлгөн өлүк, өлгөндүн артынан, «айланайын Үсөнбай, бир жолку ачууңузду кыргыздардан келген агайыныңыз үчүн бериңиз» деп, жетээр, жетпес болуп жыгылып туруп Карачунак келе жатат.

Баягы топ-топ болуп чогулган казактардын эркек аттуулары атка минишип, калгандары жөөлөй качып бара жатышкан экен. 5-6 метр жерге сүйрөлүшүп барган өлүк, молдонун чөнтөгү айрылып, жатып калат. Ошол мезгилде, Карачунак өлүккө жетип, «бир жолку ачууңузду мага бериңиз, аны мен койдуртайын» деп аркы кулагына бир, берки кулагына бир

жолдон сүйлөшкөнсүп коёт. Калп сүйлөшүмүш болгон Карачунакка карап, 200-300 метрдей турушкан казактын мыктылары: «Ойбой карагым ау, типти, сиз болмаганда, Үсөнбай какпас биздин тукумубузду тостукундай курутайын деген экенгой, сондуктан не кылсаң да өзүң сүйлөшүп, чыккыс кылып көөмп кетиниз» деп кыйкыра башташат.

Аны уккан Карачунак: «Макул, ошон үчүн мен сүйлөшүп жатамын» деп өлүктү туурасынан көтөрүп алып, үйгө алып келип, өзүнүн жаткан жай жерине узунан жаткырып, оозу-башын күбүрөтүп, тилин келме келтиримиш болуп, көзүн ачып-жуумп калат. Ансайын жанын ала качкан бай казактар, Карачунакка ого бетер жалынып-жалбара беришет.

«Ой агайыңдар, – деп, сөзүн баштайт өлгөндүн тилин билген Карачунак, мени жараткан сиздерди сактап калсын деп жиберген экен. Себеби, мен болбогондо силерди туздай куурултам экен. Эптеп сүйлөшүп жатып зорго дегенде токтотсом болобу» – деп, калп эле коркутуу үчүн, дөөперөстөнүп сүйлөй берет. Ага казактар толук ишенишип, эмне айтса ошону орундатууга даяр экендиктерин билдиришет.

Үсөнбай болушту ордуна (жай жерине) алып койгондон кийин аны мусулмандардын шарты боюнча жууп, андан кийин, аны коюу үчүн алып жөнөөгө камылга кыла башташат. Жууп жаткан молдонун жүрөгү түшүп, эчак эле экинчи бир молдого дем салдырып, дуба окутуп, айрымдары аны менен алек. Өлүктү эң акыры жолу узатуунун камылгасы бүтүп, көрүстөнгө алып жөнөөгө камынышат.

«Өлгөн киши молдокеме асылыштыр, бул эмне жакшылык, акыр заман болот бейм» дешкен динге ишенген адамдардын сөздөрү айрым кишилерди коркутпай койгону жок.

Коркуп калган адамдар, өлүктү алып жөнөй турган болгондо мыкты-мыкты аттарды минишип, карыларды алышпай, өңкөй жаштары көрүстөндү

көздөй жөнөмөк болушту. «Кана, аблы өзүңүз манау күлүк атты минип, өлүктү өңөрүңүз, айткени сиз аның тилин билет экенсиз гой» дешип жаалай башташат. Чогулган элге кайрылган Карачунак: «Сиздер деп жүрүп, бул болушуңар менен ала кетпесе болду. Жаш балдарым бар. Кокус өлүп кетсем, аларды ким багат» демиш болуп ого бетер баалана берет.

Бир аз ойлонгондон кийин Карачунак макул болуп, камданып коюлган күлүк атка минип, өлүктү өңөрүп күмбөздү карай алып жөнөгөндө, анын артынан шайдоот казактар да жөнөшөт. Баягы куран окуп турган молдо келме келтирип, өлүктү Карачунак менен бирге көргө алып кирүүгө, дагы бир кыйышпаган тууганы үчөө көргө кирип, өлүктү мусуландын мындайча айтканда шарияттын шарты боюнча жаткызып, сырттан күрөккө салып берген топуракты өлүктүн тегерегине чачып, башын кыбыланы каратып бүткөндөн кийин, «кана эшикке чыккыла» дейт. Биринчи жолу өлгөндүн тууганы чыгат. Экинчи жолу молдого кезек келет. Молдоке чык дейт. Көрдүн оозу тар болгондуктан, адегенде молдонун башы чыгып, эки ийни чыга электе Карачунак өлгөн киши болуп, этектен алып, булкуп, булкуп коюп «ой коюңуз болуш ачууңузду мага бериниз деп, көрдүн ичинде бакыра берет. Кулагынан үркөн койго окшоп, мурда коркуп араң турган казактар, атка жабыла минишип качып жөнөшөт. Кимди ким билсин, баш аламан болушуп, бет алды жакка качып бара жаткан казактар. Карачунак бир-эки жолу молдонун этегин булкуп алгандан кийин, аны коё берет. Өлгөндүн (Карачунактын) колунан кутулган молдо көрдүн сыртына зорго дегенде чыгып, чалкасынан түшөт. Карачунак көрдөн чыкса, келген кишилерден бирдери да жок. Молдо болсо, чалкасынан түшүп көзү алайып жатат. Аны барып эмдеп, домдоп өөдө тургузуп алып жүрөгөн көтөрүп эс алдырат. Аңгыча болбой, атчан кишилер бир чакырымдай алыска туруп алышып, Карачунакка карай мындай деп кыйкырышкан экен.

«Оой аке, не болсо, со болсун айтоор колундан келсе оңбогон акеңдин обузун урайынды чыккыс кылып көөмп ташта. Энди биз онуң жанына жолобойлук. Ол оңбогон бизди курутканы жүр экенгой» деп турушат. Айла канча, Карачунак өзү жалгыз кирпичти көрүстөндүн оозуна жалгыз коюп, андан кийин топуракты сала баштайт. Бир аз топуракты салгандан кийин, казактар келишип: «опрымау сиз болмасыңыз бизге мынау шум бой бербей тургандай түрү бар экен гой. Рахмат аке, бул жакшылыгың эстен кетпейт» – депшип Карачунакты узатышкан экен.

ЭТ ЖЕГЕНДЕГИ, ЭШИККЕ ЧЫГУУ

Күндөрдүн биринде Шылдыр баласы Карачунак алыска, казак агайындарга конок болууну ойлоп, жолоочу жүрүүгө камынат. Көк байталды токунуп минип, куржунга жем байланып жолго чыгат. Мурдатан эле өзүнчө салт болуп калган кыргыз, казак эли «Эр азыгы жолдон» – деп жөнөп калат. Кеминдеги Көк-Ойрок жайлоосунун Алматы ашуусун ашып, алыскы Каркыра деген жерге барып калат.

Кечке маал көп боз үй тигилген айылга келип, кудайы конокмун, алыскы кыргыз агайындан болумун –деп, Карачунак кобурай баштайт. Мурдатан эле мейман-достуу казак агайындардан кимдир бирөө, «Ойбой мейман келди гой, мнау адамды анау боз үйгө түшүрүп конок каадасын кылыңар» – деп, Карачунакты жолдош жоросу менен бир үйгө түшүрөт. Жайдын ачык күнү. Чарчап келген меймандар жайланышып, чай, кымыз ичишкенден кийин эс алууну ойлошот. Бирок үй ээси меймандарды сыйлап кой соймок болот. Арадан бир аз мезгил өтпөй, бир чоң кара козуну үйгө кийрип, меймандардан бата алышат. Баягы үй ээсинин өтө мейман-дос экендигин өз ара сөз кылып отургандан кийин, дагы дасторкон

жайылып кымыз ичилет. Кайсы жерлик кыргыздар болосуңар деп сураган үй ээсин, Карачунак «чүйлүк-пүз» – деп жооп берет.

Көрсө Карачунактар жаткан үй ошол айылдын байынын үйү экен. Байдын жалгыз уул, келини, кемпири жана өзү экен. Баягы жумуш кылып жүргөндөр, байдын жигиттери, малай кулдары экен. Тамак ичсе ичип, ичпесе тим жүргөн байдын адамдарын көргөндө Карачунак өтө кейип, ар нерсени ойлонуп калат. Аркы жигитти бери келсинчи деп, эт сапырып, кымыздан көзүн албай отурган кишини чакырып, кымызын сунганда, үй ээси «ойбой мейман ау, өзүң ич, ол желмогуз ичип жатып мүйүз чыкканы жок, бери окелиңчи» деп, Карачунактын колундагы берип жаткан аяктагы кымызды бай алып, «оган кеткенче өзүм ичип алайын» деп өзү жутуп жиберет. Колун сунуп умсунуп, эт бышырган жигит уялганынан жер карайт. Бирок Карачунак байды сөзгө жыгып, меймандын шагын сындыруу болбойт, «ээсин сыйласаң итине сөөк сал» деген кыргызда макал бар. Мен берип жатамын, сен берсең бербейт белең – деп экинчи кымыз куюлган аякты кайра сунат. Жигит кымызды ичип, баш ийип чыгып кетет. Казанга салынган эт бышып, меймандардын колдоруна суу куюлуп, дасторкон кайрадан жайылат. Эт устукандалып, баш, жамбаш меймандарга тартылат. Башты Карачунак алып бир аз жерин кесип жемиш болот да, экинчи бир жигит келгенде ага кармата берет. Үй ээси дагы жаман көрөт. Бирок мейман эмеспи деп унчукпайт. Конок: биз кыргызча туурап жейли – дейт. Карачунакка үй ээси макул болот.

Карачунак баш болуп этти кыра туурап болот. Кесме болсо жасалган эмес. Жыгач табакка үймө жалаң гана эт. Этке сорпо куюш үчүн, Карачунак чык сурап, чык дептир, анда бай «ойбай ау мнау кыргызды кудай атты гой, эт ас болуп чык деп жатыр гой» деп, уулун караган экен, уулу эшикке чыгат, экинчи

жолу чык дегенде, бай келинин караганда ал дагы эшикке чыгып кетет. Үчүнчү жолу Карачунак чык дегенде, бай кемпирин караганда, кемпири чыгып кетет. Чык деген сөзгө келесоо байдын түшүнбөй жатканын билген Карачунак төртүнчү жолу чык дептир. «Ойбой кудай ау энди кезек маган келди гой, мнау кыргыздын кордугу өттү гой» деп жатып байдын өзү дагы чыгып кетиптир. Бай эшикке чыгып, жумушчунун бирөөнү үйгө киргизип, «анау меймандар не кылып жатыр билип чыкчы» деп жиберет. Байдын жигити үйгө кирип кайра чыкпайт. Экинчи, үчүнчү жана төртүнчү жигиттери үйгө киргизет. Көрсө, Карачунак баягылар менен этти жеп, сорпосун ичип болуп калган соң ачуусу келген, бай союлун көтөрүп, урууну ойлоп үйүнө кирип келет. Оо байым, келиңиз деп жылмая күлгөн Карачунак байга карап, сиз кыргыздын сөзүнө түшүнбөйт көрүнөсүз – дейт. «Ой бай карагым мен толук түшүнөмүн» дептир. Жок, сиз түшүнбөйсүз дейт. Ойтпесе кайсы сөзгө түшүнбөймүн, айтып түшүндүрүңүз дегенде, Карачунак «чык» деген сөзгө дейт. Апрымау ууру күчтүү болсо, иеси өлөди деген осы экен гой, «чык» деген сөз чыкпайсыңба – дейт. «Чык» деп кыргыз мынабу сорпону айтат дегенде «ойбайау огой болсо жөн экен гой, «чык» дедиң уулум чыкты, «чык» дедиң келиним чыкты, «чык» дедиң кемпирим чыкты, ал энди өзүмдү «чык» деген соң ачуум келгенигой, алай болсо, келиңдер» деп өзүнүн үй-бүлөсүн чакырат. «Многу мейман менен мениң ортомдо түсүнбөстүк болупту гой» – деп, ыза болгонуна чыдабай күлө берет. Байдын үй-бүлөсү ачка калып эт жебейт. Жумуш иштеп жүргөндөр менен Карачунак этке лыкыя тоюп, артынан кымыз ичишип, кол жууп, конок каадасын клып эшикке чыгат. Бир аз мезгил өткөндөн кийин салынган төшөккө келип жатышап, тынч уйкуга кетишет. Эртеси туруп рахмат айтып Карачунак жолго чыгып кеткен экен.

БАЙДЫН ЭТИН ЖЕГЕНДЕ

Мурда бай менен манаптын айрымасы көк менен жердей болучу. Жазгы ала шалбырт. Байлар болсо, кышкысын согумду көп союп узун сарыга сактоочу. Ал эми кедейлер болсо, кара жармага жетсе жетип, жетпегени байларга жалдырап иштеп эптеп оокат кылуучу. Күн узарып, жоон сүзүлүп, ичке үзүлгөн мезгил. Карачунак баш болгон бир топ бей-бечара кедейлер оокат издешип жумуш иштеп, бала-бакырларарын эптеп багып жүрүшөт. Кичи-Кеминдеги жетиген уурусунан чыккан Токтоосун деген ажы Байдыкына келип, жолдоштору менен Карачунак түшүп калат. Токтосун ажыга саламдашып бүткөндөн кийин чай кайнатып чай берет. Аныкына баргандагы максаты эптеп үзүмчүлүктө бир шорпо ичирер бекен деген үмүт болучу. Бирок Карачунактын үмүтү ордунан чыкпас болду. Токтосун ага карап, күн жаз, эт аз, эми ушул чай менен эле кетмек болдунар букаралар деп жай айтат. «Байгамбар барына назыр, тогуна касыр» деген деп Карачунак эки жагын карап олтурат. Бир маалда Карачунак 62 баш боз үйдүн ичиндеги чыгданга андан узун болуп башы чыгып турган ала-баканды, андагы илинип турган койдун, жылкынын сүрсүгөн карчыгасын көрөт. Ыктыяры менен бербеген Токтосун сыяктуу ажыга бирди көрсөтөйүн деп Карачунак жанындагы жолдошуна шыбырап коёт. Жолдошу болсо, коркуп байдын каарына калбайлы – дейт. Карачунак ага болбой, мындай байлардын далайын көбөдүмбү. Муну тамашалап олтуруп этин астырамын, силер байкап тургула деп Карачунак кепке аралашат. Токтосун бай – бул боз үйүңүз канча баш? – деп сурайт. Карачунак.

- Үйүм жаңы, 62 баш деп жооп берет.
- Жок, бай 72 башко.

– Жок 62 баш. – Жок 72 баш деп Карачунак талаша берет. Экөө тең биринин сөзүн бири укпайт, чырга айланат. Токтосун айтат:

– Мен өзүм башында туруп жасаттым, 62 баш. Карачунак жок, мен азыр санадым 72 баш дейт. Капырай менин көзүмө шайтан көрүнүп турбаса, үйүм 62 баш болчу –дейт, Токтосун бай. Бир аз мезгил өткөндөн кийин Карачунак: анда макул болбосоңуз, азыр кайрадан санайлы – дейт. Ага бай макул болот. Мелдеш эмне болсун дейт бай. Эмне болсо, ошо болсун, мен тетиги ала бакандагы илинип турган карчыгадан оң жагын мен санайын, сол жагынан сиз санаңыз деген экен. Токтосун бай чай бергенде эт жок деген сөзүн төгүнгө чыгарганын билип, ал кемпирине: байбиче бул букараларга тигил эттен асып бер, болбосо Карачунак бизди «жыйылган топто сөзгө калтырат» – дейт. Уялган Токтосун тамагын асып, кедейлерди тойгузуп жибериптир. Ошондон тартып элдин арасында кедейдин бир тойгону, орто байыган делип аталып калган экен. Карачунактын жолдоштору ошондон кийин анын куудул, амалкөй экендигин билишип, өздөрүнүн ыраазы экендиктерин билдиришет. Баягы зыкым байдын кылык-жорогун эл чогулган жерде дайыма Карачунак айтып, аны өзү теңдүү байлар сөзгө жыгып баш көтөртчү эмес экен.

ЖАРМАНЫН АТАГЫН ЧЫГАРУУ

Күндөрдүн биринде Карачунак Токмок шаарына келет. Ал Токмоктон өзүнүн курбулары өзбек Мамбетакун, орус Василий үчөө түшкүсүн тамактануу үчүн ашпозко киришет. Аңгыча болбой бир ашпозчу «ыстык манты» – деп, кыйкырса, экинчи бирөө орусча бышырылган суюк аш деп калат. Көрсө орусча бышырылган суюк ашы картошка кошуп

бышырган кесме экен. Кесме менен мантудан бирден заказ беришип, кесмени иче баштаганда бир казак кымыз сатам, Каракоңуздун кымызы, муздак деп, кыйкырып калат. Баягы үчөө кымызга дагы заказ берип 3 аяк кымыз ичишет. Орус, өзбек, кыргыз үчөө ойноп-күлүп тамактарын иче башташат. Биринчи жолу орусча жасалган кесмени ичкен мезгилде Василий тамшанып туруп:

– Ох кандай орустардын кесмеси даамдуу. Деги биздин элдей эч бир улут оокат жасай албайт го – деп мактана баштайт. Мантуну жегенде Мамбетакун: «Оо караң кандака ширин, өзбек элиндей эч адам манты жасай алмайды», – деп мойнун көтөрүп корозчо койкоктой баштайт.

Кесме менен манты ичилип, желип бүткөндөн кийин, үчөө кымызды шыңгытышат. Ичип болору менен эле Карачунак:

– Оо, кыргыз, казактын кымызынын даамын карачы, кымызды ичкениңде адамдын бүткөн бою жибий түшөт, экинчиден кардың чыгат, үчүнчүдөн, бул бойго тараган кан эмеспи – дейт.

Ошентип отуруп үчөө сөздөн сөз, кептен-кеп чыгып отуруп, тамактын түрүн орус көп жасайт, жок, өзбек көп жасайт десе, үчүнчүсү жок кыргыз көп жасайт – деп талаша кетишиптир. Бирине-бири түшүнбөгөндөн кийин Карачунак сөз алып:

– Эй туугандар, минтип талаша берсек күн кечкирет. Ошон үчүн ким тамакты көп жасайт экен, санаша коёлу – дейт. Калган экөө ошого макул болушат.

Биринчи кезек Василийге берилет. Эмесе сиздер жаңылбай санап тургула, мен санай баштайын, – деп төмөкүчө санай баштайт: – капуста боршу, картошка кесмеси, макарондон кылган кесме, сүт кесме, катлет, щи – деп санап олтуруп, жыйырма түрлүү тамактын түрүн айтканда берки экөө оозун ачып калат. – Мен бүттүм, эмки кезекти Мамбетакун сизге берели – дейт Василий.

Мамбетакун башын көтөрүп койкоктоп «эми мен кеп уруп берейин, сиздер якшылап санап туруңлар» – дейт. Узбек шурпасы питасини, манты экига, плов учта – деп санап олтуруп он бештен ашырып таштайт. Тигилердин айткандарын уккан Карачунак эмне айтаарын билбей ойлонуп көпкө турат. Булар чынында эле тамактын көп түрүн жасайт, бул чындык. Эми эптеп сөзгө жеңилбөө аракетин жасоо керек, – деп, эптеп сөзгө жыгуунун аракетин издейт. Бул максатта кыргыздын жармасынан айтып берүүнү чечти. Сөз Карачунакка берилет.

– Эмесе мен кыргыздардын жармасынын гана түрлөрүн айтып берейин – деп айта баштайт. Василий менен Мамбетакун колдорунун бармакчаларын ачып, жуумп санай башташат. Карачунактын айткандары: майга кылган жарма, арпанын жармасы, жүгөрүнүн жармасы, коноктун жармасы, айран кошкон жарма, айран кошпогон жарма, май кошпогон жарма, курут кошкон жарма, курут кошпогон жарма – деп, жалаң жарманын түрүн жыйырмадан ашырат. Жармаларды санап бүткөндөн кийин, Карачунак – эми калган эт, кымыз, айран ж. б. кошпой эле койдум. Аларды кошкондо отуздан ашып кетет – дейт.

Берки Мамбетакун менен Василий Карачунактын айткандарына таң калышып «чынында эле кыргыздарда тамактын түрлөрү көп турбайбы» – дешип таңкалышкан экен.

Ошентип, кыргыздардын жармасынын атагын Карачунак көтөрүптүр. Чынында эле жарма сонун тамак эмеспи. Ошондон бери карай суу кошкон жарма, суу кошпогон жарма деп аталып калган экен.

Төлөмүшов Шамыраалы –
Кемин районунда, 1908-жылы туулган

ТӨЛӨМҮШОВДУН ЫРЛАРЫ

– Менин чыгармаларым бир бүтүндөй нерсе эмес,
үзүндү-үзүндү, аны өзүңөр иреттеп алгыла. Мен өзүм
ага деле кунт коюп, тартипке деле салган эмесмин.

«Улутунуп жазгандагым» (ырлар)

Сурасаң менин атым Шамыраалы,
Кимге биз жүйөө сөздөн багыналы,
Чоң атам эр Куттубай, бабам Теңиз
Таралган Сопо атамдан ары жагы.

Азыктан алда нечен элдер өткөн,
Казатта Кашкелеңдей эрлер өткөн,
Кемиңдин кең өрөөндүү чөйрөсүндө
Болгон жок мындан мыкты,

мындан өткөн.

Уругум – Азык, журтум – Сарбагыш,
Кимге биз турмуш үчүн жалынабыз,
Тирликте эл катары жүрө албасам
Өлүмдөн он мертебе ары намыс.

Элетте катарымдан калганым жок,
Бирөөнүн беш тыйынан алганым жок,
Ушуну кантемин деп акыл сурап
Алдына атамдын да барганым жок.

Турмуштун эч кызыгын көргөнүм жок,
Бирөөгө билгенимди бергеним жок,
Бирок да калганыма өкүнөмүн
Илимде азын-көбүн эмгегим жок.

Жашымдан билим үчүн аттанбадым,
Алдандык чарба ишине башкармамын,
Ушуга улгайганда көп өкүнүп
Дал ушул улутунуп жазгандарым.

МИЛЛИОН ПУЛГА ИЗДЕП ТАБАЛБАЙСЫҢ

Оору-кор, өлүм-мундук, жокчулук-зар,
Ынтымак турган жерде токчулук бар,
Табылган таалайыңа чапаныңдын
Убайын өзүң көрүп тостуруп кал.

Дүйнөдө эки жолу жаралбайсың,
Өткөнгө бир кылчайып баралбайсың,
Күн бүтсө, бир саатык өмүрдү сен
Миллион пулга издеп дагы таба албайсың.

15.03.1953-ж.

Адамга кьер кийим ичер тамак,
Не керек башкаларын өтө самап,
Кез келсе кийбей, ичпей жыйганыңдын
Убайын бирөө көрөт бекер калат.

Артыңда бала-чака жакыныңдын,
Насибин сен бербейсиң бекем камдап.

Шондуктан ашык оокат жыямын деп,
Жаныңды кыйнабагын бекер самап.

Адамдын дүнүйөгө көзү тойбойт,
Үйүнө миллионду алса самап.
Кокустан ажал жетип өлүп калсаң,
Кыйындык опоо бербей артта калат.

Киши эмес аягы жок жылан дагы,
Күндөлүк азын – көбүн жээрин табат.
Шондуктан адамзатка өтө зарыл
Терең ой, адал эмгек жана тамак.

16.03.1953-ж.

БАЛДАРЫМА КАТ

Табылып самаганың илим болсо,
Илимди иргеп алар билим болсо.
Баарысы илимдүүгө моюн сунат.
Жөнөкөй нечен албан кимиң болсо.
Мен дагы анча мокок болбойт элем,
Орусча түзүк билген тилим болсо.
Баарысын жыйыштырып окуур элем,
Эң кеми отуздагы күнүм болсо.

Талаптан жаш кезиңден илим үчүн,
Илимдин түп казына зили үчүн.
Багам деп ата-энеңди алаксыба.
Жеке эле менин көрөр күнүм үчүн,
Балапан уядагы, арык кой жүрбөй калган,
кыядагы.

Илимдин кенчин издеп кете бергин,
Биринден-бирин акыл сура дагы.
Улуунду кичүүң сыйла кыя баспай,
Жакын жок тиричиликте уялаштай.
Жогуңа барың бекем кайрылышкын,

Ар кимиң өз тапканың жыя качпай.
Ак көңүл, ак ниет бол тирлигинде.
Тилектеш чын ыклас бирдигинде.
Кыйын эмес башка мүлк казыналар,
Түбөлүк мура болуп турду кимге?
Бирине-бириң акыр табылбайсың,
Жашында көптү көрбөй кагылбайсың.
Өз ара бирдигиңер бекем болсо,
Өзгөгө моюн сунуп багынбайсың.
Илимден артта калба биз сыяктуу,
Көрүнсүн кызматыңар иш сыяктуу,
Силердей кайран жаштык убакытым
Маанисиз өтүп кеткен түш сыяктуу.

* * *

Балдарым саган эстелик,
Билгеним айтам эскерип,
Окуучуңар эгерде
Убакыт таап кез келип,
Мактанбаймын силерге
Ырчымын деп сестенип,
Бирок сөздүн маанисин
Ойлогула текшерип,
Жетпей калдым илимге
Убагынан кеч келип,
Ал айыбым өзүмдө
Айтпасам турат көз көрүп,
Баарыңа кызмат кылайын,
Окууга бирден өткөрүп.
Каражатым аябай,
Калганча күүдөн бөксөрүп.

Адамдын сугу өтө курч,
Айтылган нечен каргыштан.
Ашкере көзгө илинсең,
Ажырайсың жалгыздан.

Күлүктүн күчтүү белгиси –
Кызыганда арбыткан,
Чабалдыктын белгиси –
Күнү мурунтан дарбыткан.

БАЛАҢ ЖООП БЕРЕТ

Өлүм, нике, ырыскы,
Үчөө кайып адамга.
Туура келсе мүнөтү,
Келише албайт саламга.
Тиричиликте кыянат,
Кылбагыла адамга,
Бири курбу, бири дос,
Үйүнө окшоп барарга.
Бөөдөсүнөн бирөөнү,
Кыйып ийсең залалга.
Көзү өтүп кеткен соң,
Жооп клет балаңа.

* * *

Эр жигит бирде мазар, бир назар,
Толкуган көл сыяктуу бирде ташар,
Адамдын адамдыгы шол эмеспи,
Азамат азганында салса назар.
Жылпыштап сымап сындуу жүргөн менен,
Жан барбы дүйнөдө миңге жашар.
Айттырбай атаганат өзү билген,
Болсочу жан жолдошуң көңүл ачар.

СҮЙӨНГҮН БИЛЕК КҮЧҮҢӨ

Өз колунда жок болсо,
Ишенбе тууган, досуңа,

Жабыксаң жакын агайын
Жарабайт жалгыз козуга.

Үйүңдө ашың көп болсо,
Уруксаң кетпейт кошуна,
Үстүңдөн ушак сөз болсо
Ошолор калат кошула.
Ар ким болот кожоюн,
Адамдын жалкоо кошуна.
Аяймын деп арсыздын,
Жалынып кетпе отуна.
Туура кара ишиңе,
Түйшүгүңдү айтпа кишиге,
Бирөөнүн көзүн карабай
Сүйөңгүн билек күчүнө.
Таанышың бир күн чакырып,
Тамагын берсе кичине.
Эртеси сени баргын – дейт,
Өзүнүн кылар ишине.
Кишиге айтпай сырыңды,
Бекитип сакта ичиңе.
Ушудан уят көп болдум,
Келгенде кырктын үчүнө.

КОЛУҢДА ИШИҢ ТУРГАНДА

Колуңда ишиң турганда,
Берүүгө бирөө шашылат.
Кокустан башың кирбесе,
Алгысы келбей кашылап.
Айырбаш уйдун ичинде,
Музоосун доолап асылат.
Ошентип жакшы кишиндин,
Жашырын сырың ачылат.

АРТТА КАЛБА

Дүйнөнүн түбү тешик жукпаганга,
Түрүнүп кеп айтпагын укпаганга,
Колунан кулалынын не келмекчи
Кондуруп күндө үч убак куштаганда.
Алтынды түк чиритип коё албайсың,
Алдыңа ар неменин тыштаганда.
Ары жок өлтүрөм деп кыялданат
Алы жок бекемирээк муштаганга.
Ким берет ойлорунду кабыл кылып,
Үйүңө жатып алып уктаганда.
Тең болуп тегерекке өмүр сүргүн
Денеңден ысык жаның чыкпаганда.

КИМ ЖАКШЫ

Өгүзгө салган өмүрдөн,
Бир күнү минсең ат жакшы.
Баркыңды билбес туугандан,
Миң күнчүлүк жат жакшы.
Миллион тонна чириктен,
Бир грамм асыл зат жакшы.
Бирдиги жок жыйындан,
Биримдик курган аз жакшы.
Дабышы жок бүркүттөн,
Таманы жаргак каз жакшы.
Өлөрман, жойпу долудан,
Өзүңдү алып качсаңчы.

КӨЗ МЕНЕН АЛЫС БАРБАЙСЫҢ

Көкүрөк сокур болгон соң,
Көз менен алыс барабайсың.
Бирөөгө башың бийлетип,

Минишкөр түйшүк малдайсың.
Башыңда акыл болбосо,
Ордуна келбейт ар кайсың.
Эң мурун өз дайныңды таппасаң,
Өзгөнү кантип жалгайсың.

КЕМИБЕЙ КЕТЕ БЕРГИН АШЫГЫҢА

Кезинде келип – кетиш барыга тең,
Кемибей кете бергин ашыгыңа.
Анткени өзүң кайра аш ичесиң,
Бирөөгө салып койгон кашыгыңа.
Башкадан барып жеген малың үчүн,
Аларды чакырбагын жашыгына
Козулуу койлук пулу чыккан адам.
Корунбай келе калат ачыгына.
Турмушта андай адам жаман болбойт,
Туюнса туура кептин татыгына.
Түз жүргүн тизгиниңди жыя кармап,
Бузуктун буйлаланбай сатыгына.
Жаманды жакыным деп жактай берсең,
Бир күнү булганасың сасыгына.
Башка мал башын кыйсаң теңелеби,
Жоргонун желе жүргөн басыгына.

ТУРМУШТАН

Көрбөдүк жалгыз баштын жарыганын,
Эки баш элден өтүп карыганын.
Келесоо кээ бир адам кайдан билсин,
Көп башты күндө кыдыр даарыганын.
Ырыскы бүтөт тура башка карай,
Көбүнчө жаш өспүрүм жашка карай.
Жалгыздын жары кудай деген менен
Таалайы тайкы болот азга карай.

Шондуктан аракет кыл башың үчүн,
Кубанбай күндүк оокат ашың үчүн.
Аткан ок өткөн өмүр кайта келбейт,
Карганда капа болбо жашың үчүн.

ТУРМУШ – ТАРАЗА

Тилегине жараша,
Кең пейилдүү кем болбойт.
Тар санаган кишинин
Таалайы журтка тең болбойт.
Ар ким табат насибин,
Учуна жараша.
Тил азыгы бирегей,
Билгенге турмуш тараза.
Табигат кыйын табышмак,
Таң калат киши караса.
Таалайдан ашпайт эмеспи,
Ташкенге чейин санаса.

ӨМҮР

Өмүрдүн алды кызык арты кайгы,
Күч кетип, күүдөн тайса а да кайгы.
Каадалуу картайганда эч нерсе жок
Ошону түшүнбөстөр бар турбайбы.
Кээ адам сараң болот карыганда,
Эңкейип эки мышка барганында.
Ичүүгө колдогусун ыраа көрбөйт,
Алганы ажал турса ар жагында.
Таңшыган үнү татыксыз,
Таалайы качкан булбулдун.
Таңшыган үнү татыксыз,
Таамайлап кырсык чырмаса.
Түшөсүң тактан жазыксыз,

Түк дагы адам жаралбайт,
Туулгандан насипсиз.
Турмушта түрлүү илимдин,
Албаган болот бактысыз.

* * *

Бакытта бир келген куш чабыттаган,
Токтотот чанда киши талыкпаган,
Чабалга бир аз сыймык коно калса
Чалкалап чар тараптан алыстаган.
Койнуна котур ташын катып алып,
Башканын баскан изин карыштаган.
Акыры андай мүнөз элге жакпай,
Басынып аягынан чалыштаган.

ЖАКТЫРСАҢ ТАҢДАП БИРИН АЛ

Жумуштун бүтөр күнү бар,
Доонун да тиер күнү бар,
Ар кимден мүнөз алынча
Түшүнө турган тили бар.
Алардын айрым ыкмасын
Айттырбай мурда билип ал.
Жашынды эпке келтирип,
Жылчыгын тапсаң илип ал.
Кычыгына көп тийсең,
Кыздын да кыйла жини бар.
Кыясын мурун тапсаң,
Кыйналбай үйгө кирип ал.
Жамандык кылбай адамга,
Жакшынын жайлуу тилин ал.
Жагдайын байкап кебимдин,
Жактырсаң тандап бирин ал.

Осмонов Абдрасул –
Кемин району,
Бейшеке кыштагынын тургуну, пенсионер.

МАХАБАТТА ДАРЫ БАР

Ли́ра сабың
Издеп таппай,
Улам чийип,
Тапсам жакпай.
Отурганда
Сап ыр жазбай
Желке чачты кашылап.
Эске түшсөң,
О, сүйгөнүм
Акынындай
Мен дүйнөнүн
Назик саптар жазылат.

Жатсам ооруп
Өзүң келсең
Мээр төгүп.
Колуң берсең,
Көзүңдөн нур чачырап.
Мүрөк суусун,
Ичкен сымал
Жүрөк туйлап.
Жаным жыргап.
Ооруган жер басылат.

– Неге андай?
Сүйсөң жандай
Залкар кубат.
Келип турат,
Махабаттын табы бар.
Көрбөй калсаң, кетпей эстен
Сүйгөнүңдү ыйык сезсең
Чын сүйүүдө дары бар.

Назик гүлдү,
Улам тандап
Күндө бирин,
Жүрсөң жандап.
Сыяктанып аарылар.
Таят багың,
Сынат шагың,
Өчөт жалын,
Кетет алың,
Махабаттын каары бар.

КАЗАК КЫЗЫНА

Тууганбыз, сыйкор элбиз Казак, Кыргыз,
Тилибиз – динибиз бир билсең нур кыз,
Неге сен мени тиктеп жалжылдадың
Сыяктуу чалкып чыккан чолпон жылдыз.

Махаббат кандай татаал, кандай кызык,
Жүрчүмүн даай албай ичтен сызып,
Кечээ сиз салам айтып кол сунганда
Мен тердеп кетпедимби денем ысып.

Мас болдум мэариңе өпкүм келди,
Боорума кайта-кайта кысып-кысып,

Мен жерде, сен асманда колум жетпей,
Ыр жаздым алып койчу айып этпей,

Арзысам ашыктыкты аяй билсең
Нурунду төгө берчи батып кетпей.

1938-жыл, август, Жалал-Абад курорту.

Жаш кезде гүлсүң жайнаган,
Жалының вулкан кайнаган.
Азууларың алмаздай
Айнекти жара чайнаган.
Кубатың күчтүү ал кезде,
Толкуну тоодой дайрадан.
Ушундай асыл чагынды,
Урматтап туура пайдалан.
Билинбей өтүп кеткен соң
Баарын бер келбейт кайрадан.

* * *

Ардактап сыйлабаса алган жарың,
Үлпүлдөп өчө бермек күйгөн жалын,
Арага адилетсиз ушак таркап
Тапталмак татынакай, намыс арың,
Башыңдан бакыт тайып, чыр көбөйүп
Арманда өтө бермек күлгүн чагың,
«Ырыс алды ынтымак» деген кеп бар
Сыйлашуу менин багым, сенин багың.

Ж..... ГА

Буркурап жыпар жытың алда кайда,
Сен асыл гүл экенсиң ушул жайда,
Көркүндү көрүп адам кубанбаса
Сулуулук, назиктигиң кимге пайда,
Калтардай калкандагы калтырабай
Калкычы эркин учуп күнгө, айга.

Болсо да жерим алыс, жашым улук,
Мажбурмун ыр жазууга колду сунуп,
Ашыктык жаш, карыга тең эмеспи
Махаббат болсо ынак, болсо тунук.
Толкудум бир жылмайган жамалыңа,
Жыргадым шыңк деп күлгөн үнүн угуп.
Көзүңдөн айланайын жоодураган
Кааласаң жүрөгүмдү алчы жулуп.

Мага сен, келгенсийсиң күндөн айдан,
Көркүңө кумарланып тузак жайгам,
Түрмөгө камалгандай көрүнбөйсүң
Жүрөмүн куса болуп кетип айлам,
Мен үчүн мүрөк болду Жеңь-Шень болду,
Ичсин деп сиз жиберген ынак айран.

Кенес-Анархайда жазылган ыр.

КЕТЭЭРДЕ

Болсо да чыккыс коргон туш-туш жагың,
Нурданат сен тараптан өчпөс жалын,
Тагдырга мен разы болор элем
Жылытса жүрөгүмдү ысык табың.
Сагынам, минут сайын көргүм келет,
Болсо да мурда сүйүп алган жарың.
Элиме эркелетпей кеттим бүгүн,
Көргөнчө бактылуу жүр, кош бол жаным.

АРЗЫСАМ

Сыйлашып бир-бирине таттуу сүйлөп,
Адамга парс эмеспи ойноп күлмөк,
Чок салдың жүрөгүмө улгайганда
Бир жаздым арнап сизге сакал сүйрөп.

Назданткан кечедеги назик ырың,
Аңтарып кеткенсиди жаштык сырын,
Жакшынын эки күндүк эрки таттуу
Жүргөнчө жаман менен жарым кылым.

Жакшыны жакшы билсе күн деп сезет,
Түшүнбөс сырды билбей көкөй кесет,
Арзысам аз болсо да мээр төгүп
Кысайын жүрөгүмө келчи секет.

ЖЫЛКЫ ЧЕТИНДЕ

Бос тулпар минип эсирген,
Укурук алып четинден,
Алкынтып азоо кармашты
Үйрөнгөм бала кезимден.
Айланайын Ала-Тоо,
Ат ойнотсом атыр жел
Аймагансыйт бетимден.

Удургуйт жылкым ойноктоп,
Айкырып алдын тосомун,
Уксун деп сүйгөн жан эркем
Чокудан үндү созомун.
Чыкчы күнүм, тез чыкчы.
Карааныңды көрөйүн.
Жылкым үркүп баратат
Кумарланып жөнөйүн.

Айланат гүлдөр кубулуп,
Улардын үнү угулуп,
Сырдашып бирге отурсак
Көөкөрдөн кымыз куюлуп.
Көз алдыңа тартылып,
Көп элестүү сулуусу.
Ырдасак, гүлдөр жыйнасак
Бир туугандай туюлуп.

СҮЙКҮМДҮҮ ТЕРЕК

Мойнумдан тер куюлтуп түшкү аптап,
Денемди сызгырчудай күнгө каптап.
Чалгыны шилтей албай жан кыйналып,
Турганда тилим кургап суусап чаңкап.
Жалжалым кымыз алып келген элең
Ичсин деп суусаганда мага сактап.

Көөкөрдөн нак кымызды тартып ийип,
Кучактап көтөргөмүн сени бийик.
Тилиңден жүрөгүмдүн балын соргом,
Ыпысык ээрдиңе эрдим тийип.
Айлантип кайра жерге коёрумда,
Алгансың сен да мени сүйүп-сүйүп.
Окууга эртесинде узаттым да,
Айласыз калбадымбы ичим күйүп.

Жашоодо иштөө зарыл, окуу керек,
Дал ушул бөлүнүүгө болгон себеп.
Сен сыйлап суусун берген ошол жайды,
Мен сүйөм кайта-кайта баргым келет.
Сезилет мага ыйык, мага кымбат,
Ал жерде өсүп турган жалгыз терек.

* * *

Мен көрдүм бир асылды жума күнү,
Жүрөктү туткундады чыккан үнү,
Табылды, Фрунземден бактылуумун
Жашымдан мен издеген жайлоо гүлү.
Жылмайса нур түшкөндөй боло түшөт,
Ысымы ал асылдын Ж . . . . . бү.
Шооланды төгө билсең, о асылым,
Жөө келем Кеминимден айсыз түнү.

25-июнь, 1964-ж.

Ойно – күл рахаттан шартың барда,
Көп гүлдүн чын асылын өзүң танда,
Бакытты башка бирөө таап бербейт
Урматтап нак сүйүүнү өзүң карма.
Кечеки рахаттын бир секундун,
Эч качан теңебеймин миң сан малга.
Көк шибер жыпар жытын туртуулады,
Койнуна камтып алды чоң түп алма.
Махаббат майданына чыдасаң чык,
Сагынуу кыйналуулар болот ал да.

Сөздөр бар толкундатып жанга жаккан,
Көздөр бар суктандырып нурун чачкан,
Бирок мен сеникиндей сүйкүм көздү
Турмушта эң биринчи учураткам.

1969-жыл.

АБДРАСУЛ МЕНЕН ШАМШИДИНДИН АЙТЫШЫ

Биздин XXII партсъезд атындагы колхоз Улуу Октябрь революциясынын 50 жылдык юбилейине карата социалисттик мелдешке кошулуп, кызылча өстүрүүдө Кемин райкомунун жана раисполкомунун көчмө кызыл туусун жеңип алган. Колхоздун кызыл туусу Кара-Булак кыштагында туруучу №2 бригаданын кызылчачыларына ыйгарылган.

Дем алуу кечесинде, ушул эки комплекстүү бригаданын эмгектеги сыйлыктарын даңазалап, өздүк көркөм чыгармачылык кружогунун катышуучулары Осмонов Абдрасул менен Алымкулов Шамшидиндер айтышкан.

/Айтышуу күн мурун даярдалган. Бирок катышуучулар аны билишкен эмес/. Эки командадан экөө чыгып, экөө эки бригаданы даңазалап мындай деп айтышкан:

Абдрасул: – Жар салалы Шамшидин,
Айылга сыймык бак келди.
Байгеден чыгып элибиз,
Бак менен кошо даңк келди.
Райондук өкүлдөр,
Жеңиштин кызыл желегин.
Желбиретип апкелди!
Татыктуу тойду куттуктап,
Таңшый турган чак келди.
Шамшидин:– Дүңгүрөгөн эл келип,
Дүүлүгөт жүрөк термелип.
Баатырлар бүгүн шаңданып,
Келишти тойго шаңданып.
Баракелде дедирип,
Байгелүү желек карманып.
Эмгекке күндө такшалат.
Экиден норма аткарып
Алдырбайлы сыйлыкты,

Турганда бизди бак карап.
Күжүрмөн болсок баарыбыз,
Бул желек дайым сакталат.
Абдрасул: – Эмгектен асыл жаралат,
Эмгектен сыймык таралат.
Туу алып толкуп турганда,
Шаке сайрасын тилиң сабалап.
Жеңишин кошуп айлымдын,
Мен да байкайын күчтү чамалап.
Кара – Булак жергемди,
Карасаң көөнүң агарат.
Мелдеште айлың жеңилиди.
Чындыкты кимдер тана алат?
Озуп алган агаңды
Ээрчип ал Шаке саламат.
Калып калып жүрбөгүн,
Тамаксо жайың бар эле,
«Акмолдого» каралап...

Шамшидин: – Ырыңа ырды жамайын,
Кем калбайт биздин агайын.
Башынан даңктуу айылбыз.
Сыйлыктын алган далайын.
Келечеги кенен эл,
Эмгектен тапкан далайын.
Төбөй, Акий балбандар,
Атактуу менин агайым.
Асанбай, Канат, Аскар бар,
Булчуңу тааштай жаштар бар.
Ырысбүбү, Кызылтуу,
Мелдеште далай ашкандай.
Быйыл май төгүлчү улуу жыл,
Кур калат иштен качкандар.

Абдрасул: – Оо Шаке, мен да билемин,
Тообай, Акий балбанды,
Ырысбүбү, Кызылтуу,
Өткөндө байге алганды.
Элүү жылдык мелдеште,

Булардын жеңилгени жалганбы?
 Марага жетпей калышты,
 Күлүктөр, кош жем болуп калганбы?
 Шамшидин: – Көтөрүлүп чымчылап,
 Куйкумдуу айткан кебиң бар.
 Байгени көрсөң башынан,
 Бүкмөлөй койчуу жериң бар.
 Жөжөнү күздө эсептейт,
 Түшүмдү кийин көрүп ал,
 Былтыр, кызылчаң карда калып калды эле,
 Быйыл чиритип баарын терип ал.
 Абдрасул: – Өткөн ишке өкүнбөй,
 Иштейли быйыл камынып.
 Өткөн жылы он гектар,
 Кызылчаң калбады беле чачылып.
 Быйыл отоону тегиз бүтө албай,
 Келдиңер бизге зарылып.
 Коңшулук шартты аткарып,
 Биз жардамга келдик жабылып.
 Кызылчаң азыр мелтирейт,
 Отоодон тегиз арылып.
 Күйпүл эже, Мария,
 Айлымдан чыкты таанылып.
 Балким,
 Зууракан эже сыяктуу,
 Даңктанар жылдыз тагынып.
 Кыйт этме жайың бар эле,
 Шаке,
 Ошондо калба таарынып.
 Шамшидин:– Көп көрүнүп калганбы,
 Жарым күн берген жардамың?
 Сөөгүнө өтүп баратса,
 Былтыркы,
 Тогуз күндүк жардамдын
 Акчасынан кармагын.
 Уятыңар бар беле,
 Иштеп төлө калганын.

Бизге быйыл тең келдиң,
Кемчилик болот ар жердин,
Сен,
Кызылчаңа мактанбай,
Сүт жагынан теңделгин.
Планга төкпөй ичеби,
Курсагы чыгат фермендин.
Кыйын болсоң төп болуп,
Намызын сакта жергемдин.

Абдрасул: – Мелдеште артта калганга,

Келтирбе Шакем жиниңди.
Ошончо сүттү ичкидей,
Музоо эмес уй фермам.
Тарта сүйлө тилиңди.
Ыза болуп калыпсың,
Байкадым эми түрүңдү.
Эми,
Тааныштыра кетейин,
Идирис деген инимди.
Темирди аттай башкарган,
Азамат болду жаштардан.
Айдоону мурда бүтүрүп,
Байгеге далай акча алган.
Кызылча суусап баратса.
Күн жаадырат асмандан.
Мактана турган эбим бар,
Сугат менен чөп чабыш.
Бизде,
Силерден мурун башталган.
Бүтүрөбүз сүттүн да,
Кемчилдигин аз калган.
Жапар менен Сарыгул,
Жакшы актив болду такшалган.
Сонун, Зейнеп, Уулман маяктар,
Экиден норма аткарган.
Кемпир, чал жапырт иш кылып,
Озуп чыктык Аскардан.

Эки кой, жүз сом байге алып,
Күжүрмөн элбиз шаттанган!
Бизди,
«Молодец» деп мактады
Парторг менен башкармаң.

Шамшидин: – Буудандарын булкунткан,
Жаштарды бизден көрөсүң,
Таң калтат күн-түн талыкпай,
Талаанын минип кемесин.
Канатбек менен Мелкиндер,
Баатырдын берет элесин.
Жумугул, Батма, Жийдекан,
Жеңиштин какты чегесин.
Талыкпай ашкан элденбиз,
Эмгектин татаал белесин.
Шаарга кетсең Абыке,
Жумалап жүрүп келесиң.
Күжүрмөн элдин эмгегин,
Каяктан баалап келесиң.

Абдрасул:– Шаке,
Байгелүү балбан элирет,
Кур калып жалкоо телмирет.
Эл эмгегин жер жебейт,
Эр кызматын эл билет,
Эмгегимди далилдеп,
Айлымда,
Кызылтуу турат желбиреп.
Менин,
Толкуп жүргөн кезегим
Байгеден чыгып жаркылдап,
Кайраттанса биздин эл,
Кара таш эрийт балкылдап.
Алдыңа чыккан агаңа,
Негедир,
Жабышып алдың алкымдап.
Сага окшоп жатып албаймын,
Мектептен чыкпай салкындап.

Үч ай бою колуң бош,
Тердесең боло шалкылдап.
Таалим алып алкыш айт,
Береги аграном балага.
Баба дыйкан көрүнөт,
Көрк кирди быйыл талаага.
Эми,
ЦКанын туусун алалы,
Биринчи жетип марага.

Шамшидин: – Тартипке салып жаштарды,
Талыкпай ишти башкарды.
Көшөөрүп иштеп туу жеңген,
Көйкаптар бүгүн макталды.
Кызылчаны тоо кылып,
Көрсөтөлү бакканды.
Түшүмдү күздө ченейбиз,
Абыке,
Ага деле аз калды

Абдрасул: – Дал ошондо сынайлы,
Мол кызылча казганды.
Бекитилген планда,
Кимиси кандай аткарды,
Октябрда көрөлү.
Жапар менен Аскарды.

Шамшидин: – Көрсө, көрөбүз!

Абдрасул: – Ооба «суу кечкенде көрүшөлүк»,
Биз үн чыгарбай эле өтүп кетебиз.

Шамшидин: Көрүшө жатарбыз,

Абдрасул: Болуптур.

Дүркүрөгөн кол чабуулар, күлкү.

Жапар, Аскар – / управляющийлер/ чарба башчылары.

Күйпүл, Мария, Кызылтуу, Ырысбүбүлөр, звеновойлор. Калгандары колхоздун алдыңкылары.

Отургандар рахаттанып жатышты, эки «акын» алкыш алышты. Айтышуу 8 минутага жакын убакытты алса дагы эл кунт коюп кызыгуу менен

угушту. Анткени, ырдын мазмуну ошол мезгилдеги элдин таламына ылайык эле. Биз бул айтышууну мисал үчүн гана көрсөттүк. Айтышуу ошол жердин шартына, мүмкүндүгүнө карата, акындардын каалоосу боюнча ар түрдүү музmunда, ар түрдүү формада болушу мүмкүн. Бирдашуу айтышуулар бүткөндөн кийин жюринин мүчөлөрү өздөрүнүн жыйынтыктарын чыгарышат. Жеңген командага, айрым мыкты аткаруучуларга сыйлыктар берилет.

Абаев Шаршеналы –
Кемин районундагы Боролдой
кыштагынын тургуну, 1896-жыл туулган.

Көп жылдар бою партиялык, советтик кызматтарда иштеген. Уругу Сары-Багыш – андан таздар, Таздардын ичинен Элчибек уруусунан. Билими орто (эскиче, арабча) 8 жашынан тартып 16 жашка чейин окуган. 1916-жылы көтөрүлүшкө катышып, жарадар болгон, Нарынга жакын жерде. Эл менен кошо үркүп качып Турпанга барат. Ачарчылык-жокчулуктан кийин 1917-жылы кайра кайткан. Элдин тарыхы, санжырасы жөнүндө көп билет. Кытайда ачарчылыктан көп кишилер кыз эмес эркек балдарын да сата башташкан. Бугубай деген алты жашар баласын бир дунганга арзыбаган күрүч, жүгөрү, кичине акчага сатты. Ошондо дунган анын баласын алып баратканда, энеси ырдаган ыр. / Мен өзүм жазгамын дейт, Абаев/

Эп этер эме болсочу,
Балдарды багып тургудай.
Алты жашар баламды,
Тирүүлөй алды бул кудай.
Кулунум сенден айрылып,
Чыкпады жаным чымындай!
Жүрөк, боорум эзилди,
Жамай албас бир кудай.
Кайран кыргыз калың эл,
Ач-арык болдук журундай.

Бул күндү көрүп өлгүчө,
Оолабай журтта кырылбай.

Ошол жерде сандалып уйгурларда малай болуп жүргөн учурубурда «падыша тактан кулаптыр» деген кабар уктук. Эми орус бу качкын кыргыздарга тий-бейт экен деген кабар угулуп калды. Ошону менен эл кайра тартты. Жөө – ач эл кайтты. Иттер жапайы болуп, карышкырга айланып кеткен. Ар түрдүү оорулулар кошулду. Эл кырыла берди. Өлүк жеген жору, жапайы ит, куштан адамдын башы адашат. Кара-Кужур деген жерге келгенде ар эл өз жерлерин көздөй бөлүнүштү. Мен өзүбүздүн Кочкорду көздөй жөнөндүм. Ага дароо эле мүмкүнчүлүк болбоду. Кезиккендерин орус өлтүрүп жаткан экен. Акырындап жашынып келсем, короо –үй жайдын баарын өрт-төлүп калган.

Келсек Керенскийдин убактысы экен. Бай-манаптын доору баштагыдай эле жүрүп туруптур. Кедейлер теңдиги эл эркиндиги дегенден эчтеке жок. Загорный участкасына Акмат деген эски тилмеч комиссар экен. Кочкор районуна Ормонкандын небереси Эсенаманов Кылжыр деген алкоголик комиссар экен. Орокбаш деген Кочкор кыштагына полицейский экен. Ач арык жана оору – сыркоодон өлүп жаткан кедей кембагалдын сөзүн эч бир угушпайт.

Нарында Казы Чоконов деген чоң манап уездный комиссар экен. Эзилген эмгекчи – кедей-кыйкандардын кеби бир тыйынга өтпөйт. Ошондо ырдаган ырым эле:

Эки тилмеч бир манап,
Бир уезд элди бийледи.
Каракөк тартып чыңалып,
Эң эле сүрдүү түрлөрү.
Эски болуш байларда,
Алардын сөзүн сүйлөдү.
Арыз айткан адамды,
Алая карап сүйбөдү.

Көрүп туруп аларды,
Кантип жаның күйбөдү.
Уккандай болуп чыкпады
Хурият кайда эл үчүн,
Арааны жүрүп жатпайбы,
Бай – манап, тилмеч, жегичтин.

Андан кийин Октябрь революциясы жеңип, кош бийлик жоюлуп, анык Эмгекчилердин Совет өкмөтү орногондон кийин Кыргызстанга 1918-жылдын март айында Совет бийлиги тарай баштап, Нарын уездинен Абдрахманов Көкө деген / аскерден кайтып келген/ татар жигит менен дагы бир орус келип, / волостной / ревкомдун председатели кылып шайлашты. Бул совет өкмөтү жүргүзгөн биринчи шайлоо эле. Ошол жылдын июнь айында уездной съезд Советов болуп, каралган маселе:

– Ач арык элди, алардын балдарын сактап калуу жөнүндө биринчи маселе каралып, бай-манап жана эзүүчү таптын оокаттууларынан эгин – мал, боз үй, соко-шайман алынсын делип, казак комитети уюштурулуп, ошолор аркылуу ар бир алсыздарга таратылсын делинди.. жана жолдош Лениндин инициативасы боюнча, ички Россиянын кулактарынан, соодагерлеринен тартып алынып, Орто-Азиядагы ач арык элдер үчүн поезд менен жиберилген дан-эгиндин Кыргызстанга бөлүнгөнү Түлкүбас станциясына түшүрүлгөн экен. Ал эгинден ар кайсы волос башына бөлүнгөн эгинди тарттырып келүү үчүн бай-манап, кулактардын уналарын, кишилери менен жиберип, тарттырып келинип, тамак үчүн жана тукум үчүн эмгекчил малай, кедей-дыйкандарга берилип, жана бай-манаптардын унаа-шаймандары менен айдатылып, кой менен мала басылды.

Алматы облусунан уездик качак Комитетинин / комитет беженцев / башчысы болуп, Белек Солтоноев деген Нарын уезине барып, болуштук Качак комитеттери менен бирдикте бай-манап кулактардан

мал, боз үй, соко-шаймандар тартып алынып, малай-кедей дыйкандарга бөлүштүрүп берилгенде ырдаган ырым эле:

Ачкалыктын айынан,
Далай кедей союлду.
Ленин берген эгинге,
Өлүүчүлөр тоюнду.
Алачыгы жокторго,
Апапак кийиз үй берди.
Бир малы жок кедейге,
Желини карыш уй берди.
Кел деп бирөө айтпаган,
Кедейлерге сый берди.
Улуу Ленин болбосо,
Ушуларды ким берди?

Ленинди Каплан деген жарадар кылганда «Ленинский набор» деп партияга алышкан. Ошондо 1918-жылы августта мен партияга өттүм. Ага чейин болуштук ревкомдун председатели жана уездной ревкомдун члени элем.

Жазган: П.Ирисов
Кемин району. Боролдой айылы

Калмырзаева Закина –
Чүй районуна караштуу
Онбир-Жылга айылынын тургуну
1907-жылы туулган
(Кадимки Калмырза акындын кызы)

КЫЗЫНЫН АТАСЫ ӨЛГӨНДӨ КОШКОН КОШОГУ

Атам байкуш жокчулуктун азабынан барбаган
жери калган жок.

Олуя-Ата, Меркини,
Атам оодарган андан беркини.
Калк ичинде атабыз,
Кара жаак ырчы экен,
Айтымына карасак,
Ак болоттой курч экен.
Топ жыйындын ичинде
Күкүктөй сайрап турчу экен.
Ак боз ат минип шаңкылдап,
Ак кымкап кийип жаркылдап.
Кызыганда кетчү экен,
Кызыл тили балкылдап.
Кыйкырса үнү чабылып,
Кызыса кеби табылып.
Атка минип заңкылдап,
Ак шумкардай чабылып.
Алар да кетти бир күнү.

Куу өлүмгө багынып.
Айтышканда атабыз,
Алдына акын салбады.
Жалпы кыргыз баш кошсо,
Жарышуудан калбады.
Жолго салып айдаса,
Жоргосунан танбады.
Элине сөзү тарабай,
Атамын, ичине кетти арманы.
Кең-Сары өзөн оюнан,
Кенен Чүйдүн боюнан.
Булбулдай тилин жаныган,
Акын болуп абыдан.
Анык акын экен деп,
Атамды, ак калпак кыргыз тааныган.
Өзү теңдүү акынды,
Атабыз сөзү менен каарыган.
Өлмөйүнчө тайган жок,
Башында сыймык тагынан.
Андан бери айтайын,
Борбу деген агабыз,
Сайрап жүрүп ал өттү,
Андан кийин байкасам,
Эчен түркүн жан өттү.
Кайгырбайын аларага,
Өмүр берсин кудайым –
Артындагы балдарга,
Андан кийин айтайын,
Бака-Булак жеримен,
Туулуп өскөн элимен,
Жанышың кетти айдалып,
Ак жеринен кармалып.
Артынан барган киши жок,
А деле кетти зарланып.

Атам Шабданды Ажыга жөнөтүп баратканда өзү
жөнөткөн экен:

Бактыда жүрөр Шабданым,
Мартабаң ашык бир жандан.
Абалы кудай аты бар,
Асмандан түшкөн каты бар.
Азирет Осмон баш болуп,
Артынан өткөн Шаалар.
Кудай досту Муканбет,
Муканбетке Үммөтсүз.
Баргысы келген адамга,
Ажыга ардактуу милдет.
Карап тургун калайык,
Атабыз кудай бир өзү.
Аны ар качан айтпаса,
Баары элдин ичи бук.
Эр жарачу намыска,
Сапар кетти алыска.
Башында баатыр ойлогон –
Медина, Меке барышка.
Кан болду кыргыз башыңыз.
Эр Шабданды ойлосоң,
Тыйылбайт көздөн жашыбыз.
Калк арасы сиз терек,
Калк кыргызга сиз керек.
Калкын берип алууга,
Калгысы келбейт жан бөлөк.
Аты кетсе из калар,
Азап түшсө калкыңа.
Ак падыша жан барар,
Акылын сурап ким барар.
Энди сөз баштайын далайдан.
Адигине, Тагайдан.
Эшкочо менен Канайдан.
Жедигер менен Мундуздан,
Жетимиш уруу кыргыздан.
Кушчу менен Саруудан,
Курала журттун баарынан.
Сарбагыш менен Солтодон,

Саяк менен Бугудан.
Баатыр Шабдан шекилдүү,
Кыргызда качан туулган?
Ак сакалы Баяке,
А да барды ажыга,
Ак элечек салынып,
Сайбыңыз барды ажыга.
Барып келип аты уйкаш,
Инициз барды ажыга.
Сиз сыяктуу кыргыздан
Кимибиз барды ажыга?
Эп келтирип айтайын,
Өткөн элдин ичинде,
Саяктан Медет болгон – деп.
Эсенкул менен Ормон –деп,
Эски киши көп мактайт.
Алар да мыкты болгон – деп.

Байкеси айтып берген.

Бозгунчиев Ибраим –
Чүй районундагы Онбир-Жылга
айылынын тургуну, пенсионер

КАЛМУРЗА ЖӨНҮНДӨ

Калмурза ушул Онбир-Жылгалык экен. Бир убакта ал кумар ойноп Таласка, Меркиге качып кетип, чоңойгондо ырчы болуп келет. Шабдан кайра алдырып келет. Ушуну менен Шабдандын ырчысы болуп калат. Ал абдан ашкере ырчы болгон. Үйү бул жерде, 1911-жылы муну Тяншанга чакырып кетет. Ал жерде шайлоо болот. Көкүмбай, Курман дегендер болуштукту талашып калат. Ошо жерде жүрө берет. Шайлоо болгондо Курман жыгылып калат экен. Эки партиянын бири ыр ырдап бер дегенге келет. /

Жыккандар айтат/

Орок, Токой, Жарашты,

Он эки жылы талашты.

Кайта кудай этпеди,

Качыкеден кетпеди.

Илекпестин Курмансың,

Үч түтүн курган ургансың.

Балинеге келгенде,

Башың чайкап кур калдың.

Бейли жаман азамат,

Ушундайдан кур калдың.

1912–13-жылы Саяк Байзак дегендин ашы берилет. Аш Жумгалда, Каруу-Кечүүдө өтөт. Бул ашка

Баакы, Калмырза ырчы жарчы болуп, он, он беш, күнгө жүрө берет. Аш таркайт. Кайта келатып бир жерге конуп калат, кеч киргенде. Конгондон кийин Түгөл деген бай тыңчы жиберет экен. «Кандай жерге, кантип конот экен» деп. Тыңчысы Калмурзанын конгон жерин айтып келет. Жаздыкты коюп уктайт. Уктаганда тыңчы жигиттер келип өлтүрүп коёт. Ошентип, Калмурза 44 жашында өлөт. Эч ким билбейт, эртесинде кабар келет. Жумгал менен бул жерге келгенче төрт күн өтүп кетет. Кабар келери менен төртөө барып өлүгүн көөмп келди. / аялы, эки баласы, жолдошу /

Кунун кууган да, сураган да киши жок болду. Ал кабар Шабданга жетпей калды. Шабдан билгенде кунун куумак.

Бериков Сабыралы –
Чүй районундагы Онбир-Жылга
айылынын тургуну. 68 жашта

КАЛМУРЗА ЖӨНҮНДӨ

Өзүм кичине элем, Калмурза тууган болот. Жокчулуктун айынан Кара-Балтага Бошкой деген манапка барган. Атасы Сарпек деген киши экен. Ошо жерде жүрүп, атасынан жетим калып, анан ал убактысында мындай заман эмес, манаптардын заманы. Бошкой деген элде жүрүп, чабыттап эчтеке таба албай, азырак кумар ойноп, анан кумарга уттуруп жиберген. Ошондо бир казактын Эсперди деген акыны болот экен. Эки көзү жок экен. Катуу акын болсо керек. Тынай деген элден, Шабдан деген чыкты, куткарса сени ошол куткарат, ошого ээрчитип барып тааныштырайын деп, ээрчитип келген экен. Токмокко келгенде кайсы бир үйдө Шабдан деген отурган экен эл көп болсо керек.

– Аркы мусапырды коё бер дептир, Шабдан. Коё берсе Эсперди кирип келген экен, жанында Калмурза бар, колунда домбурасы бар. Эсперди Шабданга отура калып айтты дейт:

Менин атым Эсперген,
Кудайым сүйгө кишиге,
Эки чырак көз берген.
Өлбөсүн деп бир кудай,
Мага, эки ооз эле сөз берген, – деп баштайт.

Ошентип, «Мына бу инициз экен» деп Калмурзаны тааныштырган экен. «Калмурза учураш» дегенде, ал өзүнүн сырын айткан экен.

Мен карта ойногон карт болдум,
Кара сакал сарт болдум.
Чомун ойноп чоңкойдум,
Айта турган арзым бар,
Алтымыш теңге карзым бар.

Ошентип ырдаган экен.

Мына ошондон кийин Бошкойго кат жазып, Шабдан бошотуп алган экен. Бошоп келатканда Мамбетаалы Мураталиев деген манапка келип токтоп калган экен. Токтотуп калгандан кийин Жумгалда Жараш, Орок деген болчу экен, ал тогуз жыл болуш болгон киши экен. Анын боз жорго деген жоргосу бар экен. Ошо жерден чыкканда Фрунзеге бир эле күндө жетип кайра кетип кала турган. Жазга маал болсо керек келип коноюн десе ошондо Калмурзанын уну жок экен. Жумшайын десе башка киши жок, анан Каке сен эми барып мынабу жерде Ташмат деген бай болгон экен (азыр Пальцонка деген тегирменде турат) Ошо тегирменди салганына бир эки жылдай болсо керек, анан барып ун алып кел— деп анча-мынча акча берип, колуна куржун берип жиберет. Базарга барса ошонун бир Нуруй деген уулу ун сатып отурган экен, анан барып баягыдан ун алыптыр. Келип алып майга нан кылса, ачуу мыя болуп калыптыр. Ачуу мыя болуп калганда болушка бериштен уялат. Манап келип консо, ошондо Мамбеталы:

— Оозуңа салып татып алсаң болбойбу, акмак, деген экен. Анан тиги киши ошого таарынып калган экен.

Тигилер сүйлөшүп эртең менен уктап жатканда баягы унду алып, атына салып алып: анда базар экен, ар ким эгин алып барып сатчу экен, мындай таразасы бар экен, ошого элдин четинен, ызаланып калган киши ырдап жиберген экен.

Ташмат байдын тегирмени,

Коркпойт экен теңирден.

Ак мыядан уну бар,

Мунун арамдан тапкан булу бар – деп кыйкырды дейт. Ары жагын узартып кетип баратканда четте турган чоң бай Калыбай элге:

– Ача бергиле жолду! дегенде Калыбай жетелеп кетти дейт. Жетелеп барып Нури дегенди тилдеп, кайра салдырып берип, Калмурзага айткан экен:

– Эмесе балам, ушул ырыңыз менен бай сынмак. Ырың элге таралып кетмек эле. Мунун баарысын ачуу ун экен деп, эл албай койсо, көпөстөрдөн суда алган, бай сынып калмак. Бай Калмырзага өтүнүп:

Билбес алданы билбейт,

Көрбөс жерди көрбөйт – деген, балам кечирип койгун – деп, чапан кийгизип, ат мингизген дейт. Ошого таарынып Чертикилерге келген дейт. Ырчы болуп калган экен.

Шабдан үч жолу ажыга барган экен, ортоңку ажыга барганда Калмурза ырчы болуп калган кези экен.

Баатыр ажы кемеңгер,

Аман барып аман кел.

Ак боз бээ биз сойсок,

Атын Шабдан биз койсок.

Асты чыкпайт сиздей эр, – деп ырдаган экен.

Сарт менен Ногой бечара,

Сарт менен Ногой дуңкана.

Сагынат сизди бечара.

Ошону ырдагандан кийин. Калмурза кадырлуу болуп калат. Тапканын бөлүштүрө берип жүрчү экен. Казы деген бала кезинен болуш болуп калган экен. Ошого барып бир ырдап келейин – деп барган экен. Ошо жерде, манаптын политикасы да кыйын да: «Шабдандын Калмурза деген ырчысы келатат» –

дейт. Ошо сегизбектин бирөөсүнүн уулу экен – дейт. Касымаалы деген (Касымаалына айтпаса болбойт) Калмурзанын кулагына шыбырайт. Ошентип айткан дейт. Анан ошондо барып:

Касымаалы казы дейт,
Эсенгулдун башы дейт,
Кайгыдан Чоко чыкты дейт,
Чоконун уулу мыкты дейт.

Бала кезде бечара,
Партиясын жыкты дейт.

Баатыр ажы, Баяке,
Мамбетаалы, Дүр төртөө

Бетегелүү жер деди,
Берекелүү эл деди.

Берсе дагы бербесе,

Бир жылга барып кел деди. Ошо топто ырдаганда баягынын салмагына жараша бир боз жорго берген экен. Анысы мыкты жорго болсо керек,

Ак боз ат минип жаркылдап,

Ак кымкап кийип шаңкылдап. деп азыр ырчылар дагы ырдап жүрүшөт го. Ошондон келатып, чоң ырчы болуп калып, Жумгалдагы манаптарды мактаган. Калмурза барып калган экен, тигил жакка баргандан кийин партия болуп калган экен. Үч жыл же төрт жылда шайланчубу, эки жаат болуп болуштукту талашчу экен. Кайсынын эли көп болсо ошол жыкчу экен. Көкүмбай менен Курман биргелешип алып, Орокту жагышка, элди алышка бирөө Курманга Орок бир баласын жиберет экен. Орок айтат экен:

– Курмандыкына барып келгин, беш жүз сом берсин кечке жуук эле беремин дептир. Анан беш жүз сомун алыптыр. Кечинде берем деди эле деп Курман келип калат. Курман келгенден кийин:

– Үйдө тамак даяр, тамак ооз тийип кетиңиз дейт. Эптеп үйүнө түшүрөт. Андан туруп эки карта ойной коёлу дейт. Ушинтип отурганда тиги жакка киши жиберет. Курман барып Орок менен жарашып алды.

Сиз калып калдыңыз деп. Ырысың жегир, сен калп айтасың го деп киши жиберсе, ал ошонун үйүндө отурат дейт.

– А, андан көрө мен манап эмес белем, бул мындайрак манап эмес беле деп, ошону менен Орок менен Көкүмбай биригише кетиптир. Ошо Көкүмбай болуш болуп калган экен. Ошондо мындай деп ырдаган экен:

Тогуз жылы Орогум,
Болуш болгон турбайбы.
Ушу жолку партия,
Чолок болгон турбайбы.
Дагы кудай эптеди,
Качыкеден кетпеди.
Сен Элебестин Курмансың,
Күнүндө куран ургансың.
Байгеге жакын келгенде,
Башыңды чайкап тургансың.
Ниети жаман азамат,
Ушундай иштен кур калсын, – деп ыр-

даган экен.

Калмурзанын өлүмүнө Курман себепкер болгон экен.

ЖАҢЫ ШААР

(жомок)

Жаңы эл келип, жаңы курулган шаар го, ошондон ушундай аталып калыптыр. Жаңы кан башкарып турган экен. Анын бир кызы болот. Овоскер менен кандын кызы ар күнү бирге ойноп жүрөт. Бирге ойноп жүрсө, овоскер келип алып капа боло түшкөн экен.

– Тетигинде атаң капа болуп олтурат, барып сурачы, – деп кандын кызы овоскердин кызын жиберет.

– Ким сурады? – десе, кызы:

– Тиги кандын кызы сурады, – дейт кызы.

– Эмесе, ошонун атасы мени өлтүрмөк болду – деп айтат овоскер.

Кан бир жерде бир ак бугу бар, ошонун кайда экенин айтып бер, – деп айтты дейт, – Таппасаң – даргага астырам деп айтты дейт.

– Кайдан табам? Качан келип, кайда жүргөнүн кайдан табам эми? – деп капа болот.

– Эмесе мени айтты деп айтпагын, ал бугу илгеркилер жылоолоп жүргөн кыдыр алейсалам болот. Ал – Кыдыр экен десең кутуласың – дейт кандын кызы. Кыдыр алейсаламга сыйынсаң эле табасың, – деп айтты.

Канга келип ушинтет.

Кан кыйнайт: ким айтканын айт, айтпасаң – өлөсүң! – дейт.

Кызыңыз айтты эле, – дейт.

Кан базардан бир былжыраган келесоону таптырды да, – эр болсо, ошону адам кылып алсын! – деп ошого кошуп ээн талаа-эрме чөлгө алып барып ташташат. Жашабай жатып менин өкүмүмдү бузат деп.

Кандын кызынын кийими жакшы да, шаардын четине келишип, кийиминен кыз топу тигет да келесоого базарга алпарып саттыра берет. А келесоо ал кыз карындашы экенин да билбейт, же аялы экенин да билбейт. Топуну сатат да нан алып келет. Ошентип жүрө берет.

Анан бир күнү бир байдын балдары жүрүп, келесоону көрүп калышат. Колундагы сатып нан алам деген топуну түртүп ийип, сууга агызып жиберет.

– Эми сени, барганда тиги карындашың урушат, топуну агызып жибердиң деп.

Келесоо айтат: – Урушпаса эмне кыласыңар? – дейт.

– Ар бирибиз токсон сомдон акча беребиз! – дешет тигилер. Барган экен. Барса эми саларга эчтекеси жок да, бая терини ала коюп, келесоонун астына сала коёт. Тигилер мелдешип кошо барышкан да.

– О атаң көрү, – деп эле, – абийрине карайбы, келесоо кекиртектен алды. Ошентип үчөөнөн тең токсон сомдон акча алып алып баягыны жиберген экен. Базарга баргын да бир тоок алып кел, дейт кыз. Барып келесоо беш сомго бир тоок алып келет. Ал тоок – касиеттүү тоок экен. Жумуртка тууса ар бири базарда беш сомдон экен. Ошо жумуртканы сатып, анан кийин байып калышкан экен. Анан ошол жерге шаар салдыра баштаптыр. Жаңы шаар деген ошол экен. Ошого чейин кыздын күйөөсү эч нерсе билбейт, анда акыл жок. Ошо менен туруп алып кыз айтат: – Базарга барсаң куурай саткан жерде бир ат бар. Ошол атты алып кел, жыйырма беш сом – деп, ошол атты саттырып алат. Атты саяпкерчилерге абдан таптатып, убагы жеткенде базардан бир куш саттырып алып, аны да таптап, баягыл эрин атка мингизди дейт. Ал абдан кийинген, бирок акылы жок. Жанына эки жолдош кошот да – сенин кушуң кандын кушунан алгыр, тайганың курч аңды андан мурда алат. Бирок алган аңдарды башын кесип таштай бер, бирин да өзүң алба, кечинде артыңды карабай бастрып жүрө бер. Баягы жигит айтканындай кылат. Кан ал жигитке таң кала баштайт. Бир жигитин артынан жиберип: – барып билип келчи ким экен, мындай март жигитти көргөнүм жок эле дейт. Жигиттери артынан барып жаңы шаарды көрүп кайра тартат. Каным – дейт, жигити, жаңы шаар сиздин шаардан кем эмес экен – дейт. Кан ага да таң калып калат. Бул тегеректе шаар жок эмес беле – дейт. Ошентип убакыт өтө берет. Ал жигиттин сыры билинбейт. Ошол учурда ак бугунун келер мезгили болот. Кан кандай болбосун касиеттүү ак бугуну кармап алыгыс келет да, элине жар салат:

– Биз ак бугуну тоскондо кимдин башынан аттап кетсе ошонун башын аламын, сак болсун – дейт.

Ал эми кандын кызы болсо өзүнүн күйөөсүнө айтат: Сен ак бугуну тосууга катыш. Бугу кандын

башынан аттап өтөт. Бүткүл жигиттери менен кан кубалайт. Алардын аттары самсып-самсып калат. Кандын аты да жетпейт. Сенин гана атың жетет. Ошондо ак бугунун оң мүйүзүнөн колуң менен карма. Кан ак бугуну мага бер деп жалынат. Жалынганда мага бир белги бер де. Бергенден кийин жүрө бер. Бугуну бер. Айткандай ак бугуну кандын жигиттери да, өзү да кармай албай калат. Баягы жигит (кандын күйөөсү) кармайт.

Кан жалынат, андан белги алып аттанып кете берет. Кан ошондо белги катары топусун берген экен. Үч күндөн кийин кан элге жардык салды, – кана, кимиңер ак бугуну кармадыңар, (ошого кандыгымды берем деп) элден мен кармадым, мен кармадым деп келип жатат. Бирок кан – кана белги десе эле белгиси жок. Эң акырында баягы жигит келет. Канга белгисин көрсөтөт. Ал ишенет. – Кана эмне сурайсың дейт. Кыздын үйрөтүүсү боюнча кандан шаарга жети күн от жакпасын жана жети күн элдин намаз окубасын өтүнөт Кан жигиттин айтканына макул болот. Ошол кезде азырети кызырдын (кыдыр) келер мезгили экен. Алар бакты, дөөлөт, кызыр шаарга келишсе кандын шаарында от жагылбай, намаз окулбай калган.

Анан ошону менен келген экен. Келсе от жагылбайт, намаз окулбайт. Баягы кандын кызы билет. Таң атканча уктабайт. Үйдү тазалап койгон. Отту жагып таштаган. Үй таптаза. Бул шаар болбой калган экен деп кыдырып кетип баратса, бир үй турат. Ушу бечараныкына конуп кетеличи деп анан келген дейт. Келип ошо жерде олтуруп батасын берип кеткен экен. Батасын берип кеткен Кыдыр эми баягы келесоого келбейби, Акылдуу бол деп батасын берип кеткенден кийин бая келсоо акылман болуп калган экен. Өзү таз да экен. Анысын да айыктырат. Ошондо ал бир кой алып келип союп, нике кыйдырат. Андан кийин кан келип, бул эми акылман болуп калбадыбы, андай

эмес мындай деп тигиге жол көрсөтүп калды. Ошондо анан атасын чакырткан экен, канды чакырып бир коноктойлу деп. Кан кырк жигити менен келгенде хандын атын да албай, аны башка жигиттер алып, өзүнүн күйөөсүнүн атын алып байлап койду. Кан карап олтурса көшөгөдөн, өзүнүн кызы экен. «Ии бул акылман экен да аялдан ушундай акылман болгон экен, мен ушуну бекер алпарып таштаган экенмин. Ушу башынан манжалары агып турган тазды ушунча, адам кылыптыр. Мунун айтканы чын турбайбы. Мен буларды кыйнап бекер кылган экөмин» – деп, кан балдарына тактысын берген экен.

ДААНЫШМАН

(жомок)

Илгери Даанышман деген хан болгон экен. Өзүнүн орун басарларын, акылмандарын сынап көрөйүн деп алты вазирын ээрчитип алып тоого чыкты, ээн жерге барганда бир аксакал киши таягын сүйрөп алдынан чыгыптыр. – Салоом алейкум аксакал – дейт. Алеки салам балам – деп тиги айтат.

– Аксакал тоо башына кар түшкөнүнө канча болду? – дейт хан.

– Сексен жыл болду – дейт.

– Эрте эмне турган жок элеңиз дептир. Эрте эле тургам эки мүдүрүлүп кеттим – дейт. Эл эгин сепкен жерге эгин сепкен жок белеңиз – дептир. Торпогум бар, тишим жок деди. Хан айтыптыр: Анда алты акмак жиберсем, арзан сатпай кымбат сат – дейт. Ошо менен хан бастырып кете берет. Мындай чыккандан кийин жанындагы «акылмандарга» – жанагы чал эмне деди, мен эмне дедим, силер эл бийлейбиз деп жүрөсүңөр үч-төрт күндө мага жообун таап бергиле, таппасаңар башыңарды алам деди дейт. Тигил алтоо ары кетип, бери кетип чал менен хандын эмне жө-

нүндө сүйлөшкөнүн билбей коюшат да, кой, мындан көрө чалга дилде алпарып жалынып сурап көрөлүк, айтып берер деп чалга барышат. Алтоо алты табак дилде алып барган экен.

Чал дилдени көрүп күлүп:

– Ии, эмнеге келдиңер, бектер, деген экен.

– Аксакал биздин каныбызга сабын болбо, баягы кан менен сүйлөшкөн табышмактын маанисин айтып бер.

– Мен эмнени айтайын, ханыңардын аты Даанышман экен, өзү да даанышман экен. Ал ассалоом алейкум деди, мен алик алдым.

– Тоо башына кар түшкөнү канча болду деп менин жашымды билгиси келди. Мен сексен жашка чыкканымды айттым. Эрте эмне турган жоксуң деп менин турмушумдун оңолбогонун сурады, мен эки мүдүрүлүп кеттим деп, эки жолу аялымдын өлгөнүн айттым.

– Эгин сепкен жок белең деди, ал оокатың жок беле дегени болуучу, мен торпогум бар тишим жок дедим, себеби өзүмө жеткен оокат болсо темселеп жүрөт белем дедим. Анда алты акмак жиберем арсан сатпай кымбат саткын– деди, анткени, силердин табышмактын жообун табалбаган акмак экениңерди мага айтты да, жооп сурап келип калса кымбат буюм алып айтып бер деген болучу. Мына силер алты табак дилде алып келдиңер, силер акмак болбосоңор өзүңөрдүн дилде өзүңөрдө калмак, эми, иштен жок жолдо калган акмак силер болдуңар дейт. Ханга алтоо келсе иштен алып коюптур дейт. Баягы абышканы чакыртып, карыса да эл бийлей турган адамдын тагдырын адил чече турган адам экен деп, өзүнө вазир шайлайт. Ал чалдын аты Алыбек экен. Ошондо мурдагы кийип жүргөн чокоюн маңдайына илип бир ишти чечээрде аны карап: «Алыбек алыңа кара», деп, кумурсканын ишин да адилеттүү чечүүчү экен. Өлөр өлгөнчө адил болуп жыргап жатып калат.

ТОТУ КУШ ЖӨНҮНДӨ ЖОМОК

Айтуучу: Сабыраалы Бериков

Илгери Аби Рошд деген киши болот. Ал бир күнү беш кишисин, жигиттерин, вазирин ээрчитип алып шаарга келген экен. Шаарга келип, шундай карап-карап баратса, сулуу кыз Аби Рашдден беш метр алыс кетип барат, вазир ат менен кууса-жетпейт. Шундай айландыра жүрүп чарчагандан кийин: – Таксыр кайта кетеличи, – дейт, – минтип бизге балакет көрүндү го! дейт. Анда ал: – жок мында бир аңгеме болуш керек! – деп айтты дейт. Таң атып келе жатканда сыртка чыга берсе, бир чоң кара ташты көтөрүп алып, ошондо баягы нерсе бетин ачып коёт. Ача койсо эле чолпон жылдыздай жарк дей түштү дейт.

– Ушуну экинчи көрсөм арманым жок, дегиче эле кайра бетин жаап алат. Аңгыча ал таштын астына кирип кетет.

Ошондо, болбой калды, коюңузчу, буга жолобой эле коёлучу, деген экен вазир.

Хан: – Айылдан аскер алдыр, ташты буздуралы! – деп буйрат да аскер алдыртып ташты буздуртат.

Ташты буздургандан кийин бир каалга чыгат. Каалганын бечерин, ана-мынасын вазирге берип туруп, хан айтат.

– Мен бир айдан кийин келем, сен кайта бер, барбай калсам, ордума элди сен сура – дейт. Үч аялым бар эле, азырынча угузбай коё тургун, – дейт. Вазир кетет. Хан каалганы ачып кирет. Атаны катыгун, элге жакшы жан эле деп, вазир кейип кетет.

Жалгыз калып, хан эшиктен нары кирип баратса, ал жагы жарык боло берет. Сегиз солдат пайда болот да, ханды кармап алып, айдап алат. Айдап алып барса, бир кыз жатат. Караса, баягы ташты

көмөргөндө көргөн кыз. Айланасында адамдардын баштары жайнап жатат.

Кызды көргөндө ал жылмайып күлүп коёт.

– Ары жок, эмнеге күлөсүң? – дейт кыз.

– Мен ушу, жатамын, үч жолу сүйлөтсөң аман каласың, үч сүйлөтө албасаң – башыңды алам, – дейт кыз.

- Колумдан тартпайсың, бутуң менен теппейсиң, ушул абалда жатам, дейт.

Сөз менен ойготуп, сөз менен сүйлөтүш керек экен го дейт да, кызды сүйлөтүш үчүн хан аңгеме баштайт:

– ...Бир кезде бир Маорин деген өтүкчү болгон экен. Анын бир аялы болгон экен. Аялы: – өтүк ултарып жүрүп эле өтүктүн жулугун тиштеп, түк да жарыбадың деп уруша бергенден кийин ал үйүнөн чыгып кетип калган экен.

Бир шаарга барыптыр. Шаарда иштеп жүрүп токсон сом акча таап алган экен. Кийим-кечени кийип алып, чыгып кетип баратса, эшиктин алдындагы шаардын сакчылары, бир топ балдар отурган экен. Сиз каяктан келген мырзасыз, – деп жабышып калышат.

Мен Багдад деген шаардан келаттым эле, жүз төөгө арттырган андай-мындай асыл буюмдарым бар эле, бул шаарда ошонун баасы канча экен, ошону билейин деп келаттым эле – деп, калп айтып жиберет.

– Анда бизге бериңиз, – дешип, алдына акча беришип, жаалашып, жакшы буюм го, деп талашып калышат.

Акчаны жыйнап алып, оолугуп ошо жерден ханга барды.

Хандын жалгыз эле кызы бар экен. Ошо кызын мага берсин, деп ара салып, элге жарыялап калды – дейт.

– Шунчалык мырза болсо, тиги жактан келсе кызымды буга бербей кимге берейин, – деп хан ма-

кул болот. Эки ай жүрөт – жок, үч ай жүрөт жок. Күйөө болгон атаң көрү, биздин акыбызды бербейби, – дешип баягылар чуу көтөрүшөт.

Күйөө балаңыздан биздин акыбызды алып берсеңиз, – деп Ханга элден арыз түшө берди.

Кан бир күнү кызына келет да: – Кайда кетти? – дейт.

– Куш салып кетти эле, – дейт.

– Келгенде, бир сурачы, бул өзү каяктан келген неме экен, бул доолап келген эл эмне? – сурап билчи, ушунун баары чынбы? – дейт.

– Макул, сураса сурап коёюн – дейт, кызы.

Кечинде Маорит келет, кыз суроо салат.

– Эмесе, мен чынымды айтайын, – дейт.

– Мен мурда өтүкчү элем. Аялым бар эле, а да бир капкара неме болчу.

– Мен шаарга качып келип, акча таап алдым деп калп айткан элем. Төөдөгү асыл буюм турсун эчтекем жок – дейт.

– Анда оозунду бас да, бир сөз чыгарба! Киши укпасын, – дейт.

– Бир атты берейин, кийимди кийип ал, мобу куржундун эки көзүнө толтура дүнүйөнү салып ал да жогол, – дейт. Кайдан келсең, ошол жакка кет, – деп, кетирип жиберет. Ушуну менен кетет экен, эми кайда барам, – деп.

Бир жерге келсе, эки дыйкан кош айдап жаткан экен, дейт. Алыс жер болсо керек, аябай суусаган Маорин, суусун сурайт. Кошту токтотуп эле, жөөтөң суу алып келе коёлу деп кетип калышты.

Бу бечаралар мага суу алып келем деп кетип, кошу токтоп калды, мен айдап турайынчы деп буурсунду кармап, айдай баштайт. Баратса эле буурсундун тиши бир нерсеге тийип, сүрүлүп кетет, токтотуп карай салса, бир шакек экен дейт. Шакекти ала коюп, колуна сала коюп, үстүн сүрсө, ошол замат үч боз атчан аскер келип калат. Көрсө,

колундагы сыйкырдуу шакек, а беркилер анын кулу болгон экен.

– Эмне кыл десеңиз даярбыз, – дешет.

– Эмесе, элиңерде бир молдо барбы?

– Бар.

– Кат жазып койгула:

Мага бир чөйчөк суу таап келгени кеткен эки дыйкан келип, мына бул байлыкты алышсын, – деп жазып койсун – дейт.

Тигилер катты жазышат.

Кетишет.

Жүз төөгө алтын-күмүш жүктөп алып бармакчы болот. Ошол мезгилдин ортосунда баягы хан келип, кызынан сурайт. Кайда кетти, Маориптин сырын сурадыңбы?

– Э, кече, бир-эки киши жүз төөгө алтын – күмүш алып келди. Шаардагы эл талап кетти.

Маорин: – менин дүйнөмдү талап кетчү ким эле? – деп, ачууланып кеткен, ошол бойдон келе элек, – дейт кызы.

Кайра аны артып алып анан Маорин келип калды, баягы жүз төөгө арткан жүгү менен.

Келгенден кийин, мунун айтканы чын экен, баягы карызынан кутулду, – деп жатып калат.

Баягы кандын вазиринин бир баласы бар экен. – Ие ата, ушунча бир тентиректеген эмеге падышанын кызын алдырып жибердиңби? Аны мага алып бере турган элең, – дейт.

– Эмесе, мен аны жаздырайын, деп вазир бир күнү кырк жигити менен ууга чыгып, кайтып келаттып, вазир үйгө кондуруп калат. (Маарипти). Тамак берип олтуруп, Маориптин астына Мас боло турган бир нерсени коёт. Ал ичип алып, уктап калат. Бая шакек колунда экен. Колунан вазир шакекти жулуп алып, балага берет:

– Ме, эми сен бара бер, эңсегениң колуңа тийди – дейт. Бала шакекти сыйпап койсо эле баякылар

даяр болот. Бала айтат Маорипти көз көрбөс, кулак укпас жакка алып барып таштагыла, – дейт.

Өтүгү менен алып барып Маорипти бир ээн талаа эрме чөлгө ташташат. Өзү келип эшигин кагат, баягы аялы чыгат. Көрсө Маорип эмес:

– Эл ушундай чечти, Маорип элдин муктаждыгын чече албайт экен, аны түшүрүп, эл мени шайлады – дейт.

– Ии, болуптур эмесе, келгениңизге ырахмат. Маорин жаткан жери тетиги жер эле, ошого жатып уктап туруңуз, – дейт да, жаткызып коёт. Уктап кеткенден кийин, бая шакекти сууруп алат да өз колуна салып туруп:

– Маорипти таап келгиле дагы, муну ордуна алып барып, таштап койгула! – дейт.

Айтканындай болот.

Эртең менен болгондо элди чакыртат. Эл чогулат. Бири-бирин карашат. Вазир үңкүйүп олтурат, баласы жок.

Өтүкчү өзүнчө эле сүйлөнүп: Буларды эмне кылса болор эле? – дептир. Анда баягы кыз: «Мен ошо кезде адил өкмөт болсом, вазир менен баласын экөөн тең даргага тартып жиберер элем» деп жибериптир.

– Тарт! – дегенде эки солдат орундук коё коюп отуруп калды дейт. Биринчи сүйлөткөнү ушул экен.

Экинчисинде минтип баштады. Кыбыс деген бир падыша болгон экен, 90 жашка чыккан экен. Ошого чыкканча бала көрбөй бир эле кызы бар экен, кызы турмушка чыккандан кийин, өлүп калган экен. Андан бир Сенисавир деген кыз калган экен. Ошол кызды бир жерге алып барып, шаар салдырып, бактырып койгон экен. Кыз тогуз жашка чыкканда баягы багып жүргөн энеси, Таятаңды конокко чакырамын деген экен. Таятасынын бир кожосу, кожосунун төрт жүз кулу болуптур. Кайда барса, ошо кулдарын ээрчитип конокко барчу. Чакыралы дегенде, кой, ушу таятамды чакыртпай эле коёлучу

дейт. Таятасы конок болуп, эки күн түнөп, Кожо менен Кывыс падыша экөө кетип калганда, колу менен барып Сенисавирдин шаарын таптакыр чаап кетет. Мына ушундай кылат чакырбай эле коёлу дебедим беле десе:

– Таятама айтып эле төлөтүп алам – дейт.

– Жок айтпа, айтсаң балээге калабыз, – дейт. Ошондо таятасына айткан экен. Анда таятасы «Бу менен бир кожомду ууру тутат, муну энеси экөөн тең айдап барып, бир ээн талаа эрме чөлгө таштагыла» – дейт. Тогуз жаштагы кыз энеси экөөн кумдуу бир ээн талаага таштагандан кийин, чунак балам ушуну айтпай эле кой дебем беле деп, энеси алсырап жатып калат. Энесинин башын жөлөп олтурса, бир жерден эле көрүнгөн бир нерсенин башы чыгат. Күн ысык, кыз энесин таштап коюп чуркап барса, көгөргөн эки терек турган экен. Дарактын түбүнө кыз көлөкөлөп олтура калды. Ошондо үч тоту отурган экен, Тотулардын эң жогоруда олтурганы ортончусунан сурап калды эле, ортончусу – эң картаң тоту сүйлөп калды: – Ушу жер илгери Искендер падышанын жери эле, ар ким ар кайсы жакка кетип баратканда конуп өтчү булак эле, береги камыштуу жерди өрттөп жиберсе, жерден суу чыга калат эле тээтиги кара ташты оодара койсо, ошонун ичинде, Искендердин жыйып койгон дүнүйөсү бар. Искендер бек бекитип коюп кеткен эле, жакшы жер эле – деп айтат тоту. Кыз чуркап барып ташты оодарып жиберип, ичинен бирдемени топусуна салып чыгып, камышты өрттөп жиберсе, булак чыгат, суудан алып алып энесине барат. Бизди дагы күн көрсүн деген экен, эне – дейт. – Өлбөй турган болдук, эне туруңуз – деп сууну берип, энесин ээрчитип келет. Баягы казынанын ичинде толуп жаткан дүйнө бар экен. Анан эркекче кийинип алып, ошерге барып, шаарларга кабар берип, адам алып келип, шаар салдырды. Эми аны Сейнисавир деп айтпайт. Ошо жерде үч жыл туруп калып, дүйнө-байлыктарын

түрдүү жакка жөнөтө берет. Анан эркекче кийинип алып, өзү турган шаарга барган экен – таятасынын шаарына. Барса, шаарга кирүүгө тыюу салыныптыр.

– Мага бир жылга шаарды арендеге бериңиз, мен да сиздин балаңыз – дейт.

– Жок бербеймин, дейт, алжып калган таятасы.

Болбой жатып, жалынып жүрүп арендеге алыптыр. Шаарды кайра көрктөндүрүп, төрт жүз жерге, төрт жүз дүкөн ачып, баягы толгон дүйнөдөн коюп, анан бир имарат (төрт жүз кишилик) салдырды дейт. Ошерге сегиз жүз аскерди дагы алып келип коюп анан таятасын конокко чакырган экен. Таятасы баякы небереси экенин тааныбайт, кожосун алып, баягы кыла жүргөн өнөрүн кылыш керек – конокко келет.

Кыз сегиз жүз жоокерине айтат. Булар баскынчылар, дүйнөнү ар бири төрт жүз унаага жүктөй бергенде, ар бирине экиден болуп кайтарып, андып тургула, – дейт.

Урулулугун кылып жатканда кармашат. Төрт жүзүн төрт жүз бөлмөгө камап салышты. Беркилер кеткен. Эртең менен намаз окуйлу десе, баягынын муруттары жок, төрт жүз кулу жок. Ушинтип отуруп калды. Эмне болду экен? – дешет. Кыз кайра чакырды. Падыша кожосу менен бир келип кетсин, – деп, и бир сонун оюн келди, ошол оюнду келип, биздин шаардан көрүп кетсин! – деди. Ошондо тигилер келишет. Анан Сейнесайып экенин айтпайт да, анан сөз баштады: – Илгери бир Кывыс деген падыша болгон экен, ал падышанын жалгыз эле кызы болгон экен. Ал кызынан бир жээн кызы өлүп калып, андан Сейнесайып деген бир жалгыз кыз калган экен. Ал тогуз жашка чейин, бир энесинин колунда багылган экен, ал дагы бир кожонун төрт жүз кулу бар экен, анан энеси кой десе болбой конокко чакырган экен, алар Сейнесайып шаарын бүт талкалап чаап алган экен. – деп баштаптыр сөзүн кыз, – Ошондо менин пиримди шылдыңдайт деп таятасы Сейнесайыпты

ошол багып алган энеси менен талаага таштап койгон экен. Шундай заман болгон экен. Бизде да бир кожо бар ошолбу, башкабы анысын кайдан билдик, кана жанагыларды алып чыккылачы – деп, колго түшкөн кулдарды эки-эки солдаттарга айдатып чыгарган экен.

– Ошондо, мени кудай урган экен, кийинки убактарда неберем мени чакырбай калды эле, көрсө – кол берген кожом каракчы турбайбы, деп таятасы, эсине түшүргөн экен.

– Муну эмне кылса болор эле? – деп дагы өзүнө-өзү суроо берип калды, тиги хан.

– Ошондо мен болсом, адилеттигим ушул болор эле – кожону төрт жүз кулу менен дарга астырып жиберет элем! – деп кыз дагы сүйлөп жиберди. Хан кызды эки жолу сүйлөтүп, эми үчүнчүсүнө аракет кылат.

Илгери-илгери бир көпөс болгон экен деп жигит үчүнчү жомогун баштайт. Көпөстөн жалгыз уул, жалгыз кыз калган экен. Бир күнү көпөстүн ичээр суусу бүтүп дүйнөдөн кетээр мезгили жетет. Ал баласын, кызын чакырып алып – мен соода менен байып алдым, бирок эч кимди алдаганым жок, душмандын көңүлүн калтырдым, достун бийлигин, мүдөөсүн сыйладым, алардан рахат да көрдүм дүйнөдө достун көңүлү назик – аны калтырба башыңа каран түн түшсө да сураганын бер – дейт. Ошентип, көпөс өлөт. Көпөстүн уулу ата сөзүн эске алып үч шаардан үч дос күтүп конок кылып сый берип көңүлдүү жашап жүрөт. Бир күнү досторун конокко чакырат. Аларды жакшы коноктоп жатканда бирөө кетем дейт. Эшикке узатып чыкса – досум, мен сага жалаң эле дос болгум келбейт, күйөө болоюн карындашыңды бер дейт. Атасынын «дос көңүлүн калтырба» – деген насыяты боюнча «мейли берейин» деген сөз оозунан чыгып кетет. Андан кийинки эки досу да тигинин карындашын сурайт. Аларга да макулдугун берип

коёт. Алар кеткенден кийин жигит үчөөнө тең сөз берип койгонуна кападар болот. Болгон сөздү карындашына айтат. Карындашы да кападар болот. Мага акылдашсаң болмок экен, эми мындай кылалык – дейт. Сен үчөөнө үч кымбат буюм алып келгиле деп тапшыр, кимисиники баалуу болсо карындашымды берем де, ошондо алар күнөөнү өздөрүнөн көрөт да, калган экөө ыраазылыгын берет – дейт. Жигит карындашынын айтканын үч досуна айтат. Алар ичинен сүйүнүп үчөө үч багытты көздөп жолго чыгат. Көп күндөр, түндөр өтүп арып ачып бир күнү бир шаардан жолугушат. Алар жай сурап учурашкандан кийин, кана, сен эмне алдың сен эмне алдың деп бири – биринен сурашат. Анда алардын улуусу муртун чыйратып – колукту меники болду го, мындан ашык кымбат буюм болбойт дейт да кызыл алманы жерге коёт.

– Мунун кандай өзгөчөлүгү бар – деп сурашат берки экөө.

– Мунунбу, мунун өлгөн адамга жытатса чүчкүрүп тура калат. Мындан ашык буюм болобу?

– Бул жакшы экен, бирок менин сатып алган буюмум мындан кем эмес, бул алты килем алты айчылык жолду аш бышымда учуп өтөт. Канча киши болсо көтөрөт – дейт. Үчүнчүсү да мыйыгынан күлүп-силердики жакшы экен, бирок мен сатып алган буюм алардан калышпайт. Бул болгону кичинекей гана күскү, бирок бүт ааламдагы болуп жаткан иштер алаканга салгандай көрүнүп турат.

– Ох, хоо – дейт берки экөө кана дүйнөдө эмне болуп жатыштыр, биздин булбулубуз кайсы бакта сайрап отурган экен, көрсөтчү дейт.

Карай салышса алыскы мунарыкта досу ыйлап отурат, алабыз деген кызы өлүп жатат. Кой, ылдам жай, килемдин өнөрүн көрөлүк дешет. Ачып-көздү жумганча килем даяр болот. Үчөө көгөргөн асман-ды жиреп, ак булуттарды аралап, агын суулардын

үстүнөн учат. Кызды жаңы сууга алганы жатканда үчөө жетип келишет. Булар басып өткөн жол жети айчылык жол экен. Үчүнчү досу ары-бери алманы алып чыгып жыттата коёт. Ох, катуу уктап калыпмын деп кыз чүчкүрүп тура калат. Кыздын жаркындай жүзүн көрүп үчөөнүн эси оойт. Бетине суу сээп ал үчөөнү эс алдырат. – Кана, досум, дешет тигилер, -кимибизге карындашыңды бересиң, ар бир буюмдун өзүнчө касиети бар, аны көрдүк, бири-биринен калышпагандай. Досу ары кетет, бери кетет. – Улуусуна да ылайык анын алмасы болбосо кыз кайдан тирилмек, андай дейин десең ортончусунун килеми болбосо жети айчылык жолдо булар кантип жетишмек, жети айдан кийин келген күндө да кыздын сөөгү чирип топурак болуп калат эле анда кызды кантип тирилтмек. Аттиң ай, үчүнчүсүнө да ылайык ал күзгүдөн кыздын өлгөнүн көрбөсө булар кайдан билмек – дейт. Угуп отурган кандын кызы чыдай албай мен адилеттүү кан болсом алмасы барга бермекмин – деп, үчүнчү жолу сүйлөп жиберет. Ошентип сүйлөбөгөн кызды үч сүйлөтүп баягы жигит кызды аялдыкка алып алыптыр. Чоң той берет, айдан айга айланып күндөр аккан суудай зуулдап өтөт. Эки жылдан кийин үйүн, элин эстеп айлына келсе, жигитти өлдү деп ашын берип жаткан экен. Аш тойго айланып жыргап жатып калышыптыр.

*Сокубашев Жамаш – Чүй районунун
Онбир-Жылга айылынын тургуну.
1897-жылы туулган.*

КАЛМУРЗА ЖӨНҮНДӨ

Калмурзаны бир эле жолу көрүп калдым. Ырдаганын эч көргөнүм жок. Ошо көргөнүмдө 7-8 жаштагы кезегим эле. 1911-жылы көрдүм. Кайсы бир эл оозунда калып калган ырлары боюнча да чоң ырчы экени белгилүү. Кочкордогу азыктан Мамырбай, Тезек деген мыктылар чыккан экен. Алар болуштукту талашып калып, шайлоо өткөрүп калышат. Экөө тең өзүнүн начар эле бир букараларынын биринен жыгылып калат. Алар адатынча уйдун этин жечү эмес экен. Ушу бизге текебер болуп кетти го –деп, жеңилгенден кийин үйлөрүнө келип, бир ноопаз союп жешкен экен. Аны Калмурза угуп калып:

Уйдун этин жебеген
Мамырбай менен Теңизди,
Баракелде Сатылган

Буканын этин жегизди. – деп койгон экен.

Дагы бир жолу Кочкордо чоң аш болуптур. Анда Калмурза ошол эле Мамырбайды мактап барат. Ал ырын уккан эмесмин. Анан Шабдан ажыга барганда ырдаган эле. Шабдан ажыга жөнөгөндө ушу Токмокто Калыйбай дегендикинде / Ногой улуту / ырдайт.

Абалы кудай аты бар,
Асмандан түшкөн каты бар,

Азирети Осмон баш болуп,
Артынан кеткен чарыяр.
Кудайдын досу Мукамбет,
Мукамметке биз үммөт.
Кажысы келген адамга,
Ажыга бармак зор милдет.

Бак дөөлөтүң башында,
Байгамдардын жашында.
Ажыга быйыл барганың,
Бу жалганчы дүйнөдөн,
Калды бекен арманың.
Кадамы тийген кыргызды.
Былк эттирбей кармадың.

Эл жарачу намыска,
Сапар тарттың алыска.
Башында баатыр ойлогон,
Эмкисин ажы барышка.
Кабыл болсун ажыңыз,
Кан болду кырк жыл башыңыз.
Эр Шабданды ойлосоң,
Эшилип агат жашыбыз.

Бизден мурун илгери,
Өткөн элди айтайын.
Өткөн элдин ичинде,
Өткөн эрди айтайын.
Саяктан Медет болгон дейт,
Эсенгул менен Ормон дейт.
Эски бир өткөн заманда,
Булар да мыкты болгон дейт.
Ак калпактуу кыргызга,
Баатыр ажы дегениң,
Алтындан соккон коргон дейт.
Бугудан чыккан мурунку,
Боромбай менен Чыныбай,

Баатыр Шабдан теңелген,
Бар кылбаймын муну ай.
Солтодон чыккан илгери,
Эшкожо менен эр Канай,
Мартабасы, бактысы,
Баатырга жетмек бир далай.
Адигине Алымбек,
Арбагы кеткен катынга.
Анын эмнесин айтам маалимдеп.
Аксакалы Баяке,
Айлың барды ажыга.
Ак элечек салынып,
Зайыбың барды ажыга.
Мамыт, Төрө эки ирет,
Иниң барды ажыга.
Сиз сыяктуу кыргыздан,
Кимиң бардың ажыга?

Ушундай мактаган экен Шабданды. Ырчысы болгондон кийин мактайт да. Ар жагы эсте жок. Ат – Башыда Тапандын уулу ошо кезде он сегиз жашта экен, аны жыйырма жашта деп болуштукка көтөрүшөт. Чоконун элинде чоң аш болуп, экинчиден тиги жаш бала кантип болуш болуп турат экен деп ошо жакка барып ырдап калат. Алды менен Чоконун уулун ырдайт. Ал ырдаганын да көрбөй калдык.

Аттанып чыктым үйүмдөн,
Атайын чыктым Чүйүмдөн.
Жазылар бекен кабагым,
Бирөөнү көрүп сүйүнсөм.
Шамшыдан аштым шашкеде,
Соң-Көлгө келди дигерде.
Сонунду көрдүм силерде.
Жаткан жерим Ак Мойнок,
Жата албадым сизди ойлоп.
Ат-Башы менен Чеш-Дөбө.
Амансыңбы Көл-Төрө.
Аркы атаңыз Эсенгул,

Эшитсең айткан сөз ушул.
Эсенкулдан Ниязбек,
Ниязбектен Сегизбек.
Сегизбектин бирөөн,
Мен эшиткемин Рыскулбек.
Рыскулбектен Кайдылбек,
Кайдылдадан Чоко чыкты деп.
Чоконун уулу мыкты деп,
Бала кезде бул өзү,
Партиясын жыкты деп
Сендей элдин балдары.
Бир старчын айылга,
Келбей жүрөт дарманы.
Бала чакта бак консо,
Бенденин барбы арманы.
Учурашып коёюн,
Бала болуш казыга,
Бак конуптур башыңа,
Бак конгонго жараша,
Чырагым өмүр берсин жашыңа, – деп

ырдаган экен.

Калмырзага тогуз жылкы тартуу беришет. Тогуз жылкысын айдап келди деген сөздү уккан элек. А кишинин ыры көп жарабай калды. Мен ошо эл ичинде айтып жүрчүлөрдөн үйрөнгөм.

Суроо: Балыктын уулу Найманбай жөнүндө айтып көрүңүзчү?

– Калмырза ошол аш бергендикинде тентип , кумар ойноп жүрчү экен. Али ырчы боло элек кези болсо керек. Найманбай чоң ырчы болуп калган. Калмырза барып калса үйүнө кондураат, кой соёт. Калмырзанын аялы бир топ улуу экенин Найманбай билет экен. Күнтуу деген элде Чолпонкул деген чоң манаптын Жапаркул деген уулу өлгөн экен. Өзү мыкты болуптур. Чолпонкул ошого аш берем деп, Жыламыш деген жерге, үй тиктирип, бүтүн солтону конок алдырып, казакты чакырып, Тынайды чакы-

рып калат. Ошо кезде кыргыздын эң кыйын ырчысы Найманбай экен.

Ушу ашка Калмырза да келет. Бирок Найманбай жок болуп калат. Ал убакта жар сала кыйкырып ырдамай адаты бар эле. Калмырза Чолпонкулдун кайгылуу кабагын көрүп ырдап жиберет. Эл сөзү менен айтса, эки чакырым жерге Калмырзанын үнү угулуп, турчу экен. Чолпонкулдун үйүнүн тушуна келип ырдап турат. Ошол ырлары эсте жок, анча-мынча гана арасынан саптары бар:

Аш берген жериң Жыламыш,
Алладан келген буйрукка,
Чоке айла жок кандай кылабыз?
Ажал туура кез келсе,

Биз да, бир күнү, акырет көздөй жылабыз – деп ырдаса, Чолпонкул кубанган дейт. Анан аны жарчы койгон экен. Ошо кезде Найманбай келип калат. Жарчылыкты сураганда ага Калмырзаны көрсөтүшөт. Найманбай кыргыздай тийип, Калмырзаны жеңмекчи болот. Көп аялдан башталган экен. Мунун Найманбай мурда эле Калмырзанын үйүндө эле ырдаган экен.

Жеңең десем энеңдей,
Энең десем жеңеңдей,
Энең десем энең эмес,
Же энеден бир жери кем эмес.

Сенин бир картайган зайыбың, бар эле,
Тартайган зайыбың бар эле – деп айтат.

Калмырза да анын аялын маскаралап ырдайт. Калмырза ушул сөз менен жеңет. Күлкү менен жеңет. Жөн ырдапса жакшы эле ырдапса керек:

Балыктын уулу Найманбай,
Кайсы бир сөзүм бар эле
Бычак менен сайгандай. –

деп ырдаган экен.

Анда Калмырза:

– Сен Балыктын уулу Найманбай,

Бакырган төөдөй айбан ай. –
деп ырдаган экен.

Анда Найманбай:

Менин кай бир ырым

Сени капшыра коём тайгандай, – дейт.

Калмырза:

– Айбан болсоң чөп берем,

Тайган болсоң бок берем, –

деп жеңет. Бирок Калмырза Найманбайдын улуу акын экенин дайыма моюнга алуучу. Аны чалкыган көлгө теңечү. Найманбай да Калмырзадай көп тентип жүргөн киши болот. Кочкордогу чоң чарык деген элден болот. А жерден бир кылмыш жасап коюп, андан кетип, бу Байтиктин элине, Канайга келет. Ошерде жан сактап жүргөн экен.

АКЫЛ МЕНЕН БАКЫТТЫН ТАЛАШЫ

Бир заманда бир шаарда бир жетим бала болуптур. Кудайы сурап, ата-эне жок болгондон кийин, оокат өткөзүп жүргөн болсо керек, ошонун тушунда Бак, Кыдыр, Дөөлөт келип баягы баланы, – «Ушу бачараны бир бай кылып коёлучу», -деп, үчөө келип туш-тушунан даарып, анан Кыдыр батасын барип, «оң колуна кармаганың алтын болсун да, сол колуңа кармаганың күмүш болсун» деп айткан экен. Батаасын барип коюп, баланы бай кылып таштап кетип баратканда жолдон Акыл тосуп чыгыптыр. Акыл: – Ии, каяктан, чогулушуп алып? – дейт.

– Ии, биздин чогулуп жүргөнүбүздү күнүлөп турасыңбы? Ал өзүбүздүн ишибиз! – деп кете беришет. Акыл ошого таарынып, келип, баланын акылын алып, жинди кылып кетиптир. Кармаганы алтын-күмүш бирок аны пайдаланганды да билбейт, эмне кыларын да билбейт. Бир соодагер көрөт да баланы үйгө алып кетет. Алып барып, алтын менен күмүш-

тү аябай жыйнайт. Жыйнаганда бала да чоңоюп калат. Чоңойгон менен акыл жок. «Ушу балага бир аял алып бербесем, мунун акысынан кутулбайм го» деп, барып хандын кызына жуучу түшөт. Хан көрүп, кайдагы бир акмак соодагар экен деп, андан кутулуу максатында: – Менин сарайымдын алдына: бир жагына алтындан бир жагына күмүштөн эки терек орнот. Алтын күмүш мамыларды орнот – ошондо кызымды берем, -дейт. Соодагер баланы алып кетет: «Иттен да, оңой турбайбы», -деп ойлойт.

Бат эле хандын айтканындай кылып жасап чыгат. Убада боюнча хан кызын берет. Кызды күйөөнүн жанына алып келгенде, бая жинди олтурат. Кыз келип олтурганда, карап туруп эле жинди ооздон ары коюп калат. Кыздын эки кашка тиши ыргып кетет.

Кандын кызынын тишин ыргыта муштаган айбанды, ата-матасы менен кошо дарга асуу керек деген хандын өкүмү чыгат. Бая үчөөнүн (Кыдыр Бак жана Дөөлөт) шаштысы кетип, Акылга барышат. «Ойлогонубуз ордунан чыкпай калды. Эми эмне кылалы? Биз баланы бактылуу кылбай эле өлүмгө дуушар кылган экенбиз» дешет.

– Ошондо жөн-жайыңарды айтпай кетпедиңер беле? – Эми өзүңөр эбин таппайсыңарбы?

– Эми биз таппай калдык, сага баш ийдик – дешет.

Дегенде Акыл келип, баланын мээсине конду.

Дарга алып бараткан бала, мээсине акыл кирип, сурап калды: – Мени бир ханга жолуктуруп туруп, анан даргага тарткыла!- дейт бала.

Барып хандан сурашат. Хан: – «Келсин, келип айтып кетсин!» дейт. «Сурагандан кийин укпаса болбойт!» – дейт.

Барганда хан: – Ии эмне сөзүң бар? Айт – угайын! – дейт.

– Кызыңызды урган себебим кызыңыз туулганда иттин эмчегин эмген экен. Ошондуктан эки кашка

тиши арам болуп калыптыр. Кызыңыздын тишин муштап сындырып, арамдан алалдадым. Муну акыйкат деп ойлосоңуз менин жаным калат. Көргөн-билген кишилерден сурасаңыз – дейт.

– Көргөн – билген кишилер ким?

– Туулганда эмизгенин айтышат, сурасаңыз – айтат – дейт.

Туулганда ит эмгенби деп энесинен сураган экен. Анда аялы: – Кудайды кантейин, Сиз жортуулга кетип, кыйынчылык убак болуп, ошондо баланы баягы канчыктын астына коюп алып, эшикке чыгып, кайта келсем, оозуна ит эмчегин салып эмизип жаткан экен. Ошону айткан үчүн баланын жаны калган экен. Ошентип Бак, Дөөлөттү Акыл жеңип чыккан экен.

ДАРИКА

Самарканд деген шаар эң эски шаар экен. Бул шаар Мухамбет байгамбарымдын тушундагы шаар. Ошол тушта Катран деген киши падыша болуп турган экен. Катрандын жалгыз кызы болот, эркек баласы болбойт. Дарика он жетиге келгенде жеткен балбан болуп чыккан экен. Кызына падыша бир күнү киши жиберип: «Кызымдын күйөөгө чыга турган көңүлү бар бекен?» – деп сурашкан экен. Келген адамга жооп берди дейт.

– Теңим тапкан киши аз эле болот. Мени ким жыкса ошого тием дейт. Ошону менен бир күнү атасы өлүп калат. Атасы өлгөндөн кийин (балбан кыз өзү да акылдуу кыз эле) аны атасынын ордуна падышалыкка көтөрүп коюшат.

Кимде-ким мени күрөшүп жеңсе, мен ошого тием – дейт. Жыкса мени алат, жыгылса өлөт. Түндүктөн, түштүктөн батыштан, чыгыштан балбандар келе берет, келе берет келгендер Дарика бир ыргытканда эле өлө берет. Акыры айласы кетип, эч бир адам кү-

рөшүүгө келбей калган экен. Ушул кабар бир убакта Меке, Мединага жетти дейт. Анда Мухамбеттин күйөө баласы Азирет Аалы деген балбан болчу экен, ошо киши эч кимден жыгылбаган киши экен, ошо киши Мухамбет байгамбардан уруксат сурап келген экен, Озу Мукамбеттин күйөөсү жана жээндери бар.

– Ушу сапарды койгунуң балам.

– Жок, ага мен коё албайм.

Эңкейип отурду дейт.

Кыздан жыгылып калса эмне болот. Жеңип келсе дурус, кыздан жыгылса эмне болот – деп.

– Барсаң бар деп жооп берет. Таңга маал Самарканга келсе, бир кемпир уй саап отуруптур дейт.

– Энеке, кыз Дариканын үйү кайсы? – деп сурайт.

– Эмне кыласың, балам – дейт.

– Күрөшөт элем – дейт Азирет Аалы. Кемпир Азирет Аалыны бир карап алып, төбөсү көк чийгени, буту жер чийгени кеткен, сен эмнеге бармак элең дейт.

Азирет Аалы ачуусу келип бетинен беш байпактык түк чыгып:

– Айт, айтпасаң башыңды алам – дейт. Анда кемпир Азирет Аалынын сүрүнөн коркуп:

– Башың баш, багалчагың кара таш, тетиги мамыга барып турсаң Дарика кыз өзү чыгат – дейт.

– Азирет Аалы мамыга барып турат. Ал мамы атайы сырттан келип күрөшөм дегендерге орнотулган мамы экен. Дарика Мунаранын башына кароолчу койчу экен. Качан киши келгенде, кароолчу Дарикага кабар кылчу экен.

Кыз Дарика ойлонот. Дүйнөдө балбан калган жок эле, мени менен кармаша турган, ал ким болуп кетти? Болсо жалгыз Аалы Мукамбет калды эле ошо келдиби деп кароолчусун жиберет. Аалынын сүрүнөн коркуп качкан кароолчу кыз Дариканы тепсеп кетет. А киши көзүнөн от жанып турган, туурасы, бою бирдей киши экен. Кыз Дариканын ачуусу келип:

– Эгерде адамдын жүрөгүн түшүрө турган өңү болбосо башыңды алам. Дарика өзү барат. Айткандай Дариканын жүрөгү болк дей түшөт.

– Ким болосуз, кайдан келдиңиз? – дейт.

– Азирет Аалы деген мен болом, күрөшүүгө келдим.

– Менин шертимди билесиңби – дейт кыз.

– Билем. Элди чогултуп, экөө күрөш баштайт. Он жети күн, он жети түн күрөшөт. бири-бирин жыгыша алышпайт. Он жетинчи күндө Аалы жыккан экен. Аалы Дариканы алып алты ай турган экен. Бир күнү түш көрүп, түшүндө Аалы Мухамбетти көрөт.

– Ээ балам, тиги Фатимадан көңүлүң суудубу, сен тез кайт, бирок Дарика ошо жерде калсын- дейт.

– Эртең менен туруп эле кетем – дейт, Азирет Аалы.

– Кетсең мен да кетем- дейт, Дарика.

Барам. Мединаны көрүп келейин. Баргандардын ишин көрүп кайта келейин.

– Жок руксат жок сага. Сен каласың деп Азирет Аалы:

– Сенин курсагыңда алты айлык бала бар. Ошону тууганда атын Чаасында деп коюп ал дейт. Ошону тапшырып кетип калыптыр (Чаасында деген казакча ат). Азирет Аалы кеткенден кийин эркек бала төрөлүптүр. Атын Чаасында койгон экен. Бала үч жаш, төрт жашка келгенде, көчөдө жүргөн балдар болсо, чекеге чертип койсо чекеси жарылып өлөт экен. Ошентип жүрүп жети жашка келген экен. Көчөгө Самарканддан бала чыкпай калган экен. Энеси Дарика, атасы Аалы болсо, ал балбан да. Бир күнү көчөдөн келатса бир жерде бир кемпир өрмөк согуп олтуруптур дейт. Ошондо сегиз тогуз жашка келип калган убактысы болсо керек.

– Чаасында келатат деп кемпирдин баласы бакырып жиберген экен.

– Эч ким урбай, эч ким тийбесе эмне бакыра-сың – деп баланы чертип жиберсе, баланын мээси

жарылып өлүп калыптыр. Ошондо кемпир ыйлап отурган экен.

– Көчөдөн балдарды койбодуң минтип балдарды кырып жүргөнчө атаңды издеп таап алсаң боло куу жетим деп коюптур. Атасы жөнүндө эч нерсе укпай билбей калган экен. Анткени жар чакырып айтып койгон экен. Келип энесин кыйнайт, атам кайда деп. Атаңды изде деп бирөө айтыптыр, ким айтты, айткан кишини айт – дейт энеси.

– Атамды айтпасаң да кетем, деп тамак ичпей жатып алат, ыйлап сыктап.

– Атаң Мединада Аалы балбан – деп ачыгын айтканда, «өз атама барам, коё бериңиз» деген экен, уулу.

Самаркандан Мединага бир нече жылдан кийин келет. Мединага келип көчөсүндө ыйлап жүрөт. Ыйлап жүрсө, бир жерде эл чогулуп жатат. Барса Мухамбеттин төрт чалыяры:

Абакир

Омор

Осмон

Азирет Аалы баары чогулуп алып Аалынын балдарын күрөштүрүп

жаткан болот. Аалынын он жети баласы болот экен, алардын күчүн сынап күрөштүрүп жаткан экен. Фатимадан он жети эң кенжеси он сегизинчи Чаасында. Күрөшүп аткандарды бала карап турат.

– Ата, мен да күрөшсөм болор бекен? -дейт. Өз атасы экенин билбейт.

– Сени күрөшпө десем, сен мага капа болуп калбайсыңбы, күрөшө кой-дейт. Күрөшкөндө Аалынын улуу баласын көтөрүп туруп жерге отургузуп койду дейт. Ушундан кантип менин агам жыгылды деп ортончусу барды дейт. Аны көтөрүп дагы жыкты дейт. Эң күчтүүсү Мукамбет Анапиян ал барып кармашканда колуна тийгенде эле чимириктей айланды дейт. Ошондо Аалы жетип барып баланы колунан жулуп алат.

– Ушул баарын жыктың мени менен күрөшүүгө көңүлүң барбы? – деди дейт.

– Сиз качсаңыз да мен качпаймын мен жыгылсам уятым жок дейт. Ошентип экөө кармаша кетип, биринчи кармап колдон алып ыргытканда кырк кадам алыс барып түшөт. Кайта кармаш дейт.

– Атам Азирет Аалы, он жети күнү күрөшкөн энем Дарика таякем Мухамбет колдо деп кайта бир кармайт. Ошондо Азирет Аалы кучактап калган экен.

– Чаасында сенсиңби? – деп.

– Мен Аалымын дегенде.

– Атама колум тийген экен деп качкан экен. Качканда Азирет Аалы кууйт, кууганда кайра барып, дулдулду минип алып кууйт. Бир тоонун арасына кирип кетти дейт. Кайта барып Мухамбетке ыйлап:

– Ушинтип баламан айрылып калдым дегенде, «экинчи аны көрбөйсүң, акыр кыяматта гана көрөсүң» – дептир Мухамбет пайгамбар.

САБЫРААЛЫНЫН ЖОМОКТОРУНАН

Жакшылыктын түбү жакшылык менен кайтат

Бир бечара абышка болуптур. Тезек терип жүрсө, бир көпкөн жигиттер карышкырды кууп алышыптыр. Карышкырга жетерине аз эле калган экен. Карышкыр тиги абышкага:

– Ай досум, алдагы тезек терген кабыңа мени салып ала кой, менин өлөрүмө аз эле калды, кабыңдын оозун бууп ал, анан өзүң жооп берерсиң тигилерге – дейт. Каптын оозун ача берсе, карышкыр кире берди. Оозун бууп койду. Артынан чуркап төрт-беш жигит келип:

– Абышка, качкан карышкырды көрдүңбү? – деп сурашат.

– Мен өзүм тезек терген бир киши болсом, карышкырды мен кайдан көрөм? – деген экен, ошону менен жигиттер жолуна түшүп кете беришет. Элдин табышы алыс кеткенден кийин, кыш мезгили болсо керек, карышкыр сүйлөйт:

– Ээ досум жанагылар кеттиби?

– Кетти.

– Эми мени чыгарбайсыңбы?

– Чыгарайын – деп чал каптын оозун ачканда карышкыр айтты:

– Мени кууган ким? Кутказып алган ким? Мен сени жешим керек дейт.

Анда чал айтат:

– Андай болсо жүр, үч калыска баралычы, үч калыстан жыгылсам мейли Анан жесең же, бирок чоң жолго түшпөйбүз кичине жол менен барабыз. Ошо кичине жолго түшүп баратышат. Жолдон эмне көрүнсө ошону калыс кылышмакчы. Жолдо бир ит жаткан экен.

– Ай ит, биз сени калыстыкка алабыз – дептир чал.

– Айткыла сөзүңөрдү, – дейт ит.

– Айтсак ушундай, муну бир топ жигит кууп келаткан экен, дос бололу, – деди алдагы.

– Кабындын оозун ача бер – куткарып кал, – деди.

Эл кеткенден кийин каптан чыгарып кой деди. Ошенттим. Каптан чыгарсам, мен эми сени жейм – дейт. Кууган ким – кутказган ким? Сени жейм – деп зордук кылып келатат – дейт чал.

Ит айтат: – Мени да адамдар картайганда журтка таштап кете беришти.

Өлө ачмын. Жесең же дептир.

– Ии мына көрдүңбү! – деп карышкыр бир кымындап кетти.

Экинчи бир жерге келсе, жоор болгон бир жылкы жүргөн экен, өзү арык баягы калыстыкты айтышса, ал да ушинткен экен:

– Менин жаш кезимде жемди берүүчү эле, чөптү берүүчү эле жумушун бүтүрүп берүүчү элем. Эми ушинтип талаага таштап коюшкан, ач жүрөм дейт.

– Адам баласына жакшылык барбы? Жей бер – деди ат.

– Экөөнөн жыгылдыңбы деп карышкыр сүйүндү, – жүр эми үчүнчү бирөөгө баралы.

Үчүнчүсүнөн да жыгылсам – убада – убада дейт чал. Кырдан бир түлкү

чыга калат. Аны калыстыкка чакырышат. Түлкү да булардын сөзүн угат. Анан айтат:

– Экөөңөрдөн тең коркомун:

Алысыраактан туруп сөзүңөрдү айткыла: – Карышкыр сенин качканың чын беле?

– Чын эле.

– Тиги капка бууп сактап калдыбы?

– Сактап калды.

– Чыгарганы чынбы?

– Чыгарды.

– Ой киши каптын оозун кандай ачтың эле?

– Момундай ачтым эле.

– Сен карышкыр кантип келип кирдиң эле?

- Мына минтип деп, – карышкыр капка кирет.
- Оой киши оозун буудуң беле?
- Буудум эле – деп, чал каптын оозун бууй салат.
- Чап, оозун талкалай чапкын, – дейт түлкү.

Ошондо түлкү айткан экен:

– Эй жакшылыктын түбү жамандык болбойт, ушуну ойлодум, болбосо сенден да корком.

Сен ойлоп турсаң керек: «Карышкырдын го терисин алдым, ушу түлкүнү да түшүрүп алсам» – деп, түлкү кете берген экен.

САБЫРААЛЫНЫН ДАГЫ БИР ЖОМОГУ

1919-жылы Токмокто окуп калдык, Понамарев деген орус окутчу эле ошого бардык, биз орус тил тургай партаны көрө элек болчубуз, анан кантебиз деп жөн эле тентектик кыла бердик. Ошондо ушул жомокту Понамарев айтып берди.

КАЙЫМ АЙТЫШУУ (ЖОМОК)

Бир заманда бир өкүмөт болгон экен, ошол өкүм жүргүзүп турганда, бир күнү канторунда олтурса, көчөдөн бир жаман чапан бирөө өтүп баратыптыр. «Чакырып келгиле!» – дептир жанагы падыша. Чакырса ал киши келип же салам айтпайт же унчукпайт, элден уялганынан, сөз катпайт. Анда падыша колун кезеп, жаңдоо менен сүйлөйт. – ага сөөмөйүн көрсөтөт. Ал да ага жараша белги берет. Падыша кайра колдору менен сүйлөшөт. Ал кайра жооп берет. Ошентип бир топ жандашышат. Андан кийин падыша айтат:

– Мына бу кишиге кийим кийгизип, ээр токумдап ат мингизип жөнөткүлө дейт.

Айтканындай кылып ал кишини жөнөтүшөт. Эл сурайт:

– Ал кандай киши экен, биз ал жайын биле албай калдык? – дешет. Анда падыша:

– Ээ ал олуя экен дейт.

– Кандай олуя экен?

– Мен кудайды бирөө деп минтсем, ал байгамбар дагы бар эмеспи? – деп эки колун көрсөттү. Анан дагы байгамбардын төрт орун басары бар эмеспи деп минтип беш колумду көрсөтсөм, бир кудайга сыйынсаңызчы деп минтип колун көрсөтүп койду.

– Оо, анда ал чоң олуя турбайбы, бизге мурда эле айтсаңыз биз да учурашып калат элек го – дешип, эмнеси болсо да артынан жетип учурашып калалы – деп эл артынан чаап жөнөйт.

Артынан жетип барып алдын тосуп, таазим этишип сурап калышат.

– Сен жанагы өкүматты кантип жеңдиң?

– Эшикте кетип баратсам, чакырып алды. Үйүнө кирип баратсам сөөмөйүн көрсөтөт:

– Көзүңдү чукуп алам деп «эки көзүңдү тең оюп албаймбы» – деп эки колумду көрсөттүм эле, бетинди тырмап алам деп, беш колун көрсөтөт. Анда башынды үзө муштабаймынбы – деп муштумду көрсөттүм. Ошондон коркуп ат, тон бербедиби – деп айткан экен олуя. Анын сыңарындай биз силерге билим бере албай жатсак силер чүкө ойноп жүрүп аласыңарбы! – деп Понамарев бизге акыл айткан эле.

КЕДЕЙДИН КЫЗЫ (ЖОМОК)

Айткан: Сабыраалы

Бир заманда бир кадырман кишинин үч кызы бар экен. Үчөө тең бойго жетип калган экен. Бирок эч ким барып куда түшө албайт. Анан бу атабыз деги эле бизди турмушка чыгарбайт экен – деп, үчөө тең жолго түшкөн экен. Жолго түшүп баратышса, ошол

элди бийлеген падыша жигиттери менен аң уулап жүргөн экен. Көрүп калат.

– Силер мындай тура тургула, тигинде бир үч талаптуу кыздар турат, мен ошого барып келейин, деп кайрылып келет. Кайрылып келсе үчөө тең турат.

– Ии талап менен чыккан экенсиздер, үчөөңөр бир кишинин кызысыңарбы, же үч кишинин кызысыңарбы? – дейт.

– Бир кишинин кызыбыз дешет.

– Эмесе мен үчөөңө үч суроо берем: кимиңер таап келсеңер ошонуңарды алам деп суроо бере баштайт.

– Улууңар ким? Аныңар муңдук деген эмне экенин тапсын, ортончуңар – зарлык дегенди тапсын эң кичүүңөр – кордук дегенди таап келгиле – дейт. Үч күн мөөнөт берет, маанисин таап келгиле деп. Үч күндөн кийин таба алышпай кайра келишет. Алса-алсын албаса- койсун, таппай калбадыкпы, деп ойлонуп келишет. Кайра келе жатышса, жолдорунан бир куурай көтөргөн кедейдин кызы тосуп чыгат.

– Эжекелер, талап менен чыккан экенсиңер, каякка баратасыңар? – деп сурайт.

– Кече бир жигиттерге убада бердик эле, табышмагын табабыз – деп.

– Эмне деген эле, таптыңарбы?

– Жок таба албадык.

– Тапкан кишини алат бекен?

– Алса керек билбейбиз.

– Табууга оңой эле нерсе экен – ушуну таба албай калдыңарбы дептир.

– Үчөөбүз үч табак дилде берели, таап берчи дешет кыздар.

– Жоок мени ээрчитип барасыңарбы ошого – дейт кыз.

Ээрчитип барышат.

– Таптыңарбы – дейт жигит.

– Жок таба албадык. Тапкан кишини аласыңарбы?

– Аламын.

– Эмесе мына бул кедейдин кызы табамын деп жатат.

– Кана айтып көрчү, дегенде.

– Мундук деген – өлүм, зарлык деген – оору, кордук деген – жокчулук – деп айтат.

– Менин акылым менен сенин акылың барабар экен, бирок мен элди ар түрдүү жол менен сураймын, ошондо менин кыйнаган кишиме сен жооп айтып берип жүрбө. Эгер таап берчү болсоң – ошол күнү кетесиң. Убадабыз ушул болсун – дейт, жигит. Анан аялдыкка алат, кызды. Жашап турушат. Кыз кызматын кылып жүрөт. Бир жыл болгондон кийин, өзүнүн бир жакшы көргөн кишисине / орунбасары го/ кыйноо салат.

Кечээ бир алты каз өттү асмандан.

Алар эмне деп өтүштү, чечип бер – дейт. Орунбасарына табышмакты табуу үчүн үч күн мөөнөт берет. Табалбайт. Асмандан учуп өткөн куштун тилин кайдан билет. Ойлой-ойлой кандын акылдуу аялына барат.

– Менин өлгөнүм жакшыбы, сиздин кеткениңиз жакшыбы? Жанымды алып калсаңыз экен? – деп кандын аялына барат. Аял болбосо кетем да, деп мейли деген экен. Анда берки:

– Кечээ бир алты каз өтүп баратты эле, ошонун эмне деп айтканын чечип бер деп жатат деди.

Аял айтат: «Орозгер жакшы кан жакшы, катын жакшы эр жакшы» – деп өттү деп айтсаң кутулмаксың, бирок мени айтты бебе.

Канга барат.

– Таптыңбы?

– Таптым.

– Качан таптың эле?

– Бая күнү эле тапкамын, анан мөөнөтүндө эле барайын деп эми келдим – дейт.

– Жок сен тапкан жоксуң, тапкан кишини айтып бер!

- Өзүм таптым дей бергенде кан кыйкырат.
- Алып барып дарга асып жибергиле!
- Жаны кашайганда ал айтып жиберет.
- Жок сиздин аялыңыз айтты эле дейт.
- Аа айтпа дебедим беле, эми убада боюнча кетирейин – дейт хан. Үйүнө келди. Аялына:
- Мен айтпа дебедим беле! Убадабыз боюнча сен эми кетесиң, эмне каалаганыңды ал да, кет! – дейт.
- Бир жыл жарым жыл сиздикинде кызмат кылып калдым, элге өз колум менен тамак берип, анан кетейин.

Хан болуптур деп, анан хандын аялы тамак берген экен. Хан жолдош – жоролору менен тамакка келип олтурган экен. Анан аялы кичине бир мас кыла турган нерсени хандын алдына коюп коёт. Хан билбей жеп алат дагы уктап калат. Уктап калгандан кийин элди таратып жиберет да, бир арабекчти чакырып, акырын ханды жүктөп алып кете берген экен. Бир жерге баргандан кийин хан чыгайын десе бекем, бу мени эмне байлагансыңар, чыгаргыла деген экен. Чыгарыптыр, чыгарса ээн талаа эрме чөлдө жүрөт. «Мен каякка кетип баратам?» – дейт.

Аялы айтат:

Каалаганыңды алып кет деген элеңиз, каалаганым сиз элеңиз, алып баратам – дептир.

Абаев Шаршеналы – Чүй району.
1896-ж. туулган

КЫЛЫЧ ТУУРАСЫНДА

1909–10-жылдарда мен Кочкор кыштагында медреседе Ногой молдодо окуп жүрчү элем. Ошол кыштакта Ламазы, Чамаза деген эки дунгандын ашпозчусу бар эле. Бейшемби күнү сабактан тарап, Ламазаныкына кирдим, тамак ичейин деп, Ламаза айтып калды.

– Кылыч молдо келет. Кылыч молдо келет – деп. Кылычтын башта кол жазма казалдарын окуп жүрчү элем да, өзүн көрө элек болчумун. Көрөйүнчү деп отуруп калдым. Бир убакта Кылыч эки жолдошу менен келди. Баякы ашпоз дасторконду жайната жакшы тамактарды койду. Анда лагман да бар эле. Кылыч ошо замат эле ырдап жиберди:

Ламаза, Чамаза,
Ашпозчуңар жанаша.
Тамагыңар эң ширин,
Даамына караса.
Өңү-түсү жүлүндөй,
Түрмөктөлгөн түгөнгүр.
Кемпирдин келеп жибиндей,
Кепшегенде оозго,
Кетсе боло илинбей.

Ошенткенде эле ашпоз лагманды алып мампар койду.

2. Кылычтын атасы Шамыркан менен бирге жүргөн Байтайлак деген неме абдан картайып калган кези экен. Кылыч саламдашып өтөйүн деп, Байтайлактын үйүнө барыптыр.

Анда Байтайлак айткан экен:

– Балам Кылыч, сени казал жазып жүрөт дейт, канаттуу чымчыктан өйдө казал кылыпсың, мени деле ырыңдын бир четине илип койсоң боло, чымчыктан көрө мен адам эмесминби – дейт.

Анда Кылыч ошо замат эле ырдап коё берет:

Мурдуң чеңгел чочмордой,
Бир колуңуз кош колдой.
Бутуңуздун жалкыны
Агы сууну тоскондой.
Берекелүү мүчөңүз,
Белдик таккан кочкордой.
Төрөгелди Жантайды,
Көргөн адам картайды.
Ормонканды көргөндөр,
Ач бакадай тартайды.
Карган бабай Байтайлак
Өлө көрбө көп жылга,
Балдарың жүрсүн тай – тайлап.

Анда Байтайлак:

– Мына балам, акын деген ушундай болбойбу, ооз ачканда эле жамгырдай төгүп, деп бир семиз тайын жетелеткен экен, Кылычка, союп же балам – деп.

БАЛЫКЧЫ ЧАЛ (ЖОМОК)

Илгери бир балыкчы чал болуптур. Анын бир баласы болгон экен. Баягы бала экөө эптеп оокат кылчу экен, баласы, энеси болуп үчөө. Бала чоңоюп, эр жетип он жети, он сегизге чыгып калган кезде кедей неме аял ала албайт да, балыкчы ошентип турган убактысында балыкчы чал балыкка тор салат

экен. Тор салса бир балык түшүп калыптыр да чал балыкты сүйрөп, ары тартып, бери тартып жулуп алып чыгат. Алып чыкса баягы балык сүйлөйт:

– Ай чал, сен мени коё бер сен мага жакшылык кылсаң, мен сага жакшылык кылам дейт экен. Балыкчы балыкты коё бербей чуркаган боюнча баласына келет экен.

– Ай, балам, мен бир шумдуктуу немеге жолуктум, адамча сүйлөп жатат. Сен ушу балыкты кармап тур, мен барам да, ханга айтам. Чал ханга жөнөйт. Баласы балыкты кармап отурса балык жалынат:

– Коё бер айланайын, мен сага жакшылык кылам. Балыктан жакшылык болмок беле деп коё берген экен. Коё бергенде баягы балык суунун ичине кетет. Бир убакта хандын өзү баштап жигиттери менен келет. Келсе, балык жок. Баласы балыкты коё бериштир.

– Ой сен эмне акмак кыласың мени, сенин атаң тигинтип айтып отурса, сенин эмне кылганың?!

Атасы:

– Мен баланы коюп кеттим эле, ал коё бериштир.

– Жалынган соң коё бердим – дейт баласы.

– Сенин атаңдын көрү, алып кел тетиги кайыгыңды – деди хан. Кайыгын алып келип, баланы узунунан жаткызып, бекем таңып сууга салып жиберет.

– Мени хан башым менен шылдың кыласың деп, баланы дарыяга агызып жиберет. Энеси ары чуркап, бери чуркап ыйлаган боюнча калат. Бир убакта бороон болуп, толкун болуп сууну ары айдап, бери айдайт.

– Болду эми, иш бүттү дешет тигилер. Дарыянын бир жагынан экинчи жагына чыгышка үч сутка жүрүш керек болот. Суунун толкуну баягы кайыкты бир токойдун жээгине сүрүп таштайт. Баягы кайыктагы бала аман калат. Таңылуу жаткан бала же кайыктан чыга албай, айласы кетип жатканда бир өзүнө окшош жигит келет. Ал дагы он сегиз жашта чамасы. Келип таңылуу жаткан баланы чечип, чыгарып алат экен.

– Ой сен эмне кылып жүргөн эмесиң?

– Мени ушинтип падыша сууга салдырып жиберген. Толкун болуп ушинтип жээке чыгып калдым – дейт, тиги бала.

– Мен да сен шекилдүү келип ушул жерде жашап калдым.

– Аа кудай жалгабадыбы деп, экөө бир тууган болушуп, көрүшүп тамак – самагынан ичишет. Кийик атышып экөө бирге жашап жүрүшөт. Он күн, он беш күн жаткандан кийин бир миңге жакын кой айдаган бир чал келет, адашып кеттим деп.

– Эмнеге сиз мынча азап тартып жүрөсүз?

– Ээ кандын кызы сокур болуп, сүйлөбөй калды. Жалдырап карап эле отурат. Сөз сураса башын чайкайт, андан башка эч нерсе билбейт. Сөөк болуп калды, ошону эч мамлекеттен догдур таба албай ушунча койду айдап, өзүм кыраакы киши элем, ушу жерге кез келдим. Кой тил албай чубап олтуруп ушул жерге келди.

– Эмесе сен экөөң кайдан келген баласың?

– Ээ эмне кыласың, биз ушу жерде эптеп оокат кылып, күн өткөрүп жүрөбүз. Койдун бирөөнү союп жешет.

– Эмесе, мен хандын кызын айыктырамын, дейт жигиттердин бирөө.

Үчөө жөнөйт, ханга келсе хандын кызы ордосунда өзүнчө экен. Ким келсе ушул жерге келип өзү айыктырсын, айыктырбаса башын алып салам дейт, хан. Эчен жигиттин башын алып, баштарын үйүп койгон экен.

– Досум, дейт экен кийинки жигит. Сен ушу жерге туруп тур мен кирейин дагы, ошол кызды бир көрүп чыгайын – дейт. Кирсе нечен сонун кыздар, нечен сонун жигиттер жүрөт.

– Ой, балам, жаш бала экенсиң, бөтөн элдиксиң, эмнеге келдиң?

– Тиги тараптанмын.

– Сага окшогон далайы келген, сен да өлүм болосуң, кайт! Баягы кыздын үстүнө жигит кирип барат. Баргандан кийин баягы кызга бир мисал айтат.

Кыз такыр унчукпайт.

– Сен эмне үчүн унчукпайсың? Мен сага келдим – деп кылычты тууралап шилтегенде, оозунан кара чаар жылан ыргып кетет. Кыз дароо эле сүйлөп калган экен. Кыз сүйлөйүн десе эле баягы жылан алкымынан муунтуп, сүйлөтпөй жүрүптүр. Баягы жыланды өлтүрүп, ошо жерде телепону бар да анан звонит этет экен, атасына.

– Мен айыктым, бир бала келди да айыктырды – деп.

– Ии, анда жакшы болгон экен, баланы бери жакка жибергиле – дейт. Баягы бала чыгып келет да, досуна айтат:

– Сен экөөбүз окшошпуз, мен айыктырдым деп ханга сен бар – дейт. Мен сага сырымды эми ушул жерден айтып берейин.

– Баягы сен коё берген алтын балык менмин – дейт. Мен сени досумдун дейт. Мен дарыянын жээгинен адам болуп чыгып алып кызды айыктырган менмин – дейт. Сени тааный албайт барганда. Мен чоң алыш суу бар экен ошого түшөмүн да, дарыяга кирип кетемин. Качан мен керек болсом, ошондо кыйкыр – дейт. Ошондо мен чыгып келем. Сенин эмне тилегиң болсо, ошого жеткизем – дейт. Ошону менен ал сууга түшүп кетип калат. Ал бала кедейдин баласы эле да. Ханга барса, хан турат дагы менин шертим бар эле – дейт.

– Ким кызымды айыктырса мен ошого кызымды берем деген шертим бар эле, кызымды сен ал – дейт. Ушундай сулуу кыз экен, бала да көркөмдүү. Балыкчынын баласы. Анан экөөнү кошуп коёт. Бала досун чакырат.

– Аа досум, эмнеге чакырдың – дейт.

– Мен кетүүгө араке кылып жатам, кантип кетем деген экен.

– Эмесе мен бир балык жиберем, ошо балык оозун ачканда бир шаар келип кирип кеткендей балык деген экен. Ушунун ичине коркпой киргин.

– Коркпо. Кечке жакын баягы чоң балык келет. Келип балык оозун ачканда колуктусу кайра качат.

– Эми кош эмесе, мен ушу жерден кайра кетем дегенде, кыз чуркаган бойдон баланын этегин кармайт, балыктын ичине кирип кетишсе, ушундай сонун үйлөр дейт. Дүйнөдө жок үйлөр бар экен. Бир оозун ачса атасын, энесин экөөнү тең каматып таштаган экен. Аларды бошотот. Хандын кызы экөө кол кармашып шаарга келет. Шаарга киргенден кийин ханга келип, дароо эле кылычын сууруп чыгып, башын тактага коюп, чаптырып салып, тактыга отуруп кан болуп калган экен.

УСУБАЛЫДАН УККАН КЕП

Бир Байбыралы деген казак айткан экен карылык жөнүндө, / сыягы ага учураша кеткени тааныштары келип, абалын сурайт, ошондо айтат/

– Ээ карактарым,

Байбыр акең жатыр өлгөндөй боп,

Семейден кире тартып келгендей боп,

Кемпиринин жүзүн карай албай уят боп,

Ок – дарысы түгөнгөн мергендей боп.

Анан дагы бир жерде бир бала төрөлсө, ата-энеси атактуу Бауржан Момыш уулуна кайралышыптыр, бата бериңиз деп, анда Момыш уулу:

– Чокан Валихановдун атын берсин,

Абайдын басын берсин.

Жамбылдын жасын берсин.

Бауржаның шатын берсин. –

деп, бата берген экен.

МАМЫТБЕКТИН ЫРЫ

Мына, кутту болсун жаңы жыл,
Кубанычтуу жаңы нур.
Элүү жылдык кадамы,
Октябрдын таңынын.
Ажарланып сүйүнөт,
Ала-Тоолук айылым.
Илим – билим көп өнөр,
Ээси болдук баарынын.
Адам укпас жаңынын,
Аштык сонун тарыхын.
Өз нугунан бурулуп,
Ноктолонду Нарыным.
Керегине илгерки,
Пайдасы жок шаарынын.
Чөп чыкпаган куу талаа,
Чөлгө бурдук агымын.
Элүү жылдык майрамга,
Эл камынып калганда,
Эркин аккан дайрам да,
Бүгүн жумшап жатат агымын.
Талаасы түрдүү данга бай,
Төрлөрү кенен малга жай.
Акыры арча-карагай
Кооздугу чексиз аябай.
Аксакал кең Чүйүм менин курагым.
Көзүм көргөн иштерге,
Мен көп кубанып турамын.
Аткарып жататт Чүйлүктөр,
Алдында милдет планын.
Партиянын уранын,
Союзда жүздөй улут бар,
Баарыңар менин тууганым.

Күндө сулуу таң атат,
Сонундарды жаратат,

Элим бош кетирбей убагын.
Көтөрчү экен илгери,
Бай-манап көккө дымагын,
Ал билбептир бели сынарын.
Ошончо эл эрмек кылчу экен,
Жалгыз Мураталынын
Комузу менен кыягын.
Азыр ондоп саналат,
Абанчы акын ырчылар.
Жазуучулар сынчылар,
Аябай окуп үйрөнүп,
Аң – сезими курчуган.
Өсүп чыкты таланттар,
Жалаң Кеминдин ар бир бурчуна.
Сары-Өзөн Чүйдүн баш жагы,
Союзга маалим аттары.
Аксакал Аалы, Саткын бар,
Мен Чүй жагын айтпай өтөйүн.
Эң биринчи кыргыздын,
Адабият саптары.
Каардуу жылдар элесин,
Жердешим кылып Аалыкем,
Аны «Кандуу жылдардан» баштады.
Алтымыштан ашканы,
Абдрасул, Касмаалы.
Токтоболот, Насирдин,
Толкуну тоодой жаштары.
Абдыласты ким билбейт,
Композиторлук жагынан,
Катуу чыккан таскагы.
Жандаров менен Сеиттер,
Алардын жолун улай басканы.
Кубандырат элимди,
Районум Кеминди.
Ушулардын даңктары,
Алдын-ала угулбайт,
Ылайык келсе ушундай,

Биз да ысымдардан айталы.
Мына өтүп жатат шаарымда,
Таланттардын майрамы,
Айтылып сөздүн каймагы,
Кимдин кандай экени,
Баарыбызга белгилүү.
Көрүүчүлөр талдаары.
Өзгөчө быйыл Чүйлүктөр,
Өзүнүн күчүн чамдады.
Өлкөгө күчүн арнады.
Чыгашасыз багылып,
Кыш күнүндө малдары.
Жаз күнүндө дүркүрөп,
Жакшы иштеди балдары.
Көптөн бери самаган,
Көпчүлүк эл баалаган.
Бүгүнкү берүүгө келда салтанат.
Беш жылдыкка жар салат
Жаңырып шаңга бөлөндү.
Жаз чыкканда чар тарап.
Кубатту чоюн тулпарлар,
Дыңды бузуп талкалап.
Жайкалган тегиз эгиндер,
Өзүнчө өсүп кайкалап.
Кимдин кандай экени,
Ушундай иштешинен байкалат.
Быйылкы жылы ушундай,
Мен айтайын утурлап,
Жатып ичер жан бакты,
Жалкоону койбой талкалап.
Анткени Совет элибиз,
Той берип конок каршы алат.
Улуу Ленин ишинин,
Иши ашканын жүзөгө.
Көргөнү келген меймандар
Ыраазы болуп кайта алат,
А түгүл, ыракмат деп айта алат.

КОРООЛУНУН ЫРЛАРЫ

Капчыгай менен жол кылат,
Ушул, кашка жол сындуу белдерин.
Кандай айтсам ылайык,
Калалуу коргон чоң Кемин.
Баарыңар аман барсыңбы,
Жазы Жантай элдерим.
Колуна түшүп кор болуп,
Кордугун көрдүм пенденин.
Кудайым жардам кылбаса,
Кыйын эле агайын,
Силерди кайра көрмөгүм.

ТАБЫШМАК

Жапанга бүткөн кубалач,
Асты топурак үстү таш.
Бир бутагын карасам,
Маскөө менен аралаш.
Бир бутагын карасам,
Петербор менен чамалаш.

(Зым карагай)

Атам айткан жомок,
Айылга бүткөң жомок.
Токой толгон жомок,
Толгоно бүткөн жомок.

(кишинин ичегиси)

Таптым, таптым табышмак,
Тай көтүнө жабышмак.
Көлөкөсүн көрүшмөк,
Көрүп туруп өбүшмөк.

(куюшкан күзгү)

* * *

Жигиттин жыйырма бештей жашы барбы,
Адамдын карылыкта касы барбы,
Элүү беш эринчекке байлап берсе,
Атандын алтымышта башы барбы.

Атты минсең жакшы мин,
Жакаңдан жоого алдырбас.
Жакшы аялдын белгиси,
Өлгөнчө кадыр калтырбас.
Ошондой аял жолукса,
Ажырашпа эр жигит
Өлмөйүнчө эр жигит.
Жакшы болсо алганың,
Айылга жакын барганың.
Жаман болсо алганың,
Ушундай аял алдым – деп,
Ичиңде калат арманың,
Ычкырсыз болот дамбалың.
Тулпар атты ойго мин,
Түнөп калган уйга мин,
Чанач ал да сууга мин,
Ишенимдүү жакшы атты:
Көкөлөгөн тууга мин,
Кулак тунган чууга мин.

Он жаштай жаш убакта ойноктогон,
Жылаңач тайга минип жайдактаган.
Он жаштын кызуун көтөрө албай,
Мүнөзүң мас кишидей ойноктогон.

Жыйырма жашың деген шылкылдаган,
Баладай мүнөз бүтүп былкылдаган,
Жыйырма жаштын кызуусун көтөрө албай,
Мүнөзүң жаш баладай шылкылдаган.

КАЗАК КЕЛИН МЕНЕН АЙТЫШЫ

Келин: Бысымылда өлең басы алжадыяр,
Байгамбар алпыс эки, төрт чалыяр.
Болганда он эки мен токсан кубале
Акеси Бериштенин Мамадияр.
Бир күнде биз намести бас акыймыс,
Бесинде-эрте, а куптанды кеш окыймыс,
Кенилген комекейиң молдекемисң
Намазды ныл ое еки ай неме окыймыс.

Келин жумбакка (табышмак) кетти. Билчү эмес-
мин аябай корктым. Бирок жандырмагын билчү элем.
Мол-мол деген бир кудайдын мүлкүбүз.
Келиндер жеңе албайсың, күдөрдүңүз.
Келиндер сен билбесең мен айтайын,
Окуымыз жыл он еки ай миң сегиз, жүз.
Берки киши башкага өтөлү дейт.
Алдынан айтып айтпай жесе болар.
Көшүлгөн көмөкөүң молдокемсиз.
Куйругу сексен айгырдың неме болар.
Айлам кетип, өз сөздөрүнө жабыштым.
Илалла, иллаа –алла десе болар.
Алдынан айтпай берсе жесе болар.
Куйругун сексен айгырдын ким санаптыр.
Оларды сан жетпеген десе болар.
Келин: Ишинде ак түйүндин ун болады,
Замана жылдан жылга сум болады,
Көшилген көмөйкөйиң молдокесиң
Акеси бериштениң ким болады.
Мен: Бисмилда өлең башы ападияр,
Байгамбар алтмыш эки, төрт чарияр.
Көшелген көмөйкөүм молдокемин
Кем акыл сен билбесең мен айтайын
Акеси бериштенин Мамадияр.

*Короолу – Кемин районундагы
Жол-Булак айылынын тургуну*

КОРООЛУНУН ЫРЛАРЫНАН

Азаптуу күндө жазганды
Кимдер жакшы көрүшсүн.
Эл журтун таштап качканды,
Амандыкты тилеймин
Жараткан алда керимден,
Жалгыздап жүрөм бул жерде.
Жазы Жантай элимден.
Кыргызстан урааным,
Эсен-аман турамын.
Эриккенден олтуруп,
Эрмек үчүн курадым.
Сагындым кыргыз элимди,
Самадым өскөн жеримди.
Кайрылып көрсөм арман жок,
Туулуп өскөн жеримди.
Киндик кесип чоңойткон,
Ардактуу жерим аман бол.
Кийинки калган жаш балдар,
Кемпир, чал келин аман бол.
Жашымдан ойноп гүлдөгөн,
Жайлообуз болот жашыл таш.
Көрөөрмүн өскөн жеримди,
Кудайдан тилейм башым жаш.
Агайын тууган өскөн жер,
Кан төгүп киндик кескен жер.

Алыста жүрөм зарланып,
Жараткан өзүң жардам бер.
Кырк биринчи жылында,
Армияга алындым,
Бир жараткан кудайдан,
Аманын тилейм жанымдын.
Эсендигиң сурайын,
Агайын-тууган баарыңдын.
Артымда Бекиш баланы
Капамын көрбөй калганга.
Көрөмүн бир күн эсен бол,
Өчпөсөм ушул жалганда.
Асыранкул агайым,
Ардактап айтам саламым.
Кудайдан тилеп жата бер,
Аман болсом барамын.
Качан элди көргүчө,
Аман – соо болсом барамын,
Тирөөгө келбейт таманым,
Көз ачпай кордук көргөндөй,
Не болду менин заманым.
Көпчүлүк адам эмеспи,
Нечен түрлүү жандар бар.
Эч жамандык көрбөгөн,
Кер сары болгон балдар бар,
Санаасы үйдөн тынбаган,
Ак сакалдуу чалдар бар.
Мамасын күндө сагынган,
Эмгекти тарткан балдар бар.
Кандай айла кылам деп,
Жүгүрүп жүргөң андан көп .
Ал түндө качып кетем деп,
Сүйүнүп жүргөн андан көп.
Өзүнөн – өзү алаңдап,
Бүлүнүп жүргөн андан көп.
Өйдө-төмөн көп басып,
Сүрүлүп жүргөн андан көп.
Чарын чечип майын жеп,

Жыргап жаткан андан көп.
Чамгарактап сүйүнүп,
Жыргап жаткан андан көп.
Эскини коюп жаңыны,
Жыйнап жаткан андан көп.
Алсызы минип алдууну,
Кыйнап жаткан андан көп.
Алы жетпей алаңдап,
Быйлап жаткан андан көп.
Бирин-бири жулмалап,
Басып жаткан андан көп.
Бир жагынан көрүнбөй,
Качып жаткан андан көп.
Немистин тилин четинен,
Үйрөнүп жүргөн андан көп.
Эштемеге жете албай,
Сүйрөлүп жүргөн андан көп.
Таягын алып колуна,
Камдап жүргөн андан көп.
Биринин башын бири уруп,
Кандап жүргөн андан көп.
Бир четинен ачкадан,
Өлүп жаткан андан көп.
Караанын көрбөй кыргыздын,
Кайгысын тартып турмуштун.
Капшабына калгамын,
Кан төгүлгөн уруштун.
Каарына чадабай,
Немистен качып чыктык беш туткун.
Кол кармаштык бешөөбүз,
Жараткан жардам бергин деп.
Чыгып калдык чогулуп,
Чыгыш жагын белгилеп,
Чынымды айтып беремин.
Кытайга жакын чегибиз.
Кыргыз деген элмин деп,
Айласы жоктон амалсыз,
Колуна түшүп берсин деп.

Ошондон качып келдим деп.
Кубалап кайра кармаса,
Курусун капыр ит макоо,
Кордук менен өлдүм деп.
Мендей эрди жараткан,
Мусулмандын баласын.
Муңайтып биздей карыпты,
Кандай күнгө саласың.
Көрсөтө алсаң арман жок,
Көп мусурман чамасын.
Кыдырып басып келатам,
Кыйла орус каласын.
Кайырчы болуп нан сурайм,
Калтырбай тамдын арасын.
Өлүп кетсе алтын баш,
Кай жерде кургап каласың.
Далайды көрүп жаш башым,
Ачылмак болду сабатым.
Элимди кайгы муң басып,
Көрдү го элим далайды.
Көңүлү бирге силерге,
Көргөндү айтпай жарайбы.
Көпчүлүк көргөн дүйнөнү,
Көрүп туруп айтпасам,
Бу жерден көңүлдүн чери тарайбы?
Туз буюрбай эл журттан,
Карачы, байланып турган таалайды.
Жуунуп жакшы таранбай,
Жаакка бөлүп саамайды.
Кара суу болду ашыбыз,
Мындай ишти көрбөгөн,
Карып болду башыбыз.
Арылбай күн- түн кырсыктан,
Кор болуп турат башыбыз.
Баскан жерлер бак болду,
Байланып колдо так болду.
Отуздагы жигиттер,
Оозуна коюп сакалын,
Токсондогу чалга окшош,

Чачы куудай ак болду.
Айланайын кудайым,
Абыдан жедим убайым.
Садагасы кудайым,
Сабыркап жедим убайым.
Зарланып ыйлап жүргөндүр,
Санаалаш Ырыс жубайым.
Арка кылар ага жок,
Алдымда сүйгөн бала жок
Кайрат кылып бел байлап,
Алладан башка паанам жок.
Көп болду менин көргөнүм,
Көмүлбөй эчен өлүк өлгөнүн.
Тилекмат болсо артымда,
Билинбейт эле өлгөнүм.
Кеминдин белең суусунан,
Кең жарыкка бургандыр,
Кээ бирөөнүн баласын,
Келатат атаң деп койсо,
Жүгүрүп чыгып эшикке,
Кеңкейип карап тургандыр,
Капталдагы алышка,
Кайнардын суусун бургандыр,
Кайындынын баласы,
Качан келет атам деп,
Какылдап какшап тургандыр.
Карагайлуу бүргөндүр,
Карышкыр, түлкү үргөндүр.
Каралдым качат келет деп,
Карыган ата чал кемпир,
Кайгырып ыйлап жүргөндүр.
Ичкени кара таш болуп,
Кан түкүрүп жүргөндүр
Кандай болуп калды экен,
Арттагы калган эл – журттун,
Саманасы сандары.
Сагынып эне – атасын,
Сандалып жүргүс балдары,
Кабарым элге билинбей,

Касасы жетти алыстап,
Кай бирөөнүн балдары.
Беттешербиз соо болсок,
Кудайдын болсо жардамы.
Кор кылбай бизди сактай көр,
Дин мусулман арбагы.
Бир үйдө эки бир тууган,
Экөө бирдей тең келип,
Үйүндө калды нечендер.
Кетенчиктеп кем келип,
Кетирсе болду бир кудай,
Ден соолук таза дем берип.
Баса албай ачка жөө чарчап,
Аркы-терки термелип.
Кадырлуу нечен жигиттер,
Кайыр сурап сенделип.
Көгүчкөн учуп жеткисиз,
Көп жерге кирип кетиппиз.
Көлдөгөн кызыл кан кечип,
Көп кыйноо тартып көрдүк биз.
Көп эле тамга жазылды
Көп жылдар ойдон кеткисиз.
Эмгектенип бир кудай,
Эптедим жандын айласын,
Эсимден такыр кетпедиң.
Эркин тоо кыргыз кайдасың,
Кыргызстан ураанын,
Кызматын кылып кыйналып,
Жаман болуп турамын.
Кыйнабачы жараткан.
Кырк жылдай болду убагым.
Бир кездерде мүнөзүм,
Болуп кетти баладай –
Кантип турам тынч алып,
Эл-журтту ойлоп самабай.
Эрдиме качан тиесиң,
Кайран элдин тамагы ай.
Карадан кылат көрпөчө,
Токулганым жок эле.

Кайгырып мындай болом деп,
Окуганым жок эле.
Ассалом алейкум,
Аманбы жаткан Чоң-Кемин.
Атай абам өстүрүп,
Ак сүтүн берген жерлерим.
Арасын жайлап кыштаган,
Асыл Жантай элдерим.
Карагайлуу Сары күнгөй,
Алтыны чыккан кендерим.
Сыртыңдан көрдүм кайран эл,
Сымбаттуу жаткан кайран жер.
Сыйынып Шайык түрлөргө.
Сындандан кайттык далай эл,
Сыркырадык сыздадык.
Кудайдан башка ким билер,
Куйкаланып өрттөндү,
Курбусун көрбөй нечендер.
Миңдин бири калбаса,
Кырылып кетти бир далай.
Баякы, булбулдай тили сайраган
Куюлушкан чечендер,
Айланайын элдерим,
Аз олуя колдогон.
Ардактуу Кемин жерлерим.
Айланып аман мен келип,
Алтынга толду Чоң-Кемин.
Кичи-Кемин, Чоң-Кемин,
Капчыгай менен Жол-Булак.
Ушул Кашка жол сендей белдерим.
Кандай айтсам ылайык,
Калаадай болгон Чоң-Кемин.
Баарыңар аман барсыңбы.
Жазы Жантай элдерим.
Колуна түшүп кор болуп,
Кордугун көрдүм пенденин.
Кудайым жардам кылбаса,
Кыйын эле агайын,
Кайрылып силерди көрмөгүм.

Маамытбек Өмүралиев –
Кемин районундагы
Бейшеке айылынын тургуну.
1933-жылы туулган

ЭСЕНАМАН МЕНЕН ЖЕҢИЖОКТУН АЙТЫШЫ

Мен муну ушул биздин айылга келип кеткен таланттардан, Калыктан жана башка ырчылардан угуп жүрдүм. Кийин кимден үйрөнгөнүмдү өзүм да билбей калдым.

Илгери Таласта Кытай, Саруу деген эки уруу эл жашаган экен дейт. Ошол кытай уруусунан Жеңижок деген бала чыгып, ал жети жашка чыкканда жетим калып, «Аксы», «Кара-Балта» деп коёт экен азыркы солто жерин, ушерде таекелери бар экен, ушуга барып күн көргөн экен, томолой жетим калган кезинде. Дагы бир айта турган кеп – Жеңижоктун Жеңижок аталып калган себеби – Жеңижок 15-16-17 жашка чыккан курагында, ал убакта кыз-оюн деген болчу экен, ошол оюнга катышып жүрүп, бир жак жеңи айрылып кетип, кыз-келиндердин атоосу менен Жеңижок аталып кетет экен. Жеңижок жакшы ырдаган жигит экен бала кезинде. Кыскартып айтканда Жеңижок таекелерине барып, төрт жыл чамасында жашап калгандан кийин таекелери Алымбек – датка деп, белгилүү илгерки бир датка өткөн экен, ошол кишинин балдары Сулайман, Шайылда деген болгон экен. Эң улуу таекеси Сулаймандын колуна

баргандан кийин таекеси аттап тондоп, баягынын жээни тентип келди дедирбей, азыркыча билим жок, кыргыз мектебине берген экен, Мусулманча. Арадан төрт жыл зып этип өтүп, Жеңижок жыйырма эки жашка чыккан курагында Кытайда (Таластагы кытай уругунан чыккан) Ташкара – бий деген дуван элди чыкырган экен дейт. Ошол беш дубан элдин тойго келген санын болжол менен айтканда кырк миңге жакын болгон дейт. – Мынчалык чоң той болуп турат, тойду башкарууга катуу, кара жаак жез таңдай ырчылардан керек, чоң комузчулардан керек, – деген акылга келип калды дейт.

Ташкара бийдин Бугудан чыккан Караке бий деген бир досу бар экен, ошону чакырган экен акылга. Караке бийдин минген аты бир чоң кара боз ат дейт, байкабаган аялдар, чаткаягынын кеңдигин мындан байкаңыз, дарбаза деп, отун көтөрүп өтүүгө туура келген дейт. – Эми, ырчыларды тандаган менен эмне, биздин көп аркы-беркибизди билбейт – деп, бу саруу уруусу болсо да өзүбүздүн аксакал, Эсенаман сексенге келип калды, сексенге келген аябай чоң ырчы, көптү баскан, ушу киши башкарат, биздин сырыбызды билет, ушу киши аткарат – деди дейт.

Казактан Майкөт деген акын келип калган экен. Бу киши өкүл болсун, ушу киши экөө жар айтып, элди башкарып тойду өткөрүп той бир айга созулабы, бир жарым айга созулабы, ким билет, – деп турган кезде 5 дуван элдин бир дуваны болуп, солто уруулары келип калды дейт. Солтолор / жээнди туугандарына шаан-шөкөт менен алып баралы деп кызыл жорго мингизип, кызыл кымкап кийгизип, таятасы Алымбек даткадан калган алтын кемер кур бар экен дейт, ошону курчап, жалаң кыз-келин, жигиттердин арасына кошуп, алып келип калды.

Тойду башкарып турган адамдар жаштарын бир бөлөк, карыларын бир бөлөк түшүрүп, аңгыча Караке менен Ташкара бий бастырып жүрсө баягы

жаштар түшкөн тарапта шаңкылдаган бир дабыш чыгат. Үй ээсин, – башкарган киши деп чыкырып; – Бул ким? – Баягы Өтө деген, Жеңижок деген бала, өзүбүздүн тууган, ушундай ырчы болуп келиптир, – дейт. – Чыкыр! -деди. Саламдашып болгондон кийин: – Балам, аздыр-көптүр күнөө бизден кетти, сенден да кетти, же мага айтпайсың, же ага-туугандын бирине айтпайсың, ушул уят эмеспи, эрге намыз, коёнго камыш деген кеп бар. Эми ал өтөр иш өтгү, кетер иш кетти, таякелериңе деле намыз, мынча келип калгандан кийин, тобуңду өзүң башкаргын, жарчынын байгеси 500 кой, тогуздаган мал, кыскартып айтканда ат башындай жанбы да кошуп берем, өзүң башкар, айланайын мынча – киши болуп калды деп кабарыңды уктум эле, – деп айтып калды дейт. Жеңижок эмне демек эле: – Мейли, аксакалдар, өзүңөр билгиле, аракет кылып көрөйүн, – дейт. Бул сөздү аңгыча болбой бугудан келген – Эсенаман менен Майкөт угуп калат. Майкөт 54 жаштагы кези экен дейт.

Эки ырчы жарчы болууга бел байлап, кара көл-дөлөң салдырып, куш жаздыктын үстүнө жатып, тамашага батырып жаткан кезинде, жанагы кабар эшиткенден кийин Эсенамандын ачуусу келди дейт: – Бу Ташкара бий тоюна чакырып алып, мени маскара кылган эмнеси, жанагы жаш инисин чыкырып алып айтышып көрөйүн, алым келбесе, кезегиңди берейин деп чыкырып алды дейт: – Кана, балам, – учурашып болгондон кийин – жашың кичүү болуп калды, бирок жолуң улуу болду, өнөрүң болбосо ушул жерден кайт! – деп уруксат бергенде элдин баары жабылып, өйүз-бүйүз отуруп, алды отурган сүйүндү, аркада турган күйүндү, анан азыркыдай сахна жок, коктунун тыяк-быягына туруп калды дейт.

Жеңижоктун бая мурун жаштардын ичинде чың бурап койгон күүсү боюнча Жеңижок дагы бурап ийген экен, ортоңку кылы чырт деп үзүлүп кетти

дейт. Эки кыл менен чертүүгө тура келбей, Жеңижок кыл тагууга аракеттенип калган кезде эки ырчынын башы тийише түштү дейт: – Сиз айтасызбы, мен айтамбы? – деп. – Сиз айтаңыз, мен несин айтам. Алиги баланын калай макалын билбесем мен несин айтам. Сиз айтыңыз, мен ошейин баа берип таңдап отурайын, – деп Майкөт жазданып жатып калды дейт. Ошондо Эсенаман ары ойлоп, бери ойлоп, «Карылыкты алды, кудай, буюрса Жеңижок колго тийип калды. Жигиттиктин кийини, мына, чындап эле Жеңижок колго тийди, – деп өз ичинде. Эми бирок, бу балада кыйын ырчы деп кийинки кезде Аксы, Кара-Балтага чейин атагы чыкканын уктым эле, кандай кылып айтсам? Бу адегенде улуудан тайманбай, мынчалык жарчы болуунун алдында биздин алдыбызга сыйынбай, же болбосо алдыбызга келип бармагын тиштеп жыгылбай, бул эмне айтып айткан кези деп, мына ушуягынан айтсам жыгам го деген ниет менен Эсенамандын баштап турган жери дейт: Тентип кеткенинен айтайын, ушинтсем бала да шагы сынып, жеңилип калаар бекен деген ой менен:

Ээй-эй, эсенби балам, Жеңижок,
Эсеңдин сенден кеми жок.
Эки аяктуу пендеден
Эсекеңдин теңи жок,
Эселек ырчы көп жүрөт,
Эки ооз сөздүн жөнү жок.
Аманбы балам, Жеңижок,
Агаңдын сенден кеми жок.
Ак калпактуу кыргызда
Айтышаарга теңи жок.
Аламан ырчы көп жүрөт,
Балам, алты ооз сөздүн жөнү жок.
Ээ-э балам, жакасы алтын сарбараң
Кийген жериң каерде?
Жат душманын бери келгин деп,

Сүйгөн жериң каерде?
Балам, бирөөнүн жери жер болбойт,
Бирөөнүн эли эл болбойт.
Бирөө сүйлөсө аркырак,
Бүткөн боюң калтырап,
Башка элге башың тең болбойт.
Өз элинде жүргөндөр,
Өлгөнүнчө кем болбойт.
Жамандык түшсө башыңа
Балам, жаатташып ким колдойт?!
Ээ, балам, кайтып келсең Таласка,
Канатташ Кара сүйбөйбү
Камчылашар жоо болсо,
Караскөй жалаң доо болсо,
Качып жүргөн шүмшүк деп,
Кас душман тили тийбейби.
Каралашар тууга жок,
Аерде, кара жаның күйбөйбү.
Көчүп келсең Таласка
Биздей тууганың сүйбөйбү.
Өз тууганың жогунан
Теминишер жоо болсо,
Тегин жерден доо болсо,
Тентектин тили тийбейби.
Ээ, балам, ушул жерден байкачы,
Биздин улук сөздөн сүйлөйлү.
Барган жериңди мен уктум,
Балам, баркыңды билбейт деп уктум.
Барган жерде таякең
Алымбектин беш торпок,
Ардактап сени күткөн жок.
Торпокту бука сүзбөйбү,
Балам мурунтугун үзбөйбү.
Дээринде бар азамат
Төркүнгө качкан аялдай
Сенчилеп, таякесин избейби?
Ээ, балам, ак кагаздан өчүп кел,

Калдайган солго көчүп кел,
Антип жүрсөң тентиреп,
Жалгыз башың болоор тең.
Жаагың жанып ырдаган,
Карысы жаштай жырдаган,
Жазы кытай биздин эл
Балам, жармачтык кылбай көчүп кел.
Ээ, балам, менин кушчул апаз кош атым,
Кош көмөкөй тил катым.
Акын болсоң билип ал,
Айтайын сөздүн кыйбатын.
Акындыгың жок болсо,
Бүгүнкү тойдо сыйнатың.
Эгер ырчы болбосом
Мен сенден ашып баратам,
Элим мени кантип сыйласын.
Ушу быйыл Жеңижок,
Жашым келди сексенге,
Ар ким алат турбайбы,
Кырмандан барып кепсенди
Айтышам деп кокустан,
Мындай, атаңа болбо тепсенди.
Алың болсо сүйлөчү,
Бүгүн айтышууга кез келди.
Мына, күрпөң, күрпөң жүгүргөн
Балам, күүлөнүп беш бүгүлгөн
Күлүгүң келди жол бергин,
Күлүк Майкөт бириңе
Күнөөлү болбой кол бергин.
Эшиктен эшик жүгүргөн,
Эңкейип беш бүгүлгөн,
Мендей, Эсекең келди жол бергин.
Эшениң Майкөт бириңе
Балам эңилип туруп кол бергин!
Ээ, балам, мен торусу балам жылкынын,
Торгою болоом ырчынын,
Толгун сендей жаштарды

Токтотпой тойдон куучумун.
Токсон жашка келсем да,
Толгонуп бүгүн курчудум.
Ырчысы болуп жүрүмүн,
Ал, ырыстуу кыргыз журтунун.
Чабагы болом сапаттын,
Мөмөмсү болом дарактын
Чалгыны болом канаттын,
Шшшеси болом арактын.
Айтыша келген ырчынын
Балам, айттырбай оозун жадаттым.
Өбөлгөңө келгенин
Көзүң көрдү Жеңижок.
Тим эле, дубана кылып сабаттым.
Ээ, балам, мен чигити болом гозонуп,
Угугу болом бозонун.
Качырбаймын Жеңижок
Каршы алдындан тосомун.
Жети өлүп жерде калсам да,
Жетимиш ашып калсам да,
Жеңижок сенден осомун.
Таманы болом жоргонун,
Даараты болом молдонун
Качырбаймын Жеңижок,
Бүгүн каршы алдындан торгодум.
Акындыктын белгисин,
Ар жеринен болжогун.
Айтышам деп кокустан,
Биздей, атаңа шылдың болбогун!
Ээ, балам, эми карысам дагы сүйлөйүн,
Каздай үнүм каркылдап,
Жоргодой жолго салганда
Жок эле менде тартынмак.
Кыргыз, казак сендейдин,
Кыйласын жыккан алкымдап.
Кызыганда кызыл тил,
Кете берет балкылдап.

Уялбайсың кысталак,
Өз агаңдын тоюнда
Бүгүн жарчы болуп салпылдап.
Эми, балам, сүйлөсө сүйлөп берейин,
Сүйлөбөй кетти дебегин.
Оозуңдагы тилиңдин,
Сүйрүлүгүн көрөйүн.
Керелден кечке бакырбай
Ырдап көрчү эмесе,

Балам, сага да кезек берейин – деп бүтүп калды дейт. Элдин баары дүркүрөп, «канткен менен карт бөрү эмеспи, Жеңижок сүйлөөгө болбой калды го. Жеңижок жеңилип калды го» деген ниет менен турган кезде солтолордун ачуусу келди дейт. Мынча тойго чыкырып алып, бул Таластыктардын торпок, бука деген эмнеси, эрте торпок, буканы көрсөтсөкпү деп. Ал убакта элдин каны кызып турган кез. Ушундай ойдо болуп калган кезде бир карыя айтты дейт. Ой, балдар, абайлайлы, жээнге сүйлөшүп көрөлү, жээниңер тууганына тарта турган болсо, анда башкача сүйлөшөлү, же таратпай чындап акындык менен салт менен айтыша турган болсо, муну да байкайлы – деп келип, кулагына шыбырады деди дейт. – жээн, эмне болуп калдың? Айтасыңбы, айтпайсыңбы? Бу кандай болуп калды, же өзүң байкап турасыңбы? Эми бир каргадай болгон бир чал экен, канча каруу күчү бар экен, муну байкайын. Силер байкагыла, ал киши алжып аткан кези да. Ырас айтты. Эми биртике сабыр эткиле, – деди дейт. Ошондой Жеңижоктун баштап турган кези дейт. Аңгыча Жеңижок да ойлоду дейт, «Муну жөн айткан менен жыгууга болбойт». Ырас, шарияттан, динден алып калды араак, бозодон кеп кылып калды, ий-е Майкөткө мени сыйын дейт. Бу салт, мусулман салты боюнча карыялар кимге сыйынат. Мына ушул жагынан чалсам чалга туруштук берип, же болбосо жеңип алам го деген ой менен айтып турган жери дейт:

Он сегиз миң аалам – оой,
Жаратыпсың бир алла.
Ава энеде! миң урук,
Таратыпсың бир алла.
Эсекемди карганда,
Сексендеп ашып барганда,
Бир казакка сыйынтып,
Бүгүн жаратыпсың бир алла.
Курт-кумурска, чаянды,
Чөлдө кылса бир алда.
Каз өрдөктү, кууларды,
Көлдө кылса бир алда
Бусурманга бир айрым
Белги кылса бир алла.
Эсекемди карганда,
Сексенден ашып калганда,
Бир казакка сыйынтып,
Бүгүн делбе кылса бир алла
Арка чачың алдырбас,
Эсеке, жүндүү болуп алыпсың,
Алты булус (болуш) саруудан,
Үндүү болуп калыпсың,
Акылыңдан ажырап,
Жинди болуп калыпсың,
Төбө чачың алдырбас
Жүндүү болуп калыпсың,
Төрт болуш эми саруудан
Үндүү болуп алыпсың.
Төбөңдөн тийген Майкөткө
Чалым, миңги болуп калыпсың.
Азезили акын деп,
Бусулмандын жол менен
Жанаат турса тозокко
Чалым, кирмек болгон экенсиң.
Анча өзүм келбесем,
Бир казакты пирим –деп,
Жүрмөк болгон экенсиң.

Карганда каның бузулуп,
Де койчу, түйнөк болгон экенсиң.
Ойлоп көрсөң Эсеке,
Тэ-э Нурмухамбет пирибиз,
Нурмухамбет болбосо
Не болот эле күнүбүз?
Атасын көрүп тозоктон,
Карабаган Мухамбет.
Үмөтүнөн башканы,
Санабаган Мухамбет.
Ошо Нурмухамбет турганда
Бир казак сага пир болду.
Акылы жок курган чал
Бүгүн айткан сөзүң чыр болду.
Ырас, жашым он жетиге чыкканда
Чалым, качып бардым Аксыга
Барганымдын белгиси –
Баркым бар түрлүү жакшыга.
Бир казакты пирым деп,
Капыр болду Эсекем,
Менин динимден кудай какшыба.
Аксыга бардым жайында,
Таякемдин балдары
Эң кенжеси Шайылда.
Бир казакты пирым –деп
Карып болду Эсекем.
Жаш болсом да бүгүн да
Өз динимден (кудай) айырба
Барган жерде таякем,
Алымбектин беш берен,
Бешөө беш дуванды беттеген,
Эшигинен бузулуп,
Ылайым эки-үч түтүн кетпеген.
Беш беренди биле албай
Беш торпок деп сен айттың.
Мына, бирлигиң жайын эми айттың.
Чалым, сен торусу болсоң жылкынын,

Токмоктоп тойго минбейби.
Торгою болсоң ырчынын
Тоо жагалмай илбейби,
Тобосу жок урган чал,
Тозокко башың күйбөйбү.
Угуп турган эмесе,
Биз да инилик сөздөн сүйлөйлү.
Жана сабагы болсо сапаттын,
Чалым, чалгыны болсоң канаттын,
Мөмөсү болсоң дарактын,
Шишеси болсоң арактын,
Көзүң өткөн күндөрдө
Балдарың базар барбайбы,
Беш сомдук арак, спирттен
Беш бөтөлкө албайбы.
Атап берсе арбакка
Сендей бетпактын көөнү калбайбы
Ал эми чигити болсоң гозонун,
Угуту болсоң бозонун,
Жадаганда алдырып,
Угутун баса салдырып,
Беш-алты аяк сүздүрүп,
Бейиштен күдөр үздүрүп,
Бозо ичсең мостоюп,
Эки көзүң тостоюп,
Азапка башың калбайбы.
Аксакалдуу Эсекем
Минтип, мусулман жолун албайбы.
Ал эми таманы болсоң жоргонун,
Чалым, даараты болсоң молдонун,
Көзүң өткөн күндөрдө
Көзүңдү кара жаш басар.
Акылы жок курган чал,
Дале акылынан адашар.
Тантыраган куу казак,
Сага олуя болсо так мазар
Арак ичсең калаа бар,

Аласы калса талаа бар.
Төмөнкү Кара-Балта тарапка
Жанындагы казакты
Аксакал колундан келсе ала бар.
Касиетиң бар болсо,
Казагым, карыянын жолун ач.
Касиетиң жок болсо,
Каңырсыбай кийин кач.
Эшендигиң бар болсо,
Эсекемдин жолун ач.
Эшендигиң жок болсо
Эңирейген куу казак,

Эдирейбей кийин кач, – деп бүтүп калды
дейт. Ошондо Майкөттүн ачуусу келип ыргып тура
калды дейт: – Акеңдин аузын урайын, эсиктен кыр-
гыз эптесип алып, бир казакты салай деп жеңилтип,
кептесиң алган го деп.

Эй, Жеңижок, карагым. Арзан жерден бир казак-
ты таап алдым, а деп, бу деп көтөрүп жерге шауп
алдым деп айта жүргөнүңө жаксы. Эй, Даркенбай,
акелши алиги жорганы, мынаган буюрган мал гой
деди Майкөт. – Аксакал биз сизден жорго минбей-
биз, жоргону бизден минип кетиңиз. Той үстүндө
кандай бу?

– Эй, балам, менин атым сурасаң Майкөт деген,
бир айткан сөзүм экинчи кайшы өтпөгөн... сага
буюрган мал экен, – деп, Жеңижок менен достошуп,
жоргосун берип кайткан экен.

Чүнкелиев Абдраим –
Кемин районундагы
Чоң-Кемин совхозунун тургуну.
1895-жылы туулган. Кесиби – мугалим.
1969-жылы өз колу менен жазып берген.

МОЛДО КЫЛЫЧТАН

Жайлоодон көчтүк талаага,
Ыңырчак токуп жүк салдык.
Өгүз деген унаага,
Уйга жүктү жүктөсөң,
Убарасын сураба.
Азоосу жүктү көтөрбөс,
Атаны койкуй турбайбы.
Арканы бекем тартылса,
Өкүрүп качып туйлайбы.
Чыдамсызын карачы,
Чычып ийип булгайбы?
Бу, уй деген жаныбар,
Айылды көрсө мөөрөгөн.
Жетип кайрып алгыча,
Качырата жөөлөгөн.
Жылкы деген жаныбар,
Минсе кетет шамалдай.
Айдаса кетет камалбай.
Төө деген жаныбар,
Кулбак деген дубалдай.

Жылкынын сырын билгендер,
Кантип койсун кубанбай.
Уйга жүктү жүктөсөң,
Убарасын сураба.
Төө деген жаныбар
Тим эле кыргызга бүткөн араба.
Кыска кулак кара көз,
Ийри моюн айры өркөч.
Жалпак таман туяк төш.
Жонунда бар өркөчү,
Ийри моюн желкеси.
Өзү мынча чоң туруп,
Куйругунун келтеси.
Ботологон ингени,
Боздоп берип ийгени.
Атан төө бууралар,
Артын карап сийгени.
Көбүк чачып буркулдап,
Бууралардын киргени.
Чычырканак тикенди,
Чыдап туруп кемирген.
Мунун тилин сайбаска,
Буйрук келди теңирден.
Жылгын жесе тойбогон,
Алдына түшүп тайлагы.
Кылжындашып ойногон.
Уй өлөттүн коркогу,
Желеде калды боркогу.
Жетим калды торпогу.
Катындар саап алып,
Сүтүн куйду табакка.
Сүт моюнча торпогу,
Арам өлүп калды деп,
Сүйрөп салды кабакка.
Абышка майды туурады,
Жаш балдар сүттөн куурады.
Уйлар өлүп кой калды,

Биздин ак бука байкуш бой калды.
Эл жайлоого чыкканда,
Ак букада дайын жок.
Буга атактап койго кайын жок.
Кудай кылат бир ишти,
Иттер куунап жарышты.
Этке тоюп алганда,
Ит ээсине өчүктү.
Акыр заман болордо,
Катындар, бөлөкчө чайкайт көчүктү.

ЭСКИ ТАБЫШМАКТАР

Дүйнөгө паана болгон бир байтерек,
Каухардан төрт бутагы болсо керек.
32 миң жапрагы да болгон зерек.
Аны тапкан жигитке акыл керек.
(Мухаммед, 4 чилтени, саабалары)

Ободо экөө эгиз бирөө жалгыз,
Көздө жок көкүрөктө кайсы сегиз.
Бирөөнүн ичи арык тышы семиз.
(Кудай жана күн менен ай)

Бир лек-лектин уясында,
360 баласы бар,
30 даанасы бар,
48 кара кучкач баласы бар.
(1 жыл 360 күн 1 ай 48 жума)

Бир нерсе канаты бар учпас бийик,
Ошондо да жүрбөйт жерге тийип.
Арасын жер менен көктүн өрт алса да,
Кетпейт эч бир жери отко күйүп.
(Балык)

Бир ажыдаар бугуп жаткан,
Ойготкон өз жанына каза тапкан.
Нерсеге нече түрлүү өзү дажаал,
Аягы шондой мыкты жерге баткан.
(Капкан)

Бир ит бар уй багат үрбөйт,
Аягы жок жүрбөйт.
Көмөкөй такса сүйлөйт.
Тилин адам билбейт.
Уруксатсыз ошол иттен.
Адам үйгө кирбейт.
(Кулпу)

Төрт аягын басып турат,
Сийдигин чачып турат.
Оозунан от чыгат,
Көтүнөн бок чыгат.
(Самоор)

Өмүр-өмүр-өмүрдөн,
Жаккан оту көмүрдөн.
Шаарда бир куш бар дейт,
Жумурткасы темирден.
(мылтык)

Күү-күү этет,
Күмөндөрү шарк этет.
Азрейил оозун ачат,
Ак боз аты башын ийкейт.
(Көрүк, аттиш, балка)

Оозу кара алаамат,
Ичи кызыл кыямат,
Суулап келип урду эле,
Кып-кызыл болуп.
Чыгып келди салаамат.
(Дандыр)

Өзү бар кадамы жок аягынын,
Тийбейт учу жерге таягынын.
Колдорун айбанга арта таштап,
Салады оозуна баягынын.
(Ээр)

Эртең менен жүрөт төрт аяктап,
Түшкө жакын жүрөт эки аяктап.
Кечке жакын жүрөт үч аяктап.
Үчөөнүн түйүнүн чечип кетсең,
Мени ургун чоң таяктап.
(Адамдын өмүрү)

Узун-узун уз келет,
Узун бойлуу кыз келет.
Күбөктөрү күлдүрөп,
Шакектери шалдырап.
(Суу)

Эшик башы түргөндө,
Эңип алган бар бекен.
Жылгын башын түргөндөн,
Жылкы тийген бар бекен.
(Эр Манас)

Куу ылачын теппеген,
Кулдуюп жерге түшпөгөн.
Кууда бүтүн бар бекен.
(Куркулдай)

Кара ылачын теппеген,
Калдайып жерге түшпөгөн.
Казда бүтүн бар бекен.
(Карлыгач)

Ташын алып салбаган,

Сууда бүтүн бар бекен.
(Ысык-Көл)

Бооруна кетмен чаппаган,
Тоодо бүтүн бар бекен.
(Берик-Таш ата)

Канжыгасын кан кылбай,
Каз бектөргөн бар бекен.
(Жан алгыч)

Ачалакка жумалак,
Айры көткө томолок.
Жоон эле жондук,
Узун эле кестик
Бүтүн жерин тештик.
Кудай ракмат кылды.
Көткө чак кылды.
(Соку-сок билек)

МОЛДОГО ЧАЛДЫН БЕРГЕН ЖООБУ

Молдоке коё турчу ыйманыңды,
Берейин мал мүлкүмдү жыйганымды.
Алдыма көз молдосун коюп ойсоң,
Кетейин ошого таштап куу жанымды.

Тозокко а дегенде бизди айдаса,
Чалдардан биздей-биздей жүздү айдаса,
Тозокко тартынбастан барар элем,
Алдыма аркан бою кызды айдаса.

Алдымда минген атым боздон болсо,
Байланган ак чонтоюм жезден болсо.
Тозокко тартынбастан барар элем,
Жанымда жан жолдошум кыздан болсо.

Мен өзүм чалда болсом, каткан чалмын,
Сакалга шуру бермет таккан чалмын.
Молдоке ичиң күйсө туз жалагын,
Койнуна далай кыздын жаткан чалмын.

ЖАҢЫЛМАЧТАР

Эки кушту томоголоштурмакка эмне,
Эки кайышты токмоктоштурмакка эмне.

Анжияндан келген ак каңкы ээр,
Аны мен анжылабай ким анжылайт.

Үй үстүндө боз көрпө,
Ача салсам кырк сирке,
Кырк сиркени мен кырк сыктым,
Кырк сирке мени кырк сыкты.

Былкы-былкы былкы таш,
Былкылдаган кара таш,
Таш бекен, тайнак бекен,
Коргошундай койнок бекен
Кокуй адат тыйнак бекен.

Укаев Арун –
*Кемин районундагы
Жаңы-Алыш айылынын тургуну.
1898-жылы туулган.*

КЫРГЫЗ САНЖЫРАСЫ

1916-жылы уруш болуп, биерден биз Кытайга бардык. Аерде кушчудан көп уруу эл бар экен. Баймырза деген чоң санжырачы киши бар экен. Биздин бир Үмөталиев Султанаалы тууганыбыз бар эле, ал ошонун 1916-ж. жазган кол жазмасын алган экен. Ал мага берген эле. Көчүрөм деп көбүн жоготуп, кемитип алдым өзүмдүн жамандыгыман. Ал Баймырза ошол 1916-жылдары 85 жашта эле. Байыркы чөжүрө-санжыра. Бул Баймырзанын айтууна караганда эл, элдин салты жөнүндөгү илим экен.

* * *

– Кыргыздын тарыхы жөнүндөгү санжыраны кантип үйрөнгөнсүз?

– Мен ошо, бала кезимден эле тарыхка шыктуу болчумун. Кийин жанагы Баймырзанын тарыхы отузунчу жылдары – жыйырма тогузунчу жылдары колуна тийди. Ошол Баймырзанын тарыхын үйрөнгөндөн кийин, кыргыз тарыхын, кийинки тарыхын да үйрөнүүгө түрткү болду.

– Жана 1916-жылы кимден үйрөндүм дедиңиз, ошону айтсаңыз, ким эле ал?

Эмесе Баймырзанын тарыхынын кантип колума тийгенин айтып берейин. 16-жылы эл үркүп Кытайга бардык. Кытайга барганыбызда, Кытайдын эң берки четинде Кулансарык-Сапарбай деген жерде кыргыздар жашайт экен. Биз ошо жерди кыштап калдык. Кыштап турганыбызда Үмөталиев Султанаалы деген Баймырзадан ушу тарыхты жазып келет. Ошо тарых 1929-жылы менде калды. Ал отузунчу жылдары Украинага айдалып кетти.

– Тиги Баймырза деген киши кытайча билет бекен?

– Канча билерин билбейм, кытайча билет экен.

– Эми сиз анын жазган тарыхы боюнча айтасызбы?

– Ооба, мен ошонун жазганы боюнча айтам. Бир сөз ага кошууга да ал жок, анча-мынча бусулуп калган жерлери бар, ошолордун баарын айтып берейин.

– Айта берейинби?

– Айта бериңиз.

КЫРГЫЗДАРДЫН ТАРЫХЫ ЖӨНҮНДӨ ЧЕЖИРЕ – САНЖЫРА

Байыркы өткөн заманда, жан-жаныбар аманда Асман-Тоо, Бермет, Туздуу-Көл, Сары-Өзөн деген жерлерди жердеп жүргөн сак деген эл болуптур. «Сак» деген сөз «куштун канаты» деген сөздөн алынган. Сактын эли боз үйдү, алачыктарды тигип, төрт түлүк мал күтүп, көчүп-конуп жүргөн эл экен. Ичкени кымыз, айран, жегени – эт, кийгени малдын териси, жүндөн соккон таар болгон.

Сактын эли атка чыйрак, кылыч, найза, жаа менен куралданган эл болот. Аял-эркектин укугу бирдей тең болгон.

Элди башкаруу иши-ата мурас, атадан балага, кызга берилет экен. Сактын элинде ата мурасы башкаруучулук бир жигитке өтөт. Ал жигит катардагы бир карапайым малчынын баласы болот. Мал багып жүргөн кезинде аюну, жолборсту тирүү кармап алууга күчү жетип, акылын тапкан. Эл бул жигиттин күчүнө, акылына таң калып, көз менен көргөнү ишенип, кулагы менен укканы ишенбей жүрүшөт. Сактын элине алы катуу жоо келип басып кирип, талап кетет. Сактын башкаруучусу Уйгут-Саңги бел баягы жигитти чакырып:

– Сенин атың ким? – деп сурайт

– Менин атым Улус, – дейт.

– Улус сени биз, баатыр болуп, эл багууга жарайт деп койдук. Сени бир эрдигиң менен баатырдыгың шайкөш, колуңа бир түмөн жоокер беребиз, сен жоокерлерди башкаруучу кыргыз болосуң – дешет.

Улус чын дили менен кубанып, макул болуп, мен душмандан чымындай жанымды аяп, элиме чыккынчылык кылсам, чыбыктай кыркылайын деп, чыбык кыркып ант берет.

Улус бир түмөн, он миң жоокерге башкаруучу кыргыз болуп барат. Душманын талкалап, экинчи кайрылгыс кылат. Кырылган душмандын баштарын үйүп, силер суусап келдиңер эле, суусунуңарды кандырып, тиги дүйнөгө ыраазы болуп кеткиле деп, үйүлгөн баштын үстүнө туткундагы душмандын баатырларын муздап, канын куйган экен. Бир канча душманды туткунга алып, элине кайтып келет. Сактын эли бүтүн чогулуп, Улусту ак карлуу тоонун бийигине алып чыгып, ак кийизге салып, ажоо кылган дейт. Үйүнө алып келип, түндүгүнө туу орнотот. Улустун өзүнө бүркүттүн сагын-канатын саят. Ошентип, Улустун тууга ээ болуп, ажоо болгон күнү-жалган куран айынын он бири экен. Ошол күнү Улус бүтүн сактын элине той берүүгө буйрук кылган экен. Бул той Улустун улуу күнү

деп аталган. Туу үстүндө көп эл чогулуп, көп мал союлуп, жети даамдын башын кошуп, эт жешет. Улустун жаш кезинен тартып, ушул туу алган күнүнө чейинки тарыхы айтылат. Ал убактыда тарых дечү эмес, «Чежире» дешчү. Жалпы элдин санын, салтын, жамандыгын, жакшылыгын кошуп айтса – санжыра деп айтылат. Тили орундуу, көптү көргөн зээрдүү адам чыгып, Улустун чежиресин, калктын жакшылыкка ээ болгон санжырасын айтат. Аны уккан көпчүлүк жакшылыкка шыктанып, алкоо, жамандыкка наалат айтышат. Бул санжыра айткан адамга Улус тарабынан чоң сыйлык берилет. Ошондон кийин жыл сайын жалган куран айынын он биринде Улустун Улуу күнү өткөрүлүп, чежире-санжыра айтылсын деп, Улус калкка катуу эскертип, буйрук кылды. Ал эми отту кудай деп сыйынат экен. Кечинде талаага чоң от жагып алып, «алас-алас, ар балаадан калас эски жыл-жаманчылык кетти, жаңы жыл-жакшылык келди» дешип арбакка, кудайга сыйынышат. Ошондон кийин жыл сайын Улустун улуу күнү өткөрүлөт. Чежире-Санжыра айтылып, салт болуп калды. Көп жылдар өтүп, Улус өлдү. Өлгөндөн кийин Улустун кызы Салийманга туу берилет. Эл Салийманды «Кассак ажа» деп атап калды. Кассак-Ажа дагы салт боюнча жалган куран айынын он биринде Улустун улуу күнүн өткөрүп, Улустун чежиресин, элдин санжырасын айттырып, кассак өзүнүн чежиресин элдин санжырасын кошуп айттырды. Көп жылдар өттү. Кассак өлүп, анын туусун баласы Усун деген ээледі. Усун дагы салт боюнча Улустун уулу күнүн өткөрүп, Улустун кассактын чежиресине-санжырасына өзүнүн чежире-санжырасын, коштуруп айттырды.

Чежире айткан адамга «чечен» деп наам берип, мурункуга караганда алда канча көп сыйлык берди. Ошондон кийин Усундун элин башкарып турууга ээ болгон адам мурунку айтылып келаткан чежире-

санжырага өздөрүнүн чежире-санжырасын кошуп айттыра беришти. Чечендер эл ичинде эң кадырлуу баркка ээ болушкан. Чечендер толуп жаткан чежире-санжыраны чын дили менен нечен кылымдар бою улап айтып келген. Эң акыркы улустун тукумубуз, деп жүргөн калайман Кыргызканга чейин чежире абдан чоң көлөмдө болуп, айтылып келди. Кече жа-кында кыргыз-касактын кандыгы биригип, Жаныбек деген казак кан болуп турганда жалган куран айын казакча наурыз айы дейт. Жаныбек «Улустун Улуу күнү» дегенди «Наурыздама» деп көтөргөн экен. Кыргыз: «Оорудама» деп калат. Оорудамага мал союлбай койдун, тойдун кадыры төмөндөп, чоң көжө бышырып, күн баткандан кийин ар бир үй эшикке от жагып: «Алас, алас, ар балаадан калас, эски жыл кетти, жаңы жыл келди», – деп отко сыйынат. Чоң көжө өткөрүлгөндүн эртесинде Жаныбек кан оң көзүнөн сокур болуп калды – казакта Кулан, Жээрен деген эки бир тууган адам болгон.

Жээрен чежире-санжыра айтып жүрүп, Жээрен чечен мындай деп ырдайт:

Жек көрөм деп Улусту,

Сокур болду Жаныбек.

Соолук койдон олжо таап,

Аман калды малы көп, – дейт.

Жаныбек Жээрен чеченди чакырып, ачууланат.

Чечен жанынан чочулап мындай дейт:

Жар болуп, арбак, кудай жардам берип,

Жаныбек Жанбек боп жаралгансыз.

Сол көзүң соо калганы сондон болду,

Сен дагы каныбыздан таралгансың – дейт. Жа-ныбек чеченге кек сактап, акыры чечен Жаныбек колдуу болот. Улустун улуу күнүн биринчи башталы-шынан тартып, чоң көжөгө чейин болжол менен 1600 жыл өттү деп, Баймурзанын кол жазмасы көрсөтөт. Ошентип улус олжо болуп элине эл кошулуп, жерине жер кошулуп калат. Жалпы караткан жерине эч бир

мамлекет кол сала албайт. Тынч жашап турат. Сактын эли көп урууга бөлүнүп, жайыт талашып биринин малын бири тийип алып бөөдө чоң чатакка айланчу. Улус ажоо болгондон кийин эч бир чатак жок. Бир боор элдей тынч жашап калды. Силер ким болосуңар десе «биз улустун кумга ойногон куландарыбыз» дечү болду. Айланып ай, жылып жыл өтүп улус үч уулду, бир кыздуу болду. Эли, жери кеңиген улус элди жерди үч уулуна бөлүп берип үчөө үч элдин ханы болуп түндүгүнө туу байлап Улуу хан, орто хан кичүү хан аташат. Улус өзү болсо падышамын деп эсептеди. Улус картайып кайтпас сапарга кетээрин билип, көп уктай албай: «Кумга ойногон куландарым кандай болот» – деп катуу сүйлөп жиберүүчү да болду. Улустун кемпири коркуп үч уулуна жигит жиберди. «Атаңар арыктап бүттү, уктай албайт, көзү илинсе чочуп сүйлөнөт. Жандуу оору тийген окшойт, жакшы бакшы алып келип көрсөтөсүңөрбү, кандай кыласыңар» – дейт. Үч уулу бул кабарды угуп үч чоң топ болуп келишет. Улуукан атасынын азиз болуп жатканын көрүп, мындай дейт: «Даанышман падыша атам арыктап калыпсың, уйкуңуз жок окшойт, бакшы – бүбү алып келип, көрсөтсөк кандай болор экен» – дейт.

Улус айтат: «Акылдуу болуп, ой ойлонуп, карыганда жинди болгуга өз жанын баккан өгүздөй кем акыл болуш абсел экен го, акыл картайганда, ала чымын болуп асманга учат. Ачыккан ала чымын жерге жакындап келип, өкүрүп мурдун сасыткан, буканын мурдуна конот. Той жеп тоё чычкан жоон курсактын богуна конот. Ошолорду көрүп, тынчым кетет. Кумга ойногон куландардын алы-жайы кандай болот деп, кыска түндө тогуз ойгонуп, токсон толгоном, мен арык болбогондо, ким арык болот» – дейт.

Эч жооп кайтарган адам жок. Улус дагы мындай дейт.

«Аласкан кең сары өзөн кенен чөлүм,
Азоо бермет Асман-Тоо, туздуу көлүм.

Суусаган кара курттай черүү келсе,
Кан менен сугардым да каздым көрүн.
Куландар кумга ойногон кантээр экен.
Мага да жакын калды чиркин өлүм.
Арадан чыгып калса бир даанышман,
Уяңды бузбас беле, билсе жөнүн» – деп бир
нече сап өлөң айтат. Акылдуу карыялардын бири
сүйлөйт. – Даанышман! Урматтуу падышам, оюңузду
жашырбай ортого салганыңызга баардыгыбыз ыраа-
зыбыз, мындан ары акылын дагы өзүңүз табыңыз.
Эч бир адам каршы болбос, – деди.

Улус үч уулунан, кызынан сурады: – Силер дагы
макулсуңарбу? – деди. Балдары түшүнбөсө дагы,
макулбуз – дешти.

Улус жети табышмак айтты: «Аял эркек, кары-
жаш дебей тогуз күндүн ичинде үч кандын элине
угузгула, Кырк күн сүрүк берем, кырк биринчи күнү
үч кандын элине чогултуп келгиле, жети табышмак-
ты ким тапса падышалык тагымды ошол кишиге
беремин, кан жардыгы эки болбойт» – деди. Бул
Улустун жети табышмагын, падышанын жарлыгын
эл бир эле күндө угуп, билип калышты, кырк би-
ринчи күнү журттун баары, тайлуудан таяк калбай
чогулуп келди. Улус: «Кана жети табышмакты ким
чечип берет, элди алдына чыксын» – деди. Нечен
кайталап сурады, эч бир адам чыкпады. Акырында
өзүнүн Салийман аттуу кызы чыгып: Даанышман
урматтуу падыша мен чечип берейин, - деди.

– Биринчи табышмак;

Дүйнөдө ким күчтүү? – дейт

– Дүйнөдө даанышман падыша күчтүү, пады-
шаларга кол астындагы эл баш ийет. Элге жандуу,
жансыз баары багынат;

– Экинчи: – Дүйнөдө учкул кайсы? – дейт.

– Дүйнөдө учкул – даанышмандын касиеттүү
сөзү, учкул падышам, сиздин тогуз күнгө буйрук
кылган жарлыгыңызды эл бир күндө эле угуп та-

бышмакты жаттап алды. Жана даанышмандын сөзү өлбөй-өчпөй эл арасында учуп жүрө берет.

– Үчүнчү: Баатыр деген эмне?

– Баатыр деген даанышман падышанын оң колу, жана элдин таалайы.

– Төртүнчү: коркок деген эмне?

– Коркок деген эки көзү бар сокур, кулагы бар дүлөй, тили бар дудук, элге журтка пайдасы жок адам.

– Бешинчи: Жакшы деген эмне?

– Жакшы деген даанышмандын булагынан суу ичкендер.

– Алтынчы: Жаман деген эмне?

– Жаман деген өз башын колуна кармап, көккө ыргыткандар, мактанчаак, көйрөндөр.

– Жетинчи: Жаманга дабаа кайсы?

– Жаманга дабаа – алдап катарга кошуу, же окутуу, андан бөлөк жаманга дабаа жок.

Олтурган эл: «Туура! Туура тапты!» дешип, «Чур» дей түштү. Улуу кан тура калып, – «Туура эмес, муну падыша атам кызына үйрөтүп коюптур» – деди. Орто кан тура калып:

– Салыйман тапкыч болсо, мен төрт табышмак айтайын чечип берсин – деди.

Биринчи: Он сегиз миң ааламдын энеси ким?

Экинчи: Эмчеги кайсы?

Үчүнчү: Он сегиз миң ааламдын атасы ким?

Төртүнчү – ардагы кайсы? – деди

Салыйман: – Он семиз миң ааламдын энеси жер, эмчеги – жел; атасы – күн, ардагы – суу – деди.

Эл дагы чурулдашты: «Туура, туура!» дешти. Кичи кан тура калып: – Мен бир табышмак айтайын чечип бер, – деди.

Адам баласынын атасы – энеси ким?

Салыйман: – Адам баласынын атасы-эркек маймыл, энеси – ургаачы маймыл, бул сөздүн чын экенине ишенгиле. Маймылдын ичи кандай сасык болсо, адам баласынын ичи да ошондой сасык. Менин улуу

бир тууганым Улуу кан атасынын өлүмүн тилейт, эртерээк падыша тактын алсам дейт. Орто кан Улуу кандын өлүмүн тилейт, кичи кан эки агасынын өлүмүн тилейт, ата – мурас талашат. Бир ата, бир энеден төртөөбүз, агаларым мени дагы көрө албайт. Салийман кырк кыз ээрчитип ээн талаада жүрөт дейт. Аюу-жолборс атып келсем өлгөн күчүк таап келди деп шылдың кылат, мына, көпчүлүк, көз алдыңарда мени жалганчы кылып олтурушат. Маймыл жырткычтарды көргөндө, жыгачтын башына чыга качат, коркконунан бийлеп турат. Адам баласы да коркок, кишини көргөндө жорголоп бийлеп турат дейт.

Олтурган көпчүлүк баарын туура чечти дешип чурулдай беришти.

Улустун буйругу боюнча, касиеттүү төө мамы орнотушту. Ар бир адам бир уучтан топурак алып, мамынын түбүнө салып, Уугу учтуу болсун, орогуң миздүү болсун, жергең кенен болсун, душманын кезең болсун! – дешип, салган топурактарын тебелеп, таптап кетип жатышты.

Касиеттүү төө мамыга бир ак буураны байлап, жердин бийиги тоо, төрт түлүк малдын төбөсү – төө дешип, Салийманды ак кийизге салып, ак бууранын үстүнө ыргытышты. Салиймандын өргөөсүнө атасынын тагын орнотту.

Бул эл каркыраны – кара каз дейт экен. Чиркеген төөдөй асманда өзүлөрү тизилип алат, касиеттүү куш дешет экен. Салийманга кара каздын сагын (сак) (канатын) сайды.. ал эл канатты сак дешет экен. Ошентип каздын сагын сайгандыктан «Каз сак падыша» деп аталыштыр. Ата-энеден томолок жетим калган Талас жерим деген бала болгон экен. Кас сак падышадан жазганбай баш кошолу – дейт. Казсак катуу ыза болуп, увасир, жан-жөкөрлөрүн чогултуп, Талас жеримди күнөөлөмөк болуп чакырып, казсак Талас жетимден сурады: – Сен менден эмне талап кыласың? – деди.

– Урматтуу падышам, жамандын жамандыгын кечире албаган соң, жаманды айдап коркутуп, оокат кылдырып, катарга кошо албагандан кийин, сиздин даанышмандыгыңыз кайсы? Өзүңө өзүңүз эл алдында ушундай деп табышмак чечкенсиз. Катын жакшы эр жакшы, деген эл макалын унутууга болубу? – деди. Кассак сурады: – Талас жетим сен эл башкаргың келеби? – деп.

– Жок! Мен эл башкара албаймын. Эл башкарган киши да өлөт, эр дагы өлөт, күндөр-жылдар өтө берет. Эл башкарган кишинин атагы дагы чыкпай калат. Жер башкарып, жерге ээ болгон киши атагы артта калат, себеби жер өлбөйт, кылымдар бою ордунча турат. Жердин атына ээ болгон кишинин дагы кылымдар бою аты өчпөйт. Казсак Талас жетимди. – сени күнөөдөн бошоттум. Сен мага желдет бол – дейт.

– Мен желдет болбойм, желдет болуп, элди кыйнап, баш алгыча, кул болуп согумуңузду соёюн, – дейт. Кассак ыраазы болуп баш кошот. Жыргал, куурал кимге таандык баш кошкон эки жашка ынтымак болсо жыргал. Карыганда – жанга жагымдуу балаң болсо – кубаныч, балаң жаман болсо – бат картайта турган, күйүк куурал. Ыйлап жерге түшөсүң, кыйналып көргө киресиң, бул жагы куурал. Кассак мен эл башкарайын, сен жер башкар дептир. Кассак падыша эр жүрөк, жоокер адам болот.

Улус атасынын тилеги ордунан чыгып, кумга ойногон куландар мурункусундай жыргап – куунап тынч жашап турушту.

Күндөрдүн биринде Сактын элине дагы бир күчтүү мамлекет кандык келип, кол салып басып кирет. Үч кандын элинен жоокер жыйнап, өзүнүн аталаш тууганын, жоокерди башкаруучу кыргыз полководец кылып жиберди.

Душмандын күчү көптүк кылат. Атка минүүгө жараган аялдардан тартып, балдарга чейин жоокердин катарына алат. Дагы душмандын күчү ар-

тыкчылык кылды. Кассак аялдардан тандап, эки түмөн жоокер жыйнады. Жаанын огунан сактаныш үчүн, башыңарга таардан тогуз кабат орогула! – деп буйрук-жарлык кылды. Аялдар тогуз кабаттан таар оронду. Баш аягы бирдей тегерек электин алкагына окшоп калды. Ошондон улам элекче деп ат койду. Кассак пааша өзү аял жоокерлердин башкаруучу кыргызы болду. Ошентип кассак дагы эки түмөн жоокери менен душманга беттешти. Бир нече күн катуу салгылашуу болуп, Кассак бир көзүнөн ажыраганына карабастан жоосун талкалап, качкан жоонун артынан аял жоокерлер менен кетүүгө туура келип калган экен. Эркек жоокердин кыргызы көралбастык кылып, качкан жоону канталап кетиптир.

Кассак жоосун жеңип, элине кайтып келип, той кылат. Аялдардын элекчесине түн ичинде суу аккан кырды көргөн үкү деген касиеттүү куштун үкүсүн табат. Элекче ак жолтой, касиети чоң экен деп айтып ошондон дайыма элекче оронуп жүрүүгө жарлык кылган экен. Эркек жоокердин качкан жоону канталап деген сөзүнө Кассак катуу намыз кылып, элиндеги ак сакал билермандарды чакырып, агасынын колдогонун айтат. Кошоматчылар көп болгондуктан Кассактан сурашат. Эмне жаза берелик? – дешет.

Кан жарлыгы эки болбойт. Силер кандай жаза буйрусаңыз, мен аткаргым келет – деди, эмесе, акыркы жаза берилсин деп бүтүм кылышты. Бул кабарды уккандан кийин, тууганы аялын ээрчитип качты. Аял жоокер артынан салып, экөөн тең өлтүрүп, алты айлык эркек баласын өлтүрүүгө колу барбай, карга кузгун жеп кетээр деп, ыргытып таштап кетти. Бир топ күн өткөндөн кийин, бир малчы келип, талаада бир жаш бала жатат, тегерегиндеги курт-кумурскаларды бир топ чымчык терип жеп турат. Желини салаңдаган карышкыр келип эмизип кетет экен, – дейт.

Кассак өзү барып, текшерип карап олтурса, айтылган сөздүн баарысы чын болуп чыгат. Бул бала-

нын өмүрү узун болот экен деп, атын «Усун» коёт, бала кылып асырап алат.

Усун эр жеткен кезде Кассак картайып калат. Эл Кассакты чын дили менен жакшы көрүшөт. Тууган энебиздин жүрөгү менен Кассактын жүрөгүндө айырма жок дешет. «Кассак апам Салийман катындан чыккан падыша, элекчесин оронуп, ээрчип жүргөн артынан эки түмөн каныша» деп, кемпир-чалына чейин ырдап жүрүшүп, Кассак апа дагы акыркы сапарына аттанат. Тагын Усун ээлеп калат. Усундун акылы, эрдиги Улустан кем болбойт. Жырткыч айбандардын этин тандабай жей берет. Усун кайсы күнү такка ээ болду – ошол күндөн тартып, Сак деген элдин наамын өчүрүп, Усун деген наамга көчүрөт. Буга төмөнкүдөй шылтоону себеп кылган. «Кассак апам тирүү кезинде мага айткан осуяты бар, – дейт, – сени карышкыр эмизип чоңойткон, карышкыр эмне жесе, ошонун баарын тандабай жей бергин. Сага алты айлык кезинде асман уруксат кылган, – деген. Менин атымды Усун койгон. Себеби жалгыз мен үчүн эмес, жалпы хандык үчүн, хандын өмүрү узун жашасын деп ат коюлган – дейт. Анын үстүнө касиеттүү бала деп, Усундун сөзүн эки кылыштан чочулашкан. Усун душманга эң кардуу экен, өз элин дагы катуу кармаган экен. Аялдарды – «катын акылсыз, бака куйруксуз»- дейт. Кассак бала төрөгөн жок. Канат-куйруксуз болду дегени катын акылсыз, кошоматчыларына ишенип, тууганын өлтүрдү дегени. Колго түшкөн туткундардын кулагын көзөп кулдун тамгасы деп чыгарат. Кулдар өмүрү өткөнчө оор, эриксиз иштерде иштешкен. Малга айырбаш кылып сатып жиберешке уруксат беришкен экен. Касиеттүү баланын айтканынын баарысы Усундун элине сакөн (закон) болуп калды. Ошентип Усундун дагы өмүрү бүттү. Ата мурас атадан балага, баладан небиреге, небиреден чөбүрөгө кала берип, кылымдар өтүп жатты. Усундун небире-чөбүрөлөрүнөн ата мураска ээ болгон

Шаңур деген чыкты. Бул адамдагы жоокерчиликте жөндөмдүү адам болгон. Карышкырдын терисинен тон кийип, узун ак калпак кийип, кийими менен бөлөк элден башкачаланган. Узун калпак «Шоңур» аталат. Элине жагымсыз болду. Анын себеби – олжодон түшкөн малды, туткунга түшкөн кулдарды өз менчигине жумшады. Өзүн – өзүнөн төмөнкү башкаруучулар жана жоокерлер жектей баштады. Кошуна кандык да мындай абалды билип, кол салды. Шаңур өзүнүн жумшаган кулдарынан өлүм тапты. Шаңурдун аялы башка бир кандын кызы болгон. Шоңурдан алты бала болгон. Кулу деген жаш бала тоголок жетим болуп калып, таякесине кетет. Ошондон эли бөлөк кандыкка көз каранды болуп, чачылып кетет. Кулу таякесинде тарбияланып, эр жигит, акылдуу, эр жүрөк жигит болот. Таякесинин жардамы менен Усундун азыраак калган, чакан элине башкаруучу болот. Чачылган Усундун элин чогулта алды. Мурнку Усундун жерин бүт ээлеп, Кытай менен соода жолун ачып, жакшы мамиледе турду. Кытайдын бир башкаруучусунун кызын экинчи аялдыкка алды. Кулу «Усун Кулу» деп, тууга ээ болгон. Усун Кулунун улуу аялы сары болгондуктан Сары байбиче, токолу кара болгондуктан, кара токол деген аттарга ээ болушкан. Усун Кулу картайып калган кезинде сары байбичени балдары менен бир бөлүп, Усун Кулу өзү кара токолго бөлүнөт. Ошентип Усун Кулунун дагы өмүрү бүттү.

Усун Кулунун туусу Кара Токолдун түндүгүндө калгандыктан Кара токолдун улуу баласы Кубан тууга ээ болду. Ошол мезгилде Кытайдын падышасы аял болгон. Аял падыша Кубанканды конокко чакырып барат. Кубан оор жарадар болуп үйүнө кайтып кетет. Сары Байбиченин жашы жыйырмадан ашкан Жубарымбек деген баласы оор жарадар болуп жаткан Кубанканды муздап, Кубанкандын алдына тууну кандап, боёп, тууну түндүгүнө орнотуп, хан болмок-

чу болуп баратканда кан кусуп, үйүнө жетпей өлөт. Ошондон кийин Усундун эли жаш балдарды «жубарымбек» деп каргайт. Башкаруучусуз калган Усундун эли-калкы караламандыкка түшүп калат. Ак сакалбилермандар баш кошушуп, калыстык кылышып, тууну Кара токолдун үйүнө алып барып, Кубанкандын иниси Дөөлөндү ээ кылат. Дөөлөн тууга ээ болуп, Дөөлөнкан болуп калат. Дөөлөн дагы акылдуу адам болгон экен. Мындай деген сөзү бар экен.

«Жай көрүп, мээ кайнаткан ысыгы жок,
Кыш болуп, кычыраган суугу жок

Алты күрөгүн асманга асып койгон Туздуу көлдөй жер кайда» – дечү экен. Дөөлөндүн ордосу Туздуу көлдүн аягында экен. Дөөлөнкандын убагында жер байлыгы – эл байлыгы деп, төрт түлүк малга бай болгон экен. Айрым башкаруучулар дагы беш-алты миңден жылкы жана башка дагы малдары болгон экен. Усундун элинин жер байлыгына кызыккан эки кабат жоо келип, басып кирет.

Баскынчылар менен бир топ жыл бою кармашат. Акырында Дөөлөнкан бир азыраак жоокер менен туткунга түшүп, баскынчылар айтат: – Дөөлөнкан, суусап тургандырсың? – дейт. Дөөлөнкан айтат: – Суусап келген сен элең, суусун болчу мен элем, кудайдын буйругу ушул, башымды падыша кыл, атымды айгыр сал, кылычымды кызыңа бер! – дептир. Баскынчылар каарданып, сенин тилиңди жеген, карышкыр уугуп өлсүн деп, ээн жерге өлтүрүп кеткен экен. Дөөлөндөн Ак уул, Куу уул деген бой тарткан эки бала болгон экен. Бул эки бала эгиз болгон. Энесинин айтуусу боюнча Ак уул жерге мурун түшкөн оң бөйрөгүндөгү бала. Куу уул – сол бөйрөгүндөгү бала. Бул эки бала Дөөлөндүн сөөгүн ошол белге койгон. Тайлактай ташты тоголотуп келип, таштын бетине чегип, төмөнкүдөй жазуу жазган:

«Ааламдын теңин бийлеген, адилет Дөөлөн ажо,
айыпсыз жарык дүйнөдөн кеттиң. Алган жарың, оң

сол эки балаң, эл-журтуң, Ак уул, кызыл кыздарың аза күтүп калды» – деп жазган. Бул таш көп заманга чейин сакталып турган. Кытайдан Калкан деген баскынчы келип, ошондон Усундун жерине, дагы башка көп жерлерге сурак жүргүзөт. Калкан Дөөлөндүн мүрзөсүндөгү ташка чегип, баскан жазууну көрүп, «ааламдын теңин башкарган, Дөөлөн деген болгон эмес» – деп, ташты кара ниеттик кылып, талкалатып таштаган экен.

Суроо: – Жанагы жерде, Кыргыз деген түшүндүрмөнүздү ачык айтып кетсеңиз.

Укаев: «Кыргыз» деген жанагы миң жоокерге баштык кылып жиберген учурунда, ошол жоокерди баштап барып кыргызып кел деп жиберген экен, ошол кыргызып келгенден кийин «Кыргыз» койгон экен, кыргыздын башталышы ошол. «Аскер баштыгы» деген сөз, ошо «кыргыз» деген сөз.

...Дөөлөнкан өлгөндөн кийин, Усундун эли эки кандыкка бөлүнүп, көз каранды болуп, дагы ар кайсы жерге чачылды. Усун, Усун кулунун Сары байбичесинин балдары «Сары Усун» аталып, Кара Токолдун балдары «Кара Усун» аталып калды. Баскынчылар Усундун элин бийлегенден кийин кан тукумдарына каршыга турган болду. Сары байбиченин балдары бир азыраак айыл менен дайынсыз качып жоголду. Кара токолдун балдары бир азыраак айыл менен качып, элден бөлүнүп чыгып, ата-бабасы көрбөгөн жерлерди аралап, Ак уул, Куу уулдун айтуусу менен жүрө беришти. Канча ай, канча жыл жүргөнү белгисиз. Какас деген элге барып, байыр алды. Какастын эли дагы ал жерден качып барып, чогулган эл экен. Ошолордун бири болуп жашай беришти. Уругу Кара Усун аталып калды. Кыдырып кылым өттү, жылып жылдар өттү. Кара Усун деген уруудан Оң, сол деген урук чыкты. Оң-солдон он беш урук тарап чыкты. Ак уулдан Жедигер, Шыбаа – эки уул Шыбаадан Чоң багыш, Жаңы багыш, Кара багыш

Сары багыш, Багышынан багыш – уругу жети уул. Жедигер жедигер бойдон бир урук. Оң деген сегиз урук. Куу уулдан Аргын, Ногой – эки уул. Аргындан Мундуз, Талкан, Катаган, Нойгут, Тейит; Ногойдон Чыгай Кыпчак эки; солдон жети урук. Ошентип оң-сол 15 урук эл болду. Кара Усундан кийин жагында Ак Калпак Какас аталды. Аргындын балбан болорун эл бала кезинен эле билип жүрүшкөн. Какас деген эл ал убактыда, бугуну дагы багыш, малданат экен. Башка малга караганда касиеттүү мал деп кадырлашат экен. Бугуну Какастар «багыш» дейт экен. Аргындын бала-жигит кезинде токойго аңчылык кылып барса, багыштын он алты айры букасы алдынан чукул чыгып, качыра берет. Багыштын мүйүзүнөн кармап, жарташтан ылдый түртүп жиберет. Багыштын омурткасы сынып өлөт. Аргын эл оозуна кирип калат. Какас деген бир топ урууга бөлүнүп, башкаруусуз жүргөн эл экен. Жайыт талашып, чатак чыгып аягы чоң чабуулга айланып, Аргын бет алган жагынын баарын талкалап, бир кандыкка баш ийдирет. Аргын түндүгүнө туу байлап, кан болуп байыркы чоң аталары Шоңурдун ак калпак кийип, бөлөк элден айырмаланат. Ошондуктан Кара Усун деген ат калып, Ак Калпак Какас аталат. Аргын Какас элин жакшы башкарып турат. Бир топ балалуу болуп, балдары жаш кезинде эле дүйнөдөн көчөт. Балдары жаш болуп, тууга ээ боло албай, иниси Ногой тууга ээ болот. Карыганча эл башкарып туруп, ал дагы жарык дүйнөдөн көчөт. Туу талаш болду. Ногойдун улуу баласы Шыгай: «Тууга мен ээ болом», – дейт. «Туу менин атам Аргындын туусу болчу, мен алам» – деп, Аргындын Катаган-Саңги деген уулу чатак чыгарат. Аксакалдар арага түшүп, экөөң баатырсыңар – сайышкыла кайсы жыкканыңар тууну алгыла, – дейт. Сайышып Катаган Шыйгайды аттан түшүрөт. Катаган кан болуп калат. Катаган көп жыл сурак кылып, үйлөнгөн жети уулу болот. Күндөрдүн

биринде мергенчилер ээн талаада ачкалыктан басалбай калган бир ач жан таап, Катаганга алып келет. Ач жандын мойнуна асынган кылычы бар, койнунда укмуштай курч, эч бир адам көрбөгөн тиш бар экен. Катаган айтат: Бул кытайдын кылычы, тиш болсо, кумурсканын айгырынын тиши. Чоңдугу иттей кумурска болот. Кумурсканын айгырына каман, жолборс теңдеше албайт, – дейт. Бул ач жан тил билбейт. Катаган ач жанды жакшылап бактыра берет. Бир жылга жетпей какастын тилин билип калат. Катаган ач жанды жалгыз чакырып алып, кайдан келгенин, ким экенин сурайт. Ач жан айтат: «Мен кытайдын У Чин Мен деген падышасынын баласы элем, ардактуу ата-энемдин айыпкер уулу болуп, бир кытайдын жүзүн көрбөскө ант кылып, атамдын тулпарын минип, качып чыктым».

– Кумурсканын тишин кайдан таптың эле? – деп сурайт Катаган.

– Күндөрдүн биринде суусуз чөлгө кезиктим. Алдымдан чаң чыкты. Жакындап калды. Түрү суук, чоң иттей, ортосунан үзүлүп кетчүдөй, салактап келип, атка тийгендей болду. Ат жыгылды. Өзүмдү качырды. Башын кылыч менен жара чаптым. Тиши укмуш экен, чагып койнума салдым. Аттан ажырап, азыраак азык алып, бир канча күнү жөө бастым. Азыгым түгөндү. Дагы жети күн ачка жол бастым. Акыры ачкалыктан жүрө албай калганымда бир топ мергенчилер жолугуп, андан кийин өз колуңузда болдум, – деди.

Катаган: – Сен кытайга барбайт экенсиң, эми кайда барасың? – деп сурады.

– Мен сизге, кааласаңыз барар элем, же кул кылып жумшап алыңыз, сиздин акыңыздан өлгөнчө кутулар бекемин – деди.

Катаган: Ач жан сен менин сегизинчи көкүрөк күчүгүм болосуң. Мындан аркы өмүрүңдү жакшы же жаман болору – өзүңдүн адамкерчилигинден. Адам-

керчилигиң болсо, акыл байланышта, акыл ырыскы таалай конот! – деген экен.

Катаган карып калды. Сегиз уулун чакырып, ортосуна бир таңгак сабоону койду. – «Тобу менен сындыргыла!» - деди. Эч кимиси сындыра алган жок. «Бирден сууруп, сындыргыла!» – деди. Бирден оңой сынып калды.

Катаган: Сигизиңер бир ооздон болсоңор – эч ким сындыра албайт. Бириндеп кетсеңер сынып каласыңар. Мен карып, эл башкарууга жарабай баратам. Көкүрөк күчүгүм, Ач жанга көзүм тирүүсүндө тууну бердим. Силер Ач жандын айтканын эки кылбагыла! – деди.

Ошентип, Ач жандын өргөөсүнө тууну орнотуп, кан кылып, калың той берип, элине жарлыгын айтты. Катаган көп узабай бат эле өлдү.

Ач жан кытайга элчи жиберип колдоруна кытайча жазып кат берет. Кытайдын падышасы катты окуп көрүп, элчилерге айтат. – Силер, силердин башкаруучу ажооңор мени менен боордош, силер эмне жардам сурасаңар колумдан келет, – дейт.

Элчилердин баарына белектерин берип, Ач жанга бөлөк белек кылып, жибек чатыр берип, кытайча жазып, Ач жанга кат берет. Элчилер кайтып келгенден кийин, болгон иштин баары какастын элине угулат. Катаганга тууну алдырып жиберген Шыгайдын балдары катаган тукумуна кек сактап жүргөн. Шагайдын балдары бүтүн какаска ушак таратты.

Ач жан кытайча көп окуган билимдүү адам болгон. Ал улустан тартып Ак-Калпак Какас, Оң-солго чейин эл оозунда айтылып жүргөн чежире санжыранын баарын кагаздын бетине түшүрүп, чоң көлөмдүү чежире жазган.

Шыгайдын балдары чежирени жана башка себептерди шылтоо кылып, Улустан берки чежирени, жердин ыңтайын какастын күчүн жазып, элге чыккынчылык кылып жатат. Ач жан катыны эркек

төрөп, атын Уугинтай койду. Жана кытайга кат жиберип, кат алды. Чыккынчылык кылган кытайдан тууну алабыз, деп бүт какасты уюштуруп, Ач жандан тууну тартып алды. Туу какастын Сары Калпак деген уруусуна өттү. Сары Калпак какас менен Ногойдун балдары Ак калпак какаска катуу кордук көрсөттү. Ак калпак какастын аксакал билермандары чогулуп, мындай дешти: – Туугандын кордугун көргөнчө, душмандын күлүн чыгар! – деген макал бар. Ногойдун тукумунун кордугунан кантип чыдайбыз, башка элге кетелик дешти. Ач жан айтты: – Жайы узун, кышы кыска, төрт түлүк малга ыңгайлуу, жапайы чыккан, мөмөлөрү жыгачтары бар бир жерди көрдүм эле. Ошол жерге кетели, – дейт. Макулдашып, качып, көчүп калышты. Убудада чогуу болгон беш урук солдун төрт уругу айнып көчпөй, сол уругунан жалгыз катаган уругу сегиз урук оң менен тогуз урук. Сары Өзөн деген жерге Ач жан баштап келди. Бул тогуз урук Ак калпак какас Талас деген жерде көптөн бери жашап турган беш урук тууганын тапты. Бас, саз деген эки урук кийин «Басыз» аталган. Экинчи «Кушчу» деген. Үчүнчү урук-усун калпак Шоңурдун тукуму. Төртүнчү – Черүү, (Черик). Бул урук Шоңурдун туушунда черүүдөн колго түшкөн.

Бешинчи – Асык. Бул уруу түбү түргөш болгон. «Түргөш» деген элди эки бир тууган Асылкан, Асыккан деген эки кандыкка бөлүп, бакшарып турган эл-жер талашып, душмандан өлөт. Түргөчтүн эли чогулуп, чатак Асыккандан чыкты деп, Асыккандын алты уулун буту колун байлап, сууга салып жиберет.

Кашкелең деген балбан экен, байланган жиптерин үзүп, суудан өлбөй чыгат. Кул тамгасы салынган төрт жаш баласы менен качып, Таласка келет. Шоңурдун тукуму кошулган Ач жан бул беш урукту дагы санжырага кошуп жазган. Ошентип, он төрт урук баш кошуп Түргөчтүн кандыгына көз каранды болуп жашап турган. Ач жандын Уултай, Уулсур деген эки

уулу өз туштугунда баатыр атанып, айыл башы болуп, малдарын жоодон коргоп, жакшы жайырттарга көчүп жүргөн. Бул убактыда эл жакшы өсө албады деп Ач жан санжырага жазат. Эли чечек, келте, чума, жоокерчилик күндө чабыш, кээде бир уруктардан бир тукум калбай кырылып калды – дейт.

Ач жан узак жашап, карыган кезинде отуз небире-чөбүрөсү чечектен кырылганда катуу кайгыруу менен санжырага жазган экен – дейт.

Енисейде калган алты урук солдон, кыпчак уругунан Калайман деген башкаруучу чыгат. Калаймандын кыргыз Ороз деген эки уулу болгон. Ороздон Жакып, Жакыптан Манас туулат. Манастын убагында алтымыш уруу тил билген Арынкандын Ажыбай чечени Ач жандын чежиресин окуп, чечен аталган дейт. Ач жан менен Манастын ортосунан жүз жылдан ашык убакыт өткөн. Караган Таласка туу тигип, эл башкарып турган кезинде Манас Таласта төрөлөт. Көп убактыга чейин Ач жандын чежиреси сакталып келген. Жээрен чечен чежирени айткандан төрт – беш күн айткан дешет.

Ак калпак Какас Оң-сол болуп, экиге бөлүнгөндөн кийин, бир кылымдан ашуун убакыт өтөт. Енисейде калган алты урук солдун кыпчак уругунан Калайман деген башкаруучу болуп, түндүгүнө туу тагат. Калайман көп аял алса дагы, «ба» деген баланын үнүн уккан жок.

Какас кандыгына чектеш дагы бир кандык жашап турган. Ал кандыкта башкаруучу кан Кара Көк деген адам экен. Кара көктүн Анал деген бир кызы болгон. Анын буту чолок, ырайы суук болгондуктан бой тарткандан кийин корунуп эркектин жүзүн көрбөгөн экен. Кара Көктүн Мансур деген иниси эл кыдырып думана болуп кетет.

Мансур түш көрөт. Карындашы Анал ак төө минип, колуна узун кылыч алып, «кыргыз, кыргыз» деп оңго-солго шилтесе, кылычтан шуулдап үн чы-

гат. Мансур чоочуп ойгонуп, тушүн өзү жоруйт. Анал бир канча көп жоокерди башкара турган кыргыз төрөйт экен. Аналга бир касиеттүү бай табышым керек экен деп, бир канча күн жүрөт. Касиеттүү деген кишини таппайт. Акыры чектеш жашап турган какстын элине келип, конуп кетүүгө уруксат сурап бир кара алачыкка кирет. Ал үй ээси абдан кедей, саап ичип жан багып олтурган жалгыз улактуу эчкиси бар экен. Малга бата кыл конок – деп, улагын алып келет. Мансур чочуп, «думанага дагы мал соёбу?» – Мен эт жебейм, өзүң оокат кыл- дейт.

Колунда малы туруп, конокту кур жаткызса, каныбыз ал үй ээсине чоң жаза берет, – деди. Мансур сүйүнүп, касиеттүү адамды эми таптым деп, Калаймандын ордосуна чуркайт. Ордого жакындап талаага түнөйт. Эртең менен кан ордого барып, саламдашууга уруксат сурайт. «Касиеттүү каным! Сизге жараткан асман дагы касиет кошту, кошкону жатат. Мен сүйүнчүгө келдим!» – дейт.

Калайман: – Болсун! Айт!, – дейт.

Үйдө сиз экөөбүз гана болобуз, башка кишилер үйдөн чыгып алыс кетсин! – деди. Калайман аялдарын алыс кетүүгө буйрук кылды. Мансур айтты: – Урматтуу каным! Көп аял алсаң дагы балалуу болгон эмес экенсиз, менин бир карындашым бар: (Бир аялы тыңшап, угуп турган экен) – Ошону алсаңыз бир канча жоокерди башкара турган кыргыз төрөйт. Ал карындашым көзү жок сокур, кулагу жок дүлөй, тили жок дудук, колу жок чолок, буту жок мунжу – деди.

Карындашы эркек менен кол кармашып баспаган, эркектин жүзүн карап сүйлөшпөгөн экен.

Мындай болууга тийиш эмес, корунат окшойт, мейли, карындашың кайда? – деп сурады.

Кара Көктүн кызы, – дейт. Калайман Кара-көккө жуучу жиберет. Кара көк макул болот. Кара Көктүн тилегин орундатып, Аналды бешинчи аялдыкка алат.

Анал бир жылдан кийин жүктүү болот. Бою жетилип, төрөөр мезгилде Калаймандын төрт аялы жанын коёрго жер таппай, сыйкырчы, бүбү аял дегенди жашыруун чакырып, алтын жамбы көрсөтөт. Биздин тилегибизди орундатсаң, ушул жамбыны беребиз дейт. «Тилегибиз – токолдун төрөөр күнү болду, баласын жок кылып бер», – дейт.

Бүбү аял каткырып:

«Ал оңой эле, колумдан келет. Жаңы тууган күчүк тапкыла. Сыйкырлап жаңы төрөлгөн балага кошолу. Бала үч күндө күчүк болуп калат». Токол толготкондо мени жардамга чакыргыла, -дейт. Ошентип, Аналды «эки күчүк төрөдү» кылып салышты.

Калайман Мансурду чакыртып: – Мени эмне шылдың кылдың? – дейт. Мансур: – Анал пак, мен да пак! – деди.

Башындагы убадаң орундалган жок. Сенин ажалың менин желдеттеримден болсун! – деп буйрук кылды.

Мансурду өлтүрүп, сөөгүн өрттөп жиберди. Апалды өлтүрүүгө колу барбай: – Иши ак болсо, тирүү калып оокатын кылсын, иши кара болсо, карга-кузгун талап жесин! – деп, бир азыраак күндүк азыгы менен киши барбаган ээн аралга чыгарып салды.

Апал эки күчүк менен ээн аралда калды. Иши мага эле жараткан асман жалгайбы же айыпсыз жаш өмүрдүн бүткөнүбү, – деп ыйлап жатты. Бала төрөлгөнүнө төртүнчү күн болуп, бир күчүк бакылдап ыйлаган балкайган ак уул болуп калды.

Апал өлүмдү каалабай жан багуунун аракетинде болду.

Бир аз күндөн кийин аркы өйүздөгү мергенчилерди жоолугу менен булгап чакырды. Мергенчилер суу кечип келип, Апалды алып кетүүгө аракет кылышты. Болгон жок, – «Калайманды сүйүнчүлөп баргыла! Кааласа, өзү таштаган жерден алып кетсин!» – дейт, Калайман жакшы кабарды угуп, Апалды алып кетти.

Сыйкырчы – бүбүнү, төрт аялын тирсегинен жыгачка асып, өлтүрдү. Чоң той өткөрүп, баласынын атын Кыргыз койду. Апал андан кийин дагы эркек төрөдү. Атын Ороз койду – дейт.

Ошентип Какастын эли бейкут жатканда бир күчтүү кандык келип, басып кирди. Бир топ жыл айыгышкан катуу согуш болуп, акыры Калайман туткунга түшүп, өлдү. Апал балдарын жетелеп, Кара көккө качып кетти. Кыргыз эр жетип жигит болгондо Кара көк теңизек кандын кызын алып берип, өзүнүн элине кошту.

Какастар: – Калаймандын баласы келди, аты Кыргыз эле, кызматы кайсы болор экен, – дешип, күң-күү кылып жүрүштү. Кыргыз бөлөк кандыкка баш ийип, көз каранды болуп, жүдөп турган какастын аксакал билермандарына акыл салды. Калаймандын кунун кууп, өч алабызбы, же жаман өлсө бир өлөт, жакшы өлсө, баары өлөт, болобузбу? – дейт. Аксакалдар баарысы жашыруун жоокер жыйнады. Кыргыз таякесинен, кайындарынан жардам сурап жоокерин арбытты. Кыргыз жоокерди үч бөлүп, душманга капысынан кол салмак болду. Кыргыз көптү көргөн, карыларды-аксакал- билермандарды чакырып, мындай деди: – Биз Калаймандын кунун кууп, өч алыш үчүн урушка бара жатабыз, уруштун ээси Калайман эмеспи, Калаймандын мүрзөсүн таап, өткөн баатырлардын арбагынан жардам тилейли, – деди. Эл чын-дили менен макул болушту. Ак боз бээ жетелеп барып, Калаймандын мүрзөсүнө союп, эки жерге от жагып, бээнин казысынан эки тилип, отко салат.

Кыргыз арбактардан жардам тилейт.

Калаймандын кунун кууп, Калайманды саламын, Сакалын кыркып сары иттен, самаган өчүмдү аламын, душманын канга сугарган, улус баатыр урматтуу эл, катындан кыргыз атанган кассак апам кайрат бер, черүүдөн тилин тартпаган, чечендерим

жолумду ач, он алты айры Багыштын, Омурткасын сындырган, кара курттай черүүнү, капаска камап тындырган, Аргын дөө ар качан, арбагың менен төлөгүн, улус ээси Калайман, сага боз бээ атайлык калың карта тартайлык, атыбызга дем бергин, колубузга кубат бер! – дейт. Чогулган эл көздөрүнөн жашын мончоктотуп ыйлап турушкан. Арбактан жардам тилеп, этин жеп, эл тарайт. Ошол түнүндө бейкут жаткан душманга капысынан кол салат. Нечен жыл урушуп, жоону жеңип, өзүнө каратып, той кылат. Кыргыз кан болуп, ошол бойдон согушту токтотууга болбойт эле. Анын себеби, жети канды көз каранды кылып, малдан туяк-пул, эгинден олпоң алып турган уйгур мамлекети эң күчтүү болгон. Кыргызкан жоокерин дагы көбөйтүп, мурунку жардам берген эки кандан дагы арбын жоокер алып, багындырган кандыктын жоокерин бүт алып, төрт кандыктын жоокери менен уйгур мамлекетине нечен жыл бою согуш ачкан. Акыры уйгур мамлекетин каратып, Сары-Өзөнгө жакын жердеги Жан-Койлукка үй тиккен. Көп урушта чарчаган жоокерлерин эс алдырып, Жан-Койлукка кыштап калган. Ач жан баштап келген тогуз урук Ак калпак какаска дагы беш урук айыл кошулуп, он төрт урук эл бир айыл башкаруучуга баш ийип, Караган деген ханга көз каранды болуп турган. Сары-Өзөндүн аягы менен Таласка көчүп жүргөн бул айылдын аксакал-башкаруучусу алдың Жазы-Багы деген уруудан чыккан бий Тагай болгон. Бий Тагай акылдуу, айлакер, узун кулак адам болгон. Күндөрдүн биринде аксакал билермандарын чакырып, сүйүнчү сурайт. Жети канды өзүнө караткан Кыргызкан дегендин түбү-жайын даана уктум, ал биздин Енисейде калган алты урук солдун Кыпчак деген уругунан чыккан Калайман баатырдын баласы экен. Жанкойлук шаарына ордосун тигиптир, учурашып, куттуу болсун айталык дейт. Олтурган эл макул болуп, бий Тагай жүз киши

ээрчитип, Кыргызканга барып, саламдашып куттуу болсун айтат. Бий Тагай Кыргызканга мындай дейт: – Дөөлөнкандан Ак уул, Куу уул, Оң-сол болуп, ак калпак какас аталыптырбыз, мындан ары ак калпак какасты жайып, ак калпак кыргызга көчүрөлүк. Сенин атың дагы кыргыз, кызматың дагы кыргыз экен. Жыйырма жылдан ашуун такай эс албай уруш үстүндө болуп, бир топ кандыкты жеңип, өзүңө караткан акылман, айлакердигиңен талбаган эрдигиң текке кетпесин. Кыргыз деген ат түбөлүк кыргыздын кыйрына, уулдун учуна чейин калсын деген экен. Кыргызкан тууганына ыраазы болуп, жашырын сырларын айтат. Мына, менде алты түмөн жоокер бар. Аларды алты түмөн башы башкарат. Алты уруу башы бар. Жоокерче абдан мыкты аш-тамак дайындайт. Эки түмөн башы, бир кол башы башкарат. Мен өзүм болсо, кыргызмын, ошолорду башкарчу кыргызмын, башкарам тартип бузган жоокерлер, мейли кол башчы болсун, бир түндө жок болуп калат. Тартип ынтымактын өзөгү. Ынтымак болгон жерге бак-таалай жүрөт, бак-таалай журт талашып коно берет. Мындан ары ынтымакты эстен чыгарбайлы, – деп, бий Тагайга ыраазы болуп, олжого түшкөн ордо кыздан бир сулуу кыз берип, калган жолдошторуна белек кылып, бирден ат мингизген экен. Кыргызкан Дөөлөндүн мүрзөсүнө барып, мал союп, от жагат, арбак-кудайга сыйынат. Дөөлөндүн мүрзөсүндөгү ташка чегип, жазган жазууну окугандын көпчүлүгү чын болгон экен го дешет.

Кыргызкан көп жерди кыдырып көрүп, Таласты жактырат. Ордосун Таласка которот. Енисейдеги ак калпак какасты көчүрүп келүүгө бир канча жоокер жиберет. Жоокерлерге мындай дейт: Ак калпак, сары калпак какастын баарына айт: Енисейде жүргөндө бок чокуган карга экемин, Сары-Өзөн, Таласка келип, мөмөлүү шакта сайраган булбул болдум, ким кааласа мында көчүп келсин, сары калпак какастан

дагы көп көчүп келген экен. Кыргызканга жоокербашы болуп, кызмат кылып жүргөн Кара чоро, Бостон деген эки баатыр, эки айыл кишиси менен, ак калпак какашка кошулуп, көчүп келген экен. Кыргызкан Оң-сол болуп, бөлүнүп кеткен ак калпак какастарды, Сары-Өзөн, Таласка баш коштуруп, ак калпак кыргыз атка кондуруп, кыргыздын кыйырына уулдун учуна жеткирет.

Кыргызкан Какасты Таласка көчүрүп келгенден кийин бат эле Кыргызкандын аялы өлүп калды, аялына күмбөз жасатып, аш берип, алты түмөн башыга алты сайыш белгилеп, баатырлар бири-бири сынашып жатканда кытайдын элчилери келет. Кыргыздын сайышын, атка чыйрактыгын көрүп, өлүмдөн коркпогон баатырлар – деп жазат. Кыргызкандын ордосун сүрөткө тартат. Кыргызкандын ким экенин, кайдан чыга калганын сурайт. Ач жандын небересимин деп, жалган айтып, ишендирет.

Соода жолун ачууга сүйлөшөт. Элчилерге бир топ атты, жана суусар, сүлөөсүндү белек кылып берет. Кытайга өзүнүн элчисин жиберет.

Чежиречи чечен саяк деген кыргыздын талкан уругунан чыккан адам элчи баштыгы болуп кетет. Элчилер келгенче Кыргызкан ооруп, өлүп калат. Ордуна иниси Ороз кан болот. Ороз эл башкарууга жөндөмсүз адам болгондуктан, жоокерлери тарап, качып кете баштайт. Жети кандын эли дагы баш ийбей, өз бетинче болду. Ороз болсо, кыргызга кайра кан болуп калды.

Ормокоева Айша –
Кемин районундагы
Эркин совхозунун тургуну.
60 жашта

КҮЛҮСТАН
(кошок)

Сөздүн башы быссылла,
Биз айталык сиз тыңла
Тыңласын деп биз айтсак,
Тиер бекен жасаган.
Жан бүткөндүн баарысын
Шум кара жер ашаган
Кум, кум алыш кум алыш,
Күлүстан, кумсарып көчсөм жер алыс.
Курдаштарың келгенде,
Күлүстан, курушуп калдык биз байкуш.
Тең, тең алыш тең алыш,
Телмиреп көчсөк жер алыс.
Теңтуштарың келгенде
Күлүстан темтейип калдык биз байкуш.
Алты карыш ак жөкөр,
Күлүстан, аркарды көздөй сундурдуң,
Аркарың бутун сындырдың.
Аркарың кетти жаралуу
Алтымыш берип бирди алган,
Күлүстан алганың калды каралуу.
Жети карыш ак жөкөр,

Жейренди көздөй сундурдун,
Жээрениң бутун сындырдың.
Жээрениң кетти жаралуу
Күлүстан жетимиш берип, бирди алган,
Жесириң калды каралуу.
Адырдан субай токтолот,
Аргымак атың жоктолот,
Алтымышта атакең
Күлүстан, азабын тартып жок болот.
Токойдон субай токтолот,
Тобурчак атың жок болот.
Токсондогу атакең
Тозогуң тартып жок болот.

МОЛДОНУН ЫРЫ

Айт-айт десең алданы айт,
Аты жакшы кудайды айт.
Буркурап чыккан булутту айт,
Бурама темир сом балка
Буруп соккон устаны айт.
Ат башындай китепти айт,
Аны окуган молдону айт,
Коргошундай колдону айт,
Эбелек менен сүйлөшкөн,
Камгак менен кеңешкен,
Эскарадай ырчыны айт.
Толубайдай сынчыны айт,
Сууда жаткан чыбыкты айт,
Үкү менен Чымчыкты айт,
Таар менен чепкенди айт,
Атай менен Бектенди айт,
Ак буудай чыккан ороодон,
Эшконо, Канай чыккан Чородон,
Шаар бычак Толтодон,
Эшкожо чыккан Солтодон.

Ырда десең ырды айтам,
Ыр санаттан бирди айтам,
Атаңдан кеткен Ноғду айтам,
Адим заада бекти айтам.
Бектер ордун сактаган,
Мергенчи күлүк таптаган,
Ат таптаган саяпкер,
Алыстан келген талапкер,
Мунун өзү ушундай,
Мүнүшкөрдүк кумундай.
Эңкейиште жай эмгек,
Ээри кетти мойнуна.
Мен жыгылдым кан жолго,
Кучакатады бир молдо,
Шаки таңды бутумду,
Бир козу менен кутулдум.
Капшытымы түрдүрүп,
Катындарды күлдүрүп,
Керегеми түрдүрүп,
Келин-кызды күлдүрүп,
Ичкени бойдон чалабы,
Бутумдан жаным калабы?
Сары улакты тапшырып,
Садаганы чаптырып.

Шералиев Усубаалы –
Чоң-Кеминдин
Тегирменти айылында
1898-жылы туулган.

Карыганда катын жоо,
Кайрылышпайт жакын жоо.
Эңкейгенде элим жоо,
Эки тизе белим жоо.
Күч-кубатым кеткенде
Уulum менен келин жоо.
Ушунун баары жоо болсо,
Менин кайерде болот деним соо.

* * *

Карыбаса кара жерге кирсин, же жаагың сын-
байт, же жаның тынбайт, ишим бүтпөйт, же ичим
түтпөйт, эртеден кечке сандалып жүрөм эшиктин
алдын термелеп.

Байтереков Жумалы –
Чүй районундагы
Онбир-Жылга айылынын тургуну.
1896-жылы туулган.

КАЛМЫРЗА АКЫН ЖӨНҮНДӨ

Калмырза сарбагыш уруусунун ичинде чертике уруусунан. Айлыбыз бир болгондуктан көп эле көрдүм. Кара сур киши болучу. Үнү өтө бийик.

«Тегирменчи, Ташмат» деген ыры бар элде.

Ташыматтын тегирмен,
Коркпойт экен теңирден.
Ак мыядан уну бар,
Арамдан тапкан пулу бар –

Токмоктун өйдө жагында турган. Бул ырды Токмок базарында туруп ырдаган экен. Ташмат уялганынан шашып кетип бир пут буудайдын ордуна, үч пут буудай ун салып бериптир. Калмырзадан үч бала бар: 1. Борбу, 2. Жаныш, 3. Кырманбай. Бир кызы бар – Сакина. Сакина Калмырза жөнүндө билет, ырынан айтат. Борбу, Жаныш билчү, өлүп калышты.

Курман деген болуш болгон. Ал Калмырза менен мурдатан каршылашып жүргөн.

Ага Калмырза:

– Элебестин Курмансың
Байгеге жакын келгенде
Башыңды чайкап тургансың –

деп ырдайт.

Кийин Курман бир жерге үй тиктирип Калмырзаны тосуп турат да, коноктогон болуп, үйгө кийиришет. Анда конуп калганда, алдындагы кийизге ороп өлтүрүшөт.

АБДРАХМАН КАРАКЧЫ

99 киши өлтүрөт, жүзүнчүсү молдо болот.

Илгери Абдрахман каракчы деген чыгып киши өлтүргөнү менен атак-даңкка жетишип чоң бай болот экен. Акыры башына топук келип «Каракчылыгымды койсом» деп ойлойт экен да бир молдого барат.

Мен турмушта көп күнөө кылдым. 99 киши өлтүрдүм. Мындан ары кудайга тобо кылып жалынып кечирим сурасам бейишке түшөмбү.

– Жок, сага бейиш кайда – дейт молдо.

– Анда мен өлтүргөн киши сени менен жүз болсун деп башын алып таштайт. Ошентип, Абдрахман каракчы «бейиштен» түңүлүп кетип бара жатса алдында чоң кампа турат. Толтура буудай. Атынан түшүп каалашынча артып алып келетса бир боз үй турат. Үч баланын «ыңаа» деген ыйы угулат. Жетимдер экен. Аларга буудайын түшүрүп берип, өмүр боюнча каралашат. Ал ошонусу менен бейишке чыгат экен.

МАКАЛДАР

Бербес сараңдыгына – кетпес шүмшүк келиптир.
«Бербес ашым болсо» – дейт сараң.
«Он ай көчүп отур» – дейт шүмшүк.

ШАЙТАН МЕНЕН АЛДАР КӨСӨӨ

Шайтан адам кейпине түшүп алып келе жатса, Алдар көсөө жолугат. – Ии, кайдан – дейт – шайтан.

– Алсытан. – Эмесе минтип ар кимибиз өз алдыбызга баса бербей бирибизди – бирибиз көтөрүп албайлыбы – деп шайтан азгырып Алдар көсөөнүн мойнуна мингизи келет.

– Мейли дейт – көсөө, андай болсо ким улуу болсо минсин да, кичүү киши көтөрсүн – дейт. Сүйүнүп кеткен Шайтан – Мен жер жаңы каймактаганда жети жашта экемин, сен анда жок болсоң керек – дейт. Алдар көсөө ошол эле жерден басып жыгылат.

– Айланайын, ошондо менин 7 жаштагы – балам жоголуп кетти эле, сен турбайсыңбы – деп чап эле жонуна минет. Алдаткан Шайтан анда канчага чейин минишебиз – дейт.

– Мен эки ырды ырдагандан кийин эле сени кайра көтөрөм дейт көсөө. Шайтан сүйүнүп кыдыңдап жөнөйт. Көсөө үнүн даңылдатып, «ылдыйга», «ылдыйга» деп ырдай берет. Анын ылдыйгасы такыр түгөнбөйт. Айласы кеткен Шайтан сенин «ылдыйгаң» качан түгөнөт? – десе, Көсөө – Оо, мунун бүтмөгүнө көп бар эми көргүлүктү «өйдөгө» келгенде көрөсүн – дейт. Корккон Шайтан жалынып дүнүйө берип жатып кутулуштур.

ОРОК ОРГОН КЕДЕЙДИН АЯЛЫНЫН КОШКОНУ

Кедей оолугуп Баатыркан манапты туурап тирүүсүндө аялын кош деп кыйнайт. Ошондо аялынын кошкону:

Өйдө-төмөн басканың,
Өйүздөн дүмүр касканым,
Өтүп кеткен шүкүлдүү
Дүмүр касчу арстаным.
Балбаң-булбаң басканың,
Маңдайдан дүмүр касканым,
Өтүп кеткен турбайбы

Дүмүр касчу арстаным.
Төркүндөн алган көк торпок,
Уй болгондо өлсөңчү,
Эки канат кереге
Үй болгондо өлсөңчү!
Же Баатырканча эл бийлеп,
Бий болгондо өлсөңчү!
Жарма куяр челек жок,
Же талкан элээр элек жок,
Оргонуң орус орогу,
Өлүгүңдү көрөйүн
Обу жок өлүш болобу!?

Бехарстанов Дыйкан –
77 жашта,
Кичи – Кеминде турат.

ДЕҢИЗ ЖӨНҮНДӨ

Токмокто бекен жок Пишпекте топ болуп калат. Деңиз ал топто бий болуп калат. Бирок бийликке чакырса барбай калыптыр, кечигип калыптыр. Султандын атасы Далбай деген жаактууга жай бербеген, бир чечен киши экен. Кудай урган айылчы Данаке болсо болот эле деген экен. Ушул бийликке чыкканга. Солтодон Байтик бийликке чыккан экен. Бул кишиге эч ким айтыша албайт. Кудай урган Далбай болсо жашкы болот эле, Далбай келбей калыптыр деп кейип отурушат. Ошондо Деңиздин бала кезеги экен. Батыр, ушуга эмне сар-санаа болуп отурабыз, Байтикке мен эле чыга койсом кантет, мен деле бий болоюн. Эмесе «Күлүккө күн салганча, байталга бак берсин» деген, бийге чыксаң чыгып барып кел, барагой. Байтик тигиндей дөбөдө отузбайбы, чоң дөбө экен. Бер жагындагы кичине дөбөгө барып Деңиз отурат.

– Ой күн ысып кетти, күн ысый электе жумушту бүтүрөлүк, бу тынайдын бийи кайда, чыкпайбы? -дейт. Бул тынай – сарбагыш эли болгонун чыгардык баатыр, чыгардык – дейт.

– Ой, кана бейиңер?

– Бери жагындагы дөбөдө олтурат – деди. Ал ошондо көрө коюп: – ай бала, бийге сен чыктыңбы?

– Ии, мен чыктым. Чыксаң бери келбейсиңби, жашсыңго деди – дейт.

– Ошондо Деңиз: – элинде мендей бала болбосо алдагы жерде бок жегени отурасыңбы? – деди дейт. Ошондо Байтик сөзгө жыгылып чөнтөгүндөгү мөөрүн алып: – те, балам, ушул топко өзүң бий болуп өзүң бүтүрүп кет. Сага ырахмат – деп басып кетти дейт.

* * *

Кошойдун иниси Карауста деген болгон. Карауста ушул бөрү азыктан чыккан. Бошкой, Кошой, Карауста үчөө бир тууган. Молдосадыктын отунун алып жүрөт. Карауста бир күнү отунга барат. Көбүлгө, Көбүл деген бийик жерден отун алып түшүп келе жатат. Тампайган момун киши болучу. Далдайган чоң дагы эле. Далдайып түшүп келе жатса үстү жагындагылар карагай аттырып жиберсе карагай баягыны шыпырып кетиптир да ойго алып кирип кетиптир. Ойго алып кирип кетсе Караустанын тамтыгы калчу беле, бир саны бүт талкаланып калыптыр, ошону менен жүрүп, чирип өлүп калат. Караустаны эч ким капарына албайт. Кошой чыдай албай Кочкордогу Теңдикке (Деңиз) барган экен. Караустаны Шабдандын иниси Мамыттын баласы өлтүргөн да. Теңдик анын сөзүн угуп эми ушул күздө топ болот, ошондо кел деп кайта жиберет. Күз болот. Ошондо баягы Теңдиктин (Деңиз) бир сөзү бар эле, ошого барайын деп Кошакең жөнөйт. Топ Токмокто өткөн экен. Бийдин үстүнө тике кире албай Кошакең көпкө жүрүп калат. Бир күнү Теңдик бийлик кылып жатканда, баатыр Шабдан бийдин ишин байкайынчы деп үстүнө кирген экен. Ошондо Кошай эшикти ачып шыкаалап калат. Аны көрө койгон Деңиз-ай, алдагы баланы бери кийрип жиберчи дейт. Баатырды (Шабдан) карап алып Деңиз айткан экен: – баатыр, сиздин үстүңүз-

дөн айтылган арыз бар, тетиги баланын бир тууганы экен. Сиздин балдар отун алдырып жүрүп өлтүргөн экен. Ошонун кунун доолап арыз бериптир – дейт.

Шабдан ошондо – атаң көрү, тууганын тапкан экен дептир. Анда Деңиз айтат дейт.

Алда айланайың баатыр а, карагайга азынып өлгөн азык менен тууганым, жылкылуу азык сиздин тууган экен ээ.

– Кокуй, жүр, болду, болду Теңиз баатыр, жыгылдым деп Кошойду ээрчитип чыгып ошол топко келген чоңдордун минип жүргөн аттарынын ээрин шыпыртып тогуз атты айдаткан экен.

Эскертүү: Деңиз (Теңиз) Кочкордогу азыктан, бычтан уруусунан чыккан. Шабдандан мурда өлгөн. Сөзмөрлүгү менен көп топто бийлик кылган.

Төрөгелдиева Асылкан –
Чүй районунун
Калинин совхозунун тургуну.
85 жашта

ЛЕНИНГЕ

Жарыктыкка жеткирди
Жалпы эмгекчи кыздарын,
Жыргалдуу күнгө ээ кылган
Жашасын жолдош Ленин.
Кызыл ала гүл жайнап,
Бутагына куш сайрап,
Билимиң өссүн күнүгө
Жүрөгүңө от кайнап.
Тарбияга таанышып,
Таза билим алышып,
Социалга бет алып
Баралы эрте жарышып.
Күнүгө сабак окудуң,
Сабатсызды жоюуга
Сабатын өйдө көтөрүп,
Эркиндиктин доорунда.
Бардыгынан дап-даяр
Бар турмушту көтөрүп,
Барың жалпы билим ал!
Билимдүү болсок жалпыбыз,
Анан бизге ачылат

Социал үчүн даңгыр жол.
Кыш өткөндүн белгиси —
Кыргыяктен башталды.
Өкмөт чыгып орношуп,
Мурдагы өткөн замандын
Кыз сатуу иши ташталды.
Жаз болгондун белгиси –
Кар кеткенден башталды,
Өкмөт чыгып орношуп,
Залимдердин мурунку
Кан төгүү иши ташталды.
Өкмөт чыгып орношуп,
Эмгекчи күчтөр жыйылды,
Эски адат бары жыйылды,
Ортого күчтөр жыйылды.
Улуу Ленин доорунда
Өкмөт чыгып орношуп,
Чүйгө келип район
Актатып салды жайларды.
Бардык жайын шай кылып,
Артелге берди чайларды,
Арабыздан жоготту
Помещик, кулак, байларды.
Бул ырларым түз эле,
Жыргалдуу доорду куруучу –
Ленинге арналды.
Колхозчунун байлыгы
Кең курулуш курулду.
Аргымактай алчактай
Жылкысы өсүп чубурду.
Короодо кою эң семиз
Соолугу төлдөйт жылда эгиз,
Кубанып жаңы турмушта
Бардык жагы теп-тегиз.
Ферманын малы жайлоодо,
Төлдөп турган убагы,
Колхозчу малын кайтарып

Өрбүп турган убагы.
Алтындан кымбат пахтаңар
Албан иштеп актаңар,
Балдарың ойноп жыргаган
Жарашыктуу бакчаңар.

САНАТ

Жаман тууган белгиси –
Ачкыл ичсе мас болот,
Тууганы менен кас болот.
Опол, опол, опол тоо,
Ою келип чат болот.
Ойнобогон жамандан,
Бат эле көңүл жат болот,
Арсак, арсак арсак тоо,
Аягы келип чат болот.
Атадан алтоо болсоң да,
Сыйлашпасаң жат болот.
Минсе тулпар туякты,
Асынса зоот кыякты,
Алса бир аял ынакты.
Каз, торгойдой сайратып
Сүйсө бала чыракты.

КҮЙГӨН

Жоргонун терин кургатпай
Жол жүрөсүң секетпай.
Ичимдеги кебимди
Сен билесиң секетпай.
Күлүктүн терин кургатпай,
Күн жүрөсүң секетпай.
Көңүлдөгү ишимди,

Сен билесиң секетпай.
Үйдөн чыктым бешимде
Жетип келдим кечинде
Отурар экен эрбеңдеп
Ийри суунун ичинде.
Жакшыга кудай жар экен,
Сааганы жалгыз нар экен,
Үй бүлөсү батпаган
Жыртык үйү бар экен.

КОШОК

Кара-Тоо башы кар бекен,
Кайчы бир кулак нар бекен,
Кайрылып керээз айтпаган
Калкта бир сендей бар бекен?
Кызыл-Тоо башы кар бекен,
Кыпчы бир куйрук нар бекен,
Кылчайып элге келбеген
Кыргызда сендей бар бекен?
Асмандан тийген айдайсың,
Ак адырлуу сайдайсың,
Ак самоордун ичинде
Акимдер ичкен чайдайсың.
Көктөн тийген айдайсың,
Көк адырлуу сайдайсың,
Көп ичинде сүйлөсөң
Көк булбулдай сайрайсың.
Көктөн тийген ай кетти,
Көк адырлуу сай кетти,
Көп ичинде сүйлөгөн
Сөзүң бир шекер май кетти.
Асмандан тийген ай кетти,
Ак адырлуу сай кетти,
Өзүңдүн көзүң өткөн соң
Ак самоордон чай кетти.

Казактан алып бактырдың,
Кара бир кашка коёнду.
Эми кайдан табабыз
Азезил сендей оёнду.
Кытайдан алып бактырдың,
Кызыл бир кашка коёнду.
Өзүңдүн көзүң өткөн соң,
Эми кайдан табабыз
Азезил сендей оёнду.
Көк шумкарлар төштөнгөн,
Көк түлөк кыргызый көздөнгөн,
Ак шумкарлар төштөнгөн,
Алтын көз кыргызый көздөнгөн.
Калктан төмөн деги эмес,
Бектерден пейлиң кем эмес,
Акырет кеткен арамды
Айта берсем эрмегим,
Айтсак да бизге келбеген.
Минген атың кара кер,
Барсаң бир, барсаң бара бер,
Бейиштен орун ала бер.
Кийсең бир кийим жарашар,
Нурдун бир кызы талашар.
Нурдун бир кызы өзүнө,
Бир көрүнсөң көзүмө,
Көрүңбөсөң көзүмө
Ыразы болгун өзүмө.
Түндүгүнөн ай чыккан,
Түмөн журттан бай чыккан.
Көк-Дөбө чыгып жайлаган,
Көк-ала бээ байлаган,
Көк-ала бээнин кымызын
Көөкөргө куюп чайкаган.
Ак-Дөбө чыга жайлаган,
Агала бээ байлаган,
Ак-ала бээнин кымызын
Аякка куюп чайкаган.

Атакем өттү дегенде,
Инжил түштү Исага,
Даарат түштү Мусага.
Атакем көзү өткөн соң,
Сынды го алтын босого.
Биз ыйлабай ким ыйлайт,
Боз ала торгой болучу,
Босогого конуучу.
Босогоң сенин жарылды,
Өткөндөр кайдан табылды?
Сарала торгой болучу,
Сандыктарга конуучу.
Сандыгың сенин жарылды,
Өлгөндөр кайдан табылды?

АСЫЛКАНДЫН ЧАЛЫНАН ҮЙРӨНҮП КАЛГАН ЫРЛАРЫ

Жыргалда элим башкарган,
Ишмер чыкты биздерден,
Жеңиштүү болгон дүйнөдө
Иштер чыкты биздерден,
Кызыл чекти кайтарган,
Армия чыкты биздерден.
Курч, кайраттуу болушка,
Тарбия күчтүү биздерде.
Балбан билек майышпас,
Жерлер чыкты биздерден.
Бардык ишке пайдалуу,
Кендер чыкты биздерден.
Бардык элге тил болуп,
Газета чыккан биздерден.
Фабрик, зооттон жасалып
Кездеме чыккан биздерден,
Арыштап алып жүгүргөн,

Тулпар чыккан биздерден.
Куюн менен жарышкан,
Шумкар чыккан биздерден.
Стаханов ударник,
Балбандар чыккан биздерден.
Эмгеги үчүн орденди,
Алгандар чыккан биздерден.
Жаңылбастан иштөөгө,
Закон чыкты биздерден.
Законсуз ишти кылбаска,
Тартип чыккан биздерден.
Түрдүү жеңиш өскөндү,
Колго бердиң Ленин,
Кайраттуу болуп өсүүнү,
Жолду бердиң Ленин.

Эмгекчинин баарысын,
Жашы менен карысын,
Жыргалдуу күнгө жеткирген
Миң жашасын Ленин!

Күн нурундай жаркырайт,
Колхозчунун турмушу.
Орундалып чыңалды,
Күндөн-күнгө жумушу.

Эмгегиң толук нак болду,
Колхозчу элге бак конду,
Арам, зыкым, бузуктар
Арабыздан жат болду.
Алтындай ак шахтабыз
Ачылып гүлдөп кулпунду,
Эркек, аял биригип
Жарышып ишке умтулду.
Кызышып иштеп эпкиндүү
Кызыл орден тагынды.
Жолбашчыбыз Ленин

Ачты элим багынды.
Кубанышып колхозчу,
Кулпунган баркыт кийинди.
Куунап көңүл жайдары,
Күндөй жаркып сүйүндү.

ШАМЕНДИН УУЛУ БАЛБАС ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК

Жылкы ичинде кула атты,
Кудайым бутун сый атты,
Бала болуш Балбакты
Курдаштарын ичинде
Кубат уулу суратты.
Карыганда Шамен ыйлады,
Кадырыңды сыйлады.
Кереге жантай жыгылды,
Кереге башы тыгылды.

ЫРЛАР

Эсенин тилеп жаңындын,
Эңсеп, эстеп сагындым,
Жоругуң самап мен жүрөм
Сапар кеткен жарымдын.

Теңтуштарың көргөндө,
Тамашаң түшөт эсима,
Таалайлуу болсом мен дагы
Түгөйүм келер элине.

Таң тамаша каткырык,
Таалайлуу элди шат кылып,
Көсөм айткан улуу сөз
Акылда ойлоп жат кылып.

Көчөдө майрам болот – деп,
Башында айткан камды жеп,
Эмгек кызуу кайнады,
Бардыгы согуш үчүн – деп.

Далайы жоодо кармашты,
Дария болуп кан акты,
Дүйнөгө чыккан атагы
Орустан алды сабакты.

Согушта кыргыз баласы,
Душман менен кармашты,
Жол баштап орус элибиз
Бирдиктүү достук жаратты.

Жеңиштүү согуш аяктап,
Желбиреди ал байрак,
Жергелүү элим кубанып,
Жадырадык майрамдап.

Эскертүү: Айткан киши картаң болгондуктан
анчалык иреттүү болбой калды.

Ормокоева Айша –
Чүй районун
Калинин совхозунда жашайт.
61 жашта.

КӨРҮШҮҮ

Өрдөк моюн карала ат,
Өрдү көздөй жутунат.
Өлөрман экен кайнатаң,
Өзгөчө сөздү көп айтып,
Бу жагынан кутулат.
Кыргоол моюн кызыл ат,
Кырды көздөй жутунат,
Кыйын экен кайнатаң,
Кыйын сөздү көп айтып,
Бу жагынан кутулат.
Алты канат ак үйүң
Аркасынан капшырдык,
Арам кантсин кайнатаң
Алганыңа тапшырдык.
Жети канат ак үйүң,
Желкесинен капшырдык,
Жерге кирсин кайнатаң
Сени жердигиңе ташырдык.
Кайнатаңды биз айтсак,
Бийикке тууган кумайык,
Өз атаңды биз айтсак
Бийге тууган ылайык.

Кыз бийке, кайнатаңды биз айтсак:
Боорго тууган кумайык.
Өз атаңды биз айтсак,
Болушка тууган ылайык.
Алтымыш ирик, алты атан,
Айдап келсе кайнатаң,
Алты атанга жүк артып,
Айттырбайт беле өз атаң.
Жетимиш ирик, жети атан,
Жеткирип келсе кайнатаң,
Жети атанга пул артып
Жеткирбейт беле өз атаң.
Кайнатаңды айтамын
Кара кой союп илдирди
Ит экенин билдирди.

КӨРҮШҮҮ

Күңгөйдөгү булагым,
Күрп алышкан ынагым.
Тескейдеги булагым,
Термелишкен ынагым.
Ынагымдын айырган
Чокой күйөө чунагым.

КОШОК

Алты бир боолу ак шумкар,
Асманды көздөй дайырдың,
Артындагы каракаш
Атадан эрте айырдың.
Жүрсүнүңдү жүдөттүң,
Ак берметтей үбөлттүң,
Айласын жаман түгөттүң.
Айшакеңи аңкайттың,

Ага-сиңди салпайттың,
Ак үйүңдү жалпайттың.
Учун бир, учун учтайын,
Мүнөшкөргө табылгыз
Учу болот курчтайым.
Бозум түлөп куштайым,
Саяпкерге табылгыз
Кайнатам кара мурчтайым.

Карипов Обозбай –
Чүй районунун
«Санташ» колхозунундагы
Ак-Сай айылында жашайт.
49 жашта

ЫРЛАР

Кызыгам сенин үнүңө,
Уксам деймин күнүгө,
Акылдаш качан канамын
Жашчылыктын күчүнө.

Жүрөгүм согот токтобой,
Башкалар сага окшобой,
Кайсы күнү жыргаймын
Жүрөктөн арман козгобой.

Өлкөнүн көркүн сүрөттөп,
Жолдошторго айтып кел.
Аскердиктен бошонуп
Көкүрөктөн таркайт чер.

Келсең эркем батырак
Көрсөм деп жүрөк ашыгат.
Ушунчалык берилип
Жүрөктөн жалын албырат.

Москва ичи кооз болот,
Машина жүрөт ойдолоп,
Аскерден келсе деп айтсам
Махабат оту козголот.

Жогору конгон көп айыл,
Таппаймын сени жалжалым.
Кантип сени унутап
Гүлбурак жана Гүлкайыр.

Жеңилет деп душманым,
Аскерге алды бүт барын,
Жүрөктү өйкөп бул турмуш
Көбөйдү ичте от жалын .

Болотунай саймалап
Бергендеги белегим,
Коштошууга өзүңүз
Келгендеги белегим.

Театр жана киного
Баргандагы белегим,
Арманда жашты көп ойлоп
Калгандагы белегим.

Май түнүндө антташып
Тургандагы белегим.
Сур булуттар ай нурун
Баскандагы белегим.

Окуганым беш айлык
Ойлосом күйөм муңайып.
Арада күндөр аз калды
Бел байлап курбум чыдаймын.

Күкүк да күкүк мен күкүк,
Алыскы сизди мен күтүп,

Алыска кетип калды деп
Калдыңбы менден түңүлүп.

Жаныңдай көрүп айтып жүр
Жолдошундун белегин.
Ушул каттын ичинде
Жалыны кетти денемдин.

Ардактуу жолдош аманды,
Арнап жаздым саламды,
Маектешип иш кылсак
Турмушта болгон абалды.

Тилек кылсам кудайдан,
Жете албай жаным муңайган.
Жаш курбума мен жетип
Арылам качан убайдан?

Ашепке айтсам тарынба,
Ашкере салдың жалынга,
Уктаганда түшүмдө
Жүрөсүң менин жанымда.

Капа болдум канчалык
Кат келсе деп самадым.
Канчалык көңүл сергитет
Катка келсе саламың.

Баштайын ырдын башкысын,
Басалы жаштык баскычын,
Бергим келет колуңа
Жүрөгүмдүн ачкычын.

Ойлогон максат ашабы,
Жазамын качан капамды?
Жаракөр Какен бир сен деп
Жаш жаным менен армандуу.

Окуганым факультет,
Ойлосом жүрөк зырг этет,
Аман келип аскерден
Ичтеги сырды бир чечсек.

Жаш баатыр деп аталып,
Аскерден курбум сен келсең.
Турмуштун көрүп жыргалын,
Жаныңда жүрсөм мен курбуң.

Февралдын онунда,
Армийга жөнөдүң.
Тууганым деп ишенген,
Аркамда жалгыз өбөгүм.

Августун аяк ченинде,
Жарчылыкка келдиңиз.
Таанышуу үчүн «Ж» га деп,
Печеттеп катты бердиңиз.

Бой туруп биз менен,
Кеттиң Какен аскерге.
Аскерликти бүтүрүп,
Келесиң качан жар бирге.

Окуганым физимат,
Ойлосом ичим тызылдап.
Кадырлаш сизге жеталбай
Турамын минтип жан чыдап.

Кызыл посто сиз туруп,
Өлкөнүздү коргойсуз.
Тынч жаткан бизге кол салган,
Бузуку гитлер оңбосун.

Алыскы күңгөй кең жайлоо,
Капталында бийик зоо.

Кадырлаш сизге жеталбай
Күкүк, Зейнеп болдук го.

Баатыр болуп келүүңө,
Тилектеш болот биздин эл.
Берлинге барып туу сайып,
Жеңиштүү болуп эсен кел .

Жеңиштүү болуп жаштардан,
Элиңе эсен кайтыңыз.
Фронттогу жаштарга,
Бизден салам айтыңыз.

Сиз өндөнгөн жаштардан,
Кетти го мурда эчендер.
Мурдагы элдер сүйүнөт,
Жеңиштүү болуп келсеңер.

Июнь, июль айларда,
Беш айлыкты бүтөбүз,
Баатыр болуп элине,
Келүүңүздү күтөбүз.

Германдан элди сактоого,
Болорсуз катуу темир чеп.
Айып этпе жан курбум,
Ушул биздин айтар кеп.

Ак жибектен көйнөктүн
Акыреги бош энди.
Аскерге кеткен жатасың
Асылкеч курбум кош эми.

Турасыңбы жан бирге,
Кызыл жака тагынып.
Аскерден качан келет деп,
Жаш жарың жүрөт сагынып.

Кыялың артык байкаса,
Кыйналамбы жалганда,
Кылыкташ менен бир жүрсөм
Арманым жок кудайга.

ЛЕНИН

Социалисттик заманда,
Машина менен жерди айдап,
Жумушчулар табына
Боштондук үчүн жол издеп,
Социализм курууга,
Маркс чыккан бел байлап.
СССР жердин ордосу,
Бел байлаган Маркстин
Энегльс болгон жолдошу.
Ошондо кылган иштери,
Эми көзгө көрүндү.
Маркс менен Энгельс
Максатына жете албай,
Аттиң көрдү өлүмдү.
Маркстан калган бу жолду
Изүүлдөй Ленин тааптыр,
Эмгекчи элди үгүттөп,
Тизгинди колго алыптыр.
Акылман Ленин атабыз,
Айтып бир элге билгизди.
Ээрчитип элин жетелеп,
Улуу бир жолго киргизди.
Үгүттү текши жүргүзүп,
Үлгүлүү билим билгизди.
Лениндин жолун билишип,
Эртелеп элиң тырышып,
Жапа тырмак киришти.
Киришкен даңкы чоң болду
Билбегенди билгизген,

Акылман Ленин дүң болду.
Жалпы улутка бип-бирдей
Лениндей башта ким болду?
Темирдей курду бирдикти,
Тепетең кылды улутту.
Текши баары уюшуп,
Теңдикке эми жетишти.
Ленин түзгөн жол менен,
Душмандын баарын жеңишти.
Атагы чыгып Лениндин,
Бар улутка жетишти.

БАЛЫК МЕНЕН АЙТИКЕНИН АЙТЫШЫ

Балык:

Пайгамбар, сааба байыркы өткөн,
Наманган ылдый дайра өткөн,
Адам ата, ово эне,
Эрден бүткөн турбайбы.
Азиреил периште,
Желден бүткөн турбайбы.
Ак пайгамбар, Мухаммет,
Айырдан бүткөн турбайбы.
Он сегиз миң ааламдан,
Мурда бүткөн турбайбы.
Азирейил жалаңкыч,
Сурнайдан бүткөн турбайбы.

Айтике:

Сен кара жолтой Бекмурат,
Айта турган кеп турат.
Бекмурат бокту жеп турат.
Чаар китеп тилин билбейсиң,
Эртеги, Чалыяр сөзүн сүйлөйсүң.
Бал китепти билбейсиң,
Пайгамбар сөзүн сүйлөйсүң.
Баш капырсың Бекмурат,

Кара комок тезектей,
Өчкөнүңдү айтайын.
Калайыкты кыдырып,
Көчкөнүңдү айтайын.
Сен көк байталың токудуң,
Солтодон тезек чокудуң!
Сарууну барып сапырдың,
Кушчунун барын куруттуң,
Сарыбагышты унуттуң,
Ажыбекти аймадың,
Алды-кийиниң жалмадың.
Кара сартты кайсадың,
Ныязбекти сыйпадаң,
Өзүң нече жашадың?
Минген атың жээрде,
Сенин үйүң не жерде?

Балык:

Өлгөндүн несин айтасың,
Айлыңдан киши өлбөсө
Атаң кана, Айтике?
Элиңден киши өлбөсө,
Энең кана Айтике?
Көчкөндүн нечен айтасың,
Тантык болуп кайтасың.
Калайыкты кыдырып,
Ногой көчкөн эмеспи.
Каба-чакыр журтунан,
Чаной көчкөн эмеспи.
Менин үйүмдү не үчүн сурайсың
Тантык сөздү курайсың!
Минген атым торудур,
Менин үйүм сураган,
Маңдайыңдын шорудур.
Менин үйүм сурасаң,
Манастын тиккен багында,
Кең-Колдун маңдай жагында,
Төрткүлдүн төмөн жагында.

Төрөлгөн элдин барысы,
Өлө берет карысы.
Жүзгө чыккан Ниязбек
Жүдөгөндөн өлбөйбү!
Токсондогу Карасарт,
Томолонуп өлбөйбү,
Кудаярга сарт кылды,
Ажыбекке дарт кылды.
Анын несин айтасың?
Ырысы жок адамдын
Карысы өлбөй, жашы өлөт,
Катыны өлбөй, кызы өлөт.
Сен жаштын баарын жалмайсың
Өлгөндү менден көргүдөй,
Жакамдан не үчүн кармайсың?

АР КЫЛ ЫРЛАР

Анттуу сөздөн козгоюн,
Арага башка кошпоюн.
Көңүлүң сүйсө башканы,
Каршы жок, жолуң тозбоюн.

Мен жүрөм сизди келет деп,
Жасаган тилек болор деп,
Убадада мен жүрөм,
Сүйгөндү көзүм көрөм деп,

Аскерликтин жолунда,
Мылтыгы бардыр колунда,
Жаралыппыз армандуу
Аскерликтин доорунда.

Арада душман болбосун,
Душмандык кылган оңбосун,
Эсен келер күн барбы
Алыстагы жолдошум.

Канаттууга кат жазам,
Канатына кол басам,
Кайыптан жардам болду деп
Канагат кылып мөн жатам.

Алыста курбум сен калып,
Отурам сизге кат жазып,
Келеби деп караймын
Батыш жакты көз талып.

Ак кагаз менен угарсың,
Барса акең кабарын.
Кабарым менен жиберген
Оттон ысык саламым.

Атайы сизге мен арнап,
Кат жазамын кагазга.
Кабарымды угарсың,
Катым сизге бат барса.

Капа болдум кайгырып,
Калдыңбы мага тарынып,
Кадырыңды биле албай
Калдым бекем жаңылып.

Көл үстүндө пароход,
Жүрүп турган атыбыз.
Жетти бекен биз жазган
Кадырлашка катыбыз.

Асмандан учкан ылачын,
Айтамын сөздүн ырасын,
Далалат кылып канчалык
Жайсам жетпейт кулачын.

Сен кызыл гүл бактагы,
Күн кечкирип батпады,

Сени менен бир жүрбөй
Арманым толуп жатпайбы.

Батырак жеңип душманды,
Айлыма жаным сен келсең.
Окуп бүтүп окуумду
Мугалим болуп мен келсем.

Саруу болду басканым,
Ойлосом сизди жатпадым,
Ойлосом жолдош өзүңдү
Кайгыдан көзүм ачпадым.

Окуганым 8 саат,
Негиздүүсү төрт сабак,
Ишке ашар күнү бар бекен
Биз ойлогон кең талант.

Бук болуп ичте жыйылган,
Ачылат качан арманым.
Түбүнө качан жетемин,
Ойлогон терең санаамын.

Зым карагай эки чат,
Башынан булбул куш учат.
Кырсыктан кудай сактаса,
Эки жаш жүрүп кошулат.

Аң өстөн башы Жаңы-Жол,
Ашыга жазган катым шол,
Ар качан сизди унутпас
Убадаңа бекем бол.

Лекция башталат,
Эсине түшүп жаш талант,
Ал сабак чыгып эсинен
Кадырың ичте сакталат.

Ак кагаз бетин сыялап,
Ашыгың сага кат жазат,
Жакшысызбы сүйгөнүм
Жүрөсүңбү саламат?

Мухабат тили тилсиз тил,
Жүрөгүм сүйөт сырын бил,
Жүрөгүм күчтүү, тил күчсүз
Болбосун жүрөк зары сил.

Тилекке жетсек бир кезде,
Болосуң жанга барабар.
Ал тилекке жеткенче
Болбосун жүрөк жарадар.

Эртели кеч басамын,
Эригип жанып талыкпай.
Өтөбүзбү жалганда
Мундук менен Зарлыктай.

Эмне айла кылайын,
Ичиме толду муңайым,
Жаш тилеги курч дешет
Жеткирер бекен кудайым.

От болуп күйгөн жүрөгүм,
Оттон ысык илебиң,
Берер күнү болобу
Азыркы жаштын тилегин.

Түздүм сизге планды,
Жаш жүрөгүм кубанды,
Жаштардын зарын, тилегин
Жараткан өзү угабы?

Жайкалып чыккан ыраң чөп,
Жел жүрсө толкуп теңселет,

Карааныңды көргөндө
Толкундап согот жаш жүрөк.

Кат жибердим почтодон,
Кантейин сизге кошпогон,
Калкыбызда далай бар
Экөөбүзгө окшогон.

Сагынычтуу салам кат,
Почто менен баратат,
Арада душман көп эле
Алууга кылгын далалат.

Кат жазып сизге берүү үчүн,
Конвертке чаптадым.
Кат менен кошо барууга
Конфетке батпадым.

А тамга келет башына,
Ашыгам аскер жашыңа,
Аскерге барар убагың
Турбадың бир аз кашыма.

«А» тамга жанды дегдетет,
Тилекке жетер күн барбы?
Андан кийин «Б» тамга,
Ашыктык керек ар жанга,
Ушунчалык болгон соң
Убадаңды бек карма!

«Б» тамга келет катарлаш,
Асылым бала кыйгач каш,
Күкүк менен Зейнептей
Өтөбү кайран биздин жаш.

Аягы болсо атыңдын
«Т» тамга менен токтолот.

Кадырлаш сени санасам
Убайда ичим чок болот.

Ушул катым аркылуу
Далай максат билдирем.
Антыңды эстеп билсин деп
Ойлогон бойдон мен жүрөм.

Жаштыкка жаным жетти деп,
Ойлогун курбум кепти деп,
Убаданды унутпа
Ойлоймун секет эстүү деп.

Эстелик үчүн мен жазып,
Ак кагазга кол басып,
Ушул жазган ырымды
Окуп койчу чер жазып.

Армандуу ырды жазамын,
Кантип көңүл ачамын,
Өзүң менен бир жүрбөй
Мен ушуга капамын.

Жүрөк каным сен үчүн,
Сыя кылды каламым.
Сыясы каны катымдын
Унутулбас саламым.

Сен калемсап, уручке,
Мен капамын бир ишке.
Кандай адам бел байлайт
Күнүмдүк ойноп күлүшкө.

Толкунданып ыр жазган,
Жолдошундун өз колу.
Ичине тарткан кызыл гүл,
Жүрөктө сырдын борбору.

Көпмө менен чалчыктан,
Көңүлдү санап зарланткан,
Көрүшкөнчө саламат
Болор бекен алтын жан.

Кызыл гүл жаштык ачылган,
Жалбырагы жашылдан,
Жаш булбулдай сайраган
Бутагына сайраган.

Жабышпайт күмүш калайга,
Жазганбы кудай таалайга.
Капасыз кылып жаратып,
Тилегин берет кандайга.

Кат аркылуу кабарым,
Кагазга жазган саламым,
Ар ким тилейт турбайбы
Алтын жандын аманын.

* * *

Өзөнгө өскөн гүлдөйсүң,
Өзүмө тийген күндөйсүң,
Келечектик өмүрдө
Кол кармашкан түгөйсүң.

Жакшы болсо жолдошуң,
Асыл башың кор болбойт.
Алымдуу болсо элине
Жаман деп аны ким ойлойт.

Теңтуш курбум жанымсың,
Денемден чыккан жалынсың,
Жүрөгүмдү дегдеткен
Жүрүп турган канымсың.

Жыл болжотуп айтууга,
Акылым жетип чектелбейт,
Айтар элем болбосо
Табийгат мага эрк бербейт.

Асманда булут болбосо,
Бүркөлүп кайдан күн жаасын.
Сырдашкан жарың болбосо,
Бугуңду сенин ким жазсын.

Покровка, Кызыл-Суу,
Атыр менен жүзүң жуу.
Ушул кайсы дегенсип,
Унутуп койбо жан курбу.

Көп элден артык жүзүң бар,
Кошулуп айткан сөзүң бар,
Жабыккан жандан жаратып
Жазган ырды тозуп ал.

Теңтуштукту санаса,
Адамдын көөнүн бөлгөндөй.
Жүрөсүңбү дениң сак
Кадырың өзүм көргөндөй.

Кат жазам сүйгөн жарыма,
Ичим сүйүп, көңүл ак,
Капаланбай кара көз
Жүрөсүңбү дениң сак?

Ала болсо душмандын,
Айта турган кеби го.
Душманга такаат кылармын,
Эгер турсам деним соо.

Күндүз сени ойлосоң,
Уктасам чочуп ойгоном.

Ачык катты жазалбай
Жаман атты мен болом.

Жашагым келбейт жалганда,
Жалынсыз отко жанганда,
Жыргалын көрбөй бир четин
Арада туулуп калганга.

Катыңды окуп турамын,
Кайгыңды тартып куурадым,
Кайдыгер киши мен болуп
Каттоочудан сурадым.

Жалындуу ысык денемдин,
Өскөнү жакшы көңүлдүн,
Тилегине жетпесе
Кереги канча өмүрдүн.

Айылда жүрөм амал жок,
Армандуу болуп ич толкуп.
Армандуу болсом кантейин
Аларым алыс эл коргоп.

Капалуу болду жүрөгүм,
Капада минтип жүрөмүн,
Капалуу күндөн кутулуп
Качан ойноп күлөмүн.

Мурунку эмес жаш жаным,
Кайдагы ишти баштадың,
Кайгы менен өтмөкпү
Кайран менин жаш жаным.

«Д» деген сенин атың а!
Азапты салдың башыма.
Жооп бергин батыраак
Ушул жазган катыма.

Кош, кош жаным кош, кош, кош,
Элдин баары бирге окшош.
Билимдин алгын негизин
Ал дагы болор сага жолдош.

Привет сизге жиберем,
Чалкыган күчтүү деңиздей.
Кадырын билип кат жазгын
Саламым кетти сени издей.

Акылдашым мен үчүн,
Айдайсыңго бир өзүң.
Күндү күндө күлүңдөп
Эстен кетпей жүрөсүң.

Эсен келип элиңе,
Жүрбөдүм мен кубанып,
Жалын менен дем алып
Жүрөктөн ыр чыгарып.

Армия болуп алыста,
Кеткен сенсиң арстан.
Аман-эсен барсыңбы
Сүйгөн курбум даанышман?

Кайратың жыйып боюңа
Чалкыгын аккан деңиздей.
Тезирээк келер болсоңчу
Жолдошу жок дегизбей.

Кандай адам чыгарды,
Жашчылык сүйүү дегенди.
Ушул айткан эки сөз
Жалындатты денемди.

Көрөмүн качан жалдылдап,
Сүйгөнүмдүн өз бетин.

Бул кордукту эч качан
Көрбөдүк эле бир четин.

Ааламга жарык нур берген,
Сталин берди тарбия.
Өлкөсүн жоодон сактаган
Ашыгым кызыл Армия.

* * *

Сүйүү, сонун, сүйүү кызык баарыдан,
Сүйгөн курбум сени эстейм сагынам.
Жүрөгүмдү таасир этти ушунча
Сүйгөн курбум саган качан жолугам?

Чындыгында мен кызыл гүл жайнаган,
Булбул болдуң бутагымда сайраган,
Атыр жыттуу ажыратты гүлүмдөн
Оңбос гитлер биздин бакты байлаган.

Кадырлашым капа болом ойлонсом,
Кадырыңа жетемин дейм өлбөсөм,
Ушул ишти аткаралык экөөлөп
Көңүлүңдү башка жакка бөлбөсөң?

Сен гүлүмсүң колумдагы кармаган,
Сен үнүмсүң булбул болуп сайраган,
Кубанычта көркүм сенсиң бозоюм
Кызыл ала гүлдөй болуп жайнаган.

Сен кара көз бактым жана таалайым,
Сен кара көз көзүм жана маңдайым,
Эки жашты бирге кылып кошпогон
Билбейм эркем бул турмуштун кандайын.

Алтынымсың, таалайымсың, нурумсуң,
Мен гүлүңмүн, сен сайраган булбулсуң,

Өмүрлүкө өмүр гүлүн кулпунктан
Түбөлүкө кол кармашкан курбумсуң.

* * *

Асмандап учкан бала куш
Канаты талса конбойбу
Чыкпаса максат ордуна
Арманым ичке толбойбу.

Канаттуу куштун учкучу,
Каркыра деген куш экен.
Айып көрбөй окуп кой
Аягы ырдын ушу экен.

Колумда жаштык таалайы,
Эсиңде болсо окуп кой.
Эсиңде барбы баягы,
Түгөндү ырдын аягы.

Каракол менен Балыкчы,
Айтайын болгон тарыхты,
Ар нерсени көп ойлоп
Жаш жүрөгүм талыкты.

Жалындатты жаш жанды,
Учурашпай калышың.
Кантип актайм аныңды
Мойнумда сүйүү карызын.

Маңдайымда жаркырап,
Күйүп турган фонарым,
Абалың кандай жолдош деп
Көңүлдү ачар ынагым.

Кызыл, тазыл жайнатып,
Гүл жараткан аккан суу,

Ушул гүлдөй асмандап
Бийик учкан мен ак куу.

Ак куу болуп мен учсам,
Аскасы бийик асманга,
Кантейин курбум көнөбүз
Маңдайга алда жазганга.

Он жети жашта курагым,
Азыр гүлдөөр убагым.
Жолдошум кетти алыска
Кайгылуу болуп турамын.

* * *

Сарууга келдим окуу үчүн,
Ар кайгыны көп ойлоп,
Капалуу болуп турамын.

Саруунун ичи калың бак.
Санасам ичим жалындап,
Кырсыксыз милдет аткарып
Жүрөсүңбү саламат?

Кадырыңды санасам,
Түн уйкумдан козголом.
Тарынбайм кантип кудайга
Экөөбүздү кошпогон.

Күйгөндөн айтам бир сабак,
Күйүтүң күчтүү ай тамак,
Күйүтүңө чыдабай
Айтмак болдум сөз жамап.

Адамда жоктур борумуң,
Алкымың апкак эң сонун,

Артыкча ичти сыздатат
Жылмайып күлүп койгонуң.

Азабың тартып ар убак,
Айта жүрөм бир күнү.
Азаптуу күндөн кутулуп,
Кошулсакчы бир күнү.

Саргайып ойлоп күнү-түн,
Санаанын суусун ичемин,
Айланып жылдар өтсө да,
Ардагым сени күтөмүн.

Душманга элди кор кылбай,
Дуулаган күндөн айырба,
Какшатып мени салбагын,
Караңгы түндө кайгыга.

Убайым санап күнү-түн,
Уктабай жылды санаймын.
Сабырың күндөй ачылсын
Садагаң кетип калайын.

Агарган тоонун боорунан,
Ак шумкар учуп өтүптүр.
Ары жок шүмшүк фашистер
Убадасын бузуптур.

Аскерге кеттиң аттанып,
Алышкан жоого бет алып,
Аман бир болсо келерсиң
Ак шумкар куштай айланып.

Көгөргөн тоонун боорунан,
Көк шумкар учат шарп этип,
Көз көргүз кеткен жолдошум
Качан бир келет жарк этип.

Кат жазамын эскерме,
Катымды окуп эстерге,
Кошуларбыз жолдошум
Табийгат кошкон кездерде.

Биздин бир айыл алкымда,
Аптабы жок салкында,
Аскерге кеткен агайым
Кошулар бекен калкыма.

Кадырлашым жолдошум,
Кадимки ишиң оң болсун,
Каршы жоого кирерде
Табийгат өзү жар болсун.

Суу боюнда теректи,
Бойлогонум жок эле,
Аскерге акем кетет деп
Ойлогонум жок эле.

Көл үстүндө пароход,
Стансага токтолот.
Мен акемди санасам,
Жүрөгүм каптан козголот.

АСКЕРГЕ КАТ

Ушак угуп, ойго батып калдыңбы?
Урматы күч, убададан тандыңбы?
Келсе дагы балдак менен келет деп
Сүйгөн секет, сүйгөн мени чандыңбы?

Кара ниет душман айтса, ушактап,
Кайрат кылгын ыйлабагын бышактап,
Караңгыда, айлуу түндө ойгонуп
Мен экен деп жаздыгыңды кучактап.

Коштомолуу кош булак,
Коштоп атым сугардым.
Кош кара көз жалжалым,
Ырдап казал чыгардым.

Сүттүү - Булак Кызыл-Суу,
Жыпар менен бетиң жуу.
Бурдаган жыпар биздики
Муңканган жүрөк сиздики.

Мен да бир, адырдагы ак буудай,
Секетиме кош кудай,
Секетиме кошпосоң
Сендиретпей ал кудай.

БЕКБЕКЕЙ

Бекбекей качты бел ашты,
Артынан, саксакай кууп адашты.
Ийнемдин учун майтардым,
Бүгүн короо кайтардым.
Ийнемдин учун түзөттүм,
Бүгүн короо күзөттүм.
Укуругум долоно,
Ууру, бөрү жолобо!
Камчымдын сабы долоно,
Капыр ууру жолобо!
Ууру келсе ууштайбыз,
Бетин айра муштайбыз
Бекбекей у-у-у
Бекбекей я - а - а
Бекбекей, саксакай у - у- у
Бек бол а - а - а
О бек бол туу - уу - айт.

АР ТҮРДҮҮ ЫРЛАР

Айта берем өлөңдү,
Айтат ар ким көргөндү,
Алыстыгын ким билет
Көрбөсө өөдө-төмөндү.

Мен жазамын түрдүү сөз,
Эшиткенде күчтүү сөз.
Жаза берем ар кезек,
Учар канат түрдүү сөз.
Өттү, кетти тар заман,
Өткөн күнүң наадандык,
Издечүүсүң жамандык.

МАКАЛ-ЛАКАПТАР

1. Эл мазар, элден чыккан азар.
2. Өлөр эчки койчунун таягына сөйкөнөт.
3. Бетке айткан сөздүн заары жок.
4. Укпайт деп ушак сүйлөбө,
чыкпайт деп ууру кылба.
5. Миң ооз бир болсо, бир ооз тек турат.
6. Бирөөнүн өзү баатыр,
бирөөнүн сөзү баатыр.
7. Бөрү жок тебе, бөрк ичинен чыгат.
Тозокко үйрөнгөн, от чачышып ойнойт.
8. Бекердин чолоосу жок.
9. Бир жакшы бар, – элдин камын жеген,
бир, «жакшы» бар – элдин малын жеген.

* * *

Мал ордуна сатылган,
Эл элек го аялдар!

Сагамын десе жашынган,
Кыйын иш өткөн башыңдан.

Он үч жашта кудалап,
Он төртүбүздө берчү эле.
Ошондой кыйын турмушту
Бир аялдар көрчү эле.

Байбичеси бакылдап
Башта карап турчу эле.
Бир жериңен жаңылсаң,
Жүндөй сабап урчу эле.

Кан тырмактар өткөндө,
Какшап ыйлап жүрчү элек.
Зулум байдын тушунда
Качан эле күлчү элек.

Күлмөк турсун бурулуп
Эшикке басып чыкчу эмес.
Эзилип жүргөн аялдар
Эч жакшы кеп укчу эмес.

Зулум байдан кутулуп,
Жарыкка чыктык жабылып,
Жылдан-жылга биздерге
Сонун болду жаңылык.

Советтин колу кең болду,
Жалпысынын сөзү эл болду.
Эркек менен аялдын
Укуктары тең болду.

Жогорку улуу советке,
Аялдардан шайладык.
Жарыкка чыгып, жалпы улут
Гүлдөй өсүп жайнадык.

Машинаны айдаган,
Нечени чыкты аялдан.
Жалпынын ишин жүргүзчү
Чечени чыкты аялдан.

Ушунчалык көтөрдү,
Жалпы улуттун санаасын.
Жашылдатып гүлдөттү,
Жалчы, жарды баласын.

Илгеркидей сатылбай,
Сатамын десе жашынбай,
Кор кылбай бизди Сталин
Карап турат башындай.

Комсомолго кирем деп,
Кыз келиндер камынып,
Партияга баарысы
Өтүп жатат жабылып.

Кары кемпир, карган чал,
Окуп жатат өбөктөп.
Ак ниет менен иштешет
Сталинди көрсөк деп.

Сталин биздин бак болду,
Бүрдөгөн алтын шак болду.
Жыргалчылык турмушта
Кубаныч ичке жык толду.

Баарыбызга бак берген
Улуу Сталин атабыз
Узун өмүр жаша деп
Урматын тилеп жатабыз.

Сагымбаев Ысырайыл –
Кичи-Кеминдеги
Боролдой кыштагында жашайт.
88 жашта

ЭКИ БИР ТУУГАН (жомок)

Илгери бир эки бир тууган бар экен. Бирөө абдан кедей экен да, бирөө бай экен. Бирөөнө бирөө айбы жок экен. Бир күнү кедей отун жарып алайын десе, унаасы жок, балдары чыркырап ыйлап турган убактысында катыны айткан экен:

– Сен бар, агаңдан бир унаа сура, отун түшүрүп алалык, бир унаанын күчүн берер – дейт.

Агасына барган экен. -Эми кыш кирет, менин отун-суум жок, бир унаа бериңиз -дейт.

– Алда ит ай, алда ит ай, атаң көрү сенден кантип кутулам, атаң көрү. Мен сени жарды кылган жок элем го, атаң көрү, эмесе бар, тору атты алып бар, алып барып отунуңду тартып, анан кайра бат алып келгин, – дегенде эле баягы кедей сүйүнүп кетип атты алып кетип калыптыр да, каамытын унутуп калыптыр. Барат, барганда эле караса каамыт жок, муну кантип сүйрөтөбүз?! Топтоп койгон отунду эптеп сүйрөгүнүң дептир. Ошону менен барат да баягы таңып койгон чырканакты аттын куйругуна байлап, жондон ары бир салганда ат секирип барып, бир дүмүргө кадалып, отун аттын куйругун түбүнөн жу-

луп таштайт. – Эми кандай кылам, эми кудай бизди урган турбайбы, бай мени кууратат го эми, сабаар бекен, эмне кылар экен? – деп атын алып барат.

– Атаңдын оозун урайын ит, сенин ушул кылаарыңды билгемин, кайран атымдын көркүн буздуң, сени сотко беремин, – дейт. Бир 10-20 күндөн кийин эле повиске келет, баягыны сотко чакырат. Айдап алып жөнөп кетип баратат. Күбөлөрү бар бая байдын. Тампаңтып айдап кетип баратат. Бир чоң көпүрөгө келет. Жайдын күнү чоң көпүрөнүнү үстүндө камалышып, жолоштору менен кетип баратса ошонун алдынан четте баратып, баягы байкуш кедей учуп кетет көпүрөдөн. Күп этип келип жерге түшсө, анын алдынан бир көпөс байды, мага окшогон бир карыган байды баласы алып келип, көпүрөлөрдү салдырып коюп, эс алдырып отурган экен. Жүзгө жакындаган чал экен. Ошонун үстүнө барып түшкөндө чалдын мойну үзүлүп кеткен экен. -А-а, атаң көрү, эми кудай мени эми урбадыбы.

– Сени сотко алып барып эми жоготом деп баягы агасы бай, берки бай, айдап алат шакылдатып. Айдап алып сотко келет.

Баягы өзүнүн агасынын соту болот, ошону сурайт. Сураганда айтат:

– Сенин атың эмне болду? – деп, байдан сурайт. Бай айтат:

– Ушул атаңдын оозун урайын менен дүнүйөдө жүз койдон утуп, жүз койдон чыгып жүргөн күлүк атымдын куйругун түбү менен жулуп алды, -дейт. – Күчүнүн баары кетти. Бая жолдо келатканда кедей байкуш «ай эми эки бай бирикти, мени соо койбойт го, эмне болсо да деп, бир тоголок ташты жоолугуна ороп чөнтөгүнө салып коёт. «Сот соттой турган болсо маңдайга бир коёюн» – деп.

Барып отургандан кийин бая сот сурап аткан кезде баягы жоолукка оролгон ташты көргөзүп коёт. «Бу атаңдын оозун урайын бу эмне? Бул өзү алтын

болсо андан жакшы, а гер күмүш боло турган болсо деле оңой эмес го..» Дагы бир сурап келеткан кезде дагы бир көргөзөт. Үч көргөзөт баягыны. «Эми муну кудай берген экен, мага, эмне болсо дагы ушуну эптеп кутказуу жагына салайын» деп:

– Кана, сенин атыңдын куйругун эмне кылып үзүп алды бу? – дейт.

– Менин атымдын куйругун ушинтип үзүп салды. Эмне кылып үзгөнүн билбейм, – дейт.

Сот өкүм чыгарат: – Атыңдын куйругу кайра жетилип, өзүндөй болгончо кедейдин колунда тура турсун, – дейт. Кедей кымылдап отурат. «Ата кудай, дагы бир топ жумушум бүтөт экен» – деп. Бир убактысында баягы көпөс-байга кезек келет:

– Сенин атаңды кандайча кылып өлтүрдү бу? – дейт.

– Ээ, садагаң кетейин, көпүрөнүн алдында салкындап отурат элем, үстүмдөн учуп келип атамдын мойнун үзө коюп таштады.

– Эмесе, – дейт, – сен ошол көпүрөнүн алдына өзүң отур, бу кедей дагы учсун. Ошондо гана сени кутказам, – дейт, сот. Өзүңөр да сүйлөшкүлөчү – деп тигилерди жайына коёт.

Анан бир убакта баягы агасы чыгат: – Ээ – э, айланайын отуз сом берейин, атым сенин колунда калганда кырчгаңгы кылып жоготосуң го, тынасыңбы, отуз сом берейин, – дейт.

– Ээ, болуптур деп чөнтөгүнө салып алат.

Баягы көпөс бай келет. Эшикке алып чыгып айтат:

– Мен деле, айланайын үч жүз сом берейин, мен деле атамдан да кечтим, сен тынасыңбы? Эми мен отуруп берем, тиги келип түшкөндө мен өлбөдүмбү?

– И – и, болуптур эмесе, – деп баягы үч жүз сомду дагы салып коёт, чөнтөккө. Анан баягы бүтүмүнө кирбейби:

– Кана, эмне болдуңар! – дейт.

- Ушундай, ушундай болуп бүтүштүк, – дейт.
- Болуптур, өзүңөр ыраазы болуп бүтүшсөңөр болду, – дейт, сот. Эми эшикке чыккыла, – дейт. Эшикке чыгарып жиберип: – Кедей, сен отуруп кал. Кедей отуруп калат экен.
- Кана, сенин бая көргөзгөнүң эмне? – дейт.
- Эми садагаң кетейин – деп, чөнтөктөн баягысын сууруп алып, мындай коёт.
- Мына бул тоголок таш эле, – дейт. Эми сен мени соттой турган болсоң башыңды жарайын да өлөйүн дедим эле, – дейт.
- Астапурылда, – дейт, – кудай мени бир сактаган экен. Эгер катуу, ишке киришсем, мени өлтүрмөк экен да! – деп, сот өз өкүмүнө абдан ыраазы болуп калыптыр.

**КАНТ
РАЙОНУНАН
ЖЫЙНАЛГАН
МАТЕРИАЛДАР**

ТҮЗҮҮЧҮДӨН

Өткөн кылымдын 70-жылдарында Тил жана адабият институту тарабынан уюштурулган фольклордук экспедициялар жыл сайын жүргүзүлүп, республикабыздын баардык аймактарынды болушкан. Алар жергиликтүү тургундардын арасынан кеп-сөз билген, «куйма кулак» адамдардан фольклордук чыгармаларды чогултушуп, ТАИнин Кол жазмалар фондусуна өткөрүп берип турушкан. Булардан тышкары жеке демилгеси менен чыккан энтузиастар да мындай олуттуу ишке активдүү катышышкан. Ошолордун бири – Жанжигит Казакбаев. Ал киши чогулткан материалдар күнү бүгүн да Кол жазмалар фондусунда мөлтүрөгөн кол тамгалары шурудай тизилип, сакталып турат. 1973-жылы, ТАИнин илимий кызматкери П.Ирисов Ж. Казакбаевдин Кант районунан чогултуп келген фольклордук материалдарына карата төмөнкүдөй рецензия жазган экен (П.Ирисовдун пикири туура экендигине көзүбүз жеткендиктен, анын чыпчыргасын коротпой, ошо бойдон бердик): «Ж.Казакбаев элдик ырларды, кошокторду, макал-ылакап, табышмактарды жыйнап, Илимдер академиябыздын Тил жана адабият институтунун Кол жазмалар фондусуна өткөрүп келатат. Чогултулган материалдар тыкан, тартипке келтирилип, информатор жөнүндө да кеңири

маалыматтарды берген. Ар бир ыр, легенда же табышмак өзүнүн түпкү, элдик, салттык негизинде кандай айтылса, дал ошондой кылып жазган. Бул – фольклортаануу илими үчүн абдан зарыл. Жыйноочу айрым жерлерине өз оюн, түшүндүрмөлөрдү да берген». Жыйноочу көбүнчө Кулмурзаев Мамбетаалыдан көп ырларды жазып алган. Өзү да ырга шыктуу болгондуктан, элдик ырлардын негизинде айтылган «Айып тарткан жетим» аттуу чыгармасын да кошо КЖФга өткөргөн (Инв.№619).

Мукасов М.

Кулмурзаев Мамбетаалы –
Кант районундагы
«XXIII партсъезд» атындагы
совхоздун тургуну

БАЯНДАЙЫН

Баяндайын азыраак,
Бала чактын адатын.
Эрмек этип берейин,
Өзүмдөн чыккан санатым.
Алыска учса талбаган,
Ак шумкардын канаты.
Асыл болуп жаралган,
Адамзаттын баласы.
Ар бир нерсе багынып,
Адамзатка карады.
Ошолордун ичинен
Артык көрөм баланы.
Чырпыгына тийбегин,
Көгөрүп турган дарактын.
Көпкөлөң тартып көп ичпе,
Кесири тиет арактын.
Билими бар азамат,
Бириңе бириң карашкын.
Арамза, куйту болбостон,
Ак мээнетинди санашкын.
Эмгек үчүн түн каттым,
Эчен ашуу жол бастым,

Билимсиз деп кордобо
Пайдасы тиет курдаштын.
Жайыңды билбес курбуга,
Жалынсаң кайдан сырдашсын.
Ал жамандык кылса да,
Мен жамандык кылбасмын.
Атадан сегиз жан элем,
Ажырадым көбүнөн.
Карасанап шум өлүм,
Кайыштырды белимен.
Өлөөрүңдү ойлогун,
Адам болсоң ар убак.
Өчүп калат бир күнү,
Кокусунан шам, чырак.
Көзүн жумду далай жаш,
Зээним кейип турамын.
Далай эмгек баатырын,
Айтсам чыгат кумарым.
Адам эмес айбандар,
Унутушпайт үйүрүн.
Ажырашса бир минут,
Үзөт өпкө, жүлүнүн.
Алтын кандай, жез кандай,
Ажыратып ойлоп көр.
Түрдүү өнөр чыгарган,
Түбү адам бүтүн эр.
Эмгектенип адамдар,
Бүт өмүрүн жыргатсын.
Партияга, өкмөткө,
Эмгек, адам кымбатсың!

01.01.1954-ж.

Бір кадырын билгенге айт
Бырың болсо укканга айт,
Биракат этип ыкканга айт.
Жакшы менен жаманды,

Ажыратып чыкканга айт,
Кептин баркын билгенге айт,
Көңүлгө пикир түйгөнгө айт,
Мухабаттуу ширин сөз,
Муунун чечип сүйгөнгө айт.

05.01.1954-ж.

САНАП БИЛ

Алтын болбой жез болсо,
Коло болсо, мис болсо,
Кайгы менен өтөсүң,
Кутурма жинди кез болсо.
Улан болгун, кыз болгун,
Оңой эмес жар тапмак.
Сынап туруп кошулбай,
Кээси жүрөт жан сактап.
Адам болчу улан, кыз,
Жайкы ырандын гүлүндөй.
Кыял, мүнөз үлпүлдөп,
Үкүнүн саңоор жүнүндөй.
Жакшы , жаман деген сөз,
Маңдайына жазылбайт.
Бириңди бириң сынап бил,
Антпесең жакшы табылбайт.

05.01.1934-ж.

БИЛИП КОЙ

Жаман кыздын мүнөзү,
Арыкты туура буугандай.
Кээ бир орой сөздөрү,
Көк желкеге ургандай.

Жакшы жигит, кыз болсо,
Алтынды зергер куйгандай.
Жакшы жүрүп, жакшы өтөт,
Жаман атка булганбай.
Жакшы жаштын белгиси,
Иштеринен билинет.
Жаман жаштын белгиси,
Чыр-чатака жүгүрөт.
Агайындын кээ бири,
Бынтымагы жок болот.
Ит, мышыктай ыркырап,
Эл-журтуна кеп болот.

11.02.1934-ж.

КАТАРЫМ

Өтүп барат катарым,
Өкүнүп ага капамы,
Коммунизм заманын,
Көрүүнү самап жатамын.
Коммунизм бир сонун,
Көркөм шамдай жанасың.
Аны көрбөй катарым,
Томуктай жерге каласың.
Билимсиз өтөт шамалдай,
Катар сени билбеймин.
Карылыкка баш коюп,
Караандатпай сен жеттиң.
Жашарбайсың катарым.
Кеткениңе капамын
Коммунизм келечек,
Көралбайм деп жатамын.

01.01.1954-ж.

ПИЛЕНДЕГИ АРМАНЫМ

Пилендеги арманым,
Тынбастан эл деп зарладым.
Талыттың жалгыз канатты,
Табийгат ошол жалганың.
Темселеп сокур кишидей,
Тепседим түндүк карларын.
Тепкедей жерде жылуу жок,
Азап тарткан арманым.
Күн, түн иштеп суукта,
Тоңгондогу арманым.
Басууга бутум шилтелбей,
Болгондогу арманым.
Түндүктөгү муздарды,
Жаргандагы арманым.
Теңтуштардан айрылып,
Калгандагы арманым.
Жаным тынбай күнү, түн,
Иштегенде арманым.
Жалгыз жанды оозума,
Тиштегенде арманым.
Конвойлор мылтыктап,
Ургандагы арманым.
Кар сугунуп оозума,
Тургандагы арманым.
Кан аралаш көздөн жаш,
Аккандагы арманым.
Кардуу бороон суукта,
Баскандагы арманым.
Карын тойбой кайгыга,
Баткандагы арманым.
Бүткүл шорду мойнума,
Арткандагы арманым.
Каруу, күч жок алсырап,
Жаткандагы арманым.
Жер түбүнөн көмүрдү,

Каскандагы арманым.
Кыргыз, совет элимди,
Эстегенде арманым.
Кайгылуу муң ичимден,
Кетпегенде арманым.
Өз тилимден ажырап,
Зарлаганда арманым.
Колумда мети карышып,
Кармаганда арманым.
Эл-журтумду бүт эстеп,
Боздогондо арманым.
Москваны көп ойлоп,
Козгогондо арманым.
Фрунзедей шаарымды,
Жоктогондо арманым.
Аны аралап жүрөлбай,
Токтогондо арманым.
Каш, кирпичке муз тоңуп,
Жүдөгөндө арманым.
Калың карды капталдан,
Жирегенде арманым.
Кара ниет душман деп,
Тилдегенде арманым.
Кайда калаар куу жанды,
Билбегенде арманым.
Карындаш, эже менде жок,
Кайрат айтаар пенде жок.
Кайрылып көрсөм кыргызды,
Катарым арман сенде жок.
Жүрсөм, турсам муунум жок,
Өөп, сүйөөр уулум жок.
Арманда өлүп кетемби,
Артымда колдоор пирим жок.
Чырактай көз жоодурап,
Кашайган шордо жатамын.
Какшатпастан ар күнү,
Карысаңчы сапарым.

Көк жашык болду эттерим,
Көңүлдөн кыргыз кетпедиң.
Кетейин десем эрким жок,
Көк муздуу ак кар четтемин.
Жарылып кулак, беттерим,
Жан турбас суук четтемин.
Жалгыз жан аман калаарын,
Партия, совет эптегин.
Азап тартып жүрсөм да,
Ала-Тоо эстен кетпедиң.
Убайымы жеп койду,
Үстүмдөгү жапанын.
Титиреткен суукта,
Тиземе жетпейт чапаным.
Кайратым кажып жашыдың,
Кашайдың го катарым.
Мылтык тийсе өзүмдү,
Бышык эле атарым.
Жан кулактын учунда,
Жамандыкка барбадым.
Уруксатсыз бирөөнүн,
Уурдап затын албадым.
Ажалыбы, азапшы,
Асыл башым тутулду.
Сары суу алып тиземди,
Сылтык чалды бутумду.
Өзөндүү сууда жок болот,
Өрдөк эмес, короолу.
Өпкөмдүн жарымын,
Үшүттү аяз, бороону.
Мекенимди сагынып,
Бйлаганда арманым.
Кишен салып бутума,
Кыйнаганда арманым.
Жамгырдай төгүп жашымды,
Тыйбаганда арманым.
Чымын жанды өлүмгө,

Кыйбаганда арманым.
Көтөрүм болуп дарманым,
Кеткендеги арманым.
Көркөө душман түбүмө,
Жеткендеги арманым.
Күндөрү түнгө айланган,
Жерге барган арманым.
Күүгүмү жок, таңы жок,
Көргө барган арманым.
Жерде кендер көп болот,
Көмүр, темир, коргошун.
Атайы ачып койгонсуйт,
Көктө жамгыр чоргосун.
Өлмөйүнчө унутпайм,
Эл-журтумдун бар жагын.
Айланып көрсөм элимди,
Арылаар эле арманым.
Ойдо жок шумдук жападан,
Опосуз өттү бир топ жаш.
Казаптан кыйнап өлтүрсө,
Кайда калбайт алтын баш.
Бул жерде калбай сөөгүм,
Бурулуп элге барсачы.
Чийеленген бул тагдыр,
Чарт үзүлүп калсачы.
Кордуктан улам айтылып,
Козголду сырлар кайдагы.
Жеңишке жеңиш уланып,
Өссүн жаштар аймагы!

20.01.1950-ж.

ГҮЛЖАНГА

Бүтүндү тапсам бөлчү элем,
Бир туугандай көрчү элем.
Жартыны тапсам бөлчү элем,

Жанымдан артык көрчү элем.
Өзөнгө бүткөн талсыңбы,
Өлүмдөн эсен барсыңбы?
Ойоңго бүткөн талсыңбы,
Оорудан эсен барсыңбы?
Кыяга бүткөн талсыңбы,
Кырсыктан эсен барсыңбы?
Жаркыраган шамсыңбы,
Жалганда тирүү барсыңбы?
Күнгөйгө тийген күнсүңбү,
Күлүп ойноп жүрсүңбү?
Тескейге тийген күнсүңбү,
Теңтушум эсен жүрсүңбү?
Согушуп жаткан курбуңа,
Эстеп кайгы эттиңби?
Жообу жок кат жазсам,
Дүйнөдөн өтүп кеттиңби?
Кабар берип кат жазгын.
Мен тирүүмүн бат жазгын.
Өмүрлүгүм унутпай,
Жүрөктөгү сырды ачтым.
Эсен барып согуштан,
Көрүшүп басам муңунду.
Өткөрөбүз бир жашап,
Бир нече жыл кылымды.
Кат жазбай эстен чыгарып,
Кесел коштуң дартыма.
Мени таштап кеттиңби,
Күтпөй анттуу шартыңа.
Убада бузуп күтпөсөң,
Кашынып сынма котур бол.
Алганыңды көрөлбай,
Карама, чеч сокур бол.
Күйдүргөнчө мендейди,
Чечек чыгып котур бол.

10.06.1942-ж.

ОКТЯБРЬ

Теңдик берген адамга,
Таалай, бакыт октябрь.
Тарыхый ишиң заманга,
Кандай бакыт октябрь.
Эмгекчиге эркиндик,
Нур чачкансың октябрь.
Эл үчүн ойлоп боштондук,
Түн каткансың октябрь.
Ашуу ашып, суу кечип,
Жөө баскансың октябрь.
Далай залим бетине,
Көө баскансың октябрь..
Адамзатты окутуп,
Билим бердиң октябрь.
Алтын колго билимдин,
Гүлүн бердиң октябрь.
Социалисттик билимдин,
Турүн бердиң октябрь.
Сандаган элди жыргатып,
Гүлүң дедиң октябрь.
Зордукчуну соолтуп,
Тепсеп келдиң октябрь.
Сыйкырчы кожо, молдону,
Көктөп келдиң октябрь.
Окуп билим алгын деп,
Көксөп келдиң октябрь.
Жатып ичээр жалкоону,
Жөктөп келдиң октябрь.
Эркин таңың жаркырап,
Элүүгө келдиң октябрь.
Коммунизм жарыгын,
Көрүүгө келдиң октябрь.
Жол көрсөткөн дүйнөгө,
Жарды-жалчы куралы.

Жашай берсин октябрь,
Маркс, Ленин урааны!

27.10.1967-ж.

БИЛБЕДИК

Өнөрдүн жөнүн билбедик,
Билгендерди ким дедик.
Айылда бекер жүргөнчө,
Алсакчы өнөр үйрөнүп.
Койчу болуп жалданып,
Кор болдук эле сүйрөлүп.
Малын багып байлардын,
Малай болуп жүдөдүк.
Билбестик ошол эмеспи,
Бак-дарак тигип албадык.
Кадимкидей болдук деп,
Камыштан короо кармадык.
Маңгел орок колго алып,
Аштык менен чөп ордук.
Техниканын жогунан,
Азап тартып кор болдук.
Жайы, кышы бир көйнөк,
Жамачылап кийгенбиз.
Жаргакты ийлеп шым кылып,
Аны да жыртып ийгенбиз.

29.10.1967-ж.

БАШЫНДА КАНДАЙ ЭЛЕК

Укугу жок эл элек,
Жер, суудан кем элек.
Букараны, жардыны,
Бай, манап келген тебелеп.

29.10.1967-ж.

МЕКТЕПКЕ

Куттуу болсун жаш балдар,
Жаркыраган мектебиң.
Коммунизм жолуна,
Кадыр болуп беттегин.
Атаң камкор партия,
Арнап берди мектепти.
Бабаң улуу Ленин,
Балдарга оку деп кетти.
Осуят ойдон чыкпасын,
Окуунун карма туткасын.
Көбөйтө берсең билимди,
Космоско сен да учасың.
Мектебинде сайрандап,
Жазгы гүлдөй жайнагын.
Кызгалгактай шаң берип,
Булбул куштай сайрагын.

19.02.1969-ж.

АК КОЗУ

Ак козу кымбат козусуң.
Пионердин досусуң.
Пионер, козу чыңалып,
Достугуңар кошулсун!
Жүнүң аппак кардайсың,
Этиң ширин балдайсың.
Жайлоолорго көрк берип,
Кашарга жанган шамдайсың.
Оюн салып секирип,
Жарды көрсөң турбайсың.
Так түйүлүп сереңдеп,
Ойнобосоң тынбайсың.
Жүнүң майын жибектей.

Энең багат жүдөтпөй.
Тарбиялайт сакманчы,
Бардык жагың иреттей.
Жайлайсың тоонун төрлөрүн,
Жазга барып токтосуң.
Энеликке баш коюп.
Эчен төлдү кошчусуң.
Үч, төрт кило жүн берет,
Оттоп жайлоо туланың,
Ар качан ашык аткарат,
Эт, жүн, төлдүн планын.
Шивёт, бастон, коврикот,
Бүтүн сенин жүндөрүң.
Жана башка чыгарат.
Завод товар түрлөрүн.
Жакшынакай ак козу,
Жактырып сени ырдадым.
Өсүп өнгүн өрүштө,
Элиңе тийсин убайың.

10.03.1960-ж.

ЖАШЧЫЛЫК

Жалындаган жашчылык,
Жагалданып мас кылып.
Көрүнгөн ишке туш кылат,
Көңүлүңдү азгырып.
Ташкындаган жашчылык,
Тайраңдатып мас кылып.
Түрдүү ишке туш кылат,
Түлкүдөй жортуп азгырып.
Жыйырмадан отуз жаш,
Жигиттин гүлү туура бас.
Бул кезиңден өткөн соң,
Жоготкон куштай табылбас.
Кайта келбейт кайран жаш,

Картайып кетсе алтын баш.
Акылы бар уул, кыз,
Алың барда кумар жаз.
Эки келбейт кайран жаш,
Эңкейип кетсе алтын баш.
Эсиң болсо улан,кыз,
Экиленбей кумар жаз.
Жыйырма беш кырчын жаш,
Күчүң толуп керилген.
Кадим арстан жүрөксүң,
Кабарың жок өлүмдөн.
Туулмак бар, өлмөк бар.
Турмушта ойноп күлмөк бар.
Табышып калса эки жаш,
Татуу болуп жүрмөк бар.

20.01.1955-ж.

ӨЛҮМ

Өлүм жаман атың бар,
Өзөккө бүткөн дартың бар.
Калкыбызды какшатып,
Кайерде сенин баркың бар.
Жашы, кары шартың бар,
Алып кетчүү шартың бар.
Сай сөөгүмдү сыздаткан,
Көкүрөктө дартым бар.
Кара жерге жашырып,
Катып алчуу шартың бар.
Он эки мүчөм сыздаткан,
Жүрөгүмдө дартым бар.
Жакшы, жаман дебестен,
Аласаңдай аласың.
Арман, кайгы, күйүткө,
Ар бир жанды саласың.
Адамзатка бүтүн кас,

Өлүм сенин бооруң таш.
Каарыңа алганда,
Калбайт экен алтын баш.
Кеменгерди, баатырды,
Койбой алган өлүмсүң,
Эне, бала, атасын,
Тойбой алган өлүмсүң.
Ага, иниден айрылтып,
Кесир кылган өлүмсүң.
Эркегиби, аялбы,
Жекир кылган өлүмсүң.
Келээринде өлүмдү,
Көрүп калаар болсочу.
Келген өлүм өзүнчө,
Өлүп калаар болсочу.
Акын, ырчы, сынчыны,
Бүтүн алган өлүмсүң.
Илипоз, чечен, адисти
Бүтүн жуткан гөрүмсүң.

07.03.1954-ж.

КОШОК

Азаптуу дүйнө жалганды,
Айтайын бир аз арманды.
Кара кийип, кан жутуп,
Кайгыны башка салганды.
Арманым батпайт ичиме.
Айтайын муңду кичине.
Өлүм мени өксүтүп,
Убайым салды кишиге.
Учуна жетпей максатым,
Уйпалган өмүр какшаттың.
Аткарылбай максатым,
Ант урган өлүм какшаттың.
Мээримсиз өлүм жоготтуң.

Пендени неге боздоттуң.
Азаптуу өлүм жоктоттуң.
Адамды неге боздоттуң.
Өлүмдү жаман көрчү элем.
Оюмду соого бөлчү элем.
Элим эсен болсун деп,
Ар дайым тилеп жүрчү элем.
Тилеген оюм неттиңиз
Тирликтен өтүп кеттиңиз.
Бул дүйнөдөн өтүңүз
Бизден неге кеттиңиз.
Муң айттырып боздоттуң,
Муунумду бошоттуң.
Зилдетип күйүт ташыттың.
Сөөгүмдү жашыттың.
Аласа ажал оорудан.
Айрылдым сиздей боорумдан.
Бөлүүчү ажал оорудан.
Бөлүндүм сиздей боорумдан.
Муңканып жанды кыйнасам,
Жүрөк сыздайт ыйласам.
Артыңды барып көрүшүп,
Армансыз сизди сыйласам.
Эмгегиң калды, өзүң жок.
Элге ширин сөзүң жок.
Элесиң калды өзүң жок,
Эл күлдүрчүү сөзүң жок.
Күдөрүм кантип үзүлмөк,
Күйүп бышып болуп чок.
Мен да кошо кетсемчи,
Артымда калып дүйнө бок.
Ажал чоксуң, жалынсың.
Ата,эне кайдан табылсын.
Жетим кылдың далайды,
Мыкачысың, залимсиң.
Кыялың эске калтырдың.
Кыйын ишти артындым.

Жоругуң эсте калтырдың,
Жоболоң ишти артындым.
Акылың терең жараткан,
Адамзатты тараткан.
Күйүткө салып мендейди,
Күйдүргү келди каяктан.
Тоо жаралып талаадан,
Токтобой жүрөт шамал, жел.
Токсонду жалмап жутса да,
Тойдум дебейт кара жер.
Өкүмү күчтүү өлүмдөн,
Өтүп кеткен миң сан эл.
Алтынды көөмп койсо да,
Алдым дебейт кара жер.
Көз жумулуп, дем тартпай,
Көмүлүп келди нечендер.
Күнүгө жалмап жатса да,
Көрдүм дебейт кара жер.
Жарым, жалгыз дебестен,
Жалмайсың да турасың,
Жалгыз таштап бирөөнү,
Жан алгыч бычак сунасың.
Байыркыдан бул күнгө,
Бабалардын баары өткөн.
Падыша, залым, момундар,
Байгамбарлар дагы өткөн.
Бей-бечара, жетимдер,
Ый менен келет ал көптөн.
Карысын алса мейличи,
Баласын алып мөгдөткөн.
Кол-арага жараган,
Кызымды алдың бой жеткен.
Эгин айдап, чөп чапкан,
Уулумду алдың эр жеткен.
Жан кейисе каруу жок,
Жалынсаң кошо баруу жок.
Жайына кеткен адамды,

Жана кайра табуу жок.
Кейиште оттой жануу жок,
Келишип бирге баруу жок.
Алыстап кеткен адамды,
Артынан издеп табуу жок.
Кайгырган менен келеби,
Кайырсыз өлүм береби.
Боздогон менен келеби,
Бозорткон өлүм береби.
Куурадым дүйнө арманда.
Кубат берсин калганга.
Мезгилсиз кеттиң арманда,
Медет берсин калганга.
Ким көрбөйт шумдук өлүмдү.
Калганга берсин өмүрдү.
Жандуулар көрөт өлүмдү.
Жаштарга берсин өмүрдү.
Басып өткөн жериңди,
Сактасын аман элиңди.
Чырмалган ажал- өлүмдөн,
Алаар бекем кегимди.

09.07.1954-ж.

КОШОК

Абалы сөздөн баштайын,
Ата бабам дастаны.
Эми сөздөн баштайын,
Эли-журтм дастаны.
Жан жаныбар макулук,
Өлүмдөн барбы качканы.
Камтып алат турбайбы,
Кара жерден башканы.
Адам ата, байгамбар,
Алар да өткөн дүйнөдөн
Ажыдаар оозунан,

Адамзат жок күйбөгөн.
Калайык калк жалпыга,
Катар келген өлүмсүң.
Бей-бечера убалы,
Өлүмгө кайдан көрүнсүн.
Өлүм жалган атың бар.
Өсөккө бүткөн дартың бар.
Өкүртүп далай какшаткан,
Өңү суук антың бар.
Иреттеп атың токудуң,
Ислам динин окудуң.
Пайдасы гана тийгени,
Диниң менен сопундун.
Бапестеп атың токудуң.
Байгамбар динин окудуң.
Балдарыңа канакей,
Пайдасы кожо, сопундун.
Курандын жолун кармадың,
Кудуретке арнадың.
Адилет жүргөн адамды,
Аны да өлүм арбадың.
Кожо, төрө, эшендер,
Не бир булбул чечендер,
Саабалар да кетишкен.
Жана башка бөтөндөр.
Мударис, муфту, улама.
Молдо, калпа, дубана.
Кезек менен кетишти,
Келбей кайра чубала.
Адамата бабабыз,
Топурактан жаралган.
Умай эне түбүбүз,
Ошолордон таралган.
Кудайдын досу Мукаммет,
Мукамметке биз үмөт.
Миң сыйынып жүрсөк да,
Райымсыз кудурет.

Беш убагын жазбаган,
Бей даарат жерди баспаган.
Жайнамазын жайганды,
Качан кудай таштаган.
Теспесин тартып күбүрөп,
Тепкирин айтып олтурган.
Сопуларды бүт алып,
Кара жерди толтурган.
Өлүмдөн кимдер күйбөгөн.
Өткөрдүк сизди дүйнөдөн.
Ажалдан кимдер күйбөгөн.
Аткардык сизди дүйнөдөн.
Убайым, кайгы зилдеген.
Учурдук сизди дүйнөдөн.
Калганың ыйлап боздошот,
Кара жер, өлүм билбеген.
Тагдырда өчкөн чырагым,
Тамысса кайта жансачы.
Түн түшүп калган бул үйүм,
Жаркырай күндөй калсачы.
Кайрылбаган канаты,
Куштарда бүтүн бар бекен.
Мертинбеген четтери,
Муздарда бүтүн бар бекен.
Жеткен ажал, бүткөн суу,
Желмогуз өлүм ызы-чуу.
Жандуулардын баары өтөт,
Жашыбастан белиң буу.
Өкүргөн менен пайда жок,
Өлүмгө такыр айла жок.
Боору суук кара жер,
Боорго салдың кызыл чок.
Калайык сабыр кылайын,
Какшангандан пайда жок.
Канатымдан кайрылдым,
Кайраттан башка айла жок.
Кубанч берсин балдарга,

Кубат берсин калганга.
Өмүр берсин балдарга,
Өмөк берсин калганга.

07.04.1960-ж.

ЭСКИ ТУРМУШ

Ой, тоону мекендеп,
Көчмөн болуп, турбаган.
Далай жерлер чөл болуп,
Эгилбестен кургаган.
Бирде талаа, бирде тоо,
Көчө берип тынбаган.
Малай, жалчы жумшашып,
Байлар чалкып жырбаган.
Бүт букара кедейди,
Бүтүн мээнет чырмаган.
Отун алып, мал багып,
Иштери жок кылбаган.
Эгер алар даттанса,
Эч кими жок тыңдаган.
Адилетсиз бий, болуш,
Кайра ишти булган.

Жер-жемишти билбеген,
Кымыздык, ышкын, карагат,
Мөмөлөрдү көрбөгөн,
Чемирчек, согон, кожогат,
Көбүргөн менен сарымсак,
Тоодон жыйнайт аралап.
Бөлүшүп аны жешчүү эле,
Бири бирине каралап.

Орто дыйкан, чарбалар,
Жарыбаган кийимге.
Сезимдерин ойготуп,

Ээ болбогон илимге.
Бай, манапты жоюуга,
Күрөш болгон дилинде.
Бирок укук болбогон,
Айтууга кызыл тилинде.

Бай, манаптар кутуруп,
Үчтөн аял алышкан.
Бий, болуштар чалмасын,
Жаш кыздарга салышкан.
Кедей кызын бербесе,
Кемээчтеп таңышкан.
Какшатып алып кетчи эле,
Картаң аюу, арыстан.
Кедей кызын алдырып,
Боздоп ыйлап калышкан.

Жыгачтан идиш жасаган.
Түндүк, уук матаган.
Керегеси көк талдан.
Боз үй калган атадан.

Кир жуугуч, чөйчөк жоктуктан,
Жанаяк, тепши жасаган.
Буурусун менен жер айдап,
Бул күндөр өтгү атадан.

Ээри жок кедейлер,
Ыңырчак жасап билишкен.
Мурдун тешип өгүздүн,
Чүлүк тагып минишкен.
Отун артып, жүк артып,
Оокат кылып жүрүшкөн.
Базарга да барышчу.
Уялбай өгүз миништен.
Аш, тойлорго барганда,
Бай, манаптар күлүшкөн.

Тери, жаргак кийишип,
Балтыр, саны жашыган.
Эгиндерин кедейлер,
Чийне менен ташыган.

Орок, соку, сокпелек,
Булар эгин куралы.
Чырактан жок кээсинде,
Шамдар болгон чырагы.

Таруу, конок көптүрүп,
Соку менен актаган.
Эгиндерин кырманда,
Темин менен таптаган.

Кырк күн суу ичирген,
Табып деген бар эле.
Дубана, бакшы, бүбүлөр,
Алар кызык жан эле.
Өлүм болсо молдолор,
Токтобой келчүү шар эле,
Төрөбөгөн келиндер,
Молдолорго жар эле.

Кедейдин өңдүү аялын,
Бай, манаптар кордогон.
Көзүнө илбей күйөөсүн
Көз көрүүнө зордогон.
Тирүүлөй отко күйгүзүп,
Нике бузган оңбогон.
Булгап кетчүү аялын,
Мындай айбан болбогон.

Бир тердиктин бетиндей,
Кедейлерге жер бербей.
Ой, тоону төбөлдөр,
Бүт ээлешкен чеңгелдей.

Талаа, жайлоо, суулары,
Жата берген теңделбей.
Жерсиз өттү кедейлер,
Бай, манапка тең келбей.

Жер, суу, бийлик талашып,
Эки жаат болушкан.
Бай, манаптын иши үчүн,
Букара, кедей согушкан.
Баш айрылып, көз чыгып,
Эрлер өлгөн согуштан.
Жеңилген жак жеңгенге,
Айып тарткан тогуздан.
Айып тартпай кээлери,
Көчө качкан конуштан.
Малы, мүлкүн талатып,
Жабыр тарткан болуштан.
Өз элинен ажырап,
Башка жерге конушкан.
Бирөөлөрдүн элине,
Баш калкалап, жан багып,
Бүт букара болушкан.

10.03.1932-ж.

КЕҢЕШИМ

Зулумдардан ажырап,
Орустан алдык билимди.
Акылман улуу эл экен,
Адилети билинди.
Абийир алам десеңер,
Ак нээт бол соолукта.
Арданбагын эмгектен,
Алдамчы болуп оолукпа.
Акысын жесең бирөөнүн,

Алыска, узап барбайсың.
Өмүргө зыян келтирет,
Өзүңдү өзүң жалмайсың.
Арамдык кылбай ак жүрсөң,
Ар кырсыкка барбайсың.
Илим алып, иш кылсаң,
Ачтан өлүп калбайсың.
Бузук иш бууйт колуңду.
Бузасың ачык жолуңду.
Бактыңды кара түн басып,
Башыңа жабат тонуңду.
Эстүүмүн деп ойлобо,
Эселек болуп каласың.
Өз жолуңдын адашып,
Өртсүз күйүп жанасың.
Арак ичпей жакшы бак,
Аялдын тапкан баласын.
Алыс жүрсөң арактан,
Абийир атак табасың.
Анан барып белесиң,
Агы менен карасын.

10.03.1932-ж.

СҮЙГӨНҮМӨ

Комузду алып колума,
Козгоюн сөздүн орунун.
Ашыктын күйгөн зарпынан,
Аалам кылды жоругуң.
Чыдайалбай ойлонуп,
Чыгардым сөздүн сонунун.
Касиети бар беле,
Кадырлуу аяш колуңун.
Асыл таштан көзү бар,
Алтын шакек колуңда.

Мактоого сөз табалбай,
Акындар турат жолунда.
Сымбатың артык борумдуу.
Сүйлөгөн сөзүң орундуу.
Көп адам бир дүйнөдө,
Көрбөдүм сиздей сонунду.
Боюң назик бото көз.
Болжосо сага жан жетпес.
Сылыктыгың зымпыйып,
Көргөн адам селт этпес.
Байкаса сага жан жетпес.
Балдан таттуу ширин сөз.
Кара боюң көргөндө,
Боз уландар кыя өтпес.
Айтсам арман арылбайт,
Адамда сендей табылбайт.
Кеңеши бирге болбосо,
Кишини киши сагынбайт.
Он сегиз менен жыйырма,
От арабадай зарылдайт.
Басылбастан күүлөнүп,
Барган сайын жалындайт.
Олуттуу жаштан өткөн соң,
Оюндан оолак болосуң.
Өткөндү санап ич күйүп,
Өзүңдү өзүң жоёсуң.
Алтындай жүзүң жалтылдап,
Атлес, шайы түрүндөй.
Жоолуктан чыккан саамайың,
Тотукуштун жүнүндөй.
Чачың тал-тал жибектей.
Жазатың тарткан сүрөттөй.
Асылы сенсиң адамдын,
Акындын кызы Чүрөктөй.
Эки бетиң албырып,
Эгизден жанган фонардай.
Алмадай түгөй эмчегиң,

Аптапка бышкан анардай.
Боюң тегиз мунардай,
Борумуң алгыр кыраандай.
Колуң асыл чынардай.
Коюнуң атыр, жыпардай.
Оюмдан асты кетпедиң.
Өңүмбү десем түшүмдөй.
Өзгөчө күйдүм-сен үчүн,
Олжобай менен Кишимдей.
Сүйөмүн сенин өзүңдү,
Сүйгөнүмдү билбейсиң.
Ашык болуп зарланып,
Жүргөнүмдү билбейсиң.
Аткан таңдай тамагың,
Ак алмадай сагагың.
Арманым айтып сен үчүн,
Арбайып жүдөп барамын.
Ар түрлүү көйнөк кийгениң.
Аста басып жүргөнүң.
Адамда сендей болобу,
Ай тийгендей күлгөнүң.

01.05.1930-ж.

ЖАРАМАЗАН

Жарамазан жар айтам.
Жалгасын кудай деп айтам.
Кулагың сал кеп айтам.
Колдосун пириң деп айтам.
Ойгонуп тыңша кеп айтам.
Олуттуу баатыр сени айтам.
Он эки айда бир келчү,
Орозоң ушул деп айтам.
Берекелүү элге айтам,
Бейили кең эрге айтам.

Ала-Тоо алтын мекениң,
Ак калпак кыргыз шерге айтам.
Аттанып чыктык атайы,
Азамат мырза сага айтам.
Ата, энеңди ойготчу,
Аларга арнап дагы айтам.
Куттуу болсун тилегиң.
Кубансын угуп жүрөгүң.
Жакшы күндү урматтап,
Жалпыңа айтып жүрөмүн.
Жарашыктуу айыңа,
Жарамазан айтабыз.
Урматтуу улуу, кичүңө,
Учурашып кайтабыз.
Уул, кызын калтырбай,
Өбөлгөсүн алабыз.
Мартабалуу болсун деп,
Мактап үйгө барабыз.
Атадан калган жөрөлгө,
Ак намазың буйурсун.
Айтканы келдик атайы,
Алтын сөздөр чуурсун.
Бакырып ырдап мактаган,
Бабаңдан калган салты бар.
Ошондон берки кадыр түн,
Орозоңдун шарты бар.
Кыйкырып ырдап мактаган,
Кыргыз элдин салты бар.
Кылымдан калган кадыр түн,
Орозоңдун шарты бар.
Бир тобубуз аттандык.
Балдарды мактай баштадык.
Берешен колуң жайылса,
Биз кайталы шаттанып.
Кубаныч айттык өзүңө.
Кулак сал балам сөзүмө.
Келечегиң кең болсун,

Келтирди айтчу кезиме.
Кыймылдат балам атаңды.
Кечирээрсин катамды.
Азыраак эмгек этейин,
Алып кал балам батамды.
Өмүр берсин жараткан,
Өзүңдөй эрке балдарга.
Аман эсен чоңойсо,
Арка болот чалдарга.
Намысы бар азамат,
Насият алгын карыдан.
Өзүңдү-өзүң таза тут,
Ошол өтөт баарыдан.
Ким болбойсуң соолукта,
Кеңеш алсаң карыдан.
Кемчилигин оңдоп жүр,
Кетирбей кеңеш жадындан.
Мартаба консуң башыңа.
Бак-дөөлөт келсин кашыңа.
Жардам берсин жараткан,
Узак өмүр жашыңа.
Өмүр берсин уулуңа,
Өсүп чыгат суурула.
Башкага кылба жамандык,
Бак-дөөлөт конот тууруңа.
Жарамазан айтылса,
Ырыс, бакыт келди де.
Бейилиңди көсөтүп,
Берериңди белгиле.
Көпкө ырдап добушу,
Бүтсө экен деп турсуңбу.
Көктөмдөгү уузга,
Күтсө экен деп турсуңбу.
Экинчи жолу үйүмө,
Келбесин деп турсуңбу.
Эртеңгече какылдап,
Тердесин деп турсуңбу.

Нээт кылган адамдар,
Орозосун кармасын.
Бактылуу болсун балдары,
Баарын кудай жалгасын.

10.10.1930-ж.

БАТА

Улардын этин ашагын,
Узун өмүр жашагын.
Тоодактын майын ашагын,
Токсондон өтө жашагын.
Уулуң эсен чоңоюп,
Урмат, сыйы бар болсун.
Уулундун алганы,
Ишке чыйрак жар болсун.
Ырыс, дөөлөт кетпесин,
Ыдырап душман четтесин.
Жалпы ишинди оң кылып,
Жараткан кудай эптесин.
Кыз, келиндүү доорон сүр,
Кырсык келип кептесин.
Шагы ийилген мөмөмдөй,
Бала-чакаң көктөсүн.
Узагын көр өмүрдүн,
Улугу бол элиндин.
Жыргап өтсүн байбичең,
Убайын көрүп келиндин.

10.10.1930-ж.

*Кант районундагы «Аламүдүн» жана
«XXIII партсөзд» совхозунун тургундары –
Итибаев Сарыказак, Буларкиев Сагынбек,
Көккөзов Сарыүкүлөрдөн жазылып алынган
материалдар*

МАЙ АШ

Бай, манап же атактуу киши өлсө, ага берилүүчү аш ат чабылбай, эңиш, күрөш жана башка түрдүү оюндар болбой өткөрүлсө, ал май аш деп аталат.

Мисалы: чоң манап жана бай Өзүбектин уулу Ашыр манап да, бай да болуш да болгон, бир нече жыл бийлеген. Бул кишиге совет өкмөтүнүн чоң ашка уруксаты болбогондуктан май аш берген.

26.12.1972-ж.

КАРА АШ

Жашы 9-12ден ашкан же эркек, же ургаачы өлсө, ошол өлгөн күнү же эртеси шартына карап бир кара же кой союп, анын этин бүт бышырат.

Өлүктү жайына коюп, эл кайра өлүк чыккан үйгө келишип өлгөн адамга куран окуп бата кылышат, өлүк ээсине көңүл айтышат. Ошол элдерди тегиз олтургузуп, эгер аба ырайы жаан-чачын болсо анда аларды үйлөргө бөлүп киргизип колдоруна суу куюп,

тасторкон салышат. Баягы бышырылып даяр болгон этти кээде күрүч менен кээде кесме (ботко-коюу) менен олтурган элге төрт кишиге бир табактан тартат.

Эл алдына тартылган этти жешип бүткөндөн кийин куран окушуп өлгөн кишиге арнап (багыштап) бата кылышат да тарашат.

Бул кара аш деп аталат.

26.12.1972-ж.

МАМЫР – ЧАЙ ЧӨП

Улукман акенин сөзү:

Мамыр берсем балам өлөтбеле.

Жалбыр берсем жалгызым өлөтбеле.

Керээч берсем келиним өлөтбеле.

1917-жылга чейин Кегетидеги Арпа Тектир деген жерде моңолдор уруусунан Курманбек деген киши жашаган. Ошол киши илгери базарларда, дүкөндөрдө (магазиндерде) чай жок, эл чайга жетинбей калган убактарда мамыр деген тоо чөбүн оруп келип, жайып кургатат. Мамыр кургагандан кийин аны сокуга салып жанчат, ал майдаланат.

Майдаланган мамырды суусу кайнаган чайнекке салып демдейт, ал чайга окшош кыпкызыл болуп чыгат.

Курманбек ошол мамырды чай ордуна ичип жүргөн.

Мамырдын жана андан болгон чайдын даамы да, жыты да жакшы, өңү көк, бою бир карыш же андан узунураак болот, бул өсүмдүк Кочкордун бир гана кичине жеринде өсөт, башка жерде жок – деген Курманбек. Эл «Ала-Арча тоосунун туюк деген жайлоосунда мамыр өсөт» деп сөз кылышат.

Айтымда мамырдын дарылык касиети да күчтүү.

13.12.1972-ж.

ЖАНТАЙ АЛЫШ

Жантай Мөөрдү алган жылы Канай эли жана Күнтуу эли ага Жангарач баш болуп Аларча тоосунун оозунан алыш каза башташат.

Бул алышты Аларчанын сайынын күн батыш жагы менен тик алып өтүп олтуруп чоң кара жолдун алдындагы Канайдын «Кара-Дөбөсүнө» чейин жеткирмекчи болушкан.

«Кара-Дөбөнүн» айланасына Канай жана башка эл таруу, конок эгишчү. Канай 1840-жылдары Түркстандан (Кызыл-Ордодон) урук үчүн Төөлөргө артып күрүч жана таруу алып келет. Түлөберди уулу Канай эл бийлеген эмес, карапайым гана таруу менен дыйканчылык кылган жана мал чарбачылыгын өстүргөн өтө бай киши болгон. Ошол байлыгынан улам Канайды Канай баатыр деп атап жиберешкен. Канайдын «Кара-Дөбөсүнүн» айланасында Канай таруу эктирип дыйканчылыгын өнүктүргөн.

Жантай Мөөрдү алыш касып жаткан элдин жанынан алып өтөт, ошол учурда Эшкошо уулу Жанчар баш болуп эл аркан менен Жантайдын алдын тосушат.

Жантай ал жерге эки күн жатып элге бээ, кой союп тамак берет. Жантай «Кара-Дөбөдө» дыйканчылык кылып жаткан «Канайга салам айткыла, ушул алыштын атын Жантай алыш койгула» дейт.

Түлөберди уулу Канайга Жантай айткан саламы айтылып, алыш «Жантай алыш» аталып калган.

Кант району, Аламүдүн совхозунда туруучу Боорончуев Нурбайдан жазылды.

15.12.1972-ж.

ТАБЫШМАК

12 төө, 10 жылкы.

9 сыйыр, 5 эчки.

2 коён, 3 түлкү.

Таап кетсең мен күлкү,

Табалбасаң сен күлкү.

Жандырмагы:

Төө 12 айда, жылкы 10 айда, уй 9 айда, эчки 5 айда, коён 2 айда жана түлкү 3 айда тууйт. Мына эми сен күлкү.

10.12.1972-ж.

МАНАСЧЫЛАР ЖӨНҮНДӨ ШАБДАНДЫН СӨЗҮ

Балык ооз Муратбек (Бекмурат) чоң манасчы болгон. Балык ооз өлгөндө Жантай уулу Шабдан «Манас эми өлдү» деген экен.

Анда адамдардын бирөө «манасчы Сагынбай бар эмеспи» деген. Анда Шабдан «Сагынбайдыкы үйрөнчүк Манас» деген экен.

14.12.1972-ж.

НАЙМАНБАЙ ЖӨНҮНДӨ КАЛМЫРЗАНЫН СӨЗҮ

«Найманбайдын ыры Ысык-Көлдөй». «Биздин ырлар туура суудай» деген экен Калмырза.

13.12.1972-ж.

ДЫЙКАНБАЕВ САГЫНБЕК-САРКУНАН

Бошкой уулу Өзбек чоң бай, манап болгон. Моңолдор уруусунан Дыйканбай өтө кедей болуп, өзбектин жерине корукчу (обящик) жана башка кызматтарын иштеп жүргөн, ырды, комузду билген эмес, бирок куудул киши болгон. Бир күнү Дыйканбай Өзүбектин үйүнө келип калат.

Өзүбек Дыйканбайга «Жерди жакшы коруп жатасыңбы» дейт.

Дыйканбай «корукка безбелдекти да киргизгеним жок, анткени ал жерди буту менен тырмап такырай-тып таштайт экен» деген экен.

Өзүбек «Түш, тамак жеп кет, тамак бышып калды» деген.

Дыйканбай «мага эт жакпайт, анткени, көп жесем ырыс-кешигин бүт жеди, кантип байысын, аз жесем эт жеп көрбөгөн байкуш да дейсиң» деп куудулданган экен. Дыйканбай жана ушул сыяктуу куудул сөздөрдү айтып куудулданчу экен. Дыйканбайдын аялы казак кызы болгон, ал өлөңчү аял болгон.

Эл Дыйканбайды аялы Келгенбайга кошуп, экөөнү үн алыштырып өлөң, айттырып жүрүшкөн. Дыйканбайдын 3 уулу, 2 кызы болгон, 2 кызы турмушка чыккан, бир уулу өлгөн. Таанкөз деген уулу үйлөнүп, Өзбектин уулу Султандын жумушчусу (малайы) болуп оокат кылган, ал ыр, комуз билген эмес.

Дыйканбай каза болуп, Сагынбек 8 жаш кездеринде энеси Келгенбайдын колунда жетим калат. Энесинен үйрөнгөн өлөңдөрүн айта баштайт. Сагынбек 10 жашка келген кездерде Келгенбай каза болот.

Энеси өлгөндөн кийин Сагынбекти Султандын уулу Туңгучбай колуна алып балдарын көтөрүп бактырат, кийин Сагынбек Туңгучбайдын отун-суусун алып, чайчысы, ат токуру боло баштайт.

Сагынбек 1904-жылы туулат. 15 жаш кездеринен баштап домбура черте баштайт, бирдемелерди жамап ырдай баштайт, айыл ичиндеги жаштардын арасында, чогулуп олтурган адамдардын арасында домбура черте коюп, ырдай коюп жүрөт.

Ошол кезде Калкабай уулу Мырзакмат домбураны жакшы билген, олтурган жерде элди күлдүрүп жүргөн шайыр киши болгон. Ушул кишиден Сагынбек домбураны, ырды жана күүлөрдү дагы жакшы үйрөнүп, өзүнүн шайырлыгын өркүндөтө баштайт. Мырзакмат 1971-жылы өлгөн. 1923-жылы Өзбектин Султандан кичүү уулу Ашыр өлөт, ал бай, ма-

нап жана болуш болуп атактуу киши болгондуктан Акыев Кошот, Ашырдын аялына, кызына кошок үйрөтөт. Ашырдын аялы, кызы ар күнү эртең менен кечинде Ашырды кошуп ыйлашкан учурдан пайдаланып Сагынбек алардан аздап болсо да Ашырды кошкон кошокторду үйрөнөт, ал үйрөнгөн кошокун олтурган элдерге айта коюп жүрөт.

1925-жылы Пишпекте батырактардын тою болот, ошол тойго Акыев Калык келет. Той тарагандан кийин Туңгучбай Сагынбекти аттап, тондоп кийиндирип «ырчы кылып бер» деп өзүнө ырчы кылып алуу максаты менен Калыкка бир ат берип, ага кошуп берет.

Токтогулдун убагындагы ырчылар «Токомо барып учурашып келели» дешип Токтогулга 1-2 жылда бир жолу барып учурашып турушчу.

Учурашууга барган ырчылар ошол жердеги элдердин ар кимдери чакырышып конок кылуунун жана аш, тойдо болуунун натыйжасында Токтогул жана башка ырчылар менен бир, эки жума бирге жүрүп калышчу.

Ушундай шарттар менен Калык Сагынбекти ээрчитип алып Токтогулга барат. Калык Кетмен-Төбөдөгү ырчылар менен, Токтогул менен бир нече күндөр бирге болот.

Сагынбек окуучу болуп Калыкта жүргөн жылдары Калыктын Сагынбек менен курбалдаш Кочкорлук дагы бир окуучусу болгон, анын өңү-түзү кара болгон, Сагынбек саргыч кызыл болгон. Эки окуучусун ээрчитип алып Калык ашта, тойдо аларды ырдатып жүрүүчү.

Калык «эки кунаным бар, бирөөнүн аты Каракунан, бирөөнүн аты Сарыкунан» дечү. Бул аттарды окуучуларына ошентип Калык өзү койгон.

Каракунан узак жашабай каза болгон. Сарыкунан Калыктан «Жаныш, Байышты», «Кедейканды», «Акмөөрдү» жан башка ушулар сыяктуу ырларды,

жомокторду, комузду жана ырчылыктын ыкмаларын үйрөнөт. Калыкта 2 жыл окуучу болуп жүрүп Саркунан Чүйгө келет.

Партиянын тап күрөшүнө байланыштуу Туңгучбай 1927-жылы камакка алынып, малы, мүлкү орус болуп мамлекетке алынат, ошондуктан Сагынбекти өзүнө менчик ырчы кылалбай калат Туңгучбай.

Чүйгө келгенден кийин 1932-жылга чейин Чоң-Ташта, Канай элинде жүрөт, үйлөнүп алып Баспөлтөк адырынын желкесиндеги «Чоң-Таш» кыштагында 5 жыл жашайт, бир балалуу болот, ал аялын баласы менен таштап башка өзүнөн улуу аялга үйлөнүп Токмок тарапка кетет. Чоң-Таштыктар Сагынбекти аялы менен жарашууга көп далалат кылышат. Сагынбек ар кандай аракетке макул болбой үйүн, жайын таштап кетеберет.

Чоң-Таштыктар «беш жылдан берки көрсөткөн сыйыбызды билбедиң, сага кеткен кайран эмгегибиз» дешип Саркунанды боз (ал убакта там үйү болгон) үйүн колхозго сатып жиберешкен.

1932-жылы театрда артистике өтөт, бирок андан ошол жылы эле кайра чыгып кетет. Мүнөзү жагынан Саркунан кежир, кыйык киши болгон, акчаны, малды жакшы көргөн.

Көпчүлүк элдин ичинде кызып ырдап келе жатып, элдин эмоциясы ырга кызуу берилип турган кезде өзүнөн өзү бир нерсеге теригип комузунун кылын үзүп же башка бир жок шылтоолорду таап ырдабай жатып алуучу. Ырдап олтурган жеринде аялдар көп болсо аягына жете көңүлдүү ырдоочу, эгер аялдар аз болсо же олтурган эл «бали, ыракмат» деп сүрөп турбаса сөзсүз ырын үзгүлтүккө учатчу.

Олтурган көпчүлүк эл ырдын аягына чейин уга алышпай арманда калып өкүнүп Сарыкунанга нааразы болушчу. Кээде же «үйрөнгөн ырымдан башканы ырдоону билбеймин, же бозодо да киши ырдайбы» деп ырдабай коюучу.

Ошентип өзүнүн канай элинен обочолоп чыгып калат. Ушул мүнөзүнүн натыйжасында Саркунан Калыктан үйрөнгөндөрүн уланта алган эмес.

Калык «Саркунан менин эмгегимди актай албады, Калыктын окуучусу дедиртпеди» деп арман кылчу.

1933-жылдан баштап 1937-жылга чейин Чүй боорунда Токмок, Сокулук, Ак-Суу, Кара-Балта тараптарда мектеп интернаттарда чарба башчысы (совхоз) болуп жана башка иштерде иштеп жүрөт.

Балалуу аялынынан кийинки аялын коёберип, Саркунан Кара-Балта жактан үйлөнөт, аялынын эжеси Кетмен-Төбөлүккө турмушка чыгып, ошол жакта жашап турат.

1938-жылы Саркунан Кетмен-Төбөгө барат, 1942-1947-жылдары базарком болуп иштейт. 1948-жылы 5 жылга кесилет, андан 6 ай түрмөдө жатып акталып келет. Токтогул районундагы чарба магазинине (хозмагга) сатуучу болуп иштей баштайт.

Саркунандын аялына тааныш башка бир магазинчи Саркунанга билгизбей өзүнүн магазининен кымбат баалуу товарларды Саркунандын аялына берип үйүнө каттырып коёт, кийин бул иштер билинип, бул иштер боюнча Саркунан 7 жылга соттолот, бирок 5-6 ай жатып мындан да акталып келет.

1952-жылдан баштап Саркунан Токтогул районундагы, Жалал-Абаддагы жана Оштогу артистер менен тааныша баштайт, аларга өзүнүн ырларынан өткөрөт, алар ал ырлар үчүн Саркунанга акча төлөп турушкан.

Кетмен-Төбөлүктөрдүн кээ бирлери Саркунандын аты кандай себептен Саркунан болуп калганын ачык, айкын билишкен эмес. Кээ бирөөлөрү «Саркунандын сары кунаны болгон экен, ошондон улам Саркунан болуп калыптыр» дешкен. Кээ бирөөлөрү «Саркунан байдын баласы экен, ошондуктан элинен качып келген экен» дешкен.

КАРА КУРТТУ БАЙЛОО ДУБАСЫ (ДАРЫМ)

Ини кайыр, баары кайыр. Индет, кындат. Акман, сакман. Аракман, баракман. Курт болсоң курутам. Жара болсоң жарылтам. Жан казанга жайнатам. Мис казанга кайнатам. Отуз омурткадан чык. Кырк кабыргадан чык. 60 тамыр сыздаткан аруу курт сенин азабың. 70 тамыр сыздаткан жейрен курт сенин азабың. Желмогуз сенин айыңдан, жок кыламын деп жатамын. Бар кудайдын парманы менен, так Сулайман байгамбардын жардамы менен деп бул дубына ичинен демди чыгарбай 7 жолу айтып, 7 жолу суу ууртап алып кара курт чакан кишиге 7 жолу сүвү-ү-ү дейт.

Ушул дубаны окуп жатып башынан аягына чейин чыга электе эгер демин чыгарып жиберсе бул дубанын эми түшпөйт.

Бул дуба калмак дубасы, бул дуба кыргыз тилине которулган.

Каракурт чаккан кишини бир күндө үч жолу, 1-эртең менен ачкарын, 2-түштө жана 3-кечинде жылдыз толгондо түкүрүш керек, ушундай шарт менен бул дуба 7 күн окулат.

7 жолу 3 маал 21 түкүрүк болот. Ар күнү 21 түкүрүктөрн 7 күн удаа түкүрүү керек. 21 түкүрүк 7 күнгө 147 түкүрүк. Эркек төөнүн чуудасынан узундугу 60 см чамасында шоона жасап, аны эртең менен түкүргөндө 2, түштө түкүргөндө 2, кечинде түкүргөндө 2, демек бир күндө 6 жолу түйүү керек. Ар күнү 6 дан 6 күн түйүү керек. 6 түйүү 6 күнгө 36 түйүн. Эң акыры 7чи күнү 5 гана түйүү керек. Шоона 36 түйүн + 5 түйүн = 41 түйүн болуп түйүлүү керек.

Түйүлгөн шоонаны ундун улпагына, эгер улпак болбосо ун менен сууга чылап аралаштыруу керек. Сууланган шоонаны же улпака, же унга аралаштыргандан кийин аны киши баспай турган белгилүү жерге же белгилүү таштын көбөөгүнө көөмп коюу

зарыл. Шоонаны көмгөн жерин эгер белгилеп кой-
босо көмгөн жеринен адашып калуу мүмкүн. Ушуну
менен каракурт байланат. Каракурт чаккан киши
жакшы болот, каракурт өзү да баспай катып калат.
Эгерде түкүрчү каракурт чаккан кишиге нааразы
болуп калса баягы катып койгон түйүндүү шоонанын
21 түйүнүн кайра чечип жандырса тиги киши кайра
ооруй баштайт, эгер 41 түйүндү бүт чечсе каракурт
чаккан тиги киши өлөт. Каракуртту кайра байлоого
болбойт.

Окулган дубаны (21 түйүндү) кайра жандыруу
үчүн 7 күн мөөнөт керек, эгер 7 күндөн өтүп кет-
се дуба жанбайт. Бул дуба менен каракурт чаккан
төөнү, кадимки эле адамга чыккан котурду айык-
тырууга болот.

31.12.1972-ж.

КАРАКУРТТУ БАЙЛОО ДУБАСЫ (ДАРЫМ)

Мант байлан, так тайлан, түп түйүл деп ичинен
демин чыгарбай туруп дем салуучу киши 41 жолу
кайталап айтып каракурт чаккан кишиге суусуз
куркак дем салуу керек.

Ушул үч ооз дубаны 41 жолу айтып туруп дем
салуу менен бирге дубаны кайталап 41 окуп дем са-
луу керек. Бул дубага шоона түйүү керек эмес. Эгер
демчи киши каракурт чаккан кишиге нааразы болуп
калса 3 күн мөөнөт ичинде дубаны тескери аягынан
артына карай түп түйүл, так тайлан, мант байлан
деп окуса байланган каракурт жанып кетет.

*Кант району XXIII партсезд совхозунда
жашоочу Көккөзов Сарыүкүдөн жаздым.
Ж.Казакбаев. 31.12.1972-ж.*

ЖАРАМАЗАН

Жарамазан айта келдик эшигиңен,
Балакет чыга качсын тешигиңен.
Жамандык таасир кылбай башыңызга,
Жараткан берсин насипти кешигиңен.
Жарамазан айта келдик эшигиңе,
Кочкордой уул берсин бешигиңе.
Жакшы чыкса өзүңдүн насибиңе,
Жоомарттын кетпес дөөлөт кесибиңе.
Жарамазан айткандын жайдасы бар.
Бир чымындай жанына пайдасы бар.
Жарамазан айткан менен ким тойгон бар,
Байыркынын нускасын ким койгон бар.
Ассалоому алейким бу байларга,
Ким жетип, ким жетпеди бул айларга.
Отуз күн орозонду тутсаң кабыл,
Кирерсиң нурдан салган сарайларга.
Ассалоому алайким куттуу үйгө,
Жаныңа жолдош болсун ыйман бирге.
Отуз күн орозонду тутсаң кабыл,
О дүйнөдө жетерсиң кадыр түнгө.
Ассалоому алейким башыңызга,
Береке кайыр берсин ашыңызга.
Улуу күн орозо айы касиеттүү,
Улукман жардам берсин жашыңызга.
Бериштелер бизден келип совол суар,
Чымын жаның көөдөндөн коркуп турар.
Суроосуна жоопту бералбасак,
Күрсү менен ошондо бизди урар.
Өлүп жаткан кара көрдө жалгыз башың,
Чыркырап коркконунан ыйлап турар.
Пендеси кудуреттин эрки болбой,
Ал жерде амалсыздан моюн сунар.
Орозо тутсаң сизге сообу бар,
Орозонун, намастын жообу бар.
Шариат дал көзүңө ачык айтат,

Мискинге кыянаттык кылсаң залал.
Карыпка кайрыл деген өлгөнүңдө,
Кайырың тиет деген өлгөнүңдө.
Кайрылып чылап башын эрмегим де,
Кысканып болбо капа бергениңе.
Орозо минээриңе бурак деген,
Караңгы гөрдө жатсаң чырак деген.
Орозо менен намазды тутпагандар,
О дүйнөдө бейиштен ыраак деген.
Орозо минээриңе дулдул деген,
Башыңда сайрап турган булбул деген.
Мухаммет үммөтүнө ижазатта,
Бендеси тутуп намаз кылың деген.
Орозонун ону сизге, ону бизге,
Орозонун битирин бериң бизге.
Битирин орозонун берсең бизге,
Сообу акиретте тиет сизге.
Сообу жанып турган фонар деген,
Бендеси шол фонарды табар деген.
Тирликте алал жүрүп, ак иштесең,
Жаннатка сооп тартып барар деген.
Дин ислам буйрук берди мындай ишке,
Бейиште даяр дешет жүзүм, мисте.
Отуз күн орозоңду кабыл тутсаң,
Бериште райым этет дешет сизге.
Ажал жетип, күн бүтүп кетээр бендең.
Кысканбай секет бергин жыйган малдан.
Кайырсыз көп мал жыйган Карынбайды,
Чагыптыр о дүйнөдө бөйөн, чаян.
Малың тоонун чымчыгы учуп жүргөн,
Дүнүйөң опосу жок отко күйгөн.
Байгамбар айтып өткөн жарамазан.
Бендеси беш күнчүлүк өмүр сүргөн.
Ава эне, адам ата чын жаралган.
Алардан адамзат бүт таралган.
Байгамбар айтып өткөн жарамазан,
Парс болуп бендесине калып калган.

*Кант району XXIII парт съезд
совхозунда жашоочу
Мамбеталы Кулмурзаевден жаздым.
Ж. Казакбаев. 01.01.1973-ж.*

БАТА

Үй бүлө, мал, баш берсин,
Узун өмүр жаш берсин.
Башыңыздан дөөлөт кетпесин,
Балакет кууп жетпесин.
Сур коёндон көздүү бол,
Адам тапшас сөздүү бол.

ЛАКАПТЫН ЧЫГЫШЫ

Лакап: Солтонойдой керилип

Чоң манап Түлөбердинин уулу Эшкожонун баласы Жангарачтын бир тууган иниси Эшкожо уулу Солтоной деген манап болгон. Солтоной сөзмөр, чечен жана Жаргарач агасынын аркасы менен элге кадыр, барктуу киши болгон. Ошол күндөрдө Чүй боорунда солтолордун чоң жыйыны болуп өтүп туруучу. Ушундай жыйындарга катышып Солтоной чечендиктин натыйжасында сөзүн эртең менен сүйлөсө же түштө, же кечиеде бүтчү. Ошол жыйынга катышып жаткандардын эч кимиси Солтонойдун бетине чыгып, каршы сүйлөгөн эмес жана кагып-силкип сөзүн токтогууга да эч кимиси даай алган эмес.

Тийиштүү сөзөрүн жыйында сүйлөп жаткан учурда насыбай атуу адаты болгондуктан Солтоной олтургандардан «насыбайың барбы» деп сурачу. Кимдир бирөө чөнтөгүнөн чакчасын алып, алаканы-

на насыбайды салып Солтонойго насыбайды сунчу. Ошол сунулган насыбайды Солтоной сүйлөп жаткан сөзүн жыйнактап түштө бүтсө түштө, кечинде бүтсө кечинде алып чекчү, ошол убака чейин тиги киши насыбайды сунуп тура берчү.

Ар качан бир олтурган жеринде Солтоной козголбой, буту-колун сунбай же бир жамбашынан кыйшайып жатпай, какырып түкүрбөй керилген бойдон олтуруп туруп кетчү.

Солтонойдун үч аялы болгон, бир аялы Солтонойго үстүн, бир аялы баш кийимин, бир аялы бут кийимин кийгизип туруп анан Солтонойду жигиттерине чыгарчу. Жигиттери Солтонойду атына атказып, аны коноко чакырган жерине жөнөтчү. 5 км же 10 км аралыкка Солтоной этек, жеңин кымтылабай, аттын бир жагына кыйшайган бойдон калыбын бузбай коноко чакырган кишиникине баруучу. Анын абалын көргөн бирөө «ээ Соке, эмне кыйшайып келе жата-сың, бир жериңиз ооруп келе жатабы» деп сурайт.

Ага «мени жигиттер атка ушундай мингизди, ошолордун мингизгени» деп жооп берчү Солтоной.

Солтонойдун жүрүш-турушу Чүй боорундагы солтолорго белгилүү болгондуктан «Солтонойдой керилип» деген лакап калат.

*Кант району XXIII парт съезд совхозунда
жашоочу Көккөзов Сарыкүдөн жаздым.
Ж.Казакбаев. 03.01.1973-ж.*

Лакап: Кенсарынын өлүгүндөй

Казак Аблай хандын уулу Кененсары кыргызды каратып алуу максаты менен кыргызга кол салат. Бирок кыргыз элин багынтып алалбай Кененсары өзү колго түшүп калат.

Кыргыздар Кенсарыны аруу жууп, ак кепиндеп көмбөстөн өлүгүн жарга ыргытып жиберешет. Ке-

ненсарынын өлүгү жардын түбүндө дөңкөйгөн бойдон жатып калат. Ушундан улам элде «Кенсарынын өлүгүндөй» деген лакап калат.

Көккөзов Сарыүкүдөн жаздым.
Ж.Казакбаев. 03.01.1973-ж.

Лакап: Ормондун опусасы

Элине салык сала турган болсо, же жортуулга чыга турган болсо, же өзүнүн сүйбөгөн кишиси келсе ошол күнү Ормон эки санын эки колу менен мыжалап эле олтурчу экен. «Ушул бүгүн кан ичким келип турат, анткени кучнашта турамын» дечү. Ошентип олтурган Ормондон олтурган эл чочулап бирден жылып кетип тарап кетчү, ушундай опуса менен Ормон ойлогон оюна, каалаган максатына жетчү.

Ормондун алты аялы болгон, эгер бир аялы жаңжал чыгарса, алты аялын тең көгөнгө көгөндөрүп коюп баарын сабачу, эгер башка бирөө келип арачаласа арачачыны да кошуп урчу. Баягы алты аялы бирин бири ушактабай, биринин сөзүн бири көтөрүп, ынтымактуу эже, сиңдидей болуп жашашкан.

Ушундай опусадан улам Ысык-Көлдүктөрдө «Ормондун опусасы» деген лакап байда болот.

Көккөзов Сарыүкүдөн жаздым.
Ж.Казакбаев. 03.01.1973-ж.

ӨЛҮМ УЛУУ

Уламалардын айтууна караганда адамзат жаралгандан баштап 300 жылга чейин бир калыпта болуп өспөй тура берген. Ошол учурда акыл келип кудайдан сурайт, «сиз адамзатты жараттыңыз, бирок ушул убакытка чейин өспөй турат, мен адамзаттын дене-

синин кайсы жерине турайын» деп, кудай акылды «адамзаттын кайсы жерине турсаң өзүң бил» дейт. «Эмесе мен адамзаттын башынан жай алайын» деп акыл адамдын башынан жай алып туруп калат.

Экинчи болуп сабыр келет да «мен кайсы жеринен жай алып турайын» деп сурайт. Кудай сабырга «өзүң бил» деп жооп берет. «Анда мен жүрөктөн жай алайын» дейт да сабыр жүрөккө келип туруп калат.

Үчүнчү болуп напси келет, «мен адамзаттын кайсы жерине турайын» деп кудайдан сурайт. Кудай напсиге «өзүң бил» деп жооп берет. Напси «эмесе мен көздөн жай алайын» дейт да ал көздөн жай алып туруп калат.

Төртүнчү уят келет, ал «мен кайсы жеринен жай алайын» дейт. Ага да кудай «өзүң бил» деп жооп берет. «Андай болсо мен беттен жай алайын» деп адамзаттын бетинен жай алып туруп калат.

Бешинчи өлүм келет, ал акылдан, сабырдан, напсиден жана уяттан «силер мага адамзаттын кайсы жеринен жай бересиңер» деп сурайт. Өлүмдөн коркушуп, акыл, сабыр, напси жана уят төртөөтөн «биз сага жай бербейбиз» дешет. Өлүм «мага жай бербесеңер мен кеттим, мен баарыңардан улуумун, силер мага керексиңер, мен качан келемин, баарыңар даяр тургула, ошол келиште сууңар түгөнөт, күнүңөр бүтөт, жашооңор токтолот» деп кетип калат. Өлүм бир күнү келип адамдын жанын алат, ошону менен бирге акыл, сабыр, напси жана уят баары кетет.

Ошентип өлүм баарынан улуу болуп калган экен. Көздүн эч нерсеге тойбой ач көз деп аталышы, беттин бир нерседен уялганда бир кызарып, бир бозоруп кетиши, бети жок деп аталышы жана азга, көпкө, ачка, токко, ысык, суукка, убайым, кайгыга жүрөктүн чыдамдуу болуп сабырлуу деп аталышы ушулардан улам болгон экен.

Көккөзов Сарыүкүдөн жаздым.
Ж.Казакбаев. 04.01.1973-ж.

ЧЕЧЕНДЕРДИН АЙТТЫШЫ

Көл башындагы бугудан моңолдор уруусунан Токтор аке деген чечен киши чыккан. Ысык-Көлдүн жайлоолорун жайлап жүрүшкөн казак элинен Чакырбай деген чечен киши болгон.

Казак, кыргыздын баш көтөргөн төбөлдөрү бул эки чеченди айтыштырмакчы болушат. Булардын айтышына тогуздап (байгесин) мал коёт. Мисалы: жылкы, уй жана башкалар. Кадимки миң жылкылуу Каптыгай бай Каркыра жайлоосун жайлап, ошол жерде жайлаган элге үлүш берет.

Каптыгай үлүшкө казак, кыргызды бүт чакыртат. Үлүшкө келген эл көк майданга тегерете 3-4 катар болуп олтурушат. Элдин ортосуна килем салып коюшат.

Килемге олтуруу үчүн Чакырбай чеченди чакырышат. Элдин суроолору боюнча Чакырбай килемге келип олтурат. Чакырбай жакшы, таза кийинген, белинде күмүш кемер, кемердин оң жагында күмүш чапкан кизе, (көк шибеге, тиш чукуур жана башка нерселер салына турган булгаарыдан тегерете жасалган капкактуу кичине баштык) сол жагында оттук, бычак кыны менен турат, оттуктун таштары, куулары кизеге салынган. Башында келишкен бөркү (тебетей) бар. Чечен Токтор аке болсо башында малакай, жупуну кийинген, көрүнүшү начар киши болгон. Эл Чакырбай чечендин сөөлөтүн көрүшүп «муну кантип жеңсин Токтор аке» – деп коркушкан, кыпылдашкан, сүрдөшкөн. Тобокелге салып Токтор аке келип килемге олтурат. Эл тынчып кулак салып угуп олтурушат. Чечен Чакырбай сөздү биринчи баштайт:

– Ээ кыргызым, карып калган кезекте калжаңдатып экөөбүздү беттештирди, бу дагы биздин сөзүбүздүн элге кадыр, баркынан болуп жаткан иш го, сүйлөшө олтуралы, дүйнөдө өлбөй турган жан

жок, баарыбыз өлөбүз, бирок өлгөнчө артыбызда анча-мынча сөзүбүз калсын. Күн менен ай өлбөйт, аркайып турган тоо өлбөйт, агыны катуу суу өлбөйт. «Сыйкы» дейбиз, сыйкы өз башына кылат, «куйту» дейбиз, куйту эки тууганда бузат, «бузук» дейбиз, бул бир айылды бузат. Жаш чырпыктын ийилгени, жаш адамдын уялганы, жаш чырпыктын сынганы, жаш адамдын өлгөнү. Өнөрдүн алды кызыл тил, тилде мээрим болсо, сөзүңдү көпчүлүк эл угат, эгер мээрим болбосо сөзүңдү эл укпайт. Сууну сиңе турган жерге куйгун. Сөздү уга тургандарга айткын. Жол жүрсөң алдыңды карап бастыргын. Адам үч түргө бөлүнөт «куйма кулак» деген бар, айтылган сөздүн бирин калтырбай көкүрөгүнө жыйнап алат. «Акма кулак» деген бар, ал айтылган сөздү агызып таштайт. «Таш кулак» деген бар, суунун түбүндөгү ташка үстүнөн суу миң жыл акса да ага сиңбейт.

Арык семирет, тирүү адам кезигет, жаш адам жетилет, болот жешилет, дагы бир тойдо кезигербиз, ээ Током, эми сөз сиздики, сүйлөй олтур – дейт.

Чечен Токтор аке сүйлөй баштайт: – Жаш өлбөсүн, жаш деген ал бейиш, кары тозок. Сен тиштээк-сиңби же тебенээк-сиңби, тиштээктин алдына турба, тебенээктин артына турба. Жаман жолго кайрылбай бас, жакшы жолдон айрылбай бас. Жакшы менен жолдош болсоң көңүлүң көтөрүлүп жаның кубанат. Акылдуудан насаат уксаң акылга акыл уланат. Жаман менен жолдош болсоң бирде болбосо да бирде балээнин үстүнөн чыгарат. Баары өлөт, бирок жакшынын жакшы деген аты өлбөйт, болоттун заты өлбөйт, баатырдын жоону жеңген даңкы өлбөйт, молдо менен даанышмандын каты өлбөйт.

Аркайган Ала-Тоо өлбөйт дейсиң, ала тоону күздөн баштап жазга чейин бүт ак кар каптап жатат, Ала-Тоо кыш бою жарык дүйнөнү көрбөй ак кепинге оролуп жатат. Бул өлгөн эмей эмне, демек Ала-Тоо да өлөт. Агыны катуу суу өлбөйт – дейсиң, сууну да

суук тоңдурат, кыш бою сууну муз каптайт, анысы аз келгенсип муздун үстүнөн кар каптайт, жаздан баштап күзгө чейин эгин жайларды аралап жана сайларда күпүлдөп агып жаткан суулар жок, бул өлгөн эмей эмне, демек, суу да өлөт.

Күн менен ай өлбөйт дейсиң, ай менен күндү кара булут каптап турса, ал өлгөн эмей эмне, же ай менен күн тутулса, ал өлгөн эмей эмне, демек ай менен күн да өлөт – дейт.

Эл дуу күлүшөт. «Токтор акенин сөзү сөз эмес бекен, баракелде, чеченге сөз жок турбайбы» – депшип көпчүлүк таң калуу менен Токтор акеге тогуздап коюлган байгесин беришет. Ошентип, Чакырбай Токтордон жеңилип калган экен.

С.Көккөзовдон жаздым.
Ж.Казакбаев. 04.01.1973-ж.

ЖООМАРТ ЖАНА АДИЛ

Илгери Жоомарт жана Аддил деген эки падыша болот. Жоомарт элине теңчилик кылган, баарын тегиз караган, элине, кедей-кембагалга карамдуу падыша болгон. Тагында 3-4 саат гана иштеп, калган убактыларын элин аралап ач-арыктарды, жармач бей-бечераларды кароо менен өткөрөт. Элин аралап келе жатып, Жоомарт суу ичип жаткан эшекти көрөт. Эшектин бели беш жоор, аркасы алты жоор, өзү тыйтайып арык, ийреңдеп араң басат. Бул эшек бизге иштеп жүрүп ушул абалга келди, муну жакшылап багыш керек, жоорун айыктырып, өзүн эттендирип семиртиш керек – дейт да, эшекке жакшы жүгөн каттырып вазирлерине жетелетип алып барып алтын сарайга бактырат. Жоорунун катып калган кан-сөлдөрүн, ириңдерин жуудуруп, дарылата баштайт.

Адил падыша кара кылды как жарган, алыс, жакын дебестен тууралык кыган падыша болгон.

Сурак сураганда Адил өңүмдү көрсө сүрдөнөт, сөзүнөн жаңылат же кошомат кылат –деп, сурагын көшөгөнүн ичине олтуруп алып жүргүзчүү экен.

Бул эки падышаны көрө албаган, бузуку вазирлери, кеңешчилери экөөнү бирине бирин ушактап, чагым салып олтуруп эки падышаны урушууга алып келишет.

Эки падыша курал-жарактарын даярдап аскерлерин баштап согушуу үчүн майданга чыгышат. Жоомарт Адил падышанын колун көрүп элине мындай дейт: «Адилдин колу көп экен, мен качып кетейин, силер урушпай колго түшүп бергиле, мындай кылбасак силер бөөдө кырылып каласыңар, силердин каныңар, элдин каны төгүлбөсүн». Элинин эсен калышы үчүн Жоомарт качат, эли Адилге багынып берет. Жоомарт бир ыштыка бекинет. Ыштыктын жанында бир бечера кемпир, чал жашайт экен.

Кемпир «дүйнөдө кандай сөз, кандай кеп бар?» – деп, чалынан сурайт.

Чалы: «Жоомарт падыша менен Адил падыша урушуптур, Жоомарт падыша качыптыр, Адил падыша ким Жоомарт падышаны таап кармап келип берсе, мен ал кишиге Жоомарттын өзүнүн салмагындай алтын берер элем дептир» – дейт.

Кемпири: «атаганат Жоомарт падыша бизге табылса ээ, Адилге алып барып берип, алтынын алып жыргап калаар элек, ээ» – дейт.

Чалы: «ошондой болсо гана, сонун болбойбу, ошондой болоор күн кайда» – дейт.

Кемпири менен чалдын сүйлөшүп жаткан сөздөрүн Жоомарт угуп, ал кемпир, чалга барып салам айтат. «Ошол Жоомарт деген мен болом, эми силер менин эки колумду артыма байлагыла, мойнума чылбыр салгыла да, бириң жетелеп бириң айдап Адилге алып барып алтынын алгыла» – дейт, Жоомарт.

Кемпир менен чал «сизди жалдыратып малча айдап барып анын алтынын албай эле койдук, ушул оокатыбыз эле болот» – дешет.

«Мени качан да болсо табат, кайдагы бир зөөкүрлөр, кара нээт бузуктар мени кармап беришет. Алар Адилдин алтынын алып тунушат, андан көрөк силер алып барсаңар алтынын алып турмушуңар оңолот жана Адил менин канымдын забынына калат» – дейт, Жоомарт.

Кемпир, чал Жоомарттын колун артына байлап, мойнунан байлап, бири жетелеп, бири айдап алып жөнөшөт. Жолдо бара жатканда кемпир, чалдын алдынан бир зөөкүр чыгат да, экөөнү эки жакка түртүп таштап, Жоомартты жулуп алып жетелеп жөнөйт. Андан дагы бир зөөкүр тартып алып жөнөйт, андан дагы бирөө тартып алат. Ошентип, биринен бири тартып алып олтуруп Адилге Жоомартты 20 киши алып барышат.

Жоомартты Адилге каматып коёт. Адил Жоомартты алып баргандардан «ким кармап келди?» – деп сурайт. Баягы 20 кишилердин ортосунда мен кармап келдим, мен кармап келдим болуп чатак чыгат. Адил «Жоомарттын өзүнөн сурайын, Жоомартты түрмөдөн алып чык» – деп буйрук берет. Жигиттери Жоомартты Адилге алып келишет. Адил: «сени ким кармап келди» – дейт. Жоомарт: «мени булар кармаган жок, мени кемпир менен чал алып келишти, анткени, мен аларга, мени кармап Адилге алып баргыла, анын алтынын алгыла, турмушуңар оңолот жана Адил менин канымдын забынына калат» дегенмин, дейт.

Бул сөздү уккандан кийин Адил кемпир менен чалды чакырып алдырат. Жоомартты таразанын бир жагына коюп, бир жагына алтын салып теңдеп ошол алтынды кемпир, чалга берет. Баягы 20 зөөкүрдү каракчылык кылгандары үчүн зынданга салдырат. Жоомартты болсо, «мындай кайрымдуу, туура адамды өлтүрүүгө болобу» – деп, аны өзүнүн ордуна падыша кылып, ага өзүнүн тагын, башындагы таажысын берет жана өзү Жоомартка орун басар болот.

Жоомарт менен Адил эки падышанын ичиндеги бузуктарды, көрө албаган кара нээттерди бүт таза-лашат, аларды күнөөсүнө, айыбына жараша жоопко тартышат. Ошентип, Жоомарт падыша, Адил анын орун басар болуп калган экен.

Кемпир менен чал ичкен тамагы, кийген кийимдери жана үй жайы оңолуп, жыргап жатып калышат.

Эки эл бир нече кылымдар бою тынч жашап калган экен.

«Жоомарт» деген сөз менен «адил» деген сөз шундан калыптыр.

Сарыүкү Көккөзовдон жаздым.

Ж.Казакбаев. 06.01.1973-ж.

КОШОК

1941–1945-жылдары болгон Ата Мекендик согушта 1945-жылы окко учкан, орден, медалдар менен 3 жолу сыйланган, капитанга чейин көтөрүлгөн жоокер Таштанкул Дүйшөнбаевге арналат.

Кызыл-Коргон жеринде,
Кыштын күнү төрөлгөн.
Биз ошондо байкасак,
Башкача болчу жөрөлгөң.
Өсүп чыктың буралып,
Өзгөчө жүрдүк кубанып.
«Баатыр болом» деп жүрдүң,
Согушка барсам чыңалып.
Көрүндүң көзгө буралып,
Көбүнчө жүрдүк кубанып.
«Көк жал болом» деп жүрдүң,
Көтөрүп колго туу алып.
Кабыл болуп тилегиң,
Кабылан жоого жөнөдүң.
Каарын кылдың согушта,

Кан атаң Манас төрөнүн.
Анык болуп тилегиң,
Алыс сапар жөнөдүң.
Арыстанча алыштың,
Алпурушуп береним.
Кылыч, мылтык жаркылдап,
Ок-дары белде арчындап.
Жоодо жүрдүң кармашып,
Жондо найзаң калкылдап.
Кайкалатып ат миндиң,
Кайраттанып бел түйдүң.
Кабыландай качырып,
Калың жоого сен кирдиң.
Учурганың самолёт,
Ыргытканың гранат.
Далайларын кандадың,
Танкең менен кубалап.
Безелентип ат миндиң,
Белсенип белди шарт түйдүң.
Берендерче качырып,
Мелжиген жоого сен кирдиң.
Миң сан аскер кол алып,
Племёт, танка мол алып,
Кирген суудай буркандап,
Кирдирбей жүрдүң жол алып.
Калың жоону каптадың,
Карап күн, түн жатпадың.
Калк үчүн берген антыңды,
Карч уруп бүтүн актадың.
Карааның калкан булуттай,
Кыжынып милдет унутпай.
Кыйласын тутуп байладың,
Бууган чанач, тулуптай.
Асманда жүрүп уруштуң,
Айласын билдиң уруштун.
Агын суу, дайра, деңизде,
Алкымдашып бууштуң.

Ат үстүндө эңиштиң,
Алпурурушуп кериштиң.
Туурунан түшүрүп,
Туусун алдың жеңиштин.
Дүрбүң көздө шаңданып,
Дүрбөлөң душман таңданып.
Багынып сага бүгүлдү,
«Баатырым» деп жалбарып.
Кадырлуу болдуң жашыңдан,
Каарман болдуң ашыңан.
Өкмөттөн сыйланып,
Өлкөгө наамың чачылган.
Ардактуу болдуң жашыңдан,
Алгыр болдуң ашыңан.
Асмандаган атагың,
Ай, ааламга чачылган.
Көзгө атар мерген сен болдуң,
Көрүнүктүү шер болдуң.
Тоодон булут айдаган,
Тоо томкоргон эр болдуң.
Агыны катуу сел болдуң,
Ала-Тоого тең болдуң.
Адам айтып түгөнгүс,
Ааламдай кең болдуң.
Тетигин билдиң куралдын,
Темирдей бекем туралдың.
Каны менен душмандын,
Кара жерди сугардың.
Аскериңди катарлап,
Шайлап чыктың береним.
Ат ойнотуп алдында,
Жайнап чыктың береним.
Жалаңдатып кылычты,
Кайрап чыктың береним.
Бирин койбой душманды,
Айдап чыктың береним.
Бир нечесин пленге

Байлап чыктың береним.
Каң какшатып найзалап,
Жайлап чыктың береним.
Өнөр жайлуу душмандын,
Шаарын алдың береним.
Эли, журтун бүт койбой,
Баарын алдың береним.
Шорулдатып жүрөктөн,
Канын алдың береним.
Чыркыратып көбүнүн,
Жанын алдың береним.
Учаар теңиз, көз жеткис,
Жерин алдың душмандын.
Алтын, күмүш сандаган,
Кенин алдың душмандын.
Агент коюп алыстан,
Кебин алдың душмандын.
Самолётун кулатып,
Эрин алдың душмандын.
Ата Мекен согушта,
Иш көрсөттүң береним.
Алптар менен кармашып,
Күч көрсөттүң береним.
Адашпастан жолуңду,
Түз көрсөттүң береним.
Айыгышкан душманга
Муш көрсөттүң береним.
Тоодой болгон душманды,
Торсуң кылып байландың,
Тобуңдан сен бөлүнүп,
Тобурчак кайда жайландың.
Аягына жем түшүп,
Ак тулпарым чаалыкты.
Аман болсун калганың,
Аткардык сендей алыпты.
Өкүнөмүн үйлөнбөй,
Өтүп кеттиң жаш дуулап.

Аялың жок, перзент жок,
Армандуумун мен чунак.
Балаң болсо көтөрүп,
Жүрөт элек биз куунак.
Орун басып артыңда,
Калса боло бир туяк.
Жаткан жериң жайлоодой,
Жакшынакай гүл болсун.
Көрстөнүң бозорбой,
Кызыл-тазыл түр болсун.
Атагыңды чыгарып,
Сени өкмөт өстүргөн.
Тарбиялап партия,
Кадыр-баркка жеткирген.
Камкор кылган калкына.
Таалай берген жалпыга,
Жашайберсин өркүндөп
Коммунисттик партия.

Жанжигит Казакбаев

(Муну кошкон, айткан өзүм Ж.Казакбаев)

22.07.1945-ж.

Эскертүү: Менин аялымдын бир тууган иниси
Таштанкул 1925-ж. туулган. 1941-жылы Ата Ме-
кендик согушка кеткен.

БАТА

Кудай мал берсин, баш берсин.
Узун өмүр жаш берсин.
Ороздуу менен оттош кылсын.
Бактылуу менен жолдош кылсын.
Жолуңду шыдыр кылсын.
Жолдошунду кыдыр кылсын.
Аллоу акбар-деп бата берет.

АЙ ЖАҢЫРГАНДА АЙДЫ КАРАП БАТА БЕРҮҮ

Жалынмак бизден.
Жалгамак сизден.
Айдан аман, жылдан эсен кыл.
Эл эсен болсун.
Эл ичинде биз эсен болобук.
Кеткенди келтир,
Кемтикти толтур.
Ашуусу бийик тооңон сакта,
Агыны катуу сууңдан сакта.
Аллоу акбар – деп жаңы жаңырган айды
көрөөрү менен айды карап тиленип туруп бата берет.

*Өз энемден жазылган.
Ж.Казакбаев.
25.06.1945-ж.*

АСЫЛ ТАШТАН, АКЫЛ ЖАШТАН ЧЫГАТ (жомок)

Бир заманда бир хан болгон экен. Бул хан 80 жашка келип калган, өмүрүндө элине жамандык кылбаган, урбаган-сокпогон, камабаган, аспаган.

«Эми карыдым, элим менин жакшылыгымды билбеди, эч кимиси мага ыракмат айтпады. Элимди бүт жыйнайын, аларга табышмактуу үч суроо берейин, ал суроолорума жооп берсе берсин, эгер жооп беришбесе баштарын алайын» дейт хан. Ошол максат менен хан бүтүн элин жыйнап ордосуна камайт.

«Элде келбей калган адам барбы» деп хан элинен сурайт.

Эли жардын башында, жарты алачыкта жашаган чал келбей калды дешет. Хан чалды жигиттерин жиберип алдырып келет.

Хан элине: «Мен карыдым, ушул жашка келип бириңе жамандык кылган жокмун. Эч кимиңер мага ыраазы болбодуңар, ыракматыңар жок. Силерге табышмактуу үч суроо беремин, бул табышмактарды тапсаңар таптыңар, эгер табалбасаңар баарыңардын башыңар алынат, жообун табыш үчүн 6 күн мөөнөт, 6 күндө табалбасаңар 7-күнү сууңар түгөнүп, күнүңөр бүтөт» дейт. «уккула элим, 1-ширинден ширин эмне ширин? 2-катуудан катуу эмне катуу? 3-оордон оор эмне оор?» деп суроо берет хан. Эл «жүзүм ширин» дешет. Хан «жок» дейт.

- Бал ширин. – жок. – Алма ширин – жок.
- Таш катуу – жок. Чоюн катуу – жок.
- Болот катуу – жок.
- Чоюн оор- жок. – Коргошун оор – жок.
- Тоо-таш оор – жок

5 күнгө чейин эл суроолорго жооп таба алышбай кыйналышат.

6-күнү чал ордодон качып чыгып үйүнө барат, себеби акыры өлөт экенбиз андан көрөк жалгыз кызымды көрүп калайын деген максат менен. Чал үйүнө келсе кызы атасын басып жыгылат, кызы атасын аябай сагынган, өңү азып саргайып калган. Чал кызын өөп-жыттап эркелетип аталык мээрим менен сүйөт.

Кемпири «6 күндөн бери каңкайып кайда жүрдүң, оокаттан, отун-суудан кыйналдым, үйдү ойлобой жоголуп кеттиң итирейип, мындан көрөк сандалбай өлсөң экен, мен сендей чалды элдин четинен табамын» деп каарланып каңкылдап керештейт. Ата, «апама атамды издейли, атам аңгабы, чуңкургабы түшүп кеткендир, таап келели десем», «издеп кайсы гөргө баралы, тирүү болсо бир күнү темселеп өзү келет, келбесе кесилип калсын, башка ата таап беремин деди» дейт кызы.

«Ханыбыздын каары келип калыптыр, бүтүн элин жыйып ордосуна камаптыр, балыкка кайырмак, тор

салып олтурган жеримден хандын 2 жигити келип мени айдап барып хандын ордосундагы элге кошту. Ханыбыз бизге үч суроо берди, суроонун жообун табалбай эл кыйналды, 6 күн мөөнөт берген, ал мөөнөттөн өтсө башыбызды алмак. Акыры өлөт экенбиз, өлө элегимде кызымды бир көрүп калайын деп качып келдим» дейт кызы менен кемпирине чал.

Кызы «айтчы, ата, хан кандай суроо берди» дейт. Ээ кызым аны эмне кыласың дейт атасы. Кызы «айтсаң, ата, айтсаң» деп атасынын мойнун кучактап атасына акидей асылат.

«Атаа, кызым ай эми айтпасам болбостур, айтса айтып берейин» дейт да айта баштайт. «Хан ширинден эмне ширин, катуудан эмне катуу жана оордон эмне оор деп суроо берди» деди.

«Ошол эле сурообу, ал оңой ата, 1-суроосуна алган жар ширин деңиз, 2-суроосуна жокчулук катуу деңиз, жана 3-суроосуна төрт түлүктүү мал оор деп жооп бериңиз, ушул жооп менен сиз жана калайык калк кутулат» дейт кызы.

Анда кемпири «өлө албай жүргөн ушул итейген чалдан эмне акыл чыкмак эле, ушул чалдан хан хан башы менен кантип суроо сурасын, бул бети жок уялбай хан менен теңтуш болгусу келет, бул сөздөрү калп, атаңдын сөзүнө ишенбегин» дейт.

«Эгер акылы жок болсо эмне үчүн атама тийдиң же эмне үчүн ушул күнгө чейин атам менен туруп калдың, атамды ар күнү арылдап олтуруп акылынан адаштырып келесоо кылдың, эл-журтунан, ага, ини туугандарынан да ажыратып жардын башынан жай алдырган сенсиң», ата сиз бара бериңиз» дейт кызы. Чал кетет, хандын ордосуна барат. Элден хан «жообун таптыңарбы» деп сурайт. Чал «таптым» дейт. «Тапсаң айтчы, гана угалы» дейт хан. Чал «1-ширинден ширин алган жар ширин. 2-катуудан катуу жокчулук катуу жана 3-оордон оор төрт түлүк мал оор дейт».

Хан «таптың чалым, баары туура, бирок бул жоопторду сен өзүң ойлоп тапкан жоксуң, бул жоопторду сага ким айтты» дейт. «Жок, ханым өзүм эле ойлоп таптым» дейт чал. «Эгер сен өзүң ойлоп тапсаң 6 күндөн бери эмне айтпайсың, элдин баары оокат-тиричилигинен калып, камалып жатышат, эми башыңды аламын» дейт хан. «Болуптур таксыр, ханым, чынын айтып берейин, бар болгону маңдайыма бүткөн 12 жашар бир гана кызым бар, башка берзентим жок, өлүм алдында кызымды бир көрүп калайын деп үйүмө качып бардым эле. Барсам кызым мени аябай сагыныптыр, 5-6 күндөн бери кайда жүрдүң, ата» деп сурап калды. Мен болгон ишти бүт түшүндүрдүм, анда кызым «эмне деген суроо берди, хандын суроолорун айтыңызчы, ата, мен угайын» деп асылып калды, анан мен өлүм алдында турган жаным ханымдын сөзүн кызым угуп калсын деп айттым эле, өзүм кедей бечара чал элем, кемпирим да анын үстүнө начар киши эле, ишенбесеңер мына элден сураңыз, бир кашык канымды сизден сураймын, жалгыз кызым бозоруп жетим калбасын, ошондо ушундай деп айткын ата деп кызым айтты эле» дейт чал.

Хан «чал чын айтабы же жалган айтабы» деп элден сурап калат. Ханга эл «бул чалдын 12 жашар кызы бар, бирок эстүү кыз. Өзү да жаш кезинде эстүү, камкор, оокатына тың эле. Эми кемпири тилдүү бээжай болду, жемелеп-жектеп олтуруп чүнчүттү, келесоо кылды, кейбир кылды, урушуп олтуруп элден, журттан чыгарды, туугандарынан ажыратты, чалдын оокатына киришип олтуруп чалды кедей кылды, ошондуктан азыр жарты алачык менен жардын башында жашайт, кемпири тезек терип сатып, өзү балык кармап сатып оокат кылат. Эми сиз чалдын башын алсаңыз кызын да келесоо-кейбир кылат, чүнчүтөт, тилдүү кылып өстүрөт. Ошондуктан чалдын бир кашык канын сизден сурайбыз» дешет.

Хан «кызды алып кел» деп 2 жигитин кызга жиберет, жигиттери кызды алып келет. Хан кыздан «алган жар ширин экенин кантип билдиң» деп сурайт.

«Мени атам да, апам да экөө тең эң жакшы көрүшөт, мени экөө ортосуна алып жатышат, мен уктап калам, ойгонсом эле мен төшөктүн четинде жатып калам, атам менен апам экөө бир жатып калат, ар күнү ушундай. Жардын ширин экенин ушундан билдим» дейт.

«Жокчулук катуу экенин кантип билдиң» дейт хан.

«Элдин кыздары кызыл-тасыл сонун асылдарды кийишет, көңүл ачып сейилдеп жүрүшөт, мен болсом кийимге жетинбей күйпүйүп күлдү күчүк болуп үйдөн сыртка чыгуудан корунуп, кыздар менен сейилдеп жүрүүдөн уялып, үйдө от жагып, күл чыгарып жүрөмүн, ар күнү абалым ушул. Эртенден кечке үйдөн чыгуу жок, ошондуктан жокчулук катуу деймин» дейт.

Хан «төрт түлүк мал оор экенин кантип билдиң» дейт.

«Бир күнү от жагып үйдө олтурсам жер дүңгүрөп калды. Бул эмне экен дүңгүрөгөн деп эшикке чыгып карасам төрт түлүк мал жайылып келе жаткан экен. Жанагы дүңгүрөгөн добуш каптап келе жаткан уй, жылкы, төө жана койдун дүбүртү, шаңы экен, ушундан билдим» деген экен.

Хан кызга ыраазы болуп, алкыш айтат. «Мына элим, асыл таштан чыгат, акыл жаштан чыгат, эми силерге уруксат, баргыла» – деп бүт элине жооп берет. «Асыл таштан чыгат, акыл жаштан чыгат» деген сөз ушундан калган экен.

*Көккөзов Сарыцүдөн жаздым.
Ж.Казакбаев. 08.01.1973-ж.*

КЕДЕЙ ХАН МЕНЕН КҮЛБӨС ХАН

Күлбөс хандын аялы эртең менен, Кедей хандын аялы кечинде төрөйт. Кедей хандын аялы кыз, Күлбөс хандын аялы эркек төрөйт. Күлбөс хан баласына той берет, хандар келип той жеп Күлбөс ханга бата беришип тарап кетишет. Кыз да болсо той берейин, хандар тоюма келишер бекен же кыз тою деп келишпес бекен деп, сынап, Кедей хан той берет. Кедей хандын эркек баласы болбосо бул эмнеге той берет же бизди шылдындап жатабы дешип чакырылган хандар барсакпы же барбасакпы деп жатынышып Кедей хандын тоюна зорго келишет. Хандарга, элдерге тасторкон салынып тамактар коюлат.

Хандар «эркек балаң жок, кыз балага да той береби» дешет.

Кедей хан «кыз бала бала эмес бекен, кыз бала бүтүн хандар менен тааныштырат, ошондуктан той бердим» дейт.

Күлбөс хан баласын чакырып алып «балам, келинчек алып берейин, бирок өзүң каала, өзүң сына» дейт. Күлбөс хандын баласы кыз карап чыгат, төгөрктүн төрт бурчунан кыз жакпайт. Кыз жакпады деп бала атасына айталбай көпкө жүрөт. Бирок, атасы баласына кыз жакпаганын билип жүрдү. Бир күнү Күлбөс хан Кедей ханга келет, «ырысы жокко доочу келет, кыздуу үйгө жуучу келет» деген, мен кызыңа жуучуга келдим» дейт. Кедей хан «кыздуу үйгө жакшы да келет, жаманда келет, келгениң жакшы, бирок кызымды бербеймин, эркек кылып аламын, бул сөзгө капа болбо» дейт. Күлбөс хан «кыз бала эркек болчу беле» деп, аттанып кетет.

Кедей хан алтындан сарай салдырат, кызына кырк кыз кошот да өзүнүн кызы менен кырк бир кыз кылып алтын сарайга киргизип коёт, ал кызы кырк кыз менен оюн, күлкү, таң-тамаша менен шапар тээп жата берет.

Күлбөс хандын баласы Кедей хандын алтын сарайдагы кызын кырк кыз менен күндө оюн, тамаша менен шапар тээп жатканын сыртынан көрүп, атасына Кедей хандын кызы жөнүндө көргөндөрү жөнүндө айтып барат. Күлбөс хан баласына «Кедей хандын кызы эркек болбойт, эрге чыгат, элден катын алгандарды байкап, карап жүр, алтын сарайдын сыртынан да карап жүр» дейт да алтын сарайга кезектештирип кароол койдурад.

Кедей хандын кызы мен кантип эркек болмок элем, эрге тиейин, бирок эрге көрүнө ачык тийсем атама уят, ошондуктан жетибаш мастен кемпирди чакырайын деп аны жигит кыздарына чакыртат. Мастен кемпир келет «мен келдим эмнеге, кандай иш менен чакырдың» деп кыздан сурайт. «Мен качан чакырган күнү ушул жерге кел, азырынча кайра барып тур» дейт. Мастен макул болот да кетет. Кыз күйөөгө чыгуу үчүн камына баштайт, жууркан, төшөк, жакшы-жакшы буюмдар, үй ичине керектүүлөрдү даярдайт. Кедей хандын кызы камынып бүттү, жети баштуу мастенди кыздарын жиберип алдырды. Мастенге «мен чемодандын ичине кирип жатамын, сен чемоданды бекитесиң, анан өңөрүп алып төгөрөктүн төрт бурчун кыдырып чыгасыңбы» дейт. Мастен макул болот. Кыз «мен токто дегенде токто, түшүр дегенде түшүрөсүң» дейт. Мастен макул болуп сокусун минет, сокбилегин камчыланып, кызды өңөрүп алып жөнөйт. Жүрүп олтуруп көп жерлерге, көп шаарларга барат, бир жерге барганда кыз «токто» дейт. Мастен сокусунун башын тартып токтойт. Кыз «ушул жерде дүкөн бар, ошол дүкөнгө киребиз, ал дүкөндөн өзүңө бүт керектүүндү каалаганыңча ал, анын дүкөнчүсү өзбек, алган буюмдарыңа акча төлөбө, эгер акча десе менин чемоданымды ач, бетимдеги күзгүмдү бир жагына тартып кой да, кайра жап. Дүкөнчү өзүбек мени көрөт да мага ашык болот, ошондо саткан буюмдары үчүн акча сурабайт,

ошентип акчадан кутуласың» дейт. Мастен чемоданды көтөрүп дүкөнгө кирет. Дүкөндөн керектүүлөрүн каалаганча алат. Дүкөнчү өзбек мастен кемпирден акчасын эсептеп туруп сурайт, мастен кемпир чемоданды ачат да кыздын бетиндеги күзгүнү ачат, өзбек кызды көрөт, кемпирден акча сурабай калат, ошол замат кызга ашык болуп калат. Мастен кемпир дүкөндөн чыгып кыздын алтын ордосуна келет, чемоданды ордого калтырат да өзү үйүнө жөнөп кетет.

Өзбек соода убактысы бүтсө да үйүнө барбайт. Дүкөнчүнүн аялы күйөөсүн көп күтөт, бирок эри келбейт, эмне болду деп издеп дүкөнгө келет, келсе эринин эси ооп жатат. Дүкөндү бекитет, эрин ээрчитип аял үйүнө келет. «Сага эмне болду, эмнеге ээсиң ооп жыгылдың» деп аял эринен сурады. Эри «бир адам келип дүкөндөн керектүү нерселерин аябай каалаганча алды, акчасын бер десем чемоданын ачты эле ичинде ай десем ай эмес, күн десем күн эмес бир сулуу кыз жатат, ошол кызды көрүп эсим ооп калды, тиги болсо алгандары үчүн акча бербей кете берди» дейт. «Ал кыз сени сүйүп калган турбайбы, сен ошол кызды ал, аттанып жөнө, баргандан кийин түнү менен уктаба, бардык жагын байкагын, көргөнбилгениңди мага айтып кел» деп күйөөсүн аттантып жөнөтөт. Ордого жетип келет, аттан түшүп атын мамыга байлап ордого кирет, бир чекеден орун алып олтурат да ордонун айланасын карап олтурат, эч нерсе көрүнбөйт, ордонун ичи жым-жырт, талыкшып уйкусу келет, уктабаска тырышат, бирок болбой эле уктап кетет, ойгонсо уктап калган, эч ким, эч нерсе көрүнбөйт, дагы эле жым-жырт. Өзүбөк үйүнө келет. «Эмне көрдүң» деп сурайт аялы.

«Бардым, ордодо эч ким жок, эч нерсе билинбейт, бир убакта талыкшып уйкум келип уктап калыпмын» дейт эри. «Уктап эс алып ал, кечинде кайра жиберемин» деп эрин уктатып коёт, өзү издеп сурамжылап жүрүп кытайдын кырма дарысын таап

келет. Эрин тургузуп бутунун бир чыпалагына кырма дарыны сүйкөйт. «Бул дары сени уктатпайт, карап олтурсаң 41 кыз чыгат, санап туруп 41- кыздын жанына барып олтургун» деп эрин кечинде жөнөтөт. Ордого келип, атын байлап өзбек ордого дагы кирет, дагы эч ким жок, уйкусу келет, уктайын десе кырма дары бутун оорутуп эч уктатпайт. Бир кезде жакшы кийинип жазанган, гүлалыдай кыздар чоорлорун тартып оюнга чыгышат, кыздарды санап отуруп 41-кыздын жанына барып олтурат. Кыздар шапар тээп оюндарын бүтүп тарай башташат.

Кедей хандын кызы желдеттерине, мен атама барып учурашып келейин, дарбазаны бекиткиле, «мен келмейинче эч кимди киргизбегиле», дейт да өзүбекти ээрчитип алып чыгып кетет. Күлбөс хандын сакчылары ордону караса ордодо эч ким жок, кыздар да жок. Бул сакчылар Күлбөс ханга барып «ордодо эч ким жок, жым жырт» дешет. Сакчыларын туш-тушка чаптырып кыздын жолун тостуртат Күлбөс хан. Күлбөс хандын баласы ашуудан бери издеп таппай келе жатса өзбек кыз менен бир карагайдын түбүндө уктап жатат, экөөнү кармап алып атасына алып келет. Күлбөс хан желдеттерине буйруп экөөнү тең зынданга салдырып таштайт. Күлбөс хан Кедей ханга келет, «кызыңды кармадым, «кызымды эркек кыламын деген элең го» дейт.

– Кызым кайда?

– Кызың күйөөсү менен зынданда.

Күлбөс ханга Кедей хан «экөөбүс баралы эгер кыз меники болбой калса башың алынат, элиң, жериң меники болот, эгер меники болуп калса менин башымды ал, элимди жана жеримди бүт ээле» дейт. Экөө макул болушат.

Күлбөс хандын койчусу коюн жайып жүрсө, бир жерден күңгүрөгөн добуш чыгат, ал добушту издеп карап жүрсө бир ороодон чыгып жаткан экен, Тас койчу ал ороого басып барат, барса ороонун үстүндө-

гү ташты ороого кулатып жибер деген добуш чыгат, ороодон. Тас койчу ташты кулатып жиберет, таш үңкүргө түшөт. Ошол ташка чыгып туруп өзбек «коюнду жогору жайгын, барсаң ак там бар, ошол актамдан ары тоого чыгып тоодон бир казандай таш, бир чакадай таш кулаткын» дейт. Тас койчу кулатат, казандай таш казанды сындырат, чакадай таш келип тулгоого илинип калат.

Актамдан өзүбектин аялы чыгып тулгоого кыпчылып калган ташты, сынган казанды көрүп, «эмне үчүн эрим келбейт десем эрим өлгөн турбайбы деп жоруйт». Бул аял Тас койчуга барып, «сен эмне үчүн таш кулатасың» деп сурайт. «Тигил ордо бир киши бар, ошол адам кулат деди, ошонун айтуусу боюнча кулаттым» дейт. Аялды ээрчитип келип орду көрсөтөт, Тас койчу. Ал аял алар менен сүйлөшө албай үйүнө келет, тамак жана жибек чалмасын алып кайра орго барат, алып барган жибек чалмага тамактарын байлап орго салат, тигилер тамакты ичип болгондон кийин аял эрин тартып алат. Аял эрин тааныйт да «сен кайра орго түшкүн, болбосо өлөсүң, баргын дагы жолдошунду чыгарып жибер» деп күйөөсүн кайра орго түшүрөт, кызды тартып алат, өзүбектин аялы тиги кызга «Сен биздикине барып ошол тамда жашай бер» дейт. Кыз кетет, аял кыздын ордуна өзү орго түшүп кетет.

Эки хан зынданга келишет, зындандан өзүбекти аялы менен чыгартышат. Караса Кедей хандын кызы эмес, башка өзбек аялы болуп чыгат. Күлбөс хандын башы алынат, эли жана жери бүт Кедей ханга өтөт. Өзүбек аялы менен үйүнө келишет, аял кыз менен күйөөсүн «учурашып кел» деп Кедей ханга жиберет. Күйөө, кыз салам айтып кирип барышат. Жай алып олтургандан кийин кыз «тигил атаң, бул энең» деп ата, энеси менен тааныштырат. Күйөөсү кол куушуруп кайнатасына салам берет.

Кедей хан күйөөсүн хан, кызын вазир кылат, күйөөсүн, кызын таап берген сүйүнчүсү үчүн Тас

койчунун башын кытайдан кырма дарысы менен дарылап айыктырат, бир сыйра таза кийиндирет. Өзүбек хан Тас койчуга бир шаарды ээлетип, аны өзүнө кеңешчи кылып алат. Өзүбек эки аялдуу жана хан болуп жатып калат.

*Кант району XXIII парт съезд совхозунда
жашоочу Жунушалиев Карпыктан жаздым.
Ж.Казакбаев. 09.01.1973-ж.*

КУЛМУРЗАНЫН ҮЙЛӨНҮШҮ

Илгерки Байзеит (Калинин району Күрпүлдөк кыштагы) элинде 1844-1917-жылдары жашаган Бобек уулу Кулмурза деген адам болгон. Кулмурзанын 2 уулу жана 2 кызы болгон. Кулмурза атасынан 25инде, энесинен 30 жашында ажырайт. Атасын жана энесин узатат, аларга аш берет, башка ырым-жырымдары болот, ага кошул-ташыл болуп 2 кызы турмушка чыгат, аларды конуштарына кондурут. Ушул учурда Кулмурзанын аялы каза болот, аялын узатат, ашын берет. Кулмурзанын 2 баласын 2 эжеси багып кетет. Кулмурзанын турмушу өтө төмөндөйт. Аял алууга күчү жетпейт. Кулмурзанын кир-когун туугандарынын аялдары жууп, тамак-ашын жасап каралашып турушат.

Эки кызынын күйөөсү өзбек болгондуктан алар Кулмурзага бир комнат там салып беришкен, ошол кара там жана кара боз үйүнөн башка эч нерсеси болгон эмес. Байлардан 2 ат сатып алат, ал аттарды насыя жана көтөрмөгө (бааланган баасына дагы акча кошуп берүүгө) алат. Ал 2 атты соодагерлерге кошулуп, Кетмен-Төбөнү аралап Анжианга барып сатат. Кулмурза Кетмен-Төбөнүн элинде чалгынын жок экенин, бедени орок менен оргондорун көрөт. 2 аттын ээсине акчасын берип кутулат, калган

пайдасына 60 чалгы сатып алат, чалгыларды артынып алып Кетмен-Төбө элине жөнөйт. Элге барып Кулмурза бир чалгыны таптайт, кайрайт, саптайт, туткасын байлайт да бедени чаап көрсөтө баштайт. Эл таң калат, мурун чалгы көрбөгөн эл «беде өзү эле боо-боо болуп калат турбайбы, сап-сап болуп өзү эле жыгыла берет турбайбы, сатасыңбы?» дешет.

– Сатамын.

– Канча турат?

– Бир чалгы бир торпок турат.

Эл макул болушат, бир чалгыны бир торпок берип сатып ала башташат. Кулмурза элге чалгы чабууну үйрөтө баштайт. 60 чалгыны 60 торпокко сатат, ошол жерде, ошол элде чалгысын сатып торпокторун жыйнап алганча бир нече күндөр жүрүп калат. Жай мезгили, күн жылуу, мал эттенип күндөн-күнгө семирүүдө. Ошол жердеги үйрөнүшүп калган тааныштарына «менин аялым жок, мага аял таап берсеңер кандай болоор экен» деп өтүнөт Кулмурза. Тааныштары «бул тегеректе сага ылайык же кыз, же жубан жок. Бала-Чычкан деген жайлоодо Ажыбек деген бай бар, ошонун 18-19 жашка келген кара далы кызы бар, буга байлыгынан батына албай эч ким даап жуучу түшө элек. Ал кызын сага бербейт, сен эмес мен-менсигендер алалбай жүрүшөт» дешет.

Кулмурза бир күнү Кетмен-Төбөнүн базарына барат, 4-5 кез шайы сатып алат, белине курчанат, бутунун шыйрагына оройт, чулгоо кылат, жаңы маасы, көлөш алып кийет. Ошол жазанышы менен Өмүрзак деген кишини жолдош кылып алып Ажыбектикине мейманга барат, анда конот, жатаарда Кулмурза маасын бир балага тарттырат, бутун чечкенден кийин олтургандар шайы чулгоону, шайы бут орогучту көрүшөт. Чулгоолорун көргөн бай, байбиче жана кыз Кулмурзага көңүлдөрү жылып калат. Эртеси Кулмурза кыздын өзү менен сүйлөшөт, кыз турмуш кылууга макул болуп «атама сүйлөш,

калың малыңды бере бер» дейт. Кулмурза, Өмүрзак экөө кетет. «Сен Ажибекке жуучуга бар, эгер макул болсо калыңына 1 ат, 30 торпок жана жеңгетайына 25 торпок беремин, бул жерде мындан башка малым жок. Чүй (үйүм) болсо алыс, мына ушуларды айтып сүйлөшүп кел» деп Өмүрзакты жуучуга жөнөтөт. Өмүрзак Ажибек байга келет, болгон сөздү айтат, Ажибек макул болот. Ажибек байдын убадасын алып Өмүрзак кайра келет, болгон сөздү Кулмурзага түшүндүрөт. Кулмурза 5 торпоко бир ат сатып алат, ошол атты баш кылып 30 торпоку Өмүрзакка бир-эки киши кошуп айдатат, алар Ажибек байга барып куда түшүп калат, кызды берүү мөөнөтүн тездетишет, Ажибек камына баштайт.

Көп узабай эле Кулмурза, Өмүрзактар болуп 25 торпоку Ажибек байдакына айдап келип жеңгетайга беришет, жылкысы, кою да ошонун ичинде болот. Ажибек кайнатасынын керкисин алып Кулмурза тоого чыгып арчадан кесип келип токсон төөгө токсон буйла (чүлүк) жасайт, аларды куржунуна салып коёт. «Бул буйлаларды эмне кыласың» дегендерге Кулмурза «үйүмдө токсон төөм бар, ошолорго буйла кыламын, биз жакта буйла жасоого арча жок» деп жооп берет.

Кызды бергени жаткан күндөрдө Ажибектин кээ бир туугандары «кызды бербейбиз, жер алыс экен жана жакшылыктуу калыңы жок, төө баштаган тогуз жок, жүздөгөн кой жок, бул бизди шылдыңдаганыбы» дешип жаңжал чыгарышат. Башкалары «желкилдеген төө, желине карыш бээ бергендей Кулмурзанын бул жерде эли бар беле, өзү Чүйдөн келсе, көрдүңбү токсон төөсүнө токсон буйла жасап алды, мындан артык кандай байга бериш керек, байпагы макмал, чулгоосу шайы болсо...» дешет. Сөз жыйынтыкка келип, кыздын жууркан-төшөгүн төөгө артып, төөнүн үстүнө шырдак, килем жаап, кызды атказат.

Колуктусун ээрчитип, жүктүү төөсүн кызды уза-туучуларга жетелетип Кукең Чүйдү көздөй кайкаят.

Кетмен-Төбөдөн Таласты басып, Ашмараны ашып үйүнө келет. Келишсе жалпак кара там, сайгактаган уйлар үзүп кеткен курчоолору бар, мүйүздөрү илип жыртып кеткен туурдуктары бар, ууктары сороюп турган кара бос үй турат. Келинчегине «менин үйүм ушул» дейт Кулмурза.

Ошондо келинчеги «акылын таап мени алганыңа ыракмат, мага турмушүң эмес, сен керексиң» деп кетпей турмуш кылып калат, белди чечет, үй турмушун оңдой баштайт.

Келинчеги Калыйман өңдүү, сулуу жана эстүү болгон, ошондуктан Кулмурзага «сен баатыр экенсиң, эс-акыл, жөндөмүң да түзүк экен» деп баа берет. Калыйман аттуу келиндүү болгондуктан туугандары чогулуп той беришет, кошумчаларын беришет, бир чайнек, бир пыяла жана башка ушундай нерселерди берип үй ичи жаңырып калат.

Булар 4 эркек, үч кыз – 7 балалуу болушат.

*Көккөзов Сарыүкүдөн жаздым.
Ж.Казакбаев. 10.01.1973-ж.*

МЕРГЕНЧИНИН БАЛАСЫНЫН ҮЙЛӨНҮШҮ (*Жомок*)

Илгери бир менгенчи болгон экен, анын эр жетип калган баласы болгон. «Балам, аял алуу убактың келди, эми аял алып берейин кыдырып кыз тандагын» дейт.

Уулу: «ата, аял алып беремин деп убара болбонуз, өзүм аламын» деп коёт. «Өзүң бил, уулум» дейт атасы.

Уулу бир жолдош алат, ок, дары алып, мылтыгын асынат, оттугун, түгөнбөс гүл азыгын (гүл азык – дүмбүл тарууну орот, аны бастырып алып,

көптүрөт, кийин казанга кууруйт да тегирменге майда тартат) арчындынып, итин ээрчитип кийик улап чыгып кетет.

Кырдан кыр ашып, тоодон тоого өтөт, бир нече күндөр тоолордо жүрө берет, кийимдери жыртылып самсаалай баштайт. Бир күнү күн бүркөлүп, туман басып, бороон-чыпкыт болуп, алай-дүлөй кар жаайт. Мергенчи бала үйүнө кайтмакчы болот, бирок жолдошу экөө адашат, жолдор билинбей калат. Белден карды жиреп олтуруп бир жерге келсе үргөн иттин үнү чыгат, ошол иттин үнүн көздөй келишет. Иттин үнүн улап олтуруп келишсе чоң өзөн, өзөндө бир заңкайган ак үй, бир кара үй турат, ошол үйлөргө жакындашат. Мергенчи жолдошуна «ак үйгө конолу» дейт. Жолдошу «ак үй байдын үйү болуу керек, биздин албыр-салбыр суу болгон кийимибизди көрүп туруп кондурбайт, хан койнунда жатып калтыраганча, кул койнунда кууна деген кара үйгө конолу, анда корунбай кен-кесири болобуз, кедей карапайым келет» дейт.

«Ак үйдүн ээси көптү көргөн, көптү билген намыстуу киши болуу керек, бизден жийиркенбей эле кондуруу керек, ошол үйгө эле конолук» дейт.

«Өзүң бил, мен ээрчип жүргөн жолдошумун» дейт жолдошу. Салам айтып ак үйгө кирип барышат. Төрдө сакалы белине жеткен ак сакал адам олтурат, ал киши үй бүлөсүнө, бул жигиттерди тигил үйгө алып барып ысык сууга киринткиле, жуундуруп туруп алып келгиле, анан булар менен жөн жай сурашамын дейт. Балдары тигилерди киринтип кайра киргизет.

«Кимиңер улуусуңар» дейт ак сакал. Мергенчи бала «мен улуумун, жашым 20 да» дейт.

– Кимдин баласы болосуң?

– Мергенчинин баласымын.

Ак сакал киши «бул балам ырас келди, мына өзү келди, козу союп жакшылап конок кылгыла» деп тасторкон жайылып, козу союлат.

Эртеси ак сакал «ак бос бээ сойгула, элди чакыргыла, той бергиле, бул менин күйөө балам болот, мергенчинин аялы менен менин аялым бир күнү төрөгөн. Ошондо мергенчи экөөбүз куда болууга убада кылганбыз, ошондон бери мергенчи келбейт, бир жолу да каттаган жок, эми күйөө балам оңдой берди болуп өзү келип калды, мен көзүмдүн тирүү кезинде убадамды аткарамын, кызымды эсен аман конушуна кондурамын» дейт.

Мергенчи бала эмне кылаарын билбейт, аң-даң болуп тунжурап ойго түшүп олтуруп калат. Бүтүн элин жыйып ак бос бээ союп ак сакал 7 күн той берет, кызын мергенчи балага никелейт. Кыздын жеңелери кызды алып келип күйөө менен жаткырат, бирок күйөө оң карап жатпастан таң атканча тескери карап жатып туруп кетет, ал күнү кечинде кызды дагы жаткырат, бирок дагы тескери карап жатып туруп кетет. Кызды үчүнчү күнү кечинде дагы жаткырат, күйөө үчүнчү күнү да оң карабайт.

Кыздын атасы күйөө баланы «колуктусуна оң карап жатпаганы эмнеси, бизди тоотпогонубу же чанганыбы, же шылдыңдаганыбы, мен канча-канча чыгыш болуп той берип, төгүлдүм-чачылдым жана кара башыл киши бердим, бул эмне деген кордугу, дар кургула, муну дарга аскыла» дейт.

Эл чогулат, дар курат, ошого чейин бала эч нерсе айтпайт, баланы дардын астына алып келишет, мойну сыйыртмакты салышат, ошондо да бала эч унчукпайт.

Эл «бала эмнеге унчукпайт, бир нерсе десе боло» дешет. Аңгыча бирөө «сыйыртмакты тартпай туратургула, баладан бир ооз сөз сурайлык, өз оозунан сөз угалык» дейт, эл макул болот.

Баладан «эмне үчүн колуктуңа жатпадың» деп сурашат эл.

Бала «1-күнү атасын сыйладым, 2-күнү энесин сыйладым жана үчүнчү күнү, эл, силерди сыйла-

дым, бүгүн жатат элем, эми өлөйүн деп турамын»
деп жооп бере.

Турган эл мергенчи баланын адамкерчилигине,
кичипейилдигине ыраазы болушуп, баланы дардан
чыгарышат, балага ыраакматын айтышат. Баланы
үйлөп колуктусун кошуп, дүнүйөсүн жүктөп шаан-
шөкөт менен элине көчүрөт.

*Кант району XXIII парт съезд совхозунда
жашоочу Кулмурзаев Мамбеталыдан жаздым.
Ж.Казакбаев. 10.01.1973-ж.*

АЙЫП ТАРТКАН ЖЕТИМ

Келин кезден керилип,
Бала сүйдү башынан.
Ошол сүйгөн балдары,
Кетеберди жашынан.
Күйүп-бышып бул эне,
Нечен жылдар жашыган.
Молдо, бакшы, бүбүлөр,
Калбады ырым кылбаган.
Бирөөнөн да жардам жок,
Берзенттери турбаган.
Алтын башын эрди, аял,
«Как баш» атка чулгаган.
Оозу баатыр бээжайлар,
«Куу туяк» деп булгаган.
Өтөберди көп жылдар,
Өмүр кошо закымдап.
Төрөөтү токтолуп,
Карылык келди жакындап.
Өмүр шерик жолдошу,
Бул да кетти акырлап.
Элүү чама куралы,
Кези калды бул эне.

Борошолоп жаш аккан,
Көзү калды бул эне.
Арман, ыйы додолоп,
Сөзү калды бул эне.
Омолойдон-томолой,
Өзү калды бул эне.

Бала, күйөө бири жок,
Делбээ болду элирип.
Жалгыз үйдө жалгыз баш,
Эне калды зеригип.
Кыпындай кыйкым сөз болсо,
Көтөрө албай теригип.
Берзент үчүн жөнөдү,
Жетим балдар үйүнө.
Ар улуттан багылган,
Жетимдер бар күнүгө.
Орус, татар, чеченби,
Оңой эле билүүгө.
Ошолордон сурады,
Бир баланы бул эне.
Макул болду директор,
Жетим балдар үйүнүн.
Талпынган сары баланы,
Одеал, шейшеп, кийимин,
Ороп алып көтөрдү,
Кубанып эне ийинин.
Эрмеген айтпа энеге,
Баланын чулдур тилинин.
Кубанчы батпай койнуна,
Төбөсү көккө тийгендей.
Жүзү жарык ааламга,
Ильич шамы күйгөндөй.
«Куу туяк», «как баш» деген жок,
Жүрүп калды ийменбей.
Дене, бою жазылып,
Атлес, шайы кийгендей.

Ырысым ушул Ырыс-деп,
Атын койду той берип.
Жетине албай Ырыска,
Жентегин да чоң берип.
Арак, вино – ичкилик,
Башкасын да мол берип.
Тынчып калды Бактыгүл,
Тилек, максат оң келип.
Канаттууга кактырбай,
Тумшуктууга чокутпай.
Тарбиялап өстүрдү,
Бирөөнүн атын токутпай!¹
Мектепке да жиберди,
Коймок беле окутпай.
Бактыгүлдүн Ырысы,
Жигит болду керилген.
Короо-жайын бүт оңдоп,
Эмгек, ишке берилген.
Там-таш, короо, мал күтүп,
Оор турмуш жеңилген.
Бүйрө, камкор жагынан,
Бүтүн элге көрүнгөн.
Эл оозуна илинип,
Ишке чыйрак делинген.
Илим алып мектептен,
Сабаттуу болду Ырысы.
Дагы башка курс бүтүп,
Шофёрлык кесип кылышы.
Тапшырылган милдетте,
Анда жок карап турушу.
Кажаланып аткарып,
Калбай бүтөт жумушу.
Шоктук, тентек мүнөз жок,
Болгон эмес урушу.
Колу, буту шадылуу,

---

¹ Илгери малайлар ат багар болуп, кожоюнун атын токуп даярдап туруучу.

Шыргый бойлуу турпаты.
Касаба кабак, кыр мурун,
Чоюн булчуң сымбаты.
Ишке, чебер, күжүрмөн,
Ошондо асыл кымбаты.
Эне үйлөп Ырысын
Келин күттү маңкайган.
Эмгек менен табылган,
Уй да күттү даңкайган.
Эл катары ак тамдар,
Үйлөр күттү заңкайган.
Жер-жемиштүү, мөмөлүү,
Мекен күттү шаңкайган.
Небере көрүп Ырыскан,
Байбиче болду балпайган.
Каада күттү карылык,
Кол бошобой сүт, чайдан.
Келим-кетим көбөйдү,
Ар тараптан, көп жайдан.
Бактыгүлгө кырсыктуу,
Балээ оору жабышты.
Алда нече аракет,
Докторго алып барышты.
Келин, уул энесин,
Алпештешип багышты.
Текке кетип эмгеги,
Энесиз жетим калышты.

Ээлик бербей келинге,
Бүбү чыкты корондоп.
Ал коңшунун Бүбүсү,
Бээжай эле орондоп.
Жаш келинди башкарып,
«Баш-көз өзүм болом» деп.
Кеңеш-акыл берүүгө,
Кез-кез келет сорондоп.
Ар кайсыны чагытып,

Айтыш кетет чоёндоп.
Күйөөсүнө баш бербей,
Айланасын жадаткан.
Койгулатып апыртып,
Беш өрдөгүн тараткан.
Эки киши сүйлөшсө,
Кыпчылып кирет тараптан.
Ойду-тоону бир сүйлөп,
Чыга баштайт адаттан.
Чагым салып арага,
Кайгы, санаа санаткан.
Эл, журтунан уялбай,
Жүргөн жерин чаңдаткан.
Уруш, жаңжал, бакырык,
Далай жүрөк кандаткан.
Балдарын бөөдөй кууруп,
Эрин кыйнап сандалткан.
Аш, той болсо жүгүрүп,
Жеңил келет камгактан.
Чар учкандай иш кылып,
Элди бузат жай жаткан.
Өнөөр жерге култундап,
Өзү келип дос болот.
Берээрине келгенде,
Беш күн мурун кас болот.
Жок нерсени шылтоолоп,
Чык татырбай таш болот.
Бүбү баштайт бар ишти,
Эри түшөт соңуна.
Керек болчу адамды,
Тартып алат боюна.
Кызматчыны ыпылдап,
Ала коёт колуна.
Коюн союп коноктоп,
Кой жорго болот жолуна.
Кошоматчы, бөйпөнү,
Билинет бирок, тобуна.

Сокур сезим экен деп,
Сыр алдырат чоңуна.
Терс болсо да Бүбүнүн,
Сөзүн сүйөп жөлөсөң.
Сен сыяктуу адамга,
Ак көңүл өтө берешен.
Басып жей бер тамагын,
Эгер уят дебесең.
Куйту, малдуу, мансапкор,
Тууганы бар өзүндөй.
Кокус, кымыз, эт болсо,
Ансыз жебейт өтүнбөй.
Чакырышып турбаса,
Буроо кетет бекилбей.
Кеңеш салып турбаса,
Иши жүрбөйт чечилбей.
Карыш кетсе ажырап,
Калгансыйт өзү жетинбей.

Энесиз жашап турганга,
Үч жыл болду жаштарга.
Мурункудай турмушка,
Эне жок ишти баштарга.
Дагы берзент көрүштү,
Чоң эне деп айтарга.
Көңшү турган Бүбүдөн,
Угуп жүргөн кептерин.
Айтып жүрдү Ырыска,
Келин күндө көптөрүн
Ырыска да уулуу тил,
Тамга болуп өткөнүн.
Көңүлгө албай көп жүрдү,
Ырыс анын сөздөрүн.
Отуз жашка жетелек,
Жаш сезишти өздөрүн.
Кээде зээни кейишет,
Ойлоп тынчы кеткенин.

Энеси барда эркинче,
Жүргөн-турган кездерин.
Камданышып жүрүштү,
Аш берүүгө башынан.
Энесине арнашмак,
Келин, уул атынан.
Шарты келбей бирок да,
Иш көбөйгөн чачынан.
Бүбү дайым, «тез бер» деп,
Кыстап башын чатыган.
«Орус болчу шондуктан,
Бербей жүрөт жатынан».
Деген сөзү Бүбүнүн,
Нерв бузууга татыган.
Бул убакыт ичинде,
Күмбөз койду энеге.
Бешик тою, тушоо той,
Бул да келди чемеге.
Буларды бүт өткөрүп,
Калбады Ырыс жемеге.
Казан, ашка киришип,
Жыргады Бүбү дегеле.
Тамак-аштар үйүнө,
Ташылып жатты жөн эле.
Көрүнөөсү көрүнөө,
Көмөөсү да бар эле.
Дардактаган Бүбүгө,
Көпчүлүк эл теңелбейт.
Чырылдашып жүрүүгө,
Чынында эл эрээңдейт.
Эгер ага сөз айтсаң,
Тантыр жообун белендейт.
Катуу айтсаң кокустан,
«Шашпа сени көрөм» дейт.
«Же сени өлтүрүп,
Же өзүм өлөм» дейт.
Аш берүүгө Ырыстын,

Ирети жок кез эле.
Бир күндөрү Бүбү сук,
Тийише кетти өзү эле.
Аш бербейсиң орус деп,
Айкырып чыкты тез эле.
Дагы көп сөз айтылган,
Түштөн кийин кеч эле.
Ошол күнү Ырысың,
Иштен келген үйүнө.
Оокаттанып олтурду,
Аялы менен бириге.
Анан алар таң калды,
Албуттун үнүнө.
Ызалуу, кордоо сөз айтып,
Ырыстын тийди жинине.
Сабыр кылган Ырысың,
Эми чыдабады тилине.
Каны кайнап карайып,
Урушуу кирди дилине.
Бул да барды жулкунуп,
Зыяным бар кимиңе? –
Жана башка сөз айтты,
Уруштун карап түрүнө.
Жалп дедире тепкени,
Жаман тийди Бүбүгө.
Эрин жана бир койду,
Кызарта кулак түбүнө.
Аялы менен тууганы,
Алар да келди жүгүрө.
«Бир кишисиң баарың» деп
Аны да урду шилиге.
Эки катын, эки эркек,
Төртөөлөштү Ырысты.
Колу, бутун бек байлап,
Бекем жылбас кылышты.
Жаткырышып жетимди,
Жалпайта тээп урушту.

Сабалган жүндөй таякка,
Ырыс чыдап тырышты.
Бүбү барып бир сүздү,
Башы менен дубалды.
Былчыя түшүп чекеси,
Андан каны чубалды.
«Көгөртө койду көздү» деп,
Жалган сөзү куралды.
Жала жаап Ырыска,
Оозана кетти куранды.
Көз көгөрүп томпоюп,
Күбөлүккө кыналды.
«Каматамын урдуң» деп,
Тууганы да чыңалды.
Бүбү, тууган биригип,
Билбеди уят, убалды.
Кудурети чын болсо,
Курсагын жарып урарды.
Айдатышып Ырысты,
Чоң чатакты чыгарды.
Ырыс жүрүп тергөөдө,
Эки күн жатып суралды.
Болбогонсоң күбөсү,
«Жараш» деди буларды.
Эки бала аталап,
Боздоп ыйлап кубарды.
Ай-күнү жеткен жаш келин,
Арап чыдап туралды.
Келди Ырыс сурактан,
Келин, балдар кубанды.
Балдар, келин чардашып,
Чыгарышты кумарды.
Жакындары чогулуп,
Жарашуусу уланды.
«Кичүү киши ар качан,
Айыптуу болот улууга.
Кол куушуруп, кой союп,

Кечирим сурап турууга.
Эки аял, эки эркек,
Төртөө тең улуу да».
Дешти дагы Ырысты,
Макул кылды жыгууга.
Тигилерге ийилип,
Бөйпөңдөп моюн сунууга.
Ырыс туруп Бүбүгө,
Айыбына кой берди.
Бүбү союп ал койду,
Сүйгөнүнө той берди.
Тоону жыгып алгансып,
Мадырайган ой келди.
Бүбү, тууган чиренип,
Чер жазышып бой керди.
Кулак түпкө бир койгон,
Ага берди бир көйнөк.
Көк шилиге бир койгон,
Буга берди бир көйнөк.
Коңшу жаман болгон соң,
Дал ушуну ал көрмөк.
Жаштын иши жаш экен,
Ырыс болду ак чөлмөк.
Эгер Ырыс даттанса,
Бүбү, тууган тең өлмөк.
Дагы башка айыбы,
Ырыстын вино, арагы.
Бажырашып ичишип,
Этин жешти жанагы.
«Жараш болду эми» деп,
Олтургандар тарады.
Эми кыйын кырданып,
Калды Бүбү кабагы.
Тууганы да шерденди,
Аткарылып талабы.
Солуй түштү шөлбүрөп,
Жаш жетимдин сабагы.

Муну менене токтолбос,
Бүбүбүздүн аягы.
Уруш кылып турбаса,
Айыкбайт оору танабы.
Канга сиңген ал оору,
Өлмөйүнчө калабы.
Дарыласа доктурлар,
Оңолоор эле абалы.
Башка жакка көчпөсө,
Кыйнап өтөт баланы.
Колдонбосо бир чара,
Аягы да баягы.

Жанжигит Казакбаев. 27.10.1972-ж.
Кыргыз ССР. Кант району
Жогорку-Аларча с/совети
Байгелди кыштагы Северная 13.
Ж.Казакбаев.

Жайлообаева Шекер –
Кант районундагы
«Калинин» совхозунун тургуну
(Эпкин айылы)

КАГАЗЫҢ КЕЛДИ ПОЧТОДОН

Кайгырып күтүп жүргөндө,
Кагазың келди почтодон.
Капасын ачып көңүлдүн
Канчалык сырды козгогон.
Көпчүлүк жүрөт жаныңда
Көзөлүм сага окшогон.
Чырмалып багы байланып
Чыгалбай башың ноктодон.
Жазган катың тийгенде,
Жарылып жүрөк сүйүндү.
Ал катыңыз аркалуу
Амандыгың билинди.
Сагындык көрөр бекенбиз,
Сайраган булбул тилиңди.
Биз күтүп сизди айылда
Билбедик келер күнүңдү.
Ашуусу бийик белдерден,
Агыны катуу селдерден,
Аманат жаның соо келсин
Алыскы сапар жерлерден.

Өкүттө кетип жаткандыр,
Өзүңдөй кыраан эрлерден,
Өмүргө каршы бир тилек
Өлчөөсү жетип мергенден.
Таптап тапка келтирген,
Талыкпай чуркар тулпарсың,
Таамайлап тээп куу алган
Такшалган болот шумкарсың.
Каарданып тажаалдар
Батышты басып келгенде,
Жалынын чагып ажалдын
Жөө туманча желгенде,
Жапырт журту колдошту
Желмогузду жеңгенде.
Жеңебиз деп душманды
Жер жүзү антын бергенде.
Касабалуу калың эл
Калкың сени узатты,
Кармашып жеңип чыгат деп
Канча да болсо кубаттуу.
Алдыңда тулпар ат болсун,
Ашуусу бийик тоо болсо
Айласын тапкыч кыраансың.
Атышам деген жоо болсо,
Бактыңыз ошол жазууда
Аманат жаның соо болсо.
Аттанып жоого жөнөдүң,
Ак калпак кыргыз эл үчүн.
Айыгышкан душманга
Ачуусу келген кек үчүн.
Жаныңды кыйып иштедиң,
Жалпы совет эл үчүн.
Эп келбейби ар кандай
Эмне деп айтсак сен үчүн.
Асман дебей, жер дебей,
Асты үстүнөн тийдиңиз.
Күндүз дебей, түн дебей,

Күчөнүп жоого кирдиңиз.
Жолу жок жерден жол таап
Жоонун сырын билдиңиз.
Көзөмдүк менен ар ишти
Көкүрөккө түйдүңүз.
Кан төгүшкөн майданда,
Кайрылып жоодон качпадың.
Айласын таап душмандын
Акылыңдан шашпадың.
Бороондуу суук күндөрдө,
Бозортуп өңдөн аспадың.
Акыры жеңип душмандын
Баштарын кесип таштадың.
Элиң үчүн эмгегин
Эр кыраным актадың.
Жер жүзү бүгүн күлүңдөп,
Жүрөк толкуп дегдеткен.
Кайрылып келчи калкыңа
Кубулганбыз желдеттен.
Ак булут болуп учсаңчы,
Айылды карай сызсаңчы,
Айылга жакын келгенде
Алдыңдан тосуп чыксамчы,
Көк шумкар болуп учсаңчы,
Көчөңдү карап сызсаңчы,
Көрүнүп жакын келгенде
Көрөм деп тосуп чыксамчы.
Саламат болсоң келерсиң,
Сагынган элиң көрөрсүң,
Сакталган иште сырыңды
Сарыкпай айтып берерсиң.
Касташкан жоого бет алып,
Калкыңдан кеткен беренсиң.
Кылдаттык менен жол тапкан
Кыладан эпчил чеберсиң.

ДОСТОРУҢ ЖӨНҮНДӨ

Жумакмат менен Сайдулда,
Досторуң жүрөт айылда.
Кат жазып кабар албай – деп,
Капа болуп кайгырба.
Сайрандап барган эмсесин,
Сактоого кеттиң калкыңды
Салмактап адам билбейби,
Сары жез менен алтынды.
Саламга келбей коёт да
Сактабай кетсе калкыңды.
Койгондур эстен чыгарып,
Кол алышкан антыңды.
Ажалдуу жерге барган жок,
Айылдын жүрөт ичинде.
Аманат жаның соо келсин,
Албасы мейли пикирге
Киндик кесип кир жууган
Жериңден салам жиберем.
Кичиненден чоңойгон,
Элиңден салам жиберем.
Тебишип ойноп бир жүргөн
Теиңден салам жиберем.
Тереңден сырды чечишкен
Келинден салам жиберем,
Өкүттө өтүп бараткан
Өмүрдөн салам жиберем.
Өзгөчө сизди сагынган,
Көңүлдөн салам жиберсем
Батасын берчү силерге,
Чалдардан салам жиберем.
Байкелеп моюнга асылчу,
Балдардан салам жиберем.
Эмчекти берген ак сүтүн,
Энеңден салам жиберсем.
Энчилеш болгон азапка,

Эженден салам жиберем.
Кайниси деп сени сыйлачу,
Жеңенден салам жиберем.
Өрөнү туюк арашан,
Өз жериң ошол карасаң.
Өкүттө жүргөн жаш өмүр,
Өлчөлү болор санасаң.
Касиеттүү жер ошол
Колдогон кыдыр баштатаң
Чыдап жаның жүргөндүр,
Чыгарып эстен таштасаң.
Кыраан сенсиң элиндин,
Кылдаттык менен мактасам.
Кылмышын колго берерсиң,
Кылчайып жоодон качпасаң.
Жайкалган адыр белесиң,
Жашыл ала гүл алган.
Жаштары ойноп эркиндеп,
Жарашыктуу түр алган
Көрүшүүнү сиз менен
Насип кылып бир алдам,
Өзүнө тартса эриксиз,
Өкүмү күчтүү бу жалган.
Алыста сиздей беренин,
Ала-Тоо турат тосконсуп,
Алдыртан башат шылдырап
Абанга үнүн кошконсуп.
Таң калгандай бир сөз айтып.
Такыр катып кеткениң
Таң атканча көп ойлонуп,
Таттуу уйкудан бескемин.
Тамашабы ошол сөзүң
Жээ чыныңбы кеткениң.
Тарынып болор сүйгөнүңө
Талашкансып кеткениме,
Тындап мурун угуп жүргөн
Сүйгөнүңдүн кептерин.

Айтып жүрчү мага далай,
Жаш кездерде өткөнүн.
Ансыз сизди сүйгөн жүрөк
Таппайт анын кеби үчүн.
Талашкандай кылмак белеси
Таалайлуунун теңи үчүн.
Таарынайын табикатка,
Таалайымдын кеми үчүн
Таатан боюм эригенде
Талап кылам сен үчүн.
Ада сүйүү нике кайып
Албаган соң энчилеп.
Кастык ага кылгандай мен,
Кантип айтам келчи деп.
Сый жүрөлү, сатышпайлы
Сүйүүчүлүк ишине
Ай күн күбө алмашпаймын,
Ардактуу алган кишиме.
Эч опасыз ойноп турсам,
Сүйүү иши ушундай.
Эч чатак жок сый жүрүдө
Эркин көңүл бузулбай.
Сүйүү жол сүйгөн кезде,
Ал бир жарык, ал бир чоң,
Ажырашып кала берсе
Ал бир сасык, ал бир бок.
Чаалыкпаймын сизди ойлоодон,
Чарчабаган алым сен.
Жарк этемин эстегенде
Жарык берген таңым сен.
Жүрөгүмдүн эч жеринде
Сыр түйгөндөй жерим жок.
Жүргөн адам карындашың,
Сүйлөшүүгө теңи жок.
Биздер эмес бизден жакшы
Болгон эмес кеми жок.
Ошондуктан бизге окшогон,

Арман кылар эби жок.
Толгоо салып жүрөгүмдү,
Токтотподуң бурадың.
Толкугандай жаш көңүлүм,
Токтоно албай турамын.
Калсам дагы кайгы зарда,
Кантип сизди кыяйын.
Калыс сөзүн бул жүрөктүн
Кантип айтпай тынайын.
Макул агай мени сүйсөң,
Мен да сүйүү жолунда.
Кайгылатпай ачык айтчы,
Кандай тилек оюңда.
Мен бир жанмын ушу күндө,
Мээнеттүүлүк торунда.
Жеткире ойлоп баалай билет
Максатыңды орунда.
Баркымды дос, өзүмдү да
Башкаларга сатпасаң?
Коштум сизге жүрөгүмдү
Алсаң мейли, таштасаң.
Көптүн бири адагы деп,
Көрүнгөнгө баспасаң.
Көп айткан сыр ушу сөздү,
Көңүлүңө сактасаң.
Мен каалабайм сүйүү ишиң,
Жүрөк каалайт кантемин.
Балким ошол тынчыбаган,
Магнетиң ал сенин.
Көңүл чиркин токтоо бербейт
Күлүк бардык нерседен,
Бир калыпта мен турсам да
Бирок жүрөк эңсеген.
Эч биле албай жүрөк сырын,
Эмнеликтен сабырсыз.
Эч нерсеге күйбөй, бышпай
Эскирбеген жалынсыз.

Ар намысты ойлобостон
Сабырсыздык күндөрүн,
Ойлоп жүрөк бир өкүнөр
Жаш кесекте жүргөнүн.
Ойнобосом күйбөсөм да
Оюма алып жүрөмүн,
Ээликтерсе жаш жүрөгүм
Эриксизден сүйөмүн.
Сүйүү мага кызык эмес,
Өзүң кызык билсеңиз
Мейли мага баары бирдей
Сүйбөсөңүз сүйсөңүз.
Бул жүрөгүм бир сен үчүн
Элжиреген, эзилген
Эмне кылам тынч турсам да
Эч кетпейсиң эсимден.
Элестетип кыялдарың
Өтүп турат бетинден.
Анча күйгөн жүрөгүмдөн
Алып кантип кетирем.

Сыргабаева Ажар –
Кант районундагы,
Аламүдүн совхозунун тургуну.
1905-жылы туулган.

КҮЙГӨН

Түп көтөрө эл жайлайт,
Түз-Ашуу менен кандууну.
Түбөлүк жарың болбосо
Түгөнсүн жандын жыргалы.
Көгөндү кыя, Көк-Далаа
Көңүлгө салдың көп санаа.
Ойнок-Жар менен Арчалуу,
Оюма салдың канчаны.
Жалы-Жар менен Буланды,
Жайкалган шибер ыраңгы,
Көйнөкчөн басып үй тиккем
Көйкөлгөн шибер ыраңда.
Арчалуу менен Жылаңач
Айлыбыз бирге аралаш.
Артыкча мени зарланттың
Азабың тарттым быйыл жаз.
Көк-Суу менен Көк-Сазды,
Кенен жайлап эл жатты.
Эмгектин менин бактыма
Ушул жылда сен жоксуң.
Сен кеттиң менден бөлүнүп,
Көзүмдүн жашы төгүлүп.

Кайра тартып келбейт го
Кан акты көздөн төгүлүп,
Үч Кашка-Суу, Чоң-Ташка,
Бракым кылса кудайым
Көздөн аккан кан жашка,
Айта берсе түгөнбөйт
Ашыктын жөнү бир башка.
Жаман-Эчки, Кош-Көлгө,
Жанымды салдым мүшкүлгө.
Эки-Көгөрт, Байболот,
Эстесе көңүл жай болот.
Көгарттан көчкөн журтуңдан,
Бир көрбөдүм сыртыңдан.
Арманда жүрүп бөлүндүм,
Артыкча секет достумдан.
Жана тостум өзүңдү
Сыңар-Мүйүз, Бөксөдөн,
Сырдаш болгон тууралуу
Сыздатып ичти өрттөгөн.
Байкоосуз кандай болундум,
Ашуу-Төр менен Богашты
Же ашык кылып зарлантып
Алла жаала не кошту.
Алла таала кошкон соң,
Ажыратпас болсочу!
Талды-Суу менен Кемеге,
Далай бир элдин жери эле,
Даанышман артык секетти
Же табалбадым деги эле.
Кадырын таап бир жүрсөм,
Карк алтындай кен эле.
Калааты барбы сөзүмдүн,
Кайгыртып мени күнүгө
Кападар кылдың сен эле.
Кемеге менен Үйүрмө,
Кез келтирбей үйүмө,
Алымсынбай курудум

Ажырап калып жүрүүгө.
Калкымда сендей адам жок
Кадырымды билүүгө.
Күмүштөн аппак тишимди,
Күйгүзбө менин ичимди,
Күзөр болуп жүргөндө
Бир көрбөдүм жүзүңдү.
Оозуңдан сүйүп жатканым
Өңүмбү менин түшүмбү?
Кайралып келбейт өткөн күн
Капа болбой доорон сүр,
Кадимкидей ойноп күл.
Караныңды сагынам
Кантейин алтын аман бол.
Карасам сендей элде жок,
Карача сонор көлдө жок,
Кайгы менен таң атат
Уктасам уйку менде жок.
Сени көрдүм күзүңдө,
Аларчанын түзүңдө.
Ар түрдүү кайгы башта бар,
Көрөмүн уктап түшүмдө.
Уктап жаткан ордумдан
Ойготуп тартгың колумдан
Чукуруанып ойгонуп
Оң жагына толгонуп.
Сагынганда келди деп
Санаасындай ойлонуп,
Имерилип чырмалып,
Иттен коруп чыгарып,
Кейиген алтын кеп айтып,
Кеттиңби эми дегенде
Кейигенсип муңайып,
Ичимден санап күйөмүн,
Караның жарык көрөмүн,
Кадырлаш сени ойлосом
Ирмебей жашым төгөмүн.

Токмок, Пишпек бир базар,
Барса кумар ким жазар,
Борукчу менен тынайдан
Борумуңан ким ашар.
Кайтарып турса имерип,
Кучактап турса иймелип.
Агарып таңда кылайып,
Алкымың аппак булайып,
Келип туруп сөз айтса
Акырын сүйлөп муңайып.
Кийсе жибек көйнөгүм,
Жигиттен сендей көрбөдүм,
Кучакташып бир түндө
Колуңа кандай өлбөдүм.
Колуң жумшак пактадай,
Кайгың ичти каптады-ай,
Кабагың башка пендеден
Атайын соккон чакчадай.
Карабалта, Карабай,
Кантейин сендей баланы – ай,
Кападар болдум сен үчүн
Капалыгым тарабай.
Дубай салам жазайын,
Сөз айтасың атайын,
Абалы мурун сөз баштай
Ашыктыктан баштайын.
Кеп айттырдың быйыл күз,
Келбетиңе салдым түз,
Кеңеши бирге ашык жар
Кейиди зарлап кызыл жүз.
Катка салган арзыңды,
Кайбана сөздө барсыңбы,
Кучакташып чыгарсак
Ичке толгон дартымды.
Чыныңбы сенин ойнуңбу,
Же чычалатып койдуңбу,
Көккө колуң тилдирип

Көргөзөм кыйла сонунду.
Барагой деп жүргөнсүп,
Башка кыял күткөнсүп,
Болбосо карган деп ойлоп
Мойнуңа антты жүктөнтүп.
Оймо алтын шакек колумда,
Оймолуу жоолук мойнумда,
Оймо алтындай жылт этип
Оюмдан кетпей койдунда.
Сары алтын шакек колумда
Саймалуу жоолук мойнумда
Сары алтындай жылт этип
Санаадан кетпей койдунда,
Түгөлдүн суусун бойлогон,
Түлкүдөй ыргып ойногом,
Түгөйүң болуп калсам деп
Түшүмдөн чочуп ойгоном.
Каракол суусун бойлогон,
Калтардай ыргып ойногом,
Кайним болуп калсам дейм
Калкымда сендей болбогон.
Кара-Кыя, Жанарык
Кадырың санап мен карып,
Карып болдум зарпыңдан,
Канткенде кутулам.
Белиңде беш бак бажың бар,
Оозуңда шекер кантың бар,
Сен коркпосоң мен корком
Кол алышкан антың бар.
Узун-Кабак, Жумгалдан,
Ушунча болуш дубандан,
Тыным-Сейит, моңолдор
Ичинде жүрүп чоңойдум,
Алганым сендей болбосо
Арманда жүрүп жоголдум.
Таппадым сенин айланды,
Таалайым сенден байланды,

Алты ай жайы бир жүрүп
Бир көрбөдүм пайданды.
Бешенең чолпон жылдыздан,
Бейлинди таппайм кыргыздан,
Пересентин ченде жок
Алмашып келген нур кыздан.
Жарды-жардай жүгүргөн
Жашыл куйрук түлкү ошо,
Амалын тапсаң ойноп күл
Жалганда жакшы мүлк ошол.
Кырды-кырдай жүгүргөн
Кызыл куйрук түлкү ошол,
Кырдаалын тапсаң ойноп күл
Кыяматтык мүлк ошол.
Элибиз көчтү козголуп,
Эригип жүрөк оштонуп,
Жалганда жаным жазылат
Жарк этип күлсөң оштонуп.

Жазган – А.Токомбаева

КОШОК

Бисмилла сөздүн баяны,
Казак менен кыргыздын
Түшүнө кирген аяны,
Өтүп кеткен кан атам
Азыркы журттун жаяны.
Бисмилласыз иш болбойт,
Тил сүйлөбөй иш болбойт,
Алладан буйрук келген соң
Алып калар күч болбойт.
Инжыл түштү Ийсага,
Табираат түштү Мусага,
Козгобой кантип коёсуң
Сынган соң алтын босого.

Асмандан тийген айдайым,
Ак адырлуу сайдайым,
Айтышаарга киргенде
Ак булбулдай сайраган,
Көктөн тийген айдайым,
Көк адырлуу сайдайым.
Көчүндө тууган элинде,
Көк булбулдай сайраган.
Күнтуу менен Канайга
Көгөргөн агын суу элең,
Адам уулу жеткисиз
Аскар тоонун бели элең,
Кас санаган душманга
Каптап кетчү сел элең.
Күңгөйдө гүлдөр баткан жок,
Арстандан кудай айткан жок.
Бул арстандын зарлыгы,
Дүнүйөнүн жарлыгы.
Өтүп кетти бул арстан,
Элүү эки жашында,
Бир кудайдын жарлыгы.
Жарлыгы жалган болбогон,
Жан бар бекен өлбөгөн.
Көлөкөлүү терегим,
Көңүлдүү журтка керегим.
Терегим сынды белинен,
Керегим кетти элинен,
Жапырактuu терегим
Жалпы журтка керегим.
Терегим сынды белинен,
Керегим кетти элинен.
Белестеги беш арча,
Бектин аты жайласын.
Белсенип айлын баштаган
Береним туйгун кайдасың?
Адырдагы алты арча
Аргымак атың жайласын,

Алкынып айлын баштаган
Асылым туйгун кандасың?
Аркар улаш адырда
Жүрчү беле белсенип,
Ар жерде жыйын, топ болсо,
Турчу белең белсенип,
Мерген улап белесте,
Жүрчү беле белсенип,
Белгилүү жыйын ичинде
Турчу белең теңселип.
Күрмөгө ченди тактырган,
Күрдөлүү элдин ичинде,
Сени губернатор жактырган,
Төбөгө ченди тактырган,
Төрт ата тууган ичинен
Сени төрөлөр улук жактырган.
Көк бараң аткан бармагың,
Көгөй таштай салмагың,
Сенин көрүнүп калды арбагың.
Ак бараң аткан бармагың,
Асыл жаштай салмагың,
Айтылуу калды арбагың.
Алты атаң сенин арстан,
Ашкере чыккан далайдан.
Жети атаң сенин бугу-арстан,
Жетекчи болгон далайга.
Түптү сенин түп атаң,
Тукумуң жолборс сурасам,
Калың эл сенин кайнатаң
Кайратың айтып баратам,
Өксүк экен жалганда
Өмүрүңдү көрүп карасам.
Бектер кетти бел ашып,
Белинде белбоо жарашып,
Бек уулундай кайран эр
Элинен кетти адашып.
Кандар кетти кыр ашып,

Кадам белбоо жарашып,
Кан уулундай кайран эр
Калкынан кетти адашып.
Самооруң алтын жез эле,
Сайдан өрдөк учурган
Сарала туйгун куш эле.
Көмүркөй алтын, жез эле,
Көлдөн өрдөк учурган
Көк ала туйгун куш эле.
Бул жалганчы дүйнөдө
Күлүктөн минген алаяк,
Күл бейиш барсаң ылайык.
Күмүштөн казык, жез мамы,
Байланбайбы бууданың,
Күл бейиш издеп кеткенде
Сагынбайбы тууганың?
Бул жалганчы дүйнөдө
Аргымак миндиң алаяк,
Ал бейиш барсаң ылайык.
Алтындан казык, жез мамы,
Байланбайбы бууданың.
Ал бейиш издеп кеткенде,
Сагынбайбы балдарың.
Безпелдек деген берен куш
Белге бир уя бүтөбү.
Бек уулундай кайран эр
Белгисиз мындай өтөбү.
Карчыга деген кара куш
Капталга уя бүтөбү,
Кан уулундай кайран эр
Карансыз мындай өтөбү?
Аргымак аттын бутуна
Алтындан така урганың,
Айтылуу элдин ичинде
Айбатың жыйып турганың.
Күлүк аттын бутуна
Күмүштөн така урганың,

Күрдөлүү тууган элиңе
Күлпөтүң тийип турганың.
Аргымак аттын бутуна
Алтындан така кактырган,
Азаптуу оору жолугуп
Кайран эр насиретке бактырган.
Күлүк аттын бутуна
Күмүштөн така кактырган,
Күйүттүү оору жолугуп
Насиретке бактырган.
Алматыдан келаткан
Ак калпактуу чоңдорго
Бирөө басып кол бербейт
Арстаным жолборс кол берген.
Белгилүү болсун бала – деп,
Алла таала кудурет
Мандайына мең берген.
Жыйрын бир ичик сүлөөсүн,
Кудайым өзү сактасын
Артында калган бүлөсүн.
Керине эле төшөгүң,
Кеңсалар эле эшигиң.
Керине төшөк жыйылды,
Кеңсалар эшик тыйылды.
Бачайы эле төшөгүң,
Базар эле эшигиң.
Бачайы төшөк жыйылды,
Базар эшик тыйылды.
Кер жорго миндиң сулуу деп,
Кер ичик кийдиң жылуу деп.
Кер ичик жүккө жыйылды,
Кер жорго оозу тыйылды
Сур жорго миндиң сулуу деп,
Сур ичик кийдиң жылуу деп.
Сур жорго оозу тыйылды,
Сур ичик жүккө жыйылды.
Чоң-Бөлжөктүн түбүнө

Чоң дептериң жазылды,
Казанак үйүң казылды.
Арманда өткөн маркумдун
Арбагы минтип басылды.

Жазган – А.Токомбаева

КОШОК

Пайгамбар уулу Ыдырыс,
Башыма түштү кыйын иш.
Бир пайгамбар Жусуптур,
Жалгыздап алган жан алгыч
Ач бөйрөктөн кысыптыр.
Коктуда ыргай мен элем,
Козголгон шамал сен элең.
Коктуда ыргай кыйылды,
Козголгон шамал тыйылды.
Жылгада ыргай мен элем,
Жылжыган шамал сен элең.
Жылгадан ыргай кыйылды,
Жылжыган шамал тыйылды.
Кайра салган көшөгөм,
Кайрылып калды төшөгүң.
Серпе салган көшөгөм,
Серпелүү калды төшөгүң.
Таранчы талга конобу,
Таалайсыз мендей болобу.
Бабыркан бакка конобу,
Бактысыз мендей болобу.
Таранчы талдан урады,
Таалайсыз бейбак куурады.
Бабыркан бактан урады,
Бактысыз бейбак куурады.
Ай тийген тоого жер марыйт,
Кандай адам баласы

Алганы менен тең карыйт.
Күн тийген тоого жер марыйт
Кандай адам баласы
Күйөөсү менен тең карыйт.
Текечер жатат ордунда,
Тең мүйүзү мойнунда,
Теңирим сүйгөн пенденин
Теңтушу жатат койнунда,
Теңирим сүйбөс мен бейбак
Телмирип калдым ордумда.
Кулжачар жатат ордунда,
Куу мүйүзү мойнунда,
Кудайым сүйгөн пенденин
Курдашы жатат койнунда,
Кудайым сүйбөс мен бейбак
Куурап калдым ордумда.
Аштагы ашыктуу жилик арам эт,
Азапка калган карабет.
Тойдогу томуктуу жилик арам эт,
Тозоко калды карабет.
Балдарың ат меники дегиче,
Аягына жыгач улармын.
Эр азамат жеткенче,
Азапты тартып куулармын.
Кеңешим жол меники дегенче,
Томугуна жыгач улармын.
Ал толгонуп жигит болгончо,
Мен тозокту тартып куулармын.
Керегем талдын майдасы,
Угум талдын сыйдасы.
Өзүңдүн көзүң өткөн соң,
Мен карабет, мен бейбак
Ал да кимдин пайдасы.
Бозоргон тоонун жылгасы,
Боорунда ойнойт кулжасы.
Өзүңдүн көзүң өткөн соң
Мен карабет, мен бейбак

Ал да кимдин пайдасы.
Ак кождон кат алдым,
Аксакалдан бата алдым.
Кана бата болгону,
Табыптан да даба болбоду.
Көк кождон кат алдым,
Көк сакалдан бата алдым.
Кана бата болгону,
Доктордон даба болбоду.
Булгары саадак байланган,
Букардын тоосун айланган,
Сен, Букардын келгенче
Муңданып турат алганың,
Бозоруп калды балдарың.
Саймалуу саадак байланган,
Самаркан тоосун айланган,
Сен, Самаркандан келгенче
Сарганып калат балдарың,
Сандалып калды алганың.
Көк сеңирдин боюнан
Көк шумкар учту көкөлөп,
Көк шумкардын көтүнөн
Жалгызым кетти бөпөлөп.
Ак сеңирдин боюнан
Ак шумкар учту көкөлөп.
Ак шумкардын көтүнөн
Алганым кетти бөпөлөп.
Баспас өлүм, бас өлүм,
Байгамбарга бас өлүм.
Байгамбарлар бар өткөн,
Падышалар кан өткөн.
Нечен азиз пендеден
Ажал жеткен жан өлгөн.
Азирет аалы шер өткөн,
Абакир, Сыдык бул өткөн.
Жан-жаныбар жан өткөн,
Жалпы олуя баары өткөн .

Ким өлбөгөн шум жалган,
Шум жалгандан ким калган.
Дөбөдөгү төрт терек
Короо болсун башыңа,
Төрт периште пайгамбар
Жоро болсун ашыңа,
Нурдун уулу Сулайман
Шапатка келсин кашыңа,
Белестеги беш терек
Короо болсун башыңа,
Беш периште пайгамбар
Жоро болсун ашыңа,
Нурдун кызы бий Батма
Шапатка келсин кашыңа.
Бий Батмага айтып кел,
Бир сүйлөшүп кайтып кел.
Бир сүйлөшүп келбесең
Сагынбайбы балдарың,
Саргайбайбы алганың.
Бозоргон сенин чарбагың,
Бозоруп калды балдарың.
Карайган сенин чарбагың,
Какшаган сенин бейбагың.
Адырман тоонун ар жагын
Аркар жайлайт кара кум,
Акырет кеткен жаш төрөм
Арманым айтам каран күн.
Будурмак тоонун ар жагын,
Бугу жайлайт кара кум.
Бу дүйнөдөн өткөн соң,
Мунумду айтам каран күн.
Камчымдын сабы боёмо,
Жакшыны кудай коёбу,
Жакшыны кудай койсо да
Шум кара жер тоёбу.
Капшытка килем салдымбы,
Калкымдан каргыш алдымбы.

Төргө килем салдымбы,
Төркүндөн каргыш алдымбы.
Жылкы ичинде карала ат,
Чылбырын сүйрөп бош кады.
Эл ичинде балдарың,
Этегин сүйрөп жаш калды.
Эки бирдей миз табак,
Шыңгырап калды чачылып.
Эки бирдей алганың
Чачын жайды жалдырап.
Жылкы ичинде сарала ат,
Бул азапка салганча
Асылым төрөм ала жат!
Камыш башы калемде,
Кеткендерге салам де.
Бул дүнүйө аманат,
Кеткендерге салам айт.
Мингениң жорго коңур боз
А дүйнө кеттиң кайыр кош!

Жазган – А.Токомбаева

САНАТ

Кичине жоолук тиккенде,
Уздун чери жазылат.
Күйөөлөрү келгенде
Кыздын чери жазылат.
Аны көрүп турганда
Бирөөнүн чери жазылат.
Кетсе дөөлөт колундан
Келмеги кыйын ал кайтып,
Келе десе бересең,
Кейитет жанды саргайтып.
Чырпыгың сынса талыңдан
Чынар болбойт ал кайтып,

Чындап ажал келген соң
Чыккан жан келбейт ал кайтып.
Өткөн өмүр качкан куш
Колуңа келбейт ал кайтып,
Туйгун качса торуңдан
Торуңа конбойт ал кайтып.
Катынды мээнет чырмаса,
Каяша айтат эрине.
Жардыны мээнет чырмаса,
Аштыгы чыкпайт жерине.
Атты мээнет чырмаса,
Аягынан басынат.
Төөнү мээнет чырмасы,
Котур болуп кашынат.
Байды мээнет чырмаса,
Ашканага жашынат.
Тузду мээнет чырмаса,
Далкы чыгып шор болот.
Кызды мээнет чырмаса,
Атасынын төрүндө
Көп олтуруп кор болот.
Баланы мээнет чырмаса,
Саргарт чыгып таз болот.
Жакшыны мээнет чырмаса,
Жакыны менен кас болот.
Кемер айтат жармын деп,
Чымчык айтат кушмун деп,
Эшек айтат малмын деп.
Уулу жаман болгон соң,
Төөдөй болгон атасын
Төө үстүнөн ит кабат.
Секилдектин кызыл кыз,
Сен кийгенди мен кийсем
Сенден боюм узун кыз.
Эр бала десем билбейсиң,
Ботом десем билбейсиң,
Байчечекей дебейсиң.

Жолдо турса жыйбайсың,
Ар немеге бир неме,
Кул күйөөгө күң жеңе .
Мүлктү жыйсаң мылтык жый,
Жоого алдырбайт короодон.
Малды баксаң койдон бак,
Колуң кетпес чарадан.
Итти баксаң сыртан бак,
Кой алдырбайт короодон.
Жакшы уулдун башына,
Ырыс менен кенч ойнойт.
Жаман уулдун башына
Келтек менен союл ойнойт.
Жакшы кыздын башына,
Бермет менен шуру ойнойт.
Жаман кыздын башына,
Сирке менен бит ойнойт.
Канжыганын катканын,
Каптал билбейт ат билет.
Азаматтын азганын,
Өзү билбейт, жат билет.
Мылтыктан тез ажал жок,
Бармак таяк жарасы.
Булбулдан чечен бир куш бар,
Тырнак таяк карасы.
Келиниң жаман болгон соң,
Апийим ичкен сарт менен тең.
Катының жаман болгон соң,
Кетпесе кесел дарт менен тең.
Экөөгө бирөө бата албайт,
Атка жөө жеталбайт.
Ээси жаман ит болсо,
Талаага жалгыз жаталбайт.
Ыргайдан катуу шиш болбойт,
Кебептен ширин каш болбойт.
Тууганың душман болгондо,
Мындан кыйын иш болбойт.

Кара тоонун кийиги
Капталдап качып кутулбайт,
Каза өтпөй, күн бүтпөй
Башыңдан жаздык тартылбайт.
Булбулдун доошун эшитпей
Буралып жалабыз ачылбайт,
Мундуунун добушу басылбайт.
Күкүктүн добушун эшитпей,
Күн жайпалып ачылбайт.
Күйүттүү болгон пенденин,
Күндө добушу басылбайт.
Эки минген кеч калбайт,
Эл четинде ач калбайт.
Аттууга жөө жеталбайт,
Жаман адам жакшыга
Кебин түзөп айталбайт,
Экөөгө бирөө баталбайт.
Жакшыны жаман карабайт,
Арык койду бөрү албайт.
Акылы жок неменин,
Ак кийизге салдырып
Көтөргөн менен бий болбойт.
Кум жыйылса тоо болот,
Куш айланган зоо болот.
Балалуу өрдөк талпынса,
Балалары чөө болот.
Баласыз өрдөк талпынса,
Жез каната куу болот.
Күндө жорго мингендин,
Темигиси төр болот.
Күндө чобур мингендин,
Согончогу чор болот.
Жамгыр жааса, сел келсе
Жаз да болсо, кыш менен тең.
Бетинен бедер кеткен соң,
Кымкап да болсо, боз менен тең.
Кадырдан болгон зайыбың,

Картайса да, кыз менен тең.
Эрди-катын эки жан
Эртели-кеч сүйөргө
Эркек бала болбосо
Кулагы туюк без менен тең.
Акылы жок боз бала,
Соо да болсо, мас мен тең.
Кайыры жок байларың,
Кабакта жаткан жаш менен тең.
Жабууну жабуу дебеңер,
Жайсыздан айгыр салбаңар.
Жарагандай ат туубайт
Жардынын кызы арзан деп,
Жайсыздан катын албаңар,
Жараткыдай эр туубайт.
Коргондуу жерде ууру бар,
Уруктан кетте зору бар,
Экинин бири болбогон
Кембагал эрдин шору бар
Ашыгы толук буудайдын
Өз колунда болбосо
Тозогу артык туугандын.
Томугу толук буудайдын
Өз колунда болбосо
Тузагы артык туугандын.
Дөөлөт менен адам ток болот,
Маста жигит шок болот,
Колдо дөөлөт жок болсо
Жабыгып үрүп жок болот.
Алгыр болсо тайганың,
Алтындан таап, карды ток.
Аркалар тууган жок болсо,
Арсандап күлүп жатка жак.
Жетелүү шумкар баласы,
Саркыт койбой, жем жебейт.
Житесинде тойбогон,
Тоймоюнча кел дебейт.

Каса шумкар каз алса
Канатын канга тийгизбейт,
Кан башына күн тууса
Карага сырын билгизбейт.
Өтүп кеткен жаанды
Жамынчы алып кубарбы,
Асыл жакшы кайраңдан,
Сендей жаман тубарбы.
Айыбы чыккан жигиттин,
Узун бою бас болот.
Жаман болор жигиттер,
Дөөлөтүнө мас болот.
Өткөн өмүр жашарбайт,
Алтымышта чал кайтып
Баштагы бейли бузулбайт

Жазган – А.Токомбаева

СЕКЕТБАЙ

Ак бетке түшкөн кардайым,
Ак ойдогу жалдайым.
Көк бетке түшкөн кардайым,
Көк ойдогу жалдайым.
Катын башын айырды,
Коюмдун башын кайырды.
Коштошконум ушубу,
Кандай жылас айырды.
Жылганын башы чайырды,
Жылкымдын алдын кайырды.
Жытташканым Секетбай,
Кандай жылас айырды.
Белестеги беш ыргай,
Бектин кызы ак ыргай.
Коктудагы кош ыргай,
Кожонун кызы ак ыргай.

Буурул кашка ат минип,
Букардын жолун тозбосом
Булгары жыттуу кыз алып,
Атын ак ыргай коюп албасам.
Кара кашка ат минип,
Кашкардын жолун тозбосом.
Калемпир жыттуу кыз алып,
Атын ак ыргай секет койбосом.
Кой аралап жер көрдүм,
Жайкысын сиздей көрбөдүм.
Жылкы аралап боз көрдүм,
Чаңкаткан сиздей көрбөдүм

* * *

Атилес көйнөк этектүү,
Ал айылдан биз көрдүк.
Айтылуу сулуу Күлайым.
Чоң күңгөйдүн белестүү,
Чоюлуп барып биз көрдүк,
Чолпонбайдын Керезди.
Бастырып барып биз келдик,
Базаркан деген кыз көрдүк.
Эртелеп барып биз келдик,
Эркекан деген кыз көрдүк.
Жолоочу жүрүп алыска,
Чоюлуп барып жатпасын,
Анасы менен бир көрдүк,
Алымбайдын атмасын.
Алыска кеткен ысык жар,
Ал да балалык кылып шашпасын.
Кайыңдынын булагы,
Кайда деп сени сурадым,
Капа кылба жанымды.
Кайран бир Батыш ынагым,
Эри суу чалкак кара таш,
Эстешип жүрүп жеталбай,

Эңгирештик эки жаш.
Эки – Нарын деген жер болду,
Ак-Бел бир ашуу бел болду.
Батышым сени мен эстеп,
Эндиреп эсим дал болду.
Элибиз Эки – Нарын чыга жайласын,
Эмгектүү Батыш кайдасың?
Эриккенде биз бакыр,
Эртели кеч сайрасын,
Эки эле көзүм жайнасын.
Жак-Кулат менен Арчалуу,
Арага салдың канчаны.
Ардакты менен Чырпыкты,
Азабыңа чыдабай,
Арадан канча ыр чыкты.
Ортосунда Боз-Бешик,
Декен деген кыр чыкты.
Сууга салдың салыңды,
Ичиме салдың жалынды,
Алганың менен тең карып
Кудайым ачсын багыңды.
Ашыктыгы курусун,
Көп тарттым сенин зарыңды,
Буюруп кудай жар кылса,
Аябас элем калыңды.
Ашыктыктын айынан,
Кызыл өңүм сары жез.
Кападар кылып кудайым,
Кайсы эле күнү болдум кез.
Ойлодум таппай нечен күн,
Эндиребейин басалбай
Аманат сөзүң мен ойлоп
Көп жашыймын жазалбай.
Сөз айтамын азырак,
Чолпондой көзүң чачырап
Ашыктык оту эң кыйын
Умашпай көзүм ачылат.

Сен эсиме түшкөндө,
Басалбаймын алсырап.
Кымбатың кызыл алтынсың,
Кыялың каухар жаркынсың.
Таңдайым татты кантымсың,
Көргөндө көөнүң сүйдүргөн,
Күзгү эле коңур салкынсың.
Сур тукаба күрмөчөн,
Суйсалып басып түрдөнсөң,
Түрлөнгөнүң биз көрүп,
Суктанабыз бир нечен.
Көк дукаба күрмөчөң,
Көйкөлүп басып түрдөнсөң,
Түрдөгөнүң биз көрүп,
Көп суктанып бир нечен.
Кызылдан кемсел күрмөчөн,
Кыңгырайт үнүң сүйлөсөң,
Кылчайсаң жигит сүрдөнткөн,
Кысып боорго кучактап,
Кыйладан нечен күн өткөн.
Кыялдуу жерге кез келбей,
Өтөүзбү дүйнөдөн.
Жашылдан кемсел күрмөгөн,
Жайдарым бейпай сүйлөсөң,
Жаныңда жигит сүрдөнгөн.
Жаздыкка салып кучактап,
Жайлуу жерде кез келбей,
Өтөүзбү дүйнөдөн.
Ашыктык сенин айыңдан,
Катка эле салдым арзымды,
Каймана сөздө барсыңбы.
Айлантат сенин заманың,
Кайда эле жүрсөң аман жүр,
Угулса болду аманың.
Борумуң ашкан адамдан,
Жылдызың бирге жаралган,
Уят деймин өзүңдөн,

Нуска затсыз барардан.
Көйнөгүң киргил, этиң ак,
Көрөйүн десем күйөөң сак.
Чапаның киргил, этиң ак,
Барайын десем айлың сак.
Акырын сүйлөп муңайып,
Айтканың бизге ылайык.
Колуңда каухар билерик,
Кокустан өгүп кетет деп,
Ансайын ныктап имерип,
Салынуу жоолук, саамай чач,
Тийгизбей бетке кыналып.
Айланып кетсем мейлимчи,
Алтынчы суддан суралып.
Көрүп турса жакшы экен,
Көрбөсө жаш жигиттин,
Ичи жаман капа экен.
Калем менен жазгандай,
Печет менен баскандай,
Келбетиңди карасам,
Күйүп турган ак шамдай.
Бели кындай, бети айдай,
Карап турса жаккандай.
Бул сулууну көргөндөн
Шаңкайып турат ак маңдай.
Барайын десем жол өткүн,
Барбайын десем курусун,
Ичимде жүрөт күйүтүң.
Бүткөн боюн сыланган,
Бүшүркөп туруп каранган,
О кой көзүм сардалым,
Бйладым сенин айыңдан.
Арка чачын таранган,
Айланып туруп каранган,
Асылың эске түшкөндө,
Азапка түшүп зарлаган.
Асылың эске түшкөндө,

Ыйлап жанды кыйнаган.
Ажырарда ашыгың,
Сылап, сыйпап сыйлаган.
Ашык менен бир жүргөн,
Бир өзүнчө жар экен.
Бир жүрбөсө жигиттин,
Көңүлдөрү сал экен.
Ашык деген бар болсо,
Көңүлдөрү жай экен.
Көп ооруган жүрөкө,
Ашык деген дары экен.
Кара жоонун башынан,
Кайкалап учкан кулалы,
Алыстап кеттиң ашык жар,
Кандай айла кылалы.
Алыста болсоң ашык жар,
Эптеп-септеп жылалы.
Ойлоп турсам ашыктык,
Жанымды жаман кыйнады.
Аларчинский болушун,
Караймын Пишпек орусун,
Кадырмандуу секетим,
Качан табам конушуң.
Ак чий менен чийгендей,
Агарып турган бетиңен,
Таң саргайып аткандай,
Тамылжыган этиңен.
Көрүнүп турса арман жок,
Көрүп турса көңүл ток.
Көрүнбөй кеттиң ашыгым,
Көкүрөкө салдың чок.
Элибиз Пишпек жер экен,
Айылдаш жүрсөң эп экен,
Астыртадан кол булгап,
Асылкеч бала ал экен.
Сарала көйнөк дүрүйө,
Сагындым ашык дүнүйө,

Сагынганда келгин деп,
Зар какшаймын күнүгө.
Көк ала көйнөк дүрүйө.
Көрбөй калдым дүнүйө.
Көрүнгүн деп ашыкка,
Көп какшаймын күнүгө.
Ашык жар сага жеталбай,
Артында калдым сандалып.
Көрбөгөнгө кой көздү,
Какшап калдым зарланып.
Ашык жар сени эстесем,
Көзүмдүн жашы барланды,
Кабагым менен карланды.
Күйүп, жанып от болуп,
Ашыгың мында зарланды.
Ак көйнөк кийсе чубалып,
Алыста жүрсөң буралып,
Аңдып жүрүп адаштым,
Артында калдым сандалып.
Ашык болгон секетти,
Чыгаргым келбейт көңүлдөн,
Чырактай болгон өңүңдөн,
Кеттиңби таштап, өзүмдөн.
Карагаттай көзүң-ай,
Кайгырамын өзүң-ай,
Кайгыртып мени секетбай,
Кабардар кылдың өзүмдү-ай.
Кызылкаттай көзүң-ай,
Кызыгамын өзүңө-ай,
Кызыктырып секетбай,
Кыйнадың секет өзүмдү-ай.
Кетпейт асты санамдан,
Кеп албаймын жамандан,
Келишимдүү секетим,
Кетким келбейт жаныңдан.
Кылыгың кетпейт санамдан,
Кылдай сөз албайм жамандан,

Кылыгың эске түшкөндө,
Кыйналып кеттим араңдан.
Ак бетиңде муң барбы,
Ага жетер үн барбы?
Сагынышкан секет мен,
Амандашар күн барбы?
Оң бетиңде муң барбы,
Ошого жетер үн барбы?
Зарланып жүргөн ашык мен,
Учурашар күн барбы?
Кызыл-Кыя башынан,
Кыйкырып өттүм, ашынам.
Кадырмандуу секеттин,
Капасын тартып жашынан.
Ала – Тоонун ташынан,
Азабын тартып башынан.
Акылмандуу секетти,
Бир көргөнчө ашыгам.
Карайып турган кашыңан,
Капкара болгон чачыңан,
Кадырмандуу секеттин,
Капасын тартып ачыгам.
Үлбүлдөгөн кабагың,
Абадан аппак тамагың.
Ашык жар сени самадым,
Сагынды бекен ынагым.
Самап жүрүп ашыкты,
Этимен азып жададым.
Эстесе күйүп чунагың,
Барайын деймин ашыкка.
Алыста деп угамын,
Андан бетер куурадым.
Жылкы ичинде аламын,
Жаңы өспүрүм баламын.
Жаныңа качан барамын,
Кумарымды секетбай,
Кантип жазып аламын.

Кайгыга түштү кара баш,
Кайда кеттиң акылдаш.
Кара көз сени самасам,
Көзүмдөн агат кандуу жаш.
Ажырап кеттиң асыл жар,
Акылдашып жүрүшпөй,
Азапты бирге көрүшбөй,
Кылмакчы белең ушуну-ай.
Келишимдүү секетим,
Биздин жерге жүрүшбөй,
Бирге жүрүп өлүшпөй,
Алыска кеттиң асыл жар,
Азырак доорон сүрүшпөй.
Ажал жетип өлбөсөм,
Табармын акыр алтынай.
Ашыкбай байкап карайын,
Келечек иштин артын-ай.

СЕКЕТБАЙ

Коёндой мойнуң кылайып,
Кош эмчегиң булайып.
О, секет койнуңда жатсам сыр айтып.
Эликтей мойнуң кылайып,
Эки эмчегиң булайып.
Эрдиңен сүйүп ушул түн,
Эриктирбей сыр айтып.
Оозуңан чыккан илебиң,
Булбулдун мукам үнүңдөй.
Жаагыңан чыккан саамайың,
Тоту куштун күнүңдөй,
Жин ургандай оолугуп,
Ойногун Букеш күлүңдөй.

САМАРЖАН

Жетелесең баркырап,
Нарың болом Самаржан.
Кийип алсаң жаркырап,
Сарың болом Самаржан.
Анжыяндан ак теңге,
Булүң болом Самаржан.
Сатып алсаң түбөлүк,
Кулуң болом Самаржан.
Алача төшөк, чыт көрпө,
Басып өттүм Самаржан.
Элинде душман көп экен,
Качып өттүм Самаржан.
Бек бекиткен курдай жан,
Бейиштин төрү нурдай жан.
Үй алдында турган жан,
Үкөктөй чачын бурган жан.
Желбир, желбир желегим,
Жең ичинде белегим,
Жетпеди Самар тилегим.

СЕКЕТБАЙ

Мен жүрөмүн сабылып,
Жүрөгүм сени сагынып,
Кечигесиң, келбейсиң,
Калдыңбы мага таарынып.
Кучактап алып бооруна,
Кургурум канча жалынып.
Алкымыңдын актыгы,
Алтын менен жапкандай.
Тиштериңдин актыгы,
Күмүштөй чеге каккандай.
Көз үстүндө эки каш,
Калем менен тарткандай.

Алкымыңдын агынан,
Ашык болдум абыдан,
Ашыктыктын белгиси,
Чыккым келбейт жаныңдан.
Салынганың ак жоолук,
Саамай чачың чубалып,
Көңүлдөш жарым ушу деп,
Көргөндө көңүлүм кубаныш.
Айтсам арман арылбайт,
Азелде сиздей табылбайт.
Ашык болуп жүрбөсө,
Ашыкты ашык сагынбайт.
Кеп айттырдым былтыр күз,
Келбетиңе салдым түс,
Келбетиң ашык келишкен,
Келбесең чыгып бейиштен.
Каухардай тишиң жаркырап,
Айнектей көзүң чачырап,
Күйгөндүктөн мен өзүм,
Бей дарман калдым алсырап.
Оймогуң боосун мыктайын,
Ойлонушуп келгенде,
Ойлонбой кантип уктайын.
Шакегиң боосун мыктайын
Сагыныша келгенде,
Санабай кантип уктайын.
Мен айтамын азырак,
Чолпондой көзүң чачырап.
Уйкусурап сөз айтса,
Умачтай көзүң ачылат.
Адырга чыккан кайыңдай,
Аргымактын жайындай.
Сен алыска кеткенде,
Азабың тарттым жайындай.
Тушуңа келдим атайы,
Көшөгөң тубар башайы,
Көргөнү келдим атайы.

Көйнөгүң жибек тубардан,
Көргөндө чыгам кумардан.
Сураганым аз неме,
Бергиң келбейт асты эле.
Карасам кашың серпийсиң,
Кара бооруң жаш эле.
Ээсин көрүп күйөмүн,
Эзилип барат жүрөгүм.
Алкымыңдын агынан,
Анан бир качан сүйөмүн.

ДҮНҮЙӨ

Эсирткен эски жалгансың,
Эчендер жандан калгансың.
Эскиден жаңы чыкты деп,
Абал, эне-атаны алгансың.
Эсепсиз эки дүйнөсүң,
Несине балдар сүйүнөсүң.
Атадан алтоо тууса да,
Ар бириң ар бир үйдөсүң.
Аңдоочу эрлер жарашса,
Акындар топко сүйлөсүн.
Алдоочу чиркин дүйнөнү,
Адамдар аны билерсиң.
Бечарасың карыпсың,
Кары катын дүнүйө
Капыр зекет бердирбес,
Карынбайдан жарыксың.
Тор байласам токтобос,
Балырлуу көлдө балыксың.
Басылбаган дүмөгүң
Кайдан чыккан калыксың.
Турар жериң ол эле,
Олорго турбай калыпсың.
Кууса дүйнө качасың,

Кутулганча шашасың.
Качсам дүйнө кубасың,
Кандай жанга турасың?
Бурсаң дүйнө кызыксың
Түн баладан ысыксың.
Кетсең дүнүйө бекерсиң
Байкасам ширин ишкерсиң.
Келериңде дүнүйө
Кетмен, балта көтөргөн,
Кирдени жөн ишкерсиң.
Келинчек-кыз нукерсиң
Кетсең дүнүйө нетерсиң.
Чарк ийирип жүн алган
Апсун окуп дем салган
Байкап көрсөм дүнүйө ай,
Мастан кемпир экенсиң.

ЖИГИТТЕРГЕ НАСЫЯТ

Атадан алтоо туудум деп
Чумачанды көтөрбө,
Чумачанды көтөрсөң
Жигиттер ошону кудай өтөрбө.
Насия борчту көтөрбө,
Насия борчту көтөрсөң.
Айлыңдан дооң кетерби?
Энтелетип шаштырса
Чач, кирпичиң жетеби.
Колунда бардар бирөөбү
Козголбой уккуң келеби?
Дегин айтпайм тегиңди
Аныктап уккун кебимди,
Айдасаң аштык эленди.
Эн өрөөн жер келсе,
Эки жаман жата албайт.
Экөөгө бирөө баталбайт,

Аттууга жөө жеталбайт.
Бар болбой, малы сатылбайт,
Жок болбой жолнуң ачылбайт,
Башыңа мүшкүл иш түшүп,
Малың бир арзан сатылбайт,
Чырмаган мээнет кетпесе,
Чын ажалың жетпесе,
Баш жаздыктан тарталбайт.
Башы жаздыктан тартылса,
Бар оокатың табылбайт.
Саар бир турсаң дааратка,
Калбайсың пенде наалатка.
Саар менен турганың
Ак гыбадат кылганың,
Даражасы зор дешет.
Карыган атаң кан болот,
Санасы конок сан болот,
Көңүлү конок көп болот.
Жалчы салган жарабайт,
Малай салган марыбайт.
Мойнуңда борчуң жок болсо
Жайы-кышы мингенге
Жигиттер жалгыз атың арыбайт.

БИРИНЧИДЕН СҮЙЛӨДҮМ

Биринчиден сүйлөдүм
Жетишпеген ашыкты.
Бир ашыктын дартынан,
Канча көрдүм азапты.
Экинчиде сүйлөдүм,
Чолок каздын дартынан.
Ага жолдош мен кылдым,
Коңур казды артынан.
Ушуну окуган жолдоштор
Нуска кылып алышсын,

Иликтешип жолдоштор,
Ынтымактуу болуп калышсын.
Үчүнчүдө сүйлөдүм,
Манаптын кылган иштерин.
Зар ыйлатып кедейди,
Сындырганын тиштерин.
Мындан кийин сүйлөдүм,
Кедейлерге осуят.
Бай-манапты жоготсун,
Көңүлү тунук азамат.
Бешинчиде сүйлөдүм,
Ачылбаган көзүмдү,
Өз катарыма кошо албай
Артта калган өзүмдү.
Калкыма деп атадым,
Өзүмүн айткан сөзүмдү,
Артта калган курдашка,
Сала жүргүн көзүңдү.
Алтынчыда сүйлөдүм,
Бул ырлардын жыйнагын,
Ушу менен бүтүрөм,
Мына сөздүн тамамым.
Мына ушинтип жорго тай,
Кете бердиң алдыма,
Зар ыйлаган жолдошуң,
Айрылып калды артыңа.
Аңгеме кылдым бу тайды,
Айып көрбө элим-ай,
Мисал кылдым эл журтка,
Жарнакташкан жерин-ай,
Шылдың кылып бу сөздү
Бу катымды сөкпөңүз,
Бу тайдын несин жазат деп,
Бир сыйра тилдеп өтпөңүз.

АРНОО – «С...»ГА

Суу болсом булактагы мөлтүрөгөн,
Ар күнү бетиң жуусаң эртең менен,
Жабышып жаракөрүм ак бетиңе
Бетиңден чопулдатып өбөр элем
Көйкөлүп сымап болуп эрип кетсем
Тамызбай ак жоолукка сүртөр белең!

* * *

Ай болсом таң атканча карар элем,
Уктасаң нурга бөлөп канар элем.
Күн болсом сен турганча күлүп чыгып,
Уялтып жалт каратып алар элем!
Ысытсам жүрөгүңдү илебиме
Булака кайра чуркап барар белең?

САНАТ

Момун деген атакка,
Конмок керек пендеге,
Шарыятка музафык,
Болмок керек пендеге.
Санат ырдан мен айтам,
Ашыктыктан аз айтам,
Үч ай бир токсон кыш деген.
Жез эскирсе дат болот,
Желеде кулун ат болот,
Атадан тууган март болот,
Барыш-келиш кылбасаң,
Бир тууган сенден жат болот.
Боолу шумкар жоголбойт,
Ишин эки кылбаса
Эч пенде ишин өтө албайт.
Адамзаада алдырбайт,

Сөөгү таза сөктүрбөйт,
Төрө сырын жашырбайт,
Эрте аттанган кеч калбайт.

КЕЛИНЖАН

Кашың кара кундуздай,
Жылтылдайсың Келинжан.
Чапма кунан жоргодой,
Кылтылдайсың келин жан.
Ак чабактай кылаңдап,
Сууга ойнодук келин жан.
Айлың жакын бир жүрүп,
Дууга ойнодук келин жан.
Асыл кылып бир далай,
Кой койлодуң келин жан.
Азабың тартып бир далай,
Бойболодук келин жан.
Азарың тартып бир далай,
Бойболодук келин жан.
Аппак этиң биз көрсөк,
«Апей көтөк» дедиң жан.
Наркы жакшы сөзүндө,
Куму бар кара көзүндө,
Кубандырып адамды,
Кылыгың кыйын өзүндө.
Ала десем куладай,
Арпа чачың буладай.
Буладай сенин чачыңды,
Кандай пенде сылады-ай.
Жейрен десем куладай,
Желке чачың буладай.
Буладай сенин чачыңды,
Кандай пенде сылады-ай.
Тал-тал жибек чачыңды,
Кундуздай кара кашыңды.

Кысынып жүрүп ойнобой,
Өткөрмөк болдуң жашыңды.
Бул сөзүмө кулак сал,
Озулду жашты өткөрбөй,
Ордунча ойноп-күлүп ал.
Арман экен ай келин,
Ашыктыктын нускасы.
Зулайка менен Жусуптан,
Калган экен ай келин.
Желке чачың кулпунуп,
Тармал экен ай келин,
Жетпей туруп ырдаган,
Арман экен ай келин.
Ашыктыктын күйүтү,
Козуке менен Баяндан,
Калган экен ай келин.
Ай келин чыкпай койбойт деп,
Алам деп бирөө ойлойт деп,
Бир мурундуу Шайылда,
Байсогур менен жайлады.
Маймыл ооз сар күчүк
Айкелинди токтотуп,
Жайы кышы байлады.

Эскертүү: Бул ырды 1935-жылы Нарындык ыр-
чыдан үйрөнгөм. Бул ыр өтө узак. Эсимде калганы
ушул гана.

Кыбыладан жел согуп,
Кыйналдым ашык мен болуп.
Ай ашык сенин дартыңдан,
Аманат жатам мен солуп.

Өңүм өчтү саргайып,
Көрүнбөйсүң сен кайтып,
Тузак тарттым жолуңа,
Түшөсүңбү кол жайып.

Сууга аккан агымды,
Сурасаңчы алымды.
Мындан көрө какшатпай,
Алсаңчы менин жанымды.

* * *

Көрбөдүм сенин караңды,
Издесем сендей табамбы?
Ашыктын отун жандырып,
Алдыңызга барамбы?

Айнектей жанган көзүңүз,
Алдына айткан өтүнүч,
Мынчалык мени какшатып,
Бар беле менде өчүңүз.

Оролмо тоонун сеңирин,
Ороло басып суу алган.
Олоңдой чачың чубалган,
Оозуңан сүйүп ошондо,
Ойносок көңүл кубанган.
Чырмалыш тоонун сеңирин,
Чырмала басып суу алган.
Чылбырдай чачың чубалган,
Чымчыса көңүл кубанган.
Көк дукаба кемселчен,
Көрүнүп басып теңселсе
Көөнүмдө жоктур сенчелик.
Көрүнүп нурдан келбесе,
Буралып баскан кербенсиң,
Бу жалганга келбессиң,
Бу жалганда сендей жок,
Перилерге теңдешсиң.

ДҮНҮЙӨ

Дүнүйө, кызыл кырчын талдайсың,
Дүнүйө, токсонго чыккан чалдайсың,
Шекер менен балдайсың,
Бал татыган талдайсың.
Келериңде дүнүйө
Терезелүү айнексиң,
Суу койсо да токтобос,
Тубү тушкөн чайнексиң.
Келериңде дүнүйө,
Казандагы майдайсың.
Кетериңде дүнүйө,
Какшап калган сайдайсың.
Келериңде дүнүйө,
Кысыр эмди тайдайсың.
Кетериңде дүнүйө,
Суу акпаган сайдайсың.
Келериңде дүнүйө,
Тийип турган айдайсың.
Кетериңде дүнүйө,
Ала курт жеген тайдайсың.
Келериңде дүнүйө,
Поруму менен жетесиң,
Бозортуп бир күн кетесиң.
Бети-колун жуубаган,
Малынан зекет салбаган,
Бар балитке жетесиң.
Келериңде дүнүйө
Келип өзүң жетесиң.
Кетериңде дүнүйө
Бир бозортуп кетесиң.
Келериңде дүнүйө
Тийип турган күндөйсүң,
Кетериңде дүнүйө
Талаада калган жүндөйсүң.
Келериңде дүнүйө,

Булуттан тийген күндөйсүң.
Кетериңде дүнүйө
Караңгы түшкөн түндөйсүң.
Жоомарттан качып кетесиң,
Жолуң каткыр экенсиң.
Жакшылардан кетесиң
Жарабаган экенсиң.
Ойно жигит күнүндө
Дүнүйө ойрон кылат бир күндө.
Жырга жигит күнүндө
Жылас кылат бир күндө.
Тамаша кылган күнүндө
Талаада калат бир күндө.
Байкагын жигит күнүндө,
Дүнүйө, баркың кетер бир күндө.
Баткан айдай дүнүйө,
Сен дүнүйө жетесиң
Талаага жаштап кетесиң.
Сен дүнүйө бармансың,
Аңтарылган жалгансың.
Ишенбеймин дүнүйө
Ата-энени алгансың,
Армандуу дүнүйө жалгансың.
Келериңде дүнүйө
Агып турган булаксың,
Кетериңде дүнүйө
Бит баскан жаман улаксың.
Жарды дүнүйө экенсиң.
Кетериңде дүнүйө
Жалап катын экенсиң.
Келериңде дүнүйө
Жалажындуу кыргызсың,
Кетериңде дүнүйө
Куурулуп калган ширисиң.
Келериңде дүнүйө
Жабык бою жардайсың.
Кетериңде дүнүйө
Жете албаган зардайсың.

Келериңде дүнүйө
Адам жетпес зардайсың,
Кетериңде дүнүйө
Тоголонгой тоодойсуң.
Келериңде дүнүйө
Өз алдында дыйкансың,
Кетериңде дүнүйө
Чекеге чыккан чыйкансың.
Опасыз жалган беп-бекер
Абыдан доорон бир кетер.
Азазилиң бир күнү,
Аманат жаның жетелер.
Жыйырма беш жашыңдын,
Жыргалына ким жетер.
Кылсаң кесир текебер,
Кысасыңды жер берер,
Кылган ишиң жакпаса
Кыяматта бир келер.

СЕКЕТБАЙ

Кызыл-Суу менен көпүрө,
Кызыгам сенин көркүңө.
Кай жактан жүрүп туш болдум,
Катыгүн сенин өртүңө.
Салкындыгың Ак-Сайдай,
Сагындырдың насбайдай.
Сулуулугуң байкасам,
Суусар менен калтардай.
Жылганын башы жыртылган,
Жылкымды жаям дечү элем.
Жылмаңдаган кой көздү,
Өзүм бир алам дечү элем.
Коктунун башы кой текей,
Коюмду жаям дечү элем.
Кайкаңдаган кой көздү,
Өзүм алам дечү элем.

Тобурчак аттын жоктугу,
Токсонду берип сени албай,
Тозоктуу малдын жоктугу.
Аргымак аттын токтугу,
Алтымыш берип сени албай,
Азаптуу малдын жоктугу.

САНАТ

Чабар камчы сойлотуп,
Ининди алган бул өлүм.
Өзүңдөн мурун камынган
Ач жолборстой чамынган,
Агаңды алган бул өлүм.
Алгыр кушуң мүнүшкөр,
Алып кетип казга сал.
Акылың болсо азамат,
Аштык айдап баккын мал.
Алда кимге ишенбей,
Бастырып барып көзүң сал.
Калалуу коргон бузулса,
Калаа болбойт ал кайтыш,
Карыганда жашарбайт,
Кемпир менен чал кайтыш,
Иттин көөнү капканда,
Арамза көөнү жапканда.
Сапсаңдаган катындын,
Беш токочун көтөрүп,
Изат дарты айылда.
Сопунун көөнүн азанда,
Соргоктун көөнү казанда.
Баштын күнү калканда,
Балдалдан көөнү талканда.
Чечилбеген доо болсо,
Чечендин көөнү жазылат,
Даңгыраган жол болсо,
Бечелдин көөнү жазылат.

Өргө өгүз жүгүрбөйт,
Өлгөн адам тирилбейт.
Кара суу кайра ага албайт,
Кайып койдон бага албайт,
Калган кадыр, чыккан жан
Кош аттап куусаң табылбайт.
Алгыр болсо тайганың,
Алтындап алып каргый так,
Алалбаса түлкүнү,
Айласын таап, башка чап.
Келериңде дүйнүйө бу
Тигип койгон чатырсың.
Кетериңде дүнүйө бу
Кыянаттуу капырсың.
Эрге келет бир кезек,
Эрге кезек келгенде
Эки күлүк ат байлайт!
Ага-иниси бар байлайт.
Жерге кезек бир келет,
Жерге кезек келгенде
Байчечекей гүл жайнайт.
Бакка кезек бир келет,
Бакка кезек келгенде
Башына булбул гүл сайрайт.
Сартка келет бир кезек,
Сартка кезек келгенде
Самоорунда чай кайнайт.
Калкка келет бир кезек,
Калкка кезек келгенде
Баарлашып мактанат,
Жат душмандан сактанат.

КҮЙГӨН

Билериктей ак колуң,
Перилердей болжолуң.
Убараңды көп тарттым,

Акылың болсо ойлогун.
Кийгениң кызыл бийкасем,
Кыялың артык байкасам.
Айлыңа басып мен барсам,
Ачылар беле кабагың.
Көчкөндө төөң жандасам,
Көтүңдөн ээрчип калбасам,
Көз карашың оң болсо
Көмөкөйдөн жыттасам
Ак суунун башы мелтирейт,
Ак жоолугуң делбирейт.
Ашык жарың мен тургай,
Сени айлыңда көргөн эндирейт.
Көк зоонун башы мелтирейт,
Көк көйнөгүң делбирейт.
Көңүлдөш жарың мен тургай,
Сени, көргөн бир адам эндирейт.
Жоргону минсем күлөмүн,
Жоругуң тартып жүрөмүн.
Күлүктү минсем күлөмүн,
Күйүтүң тартып жүрөмүн.
Ай тийген тескей Беш-Мойнок,
Алтындуу сөйкө жез оймок.
Алыстан келдик сиз үчүн,
Айланып келчи биз үчүн.
Күн тийген тескей Беш-Мойнок,
Күмүш сөйкө, жез оймок.
Келдик эле сиз үчүн,
Керилип келчи биз үчүн
Алмалуу булак талдайсың,
Арачы салсам кандайсың.
Арачылса макул деп,
Өзүм барсам алдайсың.
Жийделүү булак талдайсың,
Жигит салсам кандайсың.
Жигитиме макул деп,
Өзүм барсам алдайсың.
Арча чачың булайтып,

Ак эмчегиң кылайтып.
Алып жатсам чак түштө
Ашыктык ичте сырды айтып.
Сен, жайдары өскөн баласың,
Жанытып бирөө кеп айтса,
Жалдырап карап каласың.
Кыялың өскөн баласың,
Кыйытып бирөө кеп айтса,
Кылгырып карап каласың.
Жайлоонун башы жашыл таш,
Жайма көкүл узун чач.
Жароокер бозой келгенде,
Жалдыратпай койнуңду ач!
Кыштоонун башы кызыл таш,
Кыйма көкүл узун чач.
Кылыктуу бозой келгенде,
Кымырылбай койнуңду ач!
Боз ала минген бектердей,
Боз балдарга кеп бербей.
Боорумда жатсаң жалдырап,
Боз туйгун алган кептердей.
Аргымак минген бектердей,
Азаматка кеп бербей.
Алдымда жатсаң жалдырап,
Ак туйгун алган кептердей.
Сүйлөгөн сөзүң бек сонун,
Сүзүлгөн көзүң бир порум.
Карарган көзүң бир порум,
Караганың бек сонун.
Алкымыңдын агынан,
Ашык болдум жаңыдан.
Саамай чачың самсаалап,
Чыгып турса жаагыңан.
Кырчын, кырчын, кырчын тал,
Кырчын талга жалкың сал!
Жылкың жүзгө түшкөндө,
Кыз балага сөйкө сал!
Тобурчак болсо мингеңиң,

Кой чагыр болсо атканың,
Кой көз жар болсо алганың,
Кай жерде калат арманың.
Терек бийик, четин пас,
Тели болгон жылкыдай,
Термелип деги болду мас.
Ак кемен сени санасам,
Агадыр, кан аралаш көздөн жаш.
Бозо деген аш экен,
Боз куурайдын башы экен.
Боз балдарга карабай,
Кыз балдар боору таш экен.
Үйүндүн арты жөлөңкө,
Шамалдайсың кыз бала.
Жолуңда бозой көрүнсө,
Амалдайсың кыз бала.
Кол булгасаң барайын,
Колуңдагы дарайың,
Дарайың берсең алайын.
Көк чай ичип тердеймин,
Көз көргүс кеткен секетти,
Көрүнөр деп дегдеймин.
Сагызган учуп жеткисиз,
Сары ойго түшүп кетипсиз,
Көгүчкөн учуп жеткисиз,
Көк ойго түшүп кетипсиз.

САНАТ

Кар эресе суу болот,
Карыса сакал куу болот,
Кан сактаган эрендин,
Жүрөгүнүн башында
Жүлүндөй сары суу болот.
Муз эресе суу болот,
Бурулса сакал куу болот,

Кат сактагыңдын эрендин,
Жүрөгүнүн башында
Жүлүндөй сары суу болот.
Бул жалганчы дүйнөдөн,
Өлүмү шондон болотко,
Өлүм келет кербендей,
Баштаса тезек тергендей,
Аңдып турат артыңдан,
Адис болгон мергендей.
Алтыңдан дубал сарайың
Салганың калат бу жайда,
Айдап, айдап мал берип,
Алтын чырай, нур сөөлөт,
Алганың калат бу жайда.
Күмүштөн дубал сарайың
Салганың калат бу жайда,
Күмүш чырай, нур сөөлөт,
Алганың калат бу жайда.
Алты азамат бир келсе,
Алты кетмен топурак,
Үйүп коёт эмеспи!
Алты абдыллас суу менен,
Жууп коёт эмеспи!
Ага-иниң өкүрсө,
Калың журтуң жыйылып,
Бул жалганчы дүйнөнүн,
Өлүмү шондой болот деп,
Көөмп коёт эмеспи!
Алтыңдын кени болбосо,
Тоо болгону не пайда,
Асылың перзент болбосо,
Адамдын дөө болгону не пайда.
Күмүштүн кени болбосо,
Коо болгону не пайда
Күйөрүң перзент болбосо,
Адамдын дөө болгону не пайда.
Чалгыны чебер болбосо,
Конуш болуп не пайда,

Жасоолу күндө түшпөсө,
Болуш болуп не пайда.
Ак куржуну болбосо,
Сарт болгону не пайда.
Шамал күлүк изи жок,
Коргошун оор мизи жок,
Кайда болсо жамандын,
Калкына сыяр иши жок.
Дүрүйө көйнөк тасма бел
Даткалардын мойнунда,
Сомдогон сокур моюндун,
Бок сасыган коюндун,
Болумсуз эрдин койнунда.
Чыкылдак сары катындан,
Чыйрак тубат уулдан,
Багалчак сары катындан,
Балбан тубат уулдан.
Өпкөдөн жаны чыккан соң,
Өлгөндөр кайдан тирилет.
Көп жыйынга айтпаса,
Көөдөндүн баркын ким билет.
Алтын менен жезге окшош,
Алыш-бериш кылбаса,
Макоо менен безге окшош.
Акылы бас жел көөдөн,
Айланбаш болгон эрге окшош.
Шоолабыздын көөдөнү,
Сокур болгон көзгө окшош.
Эси бастын көөдөнү,
Эскирип калган бөзгө окшош,
Акылмандын көөдөнү,
Чебер курган жезге окшош,
Акылы бар акындар,
От күйүп турган мешке окшош.
Айтып берем насыят,
Акылы бар адамга.
Көңүлүм сүйгөн адамга,
Көсөртүп айтам насыят.

Бактысы бар адамдын,
Башында болот касиет.
Көңүлүм сүйгөн адамга,
Көрсөртүп айтам насыят.
Көңүлү туура адамдын,
Көзүндө болот касиет.
Күндө чобур мингендин,
Согончогу шор болот,
Жаман болсо алганың,
Асыл жаның кор болот.

НАСЫЯТ

Жалгыз болсоң чагал бол,
Жат жанынан түңүлсүн.
Жарды болсоң куназ бол,
Бай малынан түңүлсүн!
Эңкейгенге эңкейгин,
Башың жерге тийгенче,
Атаңдан калган кул эмес.
Какайганга какайгын,
Башың көккө тийгенче,
Байгамбардын уулу эмес.

САНАТ

Алтын менен күмүштү,
Заргер үчүн жаратты,
Аркар менен кулжаны,
Атып эрмек кылсын деп,
Мерген үчүн жаратты,
Акын Алтай булбулду,
Аңгеме салып журсүн деп,
Сиздер үчүн жаратты.
Сиздей асыл каухарды,
Биздер үчүн жаратты.

* * *

Көк арт менен Тайыр кыр,
Ала-Тоо эгиз биздин жер.
Жайлоого чыгып жайланган,
Жаралуу кыргыз биздин эл.
Көңүлүм ачып гүлдөткөн,
Жай күнкү шамал, соккон жел.
Капталга конгон биздин эл,
Кара-Кыр менен Суур-Кыр.
Койдун жайы биздин жер,
Козу, улагын мааратып,
Көчү түрлүү биздин эл.
Көбүргөн менен кылдан бес,
Көчмөндүү кыргыз толгон кез.
Жайкалып жаткан сары гүл,
Жайылып кыргыз конгон кез.
Кашка-Суу менен Туура-Бел,
Калкытып малын оттотуп,
Кадырлуу кыргыз биздин эл.
Желесин керип байлаган,
Сабада сонун бал кымыз.
Кызарып сонун кайнаган,
Ичкени сонун кыргыз эл.
Көңүлү тынып жайнаган,
Көрүнө сонун биздин жер.
Көйкөлүп конгон биздин эл,
Ачылып гүлдөр жайнаган.
Гүл куштары булбул бар,
Токсон түрлүү сайраган.
Кара тамак казада,
Таң белгиси бу турган.
Көрүүнү оту келкилдеп,
Аксок тоо башы желпилдеп.
Жарашыктуу кыз-келин,
Желеге чыккан селкилдеп
Жетилген кыргыз биздин эл.
Алтындын кени биздин жер,

Атактуу кыргыз биздин эл.
Караса көңүл кубанган,
Табылгы менен кырчынга,
Козу, улак кирсе көмүлгөн.
Кымыздык менен ышкынга,
Кекилик сайрап үндөнүп,
Аскалуу белдин сыртында,
Килемдей чөбү түрлөнүп,
Кыргыздын көчкөн журтунда.
Кызыл-Арт, Кез-Арт биздин жер,
Кызыгып конгон биздин эл.
Көк-Арттын чети Чал жайлоо,
Агарган башы кар жайлоо.
Аралап жүргөн кийик бар.
Семирген барса мал жайлоо,
Кайберен жана илбесин,
Балалаган ал жайлоо.
Токойдогу илбесин,
Аралаган ал жайлоо.
Күмүш жайлоо күрөкөр,
Тутуму жакын түбү бар.
Түрлүү-түрлүү жайлоодон,
Буралып өскөн гүлү бар.
Сайраган булбул обону,
Жаңылбасам күүсү бар.
Таң атса сайрайт чукулдап,
Токойдон өскөн тукумдап.
Толкундуу кыргыз турмушу,
Ала-Тоодо гүлдөгөн.
Ала-Тоонун куштары,
Ар муканда үндөгөн.
Тоо куштары ар түстүү,
Көрүп калас бир адам,
Айрымдуу атын билбеген.
Көңүл ачкан биздин жер,
Конушта кыргыз биздин эл.
Кочкор-Ата, Кош-Дөбө,
Жарымы кара боз дөбө,

Жаныңызда турабыз,
Ар баладан жүздүбө.
Өлө электе бир белги,
Нуска кылып калалы,
Өлгөндөрдүн баарысы,
Өзү кетип барады,
Көргөндөр акыркысы,
Өзү жатып сынады.
Молдо Кылыч бечара,
Ойлоп сөздү табады.
Пендем десем кудайым,
Бийман менен баралы.
Намыз бизге кармалса,
Башка салар балааны,
Куюктуруп сынаатар,
Куру бекер талааны.
Жан күйөргө карабай,
Жакшы жейди параны,
Жалган айтып амалдап,
Анык кылды караны.
Күнөң башта болбосо,
Бергениңди танады.
Элиңде жок касиет,
Эмдигинин заманы.
Айтпай алат барыңды,
Орус алды алымын,
Калкы көрдү пайдасын,
Кагаз акча малынын.
Бей-бечара көп берди,
Бий-болуштун салыгын.
Жетпейди деп карабайт,
Жетим, жесир, карынын,
Үй башына бир алат,
Оокатынын жарымын.
Мен айтамын макалды,
Чубуртмалуу казалды,
Байкасаңыз маанисин,
Шарыятка такалды.

Жетип турсаң билгизем,
Жети баба атаңды.
Калкы теги жердеген,
Кара Кочкор мазарды,
Сөзүмдө бар аңгеме,
Албан түрлүү ар неме,
Айтып берем насыят,
Акылы бар пендеге.
Казал окуп берейин,
Казак, кыргыз жергеге.
Бийман сура алдадан,
Бир кудайдан бир нече.
Текеберлүү адамды,
Үйгө кирсе кел дебе,
Бек чагылтып көңүлүн,
Иш билгини тилдебе.
Колуңуздан келбесе,
Таттуу жемиш, көп жеме,
Бакыр болсоң кыныкпа,
Кара кемсел күрмөгө,
Акылың болсо боз бала,
Адал ишти козголо.
Жарды болсоң капалап,
Мурункуңду жоктобо,
Ууру кылсаң түшөрсүң,
Башың чыкпас ноктого.
Жөрөлгөсү жаманды,
Ойлогону заманды,
Капыр алды сурагын,
Казак, кыргыз тамамы.
Канча кала бүткөндө,
Кара калпак, түркмөндү,
Калкты журтту сурады.
Казак, кыргыз бүткөндөн,
Самаркан менен Букарга,
Жаңы жетти сурагы.
Үргөнчү, Кокон, Ташкенден,
Баарын сурап кат берди,

Акыр заман капырга,
Алда таала бак берди.
Кара коргон тамдууну,
Көчмөндүү журт малдууну,
Баарын капыр сурады.
Баатырсынган алдууну,
Кытай менен Урумга,
Мойнун бербей турады.
Кандай адам кез келсе,
Жер жерине кубады,
Кытай, кыргыз, алаштык,
Жетпедигой убалы,
Бу дүйнөнүн белгиси,
Ай менен күндүз жылдызы
Жети асман, кара жер,
Жаркыратат күндүзү,
Адам ата, ава эне,
Шундан кара белгиси.
Өлүп келет канчалык,
Эчен дубан миң киши.
Пайгамбарлар бары өлдү,
Падышалар кан өлдү,
Нечен азиз пенделер,
Бу дүйнөдөн жөнөдү,
Тооба кылсаң өткөрөр,
Тоодой болсо күнөңдү,
Аңдасаңыз айтамын,
Акыр заман бул элге.
Байыркынын адамы,
Көп жашады өмүрдү,
Кудай билет эмдиги,
Узун өмүр көрөрдү.
Акыл дары билгенге,
Асип болбос өлгөнгө,
Чачым кылсаң себеп жок,
Чындап ажал келгенде,
Каршылыгың жарабайт,
Кадыр, довлет бергенге.

Молдо болсоң маани кыл,
Кулагына киргенге,
Колундан келсе ыймарат,
Коргон салгын бир жерге
Дини катуу пендени,
Ийме деген бир жери,
Ымарат деген китепте,
Кайры, зекет бергени.
Бай кубанат мүлкүнө,
Бу жалганда көркүнө,
Пендечилик курусун,
Кудай койбойт эркине
Тагдыр жетсе амал жок,
Таянсаң да дүркүнө,
Ырайым берсе кудайым,
Кирсин ыйман кинтима.
Эмдигинин адамы,
Турбай кетти шертине,
Мал азая түгөндү,
Жерге сайды үрөндү,
Карап турсаң маанисин,
Катын, бала, бөлөңдү,
Туулганы минбеди,
Атка катып жүгөндү.
Ээр тогум жабдыгы,
Өлөң жарым түгөндү,
Илгеркинин өркүнү,
Көчүп жүргөн күн-түнү,
Алтын кийим абайыл,
Кыз-келиндин кийгени,
Айтып турса боруму,
Жакшы экен жоругу.

Жазган – А.Токомбаева.

Османалиев Шералы –
Кант районундагы
Калинин совхозунун тургуну.
1922-жылы туулган.

АКЫЙ

Карагай комуз колго алып
Каңкылдаган сен атаң.
Өрүк комуз колго алып
Өлөң салат мен атам.
Балалайка кучактап,
Балдырайт экен сен атаң.
Мандалинди сайратып,
Маанилүү ырдайт мен атам.

СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫ

Сени-сени сен дедиң,
Сен дегенде дегдедим,
Азабыңды көп тартып
Мен, алыстан издеп келгемин.
Бассам, турсам эсимде,
Балапан куштай эрмегим.

* * *

ТОКТОНАЛЫ АГАГА!
(*Колхоздун темир устасы*)

Токтоналы агабыз
Темирди кесе сомдогон.
Тең белүңгөн сокону
Тезинен ылдам оңдогон.
Канча жыл иштеп жатса да
Колхозго жамандыгы болбогон.

КОЙЧУНУН ЫРЫ

Чой-чой коюм чой коюм,
Элге уят болбоюн.
Бетеге белден буралган,
Белестен оттоп той коюм.
Сулуу төрдүн башынан,
Суусар аттым жашыман.
Колотто карсак токчоёт,
Кой, кой деген атынан.

Жантаев Аблас –
Кант районундагы
Калинин совхозунун тургуну.
1910-жылы туулган.

АЙТЫШ

(Шекер менен кырманда айтышканы)

Аблас: Закымдап өмүр чубалып,
Санаага санаа уланып,
Жалтана берип өтөт бейм
Жаштыктын күнү уялып.
Оо, Санактан чыгып калбайлык,
Сабында бир аз туралык
Саргайып көңүл кетиптир
Самындап кайта жувалык.

Шекер: Өтүп кеткен күндөрдө,
Канчалык болгон убарам.
Эми кандай айтасың
Учуруң өттү кыядан,
Адашып жаңы тапкандай
Эми айтканыңа уялам.

Жадымда калганы ушул. Өзү бир талай бар эле.
Башкасы дагы бир дептеримде калыптыр.

ӨМҮРГӨ

Көңүлдүн айтам арызын
Көп издеп таппай дарысын,

Утам деп жүрүп көңүлдү
Уттуруп барам барысын.
Көптү көрүп келсем да,
Көргөнүмдүн тагы жок,
Көөнөрүп турса билинбей
Көңүлдүн чиркин ары жок.
Өткөнү өткөн сабалап,
Өксөсөң турбайт каралап,
Өмүрдүн гүлүн үскөндөй
Өкүнүч күндө аралап.
Солубай турган гүлдөр жок,
Бузулбай турган үндөр жок,
Байкоосуз экен адамзат
Баа берип көбү билген жок.
Суунбай турган ызык жок,
Таркабай турган кызык жок,
Ар сикунт өткөн өмүрүң
Алда-кайда сызып жок.
Жакшы адамдын мүнөзү
Жаш-карыга тең болот.
Жаман адам курусун
Жаш кезинде нөл болот.
Жакшыны жаман баалайбы,
Жаманды жакшы каалайбы,
Ааламды билип турса да,
Кайда алпарат таалайды?

1935-1936-жылдарда жалаа менен түрмөгө отуруп калгам. Кийин акталып чыктым. Ошо түрмөдө отурганда Ат-Башылык Казыбек деген киши менен бир нече ай бирге болгом. Мына ушул кезде үйрөнүп калган ырларым.

Бекилип кулпу салынган
Береги подпол там болсо,
Берер белең кудурет
Бендеси биздей зар болсо,
Бел байлаган раскут
Беш жүз грам нан болсо,

Кабарсыз калар белемби
Мага кайрылар тууган бар болсо.
Терезе темир тордомун,
Темирден кычкач колдомун,
Теңирим жардам кылбаса
Тентип бир кетчү жолдомун.
Айнеги темир тордомун,
Азуулуу кычкач колдомун,
Алдам бир жардам кылбаса
Атылып кетчү жолдомун.
Эси кетти жигиттин
Эсиртип кийим кийбеген,
Түк мсулман эмессиң
Түзөтүү үйгө кирбейин.

Бир күнү Казыбек Кум кордон качып келе жатып бир айылга түшүп калат. Жанында беш жолдошу бар экен. Эл тамагын аяктап калган кези экен. Үй ээсинин аялы ар кайсы табактан кешик чогултуп келип бир табакка сала коюп, Казыбектерге тарта коёт. Ошондо Казыбектин ырдаганы:

Алты качкын бир табак,
Арасынан эт карап,
Калганын берген көрүнөт
Бизди качкынчытып бу жалап.

Ушинткенден кийин уялышып, дароо эле бир козу алып келип бата тилеген экен.

ШАРШАКУЛГӨ

(Кыз кезинен көңүл жакын болуп жүргөмүн, кийин жеңем болуп калган. Азыр шаарда турат.)

Өткөн күн тулпар эмеспи,
Артынан кууса жетпеген.
Мейли барсын, кантели,
Максаты болсо көстөгөн.
Айтпайын десем уялып
Ашыктык карызы кечпеген,

Амал жок кантем кечиргин
Ал уятсыз бет менен.

(1932-жыл)

АБЫЛАСКА
(*Шаршакүлдүн жообу*)

Айттырыптыр эриксиз
Ашыктыктын жалыны,
Атагын кантип өчүрөм
Ачалык сенин жайыңы.

Эп келбей турат талабың,
Эки жагың карагын.
Ашыктыка алдырып
Айтканы уят аганын.

Ар, уят бизде калабы
Айылда бирге басканда,
Кошулабыз катүгүн
Эмине деген аттарга.

Мен карындаш, сен ага
Болбойбуспу маскара,
Ий, койчу толуп жатпайбы
Айткын сөзүң башкага.

(1932)

МАМИЛЕГЕ (АЙЫЛДАГЫ БИР КЫЗГА)

Каным сыя калам учтан жазылган,
Жашырын сыр жүрөгүмдө катылган,
Түбөлүккө колум сизге сунамын
Ал тилекке ак жибектей атсын таң.

Жаш жүрөгүм учуп атат желденип,
Ар миң санаа дүнүйөгө термелип,
Сизди ойлосом кыялданып кетесиз
Алтыным сен Макишиме өңдөнүп.

Жүрөгүмдү каптап өтөт жибек жел,
Оюмду айтсам мүмкүн болсо бери кел,
Өмүр чиркин жолочулап баратат
Жүр, алтын кыз, бир кетели колуң бер!

(1933)

СУРАНЧИЕВА ЗАГЫЙПАГА

(Ташкенде совпартшколдо бирге окуган келинге)

Мен көрдүм талай-талай турмуш каарын,
Жалынып көрүнгөнгө айттым зарым,
Жалынып жайыңды айтып турсаң дагы
Боор ооруп кимдер угат кимдин алын.

Жокпу дейм жаман-жакшы баштан өткөн,
Айлантип бардыгына көзү жеткен,
Ар жанды айра таанып бөлө билмек
Акылы даана, жетик көкүрөктөн.

Коктуда кылактаган кызыл түлкү,
Амалы жандан ашкан ар бир түрлүү,
Берметтүү эң кызылдуу кубулган түр
Алсам деп ойлондурбайт алда кимди.

(1934-ж)

БАТЫШКА (АЙЫЛДАГЫ КЕЛИНГЕ)

Эч бир күнөө жок эле,
Кине койсоң мага сен.

Билсең уят-доомат кылуу,
Билбесеңиз баары жөн.

Сени сүйгөн жүрөк болчу,
Элимден сен каалаган.
Сүйүнткөн – сен, күйүнткөн – сен,
Шайтан белең алдаган.

Мен жүрөктүн элчисимин,
Сырын сизке ташыган.
Жүрөксүз мен ыксыз жерден
Кантип сизке катылгам.

Көңүлүмдүн жарыгы – сен,
Жарыгыңда турган – мен,
Жалган жалаа кине коюп
Жарадарлуу кылган сен.

Билсең билип аларсың
Бир кезекте ойлонуп,
Элестесе ушул күн
Кетээрсин да толгонуп.

Өткөн күнгө жетпессиң
Өкүрсөң да, күйсөң да,
Экинчи жаш болбоссун
Жалбарынып сүйсөң да.

Азыр жашсың баа бере албас
Өмүрүңдүн күнүнө,
Орундатып жаткан чыгаар
Өз жумушун дүнүйө.

Сен билбесең билчү билээр
Бир заманда жолукса.
Биз да өтүп жай аларбыз
Тагдыр берген конушка.

Бул сөз өзү мааниси алыс
Болбогонсуз сиз тааныш.
Билбегенге тантиган кеп,
Билген болор бир калыс.

(1937-ж.)

АМАНДЫК КАТ

Өлүмдөн келген агаңын,
Жеткендир невак кабары.
Кат менен жай айтсаңыз
Кадыр-көңүл калабы?

Болбосо имне амандык
Бир кабарың бербейсиң
Билимсиз деп ойлосоң
Билимден бош келбейсиң.

(1937-ж)

БАТЫШКА

Жаңы чыккан жашыл гүл,
Жаш өмүрдүн жайын бил,
Өмүрүң жүргүн жолоочу
Өткөспө увак доорон сүр.

Өмүрүң жүргүн жолоочу
Мүнөтү алтын табылбас
Ыр экен деп кубанбай
Маанисин текшер карындаш.

Өмүрүң жүргүн жолоочу
Тыным албай бараткан,
Өмүрү өтүп кеткендер
Жоготконун тапкан каяктан?

Өткөндү кайдан табасың?
Өкүнөсүң каласың.
Өтүп кеткен өмүрдү
Карызга кимден аласың?

Кишиден турба тартынып,
Жүрөксүбө басынып,
Ойлоп (бир) сүйлөп анык айт
Кетсең да мейли атылып.

Сырың терең кен болсун,
Сыртың мейли жон болсун,
Баа бералбас болгон соң
Мактабаса жөн койсун.

(6-июль 1935-жыл)

ЖИГИТТЕРГЕ

(Эки аял жолдошу менен ажырашканда)

Алдында ата-энеден ал ысык,
Алды ысык болгон менен арты бузук,
Ысык деп бар сырыңды айта бербө
Жүрбөсүн жамандыгын ичтен сызып.

Бир күнү окус шайтан боло калса
Айтпайбы кылганыңдын баарын чукуп,
Алкынып көп алдына сайрабайбы
Ал чиркин ысыкта – ысык, суусаң – учук.

(11-июль 1935-жыл)

ШАРШАКҮЛГӨ

Алдым катың мен да күлүп окудум,
Менин катым сен да алып окугун,

Эрмек болуп алыстан өзүңө
Элесинди кыялданган досумун.

Жүрөгүмдү каттың кетти жандырып,
Ойго-тоого жалындатып албырып,
Өзүң салган жашыл гүлдү аралап
Ой ойлогон кубанчысын кандырып.

Эмнеге мен сени кандай баалаймын,
Окшойбу деп айча да жалт караймын,
Мени элеби же башканы дагыбы
Толкундатат деңиз бетин алабың?

Оюм менен бирге болуп аламын,
Өзүң менен бирге чогуу барамын,
Жакшы көңүл жай айтышып отуруп,
Жалт карасам жанымда жок жамалым.

Уктаганда бирге болуп жатамын,
Кучактаймын, сүйөм, көңүл ачамын,
Жүрөктөгү тереңдикти ойготуп
Белек кылган сага арнаган казалым.

(1937)

ӨТКӨЗБӨ

Шекердин азы таттуу, көбү ачуу,
Мисал бул ойлогондун паразаты,
Дүйнөгө көп жашасак не көрбөйбүз
Ажалдын бир тургандын аласасы.

Көрөбүз өмүр берсе дагы далай,
Мен эмес өзүң дагы ойлоп карай,
Азыр биз толуп турган кез эмеспи
Толкундап, ташкындап сыр дариядай.

Азыр биз жүзү ачылган гүл эмеспи,
Өмүрдүн ар кесеги бир эмеспи,
Карылык келип жеткен убагында
Дүнүйө өмүрүңө түн эмеспи.

Жаш чакта асмандагы ай эмеспи,
Оозко салса шекер бал эмеспи,
Өмүрдү бир өткөрүп жиберген соң
Эсеби бар эле бир сан эмеспи.

Мен өзүм жүргөнгө эмес, билгенге ашык,
Отурсам сөөлөттөшүп көңүл ачып,
Ошентип бирге отурган мезгилинде
Ыразымын мейли мени кетсин атып....

Толкундап, ала-салып кетет оюм,
Ачкычы көңүлүмдө билген сонун,
Кай бирөө кийим кийсе жеткени ошол
Жалтылдап көрүнсө эле салып порум.

Нааданга кийген кийим мактанчылык,
Бир кезде алда кетер, өтөр жылып,
Колунан барчылыгы кеткен кезде
Калбайбы көрүнгөндүн ишин кылып.

(1937-жыл)

Көрүнгөндү айтып жатам тантырап,
Кандай сынап жатты экенсиң шам чырак,
Билбей туруп билгендерге үйрөтүп
Көңүл өөдө көтөрүлүп талпынат.

Эстүүсүнөм ким экеним билбеймин,
Чеченсинип, ээ-жаа бербей сүйлөймүн,
Бир өзүмдү башка жанга теңебей
Билбесем да билгенге бой бербеймин.

Билбей туруп билгенди жеңип койгон көп,
Бирдей эмес бардык адам толгон көп,
Болбосо да өз оюнда барабар
Өзү аким, өзү жеке, өзү бек.

Мен жаманмын деген адам болобу,
Көңүлүндө өзүн басып коёбу?
Билбесе да билгендерден арыраак
Бирок ою тоодон дагы жогору.

Мактап койсо, ичимден мен дардайып,
Билгенимдей дүнүйөнү айланып,
Мени бир макоо экен деп ойлобо
Жүрөмүн мен жылуу сөзгө алданып.

(18.02.1938-ж)

КАВАРЫҢ КАТУУ УГУЛАТ *(Шаршакүлгө)*

**(Шаршакүл Караколго мугалимдердин окуусуна
барып, андан ары бир мугалимге тийип кетмек бо-
луптур деп укканымда жазган катым)**

Ар нерсе айтып толгонуп,
Арт жакты карап ойлонуп,
Арманымды бирөө укпайт
Азаптуу кандай ой жорук.

Айтып жаткан менденби,
Ал жайды билбес элденби,
Ал эмне сайрайт дебеген
Асылкеч курбум сенденби?

Канчаны айтып толгонуп,
Кайрылып артты ойлонуп,

Кайгырсам кайгым бирөө укпайт
Каран күн кандай ой жорук?

Калам алган менденби,
Кадырды билбес элденби?
Кайгырсам кандай дебеген
Кадыркеч курбум сенденби?

Таарынып айткан кебимди,
Тамаша кылат дедиңби?
Талапташ болом деп жүрүп
Тартпадым белем өлүмдү.

Сен үчүн көрдүм кыйланы,
Сен десем жүрөк туйлады,
Сенделип көргөн азаптын
Сенде эле калган жыргалы.

Байкасаң өзүң чынында,
Бөөдө күйгөн кыйын да,
Баркымды билбес башкалар
Баалайбы жарым тыйынга.

Аялдардан кеп уктум,
Айланып келбейт деп уктум,
Ал эмне болуп кетти деп
Аң-таң болуп турупмун.

Эл оозунан кеп уктум,
Экинчи келбейт деп уктум,
Эмне болуп кетти деп
Эч билалбай турупмун.

Эки күн жүрүп калаага,
Эсиркеп ысып кеттиңби?
Эчен жыл жүргөн жериңди
Элиң менен кечтиңби?

Алты күн жүрүп окууда,
Алоолоп ысып кеттиңби?
Абалтан жүргөн жериңди
Айлың менен кечтиңби?

Ардактуу келин сен элең,
Акылың бар неме элең,
Анчалык эмне айныдың,
Айлыңда журтка тең элең.

Акылды ойго жедирип,
Ар түркүн ойго берилип,
Айныбагын тил алсаң
Акылсыз экен дедирип.

Азыркы барар жериңе
Аз күндүк ысык болорсуң,
Асар болсо мейли деп
Айтканым албай коёрсуң.

Сүйгөндүк менен мол айтам,
Сүйбөсөң да он жол айтам,
Сөз кылар мейли талаага
Эминем кетип баратам.

Акыл айткан кебимди,
Алдап жатат дебегин.
Айланып келбей калсаңыз
Агаңдан алган белегиң.

Кетер болсоң алыска
Кебимдин жообун бере кет,
Келинди бускан куу турмуш
Келишкен темир керевет.

Бар болсом мен да сендейди,
Басып өзү келбейби?

Баатыр да болсо бар келбес
Барчылык түбү жеңбейби?

Жокчулук чиркин ушундай,
Жоктон койбойт бузулбай,
Жолоочу жүрүп асманда
Жору (бир) түшөт кызылга ай.

Түшүнсөң далай кеп айттым,
Түбүн кайгы жеп айттым,
Мейлиң түшүн, мейлиң кой
Сырдашыңа сынаткын.

(20-февраль 1938-ж)

АЙЫЛДАГЫ БУЛБУЛГА

Кат жазкан жаным аманбы?
Кайрылып берем саламды,
Кайгыланган экенсиң
Карасам каттан чамаңды.

Тогуз түрлүү сөз айтып
Толгонтосуң өзүмдү,
Тогуз жыл өтүп кетсе да
Токтотуп койбо сөзүңдү.

Айтканыңдын баары ырас,
Айныганым дагы ырас.
Алганым көңүл салбаса,
Кандай кылам Абылас?

Көңүл чиркин кыйын го,
Көрүнбөй жанды учурган,
Көргүм келбей кайрылып
Көңүлүм ырас бузулган.

Ала-була көңүлдү,
Акылга салдың ыракмат.
Айтып турам жөнүмдү,
Акылыңды ырастап.

Кыз кезимден бери карай,
Кымбаттап мени сүйчү элең.
Кылыгыңа, сөзүңө
Кызыгып мен да жүрчү элем.

Кадырлап жазган катыңды
Кармадым колго кубанып.
Кайрылып макул барайын
Кандайча пулан куралык?

Ар убак сени ойлосом
Алып учат жүрөгүм.
Ар мүнөзүң кылт этип
Акырын ичтен күлөмүн.

Сагынып мен да жазтым кат,
Санаам да миңге бурулат.
Санаа (бир) калың, ой-күлүк,
Закымдап учам зымырап.
Кадырлап жазган катыңды
Карадым окуп кубанып,
Кай бир жерде катуу сөз
Кападыр болдум муңайып.

Оюндун айттың далайын
Орунсз кепти айтпачы
Отко (бир) салбай калайын.

Жүрөгүң күйсө жалындап,
Жүрөккө дары табылат,
Жүгүргөн ойго ишенбей
Жүрө бер ойноп жадырап.

Бул ыр бир келиндин мурунку көөнү жакшы көргөн жигитине жазкан катынан. Жигити – Абылас, келиндин аты жашыруун.

Жаркырап жаңы ачыла тарткан гүлүм,
Карачы кызыл-жашыл чыккан түрүн,
Алыстан: «Ай, жаным!» деп мен кыйкырсам,
Угулса кат сыяктуу менин үнүм!

(1938-жыл)

ТҮНДӨГҮ ОЙ

*(Бир жаштын түн ичинде оюна
түшкөн элестери)*

Ушул түн жолочулап жолго түштүм,
Миңгеним астымдагы күрөң бышты.
Асманда ай, көктө жылдыз жаркырашат
Созулган узун ичке жолго түштүм.

Мемиреп ыңгыраган жаткан талаа,
Баратат эрмек болуп узун санаа,
Тынчтык алып көшүп жатканындай
Дүнүйө, жер жүзүнүн баары айлана.

Жер жүзүн менменситкен майдын айы,
Толукшуп чоң мактанып турган чагы,
Турмуштун токсон түрлүү күүсүн сайрайт
Жаш талдын бутагында булбул дагы.

Күн батыш – күн чыгышка, жерге – көккө,
Көп санаа, көңүл экөө келбей эпке,
Ар жайга сөөлөт куруп, доорон сүрүп,
Дүйнөгө тамашалап кеткен кезде.

Акырын жүрүп турат салкын ава,
Жибектей жумшак өтүп сылап кана,

Музтатып ысып турган жүрөгүмдү
Аванын салкын соккон алабына (илебине).

Дүнүйө күзкүсүнө бетин тосуп
Сулуулук бирөөнөн да бирөө озуп,
Бир тынбай таң атканча акын булбул
Кубултуп сулуулукту күүгө кошуп.

Мен дагы нечен түрлүү ойго кетип,
Ой менен дүнүйөнүн жүзүн кесип,
Сызылтып муңдуу, зарлуу ошон менен
Ыр ырдап баратамын жүрүп кетип.

Келатам чубалжыган узун жолдо,
Кыдыртып көз жиберип, оңго-солго,
Өнөрүн дүнүйөгө салыштырып
Келатат бир калыпта күрөң жорго.

Дүнүйө көөшүп турду тынычтанып,
Асманда – ай, жер бетинин жүзү жарык,
Баратам күн чыгышка жүрүп кана
Акырын ичке назик ошон салып.

Жол бою көз кайкыган нечен сонун,
Түрлөнүп түрлүү заттар салган порум,
Кыргыздын жаңы турмуш колхоз айлы
Түрлөнтүп кыштак кылган жолдун боюн.

Максатым изтеп чыккан Шакен жаным
Көңүлүмдө караңгыда шам чырагым,
Сүйүүнүн күндө, түндө күчтүү экенин
Арызын артка жазып калтырайын.

Бар болуп аман болсо жүзүн көрсөм,
Таппасам, басып кеткен изин көрсөм,
Такдырдын кучагына кетмек болсо
Жанымдын тең жарымын бөлүп берсем.

Дегендей ой-кыялдар аралашат,
Асмандап алып учуп бара жатат,
Түркүн ой, дала-далай, түрлүү-түрлүү
Туш-тушка бербей эрик ала качат.

Калдаят алысыраак бир кара бак,
Караанын баратамын мен чамалап,
Эрмекке жолдош кылып жол кыскартып
Санаамды оюм менен тамашалап.

Аңгыча кара бакка келдим кирип,
Бак эмес, токой экен калың, түптүнт,
Ортосун жарып аккан чоң өзөн суу
Күрүлдөп жаткан экен ташып кирип.

Кез келди күрүлдөгөн чоң өзөн суу,
Угулат алда кайда суунун чуусу,
Дит багып киши кечип өтөөр эмес
Эң эле түрү жаман чыккан дуусу.

Жээгинде карагай, тал, кайың-жыгач,
Жана өөп чырмашкан баары аралаш,
Чуулдап жин ургандай чоң өзөн суу
Койгулап күлдүрттөп агызып таш.

Гүлдү чөп жээгинде жашылданып,
Түрлүү куш түрлүү башка аван салып,
Бараткан мен жолоочу сизди издеп
Ыңгырап тыныч жаткан түндү жарып.

Гүл кармап, гүл ичинен чыга калдың
Бир карап мени көздөй кулач жайдың
Асмандан жетигеним табылгандай:
«Аманбы, Шакеним!» – деп колдон алдым.

Кучактап, тилден соруп, сүйдүм кызып,
Элжиреп эрип турду ичим ызып,

Ээн жер гүлдүү чөптүн арасында
Көрүшмөк эки ашыкка кандай кызык!

Качанкы ичте жүргөн муңуму айтып,
Капалык калбай ичке көңүлүм чалкып,
Тарабай кызыкчылык отус-кырк жыл
Толкундун агымында жүрсөк калкып.

Эмнедир чочуп кеттим бирдемеден,
Көз ачсам көргөндөрүм түшүм экен,
Түш дагы экөөбүзгө жардам кылып
Өңүмдө өзүм сүйгөн кишим экен.

Өңүмдө түштөгүдөй болор бекен,
Же турмуш бирге кошпой коёр бекен?
Эрк сизде эмне кылсаң мени өзүң,
Сүйсөң да, сүйбөсөң да болгун эсен!

(1938-жыл)

АШЫКТЫК ДЕГЕН УШУБУ?

Ашыктык дарты курусун
Жатсаң да, турсаң санааңда,
Отко, чокко кабылтат
Нечен (бир) кыйын авалга.

Дүнүйөнүн түпкүрүнө
Түшүп кезде кетемин,
Түк кишиге билинбей
Түтөп күйүп өчөмүн.

Сен сүйсөң да ал сүйбөсө
Кандай зордук кыласың,
Байкуш көңүл делбеленип
Жан бергени турасың.

Эки көңүл бир келишмек
Дүйнөдө болобу?
Болсо эгер бир, эки, үчөө
Оңобу да солобу?

(1938-ж)

А.....ГА

Өзүңсүң көп адамдан мен бир сүйгөн,
Отумсуң жүрөгүмдө жанып күйгөн,
Кучактап турсам деймин амалым жок
Чыгарбай жатсам деймин жалгыз үйдөн.

Кызматташ болбогон мен көңүл кызмат,
Өзүң ысык өзүмө, сөзүң муздак,
Мен өзүм айтпасам да бөлүп-жарып
Неге сен мага айттыңыз сөздү туздап.

Алардан сизди көрөм артыгыраак,
Ойлогон ойлорума сиз бир кубат.
Мейли үйдө, мейли тышта болсом дагы,
Элесиң эч убакта кетпей турат.

Күйгүзүп күүлөндүрдү сөздүн жөнү,
Аластайт алтынымдын айткан кеби,
Садага, суранамын чыным менен
Сен мындай, мен мындай деп айтпа деги?

Ачылар сиздин дагы бир багыңыз,
Жогорку айтылганды ойго алыңыз,
Өмүр берсе алдыңда далай жыл бар
Өзүң кары бар болсо балдарыңыз.

(1939-ж. январь)

ДУБАЛ ГЕЗИТТИН БИРИНЧИ НОМЕРИНЕ

Орто жол колхозуна келдиң жаңы,
Талоонго түшүп жатат чарба малы,
Бул колхоз түшүп кетти жат колуна
Сокку бер жырткычтарга мындан ары.

Тап душман ичтен бийлеп алган колго,
Майы деп минип жүрөт күлүк, жорго,
Кедей деп куйруктарын актип коюп
Таасириң элди алдаган шумдар оңбо.

Досчулук, тууган, тамыр – байланыш көп,
Оюнча тою түшүп колхозду жеп,
Канчалык колхоз пулун жесе дагы
Ичинен бир кылтыйтып чыгарбайт кеп.

Шектенсе баары тегиз тура калат,
Коркутуп бир чекесин ура калат,
Айыбын айтып чыксаң көрүнөгө
Арызчы деп өзүңдү камап салат.

Байлыгын колхозумдун казып жатат,
Парага чоң жерлерге ташып жатат,
Биригип чындыкты айтчу комсомолду
Каралап жок жеринен басып жатат.

Эски адат тоскоолу көп урукчулдук,
Айлантып агайындын көңүлүн буруп,
Жашатмак силерди эмес, кедей боорум,
Жатпайбы ойлогула малың кырып.

Колхоздун тазаласак ич арасын,
Ичинен айдап чыксак жат баласын,
Жат душман жалкоолордун баарын жоюп,
Түзөсөк ала көңүл ой санаасын.

(30.10.1932-ж)

15 ЖЫЛДЫК ОКТЯБРЬ МАЙРАМЫНА

Бүгүнкү күн жердин жүзүн
Кызыл туулар каптаган,
Эмгекчи эл эрк алганы
Он беш жылга аттанган.

Бүгүнкү күн кечип келген
Аккан кызыл кан менен,
Бийлигибиз колго алганбыз
Жалпы пурлетар менен.

Бүгүнкү күн эмгек гүлүн
Көрсөтөбүз ааламга,
Бет алабыз, жол салабыз
Социачыл заманга.

Бүгүнкү күн Октябрдын
Он беш жылдык майрамы,
Өстүрөбүз, көбөйтөбүз
Социачыл чарбаны.

Пулан түзүп, баарын бүтүп
Аткарабыз орундап,
Улам жаңы зоот, фабрикалар
Орнотулат сонундап.

Жүр, эмгекчи эл, колуңду бер
Кирпичтерин куябыз,
Тупкү максат өмүр шерик
Коммунизм курабыз.

(01.11 1932)

ЖҮРГҮЛӨ ЖАШТАР КОЛХОЗГО!

Беш жыл болду колхоз болуп уюшту,
Башын кошуп, күчүн бирге жыйышты,
Жүр, баралы, жардамыбыз берели
Миң буроолу сыры терең бул күчтү.

Жүр, жүргүлө колхоздорго баралы,
Барын алып кемчилигин табалы,
Кирип алган зыянкечти жоготуп
Балшабекче ишти колого алалы.

Иштеп – иштеп жаңы түргө салабыз,
Биз төрөлгөн балшабекчил балабыз,
Билесиңби кимдин эмне милдети,
Эмне деген компартия агабыз?

Эмнелер бар колхоздордун колунда,
Эмки туру кандай сонун порумда,
Молотилке, жер айдоочу трактор -
Болот деген кимдин эле оюнда.

Мына ушулар жеткирилип берилген
Алар бүгүн колхоздордун колунда,
Кедей дыйкан, эмгекчи эл туугандар
Зарын тарткан мына ушулар жогунда.

Мына булар жумуш күч менен,
Дагы чыгат текиника жүздөгөн,
Элим барат эмгек менен жетишип
Жете койбойт уктап көрүп түш менен.

Миңдеп-сандап машиналар берилсе
Пайдаланып аны кандай иштеген,
Колхоз болуп кедей-дыйкан баш кошуп,
Ушул болчу кедей-дыйкан изтеген.

Сырын билбей бузуп алып жатпасын,
Жүргүсө албай бурамасын чакпасын,
Ачык жерге таштап салып баарысын
Жамгыр тийип, чирип даттар баспасын.

Барып-барып көрсөтөлү тетигин
Үйрөнүшүп сырын алсын, жаттасын,
Оңдоп-оңдоп бурмасын бурайлы
Эмгек сырын ээлендирип таштасын.

Эпкин менен машийнелер дырылдап,
Ишчи күчүн эл ичинде актасын.
Колхозчулар карап туруп таңгалып
Кубанышып: «Бали!» – дешип мактасын.

Тымбай-тымбай шартылдасын күүлөнүп,
Талааларга зор кубаныч тил берип,
Ала калбай ою-кыры айдалып
Жашылдансын жердин бети күлдөнүп.

(1933-жыл)

АСКЕРДЕ ЖҮРГӨНДӨ АЙЫЛ МЕНЕН КАТ АЛЫШУУ

Иранда турганда Шаршакүлдөн биринчи бар-
ган кат:

Киндик кесип, кир жууган,
Туулган жериң кыргыздан.
Тозуп ал салам айтамын,
Асмандагы жылдыздан.
Өлкөсүн жоодон коргогон
Каарман Акен, аманбы?
Киндик кесип кир жууган
Жериңден айтам саламды.
Кичинеңен чоңойгон,

Элиңден айтам саламды.
Көпөлөк кууп бирге өскөн,
Теңиңден айтам саламды.
Сыр алышып сырдашкан,
Келиңден айтам саламды.
Аман коюп табыйкат,
Көрсөтөр бекен караңды.
Күндө-түндө ойлонуп,
Сен үчүн бөлөм санаамды.
Ар мүнөт көрсөм дечү элем
Көндүрөт экен адамды.

14.06.1942-жыл

Жообу:

Капаланып жүргөндө,
Кайдан келди ушул кат.
Кадырман Шакен сөзү го,
Калети жок паразат.
Эскерип кат жазыпсың,
Миң мартаба ыракмат.
Кан күйүп турган кезинде,
Кандай көңүлүм болду шат.
Азаптын турат өзүндө,
Ажалдын турам бетинде,
Салам катың мен алдым
Сагынып турган кезимде.
Жаңырып калдым кат алып,
Капалуу көңүл тазарып,
Куураган көңүл курусун
Кубанып калдым жашарып.
Биздин алды сурасаң,
Душманга ок атабыз.
Адамды каны суу болду,
Аралап кечип жатабыз.
Айгышып күн-түн уктабай,
Алаамат түшүп жатабыз.

Ар-намысты унутуп,
Артка кантип качабыз.
Жатып берип өлгөнчө,
Атып жатып өлөбүз.
Өлгөнү өлөөр урушта,
Акыры душманды жеңип келебиз.
Эл эсине алчудай
Эчтекем жок артымда,
Кала берет чаң чыкпай
Калган жок памит калкымда.
Кош, Шакен, колуң кысамын,
Кошулуп айга учамын,
Көрүп ал, Шакен, ой менен
Көзүмдү арнап кысамын.

08.07.1942-жыл.

ШАРШАКУЛДҮН ЭКИНЧИ КАТЫ

Жылт-жылт этип алыстагы фанардай,
Булбүл этип алыстагы караандай,
Жалындаган жаштык өтүп баратат
Күн кечирип көп ыйлаган баладай.
Ак кагаздын бетине
Сөзүм кетти жазылып,
Көрүшсөк экен саламат
Бат эле согуш басылып.

02.02.1943-жыл.

ЖООП КАТ

Турган кез ай асмандан нурун чачып,
Төгүлүп нуру жерди жаркыратып,
Боявой посто менин турган кезим

Кайтарып өлкөм үчүн турам басып.
Өткөн күн кыялданат көңүлүмдө,
Биринен бири озуп жол талашып,
Ал кезди оюм бийлеп өкүм сүрүп,
Өзүң менен сүйүшүп бирге жатып.
Ушундай кыял ойго толкун таштап,
Ой менен сыр сырлашып көңүл ачып,
Акырын күңгүрөгөн мундуу дабыш
Ай менен аралашып сырың ташып,
Карасаң жер үстүнүн айланасын
Тургандай жер үстүнөн асман басып,
Өткөн күн көз алдыман өтүп жатат.
Кызык менен кыйынчылык салмакташып,
Жайкы кез айлуу түндө көк шиберди
Аралап жүрчү элек го кайран ашык.
Эррекеп, бек кучактап жүрөк сүйүп,
Эсилип кээде жалын болуп күйүп,
Кошулуп бирге жаным кетсе деген
Ар секунд бөлүнүшпөй бирге журуп.
Деген күн кайда калды, сүйгөн ашык
Сен алыс ошол күндү санаа ташып.
Уктайын уруксат бер сүйгөнүм сен
Баратат уясына ай да батып.

27.08.1943-жыл.

ШАРШАКУЛ ЖОЛДОШУ ДАЙЫРБЕКТИН ӨЛГӨНҮН УГУЗУП ЖАЗГАНЫ

Айрылдым өмүрлөшкөн жубайымдан,
Өлбөдүм, өңдөн астым убайымдан,
Өткөн күн келер күндүн жалгыздыгы
Элестеп өтүп жатат кыялымдан.
Жубайым кайрылбаска сапар тартты,
Өмүрдө унутулбас кайгыны артты,
Таалайсыз жан экемин ойлоп турсам

Кучактап кала берген кайгы-дартты.
Оюм жок, башты чулгайт калың туман,
Тунук жаш шоролонот, бетти жубам,
Ыйласам, кайгырсам да ырайым жок
Айла жок, ыйлап башка эмне кылам?

15.12.1944-жыл.

ШАРШАКУЛГӨ КӨҢҮЛ АЙТУУ

Шакен-ай, катыңды алдым, окудум мен,
Мен болдум сүйлөшкөндөй өзүң менен,
Өлүмгө өкүнүчтү Сизден артык
Үйрөтүп кайдан таап айтып берем?
Өлдү деп өлмөк барбы кошо артынан
Билесиң менден артык аны терең.
Өлгөнгө кошо өлүүнүн пайдасы жок,
Качсаң да бир күн алат ажал деген.
Аңгыча биз да жашай туралыкчы,
Тар эмес батпагандай- дүйнө кенен,
Ал өлдү сен да өлгүн дейин десем
Бүтөбү ажал чиркин аны менен?

18.12.1944-жыл.

Ажалга айла барбы ала берет,
Калганы кандай болсо күнүн көрөт,
Чынында тирүүлүктү өлүм жеңет
Ким болсун ажал келсе бир күн өлөт.

15.01.1945-жыл.

ШЕКЕРГЕ

Катыңды алдым, карындаш,
Сүйгөндү кимдер сагынбас.
Урушта жүрсөк кан кечип
Убакты күчтүү таарынбас.
Убакты тар, карындаш
Кызыктуу кылып жазууга.
Алаксы болуп турган соң
Ачылбайт экен касана.
Элине кантип кетпесин
Ээ болсо ар ким башына,
Эсеби жооп деп жаздым
Бир эмес эки катыңа.
Касташкан душман жыгылды,
Калкымды калдым сагынып.
Кандайдыр күтүп турамын
Кайтамбы деп камынып.
Кайран жаштык гүл өмүр
Кайрылбайт го жаңырып.
Карылыгың алгын деп,
Кимге барам жалынып.
Турмушта болбой коёбу
Ажырашуу, кошолуу
Ан үчүн, Шекен, өчүрбө
Ар жакта жүрөк отуңу
Жөнөкөй жерге кабылып,
Жүрбөйсүңбү чалынып.
Ошондуктан, Шекен-ай,
Орунуң улам жаңырып.
Кайгылуу болуп күндөрүң,
Капанын сырын жамынып.
Касташкан душман жоголду,
Калкыма келет жаңылык.
Кеткиси бардыр түбөлүк,
Кайгынын баары арылып.

25.08.1945-жыл.

**СОКУЛУК
РАЙОНУНАН
ЖЫЙНАЛГАН
МАТЕРИАЛДАР**

Кайназарова Зууркан –
Сокулук районуна караштуу
Калинин атындагы колхоздун тургуну. 1902-
жылы туулган.

КҮЙГӨН

Жарды, жардай жүргөн көп,
Жагалмай сындуу буудан көп.
Жан досунан айрылып,
Жалдырап жүргөн андан көп.
Кырды, кырдай жүргөн көп,
Кыргыек сындуу буудан көп.
Курдашынан айрылып,
Кыйналып жүргөн мындан көп.
Керүү бир жоонун кыясы,
Кекилик чилдин уясы.
Кызыл бир тоонун кыясы,
Канаттуу куштун уясы.
Сени менен бир жүрсөм,
Кейиген жаным ыразы.
Жаккан бир оттой жайнабай,
Бир казанда кайнабай
Сен эсиме түшкөндө,
Табылбас менин айлам-ай.
Калемпир менен быяспы,
Ашыктыгың мага ыраспы.
Ашыктыгың чын болсо,
Алдыман тозуп турасбы.

Калепир менен кошкон май,
Ашыктыгым мындай жай.
Ашыктыгың чын болсо,
Алдыман тозуп тураспай.
Адырдан коён уулабай,
Аргымак аттын токтугу ай.
Айдап малды бербеген,
Азаптуу малдын жоктугу ай.
Күдүрдөн коён ууладым,
Күлүк бир минип дууладым.
Күлүк бир аттын токтугу,
Күрдө бир берип албаган
Күйүттүү малдын жоктугу.
Керидеги кылсы,
Кекилик, чилдин уясы.
Келиндер менен ойноп күлбөгөн,
Кейиген жаным ыразы.
Кызыл бир тоонун кыясы,
Кыргыек куштун уясы.
Кыздар менен бир жүрбөй,
Кейиген жаным ыразы.

КОШОК

Эки бирдей сур жорго,
Башыңды салбай сал жолго.
Башка кудай салган соң,
Барбы айла оңдөөргө.

Бысмылды гана сөздөн а-а, баштайын
Кудай акы ... а-а , шашпайын.
Байгамбар өткөн а-а, башында,
Жаштык өттү жашында.
Эки бирдей чаңкайбас,
Башыңды тартпай чылбыр соз.
Башка кудай салган соң,

Амал барбы, үнүң соз.
Эки бирдей боз кара,
Минген атың боз бала.
Жаш убакта сиңишип,
Жаныңа тыйган жаш бала.
Түндүктүү үйдө мен жалгыз,
Кара көрдө сен жалгыз.
Капшыттуу үйдө мен жалгыз,
Караңгы көрдө сен жалгыз.
Кызыл-ала тердигиң,
Токунсаңчы аңтара.
Кудай берген чоң бата
Чоң бата болду пайдасыз,
Асылым өттү баласыз.
Жашылдан кылган тердигиң,
Токунсаңчы аңтара.
Элдин а-а, берген чоң бата,
Чоң бата болду пайдасыз,
Менин асылым өттү баласыз.
Атаны арман дүнүйө,
Дүнүйө бүтөт ушундай.
Эки бирдей кара айгыр,
Алдыма болот карагер
Атаны арман дүнүйө
Ушундай болот кара жер.
Таң атардын – аа, белгиси
Саратан жылдыз – аа, жаркырайт.
Эл көчөрдүн белгиси,
Атан төөсү баркырайт.
Мундуу байкуш бейбактын,
Таң атпай үнү чырылдайт.
Кызылдан кылган желегиң,
Кызыл ташка жөлөдүң.
Асылым аман бар болсоң,
Тийбейт беле керегиң.
Карадан кылган желегиң,
Кара ташка жөлөдүң.

Асылым тирүү бар болсоң,
Колхозго тийбейт беле керегиң.
Аскага аркар токтосун,
Атуугу мерген октосун.
Асылым,
Артыңдан Зуураканың жоктосун.
Тескейге теке токтосун,
Терүүчү мерген октосун.
Кубатым менин асылым,
Курдашың Зуурканың жоктосун.
Бир байгамбар Жусуптур,
Колумдан шумкар учуптур.
Колумдан учкан шумкарым
Караңгы көргө түшүптүр.
Бир байгамбар Ыдырыс,
Башыма түштү кыйыш иш.
Башыма кудай салган соң,
Тартынбай сүйлө алты тиш.
Асылым сапар чеккен соң,
Артыңдан болду күйүнүш.
Бир байгамбар улуктур,
Атадан эчен туулуптур.
Айрылбайм деген жаш калкам,
Жакшылар жолун бууптур.
Бир байгамбар Ыйсадыр,
Жерге түшкөн айсадыр.
Артыңдагы ага-иниң,
Көрбөдүк деп аңсадыр.
Кыйылган кара кашыңдан,
Эшик ачсаң шамалдар
Шамал түгүл салкын жок,
Зар ыйласам даба жок,
Карадан кылган кестигиң,
Казакка барып кындаттың.
Кара тору жигитти
Как тушумдан тыңдаттың.
Кызылдан кылган кестигиң,

Кытайга барып кындаттың.
Кызыл тору келинди
Как тушумдан тыңдаттың.
Адырмак тоонун ар жагы,
Аркар, теке, кулжасы.
Артыңдан калган Зууракан,
Алда бир кимдин олжосу.
Бүдүрлак тоонун ар жагы,
Бугу бир теке, кулжасы
Артыңда калган мен шордуу
Алда кимдин олжосу.
Буурул атка буудай сал
Бурдап-бурдап чайнасын,
Мундуу бенде ыйласын.
Сарала атка саман сал,
Сабак-сабак чайнасын,
Санаалуу бенде ыйласын.
Тушумду түрүп карасам,
Турумтай сыңдуу асылым
Турумтай сының кеткенби?
Тултук бир бет болдумбу,
Тултук бетим өзүмө,
Бир көрүнчү көзүмө.
Көрүнбөсөң көзүмө
Ыраазы болчу сөзүмө.
Капшытым кайрып карасам,
Кайберен сыңдуу асылым.
Кайберен сының кетиптир,
Жалпак бейит болупсуң.
Жалпак бейит өзүмө,
Бир көрүнчү көзүмө.
Көрүнбөсөң көзүмө,
Ыраазы болгун сөзүмө.
Жаткан жериң жай болсун,
Артың сүттүү май болсун.
Мингениң бурак ат болсун,
Жакканың чырак шам болсун.

Ай тийе турган жагыңа,
Алтындан терек орносун.
Кырк бериште кырк чилтен,
Бейишти көздөй жүр десин.
Азирейил жалангыч
Сенден сурак албай сүрдөсүн

КҮЙГӨН

Кара тоонун кыясы,
Кыргыек куштун уясы.
Кыздар менен ойносок,
Кыйналган жаным ыраазы.
Кара тоонун кыясы,
Канаттуу куштун уясы.
Келиндер менен ойносок,
Кейиген жаным ыраазы.
Буурул атка муз байлап келиндер,
Музга бир жаттым сен үчүн
Сен капеттиң мен үчүн
Таргыл атка таш байлап,
Ташка жаттым сен үчүн,
Сен капеттиң мен үчүн.
Атаңда дөөлөт бар болсо,
Буурул ат болот мингениң.
Буудайык болот салганың,
Бураң бел болот алганың.
Сенин дүйнөдө жоктур арманың.
Кызыл ат болсо мингениң,
Кыргыек болсо салганың.
Кыпча бел болсо алганың сенин,
Дүйнөдө жоктур арманың.
Алмалуу булак адырың,
Адамга жеткен кадырың.
Жигиттер,
Кайсы бир келин тамырың?

Жийделүү булак адырың,
Жигитке жеткен кадырың.
Жигиттин баары секет дейт,
Кайсы келин тамырың?
Күйгөндөн айтам күнүгө,
Күйөмүн секет дүнүйө.
Бара кетсем деп ойлоймун,
Баргым бир келет үйүңө.
Сен секетбай баласың,
Обонуң бийик саласың.
Ажал жетип күн бүтсө,
Бир күнү өлүп каласың.
Адырдан коён уулабай,
Аргымак минип дуулабай.
Аргымак аттын токтогу,
Айдап малды бербеген
Азаптуу малдын жоктогу.
Күдүрдөн коён ууладым,
Күлүгүн минип дууладым.
Күлүк бир аттын токтогу ай,
Күндө бир келип албаган
Күйүттүү малдын жоктогу ай.

Жантаев Абылас –
Сокулук районундагы
Кашка-Суу айылынын тургуну.
Пенсионер

Бала элемин ал кезимде,
Өткөн күнүм эсимде.
Өткөн заман уу ичирген,
Бей-бечара жетимге.
Өткөн заман кимди эзбеген,
Кимдин башын кеспеген.
Ал теңдиксиз залым заман,
Бир калыстык этпеген.
Байлар жумшап күчүн алат,
Кедейлерде не чара.
Азап тартып жүрдү зарлап,
Шордуу кедей бечара.
Жетим жесир ойдо калат,
Орок орот чөп чабат.
Алты ай эмгек кылып жүрүп,
Бир азыраак дан табат.
Кай бирөөлөр байга барып,
Малай жүрүп мал багат.
Үсөн дагы малай болчу
Кыбырайга койчу эле.
Коно келип кой союшса
Моюнуна «тойчу» эле.
Шорпо жетпей шорлуу койчу,
Ошого ыраазы болчу эле.

Жамал анда күң ордунда,
Күйүт тарткан сулуу кыз.
Ата, энеден жетим калган,
Ал бир шордуу бактысыз.
Үсөн, Жамал экөө бирдей,
Кыбырайда жүрүшкөн.
Кыялданып эки жетим,
Бирин бири сүйүшкөн.
Биздин айыл кырга конгон,
Чоң өзөндүн боюнда.
Жээги алоондой сонун болчу,
Миң кубулган борумда.
Ошол кездин бир түнүндө,
Бир муңдуу үн угулат.
Дүйнө жүзү кыйры чексиз
Тыңшагансып зымырап.
Маңдай тескей конгон айыл,
Чоң өзөндүн боюнда.
Мал күзөтүп турган Үсөн,
Таяк алып колуна.
Мен да ойгонуп тыңшап турсам,
Ал Үсөндүн үнү экен.
Суу боюнда ай, асманга
Арзын айтып тур экен.
Үсөн: «Түнкү кыял дарыя,
Дарысың сен зарыма.
Арманым ук, жардам кыл
Алсырап турган алыма.
Капада жүрөм чөмүлүп,
Кайгыда жүрөм көмүлүп.
Аралашып муңдуу зар,
Акылга турбайм желигип.
Канчаны ойлоп санасам,
Кандуу жаш көздөн төгүлүп,
Санаада жүрөм чөмүлүп,
Зардуу муңга көмүлүп.
Самаган ойго жете албай,

Сандалып кетем желигип.
Санаалуу жүрөк кайгырса,
Зардуу жаш көздөн төгүлүп.
Кайгы менен капанын,
Алсылап күнүм өткөрөм.
Азаптуу, зарлуу турмушка,
Ар убакта кездешем.
Чолпон жылдыз балбылдап,
Кошулуп көңүлүм албырат.
Күлүп көзүн кыскансып,
Жылдыз-түнкү шам чырак.
Ай нуру жерге себилген,
Албырып көңүл элирген,
Кыялданып шум дүйнө,
Баш тарттырбайт өлүмдөн,
Айланып дүйнө козголот
Ал бир жүргөн тегирмен.
Жүрөгүм сенсиз ууланып,
Аша кечем өмүрдөн.
Турмушка жинди боломун,
Санасам зарга толомун.
Сыздап ичим жалындап
Зыркырап чыгат обонум.
Ай жарык жылдыз жыбырап,
Алтын түн турат зымырап.
Анда-санда үшкүрөм
Арманым кимге угулат.
Кайгылуу кандай сырың миң,
Алсыраймын алтын түн.
Сен кайгылуу мен зарлуу,
Мага болот жардам ким?
Сен тыңшайсың мен наалыйм,
Текшере билген аны ким.
Кайгысыз уктап жатасың,
Жамалым дүйнө капарсыз.
Ушинтип күнү өтөбү,
Биздей жетим атасыз?

Чоңоюп биз да торолуп,
Киши болор бекенбиз.
Кыбырайдан кутулуп,
Кантип бошоп кетебиз?
Кайтарып короо турамын,
Канчага кетет кыялым.
Кыбырай билер эмес ко
Кош жетимдин убалын».
Үсөн ырдап Жамал укту
Түнкү кыял толкундап.
Жаш өмүрдүн миңге жоруп,
Төшөгүндө олтурган.
Алда чыдап жаталбады
Толкунданган үн менен.
Жамал түшүп келди Үсөнгө,
Ой ойлонуп миңдеген.
Жамал: «Муңданган үнүң мен угуп
Муңайып келдим жаныңа.
Муунумду менин бошотту,
Муң аралап зарыма.
Муңкайып демиң кысылат,
Муңкайып үнүң сызылат.
Жүрбөйлү укса Кыбырай
Бир балээге учурап.
Санааң менен зарыгып,
Чарчагансып чаалыгып.
Ой санааңа кошулуп,
Оюңа жалын жагылып.
Мен бир даттуу жаралуу,
Сен капалуу саналуу.
Ойлонуп жүргөн убада,
Орундалбай калабы?
Ата – энеден айрылып,
Алсырап жаным ултундум.
Аларың өзүм болгон соң,
Ачкычы сенде кулпумдун.
Акыл айтып соороткон,

Көңүлдүн сенсиң чырагы.
Таалай ушул болгон соң,
Кандай айла кылалы?
Санап-санап олтуруп,
Сары жез болом жошулуп.
Самаган ойго жетсем дейм,
Санаалаш сага кошулуп.
Ойлонуп ойго чыдабай,
От менен кошо жагылам.
Турмушка катуу таарынып,
Өлүмгө барып багынам».
Мына ошентип Жамал экөө,
Сыр айтышты алыскы.
Келечекке өмүр кошуп,
Түн койнунда калышты.

Ал Жамал келди он бешке бойго жетип,
Эл мактап оозго алынды «кыз ээ» – дешип.
Бир кызы Кыбырайдын бар экен – деп,
Алыска аты кетти, даңкы жетип.
Жамалга тор жайбаган жигиттер жок,
Алсам деп өмүрлүккө ою кетип.
Жамалды эл макташат, жигит сүйөт,
Далайы Жамал үчүн өлгөн жүрөт.
Жамалдын көңүлүндө Үсөн гана,
Башкалар талап кылат, кайдан билет.
Калам каш, кыргый моюн, чачы майда,
Жамалды окшотушту тийген айга.
Айылдын арасында андай кыз жок,
Кармыш таз алуу үчүн кылат айла.
Чогулуп бийлер бир күн кылган жыйын,
Олжодон артар бекен жарым тыйын.
Дегендер чебелешип четте жүрөт
Булардын кими күчтүү, кими кыйын?
Ач түлкүдөй жойлогон күнү-түнү,
Аюудай терс айланган беттин жүнү.
Кармыш таз бул жыйындын ортосунда,

Бакылдап эл ичинен чыгат үнү.
Кармыш таз асылбаштын чоң манабы,
Дүргүтүп аркы-терки элди айдаган.
Кыбырай төбөлөрдөн атактуу бай,
Жайлоону бүтүн ээлеп бээ байлаган.
Кармыш таз жеңип турса келген жоону,
Куубайбы Кыбырайдан эски доону.
Кыбырай кыңкылдабай төлө муну,
Калды эле бир кезекте эрдин куну.
Кырк жылкы төө баштаган малыңды айда,
Үйүндө Жамал деген кызың кайда.
Төлөбөй эрдин кунун чыдап көрчү!
Калтырбайм эчтемеңди кымындай да.
Деп Кармыш Кыбырайга барпаңдады,
Кыбырай төлөбөйм деп айталбады.
Сабыр кыл эртең жооп берейин – деп,
Кыбырай кара күчкө кайсаңдады.
Кыбырай өз «жакшысын» жыйды келип,
Кеңешип акыл курду бирден терип.
«Жакшылар» айтылганды бермек болду,
Түнүндө үч карадан малды чечип.
Эртеси эл чогулуп жыйын болду,
Бүтүмгө бийлер түшүп жайды торду.
Өндүрүп эски доону Кармыш оңду,
Бүтүмдүн эң алдында Жамал шордуу.
Эртеси келмек болду малды айдап,
Жамалды мингизмекчи атка жайдак.
Кармыш таз басып калды төшүн жайкап,
Жамалды токолдукка өзү алмак.
Жаш Жамал азап тартты көзү жайнап,
Кармыш таз арбап салды башын байлап.
Турмуштун уусун татты, тырмак батты,
Айласыз шордуу Жамал кайда бармак.
Түтөдү куйкаланды жап-жаш сулуу,
Тарады ойго-тоого сулуу муңу.
Үсөн дагы жашын төгүп кан аралаш,
Кайгырды, капаланды, улутунду.

Эки жаш кантмек эле отко күйдү,
Экөөнүн ортосуна кайгыны үйдү.
Болорун мындай иштин кайдан билди,
Кайгырды, капаланды кара кийди.
Балкытып ай асмандан нурун чачты,
Айлана тынч уйкуда көшүп жатты.
Айылдан үргөн иттин үнү чыкса,
Тентек жел ойго-тоого ала качты.
Уй жуушап, койлор кепшеп бугуп жатат,
Жайкы гүл көк шиберлер атыр чачат.
Асмандан жылдыз жерге көз ымдаса,
Ак булут аралашып бетин басат.
Ойгонбойт эч бир адам башка чапса,
Эки жаш түндүн сырын ойлоп тапса.
Учкашып жолго түштү, минип атка,
Экөөнүн алдындагы жерде кашка.
Сызылтып узун ичке жолго салды,
Кыбырай, Кармыш баары туюп калды.
Кыйкырып, айыл ичин бүт ойготуп,
Качкындын аркасынан куугун салды.
Дүңгүрөп айыл ичи чууга толду,
Жиберди туш-туш жакка калың колду.
Дүрбөшүп жылкычылар жондо жаткан,
Алдынан туура чыкты бөгөп жолду.
Карсылдап камчы согуп кирип келди,
Кашканы туура тартып сууга кирди.
Суу жаткан бууракандап жинин төгүп,
Тилсиз жоо айткан менен тааныйт кимди.
Жар кулайт эки жетим жайпап кетсе,
Көбүрүп жинин төгөт келбей эпке.
Качкындар куугунчудан кутулмакчы,
Өзөндү артка таштап чыкса четке.
Кашка ат мүдүрүлүп аккан ташка,
Ала салып кулады экөө аттан.
Кирген суу ээ-жаа бербей эки жашка,
Агынып ташка согуп ала качкан.
Сулуу кыз суксур моюн кетти Жамал,

Сурданып кабар айтты жүргөн шамал.
Эгерде керек болсо анын каны,
Экөөнү сай, тоолордон өзүң таап ал.
Деп шамал кабар салды калың жоого,
Куугунчулар кайрылып түштү жолго.
Ай асмандан коштошуп жүрүп кетти,
Алдында минген аты кара жорго.

РАЙЫМСЫЗ ӨЛҮМ

Сабийра Самат кызы, Жээнтай келини 1913-жылы туулган. 1927-жылы комсомол катарына кирип сезимин көтөргөн. 1929-жылы сабатын жоюп, комсомол уюмунун ишчи-катчысы болуп келген. 1939-жылы 12-ноябрде өзүнүн түбөлүк жарына кошулган. 30-жылы 5-январында Кыргызстандын киндик борбору болгон Фрунзе шаарындагы беш айлык балдарды тарбиялоочу күрүстү окуп бүтүрүп Кыргызстандын түштүк району Сүлүктүдө, 1931-жылдын 15-майынан баштап кызмат кылды, мугалим болуп. Ошол Сүлүктү районунан 20 күнгө отпуске алып, 1932-жылы 17-январда Пурунза шаарына келип түштү. Пурунза шаарында үч күн туруп, өзүнүн элине келип, анда эки күн туруп, эки күндөн кийин чечек оорусуна дуушар болуп, 16 күн ооруп жатып, 1932-жылы 11-пивиралда келбес сапарга бет алды. 19 жаш өмүр чегинин акырына чыкты.

Көз жаш көкүрөк дарты, жаш өмүр, жаш тилек, жалын жүрөк, ойлогон ой, үмүт, 19 жаш баары жерге көмүлдү. Өскөн жер, өскөн эл, ата-эне, агаинтууган алган жарың, күйүткө жуулган үн, ыйлаган ый менен дал өзүңдү качырып жоктоп коштоштук. Топурагың торко болсун. Ыйманың жолдош болсун. Кош, кош! Кыяматтан күтүп ал.

Комсомол белет № 11722.

Бартыя белет номуру №13641

Сайуз белет № 2245.

САБЫЙРАНЫН АБЫЛАСКА КАРАП АЙТКАНЫ

Жаш элем, атадан жалгыз элем. Алган жарым сен элең. Илгери үмүт, ойлогон ойго жетпедик, ээ!!! Оорум жаман. Жашыл күл. Жаш өмүр, жарыктык дүнүйөдөн жай алалбай жаным түбөлүк жерге бет алгандай көрүнүп турат. Садага жасалдың эле, алганыңа жараша. Өзүң менден сый көрбөдүң. Бири-бирибизге анчалык кадыр кызматыбызды кылып, акыр тилекке жетпедик. Менден жамандык көргөнүң болсо кечир, мен кечтим, эки дүнүйөдө ыраазымын.

САБЫЙРАНЫН ЗАРЫ

Атадан жалгыз мен элем,
Атанын уулу сен элең.
Атайлап убай көрбөдү,
Алдымдагы кайын энем.
Оору болуп мен жатам,
Эки ортодо талаада.
Разылык бер өзүмө,
Түбөлүк жарым садага.
Сүрбөдүк өмүр убайын,
Калтылдап араң турамын.
Кетип калсам келбеске,
Кош, аман бол, жубайым!
Көзүңдүн жашын көп төкпө,
Көздөсөм жолдун раагын.
Акыреттен көрөрбүз,
Айланайын ынагым.
Чыгалбай эле жан жатат,
Араң эле турамын.
Кызмат сага кылбадым,
Жаш деп далай сыйладың.
Алганыңа жараша,
Алты жыл аман турбадым.
Ойлонуп алып далайды,

Көзүмө жашты жыйнадым.
Оорум жаман өзгөчө,
Жаткандан кайра турбадым.
Өзүмдү өзүм байкасам,
Эң эле жаман кеселим.
Түрү жаман оорумдун,
Айыгып кантип кетемин.
Агайын калк туугандан,
Ажырап өзүм кетемби.
Жашабай жаным дүйнөдө,
Жалгандан өзүм кетемби.
Курбу-курдаш көбүнөн
Куураган өзүм кетемби.
Арманды жыйып ичиме,
Ыйлаган өзүм кетемби.
Балам деп багып чоңойткон,
Ата-энемден кетемби.
Жараткан жалган бир алда,
Жаш элем мен кетемби.
Жалпы агаин-тууганды,
Ыйлатып мен кетемби.
Күйүткө салып энемди,
Кыйнатып мен кетемби.
Келбеске кетсем жол тартып,
Эстей жүр мени ар качан.
Аман бол өзүң кантейин,
Айыгып мындан калбасам.
Апам менен атама,
Айта жүр менин оюмду.
Мен ойлогон курбума,
Айтып кой менден саламды.
Кандай адам биле алат,
Өлөмүнбү каламбы.
Жазы жайык кең талаа,
Жеримден кетип баратам.
Тогузак деп аталган,
Элимден кетип баратам.

Аман бол жалпы агаин,
Көбүндөн кетип баратам.
Өлүк сыны киргенсип,
Өңүмдөн кетип баратам.
Көзүмө кайрат айтышат,
Айыгасың деп калп эле.
Кантип коёт бул оору,
Чыккандан мага жалпы эле.
Тынчым жок менин дайыма,
Кыстоо түштү жаныма.
Жалпы чыккан турбайбы,
Бүткөн боюм барына.
Кудай билет ар ишти,
Айтайын билген кебимди.
Ажалым жетсе түгөнүп,
Алдай албайт өлүмдү.
Биринчи менин айтарым,
Разылык бергин өзүмө.
Алган жарым кечиргин,
Айтсам жаман бетиңе.
Экинчи менин айтарым,
Апам бир көп кейибе.
Баарыңардан бөлүнүп,
Кетсем бир жай жериме.
Үчүнчү менин айтарым,
Ойлоп дуба кыла жүр.
Экинчи алган жарыңдан,
Аман эсен ойноп күл.
Төртүнчү менин айтарым,
Апам менен атамды
Жакшылап өзүң багып ал.
Келбеске кетип баратам,
Аман болгун асыл жар.
Бешинчи менин айтарым,
Өз атам менен апамды
Сыйлай жүр кез-кез кезинде.
Актабай кеттим ак сүтүн,

Болсом бир өзүм эсимде.
Алтынчы менин айтарым,
Сүрөтүмдү ала жүр.
Унутуп калсаң ойлобой,
Ошону көрүп ойлоп бил.
Жетинчи менин айтарым,
Арманымды айтамын
Калтырбай баарын жазып ал
Далайды айтып жатамын.

ТИЛЕККЕ ЖЕТПЕЙ БАРАТАМ

Биринчи менин арманым,
Жашымда кетип баратам.
Жалындап ичим өрттөнөт,
Жалганды ойлоп санасам.
Экинчи менин арманым,
Алты жыл бирге жүрбөдүк.
Алыска кетип бөлүнүп,
Кадырыбыз билбедик.
Үчүнчү менин арманым,
Алдына кызмат кылбадым.
Кайненем менен атама,
Канадыр аман турганым.
Төртүнчү менин арманым,
Жалганчы бул дүйнөнүн,
Ырахатын көрбөдүм.
Аман жүрүп алты жыл,
Анан кийин өлбөдүм.
Бешинчи менин арманым,
Берип бир кудай алганың,
Коёбу деп жашымды,
Жаш элем деп зарладым.
Алтынчы менин арманым,
Аман бир эсен калбадым.
Окутуп жүргөн балдардан,

Кечирим сурап калбадым.
Жетинчи менин арманым,
Көзүмдү жаңы ачканда,
Жашабай жаным калганы.
Көрсөтүп өмүр кызыгын,
Анан бир кийин албады.
Сегизинчи арманым,
Балалуу болуп калбадым.
Баламды таштап артыма,
Анан бир кийин барбадым.
Тогузду айтып токтолом,
Топурак болуп жок болом.
Тируүмдө айтып кошогум,
Күйүп бир жаным чок болом.
Айдың жарык түндөрдө,
Айтышып ички сырларды.
Таң атканча сүйлөшүп,
Чыгарчы элек муңдарды
Ай күзгүдөй жаркырап,
Адамдын көңүлүн аччу эле.
Абылас менен Сабыйра,
Алышып ойноп жатчу эле.
Акырын жумшак жел согуп,
Аралачу эле жүрөктү.
Жоготмок болду кантейин,
Ойлогон талант, тилекти.
Жан жаныбар жатканда,
Ай жарыгын чачканда.
Күлүмсүрөп биз менен,
Жайнап жылдыз асманда.
Көрүнөт бизге көк асман,
Ай менен күнгө жол жаткан.
Буйруган эмес адамга,
Орун берип шол жактан.
Түнкү сүрөт ичинде,
Быш-күш этип мал жатат.
Коңурук тартып жан катат.

Ойлонуп айтып жатамын,
Оюмда далай сыр жатат.
Суунун шары угулат,
Кулакка келип шыбырап.
Алып жөнөп добушту,
Жер дүнүйөнү кыдырат.
Күү-шуу этип шаркырап,
Бети күзгү жаркырап.
Өйдө-төмөн жол жасап,
Эңишин көздөй талпынат.
Кез кезинде ит үрөт,
Бизден башка ким билет.
Замандын билбей агымын,
Акылсыздар тим жүрөт.
Оюма түшсө өткөн күн,
Жалындап жаман жан күйөт.
Зарланып жатам алдага,
Эми бир эки жаш тилеп.
Чөптүн башы кыймылдайт,
Абага берип эригин.
Алмакчы болдуң акемдин,
Адегенде келинин.
Көрүнүп укмуш көзүмө,
Ар кандай айтып жөөлүдүм.
Жай айы толгон убакта,
Жашыл гүлдөр кулпунай.
Алты ай жетпей өмүрүң,
Куурап кетет быркырап.
Дал өзүм мен кул болдум,
Оюма жетпей кум болдум.
Жарыктык менен көргөнүм,
Он тогуз гана жыл болдум.
Өйдөлөбөй ылдыйлап,
Өлөрүм менин чын болдум.
Жалгандык жарык дүйнөгө,
Көрүнүп коюп жок болдум.
Жанымдын таппай айласын,

Жалындап күйүп чок болдум.
Айдың жарык түндөрдө,
Ай түшүп жатчу сыр кайда.
Сыры эмес сен, мен кайда
Саламат бол асыл жар,
Кетип барам бир жайга.
Айы күндөй жаркырап,
Алышып жаткан түн кайда.
Алыска кетип баратам,
Арманды айткан күн кайда.
Толукшуган жай кайда,
Толгонуп айткан зар кайда.
Амалым жок баратам,
Акырет деген чын жайга.
Салмак менен козголгон,
Эркиндеп соккон жел кайда.
Ажалым жетип күн бүтсө,
Сен кайда да мен кайда.
Түнкү сырдын табышын,
Угуп жатчу биз кайда.
Аңгеме кылып тамаша,
Куруп жатчу биз кайда.
Шырылдаган чоң сууну
Угуп жатчу биз кайда.
Чөптүн башы кыймылдайт,
Абада безип эриген
Атакем көп кейибе,
Алыска кетти келениң.
Сүйүшүп гана кошулган,
Уулундан кудай айырды.
Ушинтип койду кантели,
Убайым кылып кайгыны.
Токтоо барбы өлүмдө,
Толуп жатат көңүлдө.
Өмүрүм кыска кылыптыр,
Тозоктуу мендей келинге.
Өлгөндө айтаар кошокту,

Өзүм айтып кетейин.
Аз да болсо арманым,
Чечип айтып кетейин.
Айттым далай кыйланы,
Жазалбай Абыс ыйлады.
Жашып ыйлап буркурап,
Жанымды жаман кыйнады.
Айтып айтып далайды,
Берип кетер белегим.
Ага эмне өкүнүч,
Ал да алат керегин.
Он тогуз жашка тууралап,
Өлүмдүн койгон ченемин.
Бир атадан мен элем,
Тукуму такыр калбады.
Жалгыз перзент эле – деп,
Калыстык кылбайт алданы.
Күйүп турган бетинде,
Чырагың кетип баратат.
Күлгүн болуп жашынан,
Ынагың кетип баратат.
Кол кармашкан түбөлүк,
Жолдошуң кетип баратат.
Жамандык түшсө башыңа,
Колдоочуң кетип баратат.
Жашырбай сыр айтышкан,
Ынагың кетип баратат.
Улам-улам өчкөнсүп,
Чырагың кетип баратат.
Караңгылап, саалсыктап
Карааным кетип баратат.
Бүлбүлдөп араң көрүнүп,
Барааным кетип баратат.
Кудай дешкен сен менен,
Досуң кетип баратат.
Мунарыңкы көрүнүп,
Озуп кетип баратат.

Ар арманын өзү айтып,
Кошуп кетип баратат.
Өзүнөн өзү түңүлүп,
Созуп кетип баратат.
Сайрап жаткан Сабыйраң,
Элинен кетип баратат.
Туулуп өскөн жашынан,
Жеринен кетип баратат.
Жалгыз өзү бөлүнүп,
Теңинен кетип баратат.
Минтпей калсын башка адам,
Кебинен кетип баратат.
Көзгө такыр көрүнбөй,
Кайып болуп баратат.
Өлүмгө өзү кошулуп,
Айып болуп баратат.
Көз жашын төгүп көл кылып,
Карып болуп баратат.
Аскар, аскар тоо менен,
Арып кетип баратат.
Калың мистүү кырка таш,
Басып кетип баратат.
Көзүнөн жашы мөлтүлдөп,
Жашып кетип баратат.
Кылкылдаган суу менен,
Кечип кетип баратат.
Күйгүзүп койгон фонарың,
Өчүп кетип баратат.
Артына такыр кылчайбай,
Безип кетип баратат.
Белес, белес белдерден,
Ээн талаа, чөлдөрдөн,
Өзү эле жалгыз баратат.
Ушунчалык элдерден
Көзүнүн жашын көл кылып,
Буркурап ыйлап баратат.
Жаштайымда Сабийраң,

Чыркырап ыйлап баратат.
Түсү башка бурулуп,
Бузгансып кетип баратат.
Чымын жаны чыркырап,
Учкансып кетип баратат.
Күн көрүнбөй боз болуп,
Көрүнбөй караан жок болуп.
Алымдан кетип баратам.
Араң жаным козголуп,
Күндүз да болсо түн болуп,
Күнгүрөгөн үн болуп.
Өлүп калган далай жан,
Көрүнүп жатат ким болуп.
«Беркел» – деп мени чакырат,
Көзү менен чачырап.
Жеңекелеп жалынып,
Мага келип асылат.
Кыз-келин болуп көрүнөт,
Кылактап ойноп бөлүнөт.
Ал да кандай шумдук – деп,
Көзүмдүн жашы төгүлөт.
Кагышат комуз каткырып,
Жүргүн дейт мени азгырып.
Азгырба шайтан дедим мен,
Таяк менен башка уруп.
Кытыгылайт күлдүрүп,
Ушалап боорум сүйдүрүп.
Атам болуп көрүнөт,
Тен жакынын билдирип.
Солдат болот шаңданып,
Каз-катар болуп жарданып.
Карап гана калыптыр,
Калктын баары таңданып.
Дукаба асыл бул берип,
Өлөрүмө сыр берип.
Кай бирде кетем оолугуп,
Ырас деп өзүм чын көрүп.
Түрлүү шумдук балээни

Жатамын карап мен көрүп.
Алдым аска зоо болот,
Түбү жок терең коо болот.
Эки жагым тосмолуу,
Кетүүгө кантип жол болот.
Күзгүдөй болуп күн чыгат,
Күнгүрөнүп үн чыгат.
Жалтырап сонун көрүнөт,
Бул дүйнөдө ким турат.
Оолугуп баратыптырмын,
Көрүнгөнгө алданып.
Жалаңгычтар мынакей,
Жанымда турат шаңданып.
Алдадан тилеп жатамын,
Жанымды кой деп зарланып.
Шаар болот жасалган,
Көзгө сонун көрүнүп.
Оолугуп кана мен өзүм,
Ошого кеттим берилип.
Катар-катар үй болуп,
Кыйкырган дабыш үн болуп.
Өтүп кеткен көп адам,
Көрүнүп жатат ким болуп.
Атаңмын Акмат деп турат,
Далайды айтып сөз курат.
Капырай эмне боломун,
Шумдукту көрөм мен чунак.
Жайлоо убагы болгонсуп,
Жашыл гүлдөр кулпунай.
Чымындай жаным жай тапшай,
Бүткөн боюм зыркырап.
Келин-кыздар келишкен,
Келбети жанды эриткен.
Жасанышып бардыгы,
Жайкы порум көлүктөн.
Бирөө туруп кыз десе,
Экинчиси жеңе дейт.
Кетебиз деп ушундай,

Колуңду бизге келе дейт.
Орус болот булдурап,
Арабасы кылдырап.
Калыктын баары түмөндөп,
Кулагымды тундурат.
Кыйкырган добуш чуу чыгат,
Күнгүрөнгөн дуу чыгат.
Алган жарым садага,
Аман болгун сен ынак.
Алда шумдук көрүнүп,
Ажалым келген турбайбы.
Акырет деген бир жайга,
Барарым келген турбайбы.
Көрсөтүп сонун кызыкты,
Сонундап келген турбайбы.
Кызыктырып өзүмдү,
Порумдап келген турбайбы.
Жайымды менин карматып,
Орундап келген турбайбы.
Жабыла баарың келгиле,
Батаңарды бергиле.
Таза жууп денемди,
Ак кепиндеп көмгүлө.
Мени жууган кишиге,
Кийимимден бергиле.
Өз атам менен апамдын,
Экөө тең келип көрүшсүн.
Көзмө-көз гана отуруп,
Ыраазылыгын беришсин.
Кайын энем менен кайын атам,
Калбастан эми келишсин.
Оозмо-ооз сүйлөшүп,
Ыраазылыгын беришсин.
Ыраазылык бергин өзүмө,
Түшүндүңбү сөзүмө.
Алган жарым Абылас,
Ыраазылык бердим өзүңө.

АБЫЛАСТАН

Бйманың болсун жолдошуң,
Тозоктон орун болбосун.
Бара турган жайыңа,
Бейиш барып орносун.
Ыраазымын өзүңө,
Эки дүйнөдө кечирдим.
Жаман да айтсаң бетиме,
Армандуу болбос элем мен.
Айланып кетсем өзүңө,
Айланып быйыл ажалың.
Келерик кантип сен билдиң,
Акырет кетем деп эле.
Өлөрүң кантип сен билдиң,
Алда-таала кудайым
Аларын кантип сен билдиң,
Акырет деген чын жайга
Барарың кантип сен билдиң.
Сенин айткан сөзүңө,
Көзүмдүн жашы тыйылбайт.
Айтып турган сөзүңдөн,
Эт жүрөгүм зырылдайт.
Муңканып ыйлап толгоном,
Далай кайгы ойлоном.
Дем жуталбай ичиме,
Айталбай жаным зордоном.
Көзүңдүн жашы көл болуп,
Кетип барат сел болуп.
Аман жүрөр күн барбы,
Сени менен тең болуп.
Армандуу болуп баратат,
Бөлүнүп башка калкынан.
Кыяматта көрөрбүз,
Мен дагы барам артыңан.

АР КЫЛ ЫРЛАР

Камалган мен бир жарым эс,
Калды эле далай көңүлдөш,
Кагылсам секет дечү эле
Калкымда бир топ асылкеч.
Кана ошолор келгени,
Канакей салам бергени,
Карап да койбойт турбайбы
Камалып жатсаң өлгөнү.
Азап туура кез келсе,
Көрүү кыйын иш бекен.
Ажал туура кес келсе,
Өлүү кыйын иш бекен.
Айдалып жүргөн жеке эле,
Үч эле пенде биз бекен.
Армансыз адам болобу,
Арман кылбай коёбу,
Топурак таштан башкага
Адамдын көзү тоёбу.

10.04.1946-жыл.

Сырыңды уктум, агай маани жайын,
Билгенче сыр түйүнү болду дайын,
Өлбөй соо, өчпөй жарык аман болсок
Көрөрбүз ал иштин да арка жагын.
Мен башта ишенүүгө болгон эмес,
Сөз угуп элдин айткан ушагынан.
Сүрөттөп көрсөм азыр сиз аркылуу
Сүйүүнүн чыгалбапсыз кучагынан.
Ал иштин кымбат баалуу кереги бар,
Ан үчүн айта турган себеби бар,
Өмүрдө бир жеринен эске алууга
Өткөн кез сизди кыйбас белеги бар.
Тилектин бири кабыл, бири бекер,
Тилектин бири келсе бири кетер,

Бир буюмга үч зарыл талаш болсо
Бөлүп болбойт ал чиркин кимге жетер.
Ал башта бирөөн күтүп калган чыгар,
Андан соң сизге бир сөз салган чыгар,
Андан да сизден дагы кала бериш
Ан үчүн түгөнбөгөн арман чыгар.
А дагы ойчул келин сыры терең,
Кеңдиги таруу сыйбас ичи кенен,
Ким болсо да көңүлүңө жетип алса
Башканыкы сөз эмес айткан менен.
Анткени ал паризат жандан башка,
Тең эмес агай сизге андан башка,
Тереңсиз жеткире ойлоп койгондурсуз
Тең кылып башкаларды карманбаска.
Билбеймин кандай болот өзүмө – деп,
Белгисиз бир топ мага көпүрө – деп,
Сиз айткан бир сөзүңүз эсимде агай
Бекиди басып жолум өтүүгө – деп.
Көпүрө тогуз кабат болсо дагы,
Мен басып өткүм келет кабатынан.
Эл баскан эски чирик жыгачтары,
Эриксиз сынып түшсүн арасынан.
Эң жакшы куттуу болсун тапканыңыз,
Эскини эске салып жатканыңыз,
Эчен жыл араңардан өтсө дагы
Эскерип эстелигин актадыңыз.
Жүрөктүн арасынан орун алып,
Жүрүптүр ойдон кетпей баштагыңыз.
Жаткандыр элестелип ушу күндө,
Ал жаш кыз сен бала кез жаш чачыңыз.

11.10.1947-жыл.

Эмне мени сен мынчалык
Артык көрүп жаныңдан,
Жүрөгүң да сен мен үчүн
Садагасы чабылган.

Мен байкасам мүнөзүңдү
Чексиз сүйүү берилген,
Сен мен үчүн разысың
Кайра тартпай өлүмдөн
Менде жаным эч кызык жок
Дүйнөдөгү жыргалы,
Мага болгон таалайым да
Мен кайгынын курманы.
Жүрөгүм уу, кайгылуу
Кызыгы жок дүйнөнүн,
Арман кылуу айтып туру
Ал анчейин сүлдөрүм.
Таалай, бакыт, сүйүү жүрү
Баары мени алдаган,
Тыз эттирип жүрөгүмө
Кимдер ийне сайбаган.
Ошондуктан эч кызыксыз
Дүйнөдөгү жыргалым,
Жаным тирүү, көңүл өлүп
Көлөкөм бар турганым.
Бул кандайча кеп деп ойлоп
Капаланба курбалым,
Бул дүйнөнүн кызыгынан
Мен кап-качан суугамын.
Мага өзүң убайым жеп
Капалуу да болбогун,
Кадимкидей шаттык жыргал
Өзүңчө жүр ойногун.
Менин көзүм карасаң сен
Куса болуп өлөсүң,
Аялың да күн көрсөтбөй
Ай акмак, ээ, дебесин.

А...ГА

03.02.1952-жыл.

Билгенге сыры терең дарыясың,
Билбеске четтен арзан табыласың,
Жүзүңдү ачык көктө айга тосуп
Бир кана эрке желди жамынасың.
Коркунуч тереңдигиң адам даабас,
Кечсем деп жарабайтко суудай баалаш,
Арзанын же кымбатын баалай билбей
Ар ким ак боло берер көңүл каалаш.

Тең келет таасириңе кандай нерсе,
Мен уксам бул сөзүмдүн жообун берсе,
Кыйындык болбос деле сырдашууга
Кыйышып, кылдаттыктын эби келсе.
Асмандан учуп түшсө бир ак булут,
Ичсем деп дарыя сенин сууңан тунук,
Токтотуп толук сырын угуп анын
Сууңдан берер белең көңүл буруп.
Тигилген айланаңда жашыл чарбак,
Келишкен маанилериң эң бир ардак,
Негизги өмүрүңдүн жашоо сырын
Булбулдай айтып турат тили сайрап.
Баткан соң дарыянын кызыгына,
Кеткиң жок, жаткың

келет кыштап, жайлап.

Эңсеген эр жүрөгү тынар беле,
Ээ болуп ошол тайды турса кармап.

ШЕКЕРГЕ

(08.02.1952-жыл)

Сырдуу сөз келишиптир сыры тегиз,
Ааламга нурун чачкан ай, күн эгиз,
Жамынтып жаратылыштын эрке желин

Кай себеп деңиздердей тереңдетиш.
Мактапсың, мактанайын тереңмин – деп,
Ортокмун сырдашууга көңүлүм бек,
Ишим түшкөн далайга өмүрүндө
Кетишкен далайлары көңүлдү жеп.

АБЫЛАСТАН

(12.02.1952-жыл)

Дарыя агып жаткан жайык экен,
Үстүндө өтүп жүргөн кайык экен,
Көл менен дарыяны айрып билбей
Терең деп баа бергеним айып экен.
Көз көрбөй көңүл менен берген баанын,
Чындыгы дале жок дедиң баарын,
Көз көрөт көпчүлүгү көңүл жардам
Далилим тааныш элем сырына анын.
Кемитип сырыңды ылдый басалбаймын,
Жакшы деп жалган айтып жазалбаймын,
Бирок мен чындык бааны бердим эле
Сырыңа сырым тааныш каталбаймын.
Өмүрдүн жаш кезеги ал бир байлык,
Карылык мейли болсун жаштан айрып,
Мейли мен жүзгө чыгып калсам дагы
Бердим баа ар адамдын сырын таанып.
Кечиресиз өлмөйүн өмүр кызык,
Келбесе да колунан көңүл ысык,
Ал учурга жеткенде айла барбы
Айланып тура берер ичи бышып.
Сиз азыр жетелексиз андай күнгө,
Тандап конуп жүрөсүз гүлдөн гүлгө,
Алдыңа койбойт элем анчалык сыр
Айланып калган болсоң ошол түргө.

ЖАМАЛГА

Айылдаш мурун болбосоң,
Алтынсың кайдан билемин.
Аралашып сырдашпай,
Ар түркүн болот жүрөгүм.
Сыртында болсун сымбаты,
Сыртында болсун кымбаты,
Сыйлашып турса бир- бирин
Артылат экен урматы.
Жериң тоолуу, салкындуу,
Жетишип билсем баркыңды
Баарынан кызык эмеспи
Балыңа кошсом кантымды.
Жайың тоолуу салкындуу,
Жакшылап билсең баркымды,
Жанымдан башка сеники
Жашырын түрдө айтылды.
Гүлдөгөн жаштык өмүрдү
Күмүшкө кайдан табасың,
Күндөлүк өткөн өмүрдөн
Күнчүлүк алыс каласың.
Ардактуу жаштык өмүрдү
Алтынга кайдан табасың,
Аманат өткөн өмүрдөн
Ат чабым алыс каласың.
Жаштыктын өчсө жалыны,
Жалтылдабайт агымы,
Жакшы билген жаштарга
Жалпысын албайт карыны.
Карыганда өмүрдүн
Канчалык болмок кадыры,
Жалпы кары чогулса
Жылдыздай болбойт жарыгы.
Алтындан кийим жамынган,
Акчага сатып алынган,

Адамын таанып ажырат
Акылың болсо кадырман.
Ар жондун баалуу гүлү бар,
Ар жаштын түрлүү түрү бар,
Акылың болсо ичимен
Ажыратып билип ал.
Жашка бергис кары бар,
Жакшы карап таанып ал,
Татыгы аз дебесең
Таасириңде балы бар.

20.06.1952-жыл.

Абылас

ШАРШЕКУЛГӨ

Шакен ай! Мен кеселдеп жүрөм көрбөй,
Кызыгып кыйналсам да эрким бербей,
Өзүңдү сүйүүчүлүк жагымды алсам
Толкундап аңтарылам дарыя көлдөй.
Сагындым кырк бир түрлүү кыялыңды,
Тараткан тарчылыкта кумарымды,
Ой менен оюң кошулуп турсам дагы
Көрбөсөм чыгара албайм кумарымды.
Сагынам бек кучактап сүйгөнүңдү,
Кылт этип кылык менен күлгөнүңдү,
Кандайдыр оюмду ойлоп күн мурунтан
Айттырбай олиядай билгениңди.
Шакен ай, бери болчу сүйөйүн мен,
Сүйүүнүн уусу кетсин жүрөгүмдөн,
Агымдын эки түрлүү себеби үчүн
Адашып кетип жүрөм түногүмөн.
Сүйүүңүз сүй деди эле сүйбөдүмбү,
Артыңдан эч бир калбай жүрбөдүмбү,
Далайдан даанышман деп келе жатсам
Ойлонуп эч жайымды билбедиңби.

ШАРШЕКҮЛГӨ

(10.05.1952-жыл)

Суу сепкендей басылды
Сүйүүнүн өчүп ысыгы,
Өмүрдү кошуп сыр кылган
Өмүрдөш кишим ушубу!
Жаркырап турган жүрөктүн,
Өчүп кетти ысыгы.
Жүрөктө толкун толкундап
Көңүл кайда учпаган,
Сүйгөндүн көбү чийки экен
Жүрөгүм жаман муздаган.
Сөз билген көбү алдамчы
Өз сөзүн бекем тутпаган,
Көзүнө сонун көрүнсө
Көрүнгөн гүлдү жыттаган.

20.09.1954-жыл.

Закымдап өмүр чубалып,
Санаага санаа уланып,
Жалтана берип кетчүдөй
Санактан чыгып калбайлык
Сабында бир аз туралык,
Саргайып көңүл кетиптир
Самындап кайта жубалык.
Азбы көпшү дүйнөгө
Ардактуу жаның аманат,
Жакын калды көрүнөт
Жаштыктын күнү чамалап.
Ажырып калсак өмүрдөн
Алыс качар табалап,
Көлөкөсү дагы бар
Көңүлүн алсак саялап,

Көөнүнөн чыгып кеткендей
Көп эле неге камалат,
Эбинен тайып калгандай
Эмне үчүн Шакен аянат.
Арадан өттү далай жыл
Алыстап узун чубалып,
Урматтап айткан сөз гана
Унуттуңбу ойдон чыгарып,
Агай эмне болгон -деп
Айтканың кандай уялып,
Жаным ай койдум эмесе
Шашпай турса ылайык.
Өз жүрөгүң сүйбөсө
Өрттөнсөм мага караба,
Көңүл улап кыялбай
Көңүлгө көңүл жамаба,
Өлөйүн жаман көрбөймүн
Өз дилиң билсин садага,
Билинип турат ал жайын
Бирдеңке жүрсө арада.

19.10.1954-жыл.

Катыңды окуп эзиллип,
Кайгынын баарын кетирип,
Карандаш алып кат жаздым
Калды деп жообу кечигип,
Токтолуп канча ойлосо
Толкунум келбейт жетилип,
Кадырман агай окуп кой
Катасы болсо кечирип.
Оюмду санаа басканбы,
Ойлосо таппайм жазганды,
Андаалап сөзүм уйкашпайт
Акылым бүтүн качканбы.
Тамашыңбы, чыныңбы?

Жазылган катка таң калам,
Жабыгып жүрөк кезекте
Жаштыктын сырын арнаган.
Ардактуу агай даанышман,
Айтканыңа байланам.
Жашоодо адам болбойтко,
Жаш кезин бекем кармаган.
Закымдап өтүп кетти – деп,
Санаалуу болбо өмүргө.
Армансыз адам болобу,
Адашкан жаштык жөнүндө.
Саламат эсен турганда
Сабыңан агай бөлүнбө,
Жакшы эле толкуп келдик ко
Жаштыктын толкун көлүндө,
Сайрандуу жаштык балалык
Сактасаң бардыр көңүлдө,
Ээрчитип кетер өңдөлүп
Элесиң турат өңүмдө.
Жүрөктүн каны азайып,
Жүргөнү калды басайып,
Самындап кирип жууганда
Жаңырмак беле жасалып.
Жалыны өчкөн сүйүүнү
Жалынсак кайдан кайрылат,
Жалтанып өзүң айткандай
Жабыгып жүрөк кайгырат.
Окусам жазган катыңды
Обдулуп жүрөк селт этет,
Кырдалы өткөн сүйүүнү
Кылчайып неге эстетет.
Көп жылдар өтүп кетсе да,
Көңүлдөн кантип чыгарам.
Урматтуу жаштык балалык,
Учуру өттү кыядан.
Ойгонбой жүрөк серпилип,
Ошондон бери чыдаган.

Адалып жаңы тапкандай,
Айтканыңа уялам.
Эсимде агай бир кебиң,
Эки эмес сүйүү бир дедиң.
Өтүптүр бизден ал сүйүү,
Эмнеси кызык жүргөнүм?

АНИЙПАГА

17.06.1954-жыл.

Жүрөгүң жүрөкпү эмне баары безби,
Түшүнүп биле албапсың айткан сөздү,
Каралбайт ким да болсо көз жүгүртүп
Көрмөкчү көкүрөгү болсо көздүү.
Кары туруп билбесе дүйнө жайын,
Жаш туруп кары эмеспи билсе көптү.
Кандай деп айтканың бул Анийпа жан
Кадырын кетирипсиң кайран кепти.
Анийпа, сен да аман бол өз жайыңда,
Акысын жеп кеттиң го көз майыңда,
Кадырлап катым жазып койгонум чын
Калдыбы кезип кетпей өз жайыңда.
Рас, ак талашпаймын өмүрүң гүл,
Гүлүңдүн гүлү түшүп кетерин бил,
Өмүрдүн бул дүйнөдөн акысы көп
Билсе деп айта берет ар түрдүү тил.

Көңүлдүн айтам арызын,
Көгөргөн жаңы алысын,
Утам деп жүрүп көңүлдү
Уттуруп жүрөм баарысын.
Суубай турган ысык жок,
Таркабай турган кызык жок.
Ар мүнөт өмүрдүн
Алда кайда сызып жок.

Күн өтүп күндө куланып,
Ай өтүп жатат чубалып.
Жылмаалы деген бир эсеп,
Жылдарда жатат суналып.
Кылчайып артты караса,
Кылымга кылым уланып.
Өткөнү өткөн сабалап,
Өксөсөң турбайт каралап.
Өмүрдүн гүлүн үзгөндөй,
Өкүнүч күндө аралап.

20.07.1954-жыл.

Шаттыгы кетпес көңүл жок,
Жаштыгы кетпес өмүр жок.
Качып жаткан өмүдү,
Кармап калган жерим жок.
Солубай турган гүлдөр жок,
Бузулбай турган үндөр жок,
Байкоосуз чиркин адам зат
Баа берип көбү билген жок.
Арманым жок жаштыктын,
Араладым шаарынан.
Таттуу, таттуу көңүлдүн
Татканым көп балынан.
Өмүгө карап карыбай,
Көңүлдү жаштай алып жүр.
Кошулам тебе жаштарга,
Ойнуна күлкү салып жүр.

29.07.1954-жыл.

Ойчулмун деп кубанба,
Ой дагы оору, жаралуу.
Ойчул болуп алган соң
Ойду ойлобой калабы.
Жакшылардын сырларын,

Терең ойдон табасың,
Аз болсо алың издебе,
Убара болуп каласың.
Ичинде толук даны жок,
Сыртында таттуу балы жок,
Адамды албайт теңине
Андайлар көп ары жок.
Көрүнбөсө сырлары,
Көңүлдүн ичи жылыбайт.
Күндөлүк алтын өмүрүң
Күн-түндөп житип зымырайт.

Мынабу тил сеники эле,
Алып жазып жатамын.
Уруксат бер гүлдөрүңдү
Жүрөгүмө басамын.

Алышкан ушул колго колуң кана,
Сырдашып айта жүргөн оюң кана,
Канакей кечээ күнкү айткан шертиң
Киргизип кетмек белең кайгы санаа.
Ракат дүнүйөнүн оюн күлкү,
Убакыт кылактаган кызыл түлкү,
Өмүрдүн алды оюн арты кайгы
Көңүлгө казна эмес тыйган мүлкү.

АЗИМТАЙГА

(1933-жыл)

Балдыз ай сен кызыл гүл мен бир булбул,
Сайрасам дарагыңдан сен учуп тур.
Болсо эгер жүрөгүңдө суу толкуну
Ууланып толкунума ибарат кыл.
Балдыз ай, ай асманда жайып жерде,
Теңебей далай жанды көңүлүңдө,
Дүйнөдө аман жүрсөк көрүшөрбүз
Кандай күн башка келбейт өмүрүңдө.

Теңебей көңүлүңдө жаштын зээри,
Учуруп, асмандатып жүргөн жели,
Сүйгөнгө көбү жетпейт өтүп кеткен
Ордуна келе бербейт көңүлүңдөгү.
Көпчүлүк бүгүн баш кошуп,
Гүлдөп турган кези экен.
Көп чечендер сайрашып,
Сүйлөп турган кези экен.
Кызыл тилин жаңшашып
Ырдап турган кези экен.
Кимиси кандай экен – деп
Сындап турган кези экен.
Чыны сунуп ырдатып,
Жүргүзүп койгон турбайбы.
Бул агайды башкартып,
Билгизип койгон турбайбы.
Баарыбызды бир үйгө,
Киргизип койгон турбайбы,
Көңүл ачып тамаша
Көп курдаштар жыргайлы.
Жаш өмүрдүн фонарын,
Жага турган кезибиз.
Жакшынакай кадырлап,
Ала турган кезибиз.
Канчалык жашоо ким билет,
Калк уксун сөзүңүз.
Аз күнчүлүк өмүргө,
Армандуу болбой өтүңүз.
Катары келип чынынын,
Ырдап турган кезегим.
Бир мүнөтчө көрүнбөй
Билемин өтүп кетерин.
Мен дагы каалап сунайын,
Ырдасын деп кезегин.
Кайрылар болсо өткөн күн,
Канакей көргөн кезегиң.
Айып көрбө алыңыз,

Ал ушундай жайыбыз,
Ар кимге кезек кыдырып,
Айтабыз го баарыбыз.
Айланып ката келдиби,
Ардактап мага бердиби,
Ала-Тоонун бүркүтү
Алар жемин көрдүбү.
Аз да болсо ырдашып,
Тамаша кылып берели.
Татыгы кандай экенин,
Таанышалы, көрөлү.
Алына гана жараша
Ар кимдин болот өнөрү.
Көңүлүңө кетпесин,
Көп эмес менде ченелүү.
Жөн билбеген көп болот,
Жүйө сөзгө көнөбү.
Ар жагында аз болсо,
Айткан менен өнөбү?
Анча-мынча ырдайлы,
Ар кимден жаттап алгамын.
Айтып турам чынымды,
Алы ошол ар жагым.
Аз эле кана ырым бар,
Адамда нечен кыйын бар.
Ардактап сизге сунамын,
Асылкечим чынымды ал.
Кайта-кайта бересиң,
Кайта эле мага келесиң.
Калтырбай айттым сырымды,
Кадыркеч кандай немесиң.
Калк ичинде уялтмак,
Ошолбу оюң сен өзүң.
Урматтайм деп отуруп,
Уятын көптүн төгөсүң.
Табыңа келип калыпсың,
Жарышсаң чыгып келесиң.

Баары эле соогат сурашар,
Байгеңден кимге бересиң?
Көпчүлүктүн ичинен,
Көрүп алган экенсиң.
Жем коймокко жем кылып,
Бөлүп алган экенсиң.
Коруктарга корголоп,
Алдырбайын деп турам.
Чалкамдан түшүп жыгылып,
Чалдырбайын деп турам.
Көп ичинде уялтып,
Калтырбайын деп турам.
Кыйын болсо кантем – деп
Ага да кайгы жеп турам.
Каалап турат көпчүлүк,
Кадырын айткын жигитим.
Өтүп кеткен көп кызык,
Тарыхын айткын жигитим.
Алтындай ушул замандын,
Аныгын айткын жигитим.
Оюн менен күлкүнүн
Барын айткын жигитим.
Ар кызыктын ичинде
Аралап кана жүрүпсүң.
Алтындай гана жаштардын,
Арасында күлүпсүң.
Абайлап байкап карасам,
Айтылуунун бирисиң.
Айтат деген өзүңдө
Ал чоң турат үмүтүм.
Кызыл тили сайраса,
Кыйыштырып айдаса,
Кымбатың ошол тирүүдө,
Кызыгып эл канбаса.
Кызыл тилдин өнөрүн,
Ким билет көпкө жайбаса.
Өтүп кетсе гүл өмүр,

Кайрылып келбейт айдаса,
Кайра, кайра сунушпай
Узак ырга салыңыз.
Ичибизден кубанып,
Угалык турган баарыбыз.
Кезеги сиздин өзүңө,
Чыныңызды алыңыз.
Ургаачылык эмеспи
Ушул экен алыбыз.
Айланып менден кетпеген,
Адашпай турган эмеби.
Мергенчидей шыкаалап,
Мен болом го кереги.
Мергенчи болсоң шыкаалап,
Мээлеп атып аларсың.
Билүү кыйын келерди,
Бир жерден жазып каларсың.
Айылда калдык чуулдап,
Аскерге силер кеткенде.
Айтсам болот азыраак,
Арман кылып өткөнгө.
Алып кетти балдарды,
Агала сакал чал калды.
Ай талаада иш иштеп,
Айтышабыз арманды.
Айлында салган там калды,
Арзып алган жар калды.
Алаамат келсе жалпыга,
Алып калар ал барбы.
Көздүн жашы төгүлдү,
Караңгы кылды көңүлдү.
Ата-энеден баласы
Айрылышып бөлүндү.
Айла жоктон тиледик,
Болушсун деп өмүрлүү.
Ажалы жок болгону
Айланып элге келинди.

Аралашып ушинтип,
Ачып турбуз көңүлдү.
Айтса аны түгөнбөйт,
Ал айтканым төгүнбү?
Күкүк менен зейнептей
Көрүшө албай жүргөнбүз,
Көңүл чиркин жалындап,
Көп эле отко күйгөнбүз.
Ар адамдын таалайы,
Абалдан бери жазылган.
Алсаңыз кантет чыныны,
Абийр болбойт асылган.
Аягын минтип бүтүрдүм,
Ак жоолуктар атыңдан.
Асылышып отуруп
Ажырап калба батыңдан.
Максатың айтчы угайын,
Маңдайыңда турамын.
Башка болуп баратат,
Барган сайын кыялың.
Баалай албай койдүңбү,
Баятан бери сынадың.
Ачылсын деп жатамын,
Асылкечтер кумарың.
Арак, бозо ууртаса,
Желпинип кетчү көп болот.
Дардаңдаган урган – деп,
Жалпы элге кеп болот.
Жакшы чыккан азамат,
Жамандык келсе бек болот.
Жаман, жакшы күндөргө,
Жашоодо адам кез болот.
Жакшы жүрсө мактанбай,
Жаман жүрсө тапталбай.
Айткан сөзүң ар убак,
Акыры койбойт аткарбай.
Беттешип калса жоо менен,,

Бет алышат жазганбай.
Белек болот ар дайым,
Беш атар мылтык аткандай.
Өзгөнүн эмне кереги,
Өзүңө эле сунамын.
Адашмак белең тааныдың
Ачык билип турамын.
Аял менен эркектин,
Алыс эмес арасы.
Бир-бириңе эң жакын,
Бир жерде болот санаасы.
Бирине-бири тийишип,
Билинип турат карачы.
Билимдүүлөр түшүнөр
Бир тынчы жок талашы.
Экөөндө тең бөтөн ой,
Өзгө билбейт санаасы.
Бирине-бири доктурдай,
Айыга түшөт жарасы.
Ачыгын айтса курдаштар,
Ушундайча чамасы.
Биринен-бири эң керек,
Баары тең адам баласы.
Жарык болсоң айдай бол,
Асыл болсоң майдай бол.
Адамдын баары танбаган,
Артык болсоң нандай бол.
Нурдуу болсоң күндөй бол,
Билимдүү болсоң миңдей бол.
Жарашыгың келишкен,
Жайлоонун жашыл гүлдөй бол.
Таза болсоң суудай бол,
Аппак болсоң куудай бол.
Ак калпак кыргыз элинде,
Айчыктуу кызыл туудай бол.
Азамат артык жигиттин,
Абийри болот бетинде.
Артыкбашы жок болот,

Айтып турган сөзүндө.
Келиндер менен дуулап өт,
Келип турган кезинде.
Кечке эле болбос минтишүү,
Келесиз кандай чечимге.
Айттым такыр болбодуң,
Ал жагы сиздин өзүңдө.
Өзүңө өзүң ишенсең,
Өнөрүң болсо безилде.
Адамзаттын ичинде,
Ар түркүн жан болот.
Бирдей эмес бардыгы,
Бир канчасы шар болот.
Бирөө ачык болсо да,
Бирөөнүн бейли тар болот.
Бирөөсүндө жок болсо,
Бирөөсүндө бар болот.
Алтын менен чайкалган,
Адамзаттын көңүлү.
Үмүтүн үзбөйт жаштардан,
Өтсө дагы өмүрү.
Үзбөйт экен үмүтүн,
Карыса да жаштардан.
Кызыктуу жаштык өмүрүн
Кыйкырса таппайт асмандан.
Карыса да адамзат,
Жанын бербейт жаштарга.
Жаштарды түртө качпайбы
Жалаңкыч келе жатканда.
Аныктап туруп угуп ал,
Ажыратып берейин.
Атка жеңил тайга чак,
Аялдардан келейин.
Аз болсо да ар жагым,
Азыраак айтып берейин.
Айта берет мындайда,
Ар ким билген өнөрүн.
Аял деген журт болот,

Адамзаттын чынары.
Эсиң болсо билерсиң,
Эркектердин чырагы.
Аранда аял болбосо,
Ачылбайт күлкү тамаша.
Аралашып отурса,
Ар сөздү кетет талаша.
Экөө тең бирден жарымдан,
Бириксе бүтүн табылган.
Бир, эки ооз сөздү унутпай,
Билип айткан кадырман.
Аялдарды сурасаң,
Алмалуу бактай мөмөлүү.
Арасын эркек аялдын,
Ажыратып көрөлү.
Акимсиген эркекти,
Аялдар кана төрөдү.
Абалтан бери адамзат
Аялдан тарап келеди.
Аялды жаман көрсөңүз,
Алып жүрбө энеңди.
Байкаш керек азыраак,
Кетер менен келерди.
Көргөмүн мындай далайды,
Көп болгон тантып дөөрүгөн.
Арак ичпей, бозо ичпей,
Айласын таппай жөөлүгөн.
Асылам десең тийишип,
Ал дагы сиздин көөнүңөн.
Азылдашмак, чапчышмак
Ар кимдин жеткен зээринен.
Абийри кеткен көп болот,
Уят айтып шалпыган.
Адам башын ит кылып
Акмак болуп тантыган.
Аргасы кетсе мындайда,
Асыла кетет уялбай.
Кур сөз менен чыр кылып,

Кутулуп эптеп чыгалбай.
Колдон келбей калган соң,
Коё калган айбы жок.
Кереги эмне бекерге,
Келжирештин дайны жок.
Өзү менен өзгөнүн,
Өнөрү тез байкалат.
Өнөрү күчтүү ким болсо,
Өтүп кетет талкалап.
Өйдөсүнгөн эң кыйын
Өз алын билбей чалкалап.
Өткөрүп койсо башынан,
Өкүнүчкө алпарат.
Сологойдун оңу бар,
Саятчынын тору бар,
Арамдыкка кызыкба
Артында акыр кору бар.
Анча-мынча сөзүмдү,
Асылкечтер оюңа ал.
Асмандан учат көгүчкөн,
Акылын тапсаң колуңа ал.
Алда нечен эскерттим,
Ага дагы койбойсуң,
Акылың болсо ойлогун
Асылышсаң оңбойсуң.
Аздыр көптүр өмүрдүн
Араладым базарын.
Сыр берип кана жатамын,
Сынбасын деп назарың.
Эки, үч ооз сөзүмдү,
Эптеп-септеп курадым.
Эң эле катуу кетишпей,
Эскерсин деп турамын.
Ары-бери өзүмдү,
Алың барча бурадын.
Акылы болсо узартпай,
Абайлайт деп турамын.
Аялдан кантип калам деп,

Алдастайсың чунагым.
Аял төрөп койбогон,
Апаңа жетсин убалың.
Сырыбыз элге билинди,
Сынбасын дейм күлүңдү.
Тантырактап тырмышып,
Таппай калба үйүңдү.
Көп эле жаным кызыкпа,
Көтөрбөй калба жүгүңдү.
Көп ичинде айтышты,
Көргөнүң кана бүгүнкү?
Мейли мыкты болуңуз,
Мен жашабайм күнүңөн.
Абалдан адам баары бир
Ашыгы болбойт биринен.
Ашкере эле чамынса,
Ар ким табат тилинен.
Айыгышкансып көрүнөт,
Абайласам түрүңөн.
Куушуп кана келбесе,
Кызыгы болбойт сөзүңдүн.
Көпчүлүккө жакпасаң,
Кымбаты болбойт өзүңдүн.
Көтөрүлүп мактанып,
Кереги жок кесирдин.
Алда нечен эскерттип,
Айтсам болбой эсирдиң.
Жаш өмүр өтүп кеткен соң,
Жашыл гүл кезиң солбойбу,
Жалыныңды өчүрүп,
Жалдыратып койбойбу.
Өзүңдү өргө айдабай,
Өнөрүңө ченегин.
Жалтаңдабай ишенсең,
Жарыштан чыгып келерсиң.
Калып калып кокустан,
Кайгынын уусун жебегин.
Калың элден уялып,

Кайгырбасын дегеним.
Үйдө турган кезинде,
Ар кимде бир кап жел болот.
Аралашса эл менен
Акылын таппай дел болот.
Аялдардан атанган,
Абалтан бери жок бекен,
Акылмандан Каныкей
Манасыңдан бош бекен.
Аялдардан эс чыгып,
Зейнеп, Жаңыл тулган.
Датка болуп Курманжан
Атагы элге угулган.
Азил жандар болбосо,
Айтылмак беле кылымдан.
Айтылуу кыргыз баласы,
Ала-Тоодо туулган.
Акын чыккан Балкы кыз,
Айтса кеби чууруган.
Алар да кеткен дүйнөдөн,
Адашып учуп туурунан.
Көрүп, угуп жүрөсүң,
Азыркы Мыскал эжемди.
Комузу менен кошо ырдап
Көрсөтүп жүрөт өнөрдү.
Көңүлдүн гүлүн саймалап,
Көркөмү сонун үнүнүн
Ширеси балдай татыган,
Сайраса булбул тилинин.
Падыша болгон аялдан,
Экатерина экинчи.
Тарыхта турат жазылып,
Калп экен бирөө десинчи.
Аялдарда башынан,
Аралашып келебиз
Ошондой бийлик жүргүзүп
Орустан чыккан эжебиз.
Эмне болуп өлгөнү,

Жазылбаптыр тарыхта.
Билбегенди билем деп
Жүрө албаймын калыкта.
Айтып бергин билсеңиз,
Аны да угуп алайын.
Айтып мен да жүрөйүн,
Ал жактан болгон кабарын.
Абайлап турат көпчүлүк,
Айтылган сөздүн салмагын.
Койсоңуз кантет деп турам,
Көрүнүп калган ар жагың.
Коёгал деген сөзүмдү,
Көңүлүңө албагын.
Сүтүнө эми барбайлык
Сүйлөдүк сөздүн каймыган.
Айтышып жаным чарчадым,
Айтыштыкко канчалык.
Алдыбызда байге жок,
Ат сайгандай анчалык.
Сүйлөп гана отурса,
Түгөнөбү сөз чиркин.
Дүнүйөгө көмүлсөң,
Тоёт бекен көз чиркин.
Кимибиз кандай экенбиз,
Бааласын турган ушул эл.
Ачык айтып ушерде,
Акыйкаттык баасын бер.
Ушу отурган көпчүлүк,
Баш кошконун айталык.
Жамандашып, чырдашпай
Жакшынакай кайталык.
Бир канчасы ушерден,
Билинишер байкалып.
Төө десе бээ деп тантыбай
Сөзүнө сөзүн кайтарып.
Мындай үлпөт тамаша,
Көрбөгөн бар, көргөн бар.
Ар тараптан баш кошуп,

Алыс жерден келген бар.
Кызыл тили булбулдай,
Кыйлалардын жеңген бар.
Оозунан жакшы кеп чыкпас
Одоно урган кемден бар.
Тегеренип ыр чыны,
Келип турат турбайбы,
Сүйгөнүнө сүйгөнү
Берип турат турбайбы.
Беттен алып келишпей
Бири-бирибизди сыйлайлы.
Жакшы сөздү айтканды
Жакшы отуруп тыңдайлы.
Айтылып кетсе жаман сөз,
Адамдын көөнү сынбайбы.
Көпчүлүккө эп келсе,
Козгобойлу чындайды.
Таап айтмакка сөз керек,
Такшалган акын ырчыдай.
Азилдешип кетелик
Акырын укуп чымчыбай.
Адам кандай эме экен,
Алдына койчу чыракты.
Ошол эле көргөн бекенби,
Оозуна алат тыякты.
Ар жагында болбосо,
Быйласаң да не чыгат.
Көрсөтөөр элем көзүңө,
Уяттуулар көп турат.
Эр экен деп көпчүлүк,
Эки-экиден кеп кылат.
Эстүүлөрү ичинде
Эси жок урган деп турат.
Ойнойт десе чындадың,
Олутун таап ырдагын.
Өзүңө тийип калбасын,
Өзүнүн салган чырларың.
Көп ичинде асылып,

Көп шайтанды тыйбагын.
Канча курдаш жеңелер
Калыс болуп сындагын.
Абийирге карабай
Асылып жатат урганың.
Өзү тийген ыйлабайт,
Айыптуу мени кылбагын.
Айтыштырып көргүлө,
Экөөбүздү баарыңар.
Өзү баштап койгон соң,
Эместир мага тартыңар.
Жеткениң ошол болгон соң,
Эмне уят эмне ар.
Тартынбай мен да айтайын,
Кетпейт кимден каталар.
Эгер мунуң койбосо
Дагы айтарым дагы бар.
Бул үйдөн чыгып кеткиле
Кемпир менен чалыңар.
Уялып айтпай жатамын,
Уятыраак жагы бар.
Терең ойло кимде айып
Текшергиле баарыңар.
Ташка, тамга сөйкөнүп,
Котур болуп алыпсың.
Сагызган кууп кетпесин,
Кызыл эт болуп калыпсың.
Ага, ини отурса,
Уятын ачтың калктын.
Абийриң кетип бетинден,
Акылыңдан тайыпсың.
Кай бир сылык жигиттер
Сыпайы сүйлөп сый жүрөт.
Сизге окшогон наадандар,
Сыздатып ичти күйдүрөт.
Өзүңдөй болуп ар жерде,
Үстүнө саман үйдүрөт.
Эби жок сүйлөп келжиреп,

Элдин баарын күлдүрөт.
Кала берет артында,
Мастыкка салып үлдүрөп.
Сырдашың качат жаныңдан,
Сырыңды анан ким билет.
Билдирип койдуң сырыңды,
Бир мен эмес миң билет.
Адамдыктан кеткен соң
Шайтан менен жин билет.
Аялды неге кордойсуң,
Апаңды ким деп ойлойсуң.
Атаңдан жерге түшкөнсүп,
Адыраңдап болбойсуң.
Насыяттуу сөзүң жок,
Намыс кылып койбойсуң.
Ал кубатың түшүнбөй,
Аялдар менен ойнойсуң.
Кечирип кой көпчүлүк,
Кеселдүү иштен жазамын.
Келишинче акындык,
Келиштире жатамын
Кетиптир кана уяты
Келин бала чаканын
Көзгө илбей улуу кичүүнү
Кеткенине капамын.
Карасам жетпейм түбүнө,
Кандай атак аларын.
Калк ичинде далайдын,
Катуу уктум кабарын.
Кадырсыз болуп кетти дейт,
Канчалык артык жаналым.
Катка жаздым билсин – деп,
Калктан угуп абалын.
Ачык шайыр болом деп,
Акмак болуп алыптыр.
Арам болом деп жүрүп,
Айван болуп калыптыр.
Аты чыгып көчөгө

Арбак уруп салыптыр.
Адамга сыйар иш эмес,
Айбанга кана болбосо.
Ашкерелеп билгизбей,
Алдыртан күлө ойносо.
Ар ким кылсын билгенин,
Айтканыма болбосо.
Айтуу милдет меники,
Ашырып кетсин койбосо.
Акылдуу адам баа берер,
Ар бир айткан сөзүмө.

Молдобай Кудайбергенов

КОШОК

Алты атаң саяк калаадан,
Артык элең баладан.
Алладан ажал жеткирсе,
Алты мүнөт токтобой
Аттандың Сүкө арадан.
Алты мүшөк мейисти
Алдырдың турган калаадан.
Жети атаң саяк кабадан,
Жетик элең баладан,
Алладан ажал жеткенде
Жети мүнөт токтобой
Жөнөдүң жалган калаадан.

АРСТАНБЕК МЕНЕН ЧОНДУНУН АЙТЫШЫ

Чонду: Айда алтын таккан жер,
Күндө күмүш таккан жер.
Жардыларын карасаң,
Жалгыз атын семиртип
Той байгеге чапкан жер.

Арстанбек: Таласың менен куруп кал,
Этек жеңи түгөнгөн.
Жөөнүн жери турбайбы
Шыбактан башка чөбү жок,
Төөнүн жери турбайбы.

Чондунун табышмагы:

Жону чаар ак жолборс,
Жонду айланды билдиңби?
Бели чаар ак жолборс,
Бел айланды билдиңби?
Эки түгөй ак шумкар,
Эргип учту билдиңби?
Ат ойнотпос сары жон
Ат ойнотту билдиңби?
Алтындан казык кактырып,
Бек байлатты билдиңби?
Кетмен чоттор тийбеген,
Жерде бүтүн кайсы экен?
Ак таман тору ат кечпеген,
Сууда бүтүн кайсы экен?
Көзү кыйшык кабылан,
Көрүп калды билдиңби?
Мурду жырык сары атан
Чөгүп калды билдиңби?

Арстанбектин чечкени:

Жону чаар ак жолборс,
Жок айланды дегениң –
Жогорку казак болбосун.
Бели чаар ак жолборс,
Бел айланды дегениң –
Төмөнкү казак болбосун.
Эки түгөй ак шумкар,
Эргип учту дегениң –
Солтолордун Эшкожо, Канай болбосун.
Кетмен, чоттор тийбеген
Жерде бүтүн дегениң –
Кең Текес болуп жүрбөсүн.
Ак таман тору ат кечпеген

Сууда бүтүн дегениң –
Чондуке, Ысык- Көлүн болбосун.
Көзү кыйшык кабылан
Көрүп калды дегениң –
Саяктардын Чоң Садыр болуп жүрбөсүн
Мурду жырык сары атан
Чөгүп калды дегениң –
Сарбагыштын Атаке баатыр болбосун.

**КЕМЕЛДИН ЗАЙЫБЫ МАКИЯНЫН
БАЛАСЫ ӨЛГӨНДӨ КОШКОН
КОШОГУНАН БИР ЭКИ ООЗ:**

Далай падыша хан өткөн,
Нечен түрлүү жан өткөн.
Так Сулайман, Искандер,
Үрүстөм дастан зар өткөн.
Эчен баатыр эр өткөн.
Диндин камын жеп өткөн.
Динге кийрип капырды,
Азиретаалы шер өткөн.
Төрт мифтаки жар өткөн,
Илгеркинин баары өткөн.
Бул жалганда миң жашап,
Улукман аким кары өткөн.
Бир алланын алиби,
Ак пайгамбар Мухамбет
Бу дагы өткөн дүйнө ушул.

**ТОКТОНААЛЫ ТАЛКАНБАЕВДИН
ШАЛТА УРУУСУН ЫРДАГАНЫ**

Шалтанын мырзалары тыңлап кара,
Жашыңдан күлө жүргөн баарың бала,
Баарыңа ылайыктуу давлет берди
Жараткан өзү кадыр алла-таала.

Бул күндө дүнүйөгө толгон кезиң,
Баарыңыз эл катары болгон кезиң,
Кайын-журт кезегиңе ыразы бол
Конушка өз алдыңча конгон кезиң.
Жээним мырза болдуң Сагынаалы,
Өзүңдөй дөөлөтү мол Бейшенаалы.
Анаң менен анам бир бала медиң.
Баласы Довронбектин Токтонаалы.
Сагынбай, Эшнаалы, Курманаалы
Баарыңды дастан кылдым Токтонаалы.
Сөрөнбей сал кулагың Жунушаалы,
Баласы Үчүкенин Өтөраалы.
Бердалы, сөзүмдү эшит, Өмүралы
Эшитсе айтар сөздү алсын баары.
Башыңда ар киминдин мартебең бар
Сиздерге насип берсин даражалы.

МОЛДО КЫЛЫЧТЫН АДАМДАРГА БЕРГЕН СЫНЫ:

Молдо Кылыч мен атым,
Болжолу жок санатым,
Чар китептин башынан
Чала чыккан сабатым.
Сар саманым сайраган,
Сөздү адам кармаган.
Улууга айтам жаман сөз
Жүрөгүңө тамгадай.
Келиндердин жакшысы,
Кездеменин жибиндей,
Балгарынын ийиндей.
Келиндердин жаманы
Тиши мокок ороктой.
Үй-бүлөнү жүдөтүп,
Жайкы жаман коноктой.
Кыз баланын жакшысы,
Таза жууган көйнөктөй,

Жашыл моюн өрдөктөй.
Айды жарык чыгарып
Арбын кылдың жылдызды.
Кара сууга жүргүзүп,
Азыл кылды кундузду.
Суу түбүнөн жай берин,
Жылма кылдың балыкты.
Жаман жазып койдун деп,
Жаман көрсөң өзүң бил,
Молдо Кылыч карапты.
Байгамбарга түшүрдү
Калий Молдо шарипти.
Ургаачыга 8 пар кылдың
Бүбү Батма зайыпты.

Абышканын жакшысы,
Үйрү калың жылкыдай.
Байбиченин жакшысы
Майы калың учадай.

КҮЙГӨНДӨР

Эки бетиң мамыктай,
Эркелейсиң талыкпай.
Жымыңдап кара чачың бар,
Илгерки заман болгондо,
Жети кулдук башың бар.

Жайлоонун башы түз болот
Жагалмай деген куш болот.
Жакшы менен бир жаман,
Жаш экенде туш болот.

Кыштоонун башы туз болот,
Кыргый деген куш болот.
Бир жакшы менен бир жаман,
Жаш экенде туш болот.

ШАРШЕНДИН БЫРЫ

Пишбектин бержагында беш коргон
Тегереги тик коргон.
Акчалууга шарт коргон,
Акчасыздар ат байлатып карыс болгон.
Аялдарын карасаң,
Мунун кирпичи кыска ийнедей
Балтырлары эң ичке
Өгүзгө салган чийнедей.
Үнүң ичке кыңындай
От араба поюздай
Жытың жыпар жыттанат,
Кара май саткан орустай.
Акын элем солтого,
Жакын элем аякка
Бул, боорсок салган сорпого.

КАЛЖАБАЕВ МЫРЗАКМАТТЫН КАЗАКЧА ЫРДАГАНЫНАН ҮЗҮНДҮ

Жакшы кыз боз балага бар болгондой,
Көңүлү дуушар келсе жар болгондой.
Көп эмес бир азынаа берилсе эгер
Көңүлү оодарылбай заң болгондой.
Жетпейтун түстүгүнө көп жамандар,
Ол күндө алла кандай тоң болгондой.
Кол ашып мал бердим деп жаман чиркин,
Аны да байкап турсаң паң болгондой.
Адамды мал орнуна сатанамыз
Бир эмес бар казакка заң болгондой.

КУЛМАНБЕТ МЕНЕН МАЙКӨТТҮН АЙТЫШЫНАН

Кулманбет: Майкөт жан, үйгө кирип тыска турма,
Далада жалтактамай келгин мында.
Аргенден акта тунук акын келди

Ағаңдан өрнөк алып алаң тыңда – ау.
(Майкөт жанында отурса тааныбаптыр)

Майкөт: Сөйлөйсүң калай-калай Кулманбетим,
Майкөттөн калай эди бир ниетин
Касыңдагы Майкөттү танымадың
Эсиңди тандырганбы кудуретим.

Кулманбет: Сен бедин акын Майкөт даусың бийик,
Мен айттым таныматан, жарта тийип,
Бирөөдү бостордым деп ойлоп эм
Жүз сомун отурганга шепкен кийип.

Майкөт: Мен эдим акын Майкөт доусым бийик,
Сен айттың танымастан жорта тийип,
Менин Майкөт экеним танымасаң
Не келдиң жуар шолак байтал минип,

Кулманбет: Сен эдиң акын Майкөт доусың бийик,
Мен айттым таныматан жорта тийип,
Мен келдим осы арага сенда көрдүң
Арыма жуар шолак байтал минип.
Бар тап каның денеңе жапсырганша
Бай боп кетсең бомайбы дүниө жетип.

Эми Кулманбетке Майкөт дагы катуу сөз тийгизет
эмеспи. Ошондо Кулманбеттин айтканы:

Эй, көргөлүп, Майкөт, элиңди,
Сынагамын жеринди.
Каактан болсо кусуң жок,
Көп көңгөктөн баска шовуң жок
Бир-бир атың желдиктеп,
Канкор издей келдик деп,
Тоздогон бозо ишмесек
Шекемиз кандай өлдүк деп...

Мүсүралиев Молдосак –
Сокулук районундагы
Кашка-Суу айылынын тургуну.
1912-жылы туулган.

ЖООКЕРДИН ЫРЫ

Бобуске тийип колума,
Түштүм сапар жолума,
Чын табикат жар болуп,
Салабы ишти жолуна.
Бобуске тийди далай жан,
Фрунзенин шаарынан
Күдөр үскөн күн болду,
Жалпы тууган баарыңдан.
Эки күндө биз кеттик,
Алма-Атанын шаарына.
Кайрылып качан жолугам,
Жалпы тууган баарыңа.
Алты күндө биз жеттик,
Новый Сибер жерине.
Кайрылып көрөр бекемин,
Туулуп өскөн элимди.
Тогуз күндө токтодук,
Иркутски шаарына.
Салам кат жазып билгизип,
Жалпы тууган баарыңа.
Алып барып топтоду,
Аскер ойноор лагерге.

Биринчи билим үйрөтгү.
Строй туруп ал жерде,
Элимде жүргөн караан жан,
Эртелеп турган убагым.
Элимде калган ага-ини
Эсендигин сураймын,
Кайкымда жүргөн кайран жан
Катарда турган убагым.
Калкымда калган туугандар,
Кабарың каттан сураймын.
Турган жайым сурасаң
Калың токой арасы,
Ар турмушка үйрөнөт
Адам заттын баласы.
Жол боюнда көп кайың
Гүлдөгөн кези бутагы,
Мүдүрүлбөй Алтын баш
Ала-Тоо суусун жутамбы?
Аябай турдук ал жерде,
Согуштук билим үйрөнүп,
Айылга барар бекенбиз,
Алгыр куштай күүлөнүп.
Алтай туруп жөнөдүк,
Андан согуш жагына.
Эскерме кылып кат жазам,
Жалпы тууган барыңа.
Биринчи кирдим согушка,
Дуковшиндин шаарынан.
Күдөр үскөн күн болду,
Жалпы тууган баарыңдан.
Койбостон айдап чыгардык,
Духовшинден немисти.
Жан аябай согушуп,
Алып бердик элге жеңишти
Андан барып токтодук,
Калинин аттуу согушка.
Калабы аман жаныбыз,

Жараткан алла болушса.
Күндүр-түндүр тыным жок,
Атышып турган күн болду.
Аман-эсен алтын баш
Калар бекен болжолу.
Согуштун көрдүм кызыгын,
Лативия жеринде.
Тирүү калбайм дегенсип,
Далай иш түштү бейлиме.
Эртең менен бир күнү
Атака кылды немистер.
Орундалбай талабы
Биздики болду жеңиштер.
Жамгырдай жаады калың ок,
Жашынууга жай калбай
Ажырадык акылдан.
Ким жеңди байкалбай
Ал күнкү жеңиш биздики.
Колго түшкөн немистер
Көгөөндө койдой тизилди.
Ажырадык ал күнү
Далай курбу курдаштан,
Аткардык ыйык милдетти
Бекерге карап турбастан.
Бул согушту биз жеңип,
Барабыз качан элиме?
Эсендигим билгизсем,
Туулуп өскөн жериме.
Асмандан учуп самолёт
Бомбуларын көтөрүп,
Таштаса бомба жарылып,
Кара жерди көңтөрүп,
Сыныгы тийип бомбунун
Жарадар кылат адамды.
Ажалы жеткен азамат,
Өлбөй тирүү калабы.
Танкелер кирет согушка

Кара нардай кагышып,
Атаке койгон күн болду,
Чапкан аттай жарышып.
Снарят тийсе танкеге
Кара түтүн буркурап,
Күйүп жаткан танке көп
Чымындай жаны чыркырап.
Бул турмуштан кутулуп,
Качан барам элиме?
Кайран эл аман турабы,
Кадырлуу кыргыз жеринде?
Германия жеңилди,
9-май күнү.
Совет эли жаркырап
Майрам кылдык ал күнү.
Алды колго максатын
Ардактуу кызыл-Армия.
Аман калдык согуштан,
Ага-ини бизге кайгырба.

Мен 1936-жылы Токмок шаарында окугам. Ошондо келатып ырдаган күйгөнүм.

Токмоктун башы Жаңы-Чек,
Токтоно албай айтып кеп.
Киши салып арага
Чакыртыпсың келсин – деп.
Барсам, быягы кыял бири жок,
Калыптырсың зиркилдеп.
Күнөнү койсоң болбойбу,
Аялдык кылбай кайгы жеп.
Токмоктон бери Кең-Булун,
Талында сайрайт булбулун,
Бир алтын сенин айыңдан
Зарланып ырдап курудум.
Ысы-Ата, Арашан,
Көрүп жүргөн тамашаң,

Көрбөй калды көп болду
Кандай бир күнү жанашам.
Андан бери келгенде,
Ала-түйүл сайы бар.
Бул жерде болсоң алтыным,
Эртең күндүз табылар.
Фрунзе ичи иликтр,
Иликтр шамдай күйүптүр,
Азабыңды көп тартып
Алтыным элең билип жүр.
Фрунзе ичи кир торуг,
Сатылат экен тор жолук,
Экөбүз бирдей тилейлик
Жараткандан ден соолук.

АДЫЙГА

Калыкуту айыл Капка-Таш,
Кадырман Адый сөзгө маш.
Арада балдар айтар кеп,
Алардын баары бизге кас.
Калыкуту элге таралган,
Ашык ат кайдан жаралган.
Айнектей болгон Адыйым,
Кетпедиң менин санаамдан
Алганың чабан мен койчу,
Алтыным Адый ойлочу,
Азабың тартып жүрөмүн.
Акылың болсо ойлочу,
Аялы сенсиң чабандын,
Мен алсыз бир койчу карагын,
Алышып ойлоп бир жүрүп
Орундайт качан талабым.
Боз тыбыт сенин жоолугуң,
Боздотту мени жоругуң,
Боорукер болсоң дары тап

Бозортуп жүргөн оорумда
Тыбыттан жоолук салындың,
Тынчын алдың жанымдын,
Тыбырап күйөт жүрөгүм
Өчүрөм кантип жалынын.
Алыста жүрсө көрсүн - деп,
Актан көйнөк кийбедин.
Асабың тартып жүрсөм да
Алтыным элең билбедин.

* * *

Сурмалуу көз акшындай,
Сүрөткө боюң тарткандай,
Күлсө тишин жаркырайт
Күмүштөй чеге каккандай.
Күрүштөй тайда тишинди,
Күйгүздүң менин ичимди,
Эми кимге айтпай жүрөмүн
Сен үчүн көргөн түшүмдү.
Түндө жатып түш көрсөм,
Алышып ойноп жүрөмүн.
Ойгонсом жоксуң койнумда
Ошонуңа күйөмүн.
Билегим жаздап мойнуңа,
Бирге жатсам койнуңа,
Таң атканча тамашам
Канбайт сенин ойнуңа.
Кездеме көйнөк этиңде,
Нур сөөлөтүң бетинде,
Бураган чачың кырмызы,
Бу талганда нур кызы.
Буралып жатсаң койнуңдан,
Адамдын келбейт тургусу.
Чапса болот кетилет,
Чарыкка тартса метилет,
Чачыңдан тартып бир өпсөм

Чалдыккан жүрөк эзилет.
Көзүң бышкан карагат,
Барсыңбы элде саламат,
Болор болбос сөз айтып
Ичиме салдың алаамат.
Карагаттай көзүңдөн,
Канттай ширин сөзүңдөн,
Башынан ашык мен болбой
Балалык кеткен өзүмдөн.
Сен чиркин бышкан анделек,
Ар кимге сиздей жан керек,
Кыялың башка адамдан
Кандай жан сизге тең келет.
Көзүң бышкан алчадай,
Көргөндө көңүл чарчады ай,
Көп зарлантпай айтсаңчы
Өйдө төмөн калчабай.
Сен бир бышкан жүзүмсүң,
Тийбесе кантип үзүлсүн,
Алышып ойноп жатканым
Өңүм десем түшүмсүң.
Сен чиркин бышкан чиесиң,
Айтсам бир мойнуң иесиң,
Алышып ойноп жүргөндү
Башка киши билбесин.
Алтындан сенин шакегиң,
Айнектей сулуу ак келин,
Алышып ойноп журсөм дейм
Айлың бир алыс кантемин.
Айнектей көзүм тунарып,
Айылындан чыксаң буралып,
Айдоо көрсөм мейли эле.
Айылдык соттон суралып,
Моймолжуп көзүң тунарып,
Жолумдан чыксаң буралып,
Жооптуу болсом мейли эле, сен үчүн,
Жолдоштук соттон суралып.

Кара күрмө жоолукчан,
Кадырың көрүп оолуксам,
Картайып кетсең мейличи
Каалаган жерде жолуксаң.
Кызыл күрмө жоолукчан,
Кыялың көрүп оолуксам,
Кыркка чыксам мейличи
Кырдалдуу жерде жолуксаң.
Кызыл күрмө кемселчен,
Кыйма басып түрлөнсөң,
Кыйыктанып турбасмын
Кыяматка жүр десең.
Кара күрмө кемселчен,
Кайкалап басып түрлөнсөң,
Кантип чыдап турайын
Караңгыга жүр десең.
Ичке моюн актамак,
Олпоктон жумшак эттериң.
Оймоок ооз, кыл бел, кыйгач каш
Аялдан артык келбетиң.
Келбетиң күлүк чалыштай,
Кеп сүйлөйсүң калыстай,
Эптүүлүгүн кантейин
Кеп алышкан тааныштай.
Эмгегиң чаяп түйгөндөй,
Энтигип курбуң сүйгөндөй,
Эбелек болуп жүрөгүм
Эзилип буга күйгөндөй.
Ойлонсом күнүм аккан сал,
Ойдолоп учпай болдум дал,
Бул жайда сендей сүйбөсөм
Ойрону чыксын жыйган мал.
Кылчайсам күнүм аккан сал,
Кылкылдап учпай болдум дал,
Кыргыздан сендей сүйбөсөм
Кырылып кетсин жыйган мал.

Самсалиев Нурдөөт –
«Дружба» колхозунун
«Туз» кыштагында турат. 76 жашта.

КЫШ ЧИЛДЕСИ

Кышында кыштоо барганда,
Кыштоо кыштап калганда.
Кыраан чилде кыйкырып,
Кызыл бороон салганда.
Кыйла күнү басылбай,
Кызымына алганда.
Кырк градус суук болуп,
Муунду чөпкө муз тоңуп,
Күн жылыбай бос болуп,
Мал жайылбай токтолуп,
Койчу, малын жалгага
Жан-жаныбар баарына
Кыйын абал туш болуп.
Эсен-аманбы малың деп,
Эмне болду чалым деп,
Басып бери келбейт деп,
Келип мени көрбөйт деп,
Ушул турсам калтырап,
От жагып мага бербейт деп.
Ак жоолук үйдө чойкоюп ээй, ээй –
Кыштаган малга керек деп,
Кысым болсо желет деп,
Кыйналбай малчы берет деп,

Ортого үйүп коюлган
Кошумча болот тал тоют.
Малга ченеп алышып
Баарына бирден тепе-тең
Порятке менен салышып,
Барсайып малды багышып.
Кыш чилде келсе кагырык,
Каарын тигип асылып,
Малчы-чабан шашылып,
Күн жарк этип ачылып,
Күчү кетип басылып,
Күүлөнүп келген кыш чилде
Көрүнбөй калды жанашып ээй, ээй.
Жылуу басып, суук качып,
Күндүн тийген убагы.
Малын камап короого,
Машыккан чабан турабы,
Мал жайытка чубады.
Жайытка мал жайылып,
Жайытты мал сагынып,
Малың аман багылып,
Малчы абийири жабылып,
Суук кетип, ысык табылып,
Жалаң гана мал эмес
Жалпыга келген жаңылык ээй, ий.

АЛА-ТОО

Ала-Тообуз ата-энедей көрүнгөн,
Асман тиреп аскары керилген.
Адырынан аркар-кулжа чууруп,
Шаңшып угуп барчындары
Берекелүү чөбү-чары буралып,
Мал чарбасы байлагандай семирген.
Араласаң адашасың кенинен,
Ар кандай сонун азылдар чыгат жеринен,

Жаз болгондо жамгыр, нөшөр төгүшүп
Айран болуп ак мөңгүсү эриген.
Туура суудан тулпар минген өтө албай
Дайра болуп сай-сайынан сел жүргөн
Каршы-терши канал болуп суу чыгып
Талаачылык өзүмдүккө берилген.
Кетмен алың кечкен суулар азайып,
Техника курал менен себилген.
Кар кетпеген касиеттүү Ала-Тоо,
Кыргызстан берекелүү дедирген.
Жанаша күлүп жаркырап,
Саймадай кооз Фрунзе
Кыргыз элдин талаайына бүткөн го!

Айткан:
Медербеков Бекбоо

Абылас Жантаев –
Чүй району,
Калинин атындагы совхоз,
№1 бөлүк, «Эпкин» кыштагы

А... ГА

Эки ооз сүйлөшпөй,
Эмнеден кантип сынадым.
Элдир-селдир шоокумдап
Элестеп өтөт кыялың.
Боёгум кеткен босоруп
Бозтосом кантип жагамын.
Эстүү жанга жолуксам
Эми деле убагым .
Тамаша, оюн-күлкүдөн,
Таркабайт эмне кумарым.
Көөнөлгөн өмүр курусун,
Көңүлдөн кайтат ынаным.
Балалык күндөн ажырап,
Басынып калган убагым.
Капталтып алдым өңүмө
Карылыктын бубагын.
Кары да болсом түшүнсө,
Каалайбы деп турамын.
Кападар болбойм баарыңа
Каалаба мейли ылайым.
Адам болсоң Аныйпа,
Айтылган сөздү тилерсиң,

Аз болсо акыл түшүнүк
Ары жок чал деп күлөрсүң.
Эстүү болсоң, Аныйпа,
Эрдин жайын билерсиң.
Эсиң жок болсо, Аныйпа,
Эмне дейт чал? – деп күлөрсүң.
Көптү көрүп келсем да,
Көргөнүмдүн тагы жок.
Көөнөлүп турса басынбай,
Көңүлдүн чиркин ары жок.
Жакшы адамдын мүнөзү,
Жаш-карыга тең болот.
Жаман адам курусун,
Жаш кезинде нөл болот.

19.05.1954-жыл.

* * *

.... Кадырым салып ийилип,
Калгандыр сизге билинип,
Каккан жоксуң ыракмат
Кайталбай турам түңүлүп,
Карап турам али да
Калармын деп сүйүнүп.

05.04.1953-жыл.

БИР ЖИГИТТИН ЧАЛГЫНДАП КАТ ЖАЗГАНЫ

Айып көрбө, Тотуш-ай,
Ардактап катым жазамын.
Астыр-көптүр өмүрдүн,
Араладык базарын.
Сүйлөсөң сөзүң булбулдай,

Угулбайт кандай атагың.
Акылың менен тилиңден
Ашык ко жүргөн чатагың.
Билими канча экен деп,
Билгизпей сынап жатамын.
Сын кылып айткан сөзүмдөн,
Сынбасын, Татуш, назарың.
Өз мезгилин алдабай,
Өмүрдүн гүлүн терип өт.
Өткөрүп койбой жаштыктын,
Өз акысын берип өт.
Үзгүлтүк кылбай, Татуш-ай,
Үзүрүн жаштын көрүп өт.
Карачы, туман баскандай,
Карылык жакын көрүнөт.
Карачы, чиркин өмүрдүн,
Кандайча кетип жатканын.
Карылык турат түнөрүп,
Кармап алып капканын.
Али да болсо өзүңдө,
Алтындын зери дагы бар.
Айланчыктап турганда,
Акыңды толук алып ал.
Карааны калды көрүнүп,
Карылыктын сабы бар.
Калдыгы турат али да,
Кайта электе алып ал.
Сүйлөп турсаң сабалап,
Тилдин көркү чыкпайбы?
Ырдап турсаң келтирип,
Үндүң көркү чыкпайбы?
Ардакташса сүйүшүп
Бирин бири таштайбы,
Кадырлашса бир-бирин
Калынып жүрөк муздайбы?
Сырчыл болсо жүрөгүң,
Сырдашайын деп жаздым.

Ырчыл болсоң обонуң,
Ырдашайын деп жаздым.
Бирдей келсе мүнөзүң,
Сыйлашайын деп жаздым.
Бирден карап тандап ал,
Бир далай кана кеп жаздым.

Т...ГА

Жаш кезекте көңүлүңдү сыйласаң,
Кылчайбастан бир артыңа карабай.
Күндөлүгүн өтө берет сабалап,
Түбөлүктүн керегине жарабай.
Карылыгың келе берет билинбей,
Эртелегин тузагына илинбей.
Келечектин камын жегин эмитен,
Каалашынча жүрөмүн деп сүйүнбөй.
Осунбасаң оосуң кармап каласың,
Эрте байка өмүрүңдүн аласын.
Убагыңды өтүштүрүп жиберип,
Жакшы үмүттүн көрбөй калба карасын.
Сүйүп-сүйүп сүйгөндөрүң жоголот,
Өзү эмес басып кеткен изи жок.
Барбы тирүү же бир өлүп кеттиби,
Кала берет сени менен иши жок.
Жакшы тилек күткөн үмүт илгери,
Өмүр шерик жарың болуп сүйүшпөй.
Жолдош күтпөй, келечекти ойлонбой,
Дос болушуп бир-бириңе күйүшпөй.
Андай болуп карыганың не керек,
Келер күндүн кадыр-баркын билишпей.
Өмүрүңдүн балындагы ширесин,
Мезгил чиркин соро берет сүлүктөй.
Чатак, түйшүк, кайгы-капа түгөнбөй,
Акырында бардыгына тоёсуң.
Бара-бара узун болсо өмүрүң,

Түбү барып бир мусапыр болосуң.
Арманым жок өтүп кеткен күнүмө,
Булбул сайрап конуп өткөн гүлүмө.
Көрсөң да өтүп, көрбөсөң да өтөсүң,
Жаралыптыр мына ушундай дүнүйө.
Мүнөттү кууп саат тынбай сабалап,
Жашоо өтөт тозок, бейиш аралап.
Падыша бол, мусапыр бол-баары бир,
Кимдер деген өлбөй тирүү кала алат.
Өмүр чиркин өтүп жатат сабалап,
Оор үшкүрүп, улутунуп коёмун.
Бир заматта көздөн кайым жоголуп,
Асмандагы ай, жылдызда боломун.
Кандай укмуш өтүп кетти закымдай,
Карап көрсөң кайрылгансып артыңа.
Өткөн күндөн келе турган күн кызык,
Дары эмеспи жашоондун дартына.

05.06.1962-ж.

ГҮЛГҮНҮМӨ

(Кичинекей балам чарчаганда кошконум)

Апасы оору болуп жатып калып,
Бир айлык балам калды өз колумда.
Бир жыл үч ай колумда багып туруп,
Дүйнөдөн кайтып кетти болгонунда.
Ата деп тынбай жатып бир созулуп,
Кыймылдан калып калды тынып жаны.
Мен кандай кошо кетпей калып калдым,
Канакей менде аталык мээр паны.
Бйладым мен күйүндүм, долуландым,
Чын болсо күйгөндүгүм эмне калдым.
Таш боорум-ал анчейин актанганым,
Бакырып жашым төгүн алдагыным.
Дүйнөнүн көрбөдүң го жеткен чегин,
Үмүткө алдангандай эмне менин.

Ата деп акыркы үнү токтогондо,
Айрылып кандай калуу менин жөнүм.
Ой, гүлүм! Ой гүлүм! ырасымын
Барагой ойноп-күлүп сапарыңа.
Атама ыразы эмесмин деп айта бар,
Бир кетпей калып калдым катарыңа.

18.09.1969-жыл.

АРТЕЛГЕ

Алдымда турган тилеке,
Арнадым каалап кат жазып.
Уруксаат берсең тезирээк,
Улам турсам катташып.
Үйүңө барып жолугуп,
Даамыңды сыздым колунаң.
Жылдызың жарык көрүнүп,
Жылынып кеттим тогуңаң.
Көзүмө элес туртылып,
Көрүнүп турат сүрөтүң.
Кошулуп бирге жаткансып,
Уктасам түшкө киресиң.
Алып калдың жүрөктү,
Алаамат менде күн өтү.
Ардактап өтөм деп ойлойм,
Алсаңыз кабыл тилекти.
Кандай кабар угам деп,
Карала болот көңүлүм.
Оо, жараткан! Артелдин
Оодара көргүн көңүлүн.
Таалайыма бүткөнсүп,
Табылып мага турасың.
Жаштыгына алмашып,
Жакшыны кантип кыясың.
Ачылып турам ишенсең,
Алтындын кенин тапкандай.

Ар түнү турам бул күндө,
Ай кучактап жаткандай.
Жалганды бекер жазбаймын,
Жашырып оюм катпаймын.
Колума тийсең мис кылып,
Кыр кылып кантип таштаймын.
Алтынды колго алсам деп,
Акын болдум ыр жазып.
Өмүрдүн күнү бүткөнчө,
Өтүшсөм деп сыйлашып.
Көрүнүп коюп көзүмө,
Күйгүзүп кетчү жансыңбы?
Өзүңө айтпай кимге айтам
Өлчүдөй көңүл арызымды.
Кудай билсин, өзүң бил,
Эмне деп жооп жзарсың.
Катыңды сенин алганча,
Карантин болуп жатамын.
Алтындай мага көрүнөт
Ала-Тоонун аппак карлары,
Ай-ааламга тийгенсийт,
Артелдин аткан таңдары.
Ойлонуп көргүн көп эле
От болуп турат делебе.
Оодарып кеттиң жетелеп,
Оюмдун баары сен эле.
Көрүнүп койдун бир эле,
Капырай өзүң ким эле.
Дабасын өзүң таппасаң,
Дал кылып койдун тим эле.

18.09.1965-жыл.

АРТЕЛГЕ ЭКИНЧИ КАТ

Кат күтүп жатып зарыктым,
Капасын миндим кайыктын.

Дабасыз оору турбайбы,
Дартымдан кантип айыктым.
Доктурга барсам билбеди,
Соосуң деп кайра күлгөнү.
Сүйгүзүп койду өзүңдү,
Сүйүүнүн күчтүү жиндери.
Айлыбыз жакын жер болбой,
Арабыз жакын эл болбой.
Арманда кетип турамын,
Айткан сөзүм эм болбой.
Жакшыны жакшы кыябы,
Жыңырып Артел турабы.
Жаннаттын гүлү кулпайып,
Жайымды менин угабы.

КЕЙИШТҮҮ КАТ

10.03.1967-жыл.

Кеткениң угуп кейидим,
Ачылсын бакты өмүрүң.
Буйруксузга айла жок,
Буйрубай койду теңирим.
Узун болсун өмүрүң,
Шаттыкта өтсүн көңүлүң
Башыңа күйүт күн түшпөй,
Бактаалай берсин теңирим.
Ачылсын багың түбөлүк,
Ал жайды сурап жүрөлүк.
Анда-санда кат жазып,
Амандыкты билелик.
Кай жерде жүрөт экенсиң,
Ай тийгендей жаркылдап.
Айла жоктон мен калдым,
Амалым кетип салкындап.
Жай айтып коймок кат жазып,
Жакшынын жолу эмеспи.

Жаман киши өңдөнүп
Жай айтпай коюу керекпи.
Кичине мен бир өкүнөм,
Өзүңдөн сурап өтүнөм.
Катыма жооп бир жазбай,
Каталык болду-кечирем.
Өтүп жатат күндөрүм,
Өзүңдөй бирөө жолукпай.
Жакшы го деймин тим журуу
Жаманга башты оорутпай.
Жакшы көрүп калганым,
Жадыңа оор аябагын.
Жаман көрсөң өзүң бил
Жакшыбы азыр ал-жайың.
Түшүнсөң болду сөзүмө,
Түбөлүк калбайм эсиңе.
Күйгүзүп кайра экинчи,
Көрүнмөк белең көзүмө.

Калкабаев Мырзакмат –
Орто-Алыш селсоветти
Баш Кара-Суу кыштагы. 77жашта.

**КАРЫЛЫККА БАЙЫМБЕТТИН
(ТОГОЛОК МОЛДОНУН)
АЙТКАНЫ**

Акыл менен ойлонуп,
Арманымды айтамын.
Арман кылчу алтымыш,
Барганымды айтамын.
Кыз-келинден дайын жок,
Карыганымды айтамын.
Опосу жок дүнүйө
Жалганымды айтымын
Оюн менен күлкүдөн,
Калганымды айтамын.
Байымбеттин казалы,
Баит сөздөн жазалы.
Сөзүм болоор насийхат,
Балдан таттуу, мисалы.
Жакшылыкта кылган үзүрүң
Кадимки жарманкенин базары.
Он бешинде толосуң,
Оюндун гүлү болосуң,
Кылчайбастан артыңа,
Кыздуу айылга коносуң.
Жыйырмага жашың чыкканда,

Жигитлик кызыл гүлдөйсүң.
Жыйыңды көзгө илбейсиң,
Кыялың сыпаа, өзүң мас.
Кызы жок үйгө кирбейсиң,
Кыз бала жакын болбосо.
Кысыр канбай жүрбөйсүң,
Оюңа келсе масчылык,
Ойношуңду тилдейсиң.
Жыйырма менен жыйырма беш,
Жигитликке жан жетпес.
Керене көйнөк кемчет бөрк,
Алдыңдан басып кыя өтпөс.
Кырмысы көйнөк шай кемсел,
Кызматыңдан кыз кетпес.
Отузга жашың чыкканда,
Орорбадай залайсың
Дүнүйөнү бир тебип,
Түш көргөндөй айдайсың.
Кырка чыксаң токтойсүң,
Чидерлеп отко койгондой.
Чылбыр бою оттойсуң,
Айтканың менен кыз көнбөйт
Сен арага түшкөн октойсуң.
Ошо кезде аз-аздан
Мурунку өткөнүңдү жоктойсуң.
Элүүгө чыксаң эңилдин,
Эл көзүнө жеңилдиң.
Ургачыга сүйлөсөң
Урматы болбойт кебиңдин.
Алтымышка чыкканда,
Айгырдан бычкан аттайсың.
Кесепеттүү жаш түгүл,
Мурунку кемпириң менен жатпайсың.
Кадырың кетип катынга,
Өз үйүңө батпайсың.
Экинчи келсе жаштыгың
Сен эсепсиз булга сатпайсың.

Жетимишке жер болдуң,
Кулагың укпас кер болдуң,
Ургачыга уялбай
Ошондо кантип эр болдуң?
Ушаланып уйпалып,
Кара жер менен тең болдуң.
Сексен жашка чыкканда,
Кадимки сегиз жашар баласың.
Мээң кетип башыңдан,
Акылыңдан танасың.
Өткөн ишти ойлонуп,
Кейишти башка саласың.
Кээриң кетип өзүңдөн
Кемтийип шунтип каласың.
Токсонго чыксаң тонолдуң,
Топурак болуп жок болдуң,
Жаш кезектей баягы,
Жаңыдан кантип октолдуң.
Төрдө чычып булганып,
Төшөгүң менен бок болдуң.
Аксым болсо келиниң,
Абыдан күйүп чок болдуң.
Жүзгө чыгар жөнүң жок,
Жүдөп өлөр күнүң жок.
Жигитликтей даарың жок,
Жиндилик кылар алың жок.
Байбиченди кубантып
Кээде басып койчу мааниң жок.

Бул ырды сырттан Курамаев Ыбрайым деген Молдо киши жазып келген экен. Мага бергенинен үйрөнүп алгам. «Муңлук-Зарлык» дегенди (Жан-чарканды) бүт жатка айтчу элем, «Алпамышты» да бүт билчимүн.

Кудайбергенов Молдобай –
1898-жылы туулган.
Уруусу Шалта

1. Шабдандын ашында Жаманкул деген акын жарчы болгон. Жаманкул өзү чылпактан чыккан. Солто уруусу Осмонкул чыккан уруудан.

Көлдөн келген бугу бар,
Жаманкул айтат угуп ал.
Конок болом дегениң,
Сороонбайдын Дүргө бар.
Андан кийин Жаманкул
Карабалтадан берки солто
Уруусун кошуп жар салат.
Көнөк деген жерим бар
Сагынбай аттуу элим бар.
Мына аксакалым Сарымсак
Маңдайында үлкөн бак
Анан кийин Жанжигит,
Жанында жүрөт кырк жигит.
Алтындан түйгөн ноктор бар.
Азылбаштан Токтор бар
Азылбаштан Ырыхмат,
Жоочалыштан Суракмат.
Кудайберген, Кылычым,

Көптөн артык ырысың – деп кийин биздикине конокко келгенде ырдады. Ошол Шабдандын ашында ырдаганын айтып отурду.

Солтонун ичинде Найманбай, Калмырза деген ырчылар чыккан. Алар азили сарбагыш уруусунан экен.

ТОКТОРАЛЫ ТАЛКАНБАЕВДИН ЫРЛАРЫНАН

Бул кол жазма түрүндө тараган. Азыр кол жазма Молдобай Кудайбергеновдо бар. (Кичинекей, сырты жыртылган дептер). 1968-жылы 3-июлда Киров совхозунда жазылды. Жазып алган С.Закиров Сокулук району.

Токторалы Талканбаев уруусу Күнтуу, анын ичинде Кул болду уругунан. Киров совхозунда туулган. Мурунчука коштоло деп аталат. Анын баласы согушка кетип жок болду. Токторалы совет өкмөтү чыкканда 50 жаштарда эле.

АКТИВДҮҮ ЖАШ БАЛДАР

Токторалынын үгүт наамасы

Жазамын жаштар силерге,
Туура жолго кирерге.
Үгүт-наамы сөзүм бул,
Жол жобону билерге.
Баягы Токтораалымын,
Аманын тилейм баарыңдын.
Эшиткиле жаш балдар
Үгүтү ушул карыңдын.
Көрдүм сонун далайды,
Бактылуу кылсын таңдайды,
Жаздым үгүт баарыңа.
Кандай сөзүм жарады
Башкарма бар чегишсин

Баарыңды дайын билсем да,
Арамдыкка умтулба,
Алладан насип тилегин.
Караңгыда жүргөн эл,
Эми чыкты жарыкка.
Эркин ойноп күлгөн эл,
Жаңы жетти аныкка,
Илим-билим үйрөндү,
Анын эмей элине
Жылдан-жылга түрлөндү.
Жарык эмей элине
Эр Сталин жолдошуң,
Асти майып болбосун.
Залимдерди жоготуп,
Бузду салган ордосун.
Баракелде беренге,
Акылы көлдүн тереңге.
Эзилген кедей байкушту
Доруктурду кенсиге.
Билсин кедей баарыңды,
Мартабаң артып жарыдың.
Эсит кендер сөзүм шул,
Акын Токтораалыңдын.
Мушташкандар урушуп,
Ынтымактуу турушуп,
Биринди-бирин келгин деп
Ич чайыңды сунушуп.
Ынтымактуу болгула,
Бир атанын уулундай.
Улутчулду койгула
Бузук ишке бурулбай,
Бурулганың бузуктун
Калсын эски үстөмдүн.
Көп канаат кылалы,
Жарык күнгө тушболдуң.
Баягы кыргыз дебесин,
Артыңан бузук ээрчибесин,

Кокусунан укпаңдар
Өкүмөттүн жемсесин.
Коюңар кыргызчылыкты,
Оңдондор бузук кылыкты,
Эрким менен болом – деп
Көрсөтпө жатка сыныкты.
Кармасын картаң каллесин,
Баарыңызга агайин
Жок көрүнөт байкасам.
Тетир баскан жаманың,
Бирдей көрөм баарыңды.
Жегиле мыктап ашыңды
Заман жакшы, закун тар,
Байка жаштар алыңды.
Заман болду тегиздик,
Турмушка карай кезиктик.
Кылбаңар иштин чаласын
Ойлогула негизин.
Жаштар заман сеники,
Билдиңер турмуш тегизин.
Жаштар заман сеники
Колхозчу, дыйкан элдики.
Толсо буудай кампага
Маңдайдан аккан тердики.
Айтам акыл көбүңө,
Бинтымак дурус көрүңөр.
Акылы бар тобуңа,
Чыктыңар жаштар жарыкка,
Салыңар кулак тарыкка,
Сталин жолду көрсөттү,
Эзилген кедей калыкка.
Эми жаштар арман жок,
Илгеркидей заман жок,
Аябай бизди эзүүчү,
Залымдардан калган жок.
Бузук ишти койгула,
Эски адатты жойгула,

Жумуш кылып билсенип
Нанга кабат тойгула.
Жүрбөңөр актив чиренип,
Болдуңар актив иргелип.
Жолдон чыгып кокустан
Калбагыла кирденип.
Оңой эмес чекилип,
Кылбаңыздар кетилип,
Он-он беш жыл кезим бар
Түрмөгө жатпа бекинип.
Жаман жолдуу адашкан,
Таппас үйүн жүгүрүп,
Кетмен чап колго түкүрүп.
Сактангыла бузуктан,
Букукка жаман тушуккан.
Быкырып катуу унчуккан
Көп ырахмат советке,
Куп оңолду баратке.
Жеген-ичкен жакшы деп,
Эми жаштар ан этпе
Кылгыла каниет баарына,
Караңар начар алына.
Жакшылап кызмат кылдырып,
Тургула барып жанына.
Силерди көрүп аянбас,
Отуруп алып жай албас,
Жакшылап кылып жумушту
Бөйрөктөрүн таянбас.
Кызылчада аян көп
Артык кылган кызматты
Стаколовка жакын көп.
Кылгыла жаштар жумушту,
Билдиңер баарың турмушту,
Члендер карап турбасын
Кылышпай бузук бурушту.
Калкка табаа болбоңдор,
Жаман атка конбоңдор,

Эркек, аял жамагат,
Турмушунду оңдоңор.
Жаштар жакшы жүргүлө,
Кызматка этек түргүлө,
Туура жүрүп жол менен
Кубанып ойноп күлгүлө.
Айтам акыл жаштарга,
Байкабаган мастарга,
Өйдөсүнбө актовдер,
Безпартия жаштарга.
Бийик да бар, паста бар,
Көбүң да бар, азда бар.
Тегизчилдик ушундай
Карыда бар жашта бар.
Актив жаштар сылык бол
Ленин чапкан жакшы жол
Кедейлерге жол башчы
Атадан артык бизге ол.

АЯЛДАРГА ҮГҮТ

Тындагыла катындар,
Пейли жумшак жакындар,
Насият сөздү көп айтар
Биз сыяктуу акындар.
Эрге теңтуш болдуңар,
Эл көзүнө толдуңар,
Никелейдин тушунда,
Бай отунун ордуңар.
Жакшы болду өрнөгүн
Бүйрүмө болду көйнөгүң.
Арам ишке аялдар,
Көңүлүңдү бөлбөгүн.
Болдуң теңтуш эриңе,
Салгыла кулак кебиме.
Кылгыла кызмат аянбай,

Кубансын эркектериңер.
Маңдайдан аккан тер жакшы,
Өнүп-өскөн жер жакшы.
Тут амирин энеси,
Сүйүп алган эс жакшы,
Бузбагыла пейлиңди
Таштабагыла эриңди.
Кулак салып жаш аял
Тыңдагыла кебимди.
Айтам дагы насыят
Болгула кыздар акниет.
Окуу, билим алгыла
Башыңарга касиет .
Өргүлө кыздар чачыңды,
Кылбаңар бузук жашыңды.
Жоолук салбай топу кий,
Ороп салбай башыңды,
Каз, өрдөккө көл жакшы,
Түрүлүктө көз жакшы.
Жалган айтып жашынта
Чын сүйлөгөн кеп жакшы.
Салынбаңар жоолукту
Кылбаңар жаман жорукту.
Кыз кылыктуу болгула
Денге берсин соолукту.
Кыз, келиниң таанылсын
Артыңдан ушак арылсын.
Окуп-билим алгыла
Кубанып күйгөн жалынсың.
Бай-манап бизди кордосо,
Айыкты минтип жарабыз.
Куттуу болсун заманды,
Тилеңиздер аманды,
Өкмөт өзү таап алат,
Бейли бузук жаманды.
Сталиндей эр кайда,
Азиядай жер кайда,

Сонун дешет көргөндөр,
Москвадай кен кайда.
Билгендерди билбесең
Көп да болсо эл жаман
Тепсеп малы жебесе,
Чөп да болсо жер жаман,
Сталиндей болбогон,
Табикат мыктап колдогон.
Кылганында ката жок
Кебийсе акыл орногон.
Мээси толук акылман
Кедейлерге чапты жол
Жаңы жолдуу сонун деп
Тегизчилик кылган ол.
Сталинге ырахмат,
Кубагандан жазам кат,
Жырткычтардан куткарды
Бу да сонун жамагат.
Кедейге турмуш орнотуп,
Бай-манапты жоготуп,
Эскерди да кедейди,
Ыйлаганын сооротуп.
Караңгыдан чыгарды
Аман болсун рахмат.
Сталин, элге кут болсун
Алдындагы алтын так.
Кедей камын жегени
Артынан ээрчип дегдеди.
Молотилке, комбайды,
Элине тегиз бергени.
Тукум сепчү дагы бар,
Дыйкандардын багы бар.
Аман болсоң колхозчу,
Көрбөгөнүң али бар.
Сталин камкор элинеэ,
Көз салып кедей тегине,
Эрктүү кылды көп элди

Өнүп-өскөн жерине.
Кыргыз, казак эли деп,
Бий, болуштун тушунда
Кими эле сөз кылды.
Байлардын бул теңи деп
Тууган эмес эч катын,
Сталиндей баатырды.
Сталин биздин күнүбүз,
Ачылды бүркөк түнүбүз.
Жыгач болуп куураган
Көгөрдү биздин түрүбүз.
Сталин биздин айыбыз,
Жол көрсөттү байыбыз,
Мындай заман болбосо
Эмгиче кетмек эле жайыбыз.
Тыңдагын сөздү парторук,
Табигат берсин ден соолук,
Өткөн эски саманды
Кылган элге ар жорук.
Кедейди залим ыйлаткан,
Малай кылып кыйкаткан,
Аялдын баарын күң кылып,
Эрине отун жыйнаткан.
Кылбаганы жок болчу,
Манаптары жок болчу.
Сүткөр, залим байлардын
Карды толо бок болчу.
Сүткө берген теңчесин,
Мунусун жалган дебесин,
Жүрөлбаган кедейдин,
Миң тутка кылган жергесин.
Жазамын сөздүн аягын
Эшиткендер байкагын.
Тил албаган кедейлер,
Жеген залим таягын.
Колхозчу кедей дыйкандар,
Эми тойду кардыңар.

Совхоз, колхоз урааны
Орус да болсо тууганың.
Жол башчыбыз жашасын,
Сталин аттуу бууданым.
Жыргатты кедей билгиле,
Туура жолго жүргүлө,
Бул турмуштун өөнү жок
Назарга салып илгиле.
Жашасын кедей баарысы,
Аял, эркек карысы,
Бири да карап турбасын,
Жашы түгүл карысы.
Жашасын жаңы заманың,
Жок эмкилер арманың.
Кызмат кылгын аянбай
Бүтөлөр көйнөк, дамбалың.
Кылгыла кызмат эсеп жок,
Куру жүрөр кезек жок,
Мыктап кызмат кылбасаң
Сага, эгин түгүл тезек жок.

ШЕКЕР ЖАЙЛОБАЕВАНЫН ЫРЛАРЫ

ҮЧ ЖИГИТТИН ТАБЫШМАКТУУ КҮЙГӨНҮ

Бул ырды, 1940-жылдары Дыйканбаев Сарыкунан-
дан үйрөнгөн. (информатор жөнүндө маалымат жок)

1-жигит: Мен бир тоодо ылачын,
Сен токойдо турасың.
Эңкейип кармап аларга
Сунсам да жетпейт кулачым.
Жерге түштүм тебем деп,
Тептирбейсиң жериң бек,
Асмандан учуп жөнөдүм
Азыраак күтсөм чыгар деп,

Айламы жаман кетирдиң
Алдырбай койсоң кандай кеп.
Аянтың абдан бек экен
Абайлап карап самайм шек,
Анда-мында жандар көп
Атадым сизди кыргоол деп.
Акыры бир күн алармын
Алууга сени кылдым шерт.
Үч түлөгөн көк чүйлү,
Түштү сенин торуңа.
Жабытына келтирип
Кондуруп алгын колуңа.
Өрдөк бир менен каз алат,
Келтирсең таптап оңуна.
Албаса ачка байлап кой,
Ал өзүнүн шоруна.
Канаттуу жайын билбестен,
Капырдын калба колуна.
Каргаша болуп турамын,
Тогуз бир жолдун тоомуна.
Кайгырып турган баланын,
Кандайча дейсиң жообуна.
Кайрылыша сен жүрсөң,
Каларсың анын сообуна.
Сен бир жорго кекилик,
Ташка бир чыктың секирип.
Товулук куш мен болуп,
Жаза серптим эки илип.
Же сенденби, менденби,
Кимибизде чекилик?
Чеңгелиме түшпөйсүң
Айла жок жүрөм өкүнүп!
Сен тоодо кекилик,
Мен чүйлү качырган.
Капталдан илип аларга
Тоо-ташка түшүп жашынган.
Оттоп кайра чыгарда,

Отурдум учпай ташыңдан.
Ойлобуңбу, чыкпадың
Амалың сенин ашынган.
Кекиликке жем керек,
Жем үчүн кайра чыгарсың.
Туралбайсың жем жебей
Напсинди кантип тыярсың.
Чүйлүдөн качсаң бекинип,
Бүркүттү көздөй учарсың.
Алдырбай койсоң мага сен,
Өзүңө зыян кыларсың.
Сен бир учкан бөдөнө,
Мен бир кыргыз жутунган.
Жетип илип кетерде,
Тарууга кирип кутулган.
Айдап чыгар машкем жок,
Амалсыздан куткаргам.
Ары кетпейт кыйкырып
Таруунун ээси антурган.
Суу түбүнө түшсөң да,
Түшөрмүн сенин артыңдан.
Кайрылып учуп жакындап,
Арылтсаң кантет дартымдан.
Алдырбай койсоң кантейин
Көрдүм жазган бактымдан.
Сен дагы бир торгой сайраган,
Мен турумтай айдаган.
Эрикпей түшсөм артыңан
Эки көзүм жайнаган.
Кутулбайсың качкандан,
Мен турумтай-кыраан тайбаган.
Кырдаалың ташка өткөрүп,
Алда шоруң кайнаган.
Сайрамакка кумарсың,
Дагы асманга чыгарсың,
Дан деп калган Тукеңдин
Дагы бир күүсүн ыгарсың.

Түшсөңчү ылдам колума,
Кучагым менин кубансын.
Сен бир тоодак бостогу
Мен бир шумкар асманда.
Кутулбайсың шумкардан,
Куру бекер качканда.
Кылбасын кылды өзүңө,
Кылыктуу тоодак жазганба.
Полбодур зыян түбүндө,
Тоодакты шумкар басканда.
Качканың менен ак тоодак,
Кайрылып тоодак илбейби.
Кайра салган чалкандан,
Секирип төшкө минбейби.
Сыр алышып ак тоодак,
Сыйлашарды билбейби.
Ачуусу келсе ак шумкар,
Тоодагым, сендейден алам миңдейди.

2-жигит: Сен Ысык-Көл кайнаган,
Үстүндөн өрдөк жайнаган.
Мен бир аккуу көлгө ашык
Четке толкун айдаган,
Үстүңдө сүзүп жүрөрдө
Багымды толкун байлаган.
Атам болсоң унутпа,
Аккуунун үнүн сайраган.
Издеп бир топ тынбасам
Жетип алып жыргасам.
Мен сүзгөндө толкундап,
Өйдө-ылдый кылып ыргасаң.
Өз үстүңөн чыкпасам,
Убада сөздү мыктасаң.
Толкунуңда термелип,
Тогуз күн турбай уктасам.
Сен бир балык суудагы,
Кызыгат сага куу дагы.
Мен балакчы сени издеп

Келдим суудан кууганы,
Кайрымак салдым сен үчүн,
Кайрылсаң кантет жем үчүн,
Кайрымак сууга токтобойт
Катуу толкуп жел үчүн.
Кайрымактын учунан,
Сөөлжан жесең тойбойсуң.
Өйдө- ылдый салып уйпалап,
Жүрөсүң аны, ойнойсуң.
Эптеп жемин жей берсең,
Эл билбейт деп ойлойсуң.
Түшөрсүң бир күн колума,
Суктугунду койбойсуң.
Сен бир жорго талыкпас,
Сегиз жыл минсе чаалыкпас.
Мен ышкыбоз жоргого,
Сыйлап минип арытпас.
Менде бир асыл дары бар,
Жегендерди карытпас.
Өзүңө сактап койгомун,
Алсаңчы аны аныктап.
Күмүштөн така кактырып,
Күткөмүн сени жактырып,
Күүңө чындап келгенде
Саласың күлүгүңдү чаптырып.
Табыңа келген болжолдо,
Салдырасың чоң жолго,
Атагыңды билдирип
Белгилейсиң оң-солго.
Сен бир күлүк ойногон,
Ок жыландай сойлогон.
Эпсиз күлүк экенсиң,
Элден байге койбогон.
Табитине келгенде
Таксекирип ойногон.
Даана күлүк экенсиң,
Алдыңдан тосо болбогон.

Мен саяпкер сен деген,
Жамап-жумап чотурлар
Жаныма жакын келбеген.
Жемимдин даамын бир таткан
Жесем деп кайра дегдеген.
Сен бир тоодо сүлөөсүн,
Секирип ойноп жүрөсүң.
Илбесиңден башкача,
Илгери экен мүнөзүң.
Мен мылтыкчы жүрөмүн,
Атууда сени күдөрүм,
Качан колго бир тийсең
Как ошондо күлөмүн.
Арзысам сени түн катсам,
Айлаңды таап бир атсам,
Азапка салган сенби деп
Алышып ойноп бир жатсам.
Сен бир суусар ойногон,
Тоо-токойду жойлогон,
Мен бир курган капканчы
Басаар жериң торгогон.
Капкан койдум жолуңа,
Түшөсүң бир күн колума.
Кайда качып бармаксың,
Капкан тартса оңуна.
Өз жемиңен качпайсың,
Капкандуу жерди баспайсың,
Түшөөрсүң бир күн колума
Күндө ойнуңду жаспайсың.

3-жигит: Сен бир тоодо маралсың,
Сенчелик кайдан жаралсын.
Кокустан колго бир түшсөң,
Ичтин бир чери таралсын.
Мен буудайык мактаган,
Мени мүнүшкер жок таппаган,
Саятчы канын жебесем
Мага башка бир тамак жакпаган.

Тапка бир кирсем жайланып
Тамаша кылсам айланып
Алдымдан марал чыкканда
Менин ала турган айламды ук:
Тегерентип кеткенде,
Текөөрүм темир тепкенде,
Айлаң бир эмне болмокчу
Жаным, аңтара салып кеткенде.
Сен тоо эчки тоодагы,
Мен бир мерген зоодагы.
Мергенден качып кутулсаң,
Мерт таптырар жоо дагы.
Турагыңды айтсаңчы,
Таштабы же тоодабы?
Артыңдан мерген жүрсө да,
Көңүлүң асты ообады.
Арсак-арсак таштарга,
Атам деп сени жашынган.
Аңыттап барып атарга,
Асты ата албайм аска ташыңдан.
Жакын жетип атууга,
Дарыдан от алдырып качырган.
Өзүң бир басып келерсиң,
Асты, мергенчи койбойт асылган.
Сен карлыгач дуулдаган,
Канатың кайкы шуулдаган.
Мен дагы аңдып сени өңдүү,
Өз боюмду уурдаган.
Карлыгач учкул жандуудан,
Жагалмай сени аңдыган.
Асылган оору койчу эмес,
Оорунду өзүм жайгарам.
Карлыгач менен жагалмай,
Каршы бир учуп табалбай.
Кайгылуу болуп жүрөмүн,
Капалуу жүрөк жаза албай.
Арманым көптүр ичимде,

Алганым сендей жаралбай.
Сен жапан куш конбогон,
Өз жолунду оңдогон.
Мен бир курган саятчы,
Кармайм деп жолуң торгогон.
Жайдым жибек торумду,
Тор ичинде тири бар.
Суна көр, жаным, колуңду,
Тирини көрүп камынсаң.
Аламын деп чамынсаң,
Жетип серпип кетерде,
Жибек торго чалынсаң.
Кармасам сени, таптасам,
Бул өзү алгыр куш деп мактасам.
Өзүңдүн жемиң менде бар,
Башка жемге чапасаң.
Сен бир өрдөк көлдөгү,
Мен бир туйгун чөлдөгү.
Илгертен берки ырасми,
Туйгундун өрдөк эрмеги.
Тилегиме жеткирип,
Же эрмекти колго бербеди.
Көлдөй толкуп турмушум,
Кошулар ыгым келбеди.
Жибербедим качырып,
Сууга кирдиң жышынып,
Заки өрдөк экенсиң
Кеттиң амалыңды ашырып.
Өрдөктөн булт деп жүн чыгып,
Туйгундан шыңк деп үн чыгып.
Туйгундан качам деп жүрүп,
Жаным, сууда өлбө тумчугуп.
Сен бир туур капшытта,
Сындырат балдар жаштыкта.
Туурдун сырын билбеген,
Түз отурбайт мастыкта.
Мен ителги үч түлөк,

Туураңа кетсем бир түнөп.
Эптүү туур жогунан,
Коно албай жүрөм мен жүдөп.
Илбесиндер муңайык,
Тууруңа биздер ылайык.
Кондуруп алсаң туураңа,
Көрүнбөсмүн кылайып.
Өз үстүндө отурсам,
Буюмду тарап сыланып,
Өзүң тапчы айласын
Аркы ишти кандай кылалык.
Кери бир таштын үстүндө,
Кекилик болсоң чаркылдап.
Имерилип бийикте,
Мен ителги болсом баркылдап.
Кушурулуп теберде,
Коңулга кирсем калтылдап.
Учурун таап теберде,
Учуп чыксаң жалпылдап.
Бөтөгөң жарбай шыпырып,
Бөктөрүп учсам алкымдан.
Кызыл түлкү сен болуп,
Кырга чыксаң секирип
Кыраан бүркүт мен болуп,
Кыдырып учсам элирип.
Асмандан көрүп мени сен,
Адырга качсаң желигип.
Аламын деп сени мен,
Артыңдан куусам теминип.
Кууп жетип артыңдан,
Көтөрүп учсам эңилип.

Ошол үч жигиттин айтканына карата келиндин
бир аз берген жообу.

Таштагы мен бир кекилик,
Тамаша кылган секирип.
Талпынган менен сен өңдүү,
Таптырбасмын бекинип.

Табамын деп көп издеп,
Талаада калба өкүнүп.
Тамаша болуп жүрбөгүн,
Далай элге көзүгүп.
Бөлөк бир санаа ойдо жок,
Бөдөнө менмин аңыста,
Бөтөнчө сен бир убара
Бөк-бөк деп аны табышка.
Канчалык кыраан, эп керек,
Кармап колго алышка.
Калбагын машкең жетелеп,
Кайкалап учсам алыска.
Мен бир марал адырда,
Мекен кылган жагымда.
Мергенчи калар өкүнүп,
Мерт берип кеткен чагымда.
Капканга марал түшсө деп,
Капканды салдың жаныма.
Капканга марал түшүрсөң,
Каршы жок сенин багыңда.
Мен бир торгой сайраган,
Авадан ылдый барбаган.
Туурума торгой түшсө деп,
Турумтай сенсин тайбаган.
Турумтай күтүп торгойду,
Туш келбей шору кайнаган.
Токтогун, кайра келем деп,
Тукеңди торгой алдаган.
Мен бир өрдөк көлдөгү,
Көзүңдү салып келерсиң.
Көрүнө ажал жетелеп,
Көлгө бир түшсөң өлөрсүң.
Азабыңды тарттым деп,
Аны да менден көрөрсүң.
Алган соң көлгө чөмүлүп,
Сен айласыздан көнөрсүң.
Жүрөсүң бүркүт бийикте,

Жүрөгүң бирок күйүттө.
Тоолордо түлкү көп го деп,
Ток пейил болуп үмүткө.

Жигитке келиндин атынан берген жоопту Шекер
Жайлообаева өзү ойлоп чыгарган.

ШЕКЕРДИН ӨЗҮ ЧЫГАРГАН СҮЙҮҮ ЫРЛАРЫНАН

БЕЛГИСИЗ СЫР

Сырың жабык, сыртың капалуу,
Сызып ичти оюп жатабы.
Билинбеген ошол сырларды,
Билгим келди өзүм атайы.
Өзүм билип сырың алууга,
Өксүк жетпейм сага барууга.
Ичиндеги туюк сырларды,
Иренгент койдум издеп табууга.
Адис врач абдан тиктесе,
Апараттар жакшы иштесе.
Ал түйүндүн сырын билбейби
Анык врач каалап издесе.
Сынап көрсөм бүркөө кабагың,
Сыр-бооруңдун билбейм аягын.
Эмне экенин ошол үлүштүн,
Эркти берсең издеп табамын.
Айыктырам тапсам дартыңды,
Ал милдети мага артылды.
Адат болуп сага калбаса,
Андан кийин аччы жарпыңды.
Агер билип көрсө дарылап,
Ар кыл дарттан адам айыгат.
Оору болсо жайын билүүгө,
Аналистен оруу табылат.

Аналисти берчи тапшырып,
Атың келчи мага жастырып.
Ага кандай дары ылайык,
Аябайын сенден жакшылык.
Жүрөгүңдү тыңшап текшерсин,
Жүргөн кандын түрүн эскерсин.
Билинген соң бүтүн алмашып,
Бир врачтан дары чектелсин.
Дарыларды алгын колуңа,
Табышмакты алгын оюңа.
Табы менен көрчү дарылап,
Даба болсун тапкан ооруңа.
Жакшы болсоң жайнап күлөсүң,
Жаркырасын жаздай мүнөзүң,
Жылып жаткан күндө өмүрдүн,
Жибербечи бошко мүнөтүн!

* * *

Түндө бир жатып түш көрдүм,
Түшүмдө мындай көрүндү:
Кылчайып келип кол берип,
Сурадым сенин көөнүңдү.
Кыйла күн көрбөй сени мен,
Кызылы өчкөн өңүмдүн.
Кыйноосун тартып жаткандай,
Кызыксыз жашоо өмүрдүн.
Кылычы келсе коркпостон,
Кыямат асты өлүмдүн.
Кыйылып туруп жаныңдан,
Кыйлада араң бөлүндүм.
Жүрөгүм келип табына,
Жүгүрүп ойнойт кабында.
Керемет болуп көрүнүп,
Кете албай турдум жаныңа.
Таасири тийип сүйүүнүн,
Таркалып тирүү каныма.

Өкүнүч болду ошентип,
Өмүрдө болбой багыма.
Таттуу уйку кетип, таңынан,
Таң калдым чочуп секирип.
Чын эле келип калгансып,
Чыдамсыз көңүл сезилип.
Сыйпалап карап таппаймын
Чын буйрук келип кезигип.
Калпеле келип көрүнүп,
Калгандай болдуң бекинип.
Кайталап үмүт үзө албай,
Карасам келбейт кечигип.
Каяктан түшкө кирди деп,
Кайгырдым бир топ өкүнүп.
Көрүнгөн элес түшүмдө,
Көңүлдүн кирин кетирип.
Чын эле болуп өңүмдө,
Чыгарсаң кумар эзилип.
Жок изтеп калдым кишимди,
Жоручу, жаным, түшүмдү.
Уйкуга тынчтык бербеген,
Убара кылган күчүңдү.

СҮЙҮҮ ДЕГЕН ЭМНЕ?

Сүйүү деген эмине,
Сүлдөрү калат жаныңдын.
Сүйүүгө бекем берилсең,
Дарманы кетет алыңдын.
Же соо эмес, оору эмес,
Сарп болгону каныңдын.
Сүйүү деген эмине,
Гүл жемиш алма шагындай.
Көңүлгө жарык берүүчү,
Нурланган бейиш шамындай.
Көңүлдүн кирин тазалайт,

Көбүргөн атыр самындай.
Ысыктык болот сүйүүдө,
Миң жылдап өчпөс жалындай.
Тунуктугун коё кал
Ташкендин тартма багындай.
Турсаң да жылбай ордуңдан,
Койбойсуң бирок сагынбай.
Кур жыргалга кубанып,
Жүрө берсең ылгабай.
Бир түндө айтып түгөткүс,
Болосуң жомок бир далай.
Сүйүүнүн жолун таза тут,
Жаным, сүйрөлтүп аны булгабай!

АДАМДЫН ЭЧЕН ТҮРҮ БАР

Адамда болот ар башка,
Анткени бөлөк жан башка.
Адамдын баркын билген бар,
Антташып колду кармашса.
Сүлдөрү калат адамдын,
Сүйүүнүн оту жармашса.
Кылдаттык менен сырын ал,
Кыйноодо кийин калбаска.
Өлчөбөй туруп жаманга,
Өз башыңды алмашпа.
Өзүңдү баалап билгенди,
Өмүрүңчө ардакта.
Сүйүүдө болот эки түр,
Сүйгөндүн баркын биле жүр.
Сүйрөлтүп кылса убара,
Сүйлөшпөй сырын өзүң бил.
Күнүмдүк менен түбөлүк,
Ар кимде болот эки күн.
Баркыңа жетсе баа берип,
Баркташып коюп доорон сүр.

ЗАКЫМДАП ӨМҮР БАРАТАТ

Жалт берип кайда барасың,
Жалыны күчтүү жаш убак.
Жабыгып турган жүрөктүн,
Жакында турсаң азыраак.
Пайдалуу болсоң жүрөккө,
Багайын сизди асырап.
Жалоорутпай мынчалык,
Жадыңды айтчы батыраак.
Ар мүнөт өмүр алмашып,
Ал үчүн көңүл ашыгат.
Кыйылып турам чынында,
Кыялбай сени жаш убак.
Ойлорум ойдун тереңин,
Өмүрдүн билбей ченемин.
Өткөн бир күндү элестеп,
Өкүттө калып келемин.
Белгилүү болот эле го,
Берип да кетсе белегин.
Билбей да калат экемин,
Бейтааныш күндүн келерин.
Катуулап өмүр сабалап,
Кан тамырды аралап,
Туюктап жолду бекитип
Турганын көрчү табалап.
Какканы сонун жүрөктүн,
Карап бир турсам чамалап.
Баягы күндөр бир келсе,
Байкалсак кантет паралап.
Кымбатын ойлоп өткөндүн,
Кыялым учуп өзгөрдүм.
Кыйышпас болуп жүрсөчү,
Кылымдар бою ошол күн.

Калкабаев Мырзакмат –
Кант районундагы
Аламедин совхозунда турат. 77 жашта.

НАЙМАНБАЙДЫН БАЙТИК ЖӨНҮНДӨГҮ ЫРЫ

Темирлүү коргон калаанын,
Кулпусун бузуп алганы.
Бу куданын шер балбаны,
Бүбү, Батма, Жусубу.
Төрт жарынын бирөөвү,
Пайгамбардын күйөөвү.
Аалы өткөн дүйнө ушул,
Жан бүткөндөн тири калбай.
Баары өткөн дүйнө ушул.
Бу дүйнөнүн сардалы,
Мухамбет өткөн дүйнө ушул.
Мухамбетке караган,
Көп үмөт өткөн дүйнө ушул.
Азирети шиш өткөн,
Кудаа досту Муса өткөн.
Башта койкоң башта өткөн,
Орто койкоң орто өткөн,
Ормон сындуу кан өткөн,
Түлөберди кары өткөн,
Пир туткалуу нар өткөн,
Эшкожо, Канай эрте өткөн.
Айтамганын Байтиги,

Ак калпактуу кыргыздын
Алтындай болгон түркүгү.
Ошол Ажы атам өткөн дүйнө ушул!
Акылман эрдин даанасы,
Апардын жалгыз баласы.
Сулайман өткөн дүйнө ушул!
Башы бетегелүү Кой-Таштын,
Аягы Кызыл-Кыя, Сын-Таштын,
Кара жер жарык жылдыздын,
Казак менен кыргыздын,
Кара туусу жыгылды.
Кайран ажым өткөндө,
Кадимки Самаркендге угулду.
Ошондо Кашкардын журту кайгырды,
Букардын журту муңайды,
Басып алган Багылды,
Жаш күнүндө карачы,
Сарттан Рахматилла чабылды.
Салкынына чыдабай,
Сары кожо таланды.
Байгамбар өткөн багында,
Падыша өткөн тагында.
Ботодой мойнун ийилтип,
Болуштар салам кылчы эле.
Бу ажы атам тирүү чагында,
Байтиктин уулу Байсалбек
Орун алган орустан.
Ак кандан улук чен кийип,
Жалыйна жеген болуштан.
Битир бордо падышадай,
Бирдигиң калды ажы атам.
Орунпордо бек заттай,
Олутуң калды ажы атам.
Он жылдан тартып бактырган,
Багың калды ажы атам.
Айнектүү үйгө жактырган,
Шамың калды ажы атам.

Ай төгөрөк саз калды,
Асыранды каз калды,
Тигилип турган бак калды,
Ийилип турган шак калды!
Алтын ооз дарбаза,
Корооң калды ажы атам.
Алтын така жез мыктуу,
Жоргоң калды ажы атам.
Жоргоң калды токулбай,
Намазың калды окулбай.
Байрагың калды сайылуу,
Алты эшиктүү ак үйдө
Кайран эр, асылың калды жайылуу!
Жай кийгениң кулпу эле,
Кыш кийгениң түлкү эле,
Отурган жериң карасак
Ар качантан бир качан
Шатыра-шатман күлкү эле.
Ал күлкүңүз тыйылды,
Кызматка чыкчу көп жигит
Чын ырысы кыйылды.
Жазы айтамга солтого
Ажы акем,
Ай деген тоодон чоң эле.
Акылыңды карасак,
Дарыя, чалкар көл эле.
Калкыңа кара шер болгон,
Кашаты бийик бел болгон,
Капилет ажал келди эле.
Кан атам, калкыңды таштап жөнөдүң,
Таң каламын өлгөнгө,
Он алтыга бөлгөнгө,
Тынай солто биригип
Сизди дуба кылып көмгөндө.
Жайы кенен болсун деп,
Жүз кишиге каздырып,
Астына ташын келтирип,

Эки жүз чапан төрт түйө
Көр казганга бердирип,
Жайыңды ушинтип жайлаган.
Доораныңа келтирип,
Төрт аргымак байлаган.
Мырза тору күлүгүң
Башына алтындан жүгөн каттырып,
Үстүнө кишмиш жаптырып,
Анжыянда конокко
Баланияз байлаган.
Ошондой ботом атамын
Тагдыры бүтүп өлүүн.
Он эки дубан элине
Аш берем деп карачы
Байсал кара берүүн,
Далай күлүк келүүн.
Суутуга түшкөндөр
Тамандары такылдап
Далай күлк желүүн.
Нар баштаган үч тогуз
Сайыштырды эки эрди.
Көрбөгөн элче бекерди
Алты эр чыгып сайышты,
Найзалары кагышты.
Кечке жете алалбай,
Эки колу карышты.
Кечке маал болгондо,
Ай жүзүнөн өткөндө,
Көк желкеге жеткенде,
Бугудан чыккан Букары,
Солтодон чыккан Дүйшөбай,
Карачы, алып кетти намысты!
Ногойлордон жез келди,
Шейшембинин күнүндө
Ат чабууга кез келди.
Атыңарды сал деди,
Ат бекитип арадан.

Аябай чапкын эрен деп,
Өлсө кунун берем деп,
Үлкөндүгүн билгизди.
Борончу менен Төлөктү,
Өз атына мингизди.
Үч дуван элдин атынан,
Үч уруу көйнөк кийгизди.
Аттын астын карасаң
Ой тиги Ат-Башыдан өткөндө,
Жаңы өткөөлгө жеткенде,
Бура тартып катыгүн
Он эки дубан сай күлүк,
Бир-бирине урунуп,
Далай күлүк сулады.
Кудай бизге бергин деп,
Айтамганын чыгарган,
Ат айдоочу ыйлады.
Жер ортодон өткөндө,
Ой, сүрөөгө жакын жеткенде,
Астыртан аз олуя жар болуп,
Үстүртөн арбак көтөрүп,
Даңканы менен таш уруп,
Ураанын «Эр Канайлап» чакырып,
Карачы кер кашка ат чыгып келүүн.
Жазы айтамга баруун,
Өзү аты чыгып келүүн.
Нар баштаган үч тогуз,
Сайыштырды эки эрди.
Алты эр чыгып сайышты,
Найзалары кагышты,
Бири-бирин алалбай
Эки колу карышты.
Кечке маал болгондо,
Найза өзүнөн өткөндө,
Көк желкеге жеткенде,
Бугулардын Букарын,
Солтолордун Дүйшөбай

Карачы, алып кетти намысты.
Жазы, Айтамга ар элге,
Бир кер кашка ат сыйлады.
Байгелен атым калды деп,
Барысын кудай алды деп,
Түн катардын Дыйканы,
Ичинен сызып ыйлады.
Байгенин жөнүн карасаң,
Биринчи аттын байгеси
Байлаганы жүз жылкы.
Матаганы жүз түйөө,
Башына, токтотуп сайган миң койду.
Ушунчалык байгеден
Кушчуну кудай кууратты,
Саякты кудай сандалтты,
Казакты кудай какшатты.
Байгенин баарын карачы
Жалгыз солто өзү алып,
Ыраазы болуп журт кайтты.

Эскерүү: Өзбек Байтик менен бирге өскөн, сүт-көр бай болгон. Анын 12 миң кою, биржарым миң жылкысы болгон. Ар дайым арак артынып жүрүп өткөн. Анын үч аялынын 8 баласы болгон. Абдында биринчи аялынын кичүүсү, Калкабай экинчи аялдан жалгыз. Андан Мырзакмат. Ал 1968-ж.77 жашта экен, жогорку ырлар ошондон жазылган. Мырзакмат орусча күү билет, ырдайт, Өзбек 1912-жылы өлөт. Өзбектин 8 баласы бар.

- 1-аялынан: 1. Саржан
2. Атабек
3. Самат.
4. Сыдык
5. Абдылда

2-аялдан:Калкабай жалгыз. (Дандаке андан мен-Мырзакмат)

3-Сарбагыштан Ормон уулу Бердибектин кызы Жаркын байбиче болгон. Андан: Ашыр, Султан.

АШЫР ӨЛГӨНДӨ КАЛЫК КЕЛИП КОШКОНУ

Кайран Ашыр өттүң го,
Акырет көздөй кеттиң го!
Түбү атаң солто, Богорстон,
Туу кармаган жогортон,
Арка атаң Солто, Богорстон,
Алайды бузган жогортон.
Насилиң болгон тагайдан,
Акылың артыкча эле далайдан.
Богорстон Солто болгону
Акырет кеткен далай жан.
Талкан, Кошон, Жаман сарт,
Түлөберди бабаңыз,
Душманга айыкпас учук болгон дарт.
Сенин,
Чоң атаң Бошкой, Канайдан,
Алардын,
Дөөлөтү ашкан далайдан,
Ал дөөлөттү күткөнгө
Көрө албаган далай жан.
Мал издеген соодагер
Көп Бошкой кайда деп келген,
Береги Анжыян менен Алайдан.
Өз атаң Өзбек чоң болгон,
А дагы акылман арстан жолу болгон.
Эрегишкен душманы
Акыры дөөлөтүнө жеңилип
Алдына түшүп кор болгон.
Ошол Өзбектен сегизди,
Телегейи тегизди,
Сегизинин ичинен
Артыкча кудай жараткан,
Арстаным асыл теңизди.
Акырет көздөй сиз кетип,
Жазы айтамга солтого

Ашыке,
Салып кеттиң кеийшти.
Акырет кеткен сиздейге
Алла-таала кудурет
Атасын сегиз бейишти!

Калык Осмон Бөлөкбаев менен келип 1923-жылы
кошкон.

ШАБДАН МЕКЕГЕ ЖӨНӨӨРДӨ КАЛМЫРЗАНЫН ЫРДАГАНЫ

Ээй, баатыр ажы эр Шабдан
Мартабаң ашты ар жандан.
Абал кудай аты бар,
Асмандан түшкөн каты бар.
Азирет Осмон баш болуп,
Артына жүргөн чээрлар
Куданын досу Мухамет.
Мухаметке биз үмөт,
Каржысы келген адамга
Ажыга бармак зор милдет.
Карап турган калайык,
Казал айтам барың ук.
Бир аз казал айтпасам,
Ушул элдин ичи бук.
Эр жарачу намыска,
Сапар кылдың алыска,
Башында баатыр ойлодуң
Медине, Мекке барышка.
Кабыл болсун ажыңыз,
Кан болду кырк жыл башыңыз.
Баатыр ай сизди самасак,
Тыйылбайт көздөн жашыбыз.
Калк кара тал, сиз терек,
Калк кысылса сиз керек.
Калкың кошо барууга,

Каржысы жетпейт жан бөлөк.
Алтын кетсе из калар,
Азап түшсө калкыңа.
Ак падыша улуктан,
Акылын сурап ким барар.
Акрет башчы болгонуң,
Арбак чындап конгонун,
Ак калпактуу кыргызга
Алтындан салган коргонуң,
Кан Жантайдан таралган
Катарлаш сизге ким чыккан?!
Агер чыкса бир чыккан,
Калыйпа менен урумдан
Казак менен кыргыздан,
Ким чыкты мындан мурунтан.
Илгери Эсенкулдун Ормонбек,
Саяктан Медет болгон дейт.
Эски киши көп мактайт,
Алар да жакшы болгон деп.
Казал айтам өзүңө,
Карасы болсо сөзүмдө,
Каар кылба өзүмө.
Ошол Ормон менен Медетти
Баатыр ай,
Тең көрбөймүн өзүңө.
Бугудан чыккан илгери,
Чыныбай менен Боронбай.
Баатыр Шабдан төрөгө,
Пар кылбадым муну да.
Солтодон чыккан илгери,
Эшкочо менен эр Канай.
Алар да өткөн бир убакта
Мартабасы баатырдын
Ашып кетти бир далай - дейт.

Эскертүү: Калмырза Сарбагыштан чыккан. Мыр-
закмат бул ырларды Кочкорбай уулу Ырысбектен
угат.

Сақыбаев Карагул –
Сокулук районундагы
«Дружба» колхозунун тургуну.
1907-жылы туулган.

ДУШМАНДЫ ЖЕҢИП КЕЛЕБИЗ

Кырк биринчи, кырк экинчи жылында,
Бул эки жыл, башка жылдан кыйында.
Мурун өткөн нечен миллион жылдарда,
Мындай согуш болгон эмес кылымда.
Жөнөдүк Карабалтадан эң биринчи июнда,
Родина эл үчүн болобуз курбанында.
Кашыктай канды албай,
Чымындай жанды кыюуга.
Жанданган шайыр, бактылуу
Элибиз үчүн барабыз.
Түгөнбөс казна, кени бар,
Жерибиз үчүн барабыз.
Душманды кадам өткөзбөй
Чегибиз үчүн барабыз.
Бир жарым сутка жол жүрүп,
Бардык ошол Арыска.
Бел байладык ошондо,
Душман көздөй барышка.
Туулган экен эр жигит,
Мына ушундай намыска.
Кат жаздым элим түбөлүк
Тилектеш болуп жүрөлүк.

Кара нээт душманды
Качырып ары сүрөлүк.
Кажыбас кайрат бизде бар,
Душман жеңип келелик.
Караны миндик түйүлтүп
Капталдан аша жүгүртүп,
Кара нээт душманды
Качырабыз бүлүнтүп.
Кайрылып кайтып келебиз
Кайгыртпай элди сүйүнтүп,
Торуну миндик жүгүртүп,
Тоо башынан түйүлтүп,
Тосуп жаткан душманды,
Жоготобуз бүлүнтүп.
Толгонуп кайтып келебиз,
Томсортпой элди сүйүнтүп.

АЙЛАНЫП КАЙТЫП КЕЛЕБИЗ

Аргымак миндик жүгүртүп,
Адырдан аша түйүлтүп.
Антын бузган душманды,
Айдайбыз жерден бүлүнтүп.
Айланып кайтып келебиз,
Алган жарды сүйүнтүп.
Кызылды миндик жүгүртүп,
Кырдан аша түйүлтүп
Кыянатчы душманды,
Кыйратабыз бүлүнтүп.
Кылчайып кайтып келебиз,
Кыз-келинди сүйүнтүп.
Кер тулпар миндик жүгүртүп,
Кериден аша түйүлтүп.
Кесиреттүү дышманды,
Кетиребиз бүлүнтүп.
Кечикбей кайта келебиз,

Кемпир-чалды сүйүнтүп.
Душманга каршы барабыз,
Кароолдоп чалгын чалабыз.
Кара нээт душманга,
Качырып найза салабыз.
Душманды басып талкалап,
Ушинтип өчтү алабыз.
Сан жетпеген душмандан,
Жалтанбаган шерденбиз.
Тап душманды талкалап,
Жеңип жүргөн элденбиз.
Бактыбыз ашкан ааламдан,
Душманды жеңип келебиз.
Биздин кызыл аскерлер,
Дүнүйөнүн кырааны.
Душман менен беттешсе,
Кылычын кындан суурады.
Пулумет менен замбирек,
Душманды көздөй сунады.
Андай суук душманды,
Ташын талкан кылады.
Жүрөгү оттон жаралган,
Таптаза кылып кырады.
Асмандан түтүн булатып,
Артылтып күчүн чыңалтып.
Айбатына баатырлар,
Асман-жерди ыргалтып.
Адисдигин бул күндө,
Дүнүйөгө сындатып
Тике учуп, тик түшкөн,
Душмандардын самолет
Баатырлар атып жатат кыйратып,
Германия гитлерди
Ырайсыз канкор иттерди,
Чабуул коюп советке,
Өлүмүн өзү издеди.
Койгону менен чабуулду,

Максатына жетпейди.
Акыры герман жыгылат,
Өлүгүн анын ит жейди.
Гитлер менен Гебелес,
Тирилей кармап келебиз.
Кериник менен Гитлерди,
Бирин койбой теребиз.
Кара нээт душманды,
Ушинтип, колуна жаза беребиз.
Биздин Кызыл Аскерлер,
Көп улуттан куралган.
Ынтымактуу, бирдиктүү
Барган сайын чаңалган.
Каршы чыккан душмандар
Катардан чыгып кыйраган.
Беттешкен душман чак келбейт,
Кызыл Аскер баатырга.
Көмүрдөй душман төпсөлөп,
Биздин кыраан маршалга
Жыгылбас туунун туткасы,
Улуу көсөм Компартия башында.

КОЖОНТАЙДЫН ҮЧ ЖЕГИЧКЕ ЫРДАГАНЫ

1911-жылдарда кыргыз-өзбек менен (Бошкойдун уулу) казактан Урмамбет, Мырзаалы молдо үчөө Меркинин чайканасында чай ичип отуруптур. Ошол мезгилде Кожонтай деген казак акыны келет. Ошондо Өзбек: «Ай, Кожонтай, үчөөбүздү кошуп ырдачы» – дейт. ошондо Өзбекке карай ырдаганы:

Өзеке, Курама сенин туусканың,
Акчаны он бесинде уустадың.
Жасыңыз жетимис беске келгенинше,
Азими мусулманга жууспадың.
Эми, Урматбетке карап:
Урматбет үйүңө мейман келсе бекинесиң,

Коюңнан токтың өлсе шошкадай өкүрөсүң.
Кудайдын бергенине разы болмай,
Кудайдын мазазын кетиресиң.
Эми, Мырзаалы молдого карап:
Мырзаке, колумда домбурам бар дыңгырлаган,
Төрт бурчун төгөрөктүн чулдурлаган.
Өлгөннөн ат бастаган тогузду алып
Молдоке олген сенин нең уурлаган.

Ошондо ар бири беш сомдон берип кетирип жиберет экен.

МАДАНИЯТ МЕНЕН ДИН

Маданият:

Наадандын көзүн ачамын,
Жарык шоола чачамын.
Апыртып айткан жалгандан,
Алыстаймын качамын.
Таза максат курамын,
Социалдык турамын.
Эмгекчини жайнатып,
Эрк жакка бурамын.
Чынчыл, таза жүрөкмүн,
Эски сага күрөкмүн.
Гүлүн ачып бүрдөгөн,
Күмүш чынар терекмин.

Дин:

Көз таңмалап алдаймын,
Алдагандан талбаймын.
Жок нерсени бар кылып,
Туюктарды арбаймын.
Ишендирем өзүмө,
Көрсөтпөстөн көзүнө.
Тоону, ташты «мазар» деп,
Мингем элдин төшүнө.
Чексиз жалган айтамын,
(Жок болсо да шайтаның)

Колсуз, бутсуз «кудай» деп,
Элди жокко тартамын.

Маданият:

Туюктун көзү ачылды,
Абийриң күлдөй чачылды.
Алдаганың өзүңө,
Душман болуп катылды.
Жаркырап күлүп көрүндүм,
Жарасын жууп көңүлдүн.
Эл да сага алданбас,
Чирендиң, жерге көмүлдүң.

ЭСКИ МУГАЛИМ МЕНЕН ЖАҢЫ МУГАЛИМ

Кызыл мугалим:

Караңгыга чыракмын,
Ачам көзүн булактын.
Чыгарамын жалганын,
Кузгун сендей чунактын.
Жаңы турмуш курамын,
Ленин жолун уладым.
Топуракка көмүлдү,
Элди алдачу кураның.
Жадыраган жалпы жаш,
Социалга жардамдаш.
Элге айтамын эрте, кеч
Жаңылыкка жүгүндү арт!
Билим берем жалчыга,
Караңгылда калкыма.
Алар дагы туюнду,
Алдап эптеп «алчыңа».

Эски молдо:

Эмгексиз жем табамын,
Эптештирип жаамдан.
Таңып көзүн туюктап,
Жалган айтып аламын.
«Бейиш бар» деп жалгандан,

Кураштырып акча алгам.
Көрбөсө да көзүнө,
Ошентип элди алдагам.
Кызыл мугалим:
Чыкты бейм доңуз жалганың,
Өткөндө элди алдадың.
Көрбөдүк го кудайың,
Жыргатып сени салганын.
Тери-терсек жыйнадың,
Караңгы элди кыйнадың.
Заманың кетип, кор болуп,
Алдамчы эми ыйладың.

ЖУМА ЖАМГЫРЧИНОВДУН ЫРЛАРЫНАН

Бул ырларды Сасыкбаев Карагул элден үйрөнгөн.

НИКОЛАЙ ӨКМӨТҮ

Жаздым казал ойлонуп,
Большевиктин өзүнөн.
Билгенимче айтайын,
Николайдын сөзүнөн.
Көп жашабай жоголду,
Бечарага өчүнөн.
Ыгы жок салык иш кылган,
Романов тукуму.
Ыкылас менен угуптур,
Ырдайын бир аз ушуну.
Айласын тапшай жоголду,
Ал өңдөнгөн бузугу.
Кантип буга тийбесин,
Бечаранын кусуру.
Алдына салып жардыны
Айбан малдай айдаган.
Караңгы үчүн билерсиң,

Калтырган далай пайдаңда.
Партия болгон шайлоодо,
Бай, манаптап сайраган.
Барып турсак жанына,
Башка чаап айдаган.
Миңден бирди чоң кылып,
Бай, манаптын баарысын
Бечарага зар кылган.
Кедейлердин маңдайын,
Кере карыш чор кылып,
Миң кишини бирөөгө
Кантип кылсын кор кылып.
Бир манапта жүз малай,
Жүрө берген кем таалай.
Ит ичүүчү жарманы,
Ичип алып ылгабай.
Өтүп кетти далайы,
Өмүрүнчө жыргабай.
Ээ болгон жок малына,
Малы тургай жанына.
Айбандыктан билбейсиң,
Ачыктан, ачык баарына.
Кызыл чок келип айдаган
Кызыл үңкүр жашына.
Кылчайып бирөө кайра айтса,
Кылыч тийген башына.
Көп бушайман болучу,
Шонтип көргөн өмүр, жашына.
Абдылда агасы кеп айтып,
Абандарды тургузбай
Айдагын башка деп айтып,
Жаңы уруят келгенде,
Жалкып калган куу тумшук,
Жакшылайсың сен кайтып.
Жалоон деп алган андан соң,
Музоолу уюн саттырып,
Бурбаган моюн байкушту

Минтип шорун катырып.
Жардылардын далайы
Жайы-кыш жүргөн бир байда.
Жалоону үчүн сатылып,
Үрөйү учуп жакшылар
Эми үйдөн чыкпай басылып.
Кеткен соң мунун айласы
Кедейге малын жышырып.
Тап билгизбей астырган
Дагы да жүрөт асылып.
Николайдын тушунда,
Кайтарганың кой болуп,
Тапталып байкуш кедейлер
Таманың кара чор болуп.
Өтүрүк десең ушуну,
Өзүң көрчү ойлонуп.
Көргөнбүз мындай кордукту,
Көп-көрүнөө зордукту.
Түйшүктөн эми кутулуп
Түш көргөндөй болдукпу.
Жашырын айтып бузуучу,
Жардыда жакшы зайыпты.
Жарды байга кайра айтса,
Алуучу тогуз айыпты.
Чогултуп жарды алуучу,
Чолок, сокур майыпты.
Арманды айтып отурсак,
Жете албаймын түбүнө.
Кыскачасын мен айтсам,
Малай болгон жардылар
Байдан, таяк жеген күнүгө.
Кордукту айтып нетейин,
Уруяттын сөзүнөн
Улап айтып кетейин.

ЖАҢЫ ЗАМАН

Орун болду уруят,
Он жетинчи жылында.
Байкап көрсөң маанисин
Башталган экен мурунда.
Такыр бузду эскини
Жолдош Ленин чыдабай.
Байга алданып жүрүпбүз,
Баштадан уруят курабай.
Аракет кылып Ленин
Алып калды жаныңды.
Баш көтөрбөй жардылар,
Бай, манап сорду каныңды.
Кара жүрөк байларга
Каршы турдуң Армия.
Жаман кылды байларды,
Жардыдан чыгып партия
Жоон муштум манапты
Жоготту белем бир сыйра.
Арырында баш коштук,
Алданып жүрүп бир кыйла.
Алсызга келген уруят,
Акырында бизге уят,
Жаман көрбө жардылар
Жалданбай байга үйгө жат.
Адам болор бекен деп
Аракет кылат биз үчүн,
Ал ишин жаман көрөбүз
Акылы жок ит үчүн.
Бийлеп билди тынайлар
Мээси бар киши үчүн.
Амал кылып тырмышкын,
Акылың болсо арданып.
Атбашы, Нарын кыргызы,
Артта калдык сандалып.
Акылы бар боз балдар,

Алматы кетти камданып.
Ошол өңдүү окууга
Жете албай жүргөн жалданып.
Алсыз байкуш бечара
Алга баскын кубанып.
Азаптан сени алмакка,
Айтып жатат күнүгө
Агитатор чыгарып.
Баарың көзүң ачкын деп
Мугалимдерин жиберип
Ойлотот жолдош Ленин
Окууңузду тиленип.
Аракет кылса ушунча
Бир оюңа келбеди.
Ушунусу жакшы иш го,
Окуу баштап бергени.
Талап кетет көрүнгөн,
Биз өңдүү талаада жүргөн делбени.
Амал илим билбесең
Айбан менен бирдейсиң.
Азат кылып койгонун,
Акмак кыргыз билбейсиң.
Күнүмдүгүн издейсиң,
Түбүнөн ойлоп жетпейсиң,
Бай чакырат деп айтса
Барсам деп ага дегдейсиң.
Жерип жүрүп өкмөттү
Жерге кирип кетпейсиң.
Чын өкмөт келгени
Чыгым берген жериң жок.
Ушунчалык пайдасын
Ойлобойсуң дерек жок.
Он тыйын чыгым албастан
Окутуп жатат балаңды.
Өткөрө ишиң жүргүзгүн,
Өкмөткө коюп санааңды.
Жүргүзбөй ойлоп кетирген,

Жүрөгүңдө караны.
Кара жүрөк байларды
Канча сыйра актады,
Манаптардын баарысын
Баштагы биздей таптады.
Өкүнүч кылып жүрөбүз
Өзүбүзгө өзүбүз
Айтып жатса күнүгө
Ачылбады көзүбүз.
Баарыда билсең жардылар
Бай, манапта өчүбүз.
Абайласаң көп жакшы
Ар кылган иши мунуку.
Алсыздарды бакканы,
Акылынын тунугу.

Расовком деп чакырды
Бечаранын жары үчүн,
Калкка пайда кылсын деп,
Каратып койду бай үчүн.
Батыраков бечара,
Бары мурун айдайт деп.
Байкуштар айдап болгуча,
Бай унаасын байлайт деп.
Өнөр менен баарысын,
Казына алды жаратып.
Батыраков болот деп,
Байкушту койду санатып .
Жанчылгандар жыргайт деп,
Жалданып жумуш кылбайт деп,
Айдап кетип Нарынга,
Адыл турду сындайт деп,
Катынды бөлдү бир башка,
Өкмөттү өзү алсын деп.
Эки катын алгандар,
Мындан кийин калсын деп.
Урмакени шайлады

Муңдуусу болсо барсын деп
Бечаранын баарысы,
Берсин минтип батасын .
Тапталгандан куткарган,
Жолдош Ленин жашасын.

САСЫКБАЕВ КАРАГУЛДУН ЭЛДЕН ҮЙРӨНГӨН ЫРЛАРЫ

КҮЙГӨН

Кара бир кыя жер кашат,
Кайкысынан мал ашат,
Кадырың эске түшкөндө,
Кайгырып жатып таң атат.
Ак жибектен бүчүмдү,
Ак жалын кылдың ичимди.
Ойлонтуп койду табийгат
Айылда жүргөн кишини.
Көк жибектен бүчүмдү,
Көк жалын кылдың ичимди.
Көрсөтпөй койду табийгат,
Көчөдө жүргөн кишини.
Жайлоону көздөй эл көчөт,
Жалтанса жүрөк от өчөт.
Жалкоолук кылбай жакшы жүр,
Жалгандан тирүү ким өтөт.
Калинин менин кыштагым,
Алтын деп сизге сыздадым.
Кайрылбасаң сен жигит,
Жакшылап туруп күтүп ал
Сталиндин уставын.
Калинин менин тунугум,
Азабың тартып курудум.
Кайгыртпай бизди кетсеңиз,
Келечек менин сурагым.

Кашка-Суу менен Кара-Суу,
Кадырың жандан башкасы.
Кайрылып бир күн келгиче,
Кадырлаш өзүң шашпачы.
Сокулук турган шаарыңды,
Үшкүрүп тартам зарыңды.
Кыскалдактай түрүнүп,
Кыйнабачы жанымды.
Кадырлаш деп жүрөсүң,
Каниет кылган ишиң жок
Кайсы бир күндү билесиң.
Кырды-кырдай жүгүргөн,
Кызыл күлүк түлкү ошол.
Кызыгышып бир жүрсөң,
Түгөнбөй турган мүлк ошол.
Сен алтынды ырдасам,
Сейил күтүп жыргасам.
Сен экөөбүз жаткан түн,
Сел каптаса туйбасам.
Көзүң бышкан карагат,
Көрбөсөм жаным зарланат.
Көрбөгөнүм көп болду,
Жүрсөң экен саламат.
Калинин чоң көчө,
Кадырың сенин өзгөчө.
Мен ошого барамын,
Аманат жаным өлбөсө.
Жайкы чыккан шиберди,
Жапырып малдар имерди.
Жаракөр менин алтыным,
Сагынганды билеби?
Калем алып колума,
Ак кагазды кармаймам.
Ардактап сизге кат жазып,
Аны да сизге арнаймын.
Ойлонуп кагаз жазамын,
Алыста жүргөн сени эстеп.

Таң атырып жатырмын,
Болбогонго капамын.
Көл жакалай көлөкө,
Ырагыраак кетти деп,
Көңүлүңдү бөлүнтүп,
Чок салбагын жүрөккө.
Ашыктык күүсү,
Тынымсейит моңолдун,
Ичинде жүрүп чоңойдум.
Алганым сендей болбосо,
Жабыгып жүрүп оңолдум.
Айылдын чети тоо жайлоо,
Издесем таппайм эл кайда.
Эр жигит болсо азамат,
Ашыктык отко бел байла.
Бурган -Суу менен Кайыңды,
Борумдуу секет таппаймын,
Издесем сенин дайыңды.
Капамго менин жазылат,
Каранын көрсөм айлыңдын.
Ийри-Суу, Чалкак, Таш-Башат,
Эриккеним ким жазат.
Эрмектүү бала өзүңдүн,
Борумундан ким ашат.
Кара-Жаш менен Кууганды,
Карадым канча дубанды.
Кара бир чачың чубалды,
Аскылардын бирлери,
Зулайка, Жусуп байгамбар,
Билер бекен убалды.
Үч-Булак менен Кашка-Суу,
Убайлуу жандын башкасы.
Ашыктык сени табалбай,
Көңүлгө салдың көп тозок.
Кашка-Суу менен Үмөттө,
Кападар кылып жүдөтпө.
Эриккенде көрмөккө,

Тарттырып алсам ашыгым
Ак жүзүңдү сүрөткө.
Салынганың ак жоолук,
Саамай чачың чубалды.
Көңүлдөшүм ушу деп,
Көргөндө көөнүм кубанды.
Жарык-Таш менен Каракол
Малга бир жайлуу жер ушул.
Көрүнбөй алтын көзүмө,
Көңүлгө салдың жараны.
Күңгөй жагы Сары бел,
Көчүп бир кеткен сиздин эл.
Куса болуп жеталбай,
Көздөн бир кетер көлдөй сел.
Күрмөнтү менен Тилеке,
Күйүттү салдың жүрөккө.
Сары-Кыя, Молдо баш,
Санасам кетер көздөн жаш.
Арчалуу менен Ардакты,
Аркы чети Чырпыкты.
Ашыктык чени көп издеп,
Көрбөдүк эми кызыкты.
Кокон менен Ташкенди,
Которгонум ар жерди,
Кобулдай колуң жымылдай,
Кубанчы болом мен ырдай.
Олуя-Ата, Меркени,
Оодардым андан беркини.
Ойбойлогон казакка,
Окшотпоймун көркүңдү.
Карабалта, Меркени,
Карадым андан беркини.
Казак, кыргыз дубандан
Таппайм сендей селкини.
Пишпек бир Токмок бир базар,
Барса бир кумар кат жазар.
Бокчу менен Тынайдан

Борумундан ким ашар.
Көл башында көп бугу,
Көз айнектей көп сулуу.
Көргөндүн кетер көп муңу.
Көңүлүмө жаккан соң,
Көп айтамын мен муну.
Узун кабак Жумгалдан,
Ушунча асыл дубандан,
Урматтуу сиздей таппай мен,
Ак элечек жубандан.
Кызыл-Жар менен Семейден,
Кылымдан издей таппаймын
Ак элечек сендейди.
Эки Эсенкул, Сарбагыш,
Эстегенде Зарлайсыз.
Эзилишип ойнордо,
Эп көрбөдү аллабыз.
Чоро менен саяктан,
Чогулуп жаткан манаптан,
Жоругуң таппай биз барып,
Чоочун болдук аяктан.
Эки болуш чериктин,
Элиңден издеп желиктим.
Ашыктык сенин зарпыңдан,
Аманат жандан зериктим.
Арпанын башы Кара-Суу,
Аягы кептеш миң бугу.
Айтпай бир кантип коёмун,
Ичимде толгон мңумду.
Аяк жагы Каракол,
Үч эмчектин Бөксө Жол,
Ажырашып жеталбай,
Алыска кеттиң эсен бол.
Кузгун таштын булагы,
Курусун жандын ынагы.
Кызыл-Дөбө, Жагалмай,
Кылыгың эске түшкөндө,

Кылчайып издеп табалбай.
Арпанын башы Коргон-Таш,
Ойногон жардан айрылып,
Акылым айран болдум мас.
Кара коюң келте бүк,
Кайгы дартың болду жүк.
Карагул дубан калкымдан,
Карасам таппайм сендей мүлк.
Кадырың эске түшкөндө,
Катташалбай биз күкүн.
Андан бери Кембилди,
Кетериңди мен билбей.
Көрүнүп коюп көзүмө,
Кеттиңби жазгы келгиндей.
Андан бери Терек-Суу,
Айда ырдаймын мен муну.
Үч кайыңды, Күчбөштү,
Үйрөнсүн жигит бул сөздү.
Маңдай жагың каш кулак,
Барарга чолом кайсы убак.
Мал берип сизди алалбай,
Байланды белем биздин бак.
Кемеге менен Үйүрмө,
Кеп айттырдым үйүңө.
Кептен бир жооп келгенче
Кеттиңби жалган дүнүйө.
Кара-Суу менен Кызыл-Бел,
Кайда бир кеткен биздин эл.
Кадырың эске түшкөндө,
Көздөн агат кандуу сел.

САНАТ

Бай баласы кубанар,
Койдон тууган эгизге,
Арамзалар көз салар

Жылкыдагы семизге.
Ашыгып барып не таптың,
Алакандай жер таптың,
Теменедей эр таптың,
Теменедей жер таптың.
Бир кедей бар-кербез кедей,
Оокат кылууну билбес кедей.
Бир кедей бар-кесир кедей,
Мас болор үйдө олтуруп
Ичпей, жебей.
Кумдан аккан таш булак
Ал да куют деңизге.
Кулдан котур төө өйдө деп
Кубаныңар жигиттер,
А да кетет негизге.
Балаң пайдалуу болсо,
Аштыгың айдалуу болор.
Катының каадалуу болсо,
Айылың жайлоолу болор.
Айлың ыраак болгондо,
Күчүктүн көтү бүлкүлдөйт.
Айыл чогулуп келгенде,
Бучуктун көтү бүлкүлдөйт.
Бала калса мал табат,
Катын калса эр табат.
Бу куруган чымын жан,
Кайда барып жан табат.
Ат башына күн тууса,
Ооздугу менен суу ичер.
Эр башына күн тууса
Өтүгү менен суу кечер.
Жүктөп түйө көрбөгөн,
Көчтө күлүк өлтүрөт.
Ат минбеген ат минсе,
Атын чаап өлтүрөт.
Жалгыз болсоң чогол бол,
Жат жанынан түңүлсүн,

Жарды болсоң кубар бол
Бай майынан түңүлсүн.
Эңкейгенде эңкейгин,
Какайганда какайгын,
Атаңдан калган кул эмес.
Какайганда какайгын,
Байгамбардын уулу эмес.
Шакылгандан катынды
Кыз бергенде көрөрмүн,
Бакылдаган текени
Суу ичкенде көрөрмүн.

САНАТ

Санат ырдан мен айтам,
Ашыктыктан аз айтам,
Үч ай бир токсон кыш деген,
Уйкуда өтөт түш деген.
Жез эскирсе дат болот,
Желеде кулун ат болот.
Атадан тууган март болот,
Барыш-келиш кылбасаң,
Бир тууган сенден жат болот.
Кудаа берген пенденин,
Даражасы нар болот
Боолу шумкар жоголбойт,
Ишин эки кылбаса,
Эч пенде ишин өтө албайт.
Адам заада алдырбайт,
Сөөгү таза сөктүрбөйт,
Төрө бир задын жашырбайт,
Эрте аттанган кеч калбайт,
Ээн эрээн жер келсе,
Эки жаман жата албайт,
Экөөгө бирөө бата албайт.
Аттууга жөө жете албайт,

Бар болбой малы сатылбайт,
Жок болбой малы ачылбайт,
Башыңа мүшкүл иш түшүп.
Малың бир арзан сатылбайт.
Чырмаган мээнет кетпесе,
Чын ажалың жетпесе,
Башы жаздыктан тарталбайт,
Башы жаздыктан тартылса,
Бар оокатың тапталбайт,
Саар бир турсаң дааратка,
Калбайсың пенде наалатка.
Саар менен турганың
Ак гыбадат кылганың,
Даражасы зор дешет,
Окуса намаз парыз дешет,
Окуса намаз бешинди,
Жала калса жан эгем,
Оо дүйнө жайга барганда,
Күнөйүн кечирди,
Окуса намаз дигерди,
Жала калса жан эгем,
Гүнөйүңөн куткарды,
Окуса намаз куптанды,
Бийманга наадан суктанды.
Атаң менен бир тууган,
Агаңды алган бул өлүм.
Энең менен бир тууган,
Тагаңды алган бул өлүм.
Чабар камчы сойлотуп,
Иниңди алган бул өлүм.
Өзүңдөн мурун камынган,
Ак жолборстой чамынган,
Агаңды алган бул өлүм.
Кызгалдактын гүлүндөй,
Кыздарды алган бул өлүм,
Байчечектин гүлүндөй,
Балдарды алган бул өлүм.

Ак коёндой керилген,
Сүйлөргө сөздөн эринген,
Сүлөөсүндөй керилген,
Келинди алган бул өлүм.
Ак булуттун табыны
Көмүр алат турбайбы,
Адамзаттын баарысын
Өлүм алат турбайбы,
Көк булуттун табынын
Көмүр алат турбайбы,
Көп бенденин муунун,
Өлүм алат турбайбы.
Окусаң намаз шамыны,
Жесең болот момундар,
Акыреттин камыны.
Бул аманат дүйнөдө
Өлбөй өтөм дебеңер,
Гөр азабын капырды,
Көрбөй өтөм дебеңер!
Тиш ырыскы, тил дөөлөт,
Тиричилигин зор дөөлөт,
Баш ырыскы бар дөөлөт,
Барчылыгың зор дөөлөт,
Көз ырыскы көп дөөлөт,
Көргөн күнүң зор дөөлөт.

КҮЙГӨН

Көк түтүндөй созулган,
Күңгүрөгөн добушуң.
Мен секетпай болоюн,
Көзүң менен оозуңан.
Карагаттай көзүңөн,
Канттан ширин сөзүңөн,
Канча эле менде айланын,
Кадырлаш сенин өзүңөн.

Курбусу тоонун желеги,
Курусун жандын бөлөгү.
Курулай сүйлөп кайгырсак,
Кадырлаш секет келеби?
Чукурунса ойлонуп,
Оң жагына толгонуп.
Көзөр болуп келди деп,
Койнун ачып оңдонуп.
Сагынганда келди деп,
Санаасында ойлонуп,
Оң жагына имерип,
Көйнөгүн чечип жиберип.
Эшик ачып чыгарып,
Колтуктап атка мингизип,
«Кош аман бол, Секет!» деп,
Колуман кармап күйгүзүп.
Короодон басып буралып,
Куландай чачың чубалып,
Айдалып кетсек биз кайыл,
Алда бир суддан суралып,
Желбегей басып буралып,
Желке чачың чубалып,
Же кетсек Секет биз кайыл
Жетиле жерден суралып.
Бураласың теңилип,
Бендеден чыкпайт сенчелик,
Бенде болуп калыпсың,
Периден жалгыз сен келип.
Бендесиңби, персиңби?
Жасалып бирден келдиңби?
Шилекейиң бал татып,
Шимип жатсам эрдиңди.
Тишиңиздин актыгы,
Амиркендин кебездей.
Ар порумуң ойлосом,
Түгөнгүр адамдан тууган эмесдей.
Чырпыктан кылган чынарым,

Чынкожом берген тумарым.
Чындап колго бир тийсең,
Ак селки!
Жазылат менин кумарым.
Ай тийбес тескей муз болот,
Алтынды соккон уз болот.
Айда чачын тараган,
Айнекке жүзүн караган,
Алтын көкүл кыз менен,
Акылман жигит дос болот.
Күн тийбес тескей муз болот,
Күмүштү соккон уз болот.
Күндө чачын тараган,
Күзгүгө жүзүн караган,
Күмүш көкүл кыз менен,
Күйөрман жигит дос болот.
Карарган тоонун бооруна,
Карга айланып конуптур,
Кадырын санап бир бала
Карыгандай болуптур.
Жогорку тоонун бооруна
Жору айланып конуптур,
Жоругуң санап бир бала,
Жоголгондой болуптур.
Карарган тоонун боорунан,
Карарып туман ачылбайт.
Кадырлаш сени көп санап,
Какшаган үнүм басылбайт.
Бозоргон тоонун боорунан,
Боз ала туман ачылбайт.
Борумунду мен санап,
Боздогон үнүм басылбайт.
Ай тийген тескей теп – тегиз,
Аруй жеген кой семиз.
Алың барда ойноп кал,
Айланып келбейт он сегиз.
Күн тийген тескей теп тегиз,

Күн жерди жеген кой семиз.
Күчүң барда күндө ойно,
Күрмөлүп келбейт он сегиз.
Иймелип кашы ийилген,
Электей бели ийилген.
Эти ооруп да койсо,
Ийменчек болуп калар деп,
Оо жан! Имерип үйгө кийирген.
Кара кашың чийилген,
Калемдей белиң ийилген.
Калкым көрүп да коюп,
Кадыры калып калар деп,
Оо жан! Калкалап үйгө кийирген.
Күмүштөн кылган билерик,
Күндө кийдим имерип.
Көптө бир айлың табалбай,
Алыска кеттим иймелип.
Алтындан кылган билерик,
Айда кеттим имерип.
Айда бир айлың табалбай,
Алыска кеттим иймелип.
Алтындан сөйкө салынган,
Кулагыңда болсомчу.
Айлыңдан басып суу алган,
Булагыңда болсомчу.
Күмүштөн сөйкө салынган,
Кулагыңда болсомчу.
Күңдө барып суу алган,
Булагыңда болсомчу.
Оймогуң боосун мактайын,
Ойлонушуп келгенде,
Ойлобой кантип уктайын.
Шакегиң боосун мактайын,
Сагынышып келгенде,
Санабай кантип уктайын.
Берметке шуру кошуп тагыңсаң,
Упа,эндик жагыңсаң.

Уландар келер сөгүлүп,
Кой көз жан!
Кымыз аш калар төгүлүп.
Күмүштөн кылган оймогуң,
Оймогуң боосун чойбогун,
Алыска кетип калды деп,
Күдөрүң үзүп койбогун.
Кымыз ичтик мас чакта,
Ким ойнобойт, ким күлбөйт,
Кылыгы кызык жаш чакта.
Арак ичтик жаш чакта,
Ким ойнобойт, ким күлбөйт,
Акылы суюк жаш чакта.
Кызылдан көйнөк күрмөчөң,
Кыңгырайт үнүң сүйлөсөң,
Өткөн өмүр чыккан жан,
Кайтып бир келбейт үндөсөң.
Жашылдан көйнөк күрмөчөң,
Жалдырайт көзүң сүйлөсөң,
Калган кадыр качкан куш,
Келбейт кайтып үндөсөң.
Калың кара топурак,
Буудайдыкы турбайбы.
Жан жасаган кудурет
Кудайдыкы турбайбы.
Касабада кар жатат,
Ботосу менен нар жатат,
Жеңесин өпсөм жез татыйт,
Кызын өпсөм алма шекер бал татыйт.
Күн чыкканча сайраган,
Күңгөйгө тилин кайраган,
Күкүк да тең, мен да тең,
Күйгүздүң мени жаман сен.
Талга тилин кайраган,
Таң атканча сайраган,
Тартар да тең, мен да тең
Талыттың мени жаман сен.

Кат жазганым карындаш,
Нелерди көрбөйт карып баш.
Секетбай сени санасам,
Акылым айран, болдум мас.
Туйгун учса ордуна,
Тууруна конбойт ал кайтып.
Арыса тулпар этинен,
Алмагы кыйын жал кайтып.
Бересең келсе жигиттер,
Кетет жанды саргайтып,
Калалуу коргон бузулса,
Калалуу болбойт ал кайтып.
Өткөн өмүр жашарбай,
Алтымышта чал кайтып.
Аргымак аттын жакшысы,
Акырын оттоп, көп жуушайт.
Азамат эрдин жакшысы,
Акырын сүйлөп, көп тыңшайт.
Тагдыр жетсе алдадан,
Секирип бойдон ал кетер.
Жыйырма беште жашыңда,
Жыргалыңа ким жетер?
Чобурдан салба айгырды,
Тойгондон алгын зайбыңды.
Чобурдан алсаң зайбыңды,
Түбүндөн бөлөт айлыңды.
Айлыңдан жалгыз калган соң,
Табалбайсың дайныңды.
Башка чаап жалкытпа,
Мине турган атыңды.
Башта көрүп куда бол
Ала турган зайбыңды.
Жаман чыгып бир калса,
Кимге айтасың зарыңды.
Бейтаалай эрдин багына,
Бейжай катын жолугат.
Бешимде туруп кеп айтсаң,

Беш күнгөчө оолугат.
Армандуу эрдин бактына,
Акмак катын жолугат.
Эртең менен кеп айтсаң,
Эл жатканча оолугат.
Осол болсо алганың,
Отко жанды салганың.
Ол дүйнөгө барганча
Оозуңан кетпейт арманың.
Самсаалаган самайың,
Сары жылдыздай маңдайың.
Карайган сайды күн кечпейт,
Какшаган менен үн жетпейт.
Өзөңдүн көркү жар болор,
Өлгөңдө көрүң тар болор,
Малың болсо чырагым,
Кара башың кан болор.
Жандамалы булактан,
Жандап атым сугардым.
Жаным бирге Акишти
Жазып атың чыгардым.
Карчыга куштай кылчаңдап,
Караганың бек сонун,
Сүзүлүп көзүң бир порум.
Сүлөөсүндөй керилип
Сүйлөгөнүң бек сонун.
Олуя-Ата, Меркени
Оодардым андан беркини,
Оймок ооз, кумар көз,
Ойбойлогон казактан,
Окшотпоймун көркүңдү.
Узун-Агач, Жумгалдан,
Ушунча баш дубандан,
Урматтуу сиздей табылбай,
Уясыз өткөн шум жалган.
Эки Эсенкул, Сарбагыш,
Эстегенде зарлайбыз.

Эзилишип ойнорго,
Эп көрбөдү алдабыз.

КҮҢӨТАЙ

Күлүктүн терин кургатпай,
Күн жүрөсүң Күңөтай.
Ичим толгон муңумду,
Кимге айтамын Күңөтай.
Ой кокуй, кокуй, кокуй,
Кимге айтамын Күңөтай.
Жоргонун терин кургатпай,
Жол жүрөсүң Күңөтай.
Ичим толгон муңумду,
Кимге айтамын Күңөтай.
Ой кокуй, кокуй, кокуй,
Кимге айтамын Күңөтай.

АШЫКТЫК КҮҮСҮ

Сөз айтамын азыраак,
Чолпондой көзүң чачырап.
Ашыктык оту эң кыйын,
Умаштай көзүм ачылат.
Сен эсима түшкөндө,
Басалбаймын алсырап.

МИНГЕН АТЫМ БОЗ БОЛСО

Минген атым боз болсо,
Жол жоргосу сур болсо.
Төрт такасы жез болсо,
Жолоочу жүрсөм жол менен
Жолдошум, бойго жеткен кыз болсо.

Жоргомду жолго откозсом,
Жанымдагы кыз жолдош,
Ай далаага токтотсом.
Арманай, кирерби айла дарманым,
Чыгарбы эле арманым.
Көшөгө тартып уктайсың
Көңүл бир ойдон чыкпайсың.
Көңүлдөшүң кез келсе.
Көмөкөйдөн жыттайсың.
Ак жайкын келген музду айтам,
Ак жалама тузду айтам.
Айылда кыздар ичинде,
Ашкере сулуу сизди айтам.
Көк жайкын келген музду айтам,
Көк жалама тузду айтам.
Көп кыздардын ичинде,
Көркөм сулуу сизди айтам.
Ак тамагың кылайып,
Айткан кебиң ылайык.
Адамдын ичин күйгүздүң,
Акырын сүйлөп муңайып.
Билериктей оң колуң,
Перилердей болжолуң.
Убараңды көп тарттым,
Акылың болсо ойлонгун.
Кийгениң кызыл бейкасам,
Кыялың артык байкасам.
Көчкөндө төөң жандасам,
Көз карашың андасам.
Көз карашың оң болсо,
Артыңдан ээрчип калбасам.
Кат жазганым карындаш,
Нелерди көрбөйт карып баш.
Секетай сени санасам,
Акылым айран, болдум мас.
Туйгун учса ордуна,
Тууруна конбойт ал-кайтып.

Арыса тулпар этинен,
Алмагы кыйын жал кайтып.
Бересең келсе жигиттер,
Кетет жанды саргартып.
Калалуу коргон бузулса,
Болмогу кыйын ал кайтып.
Өткөн өмүр жашарбайт,
Алтымышта чал кайтып.
Самсаалап сенин саамайың,
Сары жылдыздай маңдайың.
Карарган сайды күн кечпейт,
Какшаган менен үн жетпейт.
Өзөндүн көркү мал болор,
Жигиттин көркү жар болор.
Малың болсо чырагым.
Кара башың кан болор.
Жандамалуу булактан,
Жандап атым сугарам,
Жаным бирге ак кербен
Жазып атың чыгарам.

БЕШ КӨКҮЛ

Беш көкүл деп кеп айтам,
Берерби тилек деп айтам.
Өткөн соң өмүр келеби,
Өкүнсөң кудай береби,
Кеткен соң өмүр келеби?
Кейисең кудай береби?
Бышкан кез сенин бышыгың,
Ушу кез сенин кызыгың.
Ак жүзүңдү мен көрүп,
Бир айтууга кызыдым.
Бул эшиктен кеткен соң,
Буластап басып жүрбөйсүң,
Бул өңдүү дооран сүрбөйсүң,

Мурункудай күлбөйсүң.
Абысын менен күнү бар,
Айласыз жаман болсо да,
Алганыңдын сүрү бар.
Акылың болсо бул жерде,
Азырак ойноп күлүп ал.
Кендирдей белиң буралган,
Кеңешиң журттан суралган.
Кетериңди укканда,
Кейибей чыдап туралбайм.
Минген бир атым боз болсо,
Жорголору суз болсо.
Төрт такасы жез болсо,
Молону кулач кез болсо.
Жолоочу жүрсөм арман жок,
Жолдошум сиздей кыз болсо.

СЕКЕТБАЙ

Болот калем колго алып,
Болжоймун сөздүн орунун.
Түркү тил менен зарланып,
Түзөтөмүн форумуң.
Чыгаралбай оолугуп,
Чыгардым сөздүн сонунун.
Кызыл өңүм сары жез,
Кыйналганым ушул кез.
Карадан чалдың белиңе,
Кызыктым сенин пейлиңе.
Кызыксам назар салбайсың,
Секетай, мен айранмын өзүңө.
Жалдырап көзүң караймын,
Ар борумуң санаймын.
Ар борумуң санасам,
Таң ашкан аттай жараймын.
Көзүң айдай тунарып,

Сен үчүн өлсөм арман жок,
Күбөрнай соттон суралып.
Көк тикен чыгат бүр байлап,
Айылдаш жүрсөк бир жайлап.
Көрүнүшө жүргөндө,
Ажырап кетет шор кайнап.
Текедей мойнуң узарган,
Теңтушум болсо кыз алган.
Теңтушум сендей болбосо,
Тегеренсин шум жалган.
Өрдөктөй мойнуң узарган,
Алганым болсо кыз алган.
Алганым сиздей болбосо,
Аңтарылсын шум жалган.

САНАТ

Тамды тешкен уурунун,
Сабы кыска чоту бар
Боло турган жигиттин,
Жүрөгүндө оту бар.
Аргымак мойнун ок кесет
Азамат мойнун жок кесет.
Аргымактын азганы,
Аркы-терки басканы,
Азамат эрдин азганы,
Көчкөндө жөө басканы.
Аргымакта жал жок деп
Албай таштап кетпеңер.
Азаматта мал жок деп,
Жоого таштап кетпеңер.
Жаман атка жал бүтсө,
Жанына торсук байлатпайт.
Жаман эрге мал бүтсө,
Жанына коңшу кондурбайт.
Кондурса да ондурбайт.

Ат кашаган болгон соң,
Аштан-тойдон калган соң
Күлүктүгү не пайда?
Алганың сулуу болгон соң,
Аркырап беттен алган соң,
Сулуулугу не пайда.
Этекти кессең жең болбойт.
Эзелки душман эл болбойт.
Желкени кессең жон болбойт
Жеткилең бийик жол болбойт.
Жапа-жуа кар жааса.
Жаш куурай башын көтөрбөйт.
Жаман жигит мал күтсө,
Мастыктан башын көтөрбөйт.
Ак чаңгыл тоонун этегин
Адис мерген кийиктейт.
Алганы жакшы жолукса,
Азамат көөнү бийиктейт.
Кара кулак аттар кимде жок,
Жүгүрбөсө тайча жок
Ага-тууган кимде жок
Сыйлашпаса жатча жок.
Бедери жок торкодон,
Бек токуган боз жакшы.
Медери жок туугандан
Бек сүйлөшкөн жат жакшы.
Карагай башы куюлат,
Кар эресе суу болот,
Кан белгиси туу болот,
Кан жанында жигиттин
Жүрөгү сары суу болот.
Кара кой сойсок барлыктан,
Канга бармак жарлыктан.
Калк сурамак парлыктан,
Ат жоорутмак тердиктен,
Найза саймак эрликтен.
Аскар-аскар тоо,

Аягы барып чаң болот.
Атадан алтоо туусаң да
Сыйлашпасаң жат болот.
Теректин түбү тыт болот,
Жаман киши кырт болот,
Каарына алганда
Ак жайдын күнү жут болот.
Ак бекен келип жыгылат,
Алдан жазып туурдама
Ак шумкар келип илинет.
Саячы алдан тор салса,
Ийри жыгач түз болот,
Тизеге салып түрлөсө.
Душманына кор болот,
Өз тууганын кордосо.
Бул дүйнөдө не карып,
Ак калалы боз карып,
Айтылбаган сөз карып,
Замандашы болбосо,
Карыя болор тез карып.
Кадырын жеңе билбесе,
Бойго жеткен кыз карып,
Айыл жакалай конбосо
Бетегелүү бел карып,
Каз, өрдөгү болбосо.
Айдан чалкар көл карып,
Мураадын таап албаса,
Кемелде болсо ол карып.
Улук адил болбосо,
Убара болот эл карып.
Жакшыларга айтпаган
Алтын, кавхар сөз карып.
Ата-журту букара
Өз колунда болбосо,
Кайраттуу тууган эр карып.
Асканын башы кыр болот,
Эрикпей айтсам ыр болот.

Жалтаңдын башы саз болот
Жаман менен дос болсоң,
Акыры бир күн доо болот.
Жакшы менен дос болсоң,
Өлгүчөктү коштошот.
Жаман менен дос болсоң
Баягымды бергин деп
Эки айдан кийин мушташат.
Арым-арым жүгүрсө
Аттын чери жазылат.
Алым алып иштесе,
Катындын чери жазылат.
Күрпөң-күрпөң жүгүрсө,
Күлүктүн чери жазылат.
Күндө үч убак күбүсө,
Мүлүктүн чери жазылат.
Маселе китеп окуса,
Молдонун чери жазылат.
Бутун шилтеп басканда,
Бечелдин чери жазылат.
Толтура буудай салганда,
Кампанын чери жазылат.
Топ, топ этип түшкөндө,
Жампанын чери жазылат.
Анча-мынча мал күтсө,
Бакырдын чери жазылат.
Көзү көрүп басканда
Сокурдун чери жазылат.
Жакшы санат укканда,
Кулактын чери жазылат.
Чапендестер чогулса,
Улактын чери жазылат.
Сары алалы көп жылкы,
Булактан келип суу ичсе
Булактын чери жазылат.

**КАЛИНИН
РАЙОНУНАН
ЖЫЙНАЛГАН
МАТЕРИАЛДАР**

Кыдыралиев Көккөз –
Калинин районундагы
Сосновка айылынын тургуну.
1888-жылы туулган.

КАЗАК-КЫРГЫЗ ЧАБЫШЫНЫН ЧЫГУУ СЕБЕПТЕРИ

Казак-кыргыз чабышанын чыгуу себептери: Чыр Жер талаштан чыгат.

Абылай кандан мурун Бердикожо деген чыгып, кыргыздардын жерин талашып доо коёт. Аны кыргыздар өлтүрөт. Ал чатакты Абылай улантат. Чүй боорундагы Солто уруусунун Жайыл уругун чаап салат. (Жайыл Коңурбайдын баласы болгон). Теке, Үсөн деген ошол Жайылдын балдарын өлтүрүп, чаап кетет.

Абылайкандын өлгөнү белгисиз. Өлө элегинде Кененсары, Ноорузбай деген уулдарынан башка Богуйкан деген кызы болгон. Ал кыргыздын бир мыктысына тийемин деп, Жангарачка келет. Жангарач макул болбойт. Кененсары, Ноорузбай Солто уруусу карап берсин деп элчи жиберет. Ага макул болбогондон кийин, алар кол алып келет. Алар Чолпонкулдун атасы Тынаалыны колго түшүрүп, жол баштатып келген. Ал киши (Тынаалы) амал таап, аларды Токмоктун башы саздактан чыгарат, качалбай калсын деп. Ошондо Ормон да түнкүсүн

жер-жерге от жактырып керней тарттырып, колу көп десин деп ушул айланы колдонот. Анда Кененсарылар сурайт: Кыргыздын каны жок дебеди беле дейт. Ага айтышат: – Жок кыргыздын Ормон деген каны бар деп. (Муну айткан Супатай баатыр, өзү казак. Ал Кененсары Ноорубайды жаман көрүп, кыргыздарга жан тарткан киши).

Согуш башталат. Бирок ар ким ар түрдүү айтат. Ноорубай зоот кийип, кыйкырып жекеге чыгат. Ага Шаботонун баласы Майменде «мен барам» – деп чыгат. (солто). Болжолдуу жерге барганда, кыргыздар күзөтчү жашырып коюшкан болот. (казактар). Себеби алар Ноорубай менен Маймендени атуу керек эле. Ноорубайдын атынын бутуна атат, үч буттап ат качып, казактардын ичине кирип кетет. Ал эми казактардын огу Майменденин найзасын ыргыта атып салат. Ошол эле согушта кыргыз Чыңгыш баатыр сууну буруп жиберип, казактарды чөлдөттүрүп жиберет. Ичкенге суусу жок, казактар талаада калат. Бул 1849-жылдары болот. Ноорубай менен Кененсарынын колго түшүп өлтүрүлгөнүн, айтуучулар түрдүүчө айтышат. Көпчүлүк аларды колго түшкөндөн кийин жапа тарткандарга өлтүргүлө деп беришкен дешет. Кененсары, Ноорубайдан эң эле баатыр ким деп сурашса, Жангарач дешет. Ал чексиз күчтүү, жекеге чыкса эч кимди койчу эмес экен. Аны казактар кармап өлтүрүп коюшат. Чыңгыш баатыр Эржантөрөнү (Кененсары, Ноорубайдын иниси) колго түшүрүп өлтүрүп, баталашып тарайт. Ошондон улам кыргыздар казактарды жеңген дешет. Эржантөрөнү бөлөкбай уруусу өлтүрөт. Анткени, мурда казактар алардын он бир баатырын кырып кеткен экен.

КЫРГЫЗДАРДЫН ЧЫГЫШЫ ЖӨНҮНДӨ ЛЕГЕНДА

Азирети Акешеден Мансур. Мансурдан Мийнал. Мийналды өлтүрүшүп, өрттөшөт. Күлүн сууга агызып жиберет. Көбүк «анда да ак, менде да ак» деп агат. Аны кырк кыз ичип алышат да баары бойло-руна бүтөт. Ошондон кыргыздар пайда болгон.

ЭРСАЙЫШ

1. Илгери Тункатар уруусу Эрназарды Курман-кожо Кулжугачтан Аксакал чыгат. Аксакал Эр-назардын найзасын кагып таштап алкымга сайып өлтүргөн.

2. Ошол эле Аксакал Шабдандын ашында (1912-жылы) бир жигитти сайып өлтүргөн. Ал жигит да кыйын экен, Аксакалды сайып жыккан экен, бирок бутун басмайылга байлап коюп жагылган менен аттан ооп түшпөптүр. Тигинин табарсыгы жарылып-тыр, ал өлүп калыптыр.

Рыскулбеков Бейшембай –
Калинин районундагы
Кызыл-Дыйкан айылынын тургуну.
1905-жылы тулган.

МЕНДИРМАН

(Жомок)

Илгери өткөн заманда Мендирман деген жигит Каракандын шаарына тентип барат. Ал адегенде ашпозчулукка өтөт. Анын иштеген иштери орундуу болгондуктан Караган өзүнүн тулпарын бактырып коёт. Ал тулпарга айына үч кап арпа берип турчу экен. Бирок баякы жигит тулпарды багып жүрүп, алты айга чейин жемдик арпа сурап келбейт. Анын үстүнө кандын тулпары мурдагыдан да жакшы болуп, жылтылдап колго карматпай калат. Буга хан таң калат. Бир күнү хан баякы жигитти чакырып алып, атың ким дейт. Атым – Мендирман.

– Мендирман, анда менин бир суроом бар. Сага чейинки тулпарды баккан адамдар үч кап арпа бир айга жетпей калды деп, улам кайра сурап алып турчу эле. Эмне себептен үч кап арпаны алты айга жеткиздиң жана тулпар да семиз чыкты?

– Ээ, ханым, ач көз адамдын колунда береке болбойт. Алар тулпар менен кошо арпаны жешкен да. Экинчи бир себеби – тулпар өзү тойбогон мал болот. Ач көзүрөөк келип, арпаны чайнабай жутат. Мен ошол арпаларды заңынан кайра жууп, курга-

тып кайра бердим. Ошентип үч кап арпа алты айга жетти.

Ии, мында бир кеп бар экен деп хан ойлонуп калат. Карахандын бир адаты болор эле, ал жакшы көргөн адамына ар убакта өз колу менен нан сындырып берчү эле. Бул жолу да Мендирманды эркелетип нан сындырып берет. Андан кийин Мендирмандын баскан-турганына көз сал деп, артынан бир жигитти койгон экен. Ал жигит Мендирмандын баскан-турганын ханга жеткирип турат. Бир күнү Мендирман хандын тулпарын сугарып жатып уйга чалышкан жери бар экен деп күбүрөп калат. Аны баякы жигит ханга жеткизет. Хан Мендирманды чакыртып, ээ Мендирман саяпкер көрүнөсүң менин тулпарымды сынап бер дейт.

– Жок, ханым. Хан менен хандын тулпарына сын жок дейт, Мендирман.

– Тулпарды сынайсың, сынабасаң башыңды алам, – дейт хан.

Мендирмандын айласы кетип, тулпарды жетелеп чыгат. Суунун ары жагына бир тартып, бери жагына бир тартып, кечирип, – тулпарың тулпар экен, бирок уйга чалышкан жери бар, ысыкта эсирип, салкында жакшы жүрүп, андан башка айыбы жок, – дейт. Хан буга таң калат. Чынында эле тулпардын ысыкта элирип, салкында жакшы жүрмөй адаты бар экен. Бирок мунун уйдан чалышканын кантип билди деп ойлойт хан. Ал жылкычысын чыкырып, тулпардын кандай туулганын айт дейт. Ал киши мунун уйга чалышканы чын дейт. Мунун туулганын адегенде мен көрбөй калдым, бирок кийинирээк барсам уйду ээмп турган экен, чаар бээ жанында оттоп жүрүптүр, мунун уйга чалынганы ушул дейт.

Хан Мендирманга ыраазы болуп, тулпардын сынын туура айттың, бирок тиги ысыкта элирип, салкында жакшы жүргөнүн кайдан билдиң дейт.

– Аны билүү оңой, – дейт Мендирман. Төрт түлүк малдын ичинен ысыкта сайгактаган уй, ылаалаган

ат. Тулпар ылаалабайт, бирок элирип кетет, бул – уйдан калган адат дейт.

Хан, андай болсо, мени да сынап бер дейт.

– Ханга сын жок –дейт Мендирман.

– Мени сынабасаң башыңды алам, – дейт хан.

Эми болбостур дейт да, Мендирман ханды ары кара, бери кара – дейт. Ары карасаң хандын уулу кейптенесиң, бери карасаң, наавайчы карасарттын уулу экенсиң – дейт.

Хандын ачуусу келип, энесин чыкыртат. Энеси 80ге барып калган экен.

– Эне, бул жигит мени – наавайчы карасарттын уулу дейт, ачык айтып, ак сүйлө, жалган айтса башын алам дейт. Анда энеси, өлөрүм калды өсөрүм калган жок, эми кантип калп айтайын, жазыксыз кишинин күнөөсүн тиги дүйнөгө кантип алып кетейин, мунун айтканы чын дейт.

Атаң баласыз жүрүп, карыганда боюма бүтүп, мен туур күнү навайчынын аялы да толготуп экөөбүз бир күнү төрөдүк. Меникин карасам кыз, аныкы эркек экен. Аны мартуу басып, эс-учун билбей жаткан эле, алдымдагы кызды ага жылдырып, анын алдындагы эркек баланы өзүм алдым. Сени хандык кылган жазыгымбы, кааласаң башымды ал, же тиги жигитти бошот дейт.

Хандын ачуусу келип, энесине сөз айталбай, менин навайчынын уулу экенимди кантип билдиң дейт.

Ал эң эле жөнөкөй дейт Мендирман. Ар кимдин өз иши өзүнө кымбат. Сиз ар убактарда көңүлүңүзгө жаккан кишиге нан сындырып берчү элеңиз. Навайчыга нандан кымбат нерсе жок, ошон үчүн навайчынын баласы го дедим.

Хан мунун таап айтканына ыраазы болуп, сен мындан ары ат багуучу болбой кырк жигиттин бири болчу деди. Мендирман мындан дагы бат эле көрүнө баштады. Ал барган жердеги иштер бат бүтүп, жигиттер да кадырлап баштады.

Аны көргөн хан адегенде он башы, анан кырк-башы кылды. Карахандын алты шаар эли бар эле. Эл дагы Мендирманды кадырлап башташты. Муну көргөн Карахан, бир күнү аны чакырып алып, ата-баладай болуп калдык, мага башкы вазир бол, алты шаарды кыдыр, сүйгөн кызыңды алып берейин деди. Мендирман ат арытып жүрүп Күлгаакы деген кызды жактырды. Ал ай десе арксыз, күн десе көрксүз ашкан сулуу экен. Чоң той берип жатып, Мендирман үйүнө алып келет. Аны көргөн хандын жигиттери ханга барып, ханым Күлгаакы Мендирманга эмес, Сизге ылайык дейт. Карахындын көңүлү бузулуп, кандай жол менен аларды билбейт. Бир күнү ага бир кемпир келип, мени он алты жаштагы жигитке алып берсеңиз, мен Мендирмандын аялын кантип алып берүүнүн жолун табамын дейт. Хан макул болот. Анда мындай дейт кемпир:

– Карт ооруган адамга айөкөндүн сүтү дары, карт ооруп калыптырмын деп Мендирманды айөкөндүн сүтүнө жибер. Ага барган киши көп болгон да, келген киши жок болгон. Барган кишини айөкөн жутуп таштайт. Андан башка – айөкөндүн жолунда кырк каракчы бар. Же кырк каракчыдан же айөкөндөн өлөт дейт кемпир. Хан карт оорумуш болуп, Мендирманды чакыртат.

– Мендирман балам, ата-баладай болуп калдык эле, карт ооруп калдым, айөкөндүн сүтү дары дейт, сенден башка жигит жарай турган көрүнбөйт. Ошол айөкөндүн сүтүн алып келип бер дейт. Мендирман барса-барайын, бирок жети күнгө улуксат бер дейт. Хан макул болот. Мендирман хандын оюн түшүнүп, алты шаардын темир устачыларын жыйнап, жети катар темир үй салдырат. Сегизинчи күнү ханга келип мен айөкөнүн сүтүнө барууга даярмын дейт.

Карахан кайра ойлонуп, бузукунун тилине кирип, жакшы көргөн вазиримен айрылып каламбы, сулуу аял кайда жок деп ойлойт да, Мендирман

балам, жакшы болуп калыштырмын, айөкөнүн сүтүнө барбай эле кой дейт. Анда Мендирман – тарт колунду, тарт! – Мен айткандан кайткан эмесмин деп атынын башын буруп, жүрүп кетет. Айөкөнгө барчу жер алыс. Мендирмандын аты ыргайдай, өзү торгойдой болот.

Бир күнү Мендирмандын аты сүйлөйт:

– Мен, мен, мен бийик,
Мен үстүмдө сен бийик.
Мен көргөндү көрдүңбү?
Мен билгенди билдиңби?
– Карайгырдын көзүнө,
Калчарыңкы көрүнөт.
Мендирмандын көзүнө
Түк эчтеке көрүнбөйт.

Анда ат айтат:

– Тээ алыскы көрүнгөн Кара-Тоонун этегинде кырк каракчы жол тосуп олтурат, сен да өлөсүң, мен да өлөмүн дейт.

– Бара көрөбүз, ажалсыз чымын өлбөйт, ажалыбыз жетсе – качсак да өлөбүз, куусак да өлөбүз. Тике бара бер дейт. Кырк каракчы Мендирманды тизгинден алат: – Аттан түш, башыңды алабыз, атыңды соёбуз.

– Өлтүрсөңөр өлтүргүлө, даарат алып алайын, уруксат бергиле дейт Мендирман. Мендирман даарат алып жатканда кырк каракчы кеңешет. Алдыбыз Аксакал болдук, артыбыз көк сакал болдук, мындай неме көрө элек элек, колго түшкөн кишинин баары эле, балам жаш эле, эне-атам кары эле деп ыйлачу эле, бул тегин киши көрүнбөйт, аны айткан жок, талаалап жүрүп өлөбүзбү, белдүү киши болсо ушуну бел байлап, эл четине барып, оокат кылсак кантет. Аксакалдын сөзүнө баары макул болушат. Мендирман келгенде ал-жайын сурап, кырк жигит кылып алуусун өтүнүшөт. Мендирман макул болуп айөкөндүн сүтүнө баратканын айтат, кайта келатып

алып кетели дейт. Кырк каракчы ай туяктуу бээ чалып, курун мойнуна салып, кудайга жалынып, Мендирманды айөкөнгө жөнөтөт. Бир күнү Мендирмандын аты сүйлөйт.

– «Мен, мен, мен бийик,
Мен үстүмдө сен бийик.
Мен көргөндү көрдүңбү?
Мен билгенди билдиңби?
– Карайгырдын көзүнө
Калчарыңкы көрүнөт.
Мендирмандын көзүнө
Түк эчтеке көрүнбөйт».

Анда ат айтат: – Тээтиги түлүндөй жерден жүлүндөй тутун чыгат ошол жерде Айөкөн бар. – Ассолома-лейкум, энеке, деп айт. Салам айтпасаң саргайтат элем балам дейт. Алик албасаң алсыратат элем энеке де.

– Эмнеге келдиң балам, дейт.

– Сиздин сүтүңүзгө келдим – дегенде,

– Менин сүтүм ушул деп, кырк кулактуу казанды тегеретет. Ошондо мен коёндон жапыс болоюн, сен кыргыздан илгич бол. Кырк кулактуу казанды жалыма койсоң, качып жөнөйүн. Казанды алалбай калсак өлдүк, сени да, мени да жутат. Казанды алып кетсек мен жеңилдим деп ал чакырат, кайра барабыз. Ошентип Айөкөнгө барышат.

– Ассолома-лейкум, энеке – дейт.

– Салам айтпасаң саргайтат элем балам!

– Алик албасаң алсыратат элем энеке!

– Эмнеге келдиң балам?

– Сиздин сүтүңүзгө.

Менин сүтүм ушу – деп, кырк кулактуу казанды тегеретет. Алейкисаламда Мендирман казанды ат жалына коюп качып жөнөйт.

– Мен жеңилдим балам деп Айөкөн кайра чакырат. Мендирман келет. Анда Айөкөн айтат.

– Балам менде сүт жок, сени касташкан бирөө жиберген экен. Мага келген киши көп болгон, кеткен

киши жок болгон. Башыңа күн түшсө, түтөткүн деп мурутунан жулуп берет.

Мендирман келатса кырк каракчы, кырк дөбөнүн үстүндө туруп алып, буркурап ыйлап олтурушкан экен. Мендирманды көрүп сүйүнүшүп, бээ союп, той берет. Мендирман Карахандын шаарына келсе, аялына жасаткан жети кабат темир үйдүн алтоосун талкалап, жетинчисине киришкен экен, Карахан. Кырк жигит менен Мендирман согушка кирет. Хан көптүк кылып, Мендирмандын жигиттеринин көбүн өлтүрүп жиберет. Мендирман чарчап-чаалыгып качып чыгат. Ошондо Айөкөндүн айтканы эсине түшөт. Айөкөнүн мурутун күйгүзөт. Күйгүзгөндө Айөкөн жанына даяр болот. Ага болгон окуяны айтат. Айөкөн үрүп чыккан итин жутуп мөөрөгөн уюн жутуп хандын айлын талкалап жиберет. Хандын айласы кетип, Мендирман эле Мендирман! Жеңилдим эле жеңилдим, желмогузунду алып кет, ордума хан бол дейт. Мендирман хан болот. Караханды нан жапкан навайчы кылып, жатып калган экен.

ЖЕТИМ МЕНЕН КЕДЕЙ БАЛА

(Жомок)

Илгери бир замандарда эл ач болуп, тентигендердин саны көбөйөт. Ошол мезгилде бир кедей бала Карахандын элине тентип баратса, алдынан өңү азган өзү курдуу бир жетим бала жолугат. Алар арыш-ачып, өлдүм-талдым дегенде Карахандын шаарынын чекесине жетет. Кайыр сураса, эч ким кайрылышпайт. Алар ачкадан өлбөйлүк деп, колуна орок алып, тоодон барып отун алып, ошол айылдык навайчыга алып келип жарты нанга айырбаштап, күнүмдүк оокатын өткөрө берет. Ошол мезгилде ал шаардын ханы өлүп, үч күн аза күтүү болот. Үч күндөн кийин

хандын осуяты боюнча үч күндөн бери тамак ичпеген, ак шумкарын асманга учуруп, шумкар кимдин колуна консо, ошону падыша кылабыз деп, элге жар салат. Шаардын бүт калкы колдоруна эт кармап, кушту бөпөлөп аянтка чыгат. Ак шумкар эч кимдин колуна конбойт. Арадан алты күн өтөт. Ошол мезгилде шаардын аксакалы бул тегеректе адамзаттан калдыбы, калса, кабар кылгыла деп жигиттерин чаптырат. Жигиттер айланада адамзат жок, бир гана навайчыга отун алып келип жүргөн кедей менен жетим бала калды. Бирок алар хан болосуң жүр десек, өз курсагыбыз тойбой жүрүп хандыкты бизге ким коюптур, андан көрө отунубузду алып келели деп кетип калышты. Аксакалдын ачуусу келип, кайдан болсо да ошол экөөн таап келгиле дейт. Жигиттер айт-уйт дегиче аларды таап, алардын отунун саттырып, жарым кадак эт алдырып, жолго чыгышат.

Кедей бала айтат: – Ээ, мен буларды билдим, – дейт, – булардын ханы өз ажалынан өлгөн жок, киши колдуу болгон, элде кайбат айтуучулар көбөйгөн. Эгер мен хан болуп калсам, катуу сурак жүргүзүп, доокердин да, жоопкердин да башын алдыртат элем. Ошондо булар мурунку хандын баркын билет эле.

Анда жетим бала айтат: – Эгер мен хан болсом, мурункудан дагы бейпил жакшы хан болуп, жесирге миң кой айдатып, жетимге ак май чайнатып, адилеттүү сурак жүргүзүп, элдин көз жашын төкпөгөн хан болор элем.

Ошентип экөө кобурашып отуруп, топко жетет. Эл катары алар колундагы этин көкөлөтүп, шумкарды бөпөлөйт. Ак шумкар үч айланып учуп, кедей баланын колуна келип конот. Ошол жерден эле кедейди ак кийизге ороп, хандын карай алып жөнөйт. Жетим бала жаңгызсырап, көз жашын төгүп, досунан айрылганга капа болуп, келе жатса, баягы навайчы мага бала болчу деп, үйүнө алып кетет. Жетим

ошентип навайчыга бала болуп, күнүнө отун алып келип жанын багып жүрө берет. Ал эми кедей болсо, айтканындай каардуу хан болуп, доокердин да, жоопкердин да башын алып, оймо тазга он теңге, кыйма тазга кырк теңге салык салып, элди жакырлантып жиберет. Эл жакырлыгынан итке минип тентип баштайт. Арадан бир топ жыл өтөт. Баякы жетим заңкайган жигит болот. Ал бир күнү навайчы атасына мага уруксат берсең, ханга барып келейин, берсе – хандыгын алам, бербесе – мал алып келейин мага уруксат бер – дейт.

Навайчы: – Ээ, балам, койсоңчу, сен эмес, кадыр-барктуу азаматтардын да башын алып таштады. Тилимди алсаң кой, – дейт.

Ага болбой, жетим улам сурап тургандыктан, уруксат берет. Жетим ханга кирип баратканда, бир буту кирип, бир буту кирелекте, башын алгын деп кедей-хан кыйкырат. Ошондо жетим, «аттигиниң» деп, бармагын тиштеп алган экен. Аны кедей-хан байкап калып:

– Ии, эмне үчүн бармагыңды тиштедиң дейт.

– Жаманчылык унутулбайт дечү эле, ал калп сөз экен,- дейт жетим.

– Аның туура эмес, менин башыман өткөн оор турмуш азыр да көз алдымда турат. Мен аны унуткан жокмун.

– Андай болсо, бир нанды бөлүп жеген, бир чапанды жамынып жаткан жетим досунду эмнеге унуттуң, – дейт.

Ошондо кедей жетим досун таанып, басып жыгылат. Жигиттерин жиберип, таза кийим алдырып жетимди мончого түшүрүп, хандын оюн-шоок үйүнө алып келдирет. Ал жерде кырк күн-кырк түн ойноп, кырк биринчи күнү: – Досум, эмнеге келдиң эле, каалаган оюңду айт, – дейт.

– Айтсам ушул – экөөбүз жарты кадак эт алып, жол боюнда келатканда, экөөбүздүн бирөөбүз хан

болуп калсак бирөөбүз хандыкты сурап келсек – беришелик деген антыңды унута элексиңби? Унута элек болсоң – хандыгыңды сурап келдим, – дейт.

Кедей ойлонуп олтуруп калат.

– Атаңдын көрү-ай, бул элдин сааты дагы чыга-лек эле, ошондой болсо да, Мазар-Булакта чук терек бар, ошол терек башына чейин бүрдөсө, элдин сааты чыкканы, анда хандыкты сен ал. Эгер башына чейин бүрдөй элек болсо, аз күнгө коё тур-дейт. Киши жиберип, чук теректи каратса, башына чейин терек бүрдөй элек экен.

– Алты айга чейин кайрылып бир кел. Ага чейин терек башына чейин бүрдөп калар, ошондо хандыкты сен ал, – деп кедей жетим досун ар түлүктөн тогуздан мал айдатып жиберет. Ошондон кийин жетимдин кадыры өсүп, элдин баары таң калып:

– Бул кедейханга барган киши көп эле, келген киши жок эле, жетимдин кандай баркы күчтүү деп сөз кылышат. Эми даттанчулар ханга барбастан, жетимге келчү болот.

Ошентип алты шаар элдин жартысынан көбү өзүнөн-өзү жетимге баш ийип калат. Жетим алты айдан кийин кедейханга келип, Мазар-Булакка киши жиберип, чук теректи каратса, башына чейин гүлдөп калган экен дейт.

– Ээ, досум мына, элдин сааты чыккан экен, жакшылык менен жамандыкты көрбөй, жакшы киши менен жаман кишинин айырмасын билбейт. Эми эл түшүндү, сен адилеттүү хан болсоң баалай алышат. Башыңа кыйынчылык түшсө, сыйлай алышат, баланы уруп көндүргөндөй, элди дагы башкара билүү керек, ансыз алакандагы камыр сыяктуу салаадан агып түшөт деп, кедей тактысын жетимге берген экен. Жетим адилеттүү хан болуп жесирге миң кой айдатып, жетимге ак май чайнатып, адилеттүү падыша болгон экен.

АКЫЛМАН ВАЗИР

Илгери-илгери бир хан болгон экен. Ал хандын атагы элге жайылып, айткан сөзү эм болуп туруптур. Ал хан өзүн акылман деп ойлочу экен. Бирок «аял жакшы-эр жакшы, вазир жакшы-хан жакшы» дегендей хандын жакшылыгы вазиринин акылмандуулугунан болгон.

Хан аны түшүнгөн эмес. Бир күнү хан менен вазир ууга чыгат. Уудан кеч кайтып, айлына жеталбай калат. Ошондо хан менен вазир алдынан жолуккан үйгө түнөп кетүүнү ойлошот. Алар келатса бир жыбытта бир ак үй, бир кара үй тигилип турган экен. Эки үйдөн эки ит үрүп чыгат. Вазир айбандын да, чөп-чардын да тилин билген неме экен. «Ак үйдүн ити үрөт, – дейт: – Хан менен вазир бүгүн биздикине конот. Менин ээм бир кой соёт, мен кан-жинине тоём, таң атканча ыксырап уктайм! – деп мактанат.

– Кара үйдүн ити үрөт – дейт хан менен вазир биздин үйгө конот. Менин ээм, жалгыз ак токтуну соёт, мен хан-жинине тоём. Хан менен вазирдин атын таң атканча кайтарып чыгам. Сен уктап калып, хан менен вазирдин атын ууруга алдырасың».

Хан менен вазир ак үй менен кара үйгө жакындап келгенде, хан ак үй жакка бастырат. Вазир чылбырдан алып, кара үйгө түшүрөт. Хандын ачуусу келет. Үйгө барганда сүйлөшөрмүн деп ойлойт. Хан менен вазир кара үйгө түшкөндөн кийин кембагал дыйкан чайын берип жетине албай жалгыз коюнун козусун алып келет. Ошондо сырттан кой маарайт – дейт: – Атаңдын көрү-ай! Он бирди туудум. Бири дагы тукум болгон жок. Ушунумду калтырса болот эле. Миң төлдүн башы ак токту деген болот эле, андан көрө мени сойчу, аны вазир түшүнөт да, мыйыгынан жылмайып, бата тилегени турган дыйканга кайрылат:

– Кой, алдагы козунду сойбо. Бизге сыртта маараган коюнду сой-дейт. Үйдүн ээси макул болуп, козуну коё берип, энесин соёт.

Мында да хандын ачуусу келет. Мунун эмне кылганы деп ойлойт. Үйгө барганда сүйлөшөйүн, мунуку өттү. Козу сойдурбай, кой сойдурат дегени эмнеси, – деп ичинен кек түйүп калат.

Өткөн-кеткенди сүйлөшүп, эт желгенден кийин жомок айтышуу башталат. Үйдүн ээси бир канча кызык жомокторду айтат. Вазир күлкүлүү жомокторду айтып берет. Хандын эркисизден капасы жазылып, өзүнүн билген үч жомогун айтып берүүнү ойлойт. Бирок ушул жаман кара үйгө жомогумду кайдан айтып берейин деп айтпай коёт. Анда хандын үч жомогу кеңешет. Биринчи жомогу айтат:

– Мени бул ызалады. Мени ушул үйдө айтса болмок. Мен эртең менен буга көрсөтөм. Кара курт болуп өтүгүнүн башына кирем да чагып өлтүрөм –дейт.

Анда экинчи жомогу айтат:

– Эгер сенден аман калса, жолдон кан чаңкаган кезде уу булак болуп алдынан чыгам. Бир ууртаганда кан өлөт.

Анда үчүнчү жомок айтат:

– Эгерде силерден аман калса, мен уктап жатканда жабыктан ажыдаар болуп түшөм. Андан аман калбайт.

Жомоктордун сүйлөшкөнүн вазир билет. Эртең менен кан өтүгүн кийгени жатканда, вазир өтүктүн башын чарт кесип алат да өзүнүн өтүгүн бере салат. Кандын ого бетер жини келет, сени үйгө барганда даргага тарттырбасам, – деп ойлойт.

Эртең менен чай ичип аттанышат, жолдо кетип бара жатышып сүйлөшүшпөйт. Кандын кабагы карыш түйүлүп, эптеп үйгө жетип ачуусун чыгаргысы келет.

Күн ысык, кан менен вазир чаңкайт. Кетип баратышса алдынан бир булак агып жатат. Кан аттан

түшкөнчө болбой, вазир бутактын көзүн ат менен тепсетип, атын сааралатып жиберет. Кандын дагы ачуусу келет. Ошол ачууланган боюнча үйүнө жетет. Күн батып кетет. Эртеси вазирди даргага асмакчы болуп кан жатып калат. Кан аялы менен жаткан ак өргөдө вазир таң атканча күзөт кылууну ойлойт. Кылычын кармап, көзүн ирмебей эшиктин алдында турат. Түн ортосу оогондо, жабыктан ажыдаар сойлоп чыгат. Даяр турган вазир ажыдаардын башын ыргыта чабат. Ошондо ажыдаардын бир тамчы каны төшөктөн агылып жаткан кандын аялынын төшүнө таамп калат. Ажыдаардын каны уу болчу эле – деп, ошол жерден вазир аялдын көкүрөгүндөгү канды соруп салат. Ошол кезде кан ойгонуп кетип «вазирдин шиши толгон экен тыякта кылганы тигил. Эми койнумдагы аялга кол салган турбайбы. Кармагыла жигиттер муну деп кыйкырат. Хандын жигиттери вазирди таңып таштайт. Эртеси элдин көзүнчө хан аны даргага асмакчы болот.

Эртеси эл чогулуп келгенде, вазирди жакшы көргөн карыялар:

– Алдаяр ханым, вазирдин кылмышы эмне дейт.

Анда хан:

– Мунун кылбаганы жок. Өтүгүмдүн башын кести, ичээр суумду булгады. Аягында аялымдын койнуна кол салды. Мындан дагы ашык кылмыш болобу.

Анда карыялар «кандын айтканы туурабы» – деп вазирден сурашат.

Вазир:

– Хандын айтканын баары туура. Бирок болгонун болгондой угуп алгыла деп, болгон тарыхын айтат. Экөөнүн ууга чыкканын, адашканын, ак үй менен кара үйдүн жолукканын. Ак үй менен кара үйдүн иттери эмне деп үрүп чыкканын, козу сойдурбай, кой сойдурган себебин, хандын үч жомогунун максатын айтып, өтүктүн башындагы кара куртту жолдогу

уу сууну, үйдөгү ажыдаардын баардыгын көрсөтөт. Хандын аялынын көкүрөгүнө ажыдаардын каны таамп калганын айтат. Вазирдин сөзүнүн чындыгына хандын көзү жетип, катуу уят болот. «Хандык мага туура эмес экен» – деп ойлойт да, хандыгын вазирине өткөрүп берген экен. Ошентип вазир акылмандуулугу менен хандык даражага жетиптир.

АКЫЛ – АКЕ

(Жомок)

Илгерки өткөн заманда акылдуу жомокчу, ырчы Акыл-аке деген болуптур. Ал бала көрбөштүр. Өзү жеткен бай болот. Эл аралап, жетим балдардан таап, отузду багып алган экен. Анын тушунда падышанын да казынасын уурдап, элге бүлүк салып, тынчын алган эки каракчы болгон экен.

Бир күнү каракчылар түнкүсүн келип Акыл-акени кармап алышат да алтын-күмүштөрүн сурайт. Акыл-аке: – Олтургула, төргө өткүлө, алтын-күмүш элеби, башыңардан өйдө көмөйүн, -деди. Каракчылар олтурушту. Акыл-аке «бир тамак жасайын» деди. Пиязды туурай баштады. Каракчылар айтты: -Сизди жомокчу деп укчу элек, кана, тамак даяр болгучакты, ошо жомоктон айта олтурсаңыз – дешти.

– Ии, балдар айтайын, – деди Акыл.

... Илгери бир заманда, бир жигит, бир чал экөө тоодо отун алып жүрөт, достошот, көп күнү отунду бирге алат. Бир күнү тоонун шагылынан бир алтын таап алат-кой башындай. Экөө алмак-салмак көтөрүшүп келатканда жигит ойлоду: «Чалды орток кылбай эле өлтүрүп койсом – жеке албайымбы», деди. Чал аны билди. Алтын тапкан киши соо болбойт дечү эле, ушу баланын өңү бузулду, мени өлтүрөбү, – деп ойлоп чал жигитке айтты:

– Ай жигит, сени менен мен көп жолдош болдум, туз-даамдаш болдум, менин зайыбымдын боюнда бар, алтын тапкан киши соо болбойт дечү эле, баланын атын Карып кой, – деди дейт.

– Жолдош акыдан кутуласың, – деди. Өзү деле билип турбайбы деп жигит чалды балта менен чаап өлтүрдү.

Жигит аябай байыды. Чардады. Бир күнү келатса, той болуп жатат, караса – чалдын зайыбы төрөгөн экен.

– Ээ, чал, жолдош акыңдан кутул, балага «Карып» деп ат коюп бер дебеди беле, кутулайын, деп той үстүнө келди. Балага Карып деп ат койду.

Ошо заманда Адыл деген падыша болгон экен. Ал бир күнү аң уулап кетип баратса, баягы кемпир – Кары-ып!! Деп кыйкырды. Ошондо Адыл падыша: – Элимде мындай Карып деген ат жок эле, – дегенде Акыл-аке, -уктап жаткан отуз карып тура калды да эки каракчыны кармап алышты. Каракчы айтты: – Акыл аке, баягы жомоктун аягын айтсаңчы, – деди.

– Экөөңдү кармамак – жомоктун аягы эле! – деди Аыл-аке.

Адил падыша Карып деген кемпирден: «Эмне үчүн мени карып дедиң» – деп сурады эле, анда кемпир: «Апей менин баламдын аты Карып» – деди. Анда падыша «баланын атасы бар бекен?» – деп сурады. Алдыңа кетейин, падышайым, баланын атасы өлгөн – деди кемпир. Анда падыша: баланын атын ким койду экен – деп сурады. Кемпир: «атасы менен бирге отун алып жүргөн Курманбай деген киши койду эле»- деди. Ошондо падыша ат койгон Курманбайды чакырып кел деп жиберет экен. Ошондо Курманбайдын көпөс болуп турган учуру эле. Курманбайды падыша чакыртып келгенде, «баланын атын ким койду эле деп сураганда, Курманбай мен койдум эле»- деди. Анда падыша «баланын атын сен койсоң, бул карыштын атасын кайсы жакка жоготтуң

эле?» Чыныңды айт. Чыныңды айтпасаң зынданга саламын. Чыныңды айтсаң башыңа боштондук беремин, – деди. Курманбай коркконунан башынан өткөн жапасын бүт айтып берди. Биз эки отунчу болуп отун алып жүрдүк эле. Тоонун башынан бир шагыл таштан кой башындай алтын таптык. Экөөбүз алмак-салмак көтөрүп келдик. Мен жолдо келе жатып, «чалды өлтүрүп, алтынды алсам»- деген ой кылдым. Ошондо чал айтты: «Ай, Курманбай, алтын тапкан киши бирөө өлөт дечү эле. Келинчектин боюнда бар эле. Ошол кокус төрөсө атын Карып кой» – деди эле. Өзү дагы уруксат берди го деп өлтүргөнүм чын эле. Кимиси даанышман?

КАРАКУЛАН ШЕР

Каракулан шер адам уулунун жерине келген экен. Ошондо кой кайтарган чалга жолукту. «Оой, адам уулусуңбу?» – деп сурайт чал: «Адам уулумун» деп жооп берет. Каракулан шер айтты: «Кармашасыңбы?» деди. Анда адам уулу: «Жок, мен кармашпайм. Мен адам уулунун чалымын. Мындан ары барсаң, адам уулунун жаштары кезигет ошолор менен кармаш» деди. Каракулан шер «кыңгыр, кыңгыр» -деп алып басып кетти. Кетип отуруп Каракулан шер бир балага жолукту. «Ой, сен адам уулусуңбу?» – деди баладан Каракулан шер. Бала: «Мен адам уулумун»-деп жооп берди. Адам уулу болсоң, мени менен кармашасыңбы? – деди Каракулан шер. Бала «жок, мен сени менен кармаша албайм. Мен адам уулунун баласымын. Мындан ары барсаң, адам уулунун толук жаштары бар. Ошолор менен кармаш» деди.

Каракулан шер андан да өтүп жөнөдү. Жүрүп отуруп бир казак орус аскерге жолукту. «Ой, сен, адам уулусуңбу?» – деди Каракулан шер. «Мен адам уулумун» – деди толук жигит. Кармашасыңбы деди

эле Каракулан шер, анда казак орус «кармашам» деди. Казак орус кылычын сууруп алып Каракулан шерди кылычы менен кесип салып, аттап кетти. Дагы башка чаап, дагы аттап кетти. Ошентип үч жолу чаап, үч жолу Каракулан шердин башын аттагандан кийин Каракуландын башы көзү кан болуп, каны көзүнө кирип шашып кетип кача берди. Ошондо казак орус мылтыгын ийининен жулуп алып, көт жагынан мынтыгы менен бир атты эле, окту көтөнү кыпчып калып, катуу чуркап айлына жетти. Каракулан шердин эли «Кандай, адам уулу менен кармаштыңбы?» -деп сурады эле, анда Каракулан «адам уулунун чалына жолуктум. Мен чалмын дегенден андан өттүм. Анан бир балага жеттим. «Мен адам уулунун баласымын» – дегенинен андан өттүм. Андан толук казак орус балага жолуктум. «Адам уулусуңбу?» деп сурасам, «адам уулумун»-деди. Кармашасыңбы? – десем, кармашам» -деди. Тиштеп суганайын десем, казак орус тырмап кетти. Кайта кайрылып үч жолу тиштейин десем, үч жолу тырмап кетти. Бети башым кан болуп, каны көзүмө кирип, тырмагынын ачуусу, ай. Качып жөнөдүм. Жөнөгөндө бир түкүрдү эле, түкүрүгүнүн ачуусу, ай. Ушу күнгө чейин көтөнүм ачышып турат – деди. Уулуң бар, кызың бар. Менин тукумум адам уулуна такыр барбагыла деди.

(аягы жок)

Кожобеков Болотбек –
Калинин районундагы
Бөксө-Жол айылынын тургуну.
1899-жылы туулган.

«АК КЕЛИН»

Атыңдан айтсам эл билет,
Ак келин десем ким билет.
Сарбагыш, Солто, Саяктан
Издеймин сени каяктан.
Ошо күнгө арман жок,
Өзүң менен жанашкан.
Дал боюңда үнүң жок,
Бетиң аппак кагаздан.
Пендеде Сиздей болобу
Кыргыз, казак, алаштан.
Кушчу менен Саруудан,
Издесем журттун баарынан.
Табамынбы сендейди
Табалбасам не кылам.
Ар борумдуу сөз сүйлөп,
Акылың артык башынан.
Анжыянда мундуздан,
Алты арым кыргыздан.
Азыр чынбы, жалганбы,
Борумуң артык уркыздан.
Жанып турган чырактай,
Көзүң тунук жылдыздан.

Дал боюңду мен айтып,
Казал кылдым бир баштан.
Ат-Башында черикти
Ак-Сайды жайлап келипти.
Моңолдор менен бокону,
Айтамын ашык сулууну.
Ашыглыгың чырмашса,
Адамдын кетер тынымы.
Тескей менен күнгөйдөн,
Теги жалган дүйнөдөн,
Тең тушуң таап сен ойноп,
Кападар болду жетпеген.
Үчүкө менен Семизбел
Жайларды буга кайсыл эл?
Жароокер сен деп көп ырдап
Узарып сөзүм болду сел.
Надырбек да жердеген,
Насимиң артык пендеден.
Азыркы далай адамдан,
Ак келин, чыкпайт го сендей жергемен.
Тилиң шылдыр жылаажын,
Табамын кантип ылаажын.
Алган жарым сен болбой,
Армандуу кылды кудайым.
Азыр сенин ышкыңа,
Тартып жүрөм убайым.
Капалыктын отуна,
Кандай айла кылайын.
Боюң тарас зымылдап,
Көргөндө ичим кымылдап.
Борумунду мен ойлоп,
Айтып жүрмүн мен ырдап.
Аманаттын ирети,
Ак шейшептин ичинде.
Алып жатсам шыбырлап,
Айыл-үйдүн баарысы,
Айың кылса чыңылдап.

Анеткен менен не кылат
Айта берсин тыбырлап.
Убара болуп өздөрү
Бекерге сөздү чагымдап.
Кыял менен биз күлүп
Кылалы жумуш кымылдап.
Кызылдан кийдиң желетти,
Кырка тагып седепти.
Кызыккандан сен үчүн
Кыйлача тартам мээнетти.
Кызыл бешмант жарашып,
Кыйлача боюң келбеттүү.
Жашылдан кийсең желетти
Жанаша тагып седепти.
Жарашууга тагыңды
Чачыңа шуру берметти.
Жалган дүйнө аманат,
Эки айланын келбепти.
Азыркы сенин борумуң
Адамдан ашык жоругуң.
Кеп сүйлөшсөк үнүң жок,
Келтиресиң ооруну.
Эстесем ичим ылжырап
Элимде акак сонунду.
Кыялыңдын тамсили,
Кыялы ашык жакшыны,
Казал кылып, сөз кылып,
Айтамын сенин баркыңы.
Жайдын күнү жайладың
Суусамырды, салкынды.
Жарашууга салынды
Колуңа жүздүк алтынды.
Айтып келем сөз кылып,
Ай тийгендей жаркынды.
Уруяттын заманын,
Убадаңды кармадым.
Таң сөгүлүп аткандай

Ак келин, жаркыраган тамагың.
Көмүскөдө сен болсоң,
Көрсөм деп сени санадым.
Көрүнбөсөң көзүмө
Кападар болуп жанамын.
Күндө сен деп үч убак
Күйгөндөн ичим, санаамын.
Күйгөнүмдүн белгиси
Күндө айлыңа барамын.
Үч сүйөктүү чоң ичик
Үшкүрдүм ашык сен үчүн,
Жабыркап сен деп жүргөндө
Сен кандайсың мен үчүн?
Менден арман калган жок,
Бейпай болуп сен үчүн,
Таркар беле кумарым.
Таң сөгүлүп атпастан,
Алып жатсам алты түн.
Жалындаткан адамды,
Кыямдуу жалган кызык күн.
Учкун экен жагалмай,
Убара болот алалбай,
Ушбу жалган дүнүйө
Өтүп кетет шамалдай,
Жаш күнүңдө гүл жайнап
Жайкы семиз маралдай.
Жаш өмүрүң өткөн соң.
Ак келин, жалдырап калба табалбай.

**СЕЛКИ ДЕГЕН БИР КЫЗДЫ ЖАКШЫ КӨРҮП
КАЛГАН ЭЛЕМ, АНЫ БАЙГА БЕРИП ЖИБЕРИ-
ШЕТ. ОШОНДО ЫРДАГАН КАЗАЛЫМ**

Олуята, Меркени,
Оодардым андан беркини,
Оодарып жүрүп таппадым
Ак элечек селкини.

Ойрон менен Чалдыбар,
Ойлонсом кетет биздин ал,
Сулуусу ашык ар жандан
Кыялың ойлоп кылам зар.
Жетише албай алыстан,
Ошондойчо биздин ал.
Карабалта,Карабай,
Кантемин сендей баланы.
Кайгылуу болдум сен үчүн
Капалыгым тарабай.
Саркул менен Ак-Сууну,
Таппадым сендей жакшыны,
Сокулуктун Бекети,
Күйөмүн абдан, кой көзүм
Сүйөгүмдү зарлатып,
Тыштап кайда кетесиң?
Көрдүм Бишкек базарын,
Көргөндө капам жазарым,
Көөнүмдөн чыкпайт көрбөсөм,
Көөнүмдү ачкан базарым.
Көп зарланта сөз кылып,
Тараттып элге казалын.
Токмоктун айтам каласын
Толгон айдай баласың
Толукшуп белиң буралып
Тозокко жанды саласың.
Боомдун ичи капчыгай,
Айтамын сендей жакшыны ай,
Алла таалам буюруп
Албадым сендей жакшыны ай,
Кара Кочкор, Каракол,
Үч Эмчектин Бөксө Жол,
Калкымда сулуу ашык жар
Калкыман кеттиң эсен бол.
Кол алышып коштошуп
Амандашып калбадым,
Асылдашым сүйлөшүп

Бел алышып албадым.
Дартыма дарман билегин,
Болбоду кабыл тилегим,
Ажыратпа алла деп
Кудайдан ар күн тиледим.
Кароолдун үстү Боз-Талаа,
Кадырлайт сени боз бала,
Абалдан кудай буюрса,
Албадым сатып акчага.
Кырчындуу го Жаман-Саз,
Кыялың ойлоп болом мас,
Калкымда сен болбосоң
Эми кимге кылам наз.
Ийдинин суусу Ак-Коону,
Ичиме дартың жык толду,
Ичимен дартың чыксын деп
Билип турсаң болжолду.
Ак-Суунун буудай талаасы,
Ашыктыгым карачы,
Актап койгон күрүчтөй
Тишлериңди арасы.
Боюң узун чынарбы,
Борумуң алгыр тынарбы,
Кеп алыгым чыгарып,
Ичимен жазгын кумарды.
Далагайлап жүрбөстөн
Жүрүшүң болсун буланды.
Күлүк болсоң чабамын
Мойнуңа тагып тумарды.
Көйнөк кийдиң шайыдан,
Көрбөсөм сени сагынам,
Бешенеңдин ысыгы
Бек сүйөмүн абыдан.
Бейпай кылып сен кеттиң,
Узактан алыс жанымдан.
Кучактап каздай мойнуңан,
Кансам ойноп абыдан.

КАНАТТУУЛАР ЖӨНҮНДӨ

Булбул-чечен ой кылды,
Бүркүт –балбан той кылды.
Улар болду мейманы
Улуу-Куш болду бийчиси,
Кекилик болду ырчысы,
Чил-Баатыр болду тыңчысы,
Жөргөмүш болду даргачы
Көк-Карга болду саятчы
Жар башында Көк-Теке
Колуңдагы нерселер
Сен очокту кыр деди
Кумурскадай нерсени
Бу жыйындан куу деди.
Ала карга азанчы,
Кара карга казанчы.
Туу жолдошуң турумтай,
Жан жолдошуң жагалмай.
Кырк жолдошуң кыргыек,
Ат айдачу жагалмай.
Ат сүрөөчү турумтай,
Өзүм акын жез таңдай,
Оозуман чыкчу сөз кандай.

ЖАКШЫ АЯЛ ЖАНА ЖАМАН АЯЛ ЖӨНҮНДӨ КАЗАЛ

Жакшы болсо ургачы,
Жакшылыгын ылгачы,
Баштан аяк аялды
Болотбек акын, ырдачы!
Капа болуп сөзүмө,
Аялдар шылдың кылбачы.
Жакшыларга насыят,
Айтып турган казалы.

Жамандарды табигат,
Байласын өзү базарын.
Жакшы аял жадырап,
Ачык болот кабагы.
Акак койгон күмүштөй,
Аппак болот тамагы,
Олуттуу ишти ойлонуп,
Окуй турган сабагы,
Азелде урбайт баланы.
Айлыңды тамак-ашка алдап,
Бүтүрүп турат санааны.
Кээ бир жакшы ургачы,
Кембагалды бай кылат.
Кеби менен кубантып,
Ичкениң кызыл чай кылат.
Кызылдай сойсоң терисин,
Кылчайып карап сөз кылбайт.
Эрегиш сөз чыгарып,
Элге-журтка көз кылбайт.
Урганыңды билбестен,
Ачуусу келип калды деп
Стампулдай жылтылдайт.
Кооп санап коркконсуп,
Колу-башы калтылдайт.
Буралып басып түрлөнүп,
Бураган арген үндөнүп,
Жардылыгын билгизбейт.
Колуңду ишке тийгизбейт,
Аптада жууп ак кылып
Кирдүү кийим кийгизбейт.
Тапканын кайсы деп айтып,
Табалап отко күйгүзбейт.
Алганың жакшы болгонсоң,
Ачылган кызыл гүлдөйсүң,
Апта сайын бүрдөйсүң.
Алганың эшик ачпаса,
Адеп сактап кирбейсиң.

Жабуудан салба айгырды,
Жалкоодон алба зайбынды,
Жалкоонун кызы жай билбейт
Жалгыздан бөлөт айлыңды,
Айлыңдан жалгыз калган соң
Табалбассың дайныңды.
Тобурдан салба айгырды,
Туйгундан алгын зайбыңды,
Топордун кызы токтобой
Тобуңдан бөлөт айлынды,
Айлыңдан жалгыз калган соң
Табалбассың дайныңды.
Бир акмак алат эрденип,
Урушканда уялбай,
Уятты коёт шерденип,
Кайрат кылып какайып,
Кармашып турат демденип.
Ачууң келип бир чапсаң
Жакаңдан алат жармашып,
Аюудай болуп айкырып,
Элдин барын чакырып,
Өзүнө бул иш билинбейт,
Адамдын сөөгүн какшатып,
Айткан сөзү ок болот,
Элге каршы суук тил
Эзелтен мындай жок болот,
Өлтүрүп койсоң күйгөндөн,
Өзүңдүн башың сот болот.
Төркүнү келип кун доолап,
Дөбөгө жыйын топ болот.
Башка чаап жалкытпа,
Мине турган атыңды,
Көрүп жүрүп жактыргын
Ала турган катынды,
Көрбөй туруп туш болсоң,
Көк мээ кылат башыңды,
Ичине көр-жер түшүрүп

Балит кылат ашыңды,
Тамагыңды шишитип,
Ошентип, берет датыңды...
Бейтаалай эрдин бактына,
Бейбак аял жолугат.
Бешимде туруп кеп айтса,
Беш күнгө чейин оолугат.
Армандуу эрдин бактына,
Аксым аял жолугат.
Азанда туруп кеп айтсаң,
Алты күн бирдей оолугат.
Жаман болсо алганың,
Жалынга жаның салганың,
Жалган дүйнө жүзүндө
Жакаңдан кетпес арманың.
Осол болсо алганың,
Отко жаның салганың.
Ол дүйнөгө барганча,
Оозуңдан кетпес арманың.
Мейман келсе урушуп,
Бет алдырбай тырышып,
Конок келсе урушуп,
Кой сойдурбай тырышып.
Нан барбы десең, ун жок деп,
Баштан аяк сурасаң
Баары тамам шол жок деп,
Үйүнөн чыкса каапырың,
Кара жанды калкалап
Качып кутул акырын.
Ушак айтып сүйрөндөп,
Урушка өзү шок болот,
Жакыныңды жамандап
Жебегени бок болот.
Кой сааганда челеги
Белчесинен бок болот,
Өрттөнүп ичиң ок болот.
Аялың жаман болгон соң,

Айыкпай койгон дарт мен тең.
Уулуң жаман болгон соң,
Кыркка чыкса, жаш мен тең.
Агаң жаман болгон соң,
Эр өлтүргөн кас мен тең.
Келиниң жаман болгон соң,
Керексиз жаткан таш мен тең.
Акын молдо Болотбек,
Акыйкат сөздөн ырдачы.
Акылы бар азамат,
Алмайынча бир жакшы,
Акылдуу жигит тынбачы.
Капа болуп сөзүмө
Аялдар шылдың кылбачы.
Жакшыларга насыят,
Айтып турган казалым.
Жамандарды табигат,
Байласын өзү базарын.

АР ТҮРДҮҮ ЫРЛАРДАН

Кырдан-кырды кыдырган,
Кыргыек сындуу буудан көп,
Кыз жарына жеталбай
Кыйкырып жүргөн мындан көп.
Жардан-жарды кыдырган,
Жагалмай сындуу буудан көп,
Жаш жарына жеталбай
Жалдырап жүргөн мындан көп.
Бой-бой семиз бой семиз,
Бордоку кылган кой семиз,
Айдалбаган жер тегиз,
Жароокерим ашык жар
Акыл айтам билсеңиз.
Жай-жайда бар жайда бар,
Жайкалган семиз байда бар.

Жароокер тартып ойногон,
Жаштарда сендей кайда бар.
Жай кийгениң жашыл шай,
Кыш кийгениң кызыл шай,
Жароокерим ак маңдай,
Ар кылыгың шайма-шай,
Сүйлөшөргө барбы жай?
Борумуң азыр бектердей.
Боздогон сөзүң дептердей,
Боорума басып уктасам.
Боз туйгун алган кептердей,
Азилиң сыйпа бектердей,
Айткан сөзүң дептердей,
Алдыма басып уктасам.
Ак туйгун алган кептердей,
Армандуу кылды өзүмдү.
Акимдер арзым эп көрбөй,
Чыксаң сени алмакмын
Чыгымыңды көтөрүп,
Чыным менен бармакмын.
Мага Султангазы кеп айткан,
Азелде тагдыр буюрса
Алып берем деп айткан.

АЙТЫШ

БӨЖӨШ МЕНЕН ЖОЛДОШБЕКТИН АЙТЫШЫ

Бөжөй өңү кап-кара, бирок өзү келбеттүү бала болучу. Ошондо мен Бөжөшкө тамаша кылып айтып турган кезим:

Жолдошбек:

Көөдөнүң бекер ачпагын,
Көп көрдүм көлдүн аппагын.
Көрүнбөй кайда жүрөсүң
Көмүрдөй болгон аппагым.

Тултуюп жалгыз сиңирген
Түштүктүн ысык аптабын,
Түңүлтпөй келчи жаныма,
Дүмүрөйгөн аппагым.
Калайык калыс болушсун,
Карасам ушул кебетең
Баштагы заман болгондо,
Байлардын кылып кызматын,
Бабырап жүрчү неме экен.
Кеңирээк тамак жетпеген
Келин-кыз араң эптеген.
Кем аяк Бөжөш болмоксуң
Кемегенден кетпеген.
Ак келин сенден четтеген,
Ар киши сени жектеген.
Ары жок Бөжөш болмоксуң
Анда, сен ашканадан кетпеген.
Бшкың келсе ачык айт,
Өпкөңдү бир аз басып айт.
Сен бүгүн ала албайсың кеп менен.

Анда Бөжөш:

Азырынча эч кимге,
Алдырып Бөжөш коё элек.
Көп эле байкап жүрөмүн,
Көзү жылчык адамды
Жөкө, көргөзмөгө коё элек.
Жараткан турмуш ушундай
Жарагыңды билгенби,
Жылтырайт араң көздөрүң,
Жыгып алып Жолдошбек
Сени жыгач менен тилгенби?
Башынан эле Жолдошбек,
Сенин мактанчагың билгенби.
Басып алып көзүңдү,
Маки менен тилгенби.
Азыр эми сынайбыз,
Албасаң тилим өзгөнүн

Күндү карап күлүп көр,
Сенин көрүнбөй калат көздөрүң.
Бабырап сүйлөй бересиң,
Сен байкабай сөздүн жөн-жөнүн.
Өпкөдөн сенде жокпу деп
Өзүңө айтар кебим бар.
Балыкты туурап Жолдошбек,
Бакалоор менен жашайт деп
Ушу башынан бери шегим бар.

Жолдошбек: (Бөжөштүн тили саал тантыгыраак эле)

Жеңилериңе көз жетип
Сен, жек көрүп мени жээридиң.
Кыпкызыл болуп түлөгөн
Кыргыздан чыккан негирим.
Балтундук адаттарыңды,
Мен, башынан бери билемин.
Кече сен слесар болуп чыгам деп
Асманда болчу тилегиң.
Азыр сен куулуп чыгып мехцектен
Кубарып койбойт ирениң.
Үңкүйүп басып жүрөсүң,
Үйсүз калган жетимдей.
Туш жакта качып жүрөсүң,
Турактуу ишке жетинбей.
Майланышса жүздөрүң,
Асфальт жолдун бетиндей.
Чындыкты айтам угур тур,
Чычалабай секирбей.
Тибиртке чыккан жашынан,
Тилиң да тантык башынан.
Бөжөш ырдап жатканда,
Бөлөк элден уялып
Мен, бөгөткө кирип жашынам.
Курбусу ынак жашынан,
Укчу элем сени жашыман,
Балдырап Бөжөш ырдаса
Адамдардан уялып

келиштир. Аны биз «Чөндөлөй» болсун деп койдук.
Мына ошондо менин ырдап турганым:

Сураган соң ал келин
Бул урган, сүрөтүн жүргөн жиберип.
Адам десем дүмүрбү
Аны көрүп дароо түшүндү.
Бөжөштүн көрүп сүрөтүн,
Кускан имиш көөнү айнып.
Эл, ишенбей турсаңар
Мен, эрчитип келем күбөсүн.
Жалпы журт турса алдымда,
Жашырам кантип силерден.
Сүрөтүн көрүп ал келин,
Боло албайсың теңим деп,
Өзүнө кайра жиберген.
Аялың турса ар жакта,
Балдарың турса бер жакта,
Аңгилик кылуу жакшыбы.
Абайлап элим байкасаң,
Алдагы Бөжөш бакшыбы.

Бөжөш:

Өкүрөңдөп асылба,
Өткөргөнсүп акыңды,
Кат жазган деп келинге
Катырып мынча асылды.
Ашык көрсөң ала гой,
Мен таштап кеткен катынды.
Түшүнбөй келин сөзүңдү,
Келеке кылмак көзүңдү,
Жанаша турсак экөөбүз
Жактырып калмак өзүмдү.
Асылсаң боло бирөөгө
Абдан байкап өзүңдү.
Көпчүлүк калыс болушсун
Көп кара эмес ортомун

Илгери окуп жүргөндө Бөжөш бир кызга кат
жазыптыр. Ошону кошо айтып ырдадым:

Артыксынат комуздан
Абалым билип жөндөбөй.
Абайлап дагы ат койбойт
Күүсүнүн аты «Чөндөлөй».
Айтып берем силерге,
Анын да бир айыбын.
Жаман киши курусун,
Жашырып бала зайыбын.
Жини бар мунун элирме,
Аялым жок сүйөм деп,
Отко бирге күйөм деп,
Сөз айткан чоочун келинге.
Аракет кылды байкушум,
Аны алууга имерип.
Абайлап карап көргүлө
Анын, ар жагын байкап билелик.

Ишенаалы Айылчиев –
Суусамыр. 8-март айылынын тургуну.
1895-жылы туулган.

КӨК-КАШКА МЕНЕН АЙТЫШУУ
(Көк-Кашка Ишенаалынын минген аты)

Ишенаалы:

Көк-Кашка, күндө эки маал жем жедиң,
Быйыл сен, солтонун көрдүң күлпөтүн,
Машинаны көргөндө
Жанталашып үркөсүң,
Үркүп, сынса бир жериң,
Анда сен кабагыңды бүркөйсүң.

Көк-Кашка:

Биздин жерде дүркүрөп,
Легковой, грузовой деген жок болот.
Гүркүрөп турса жанымда,
Жүрөгүм кантип токтолот.
Калдыр-күлдүрдү укканда,
Мага, жаналгычтай окшонот.
Анткени, азоо тай кезимде үйрөтүп,
Балдар, казыкка байлап койгон ноктолоп.
Ошол, казыкта турсам мен уктап,
Бир кемпир, калдырттатып талпак күүгөн.
Баягы, казыкты сүйрөп мен үркүп,
Кашат ылдый жүгүргөм.
Капырай кандай шумдук деп,

Кара жандан түңүлгөм.
Ошондо талпактан чочуп калгамын,
Үркүп мен далай бир жерге баргамын,
Өзүң, адамзаттын баласы
Ойлоп бир көрчү наржагың.

Ишенаалы:

Айта турган кеп башка,
Акым көп сенде Көк-Кашка,
Аябай салып толтура
Жем илдим сага баштыкка.

Көк-Кашка:

Жем бердиң ырас баштыкка,
Көп эле, албагың мени какшыкка,
Көтөрүп келдим жонума
Сени, уктатмак белем жаздыкка.

Ишенаалы:

Камчылантып кашаң Көк,
Кар жилигим ооруттуң.
Кадырлап-сыйлап мен миндим,
Кажерде сени жооруттум.

Көк-Кашка:

Айчылык, алыс жолду кыдыртып,
Алып келдим Ишеке,
Ардактап сыйлап минбесең
Калбайт белем Фрунза менен Пишпекке.

Ишенаалы:

Сен, Фрунзеге кантип каласың,
Сулудан жедиң жыйырма пуд.
Жүңүңдү бүтүн жылмайтып,
Жүгөрү жедиң отуз пуд.
Эки эли казы алдырдым,
Сен, эсеп кылсаң элүү пуд.

Көк-Кашка:

Жегеним ырас элүү пуд,
Быйыл, катуу болду элге жут,
Отуз күнү жол тарттым
Ойлоп турсаң менде кут.

Ишенаалы:

Бу дагы сага насип деп,
Буудайдан бердим эки пуд.
Бугудай кылып семиртип
Бурчактан бердим жети пуд.
Жем берип сени семирткен
Жер болжогон менде кут.
Жегениңди эсеп кыл
Жамысы: алтымыш чейрек, жарым пуд.

Көк-Кашка:

Алты ай кыш, алтымыш пуд жем жедим,
Алыс жол басып мен келдим.
Удаасы менен камчылап
Үстүмө минип сен келдиң.
Бекерге мени кордобо
Сен, Мени менен тең келдиң.

Ишенаалы:

Сенин, жемиңдин пуду жүз сомдон,
Алтымыш пудка алты тай
Алат элем миң сомдон,
Байларга барып зарылбай
Байыйт элем ошондон.

Көк-Кашка:

Ырас, байыйт элең ошондон,
Тайларың, чалмаңа түшпөй бошонгон,
Колхоздын айгыры калса талаада
Тай эмес, уюнан кошо копшолгон.
Ат арыктап баспаса,
Адамдын акмактары кор болгон.

Ишенаалы:

Баары-жоктун баарын билесиң,
Басыгы жок желесиң,
Аябай жанчып кыйнадың
Адамдын бүткүл денесин,
Тайды койдум мен сага
Менин, акчамды качан бересиң.

Көк-Кашка:

Жем болду менин жемишим,
Сага түзгөн элем клишим,
Алты ай болду мингениң
Ошол эсеп болбойбу,
Сага, менин бир акча беришим.

Ишенаалы:

Сени мен, жем менен чөпкө сыйладым,
Мени сен, сокудай жанчып кыйнадың,
Шайы бир жүрүш жол жорго
Сенин, чыгара турган кырдаалың.

Көк-Кашка:

Шайы бир жүрүш жол жорго,
Мага, табийгат сүйүп берген жок.
Жоргосуз жорток болсом да,
Ишекем, мени жөө жетелеп келген жок.

Ишенаалы:

Он эки чапсам бир баспай,
Оонап бутту тарталбай,
Тилектеш жолдош болду деп,
Таштаган жокмун кыялбай.

Көк-Кашка:

Чүйгө мени таштабай,
Жүргөнүң чын кыялбай.
Мени таштап Солтого
Кантип келет элең уялбай?
Колхозуң түшмөк артыңдан,
Тынч алдырып уктатпай.
Кантип бир койсун жайыңа
Прокурор-соттон суратпай.
Мага башынан басык берген жок
Табигат-тагдыр кудай-ай!

Ишенаалы:

Кокустан ууру алат деп,
Колуңа салдым кишенди.
Сылап-сыйпап ардактап,
Сага, киргизген жокмун тикенди.

Көк-Кашкам көтөрүп мени барат деп
Көңүлүм сага ишенди.
Басыктуу жорго күлүктөй
Башыңа каттым жүгөндү.

Көк-Кашка:

Мени күлүк аттай таптадың,
Көрүнгөн элге мактадың,
Көргөзсөм экен сага деп
Күчүмдү жолго сактадым.
Жолдо, жөө бастырып, кор кылбай
Тузуңду сенин актадым.
Барган жерде бапестеп,
Балаңдан бетер баптадың.

Ишенаалы:

Менин, кызматымды сен билсең,
Келерки, кышында дагы мен минсем,
Ат мамыны талкалап
Азынап, айгыр болуп сен жүрсөң.
Өзүбектерче кубанып,
Каткырып, карап мен күлсөм.

Көк-Кашка:

Кыштата минип сен жүрүп,
Кыйнап мени койбодуң.
Канчалык минип жүрсөң да,
Кара моюн болбодум.
Каптап жемден жесем да,
Кашаңдыкты койбодум.
Арман бар менин ичимде
Менчик-төө сага болбодум.
Ар ким минип жоорутса,
Айлам кетип кор болдум.
Тулуптай кылып семиртип,
Тулпарга мени окшоттуң.
Кохозго аман жеткирдиң
Кайыр-кош сага! Коштоштым.

Ишенаалы:

Колхозго аман тапшырдым,

Сыйлап-сыйпап соорунду.
Кулун арка мен кылдым.
Молдаалы минген жоорунду.
Акжолтой болдуң Көк-Кашка,
Алып кел бери колунду.
Таалайың сенин ачылып
Табийгат ачсын жолунду.
Көк-Кашка сени кыдыртып,
Көргөздүм далай сонунду.
Кай жериңде жооруң бар
Карап көрчү жонунду.
Таарынчым сага жазылды
Мага, дагы бир сунчу колунду.

Көк-Кашка:

Кара-Балта, Торпунун,
Карына келип тыгылдым.
Калтырбай айттым сырымды,
Кабыргам анда сыгылды.
Балапан жаштан берикки,
Баарысын билдиң чынымды.
Кадырым сизден калган жок
Кайыр кош, Көк-Кашка сага жыгылды.

Ишенаалы:

Какыратып, капчыгай бастың кара боз,
Кадырың билсе-паровоз,
Камчы этиңди чаптырбай
Колхозго бердим кайыр кош.

ЖАЙЛООНУН КӨРҮНҮШҮ

Тоо менен таштын арасы,
Салкын болот абасы,
Атыр жыттуу жайлоону
Аңыз кылат, ар адамдын баласы.
Жайкысын бейиш түрүндөй
Жайнаган черлүн карачы!

Көк кашка тунук суусу бар,
Суусунун салкын буусу бар,
Суу үстүндө жашаган
Өрдөк-чүрөк куусу бар.
Чытырман калың токойдон,
Чыгат ээндеп бугулар.
Аңдый барсаң мергендеп,
Адамга кызык ушулар.
Карагай кайың талы бар,
Калың токой дагы бар,
Канашуу деген жеринде
Кабылан, жолборс аңы бар,
Ушул жерде өскөн кулпунуп
Дегеле, Адамынын багы бар.
Соң-Көлдөй көп-көк көлү бар,
Кабактын тоолору толгон кени бар,
Атырдай жыты буркурап
Абасы артык төрү бар.
Кыска тартып кыярган,
Кыпкызыл аптын чөбү бар.
Адамдарын карасаң
Көрктүү сонун өңү бар.
Ар бир тоодон ашууга,
Абасы бийик бели бар.
Бул дүйнөнүн жыргалы
Ошол, жыргалга көнгөн эли бар.
Суусамыр элдин жайлоосу,
Мал чарбанын кайноосу.
Талында мукам үн менен
Таңшып булбул сайроочу.
Нечен жашыл түр менен
Жаркырап гүлдөр жайноочу.
Жазында булбул, торгой сайраган,
Байчечечкей жайнаган,
Суусамыр өзөн Каракол
Суусунан балык кармаган,
Жайлоону карай дүрбөтүп

Малчылар малын айдаган.
Жайлоонун көркү мал экен,
Өзөндүн көркү тал экен,
Асамандан түшсө самсаалап
Кыштын көркү кар экен.
Жайкысын, жамгыр жааса өшөрлөп
Ырыскы малга ал экен,
Жалпы кедей-дыйкандын
Бак-таалайы бар экен.
Күзүндө чөбү куураган,
Жылкысы сазга чубаган,
Жылкынын чери жазылса
Жылкычы кошо дуулаган,
Аркайган зоонун текесин
Аңыз кылып охоттору уулаган,
Кумарың канат кубанып
Кулжасы качса туурадан.
Абасы бийик төрлөрдөн,
Аркарлары аркы-терки тараган.
Бир эли казы май чыгат,
Кыштын күнү улардан.
Кызыгына адамдын
Дегеле, кумары калбайт булардан.
Суусу тунук көк кашка,
Адамы кызык бир башка,
Акыл насаат кеп болор
Асылкеч курбу курдашка.
Ар бир түрдүү иш келет,
Алмадай кавхар бул башка.
Түлкүсү түндө жойлогон,
Сүлөөсүн суусар ойногон,
Тоту куштай кулпунуп
Кундузу сууну бойлогон,
Суу түбүндө жүрсө да
Балыгы сууга тойбогон,
Өңүтүн билген адамдар
Буларды өз эркинче койбогон.

Жер менен суусу баары бай,
Тулаңы сонун малга жай,
Мал чарба баксаң жаркырап
Чымындай курган жанга жай,
Комбайн менен трактор
Күн-түнү жүрөт шайма-шай.
МТСтер келип орногон,
Элине кызмат койбогон,
Таш келсе да талкалап
Таңашкан аттай тойбогон,
Аң-таң болуп каласың
Ажыдаардай жойлогон,
Эзелден бери бул жыргал
Элибизде болбогон,
Өз элин өзү кыйнаган
Илгери Некелей залим оңбогон.
Ойдо жоктор табылды,
Ташкындап жүрөк жарылды,
Чарбада жүргөн чал-жигит
Жакшылап баккын малыңды.
Эмгегинди текшерип,
Көрүп жатат камыңды,
Ленин чапкан дайра жол
Ачты элим багыңды.

АК КАЛТАР

(жигиттин каты)

Ак чыбык кыйдым кырчындан,
Ашык болдум сыртыңдан,
Айкалышып бир жатып
Армансыз болсо кырчын жан,
Ак калтар сени карадым
Былтыркы, айылың көчкөн журтуңдан,
Артыңдан издеп барууга
Ак тулпар чыкпай жылкымдан.

Көк чыбык кыйдым кырчындан,
Көзүм бир түштү сыртыңдан,
Кучакташып бир жатып
Күлпөйттү сурсө кырчын жан,
Көчүңдү издеп барууга
Көк-тулпар чыкпайт жылкымдан.
Ак калтар койдум атыңды,
Ачып оку катымды,
Ар кайсыга сыр айтып
Ачпагын менин батымды,
Аманат жаным өлбөсө
Билермин сенин баркыңды,
Алтымышка чыкканча
Актаармын кылган антыңды,
Издедим-таппай келемин
Ак калтар сендей алтынды.
Арабыз алыс жер болду,
Алтыным, сени,
Жандан бир жүргөн ким болду?
Адыры талаа Чүй өзөн,
Ак куба болом көрбөсөм,
Антыңа туура чыгармын
Ажалым жетип өлбөсөм,
Атыңды эстеп чыгарбайм
Алтымыш жашап мөгдөсөм.
Сары талаа Чүй өзөн,
Саргаям сени көрбөсөм,
Санааңа туура чыгармын
Заманым тарып өлбөсөм,
Сары алтын эстен чыгарбайм
Санаага батып мөгдөсөм.

КАЛТАРДЫН ЖООБУ

Кара килем тар жибек
Кара нарга жабылбайт,

Картайып өмүр өткөн соң
Кайран жаштык табылбайт,
Ашык болуп сүйбөсө
Адамды адам сагынбайт.
Ойлосом ишти артына,
Уктабайм сенин дартыңа,
Кубанып жүрөм, кубанып
Кат менен жазган антыңа,
Атагым кетсе мейличи
Сен үчүн, алты уруу кыргыз калкыма.
Ортобуз алыс он күндүк,
Оболоп учса бир күндүк,
Он чакырым келбедин
Ой жигит, сенден түңүлдүк,
Ойноп-күлүп бир жүрбөй
Обочо жерге сүрүлдүк.
Арабыз алыс жүз күндүк,
Абалап учса үч күндүк,
Айылга жакын келбейсиң
Ай жан, ай! Сизден түңүлдүк.
Аралашып бир жүрбөй
Аргасыз алыс сүрүлдүк.
Жигиттин эрдик чаркы бар,
Кыздын да кыздай баркы бар,
Асманда жылдыз желебиз
Акыл менен тартып ал.
Айлыбыз алыс белгисиз,
Ар адам келе бергисиз,
Аярлап таап аларсыз,
Ашык болуп сүйсөңүз.
Жигиттин жообу:
Жердеген жерим Суусамыр,
Чыбыры сонун керме адыр,
Ак калтар көзгө көрүнбөй
Адамга салдың көп жабыр.
Агарган таңда ойгонсом,
Ак калтар турат эсимде.

Түгөнгүр ойдон кетпедин
Түштөн кийин, бешимде.
Көңүлдөн асты чыкпадың,
Күн баткан, күүгүм кезинде.
Убайым тартам сен үчүн,
Уктасам да түшүмдө.
Ак калтар жоксуң карасам
Суусамырдын түзүндө.
Суусамырдан жөнөдүм,
Сымбаттуу калтар жүзүңдү
Кайсы айылдан көрөмүн.
Ак калтар сени көрсөм деп
Акылды нечен бөлөмүн.
Жумгалга бардым бир күнү,
Өрүү болдум ал күнү,
Аялдын баары майрамдап
Чогулуптур ал күнү.
Ошондо,
Келинден көрдүм бир сулуу,
Келбети сонун магдырап.
Алтындан тишти салдырган
Сүйлөсө оозу жаркырап.
Асмандагы жетиген,
Сар жылдыздай баркырап.
Ашык болгон балдары,
Акыл эстен тандырат.
Ошол,
Аялдын баарын карадым,
Ак калтар сени самадым,
Калтарым сага окшош жан
Кайсы айылдан табамын?
Эрдинде калы бар,
Жүзүндө калдын тагы бар,
Көкүрөктүн үстүндө
Каухардан топчу дагы бар.
Кыздардан көрдүм бир сулуу,
Кетирди Калтар, муунумду,

Качан барып көрөмүн
Каалап койгон тууруңду.
Ал кыз да сага жеткен жок,
Элесиң эстен кеткен жок.
Жумгалдан чыгып Соң-Көлдөн
Нарынга барсам кыдырып,
Портфелин алып колуна,
Бир аял,
Турган экен кылгырып.
Кара жанды күйгүзүп,
Какшык айтып жылдырып.
Кадырлаш болгон жигиттин,
Какшатпай жанын тындырып.
А дагы сага окшобойт,
Көңүлүм жандап коштобойт,
Ак калтар сени самасам
Алоолоп жүрөк токтобойт.
Ат жаңыртып алайын,
Ат-Башыга барайын,
Ат-Башыдан табылбай
Пас болобу маанайым,
Эзилип жүрсө, жолун ач
Эр жигиттин таалайын,
Эрмегим сени таппасам
Элимден кимди каалайын.
Ат-Башы шаарын аралап
Бир сулуу көрдүм калаадан,
Адамзатка окшобойт
Перизаттан жаралган.
Кекиликтей кубулуп,
Кер маралдай суналган,
Жакуттай болуп жаркырап
Жандаган жигит кубанган.
Жакут да болсо жакпады
Көңүлүм ага чаппады,
Айдай болгон калтарды
Ашыгың,

Ат-Башыдан таппады.
Кочкорду көздөй жөнөдүм,
Курбумду качан көрөмүн.
Кара-Коого барганда,
Бир сонун көрдүм анда да,
Жоодурайт көзү фанардай
Пери экен дедим санаамда,
Көз уялат караса
Көрбөгөн адам арманда.
Андан да өттүм жактырбай,
Ак калтар жүрдү таптырбай,
Айылдаш болуп калсаңчы
Агартып өңдөн аздырбай.
Ысык-Көл бардым бешимде,
Ырбачы кондум кечинде,
Акылды баштан кетирип
Ак Калтар жүрөт эсимде.
Адамды көрсө жалынган,
Башына үкү сайынган,
Эки ийинге келтирип
Кызыл гүлдөн тагынган,
Кыялы сонун бир башка
Кылт этип бир пас таарынган,
Алган шондой болсочу
Азамат эрге табылган.
Бу дагы калды жарабай,
Муунума кайгы тарады ай,
Кантип бир турам, Калтарды
Ала-Баш, Тоңдон карабай.
Күңгөй, Тескей аралап,
Күйүүдө жүрөк жаралап,
Күйүткө салбай жанымды
Күйсөң боло пааналап.
Ошондо,
Бир сулуу көрдүм аялдан
Жаагын,
Алакан менен таянган,

Жаан-Шаадай мүнөзү
Капырай,
Бул мөл-мөл кайдан жаралган?
Жарабады бу дагы
Ашыгың, сени Калтаржан.
Ар кайсыдан сурады,
Алыска сапар жол алып,
Айлчынын¹ баласы
Азабын тарткан убагы.
Анан, Кара-Кол шаарын аралап
Калтарым сени табалбай,
Документ колдо жогунан
Ар жагы,
Кулжага өтүп баралбай,
Ала-Көз, Каба, Бугудан
Ак Калтар сени табалбай,
Минтип,
Кайгы тартып жүргүчө
Калсак боло жаралбай!
Кандай сонун мунусу,
Караколдун сулуусу,
Түрлөнүп нечен жаркылдайт
Тоту куштай турушу,
Жаныңды чиркин эритет
Жаркылдап колду сунушу.
Ал дагы калды жакпастан,
Ашыгын кетти таппастан,
Акырын аста сурадым
Ак сакалдуу как баштан.
Боомдун ичи капчыгай,
Поезддин жолу казылды ай,
Табийгат неге бербедиң
Ак калтар сындуу асылды ай,
Кучакташып бир жүрүп
Кумарым сенде жазылбай.
Кичи-Кемин, Чоң-Кемин,

---

¹ Айылчы – ырдын эсинин атасы

Кыйноонду тарттым мен сенин,
Тил алса чиркин табийгат
Тилегин берсе пенденин.
Жабырын тартып жүргөндө
Жаныма издеп келбедин,
Кыргыздын Ала-Тоосу көп
Кайсы бир тоосун жердедин.
Минген аты жоргодон,
Кийгени кымбат торкодон,
Көңүлүн тапса ал келин
Күйөөсүнөн коркпогон.
Бир топ аял ээрчитип
Бир келин чыкты жолумдан,
Кыялы сонун көрүндү
Кылгырып көзү коюлган,
Азыраак сүрдөп токтодум
Чач учтук менен шолпудан.
Амансызбы деп берсем,
Адамдын жанын күйгүзүп
Кармады бекем колумдан.
Атам Тынай, Сарбагыш
Калтарды,
Таппадым сенин тобуңдан.
Кайгыңды тартам кантем ай
Калтарым сенин жогуңдан.
Токмокко барып карадым,
Көчөсүн бирден санадым,
Бир сулуу көрүп кубанып
Чолпон жылдыз бааладым.
Таңында чыккан жаркырап
Чачын жибек сымал таранган,
Күзгүгө түзөтүп боюн каранган.
Боз балдар айтса, кеп бербей
Көтөрүп боюн бааланган.
Баркын билген адамга
Табылбайт мындай ааламда.
Ошол, Чолпонду көрдүм Токмоктон,

Ал Чолпонду көргөндө
Шопурлар машинасын токтоткон,
Ашык болгон жигитти
А дагы, азапка салып жоктоткон.
Ага да көңүл бөлбөдүм,
Ак калтар сени дегдедим,
Тил алса чиркин табийгат
Тилегин берсе пенденин,
Сымбаттуу Калтар сурасаң
Суусамыр деген жердемин.
Поездке түштүм бешимде,
Кантка бардым кечинде,
Кыйнадың калтар кантейин
От чачтың жаман сезимге.
Араладым Кантынды,
Аябай тарттым дартынды,
Адамдын жанын күйгүзгөн
Аялдар сенин салтыңбы?
Алты ай издеп жол тартып
О жаным,
Аралап чыктым калкыңды.
Карадым канча кыргызды,
Канттан көрдүм бир кызды,
Таң калтырып адамды
Таңыркатып тургузду.
Сүлөөсүндөй керилген,
Сүйлөөгө сөздөн эринген,
Кызыл чай ичсе ал кыздын
Тамагынан көрүнгөн,
Ашык болгон адамдын
Акылы нечен бөлүнгөн.
Андан да өтүм байралбай,
Кылчайып токтоп кайрылбай,
Жол тартып сапар келатам
Үч күнү бир күн жай албай.
Калтарым сени таппасам
Канткенде турам кайгырбай.

Алты айдан бери жоктодум,
Азыр Фрунзеге токтодум,
Фрунзеге бир топ күн
Аялдай турган окшодум,
Айдай сулуу көп көрдүм
Аларга көңүл кошподум,
Адреси жок дешти
Агенттери почтонун.

Бир сонун көрдүм татардан,
Закүндүн баарын жат алган,
Кадимки ногой баласы
Туулган экен Казандан,
Калтарым сага окшобой
Аялдардын сулуусу
Карасам барып базардан.
Кашы, калам менен чийгендей,
Адамдын жаны күйгөндөй,
Сулуулугун байкасам
Асмандан,
Айдын нуру тийгендей,
Адамдын көзү уялат
Асылдын баарын кийгендей,
Күн нурундай асылды
Көргөн адам сүйгөндөй.
Базарды барып аралап
Бир сулуу көрдүм дункандан,
Ал сулууну көргөндө
Ар кандай адам суктанган,
Айга окшогон асылды
Асырайбы шум жалган.
Алты айдан бери жол тартып
Азапты чекти курган жан,
Билбестик кылып башында
Чыгыпмын бекер Жумгалдан.
Ачылып менин кабагым,
Калтарды кайдан табамын?
Кайгыга салып жанымды

Кантордон барып карадым.
Канторго кирсем ичинде,
Олтурган экен үстөлдө,
Пропуска алып мен кирдим
Обед маалы, түш ченде.
Мунун орус экен улуту,
Бул өзү, маданияттын кулуну,
Болжолун байкап карасам
Фрунзелик туругу,
Көп улут элди аралап
Көп көрдүм нечен сулууну,
Билгендерден сурасам
Бир канча элдин улугу,
Калтарга бу да окшобойт
Айлам жаман куруду.
Фрунзеден таппадым,
Калтарым сени мактадым,
Айтып жүргөн баягы
Антыңды ичке сактадым,
Аралап канча калааны
Ал абалым чактадым.
Жол тартып сапар жүрөмүн,
Жоругуңа күйөмүн,
Жоодураган фанарым
Оозуңдан качан сүйөмүн,
Азапты тартпай жашчылык
Орундайт качан тилегим,
Башында кылган антыңды
Жүрөгүмө түйөмүн.
Ак кагазга кат жаздым,
Ак калтар сенден адаштым,
Дүйнөнү кезип аралап
Жерин көрдүм Таластын.
Эки күнү токтолуп,
Элин көрдүм Таластын.
Арбагы биздин колдосун,
Алмамбет, Чубак, Манастын.

Олуя-Ата, Таластан,
Оюна алса жараткан,
Опасы жок дүнүйө
Өтүп кетип бараткан.
Ой курбум сени карадым,
Ойлуу-кырлуу Чаткалдан.
Ак калтар сиздей бар бекен,
Ак кагазга катталган.
Сураймын асыл калтарды
Жолуккан адамзаттардан.
Наманган, Түштүк, Анжиян,
Кокон менен Маргалан,
Өзбекстан аралайм
Калтарым анда барбасаң
Чар тарапты айланып
Чаалыгып анда чарчагам.
Паранжисин жамынып
Балдарды карай баспаган,
Кутман элим түштүктүн
Салты жаман башкадан.
Анан Ошко бардым сени издеп,
Же келсең боло мени издеп,
Адашып кеткен окшоймун
Түштүк жакка эништеп.
Жалал-Абад оболус,
Жаракөр аман болуңуз,
Аман-эсен баш кошуп
Качан болот тоюбуз?
Нар жагы, Кашкарга салдым суроону,
Угулар бекен жообуңуз?
Кашкардан сурап таппадым,
Кадырыңды сактадым,
Кашкайган асыл көп жүрөт
Карасам мага жакпады
Каргыча куштай айланып,
Кара жанды таппадым.
Кашкардан кайра кайрылып,

Кар жаткан бийик аска-зоо
Көк-Арттын белин ашкамын,
Карыгып көздөн жаш агып,
Кадимки Тогуз-Торонунун
Калаасында жаткамын.
Тоту сындуу кыз көрүп,
Токтолуп анда жатпадым,
Калтарды эңсеп жаталбай
Капчыгай ылдый баскамын,
Капчыгайдан таш кулап,
Кыдыр алла сактадың.
Ат жүрө албай жөө бастым,
Алсырап кызыл өң аздым,
Узун-Кабак кыдырып,
Баарын көрдүм тоо-таштын.
Жети күнү жөө басып,
Чыктым Кызыл-Жазыдан.
Кабактын кара зоосунан,
Карала барчын шаңшыган.
Кайберен кийик, кайыптар,
Каадаңдай чуркап таңшыган.
Калтарым чыны кем эмес
Жааншаа менен Шамсадан.
Кетмен-Төбө, Шамшыкан
Кейигенсип болдум дал.
Калтарымды таппадым,
Кандай болот биздин ал.
Беш жылды издеп өткөрдүм,
Перидей сулуу көп көрдүм.
Баарыда сага окшобойт,
Байкасам,
Белгиси окшойт көпкөндүн.
Белин аштым кайрылып,
Ала-Бел, Ашуу, Өтмөктүн.
Сымбаттуу калтар ашынаң,
Суусамырдын башынан,
Сукардай катып сен үчүн

Сөөктөрүм жашыган,
Минтип,
Кор кыларың билгенде,
Издебей койбой башынан.
Антташкан элек башында,
Алсамчы сени жашымда,
Кадырлаш болгон ашыктын
Кандай бир жигит кашында,
Издеп чыктым Калтарды,
Отуз эки жашымда.
Балтырым ооруп, шай кетип,
Басалбай калдым кантейин,
Байбаченин сазында.
Опасы жок иш экен,
Эр жигит,
Мындай ишке асылба.
Башың болсо билип ал
Жаш өмүрдүн тушунда,
Карап көргүн текшерип
Катасы канча ушунда.
Дем өргүтүп, күч жыйып,
Сүйүүмдү издеймин дагы кайталап.
Ак калтар али көңүлдө
Анткени, күчтүү махаббат.

1937-жыл (Суусамыр)

*Жазып алгандар:
Закиров С.
Токомбаева А.
Ирисов Ф.*

1968-жыл.

**МОСКВА
РАЙОНУНАН
ЖЫЙНАЛГАН
МАТЕРИАЛДАР**

Жетигенов Абдыке –
Москва районундагы
К.Маркс атындагы колхоздун тургуну.
1890-жылы туулган.

ҮЧ УУРУ

(*жомок*)

Илгери бир хан болуптур. Анын тушунда үч ууру чыгат. Үч ууру элди аябай бүлдүргөндөн кийин, хан коркуп, бул уурулар менден акылы аштыбы, менден башканы бүт тоногон экен, мени да тонобосун – деп, үч ууру жөнүндө: «алар кармалган жерде өлтүрүлсүн!» – деп буйрук берет. «Ууруну таанып туруп, кармабай кырк кадам узатып жиберген киши да жазага кошо тартылсын!» – дейт. Үч ууру муну угат. Алар эми, бизге кыйын болду – деп, качып жөнөшөт. Башка шаарга барышат. Шаарды көрүшсө, баары жакшы, байлыктын баары ачык, кайтарган киши жок, көрүнөө, көчөдө эле жайнап жатат. Муну көргөн уурулар кой эми, башкача иштейли деп, бир чоң мүрзөгө барышат да, бир мүрзөнү казышып, жер астына үй салышат. Анан уурулукка чыгышып, бат эле үйдү толтуруп жиберешет. Эл аябай уу-чууга түшө берди. Нааразылык өстү. Мындан тынчы кеткен хан, жашыруун, жөнөкөй кийинип алып, түнкүсүн өз дүкөндөрүн күзөтмөк болду. Дүкөндөрүн аралап турса, үч ууру келип калды да, падышага өкүм

көрсөтө башташты: – Биздин шаардан көп уурулар чыгып элди бүлүнтүп жатат, ошолордун бири сенсиго! – дешти, алар ханга. Хан айтты: Ооба, мен уурумун, бирок жалгызмын. Жолдошторум жок – деди. Анда эмесе, төртөөбүз бир бололу, достошолу дешти уурулар. Макул болушту. Хан айтты: – Эмесе, өнөрсырыбызды айтышып алалы. – Сенин эмне өнөрүң бар, – деп сурады хан. Түн болсо да, күн болсо да, бир көргөнүмдү жазбай тааныйм, – деди бир ууру. Экинчиси – мен айбанаттардын бүт тилин билем – деди. Үчүнчүсү: мен үйдүн сыртынан чертип, ичинде эмне бар экенин билемин, – деди. Үч ууру хандан сурашты: Хан: Кандай кырсык болсо да оң мурутумду бурап кутказып кетем – деди да, хан аларды ээрчитип жөнөдү. Бир байдын айлына келишти.

Хан сурайт: – Иттер эмне деп үрүп жатат?

– Ханбача үч каракчыны ээрчитип келатат – деп жатышат, – деди.

– Мен жаш кезимде бача болгонумду бул айылдын иттери билет экен, – кой анда барбайлы – деп, хан ууруларды өз короосуна алып келди. Сарайынын сыртынан ууруга черттирип көрсө, анда ат, тулпар, аргымактары бар экенин ханга айтты. Хан турду да мындан албайлы деди. Хан өз казынасына алып келди. Казынаны черттирип көрсө, ууру: алтын-күмүш, акча бардык бай кызынасы бар экен – деди. Хан: – Жүргүлө – деди. Алар казынага киришти. Уурулардын башчысы: эки пуддан алтын алгыла – деди. Каухар, жакуттан да алгыла – деди. Уурулар көтөрүнүп алып мүрзөдөгү үйлөрүнө келишти. Келишсе, тамак-аш даяр, төшөк орун да даяр. Баары жатышты да, уктап калышты. Хан үйүнө кайтты. Эшикти сыртынан бекитип салды. Эртең менен ханга анын кайтаруучусу келди. Казынаны уурдап кетишкенин айтты. Хан ага буйрук берип, ууруларды айдап кел деди. Дар даярдап, ууруларды өлтүргөнү алып келишти. Анда тааный турган ууру дароо эле

такта олтурган ханды тааный койду. Уурулар ханга карап: – О, дос! Эми оң мурутунду жанып кой, биз кыйын абалда калдык, – деп кыйкырышты. Анда хан таңданып, бул чын эле өнөрлүү эмелер көрүнөт – деп, эми эмне болсо да токтотуп туруп, казынаны текшерип көргүлө деди. Текшерсе, 8 пуд алтын, төрт пуд каухар уурулар алгандан артыкча жетпейт. Анда хан, кароолчу өзү алган экен деп, аны дарга астырып жиберди. Уулуларды кийинкиге калтырды да, элди таратып, ууруларды үйгө чакырып сыйлайт. Силерди бошоттум, дос элек, анда эмесе дос бойдон калалы: мага жигит болгула – деди. Уурулар: – эшиктен орун табылса, төргө өтмөк жок, дегендей, болсо, бололу – деп, уурулар ханга жигит болуп калышкан экен.

*Жазган: Ирисов Пайзилда.
13.06.1967-ж. Жарды-Суу, Москва р-ну*

ЧЫНЧЫЛ БАЛА

(Жомок)

Бир бала илгери бир ханга малай жүрөт. Калп айтпайт, дайыма чынчыл жүрүп бойго жетет. Хан аны аябай жактырып, малдардын башчысы кылып коёт. Ошол кезде хандын айлында бир чоң байдын Күң сулуу деген кызы болот. Хан аябай оолугат, тынчы кетет, бирок чыдап жүрө берет. Бир күнү ошол бай келип, экөө сүйлөшүп олтурганда хан байга айтат:

– Ушул балам чынчыл, туура – деп баланы мактайт. Малга башкарма көтөрүп койгонун айтат.

– Мен ошол балаңа калпты айттырып берсем, эмне бересиң? – дейт, бай.

Хан сурайт: – «Калп айттыра албасаң сен эмне бересиң?» – дейт. Бай айтат: – «Калп айттыра албасам, бүтүн малымды, Күң Сулуу деген кызымды

берем» – дейт. Анда хан: – «Мен тактымды, малымды берем» – дейт.

Экөө аябай убадалашат. Убада кылгандан кийин, бай үйүнө барып, баланын үстүнө (үй-жайы менен, кызы менен) жайлоого көчүп барат. Баргандан кийин баланы конокко чакырат. Балага: – Сенин ханга жакканың элге жакканың, мен сага кызымды берейин, сен мага хандын көк тулпарын бергин, – дейт. Бала ойлонуп туруп: «хан деле каршы болбос, көк турпарды берейин да, кызын алайын» – дейт. Макулдашышат. Кызын алмакчы болуп көк тулпарды берет. Бай турат да, көк тулпарды союп жеп алат. Андан бир ай өткөн соң, бай баланы чакырып: «Мен эми кызымды сага алып келип берейин, мага ак тулпарды алып кел» – дейт. Бала ойлонуп туруп, ак тулпарды да алып келип берет. Бай аны да союп жеп алып: «эми сага кызымды бербейм», деп көчүп кетип калат. Жайланып алып, бай канга келет.

– Балаңды чакыр, калпты айттырып берейин, – дейт.

Баланы чакыртат. Чынчылга кабар жеткенде, ойлонот. Ак тулпарды сууга акты десем, көк тулпарды өлдү десем, кутулам го деп келе берет. Бир токойго келип, бир жыгачка тонун жаап, тебетейин кийгизип, киши кылып коюп, ыраак барып, кайра басып келди.

– Ассалом алейкум ханым, калкың кашыңда, тактың астыңда аман-эсен олтурасыңбы? – деди.

Кайта өзү-өзүнө: – Алейкимсалам, кел чынчыл балам, мал-башың аманбы? – деди.

– Аمانы курусун, көк тулпар өлүп, ак тулпар сууга акты, – деди.

– О! – деп чочуп кетти да, – оркоюп калды го! – деп дагы басып кетип кайта келди.

– Ассалом алейкум, ханым, калкың кашыңда, тактың астыңда аман-эсен олтурасыңбы? – деди кайра өзүнө.

– Алейкисалам, кел Чынчыл балам, мал-жаның аманбы? – деди.

– Аمانы курусун, көк тулпар өлүп, ак тулпар сууга акты.

– О! – деди, – Оркоюп калды го – деп дагы басып кетти.

Үчүнчү жолу келип дагы кайталады.

– Асаломалейкум, ханым, тактың астыңда, калкың кашыңда аман-эсен олтурасыңбы? – деди.

– О, Алейкисалам, кел Чынчыл балам, мал-жаның аманбы? – деди.

– Алдагы жаныңдагы бай, Күң Сулуу кызын берем деп, көк тулпар менен ак тулпарды алып союп жеп, кызын бербей көчүп кетип калды, – деди да, ушу сөзүм оңго деп, – ушу сөзүмдү эле айтайын деп ханга келди.

– Ассаломалейкум, ханым, калкың кашыңда, тактың астыңда аман-эсен барсыңбы? – деди.

– О, Алейкум асалам, кел Чынчыл балам, мал-жаның аманбы, – деди хан.

– Аمانы курусун, тиги жаныңда турган бай Күң Сулуу кызын берем деп, ак тулпар менен көк тулпарды алып, союп жеп, алдап көчүп кетип калды – деди.

Хан, баланын чын айтканы үчүн ыраазы болуп, байдын Күң Сулуу кызын Чынчылга алып берип, малын алып казынага салган экен.

МЕЛДЕШ

(Жомок)

Илгери бир соодагер жигит шаарга барып соода кылыптыр. Соодасын бүтүрүп, кайтканы жатканда жигиттерине айтыптыр: – Эми бир сонун буюм тапкыла, ал буюм биздин элде жок болсун, барганда элдин баары таң калгандай болсун. Жигиттери шаарды

аралап жүрүп бир сүйлөөчү тоту куш сатып алышты. Тетигин бурап койсо эле сайрап, сүйлөп турчу экен.

Баягыны алып үйүнө келгенден кийин хандын увазиринин баласы менен дос экен, ошону үйүнө конокко чакырат. Вазирдин баласы конокко келгенден кийин өзүнүн сатып келген тотусун мактап айтып берет. Вазирдин баласы таң калып, бирок эч нерсе дебей кетет. Үйүнө баргандан кийин баягы соодагерди катыны менен конокко чакырат. Конокто отурган кезинде соодагер баягы тотусун дагы мактап кирет. Бирок, аны конокко чакырганга чейин, вазирдин баласы соодагердин аялы аркылуу сүйлөөчү тотуну алып, анын ордуна так ошондой кылып устага тоту жасатып алып барып ордуна коёт. Анткени, вазирдин баласы менен соодагердин аялынын көңүлү жакын экен. Ошентип соодагер тотусун мактай баштаган кезде вазирдин баласы:

– Ой, бая күнү эле айтканыңдан унчуккан жок элем, кайдагы бир жыгачты сүйлөйт дегениң уят эмеспи. Элдин көзүнчө абийириң кетпесин дегем, – деп катуу кагып коёт. А соодагер чын деп ишендиргиси келет.

– Эгер чын болсо, тоту кушуң чын эле сүйлөсө мен ушул катынымды, дүнүйө-мүлкүм менен берейин. Эгер чын болбосо сен дүнүйө-мүлкүңдү, каттыныңды бересиңби? – дейт, вазирдин баласы.

– Берем! – дейт соодагер.

Экөө мелдеше кетишет.

Соодагер үйүнө барып, тотусун сүйлөтөйүн десе эле сүйлөбөйт. Акылы башынан кетип, эси оойт. Эмне кылаарын билбей өзүнүн апасына айтат:

– Апа, мен ушундай, ушундай болдум, тоту кушумду сүйлөтөйүн десем сүйлөбөй калыптыр.

Апасы айтты: – Бул өзү кудаанын кудурети менен жасалган неме эмес, бул өзү убактысы менен сүйлөп, анан токтоп калуучу эле го. Эми муну ушул жерде баланча деген олуя молдо бар. Ошого алып барсаң

керемети менен, илим жолунда сүйлөтсө ошол сүйлөтөт. Болбосо башка ылаажы жок деди. Соодагер тотусун көтөрүп барып молдого айтты:

– Ушинтип, ушинтип мелдеше кеттим эле. Тоту кушум сүйлөбөй калыптыр. Эгерде ушуну сүйлөтүп берсеңиз, вазирдин баласынан алган дүнүйө-мүлктүн баарысы сиздики болсун. Анда молдо айтат: – Мага дүнүйө-мүлктүн кереги жок, мага увазирдин баласынын аялын гана берсеңиз мен муну сүйлөтүп беремин. Көрсө молдо увазирдин баласы менен көңүлү жакын болуп. Сүйлөөчү тотунун вазирдин колунда экенин билчү экен.

Ошону менен тиги тотуну таштап, үч күндөн кийин алгын деп жөнөтүп жиберди соодагерди.

Молдо вазирдин аялынан чыныгы сүйлөөчү тотуну алып, анын ордуна сүйлөбөс, жасалма тотуну алып барып койду. Соодагер молдодон тотуну үйүнө алып барып, вазирдин баласын чакырды. Ал келип тотунун сүйлөгөнүн көрүп, акылы башынан кетип, ылаажы жок аргасыздан мал-мүлктүн, катын-баласы менен берди. Аларды соодагер алып, вазирдин аялын «секет» дегендей кылып молдого берди.

*Жазган – Т. Абдыракунов.
14.06.1967-ж.*

АШЫК УУЛ

(Жомок)

Илгери бир кедей бала болуптур. Бир күнү хандын сейил курган бак-чарбагында баратып, хандын кызы менен бетме-бет кезигишип калат. Экөө бири-бирин карашат. Өтүп кетишет.

Бала ошол көрүш менен кызга ашык болуп калат. Үйүнө келип эле сары оору болуп жата берет. Анан бир күнү баягы баланын бир жолдошу келет. Тигинин саргарып өңдөн азганын көрүп:

– Сага эмне болду, оорудуңбу? – деп сурайт. Анда бала айтат:

– Менин оорум жок, хандын бак чарбагында хандын кызын көрүп, ошого ашык болуп, түн уйкудан, күндүз көңүлүмдөн кетпейт.

– Кой, «ит ичпес ашынан үмтөтөт» – дегендей бекер убара болбо, зарланба, – деп жолдошу кетип калат. Бирок бала баягыдай эле ооругансып жүрөт.

Баягы жолдошу бир күнү келсе дагы эле мурункудан да күчөп азаптанып жатыптыр.

– Мен кой дебедим беле.

– Коймок турсун ашыктын азабы күч алып кетти, – дейт кедей бала. Анда жолдошу айтат:

– Сен эми андай болсо балаң жерде бир мастец кемпир бар. Ошого барып жалынып ыйлап көргүн, бир болсо айла ошондон болот, – дейт.

Анан баягы бала макул деп, кемпирди издеп келип, анын үйүнө бир жылы кызматын кылып, чайын кайнатып отунун алып жүрө берет. Анан бир жылы өткөндөн кийин кемпир: – Ай, балам, сен бир жылдан бери кызмат кылып жүрөсүң, өз денеден чыккан бала да сенчилик кызмат кылбайт. Бул жүргөнүң кандай? – деп кайрылып калат. Анда бала ыйлап: – Бак чарбактан хандын кызын көрүп ашык болгонун айтат.

– Ай, балам-ай, мурунтан эле айтпайсыңбы? – деп балага чакан көйнөк тигип, оозуна бир ташты дубалап салып келиндин кейпине келтирет. Баланы колунан жетелеп алып ханга барат. Ханга айтат: – Ханым, сизге арзым бар, менин бир жалгыз балам бар эле, соодагерчилик кылып кетип ошол бойдон жок. Бир жыл болду. Мына бул баламдын келинчеги эле. Эми мен ошол баламды издеп таап келейин десем, келинимди коё турган жер жок. Ошол баламды таап келгичети ушул келинимди аманат сактап берсеңиз – деди.

Хан макул деп, кемпирди жөнөтүп, келинди кызына алып барып кошуп койду. Хандын кызы

келинди көрүшү менен көңүлү сүйүп, жакшы көрүп, өзүнүн эң жакшы некөрү кылып алды. Экөө бирге жатып бирге турчу болду. Хандын кызы күнүгө түнкүсүн бир маалда үшкүрүнүп, улутунуп, ыйлаачу экен. Баягы бала кыздын эмне арманы кайгысы бар экенин билмекчи болуп:

– Бул эмнеңиз, күндө эле бир маалда ыйлап-сыктап, капаланып каласыз? – деп сурады.

– Ээ, жан курдашым, сени жакнымдай көрөм, сенден жашырбай айтып берейин. Мен бир убакта бак чарбантын ичинен бир баланы көрдүм, ошол көрүшүм менен ошого ашык болуп, түн уйкумдан, күндүз көңүлүмдөн кетпейт. Ошенткенде тиги бала оозундагы ташын алып, баштагы кейпине келип:

– Айтыңызчы, ошол бала кандай эле? – деп өзүн көрсөттү. Кыз көрөөрү менен тиги баланы таанып, кучактап, көрүшөт. Андан кийин күндүзү ташты оозуна салып келин болуп, түнкүсүн алып коюп, экөө ойноп күлүп жүрө беришти. Анан бир күнү хандын жалгыз баласы бар экен. Ал бала жанагы келинди көрүп калып, ашык болуп калды. Канча жабышса да келин болбоду. Бала атасына айтты. Аны коркутту. Бул дүйнө мага тар деди. Атасы келинге келди. Аябай өтүндү. Суранды. Келин кызды ээрчитип, үйүнө (кемпирдин үйүнө) качып кетип калды. Үйүнө баргандан кийин кадимки өз кейпине келип, ойноп-күлүп жүрө беришти.

Бир күнү экөөнүн оокат-ашы түгөнүп, мастен кемпирге барышты.

– Э катыгүн, мурдатан эмне айтпайсыңар, жүр мени менен деп, хандын кызын катып коюп, жигитти ээрчитип алып хандын сарайына барды.

– Таксыр ханым, баягы соодагерчилик кылып жоголуп кеткен балам табылды. Мына, алдыңызга алып келдим. Эми баягы аманат деп таштаган келинимди бериңиз, – деди.

– Байбиче, сиздин келин менен кошо биздин кызыбыз да жоголуп табылбай жатышат. Азыр издетип жатабыз – деди хан.

Ошондон эле кемпир буркурап-боздоп чатакты баштады. Бетин тытып, чачын жулуп, албууттанды.

– Эми байбиче, коюңуз, табылып калар, ага чейин капа болуп кейибеңиз. Азырынча мына бул алтын, күмүштү алып, оокат кылып тургула деп алтын күмүш берди.

Ошентип, алар сегиз жыл жашашты. Бир балалуу болгондон кийин гана ачыкка чыгышты. Хандын алдына барышты.

*Жазган – Т.Абдыракунов.
20.06.1967-ж.*

АКЫЛДУУ АБЫШКА

(Жомок)

Мурунку өткөн заманда бир кедей чал болуптур. Ал отун алып бир жерде турса, бир хан келет, кырк жигити менен.

Хан келип айтат: – Ассалом алейкум!

– О, Алейкум ассалом! – дейт чал.

– О, аксакал он экини эмне үчүн үчкө саткан жоксуң? – дейт. Чал айтат: – Э, балам, колумда иш жок, оозумда тиш жок, белимде күч жок, анан ушундай болуп жүрөм, – дейт.

– Анан, аксакал акылдуу эле киши экенсиң, колумда иш барда, белиңде күч барда, оозумда тиш барда эмне болдуң? – дейт.

– Ээ, балам, үч сүрүлдүм, кантейин, – дейт.

Анда тиги айтат: – Анда акылдуу киши экенсиң, бош болбой, бекем бол, жумшак болбой катуу бол, – деп хан атын камчыланып кете берет.

Бери чыккандан кийин хан жигиттерине мындай дейт: – Мен эмне дедим, чал эмне деди?

Анда жигиттери: – Сиз салам айттыңыз, чал алик алды. Сиз он экини үчкө эмне саткан жоксуң деп

айтыңыз, ал колумда иш жок, оозумда тиш жок, белимде күч жок деп айтты, анан кийин сиз минип айттыңыз: – «Иш барда, күч барда эмне кылдың?» – дедиңиз, – үч сүрүлдүм, кантейин, – деп тигилердин айткан сөздөрүн айтты. Анда хан ачууланып.

– Мен ошону сурап жатыптырмынбы, чечип айтып бергиле, о келесоолор! – деди. Чече албагандан кийин жигиттерине айтты.

– Силер ушул элге кам көрүп, ушул элдин тагдырын кантип чечесиңер? Чалдын үч ооз сөзүн чечип бере албайсыңар, ошону чечкиле, чечалбасаңар, силерди орго салам, – деди хан.

Жигиттери чечалышпай, акыры, баягы чалга келишти.

– Ээ, аксакал! Баякы балакет хан ушинтип бизди кыйнап жатат, ал эмне деп айткан сөзүң, ушуну бизге айтып бергин, – деди. Чал айтты:

– Ээ балдар, ал хан бир оолуккан хан, мен бир эсим оогон чал, ал эмне деди, мен эмне дедим, каяктан билем, – деп койду чал. Жигиттер ары кетет, бери кетет. А тиги хан тигилерди орго салмак болду. Эң акырында баякы жигиттер кайра келди. – Айнанайын аксакал, хан биздин башыбызды алмак болду, деги кунубузду берели, ушу бир ооз сөздү чечип бериңизчи, – деп чалга жабышышты. Чал айтып бермек болду. Кана мага теңге бергилечи, анан айтып берейин – деди. Жигиттер теңгени берди. Теңгени алып, убаданы кылып туруп чал айтты:

– Ал ассалом дегени – эй чал, сага кудай-талаанын рахматы болсун! – дегени;

– Алейкум ассалом, – дегеним – Э кудай-талаанын рахматы сага да болсун – дегеним. Анан кийин хан туруп айтты: – Ой аксакал, он экини үчкө эмне саткан жоксуң, – деди, анда мен айттым: – Үчкө сатайын десем: колумда иш жок, оозумда тиш жок, белимде күч жок, кантейин дедим. Анда хан туруп айтты: Сен колунда иш барда, оозунда тиш барда,

белинде күч барда, сен эмне болдуң, – деди. Анан мен үч сүрүлдүм кантейин дедим. Он экини үчкө эмне үчүн сатпайсың дегени – сен он эки айдын ичинде үч ай кызмат кылсаң, жазында жерди бир ай соко менен айдасаң, эгинди сепсең, жайында баксаң бир ай, күзүндө оруп-жыйнап алсаң, сен ушундай болот белең? – Он экини үчкө эмне саткан жоксуң дегени ушул. Анан мен айттым: Он экини үчкө сатайын десем: же колумда тукум жок, күч жок, оозумда тиш жогу- кайрат жок, күч жок ушундаймын, деп калдым. Анда ал айтты: – Эмесе, сен ошол колунда иш барда, оозуңда тиш барда, белинде күч барда эмне кылган жоксуң, – деди. Анда мен: үч сүрүлдүм кантейин дедим. Үч сүрүлдүм дегеним: – үч жолу менин катыным өлдү, ошону менен начар болуп, ушинтип калдым дегеним. Анан хан: – - Эй сен эстүү киши экенсиң, акылдуу киши экенсиң. Сен эми жумшак болбой бекем бол, бош болбой катуу бол деп, атын камчыланып бастырып кетти. Жумшак болбой катуу бол дегени – мен ушул жигиттериме ушуну чечтирем, бул жигиттерим муну чечалбайт, анан сен келип айтып берип жүрбө, ошого катуу бол – дегени. Мен ошол үчүн силерге айткан эмесмин. Анан мага мына айттырдыңар, мынча сүйлөп теңге алдым, кандай болсо да мага жетет, өлгөнүмчө, деп чал туруп калыптыр.

Жазган – Ф.Ирисова.

ҮЧ ООЗ НАСИЯТ

(жомок)

Илгери бир байдын жалгыз баласы болгон экен. Ага келинчек алып берген экен бай. Бир күнү баласына айтыптыр. Балам бүгүн барып жылкы кай-

тарып келчи? –деп. Макул – деп баласы жылкыга барыптыр. Жылкыны кайтарып, эртең менен турса, бир аксакал киши келип: – Ой бала, мен сага үч ооз насаат айтайын, бир айгыр үйрү жылкы бергин дептир. Үч ооз насыятым бир үйрү жылкыга татыйт дептир. Бала: жакшы болот деп, ойлоп, ойлоп туруп бир айгыр үйрү жылкыны чекесинен бөлүп бериптир. Бирөөнү минип туруп, чал: – Балам эртеңки насипти таштаба, таткан тузга кас кылба. Оң колуңдун ачуусун сол колуң менен токтот! Аллоу акбар! – деп, бата берип, баягы жылкыны алып кете бериптир. Бала унчукпай үйүнө келет. Атасы: – Кандай, балам, малың аманбы? – дейт. – Аман-эсен дейт баласы, эртең менен бир аксакал киши келди. Балам бир айгыр үйрү жылкы бер, үч ооз насыят айтайын деди. Анан, мен ойлоп-ойлоп туруп, берип жибердим. Жылкыны алып алып туруп, балам колуңу жай деди. Колуму жайдым. – Балам, эртеңки насипти таштаба, таткан тузга кас кылба, оң колуңдун ачуусу келсе сол колуң менен кармап токтот – деди дагы, жылкыны айдап кетип калды –дейт. Анда атасы: – Ой атаң көрү, акмак. Бу кандай, ушу үч ооз сөзгө эле бир айгыр үйрү жылкыны кармата бересиңби – деп, баягы баланы урат, тилдейт, жемелейт. Анан бала атты минип алып качып кетет. Качып башка бир шаарга барды. Шаарда бир хан жигитчелери менен чайканада чай ичип отурган экен. Бала да ошол чайканада тамак ичип отурат. Анан кандын жигиттеринин бири балага келип: – Бала сен, түрүң бузук экен. Бу жерлик адам эмессиң, каяктан келген баласың? – деп сурайт. Бала: -Ырас мен бу жерлик эмесмин. Башка жактан келдим деп сырын айткан жок. Баланы баякы жигиттер, түрү бузугураак экен деп алып кете берет. Хан жигиттерине: – эмне кылсаңар да ушул баланы өзүңөр сурап текшергиле – дейт. Баланы ары текшерип, бери текшерип, андан эчтеке чыкпагандан кийин, жигиттер: сен ушу ханды кайтар. Дайым күндүз

бош болосуң, түнкүсүн канды кайтарасың дешип, хандын ордосунун ичине баланы киргизип коюшат. Бала күндүз бош, түнкүсүн канды кайтарат да жүрөт. Атаң көрү мен бир айгыр үйрү берип акмак болбодум беле. Таткан тузга кас болбо дебеди беле. Анан мен ушу ханга кас кыламбы – деп, бала үч жыл жүрөт. Хандын аялы баланы сүйүп калып, мени ал деп асыла берет, бала болбойт. Үч жылдан кийин баягы келиндин акыры баладан көңүлү калып, ушуну жоготкончу муну көрүп күйгөнчө көзүмдөн алысыраак кылайынчы – деп, ханга айтат.- Ушу баланы жогот, келгенден бери мага асылып, менин эсимди оодарды – дейт. Хан турат да макул болуп, бир зоотчусу бар экен. Ошо зоотчусуна айтат. Эртең менен сага таң азандан бир киши жиберем, сен андан эч сөз сурабай туруп зоотко салып ий дейт. Анан балага келип хан айтты: – Балам мени таң атканча кайтарып отур. Эртең менен таң заарда бир кап көмүр алгын дагы зоотко алпарып бер. Эч кимге жолукпа, сүйлөшпө, алпар деген жерге көмүрдү түз алып барып бер дейт. Бала макул болуп, эртең менен туруп, бир кап көмүрдү көтөрүп алып зоотчуга жөнөйт. Таң азандан кетип баратса, баягы катын: – Атаң көрү айя, ушу балага бекер кокустук кылдым. Бул баланы эми хан зоотко салдырып жиберет, ушу бечарага бекер убал кылдым деди дагы, эч болбосо ушунун отко түшүп кеткенин көрүп турайын– деп, тиги катын баланын артынан кошо жөнөйт. Бала кетип баратса, жолунан бир кемпир жолугат. Кемпир: – эй бала, үйдөн бир даам ооз тийип кеткин – деп чыкырат. Бала: – Жок, менин жумушум шашылыш эле –дейт. Кемпир: – Балам эртеңки насип эмеспи – деди. Бала дароо баягы чалдын «Эртеңки насипти таштаба» – деп айтканын эстейт. Даам ооз тийип кетейин деп, көмүрүн жерге коё коюп, кемпирдин үйүнө кирет. Даам ооз тийип, кайра көмүрүн көтөрүп жөнөйт. Көмүрдү алпарып зоотчуга берет. Баягы катын зоотчуга баладан мурда

келген экен. Зоотчу катынды зоотко салып жибериптир. Себеби кан жиберген кишисинин зоотчуга эмне алып барарын айткан эмес. Барган кишини дароо зоотко салып жибер деп буйруган. Бала баргандан кийин көмүрүн төктүрүп алды да, баланы кете бергин деп койду. Бала кайта үйгө келди. Шашкеде хан муну эмне зоотчу зоотуна салган жок –деп ойлоп калды. Эртең менен барып үйүнөн тамак ичейин десе эле катыны жок. Катынын ары издеди, бери издеди тапкан жок. Катыны эч жерде жок болуп чыкты. Кан зоотчусун чакырып алып: – Ой эртең менен мен жиберген кишини эмне зоотко салып жиберген жоксуң – деп сурады. – мен эртең менен келген кишини зоотко салып жибердим. Бир эле кишини салып жибер дебедиң беле. Бир кишини салып жибердим дейт. Салып жиберген кишиси ким экенин текшерсе, баягы кандын өзүнүн катын болуп чыкты. Анан, кан туруп айтты: – Ой бала сенин кесепетинден менин катыным зоотко, отко түштү. Анан бала туруп алып айтты. Менин атам бай эле, үйдө катыным бар эле, өргөм бар эле, үйүм бар эле, ушинтип, бир айгыр үйрү жылкыны берип жиберип атамдын жинине чыдабай бул жерге качып келгем. Келсем сен мени үй кайтаргып койдун. Анан мен баягы «Эртеңки насипти таштаба» деген тигинин насыяты боюнча ошол насыятты таштабайын – деп, кемпирге гана бурулуп калып, бир даам ооз тийдим анан бардым. Сенин катының үч жылдан бери асылды, асылса да мен болгонум жок. Анан баягы хан ойлоп-ойлоп отуруп: – Ырас, бул катындын өзүнөн кеткен жумуш экен. Эми, балам сен ак экенсиң, сеники туура, бу ата-энеге жамандык кылууга болбойт. Кой эми, сен барып ата-энеңди бак – деп куржунга алтын салып берип, атка мингизип, атасына жөнөтүптүр.

Баягы бала жүрүп отуруп түн ичинде үйүнө келиптир. Үйгө кирсе өргөөсү тигилүү, баягы мурунку эле жайындай экен. Хан тиги жерден жөнөткөндө

кылыч-жабдык берип, жөнөткөн экен. Үйүнө кирип келсе, келинчегинин койнунда бир жигит жатат. Жигит баягыларды карап туруп: – Атаңкөрү, бул бирөөгө тийип алган экен го, же болбосо бирөө менен жаткан экен го – деп, кылычын сууруп алып, жигитти карап шилтеп кала турган болгондо баягы кишинин «оң колундун ачуусун сол колуң менен карма» – деген насаатын эстеп, оң колун сол колу менен дароо кармай калды. Токтоп калды. Жана ачуусу келип кылычын жана көтөрдү. Ошентип сол колун үчүнчү жолу кармаганда келинчеги ойгонуп кетти.

– Ой, сен кимсиң?

– Мен.

– Сенин бул эмнең? Бирөөгө тийип алдыңбы? – деди

– Жок, тийгеним жок.

– Тийбесең бу койнундагы эмне? Же бирөө менен ойноп атасыңбы?

– Бул баягы сен кеткенде менин боюмда бар эмес беле. Ошол балаң. Үчкө-төрткө келип калды. Чын эле караса баягы 3-4кө келип калган бала экен. Ошондо баягы бала токтолуп калды. Анан эртең менен ата-энесине кошулду. Тигинин үч ооз насыяты ошентип туура келет экен.

ЖАРЫМ ТЫЙЫН

(Жомок)

Бир кедейдин 6-7 жашар болуп калган эркек баласы бар экен. Аялы өлүп калыптыр. Турмушу оор болгондугуна чыдай албай баласын ээрчитип алып кайыр сурап кетиптир. Шаардан шаарды кыдырып жүрүп олтуруп бир дүкөнгө киришиптир. Дүкөнчү улгайып калган киши экен, кайырчыга кайрылып: – Мына бул балаң тирикарак бала экен,

өзүң кайырчы экенсиң, сен бул балаңды мага берип кет. Бир жылга чейин, сен өзүңдүн тапканың менен өзүн оокат кыла бер. Бир жыл өткөндөн кийин кел, балаң жакшы болсо акысын кошуп колуңа берейин, балаң жаман болсо аман эсен багып беремин да, акы төлөбөймүн – дейт.

Баягы жигит баласын таштап кете берди. Бир жылдан кийин барса. – балаң жакшы экен, айткандын баарын кылат, эстүү, акылдуу бала экен. Дүкөндө соода кылып жакшы турат. Менин да балам жок, бул бала экөөбүздүн балабыз болсун, менде иштей берип, келип акыңды алып кетип тургун, жыл маалында деди. Жигит макул болуп кете берди. Баласынын тапкан акысына оокаттанып, турмушу оңолуп, бай кишинин катарына кошулду. Баласы баягы дүкөнчүдө эле бала болуп жүрөт. Баласы жигит болот. Атасы оңолуп, бай болуп, байлар менен чогуу жүрө турган болот. Бир күнү шаркырап аккан чоң суунун жээгинде сейил куруп, тамак ичишип, жыргап жүрүшсө, айтып калышат: – Түрмөдөн адам айдап келе жатат! Бардыгы баягы айдалып келе жаткандарды карап калышат. Бутуна кишен салып, мойнуна зоолу салып, айдап келаткан балдар экен. Баягы күнөкөрлөрдүн ичинде баягынын баласы да бар экен. Атасы баласын көрүп, жанына барайын десе, түрмөчүлөр жолотпойт. Анда баласы туруп айтты:

– Ата, – деди, – менин ушундай турмушта калышыма жарым тыйын себеп болду, – деп ыйлап-ыйлап кете берди. Андан башка сөз сүйлөбөйт. Атасы баякы дүкөнчүгө келип: – Ушул жарым тыйынга ушунчалык күнөөгө жыгабы? – деп. Кийин келип чечишип карашса, бала дүкөндө өзүнчө жалгыз соода кылып калчу экен. Атасы (дүкөнчү) күнүгө кечинде келип, соодадан түшкөн акчаны алып кетип турчу экен. Бир күнү тыйынды алып кеткенден кийин караса, жарым тыйын калып калыптыр. Бала жарым тыйынды чөнтөгүнө салып базарды кыдырат. Базарда

жемиш сатып аткан экен, баягы тыйынга жемиш сатып жейт. – Атакөрү, жарым тыйынга мынча жемиш келет экен, – дейт дагы эртеси 2-3 тыйынды алып калып, дагы жемиш алып жейт. Ошентип кыныгып, кыныгып отуруп, атасынан алган акчага ыраазы болбой түндүктөн түшкөн ууру болгон экен баягы бала. Акыры кармалып жанагинтип айдалып бараткан экен. Көрсө, арамдыкка, жамандыкка кыныкканда жарым тыйындан кыныгат, жарым ооз сөздөн кыныгат – деп илгерки убакта насият кылып койгон экен.

ЫНТЫМАКСЫЗ УУРУЛАР

(жомок)

Илгерки убакта үч ууру чыгыптыр. Бир шаарды бүлдүрүптүр баягы үч ууру. Кармайын дешсе, ан сайын күчөй беришет. Шаардын ханынын айласы түгөндү. Акыры хан өзүнчө туруп ойго батты. Бу кысталак ууру, арам узачу эмес эле, антейин десем барган сайын эле күчөп баратат. Байын деле, кедейин деле курутуп баратат. Чынында бул уурулардын акылы менден ашты го. Мен адилеттигимден тайыдым го, болбосо эмне үчүн уурулар карматпай ан сайын күчөйт. Ары ойлоп, бери ойлоп отуруп. – Жоок, бул ууруну мен таптым, булар менден башканын бардыгын алган экен. Бирде байыңды, бирде вазирди алган экен, бул шаарда мен гана калган экенмин. Биринен сала бирин алып, менден башкасын алган экен. Эми бул ууруларды кишинин бардыгы жаман көрөт. Бул чындыгында бирөөнүн таякесиникин жоготту, бирөөнүн атасыныкын жоготуп отурат. Баласынан алып, атасыныкын жоготуп жатат. Анан кармаарында улам чоңунан коркуп эле кармалбай жүргөн экен. Эми буга мындай токтоп чыгарсам мен, «ушул үч

ууруну кайсы кармалган жерде жазага таттылсын десем, ошону 40 кадам жерге токтотпогон киши болсо, ошону кошо жазага тартылсын десем, ал эми ууруну элдин баары тааныйт, ууру экенин билип эле турат, бири-биринен коркуп эле кармабайт. Баягы ичи күйүп турган кишилер турган эл жеринен барып чабат да» деп ойлоп токтом чыгарат хан.

«Ошол үч ууру кайсы кармалган жерде жазага тартылсын деп маалымдама чыгарат. «Агерде 40 кадам басканга чейин токтотпогон киши болсо, ал дагы кошо жазага тартылсын» – дейт. Хандын жарлыгы элге жайылат. Баягыны үч ууру да угат. Анан ойлойт: «Ой, атаңдын көрү-оой, хан биздин акылды тапты. Биз мунукун уурдап алып, тигиге берип, тигиникин тигиге берип, биз бардыгын алдык эле. Чондордун баары биздин колдо эле. Эми бизди ичи күйгөндөрдүн кимиси болсо эле кармап бербейби. Кой бул жер бизге жай болбоду» деп баягы үч ууру ал мамлекеттен башка жакка качат. Үчөө качып отуруп, башка бир шаарга барат. Шаарга баягы үчөө арып, азып, жүдөп, араңдан зорго барышат. Баягы шаарга кире бериш жерден эле үчөө бир кирпичтей алтын таап алышат. Үчөө туруп: «Бу кудай бизди бактылуу кылып жараткан экен. Бул алтын эми бизге өмүр бою жетишет. Кой-ой биз мындан ары мындай кылбайын. Бирөөбүз базарга барып, оокат алып келелик. Экөөбүз бул жерге эс алып отура туралы, дешет. Бирөө базарга жүрүп кетет. Экөө эс алып отуруп калышат. Бирөө тамакка кеткенден кийин берки экөө кеңешти: – Кой, бул алтынды экөөбүз бөлүп алалык, келээри менен тигини экөөлөп өлтүрөлүк, ошентсек алтын экөөбүзгө көптөн тийбейби, – дешти. Экөө макул болушту, убада кылып антташты. Тиги базарга барды, тамак алып ичти. Ал ошол жерден минтип ойлоду: «Мен бул катыкка уу кошуп барсам, тигил экөө ичип өлсө, анан алтынды мен жеке албайымбы». Ууну алды да, катыкка кошту,

тамагын көтөрүп алып, баягы экөөнө келди. Убада-сы бар, тамак ичпей туруп эле тигил экөө бирөөнү өлтүрүп жиберешти. Олтургандан кийин, тамакты ичип алып, экөөбүз алтынды бөлүп алалык дешти. Баягы уу кошкон катыкты ичкенден кийин уугуп тигил экөө тең өлүштү. Мына ушундай дейт. Ушуну атын пиремер чыгарып коюптур: «Алты киши ала болсо, алдындагы аштан ажырайт, төрт киши түгөл болсо, төбөдөгү, тээ тоонун башындагы тамак, дүнүйө кишинин колуна келип тиет» – дейт.

*Жазган – Т.Абдыракунов.
02.07.1967-ж.*

БЕЧЕРА КЕДЕЙ

(жомок)

Бечара бир кедей жигит бар экен. Ал бир күнү келатып, бир кепичтей алтын таап алат. Эмне кыларын билбей сүйүнүп, ары кетип, бери кетип отуруп, кедейдин достору да кедей да, анан бир кедей досун чакырат.

– Ай эмне?

– Ээ, мен ушундай бир алтын таап алдым. Эмне кылайын?

– Оо, кудай берген турбайбы! Биздин да бактыбыз ачылган экен. Бул дүнүйө. Эми чекесинен эптеп, улам кичинекейден сата берсек, анте бирсек, минте берсек баарыбызга тең жетише турган буюм. Сенин аркаң менен биз да жаман болбойбуз. Баарыбыз тең дос эмес белек. Баарыбыз кедей эмес белек дейт. Алтын тапкан кедей унчукпай турат. Анан бир убакта дагы бир досуна айтат. ушундай, ушундай, мен бир алтын таап алдым.

– О, баракелде, жакшы болуптур. Бул алтын эми баарыбызга жетишет. Пейлибизди бузбасак баары-

бызга жетишет. Баарыбыз тең жаман турмуштан ажырайбыз. Жакшы турмушка барабыз. Жакшы болуптур – дейт. Анда берки баланчаны чакырып келип айтсам, а да ушундай деди дейт. Чекесинен сата бергин дегенин айтат. анда тигил айтат: – Жок аныкы жарабайт. Сен бул алтынды чекесинен сатасың, эртең сатасың, бүрсүгүнү сатасың. Анан бирөө болбосо бирөө келип: – сен бу алтынды уурдап алгансың деп чатак чыгарып бу алтындан кайта азапка түшөбүз. Андан көрө, сен тике эле ханга алып бар. Канга таап алдым деп алып барсаң, сага алтынга айырбаштап дүнүйө берет. Көрүнөө алып, көрүнөө жыргап куунап калабыз. Ушундай кылгын – дейт. Берки кедей макул болуп, алтынын койнуна салып алып ханга жөнөйт. Жолдо кетип баратса, үч каракчы жолугуп калат.

– Ай каякка баратасың?

– Ханга баратам. Айта турган арыз-муңум бар – дейт.

– Эмесе биз да барабыз деп, тигил үчөө кошулуп алат. Жүрүп отурушат, жүрүп отурушат. Анан, бир күнү, ханга жетээрге бир күн калганда караса баягы койнундагы алтыны жок. Тигил үчөөнөн бергиле деп сурайын дейт, бирок, өлтүрүп коюшабы деп коркот. Унчукпай төртөө тең ханга барышат. Төртөөнү хан үйүнө жаткырып мейман кылат. Эртең менен баягы үчөө кайта турган болгондо кедей жигит ханга арызданат. Таксыр хан, мен алтын таап алып сизге алып келатат элем, тигил үчөө уурдап алып коюшту, ушул алтынымды алып берсеңиз экен дейт. Хан берки үчөөнүн ар биринен сурады, үчөө тең айтпай койду. Берки кедей жигит абдан ыйлайт. Үч каракчы безериленип айтпайт. Бир нече күндөн кийин хан жигиттери менен кеңешет. Кимисиники чын дейт, хан. Арызданган адам бирөө, актанып алганыбыз жок деп ыйлагандар үчөө – дейт. Көпчүлүк жеңет. Берки үчөөнүкү туура – дейт жигиттери. Анан

хан берки үчөөнү куткармак болгондо кедей жигит бакырып ыйлайт. Адилеттик кылбай, алтынымды алып бербей коёсуңарбы – дейт. Ал ыйлап жатканда хандын кызы басып келет. – Ата, дейт ал, ушул бала жалган айтпайт. Азыр тиги үчөөнү уурдаган же уурдабагандыгын аныктап берейин. Ошондо аларды бошотосуң. Ага чейин камап коё тур – дейт. Атасы макул болот. Үчөөнү камап койгон жерге, кыз барып, үч ууру менен кеңешет. Силерди атам камап коюптур. Аксыңарбы, карасыңарбы ким билсин. Үчөөң тең акылдуу арам көрүнөсүңөр. Үчөөңөрдү мен бир кызматка алайын, мага бир жылгабы, эки жылгабы кызмат кылып бергиле. Акыры кызматыңар жакшы болсо куткарттырып жиберем – дейт. Үчөө «жарайт» – деп макул болушту. Алып барып үчөөнү үйгө койдуду. Кыз бул ишти кандай кылсак, тигил ишти кандай кылсак деп кеңеш сурай берет, тиги үчөөнөн. Бир жылдан кийин баягы үчөөнү чакырып алып: мен бир жылдан бери сиздерди сынап жүрөм, үчөөңөр тең акылдуу, даанышман адам экенсиңер. Менин силер менен кеңешип кылган ишимден эч бир жамандык чыккан жок. Эми менде бир иш бар. Ушуну ойлоп мен чече албай жатам. Эгер үчөөңөр ушул маселени туура чечип берсеңиздер сиздерге көп дүнүйө берип, камактан да бошоттуруп жиберем дейт. Тигил үчөө: – Макул, эгер билсек чечип берели дешти. Ошондо кыз айтат: – Менин чече албаганым мындай маселе: бир хандын кызы бар экен. Ал кыздын кырк нөкөр кызы бар экен – деди. Ошо кырк нөкөрү менен кандын кызы өзүнүн гүл сактаган бакчысына барат. Бакчага кирип гүлдөрдү аралап жүргөндө гүлдөрдүн ичинен бир гүлгө хандын кызынын көзү түшөт. Ал гүлгө кыз ашык болот. Ал кырк кызга айтат: – Ай кыздар, мен ушул гүлдү сүйүп калдым. Ушуну кимиңер кыйын болсоңор түбү менен жулуп бергиле дейт. Баарыңар эмес бирөөңөр гана жулуп бергиле. Кимиңер жулуп берсеңер ошонуңарга эмне каалаганын

берем – дейт. Кыздар жулуп берүүгө аракет кылат. Бирок эч кимиси жула албайт. Ошонтип, жула албай жатышканда ошол гүлдөрдү өстүрүп, бак карап жүргөн багбан жигит келип калат. – Эмне кылып жатасыңар? Дейт ал. Кандын кызы: – Ушул гүлүңүз мага жагып калды. Кыздардын эч кимиси жула албай койду. Сиз жулуп бериңизчи? – дейт. Бала макул болуп гүлдү кызга жулуп берет. Акыңызга эмне берейин, каалаганыңызды айтыңыз – дейт кыз жигитке. Жигит айтат: – Каалаганым ушул, качан сиз күйөөгө чыгаарда, күйөөңүн койнуна жатаардан мурун мага бир жолугуп кетесиз – дейт. Кыз макул болуп кырк кызын ээрчитип бакчадан чыгып кетет. Кыздын бир күнү күйөөсү келет. Күйөөсү менен ойноп күлүп, төшөккө жуп жатаар алдында баягы кыз чечинип туруп, күйөөсүнө айтат: – Ай, мен бир убакта багбан жигитке ашык болуп, ага ушундай бир убада бердим эле. Ошондо ушу көркүм, ушу кийимим менен сенин төшөгүңө жатаардан мурун ага жолукмак элем. Буга эмне дейсиң – дейт. Андай убадаң болсо барып кел – дейт. Кыз чуркап жөнөйт. Чуркап келатса жолдон бир карышкыр чыгып калат. Карышкыр кызды жемекчи болот. Кыз айтат: – Ай карышкыр мени жесең жегин. Бирок азыр эмес. Мен бир жигитке жолукмак элем. Ошого жолугуп кайра келатканда жегин – дейт. Карышкыр: Андай убадаң болсо, анда барып кел – деп кызды бошотуп жибериптир. «Коё бериптир» дегенде үч уурунун бирөөсү айтат: Негизинен алганда ал карышкыр айбан, ырайым, убал-соопту билбейт, ага тамак эле керек, ал иши кылып оозунда тиши жок, белинде күчү жок болгондон кийин жебеген да – дейт бирөө; андан ары кетет. Андан ары баратып, үч каракчыга кездешип калат. Каракчылар кызды тегеректеп, ортого алып, алмакчы болуп калышат. Кыз жалынат: эми силер мени кандай кылсаңар ошондой кылгыла, бирок да менин бир убадам бар эле, жолдо келатып карыш-

кырга да жолуктум, а да ырайымдык кылып, мени коё берди. Мен ошол убада кылган жериме барып келейин, келатканда эмне кылсаңар, ошо кылгыла – дейт. Каракчылар ары ойлонот, бери ойлонот, да: Кой, карышкыр айбан башы менен ырайымдык кылса, бизде жан жокпу, бошотолу – дешет. Кайта келатканда көрөбүз – дешип коё беришет. Уурулардын бири: – Ал өзү каракчылар – акмак, аларга ырайымдык эмес, дүйнө керек да, ошонун, жок дегенде, бир тал чачын алып калбаган каракчылар – акмак – деди. Туура – деди да кыз сөзүн улантты.

Кыз анан барчу жери – багбанга барды. Болгон окуяны айтып берди. Келатып карышкырга жолугуп, каракчыга жолугуп, араң кутулуп келдим сага, – деди. Анда багбан: -Мен сени убадага туруп, келеби-келбейби деген элем, ушуга келипсиң эми каалаганыңча эркиндик сага, бара бер – дейт. Анда бирөө айтты: – Анда анык акмак ошол багбан экен, ошончо жерден барса, хандын кызы болсо, эч бир тийип койбой бошотуп жиберген ошо багбан акмак – дешти. Кыз эртеси атасынын колуна келди. Мына бул үчөө анык алтын уурдаган каракчы экен, дарга тарт, дейт. Хан дарга тартмакчы болду. Алтынын алып туруп, дарга тарттырып жиберди.

КАНАТТУУЛАРДЫН ТАЗАЛЫГЫ

(жомок)

Өңчөй айбанаттар чогулуп алып, бир көлгө жатчу экен. Аккууну кан кылып алышат. Бир күнү Аккуу ойлойт. Баарыбыз эле ушул көлдө жатабыз, аябай булгап жибердик. Эми бир таза көл таап келсеңер, ошого которулуп барсак, – дейт да эки казды учурат. Эки каз көл издеп келатып, бир адамга жолугуп калат.

Адам айтат: -Ой эки каз, кайдан келатасыңар?
–дейт.

– Ээ биз тууган казбыз, көлүбүз булганып кетип,
башка көл издеп келатабыз, – дешет беркилер.

– Таптыңарбы?

– Таптык. Баланча жерден. Түкүнчө жерден
таптык.

– Эми ошого барасыңарбы?

– Барабыз!

– Баарыңар барасыңарбы?

– Баарыбыз барабыз.

– Анан баарыңар барсаңар көчүгүңөрдү кесип
таштап барасыңарбы, же ошол бойдон барасыңар-
бы? – дейт.

– Көчүгүбүздү кескенде өлбөйбүзбү, көчүгүбүз
менен барабыз – дейт.

– Анда кайра эле булгайсыңарбы, андан көрө
сыртта тазаланып, сыртта оңдонуп алып жүрсөңөр,
көлүңөр да таза болбойбу.

Каздар таң калышып, Аккууга айтып келишет.

– Туура сөз экен, а жерге барсак деле булгайбыз,
андан көрө тазалыкты сактаганыбыз дурус ко, – деп
ошол жерге токтоп калышат.

Бул жомокту Жарты-Суу айылында туруучу Аб-
дыке Жетигенов айтып берди. Уругу-Солто, анын
ичинен –Тегиз. 77 жашта. Арабча билет. Москва
районунун К.Маркс колхозунда турат.

Жазган – П.Ирисов.

*Айылчиев Досмат –
Москва районундагы
К.Маркс колхозунун тургуну.
1915-жылы туулган.*

КУЛ ЖӨНҮНДӨ ЖОМОК

Илгери бир хан болгон экен. Ал хандын убагында анын башкы вазир, жигити хандын буйругун эки кылбай аткарып жүрчү экен. Ошол мезгилде бир кедей-кембагал киши болгон экен. Ошол аялы, жети жашар баласы менен көчөдө кайыр сурап жүрсө, вазир, хандын жигиттери «бизде мындай кайырчылар болчу эмес» – деп, тебелетип кете жаздайт. Бир күндөрү болгондо, хан молдолорун, жигиттерин жыйнап алып айтты: Элдин ханынын баарын эле Кыдыр Алейки Салам жылоолойт, а мени эмне үчүн жылоолобойт, – дейт да, – Эмесе, мага Кыдыр Алейки Саламды таап келгиле, мени бир жылоолосун мен бир артыкча хан болоюн, – деди. Вазирлери Кыдыр Алейки Саламды таап келебиз деп туш-тарапка тарап кетишти. Кырк күн мөөнөт берди. Кырк күн эмес, элүү күн өттү. Бирок табалышпады. Вазирлердин башчысы башын шылкыйтып, көчөдөн кетип баратканын бир кайыр сурап жүргөн жетим бала көрүп калат. Вазир күндөгүдөй чамгарактабайт. Ак кийинип, кичине мусапыр чалыш тартып калыптыр. Баякы кайырчы бала астынан чыгып:

– Ассаломалейкум, вазир, бул эмне күндөгүдөй чамгарактабай, оюңа кудай түшүп калган, – деди.

Анда вазир айтат: – Ээ, бүгүн менин өлөр күнүм, хан Кыдыр Алейки Саламды таап бер деди эле, таппай баратам, бүгүн өлөр күнүм.

– Кыдыр Алейки Саламды таппай жүрөсүңбү, – дейт баягы жетим.

– Ооба, дейт.

– Эмесе, мен сага Кыдыр Алейки Саламмын, – дейт. Куруңду чечкин да мени мойнумдан байлап ханыңа алып баргын, Кыдыр Алейки Салам ушул – деп.

Ал бала ойлойт да: Атам кул болсо, энем күң болсо, оокат жок болсо, керээли кечке көчөдө жүрүп, кечинде келип жатсам, андан көрө мен Кыдыр Алейки Саламмын – деп ханга бара берейин, эмне болсо, ошо болсун деп, жөнөп калды. Жолдо келатып бала сурап калат:

– Эмне деп тапшырма берди эле хан?

– Кыдыр Алейки Саламды тапсаңар аман каласыңар, таппасаңар башыңарды алам – деген дейт вазир.

Баягы баланы мойнунан курга байлап, жетелеп алып, вазир ханга алып келген экен. Хан:

– Кана жигиттер чыккыла, Кыдыр Алейки Салам сен болсоң, мындай келип олтур! – дейт.

– Сен, Кыдыр Алейки Салам болсоң, эмне ушу убакка чейин мени жылоолобойсуң?

– Мына эми таптырып алдың, сени эми жылоолойм, – деген экен бала.

Бала жамандыкты башынан көп өткөргөн куу неме экен, адегенде, вазирлериңдин арасында ниети бузук жаман кишилер бар экен, текшер, мен бир көрөйүн дейт.

– Эмне кылып текшерем? – дейт хан.

– Мен бир үч суроо берем, жооп бергенин алып кал да, жооп бербегенин түрмөгө сал.

– Э, макул, деп хан ал үч суроону үйрөнүп алып, вазирлерине ал суроолорду берген экен.

– Биринчиси: Күн чыгыш менен күн батыштын аралыгы канчалык жол? Экинчиси: өлүм менен тирүүнүн айырмасы эмне? Үчүнчүсү: Калп менен чындын айырмасы канча?

– Кана башкы вазир эмессиңби, жооп бер, дегенде, башкы вазир ушул үч суроого жооп бере албай калган экен. Андан кийин ага ушул үч суроого жооп таап кел деп, кырк күн мөөнөт берет. Жообун табалбай баратса, баягы жетим бала алдынан чыгат.

– И, вазир аке эмне болду?

– Ээ, бала, эми башталды, дейт вазир, -Кыдыр Алейки Саламды таап кел деди эле, сени алпарып кутулдум эле, эми айла түгөндү, – дейт. Үч суроо берди эле жооп табалбай айла кетип жатат.

– Эмесе, ошол үч сурооңо жооп таап берейин, кызыңды бересиңби? – дейт жаш бала.

– Э, макул, берсе берейин!

Вазирдин ордодогу кызын алмак болуп, баягы үч суроого жооп таап берет экен бала.

– Эмне деп айтайын? – дейт вазир.

– Күн чыгыш менен күн батыштын аралыгы бир күндүк жол. А, кудайдан коркпогур, күн чыгыш менен күн батыштын аралыгы кантип бир күнчүлүк болсун десе, эгер эки күнчүлүк болсо, ортодо күн бир түнөп алып, анан таң атпайт беле! – деп айткын, кан сөзгө жыгылып, жеңиш сеники болот, деген экен.

– Макул!

– Экинчиси – өлүм менен тирүүнүн аралыгы каш менен кабактын ортосунда: көзүң жумсаң эч теке жок – өлүүсүң, ачсаң – бүт дүйнө, тирүүсүң. Ошондо кан сөзгө жыгылып. Сен жеңесиң.

– Макул!

– Үчүнчүсү – калп менен чындын ортосу канча десе, шап дедиртип эле төрт колуң менен жаагыңды бас, көзүм менен көрүп турам – чын; кулагым менен угуп турам – калп. Экөөнүн аралыгы төрт эле эли, десең кутуласың.

Ушу менен вазир баланын сөзүн үйрөнүп алып, хандын каарынан кутулуп кеткен экен.

Бирок баякы балага кызын бербей коёт. Анда бала ханга кайра барат: – Мен Кыдыр Алейки Салам эмес белем, сени жылоолоп жүрчү эмес белем, вазирлериңдин арасында бузук иш кылып жүргөндөр бар экен, аларды текшербесең оңдурбайт.

– Эми, кесибине жараша кызмат кылып жүрсө, кандай кылып билебиз – дейт хан.

– Мисал үчүн, бир кишини байлап, алдырып кел, бул нике бузган, уурулук кылган, жаш баланы өлтүргөн, ушундай жаман киши, мына ушуну эмне кылса болот – деп, кырк вазириңди катар коюп сурасаң, ар киши өз кесибин айтып берет, – деген экен бала. Ошондой кылып туруп, хан вазирлеринин биринен сурайт.

– Эмне кылып өлтүрсө болот бул күнөөлүүнү, – деп сураганда хан. Ал айтыптыр: Курч бычакты алып туруп, кескилеп өлтүрсө болот, – дептир, анда баягы бала айтат дейт:

– Бул касапчылык кылып өскөн турбайбы, мунун кесипчилиги касапчылык.

– А Макул!

– Эмне кылып өлтүрүш керек? – деп хан экинчи вазирге кайрылат. Ал шиш кылып алып, шишке сайып өлтүрүш керек – дейт ал.

– О, кокуй, бул шишкебек кылып жүргөн турбайбы, жогот мунуңу, вазирликке жарабайт, – дейт бала.

Үчүнчүсү балталап өлтүр дейт.

– О, кокуй бул, жыгач жаргандан башканы билбеген эме экен, – деп, бүтүн бардыгынын кесибин билип алып, вазирлерди кор кылган экен баягы бала, хандын айтуу боюнча: башка вазир коркконунан кызын балага берген экен.

– Я айланайын, эми үйрөтүп тур, – деп бир жакшы үйгө киргизип койгон экен. Хан күйөө деп 16-18 ге келип калган кезинде, кастарлап турмуш күттүрүштүр.

– «Кул, макоо» – деген жок кийин вазирдин кызын алганда хан күйөө болуп, кул болбой калды.

АК САКАЛДАР ЖӨНҮНДӨ

(накыл)

Мына, биздин адамдардын ичинде ак сакалдарды абдан кадырлашат.

– Ак сакал келиңиз, – дешип ал билсе-билбес да аны угушуп, сыйлашчу. Ошол ак сакалдардын ичинен анык бузукулар да чыгышкан дейт. Рыскул молдо. Мисал үчүн аксакал 70 жаштагы чал 16 дагы кызды алды. Бул жанагы аксакалдардын доору жүргөндүктөн ушундай болду. Экинчиси, кыздын атасы кедей болсо ак сакалдардын айтуусу боюнча анын кызын зордук кылып бай адамдарга берип койгон. Үчүнчүсү – ошол ак сакалдардын доору сүрүп турганда экинчи эл менен сүйлүшүүнү, элчилик ылууну өз колдоруна алып, билсе-билбесе да ошол элдин тагдырын чечип саткан күндөр болгон.

Дагы бир мисал – Италия деген жерде күйөөсү (эри) ит болуп, аялы адам түрүндө экен. Ошолорду көрдүк деп калп айтып элди алдаган да ак сакал болгон. Эми ошондой да болобу, бул бир ак сакалдын сөз эмес. Сөз деп эле айта берсе болобу? – дечү ал.

Капсалаңова Данапья –
Москва районундагы
К.Маркс колхозунун тургуну.
1931-жылы туулган.

КҮЙӨӨ КЫЗ

Он эки жубан, отуз кыз,
Оюн куруп алыпсыз.
Куттуу болсун тоюңуз,
Кутмарек болсун ойнуңуз.
Ак кыр ылдый шоролоп,
Көюң түшсүн кыз бала.
Ак боз атка той артып,
Тоюң түшсүн кыз бала.
Тоого бир бүткөн алмадан,
Тоголок экен башыңыз.
Тоту куштун жүнүнөн
Тал-тал кара чачыңыз.
Ак-кыянын алдынан,
Айлыңдын чети көрүнөт.
Ак оромол колго алып,
Акылым сизге бөлүнөт.
Көк-кыянын алдынан,
Көчүгүң чети көрүнөт.
Көк оромол колго алып,
Көңүлүм сизге бөлүнөт.
Айтсам бир арман арылбайт,
Асылдан сиздей табылбайт.

Он беште ойноп күлгөнүң,
От арабадай зарылдап.
Күрүч бир деймин тишиңди,
Күйгүздүң күлгүл ичимди,
Түндө бир жатып түш көрсөм
Өңүмбү десем түшүмбү.
Бейшемби күнү бетиң жууп,
Белсенгениң күйгүзөт.
Эшик бир ачып кол таштап,
Теңселгениң күйгүзөт.
Саз жакалай көлөкө,
Санаанды бурба бөлөккө,
Санаанды бурсаң бөлөккө
Мен кетип калам Төлөккө.
Көл жакалай көлөкө,
Көңүлүң бурба бөлөккө,
Көңүлүң бурсаң бөлөккө
Мен, кетип калам Төлөккө.
Томолок кызыл баласың,
Токмокко кетип каласың,
Токмокко барып топ ойноп
Тозокко мени саласың.
Алмадай кызыл баласың,
Алматы кетип каласың,
Алматы барып топ ойноп
Азапка мени саласың.
Чөнтөгүмдө кош өрүк,
Сен секетбай мен шерик,
Сен эсиме келгенде
Басалбаймын теңселип.
Кара-Балта өйдө чыгамын,
Кабарың катуу угамын,
Кабарыңды мен угуп
Капа болуп турамын.
Кара-Балта өзөнүм,
Керебеттей төшөгүм,
Төшөгүңдү мен көрүп

Куйкаланат өзөгүм.
Ак терек чыгат бүр байлап,
Айыл бир жүрдүк бир жайлап,
Айыл бир жүргөн жакшы экен
Ажырап кеттик көз жайнап.
Көк терек чыгат бүр байлап,
Көрүп жүрдүк бир жайлап,
Көрүп жүргөн жакшы экен
Көрүнбөй кеттиң көз жайнап.
Оң колум менен сол колум,
Жибектен жоолук тордодум,
Кечигесиң, келбейсиң
Кейишиң тартып шорлодум.
Ак эрмен куурай эсте бар,
Ак дөнөн ирик койдо бар,
Айыл бир туруп кур калган
Мендей бир шордуу кайда бар?
Көк эрмен куурай ойдо бар,
Көк дөнөн ирик койдо бар,
Көрүп бир туруп кур калган
Мендей бир шордуу кайда бар?
Коюмду жайдым коктуга,
Жибек бир алдым токтуга.
Токтуга алган жибегим,
Кыз бала сени самасам
Токтонбойт менин жүрөгүм.
Коюмду жайдым булакка,
Жибек бир алдым улакка.
Улакка алган жибегим,
Кыз бала сени самасам
Уктабайт менин жүрөгүм.
Ашык бир болбо жубанга,
Ашык бир болсоң жубанга,
Адаштырып кетпейби
Ай караңгы туманга.
Ашык бир болсоң кызга бол,
Саймалап берет куруңду,

Санабай билет сырыңды.
Улуу тоого барсамбы,
Улуу тоонун кайберен
Атып бир алмак арзанбы?
Атып бир алган кайберен,
Гүл кыздар,
Урматың эрге дем берген.
Базардагы балбал көз
Бал ылаачын жалжал көз,
Жаңы бир бакта жаңы көз,
Жагалмай сындуу коён көз,
Жалгыз жарым кишиден
Угат бекен ушак сөз.
Эски бир бакта эски көз,
Элик сындуу коён көз.
Эски бир бакта боз болбойт,
Эки жакшы баш кошсо
Сүйлөгөн сөздөн козголбойт.
Көгүчкөн конот кырманга,
Көп эле сырың айтпай жүр
Көңдөй челек урганга.
Ак кептер конот кырманга,
Ачылып сырың айтпай жүр
Акылы жок урганга.
Текечер сындуу ат минсем,
Телгүрөң тайдан озгон жок.
Теңтушум эле Токтокан
Теңирим сүйүп кошкон жок.
Кулжа шар сындуу ат минсем,
Кулун-тайдан озгон жок.
Курдашым эле Токтокан
Кудайым сүйүп кошкон жок.
Басмайылым бары алтын
Бар жарашты боюма,
Токтокан түштү оюма.
Куюшканың куйма алтын,
Куп жарашты боюма.

Куурап бир ойдо жүрөмүн
Токтокан түшүп оюма.
Ак оромол желп эткен,
Ак-Ойроттун шамалы.
Акылымды дегдеткен,
Бир күйгөндүн амалы.
Көк оромол желп эткен,
Көк-Ойроттун шамалы.
Көңүлүмдү дегдеткен,
Бир күйгөндүн амалы.

Жазган – С.Тургунбаев

Арпанын башы актектир,
Ак бетинде жок сепкил,
Арадан душман не дебейт
Анын баары бок жептир.
Арпанын башы Үч-Күңгөй,
Ажырарың биз билбей,
Ажыраарды биз билсек
Ойнобой, күлбөй тим жүрбөй.

КҮҢӨТАЙ

Ай тийген сенин сарайың,
Ай тийгенче карайын,
Ай тийгенче келбесең
Чын асылдын Ак Күңөш
Азабың тартып, тартып барайын.
Күн тийген сенин сарайың,
Күн тийгенче карайын,
Күн тийгенче келбесең
Чын асылдын Ак Күңөш
Күйүтүң тартып калайын.
Ак темир сенин комузуң,
Ар келтирип кагасың.

Чын асылдын Ак Күңөш
Ар көңүлгө жагасың.
Көктөн бир сенин комузуң,
Көп келтирип кагасың.
Чын асылдын Ак Күңөш,
Көп көңүлгө жагасың.
Ак ала тоонун боорунан,
Ак ала карышкыр улусун.
Алганың мендей болгонсоң,
Асылын көрбөй курусун.
Тескейдеги куу казык,
Текенин эти жол азык,
Чын асылдын Ак Күңөш
Теңирим сүйдү не жазып.
Ак көйнөгүң бойго чак,
Ак эмчегиң колго чак,
Көк көйнөгүң бойго чак
Кош эмчегиң колго чак.

КОШОК

Алтындан түймө бүчүмдө,
Ардактуу совет ичинде,
Акжалдан тору ат минчү элең.
Аркама жылуу болсун – деп,
Ак бучкак пальто кийчү элең.
Акылман жаштар баш кошсо,
Акылын таап билчү элең.
Кер жалдан тору ат минчү элең,
Аркама жылуу болсун – деп,
Кер бучкак пальто кийчү элең.
Кеңешман жаштар баш кошсо
Кеңешин таап билчү элең,
Айлыңа жыйын курчу элең.
Бала бир куштай барпылдап
Саясый сөздөн урчу элең.

Адыл эди калкына,
Ага-ини жалпыңа,
Кыраандай артын караган
Душманын сырттан коруган,
Жолотпой баккан журтунан.
Кечүүсү бийик жар эдиң,
Кеңир көчтөн ар эдиң,
Кекенгенде душманга
Кекенгендей бар эдиң.
Атасы бөлөк көп душман
Айлынына батпаган,
Арбагың жерге жатпаган.
Жүрөгүң кара таштан чоң,
Кара чаар жолборстон.
Капилет өттүң кайран эр.
Ат качырбас айгырдай
Адамдын уулу жактырган,
Ак үйлүүгө бактырган,
Шамың калды бу жайда.
Жума сайын айттырган,
Жарың калды бу жайда.
Кызыл-Кыя, Санташтан,
Бетегелүү Май – Таштан,
Кара жер жарык жылдыздан,
Казак менен кыргыздан,
Төбөсү ачык жалдыздан,
Төрт болушу кыргыздан.
Төрөсү кетти элиңдин,
Көбүрөөк колхоз көп жүрдүң,
Чегеси кетти элиңдин.
Адырлуу жайлоо жер калды,
Атакең Ленин эр калды,
Алты кат жердин алдынан
Асылым кайран эр калды,
Чекендүү жашыл жер калды,
Чечерин берген чен калды.
Жети кат жердин алдында

Чеченим кайран эр калды.
Кашкадан алып төлдөттүң
Кара кашка коёнду.
Кайгырса сиздей табылбас
Сиз шыкылдуу оёнду.
Букардан алып төлдөттүң,
Буру кашка коёнду.
Муңканса сиздей табылбайт
Сиз шыкылдуу оёнду.

Жазган – А.Токомбаева.

Адырга түлкү жойлотпос
Алтын жаак капканың,
Айда бир алтын тапканым,
Асылым кайран арстаным.
Күдүргө түлкү жойлотпос,
Күмүш жаак капканың.
Күндө бир күмүш тапканым,
Күлүстөн кайран арстаным.
Карчыга салдым көлүнө,
Кадырман болгон элиме,
Кайрылбас жайга кеткен соң
Кайрылып келбейт элине.
Турумтай салган көлүнө,
Туруктуу болгон элине,
Бурулбас жайга кеткен соң
Бурулуп келбейт элине.
Аргымакка ат кошкон,
Ар партия баш кошкон.
Аргымагың, адырды көздөп оттоордо,
Ажалың жетип күн бүтсө
Ар партия жоктоордо.
Аланы миндиң такалап,
Алтын тон кийдиң жакалап,
Алматы бардың чалкалап,
Калкым бир аман болсун – деп,

Калкыңы жүрдүң калкалап,
Торуңу миндиң такалап,
Торко тон кийдиң жакалап,
Томокко бардың чалкалап,
Токмоктун элин калкалап.
Жазы жаак жалпак тил
Жаңылбасам айтайын,
Жаңылып кетсем кантейин.
Айтуучуга ат берип
Айттырбаймын жөнөкөй,
Айта берет көмөкөй.
Сүйрү жаак сүттүү тил
Сүрдөбөсөм айтайын,
Сүрдөп кетем кантейин.
Кошокчуга кой берип
Айттырбаймын жөнөкөй,
Айта берет көмөкөй.
Алтын така жез мыктуу
Жоргоң калды бу жайда,
Алтын сака сур томпой
Ордоң калды бу жайда.
Күмүш така жез мыктуу
Жоргоң калды бу жайда,
Күмүш сака нур томпой
Ордоң калды бу жайда.
Аргымак тандап ат минген
Ат куйругун шат түйгөн,
Ар жыйынга көп барып
Асемди сиздей ким сүргөн.
Тобурчак тандап ат минген,
Топ куйругун шат түйгөн,
Топ жыйынга көп барып
Дооронду сиздей ким сүргөн.
Минген бир атың боз кула,
Жаныңа жыйдың боз бала,
Боз бала менен бир жүрүп
Өмүрүң өттү аз гана.

Караны кийген этимди,
Кан төрөм ачты бетимди.
Кан чырайлуу нурдуумун,
Кан төрөм өлгөн муңдуумун.
Эренди кийген этимди,
Бек төрөм ачкан бетимди.
Бек чырайлуу нурдуумун,
Бек төрөм өлгөн муңдуумун.
Муңайган муңум ачылбайт,
Муңканган үнүм басылбайт.
Беренди кийген этиме,
Беш тырмак тийди бетиме.
Беш тырмак десем кол экен,
Кудайдын салып койгон жолу экен.
Караны кийген этиме,
Кан тырмак тийди бетиме.
Кан тырмак десем кол экен,
Кудайдын салып койгон жолу экен.
Кулжачар жатат ордунда,
Куу мүйүзү мойнунда,
Курдашынан ажырап
Куурап бир жатат ордунда.
Текечер жатат ордунда,
Тел мүйүзү мойнунда,
Теңтушунан ажырап
Телмирип жатат ордунда.
Аргымак миндиң баймактап,
Алтынды алдың салмактап.
Алтының отко күйсөчү,
Асыл жаның келсечи!
Күлүктү миндиң баймактап,
Күмүштү алдың салмактап.
Күмүшүң отко күйсөчү
Күлүстөн жаның келсечи!
Кара бир көрпө бөркүңө,
Каршыккан герман көркүңө,
Кызыл бир көрпө бөркүңө,

Кызыккан герман көркүңө.
Жылкы ичинде чубарың,
Чубарга таккан тумарың,
Жаш кезинде жайнаткан
Германга жетсин убалың.
Аптээк ачып маани айткан,
Алданын сөзүн даана айткан,
Куран бир окуп маани айткан,
Кудайдын сөзүн куп айткан.
Куланың калды байлоодо,
Кураның калды жайноодо.
Омуру толгон ак кагаз,
Жайылуу калды жай намаз.
Жай намазын жайдырган,
Жанына чайнек койдурган.
Байгамбарлар баары өткөн,
Улукман акем шер өткөн,
Өмүр, Осмон жар өткөн.
Камчыңдын учу берметтүү,
Кан пайгамбар келбеттүү.
Жез багалек сары шым,
Байгамбарга чалышым,
Байгамбар өткөн дүйнө ушул.
Байгамбардын Батмасы,
Ал да ыйлаган күн ушул.
Мамыда атың бош тур гой,
Байгамбар өткөн суз тургай.
Байгамбардын эрке кыз,
Ал да ыйлаган биз тургай.
Эшикте атың бош тур гой,
Эшендер өткөн сиз тургай.
Эшендердин эрке кыз,
Ал да ыйлаган бир тургай.
Ак жибек элең тордогу,
Ак шумкар элең колдогу.
Ак жибек боосу үзүлдү,
Ажалың жетип күн бүтсө

Акырет көздөп сызылды.
Көк жибек элең тордогу,
Көк шумкар элең колдогу.
Көк жибек боосу үзүлдү,
Ажалың жетип, күн бүтүп
Көрүстөн көздөй сызылды.
Минген бир атың буурул кер,
Буластап өткөн кайран эр,
Минген бир атың чабдар кер,
Чалкалап өткөн кайран эр.
Минген бир атың кер жорго,
Кетип бир калдың кең жолго.
Кең жолду кайдан баштадың,
Артыңда калган балдарды
Кейитип анан таштадың.
Минген бир атың сур жорго,
Кетип бир калдың шум жолго.
Шум жолду кайдан баштадың,
Сумсайтып кайда таштадың.
Туурдан кетти тунарым,
Тушуман учту чынарым,
Билбедим эле кудайдын
Моминтип, тумшуктуу шордуу кыларын.
Карчыман кетти тынарым,
Капшыттан учту чынарым,
Билбедим эле кудайдын,
Моминтип,
Кайгылуу шордуу кыларын.
Алты сайлуу жез бараң,
Азыз мерген октосун,
Алдына жейрен топтосун.
Адис мерген атпайбы,
Алты бир жашар балдарың
Атанын зарын тартпайбы.
Жети сайлуу жез бараң,
Жеткилең мерген октосун,
Алдына жейрен топтосун.

Жеткилең мерген атпайбы,
Жети жашар балдарың
Жетимчилик тартпайбы.

Жазган – С.Тургунбаев.

АР ТҮРЛҮҮ ЫРЛАР

Жайлоодогу көпөлөк,
Жабылып учаат көкөлөп,
Катылуу жүрөк сырларын
Чечишели экөөлөп.
Кызыл тубар көйнөгүм,
Кыш келгенде чечейин,
Курдаш баркыма сен жетсең,
Кадырыңа жетермин.
Алтынды чайкайт калайга,
Азгырат жаштык далайга,
Аз күндүк ойноор бозойдун
Азабын тартып не пайда.
Күмүштү чайкап калайга
Күйгүзөт жаштык далайга,
Күнүмдүк ойлоор бозойдун
Күйүтүн тартып не пайда.
Асмандагы жылдызга,
Сунган менен кол жетпейт.
Сүйгөнү бар кыздарга,
Сүйлөгөн менен үн жетпейт.
Эстелик башын баштайын,
Эстелик кантип жазбайын.
Эстелик жазган себемим,
Эстеп жүрсүн дегеним.
Суу үстүндө пароход,
Ары бери чайкалат.
Адамды жаман жакшысы,
Мүнөзүнөн байкалат.

Аскасы болот бийиктин,
Азабы болот кийиктин,
Убадага турбаган
Акмагы болот жигиттин.
Шопоктун суусу шар агат,
Тоосуна чыгат карагат,
Капаланбай, кайгырбай
Жүрсөң болду саламат.
Кош эсенде болуңуз,
Ачылсын таалай жолуңуз,
Онунчуну бүтүрүп
Ардактуу врач болуңуз.
Күмүштүн болот көнөшү
Алманын болот мөмөсү.
Унутуп калсаң кокустан
Адресим төмөнкү.

Жазып алган – А.Токомбаева.

КОШОК

Бакалчыдан мени алдың,
Баркымды билет деп алдың,
Бу баркыңды билбеген
Төрт солдатты неге алдың.
Карагайдан чаап алган күрөгүм,
Калкыңдан таап алган чүрөгүң,
Эменден чаап алган күрөгүң,
Элиңен таап алган чүрөгүң.
Алты Канат кереге,
Үй болгондо өлсөңчү.
Өзүңдөн калган ак торпок,
Уй болгончо өлсөңчү.
Элеп алган элек жок,
Куюп коёр челек жок,
Өлүгүңдү көрөйүн
Кудайды карап өлсөңчү.

КЫЗГА КӨРҮШҮҮ

Кас торгой элең бу жерде,
Кайрыкер болгун жат жерде.
Бос торгой элең бу жерде,
Боорукер болгун жат жерде.
Алтындан ээр атка чак,
Акылың менен эрге жак.
Күмүштөн ээр атка чак,
Күлкүң менен элге жак.
Алтындан жүгөн шылдыркан кашка,
Атабыз бирге айлыбыз башка.
Атабыз бирге болгуча,
Айлыбыз бирге болсочу.
Күмүштөн ээр шылдыркан кашка,
Энебиз бирге элибиз башка.
Энебиз бирге болгуча,
Элибиз бирге болсочу,
Эрмектешип жүрөргө.
Ак түйүнчөк түйөргө,
Бөздөн кыяр бар бекен.
Өзгө эрибей жатка эрип
Кыздан кыяр бар бекен.

ЖАҢЫЛМАЧ

Бул кайсы сары май, бал кам каймак.
Кудам жечү сары май, бал кам каймак.

Бир этегим бышык таш,
Мыймыл татак, тыймыл таш.
Бир этегим чийки таш,
Жыймыл татак, мыймыл таш.

ЧЫЧАҢ

(жомок)

Бир кемпир, чал бар экен. Кемпир, чалдын баласы жок экен. Отуз эчкиси бар экен. Отуз эчкисин саап, бир чебечи карматпай койсо, чал кууп жүрүп куйругун жулуп алыштыр. «Ме кемпир казан жуугуч кылып ал» – деп кемпирине алып келип бериптир. Кемпир сүтүн бышырып «Сүттүн көбүгүн ичээр балам болсочу» – деп зыркырап ыйлайт. «Атаке, атаке, мен бала болоюн» – деп, чычаңга жан кирет. Ошентип, чычаң бала болуп калат. Чалдын кара буурасын минип алып Чычаң эчки кайтарып кетет. Бир убакта дыбыр-дубур күн жаайт. Бала бир жалбыракты алдына, бир жалбыракты үстүнө жамынып жатып калат. Кара буура оттоп жүрүп баланы жалбырак менен кошо жеп коёт. Кечинде мал келгенде бала жок. Чал, кемпир төөнүн өркөчүнөн карайт, үстүнөн карайт. Бала табылбайт. Жиндери келип кара буураны союп коюшат. Мөөнүн ыргытып жиберешет. Көрсө, Чычаң ошол мөөндүн ичинде экен. Анын мөөнүн ала мойнок күчүк жеп коёт. Ала мойнок күчүк жардын башынан учуп кетип, карышкырдын жеми болуп калат. Ошентип Чычаң карышкырдын ичине кирет. Карышкыр койго жакындаса эле, «койчулар, койчулар коюңарды жеди!» – деп кыйкырат. Карышкырдын айласы кетип, ачкадан өлө турган болгондо түлкүгө барып: «Мен бир шумдук болдум, ичимден эле бир нерсе кыйкырчу болду» – дейт. Анда түлкү: «Кара жолго түшүп, кара суудан ичип, каңкылдай желип жүрүп отурсаң, өзү эле түшүп калат» – дейт. Ошентип жүрүп карышкыр ачкасынан өлүп калат. Жолдо үч конок кетип баратып, баягы карышкырды көрүп бирөө «мында карышкыр жатат» – деп канжыгасына байланып алат. Бастырып кетип бара жатса, Чычаң карышкырдын ичинде жүрүп: «Бат, бат эле

бастырбайсыңарбы, конок маалы өтүп кетти» – дейт. Баягылар «бул эмне дейт?» – деп, катуурак желсе, Чычаң «ай, акелер, акырыныраак желгиле, көтөнүм ооруп баратат» – дейт. «Атаңдын көрү, бул эмнеси?» – деп баягы карышкырды союп, терисин алып өзүн ыргытып жиберешти. Чычаң акырын карышкырды союп жатканда бычактын кынына кирип кетет. Коноктор менен кошо Чычаң байдын айлына барды. Бай конокторго бооз эгиз козусу бар кой соёт. Коноктор эт жеп жатышат. Чычаң туруп алып, коноктордун төшөгүнө койдун ичеги кардындагы бокту төгөт. Байдын эки кызынын койнуна эгиз козусун салат. «Сен чычтың, мен чычтың» болуп үч конок урушат. «Сен туудуң катын, мен туудум катын» – эки кыз урушуп жатат. Ошону менен Чычаң баатыр кетип калат. Жолдон үч ууруга жолугуп «айланайын, акелер, кайда барасыңар?» деп артынан ээрчип алат. Айлыга жакындаганда «Оой, уурулар эле, уурулар. Кайсынысын алып келейин» деп кыйкырат. Уурулар: «Жаагыңа таш, чоңун алып кел» дейт. Чоңун жетелеп келип союп, этин жеп болгондон кийин, Чычаң «айланайын, акелер, мага табарсыгын эле бергиле» дейт. «Оой, уурулар чоң өгүзүңөрдү союп кетти» – деп ууруларды карматат.

МАЗМУНУ

Кемин, Чүй райондорунан жыйналган материалдар

Түзүүчүдөн	4
<i>Осмоналиева Күлүша</i>	
Кошок	6
Көрүшүү	8
Күйгөн	9
Арман	9
Табышмак	10
Табышмактын сатуусу	11
<i>Асылкан Исраилов</i>	
Шылдыр баласы Карачунак байдын балдарын чычкан менен коркутканда	12
Ит болуп эшенди коркутканда	13
Бөдөнө уруштурганда	15
Кербендердин палоосун алганы	17
Дүлөй байдыкындагы куран окуу	19
Приставдын баласын коркутканда	20
Казактарга намаз үйрөтүү	21
Даарат алган байларды коркутканда	24
Өлгөн киши менен молдону коркутканда	25
Эт жегендеги, эшикке чыгуу	30
Байдын этин жегенде	33
Жарманын атагын чыгаруу	34
<i>Төлөмүшов Шамыраалы</i>	
Төлөмүшовдун ырлары	37
«Улутунуп жазгандагым»	37
Миллион пулга издеп табалбайсың	38
Балдарыма кат	39
Балаң жооп берет	41
Сүйөнгүн билек күчүңө	41
Колуңда ишиң турганда	42
Артта калба	43
Ким жакшы	43
Көз менен алыс барбайсың	43
Кемибей кете бергин ашыгыңа	44
Турмуштан	44
Турмуш – тараза	45
Өмүр	45

Жактырсаң тандап бирин ал	46
<i>Осмонов Абдрасул</i>	
Махабатта дары бар.....	47
Казак кызына.....	48
Ж...га	49
Кетээрде.....	50
Арзысам.....	50
Жылкы четинде.....	51
Сүйкүмдүү терек	52
Абдрасул менен Шамшидиндин айтышы	54
Абаев Шаршеналы	61
<i>Калмурзаева Закина</i>	
Кызынын атасы өлгөндө кошкон кошогу.....	65
<i>Бозгунчиев Ибраим</i>	
Калмурза жөнүндө	69
<i>Бериков Сабыралы</i>	
Калмурза жөнүндө	71
Жаңы шаар	75
Даанышман	79
Тоту куш жөнүндө жомок	81
<i>Сокубашев Жамаш</i>	
Калмурза жөнүндө	91
Акыл менен Бакыттын талашы	96
Дарика.....	98
Сабыраалынын жомокторунан	103
Сабыраалынын дагы бир жомогу.	105
Кайым айтышуу (жомок).....	105
Кедейдин кызы (жомок)	106
<i>Абаев Шаршеналы</i>	
Кылыч туурасында.....	110
Балыкчы чал (жомок).....	111
Усубалыдан уккан кеп.....	115
Мамытбектин ыры	116
Короолунун ырлары	119
Табышмак	119
Казак келин менен айтышы	122
<i>Короолу</i>	
Короолунун ырларынан	123
Маамытбек Өмүралиев	
Эсенаман менен Жеңижоктун айтышы.....	130
<i>Чүнкелиев Абдраим</i>	
Молдо Кылычтан	142
Эски табышмактар	144

Молдого чалдын берген жообу	147
Жаңылмачтар	148
Укаев Арун	
Кыргыз санжырасы	149
Кыргыздардын тарыхы жөнүндө чежире – санжыра	150
Ормокоева Айша	
Күлүстан	175
Молдонун ыры	176
Шералиев Усубаалы	178
Байтереков Жумалы	
Калмырза акын жөнүндө	179
Абдрахман каракчы	180
Макалдар	180
Шайтан менен алдар көсөө	180
Орок оргон кедейдин	181
аялынын кошкону	181
Бехарстанов Дыйкан	
Деңиз жөнүндө	183
Төрөгелдиева Асылкан	
Ленинге	186
Санат	188
Күйгөн	188
Кошок	189
Асылкандын чалынан үйрөнүп калган ырлары	191
Шамендин уулу Балбас өлгөндөгү кошок	193
Ырлар	193
Ормокоева Айша	
Көрүшүү	195
Көрүшүү	196
Кошок	196
Карипов Обозбай	
Ырлар	198
Ленин	203
Балык менен Айтикенин айтышы	204
Ар кыл ырлар	206
Аскерге кат	220
Бекбекей	221
Ар түрдүү ырлар	222
Макал-лакаптар	222
Сагымбаев Ысырайыл	
Эки бир тууган	225

Кант районунан жыйналган материалдар

Түзүүчүдөн..... 230

Кулмурзаев Мамбетаалы

Баяндайын	232
Санап бил.....	234
Билип кой.....	234
Катарым	235
Пилендеги арманым	236
Гүлжанга	239
Октябрь	241
Билбедик	242
Башында кандай элек.....	242
Мектепке	243
Ак козу.....	243
Жашчылык	244
Өлүм.....	245
Кошок	246
Кошок	249
Эски турмуш	252
Кеңешим.....	255
Сүйгөнүмө	256
Жарамазан	258
Бата.....	261

Кант районундагы «Аламүдүн» жана «ХХІІІ партсъезд» совхозунун тургундары – Итибаев Сарыказак, Буларкиев Сагынбек, Көккөзов Сарыүкүлдөрдөн жазылып алынган материалдар

Май аш.....	262
Кара аш	262
Мамыр – чай чөп	263
Жантай алыш.....	264
Табышмак	264
Манасчылар жөнүндө Шабдандын сөзү.....	265
Найманбай жөнүндө	265
Калмырзанын сөзү	265
Дыйканбаев Сагынбек-Саркунан	265
Кара куртту байлоо дубасы (Дарым).....	270
Каракуртту байлоо дубасы (Дарым).....	271

Көккөзов Сарыүкүлдөн жаздым

Ж.Казакбаев. 31.12.1972-ж.....	271
Жарамазан	272
Мамбеталы Кулмурзаевден жаздым	
Ж. Казакбаев. 01.01.1973-ж.	
Бата.....	274
Лакаптын чыгышы	274
Көккөзов Сарыүкүдөн жаздым	
Ж.Казакбаев. 03.01.1973-ж.....	275
Өлүм улуу	276
Жоомарт жана Адил	283
Кошок	283
Жанжигит Казакбаев	
(Муну кошкон, айткан өзүм Ж.Казакбаев)	
Бата.....	287
Ай жаңырганда айды карап бата берүү.....	288
Өз энемден жазылган	
Ж.Казакбаев. 25.06.1945-ж.	
Асыл таштан, акыл жаштан чыгат	288
Көккөзов Сарыүкүдөн жаздым	
Ж.Казакбаев. 08.01.1973-ж.	
Кедей хан менен Күлбөс хан	293
Жунушалиев Карпыктан жаздым	
Ж.Казакбаев. 09.01.1973-ж.	
Кулмурзанын үйлөнүшү	298
Көккөзов Сарыүкүдөн жаздым	
Ж.Казакбаев.	
Мергенчинин баласынын үйлөнүшү	301
Кулмурзаев Мамбеталыдан жаздым	
Ж.Казакбаев. 10.01.1973-ж.	
Айып тарткан жетим.....	304
Жанжигит Казакбаев	314
Жайлообаева Шекер	
Кагазың келди почтодон	315
Досторуң жөнүндө.....	318
Сыргабаева Ажар	
Күйгөн.....	323
А.Токомбаева	
Кошок	328
Кошок	333
Санат	337
Секетбай	342
Секетбай	350
Самаржан.....	351

Секетбай	351
Дүнүйө.....	353
Жигиттерге насыят	354
Биринчиден сүйлөдүм.....	355
Арноо – «С...»га	357
Санат	357
Келинжан	358
Дүнүйө	361
Секетбай	363
Санат	364
Күйгөн.....	365
Санат	368
Насыят	371
Санат	371
<i>Османиев Шералы</i>	
Акый	378
Сүйүү ырлары.....	378
Токтоналы агага!.....	379
Койчунун ыры.....	379
<i>Жантаев Аблас</i>	
Айтыш.....	380
Өмүргө	380
Шаршакүлгө.....	382
Абыласка	383
Мамилеге (Айылдагы бир кызга)	383
Суранчиева Загыйпага	384
Батышка (Айылдагы келинге)	384
Амандык кат	386
Батышка	386
Жигиттерге	387
Шаршакүлгө.....	387
Өткөзбө	388
Кабарың катуу угулат	390
Айылдагы булбулга	393
Түндөгү ой	395
Ашыктык деген ушубу?.....	398
А...га	399
Дубал гезиттин биринчи номерине	400
15 жылдык октябрь майрамына	401
Жүргүлө жаштар колхозго!.....	402
Аскерде жүргөндө айыл менен кат алышуу	403
Шаршакүлдүн экинчи каты	405
Жооп кат	405

Шаршакүл жолдошу Дайырбектин өлгөнүн угузуп жазганы	406
Шаршакүлгө көңүл айтуу	407
Шекерге	408

Сокулук районунан жыйналган материалдар

Кайназарова Зууркан

Күйгөн	410
Кошок	411
Күйгөн	415

Жантаев Абылас

Райымсыз өлүм.....	424
Сабыйранын Абыласка карап айтканы	425
Сабыйранын зары	425
Тилекке жетпей баратам.....	428
Абыластан.....	437
Ар кыл ырлар.....	438
А...га	441
Шекерге	441
Абыластан.....	442
Жамалга	443
Абылас	444
Шаршекүлгө.....	444
Шаршекүлгө	445
Аныйпага	448
Азимтайга	450
Молдобай Кудайбергенов	
Кошок	466
Арстанбек менен Чондунун айтышы	466
Кемелдин зайыбы Макиянын Токтонаалы Дооронбек баласы өлгөндө кошкон кошогуна бир эки ооз:	468
Токтонаалы Талканбаевдин шалта уруусун ырдаганы	468
Молдо Кылычтын адамдарга берген сыны.....	469
Күйгөндөр	470
Шаршендин ыры.....	471
Калкабаев Мырзакматтын казакча ырдаганынан үзүндү.....	471
Кулманбет менен Майкөттүн айтышынан	471

<i>Мүсүралиев Молдосак</i>	
Жоокердин ыры.....	473
Сүйүү ыры. Арноо.....	477
Адыйга	477
Самсалиев Нурдөөт	
Кыш чилдеси.....	481
Ала-Тоо.....	482
Айткан: Медербеков Бекбоо	483
<i>Абылас Жантаев</i>	
А.... га.....	484
Бир жигиттин чалгындап кат жазганы.....	485
Т...га	487
Гүлгүнүмө	488
Артелге.....	489
Артелге экинчи кат	490
Кейиштүү кат	491
<i>Калкабаев Мырзакмат</i>	
Карылыкка Байымбеттин	
(Тоголок Молдонун) айтканы.....	493
Кудайбергенов Молдобай	
Токторалы Талканбаевдин ырларынан	497
Активдүү жаш балдар	497
Аялдарга үгүт.....	501
Шекер Жайлообаеванын ырлары	505
Үч жигиттин табышмактуу күйгөнү.....	505
Шекердин өзү чыгарган сүйүү ырларынан.....	515
Белгисиз сыр	515
Сүйүү деген эмне?	517
Адамдын эчен түрү бар.....	518
Закымдап өмүр баратат	519
<i>Калкабаев Мырзакмат</i>	
Найманбайдын Байтик жөнүндөгү ыры.....	520
Ашыр өлгөндө Калык келип кошкону.....	526
Шабдан Мекеге жөнөөрдө	
Калмырзанын ырдаганы	527
<i>Сакыбаев Карагул</i>	
Душманды жеңип келебиз	529
Айланып кайтып келебиз.....	530
Кожомтайдын үч жегичке ырдаганы.....	532
Маданият менен дин.....	533
Эски мугалим менен жаңы мугалим.....	534
Жума Жамгырчиновдун ырларынан	535
Николай өкмөтү.....	535

Жаңы заман	538
Сасыкбаев Карагулдун элден үйрөнгөн ырлары	
Күйгөн	541
Санат	546
Санат	548
Күйгөн	550
Күңөтөй	557
Ашыктык күүсү	557
Минген атым боз болсо	557
Беш көкүл	559
Секетбай	560
Санат	561

Калинин районунан жыйналган материалдар

Кыдыралиев Көккөз

Казак-кыргыз чабышынын чыгуу себептери	566
Кыргыздардын чыгышы жөнүндө легенда	568
Эрсайыш	568

Рыскулбеков Бейшембай

Мендирман	569
Жетим менен кедей бала	575
Акылман вазир	579
Акыл – аке	582
Каракулан шер	584

Кожобеков Болотбек

«Ак келин»	586
Селки деген бир кызды жакшы көрүп калган элем, аны байга берип жибершет.	
Ошондо ырдаган казалым	589
Канаттуулар жөнүндө	592
Жакшы аял жана жаман аял жөнүндө казал	592
Ар түрдүү ырлардан	596
Айтыш	597
Бөжөш менен Жолдошбектин айтышы	597

Ишенаалы Айылчиев

Көк-Кашка менен айтышуу	603
Жайлоонун көрүнүшү	608
Ак калтар	611
Калтардын жообу	612
Жазып алгандар: Закиров С., Токомбаева А., Ирисов Ф.	624

Москва районунан жыйналган материалдар

Жетигенов Абдыке

Үч ууру.....	626
Чынчыл бала.....	628
Мелдеш.....	630
Ашык уул.....	632
Акылдуу абышка.....	635
Үч ооз насыят.....	637
Жарым тыйын.....	641
Ынтымаксыз уурулар.....	643
Бечера кедей.....	645
Канаттуулардын тазалыгы.....	649
<i>Айылчиев Досмат</i>	
Кул жөнүндө жомок.....	651
Ак сакалдар жөнүндө.....	655
Капсалаңова Данапия	
Күйөө кыз.....	656
Күнөтөй.....	660
Кошок.....	661
Ар түрлүү ырлар.....	668
Кошок.....	669
Кызга көрүшүү.....	670
Жаңылмач.....	670
Чычаң.....	671

Адабий-көркөм басылма

«Эл адабияты» сериясы

**ЧҮЙ ОБЛАСТЫНАН
ЧОГУЛТУЛГАН
ФОЛЬКЛОРДУК МАТЕРИАЛДАР**

34-том

Түзгөн:

Мукасов М.

Тех.редактору: *Жанышбекова А.*

Корректорлору: *Мукасов М., Салбаева Н.*

Компьютердик калыпка салган: *Б.Өмүров*

Терүүгө 06.06.2018-ж. берилди.

Басууга 16.07.2018-ж. кол коюлду.

Кагаздын форматы 84x108 ¹/₃₂.

Көлөмү 42,75 б.т. Нускасы 500. Заказ № _____

«Турар» басмасында басылды.